Változó kisebbség

Kárpát-medencei magyar fiatalok
A GeneZYs 2015 kutatás eredményei

Szerkesztette: Papp Z. Attila

Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány
MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet
Budapest, 2017

Változó kisebbség.

Kárpát-medencei magyar fiatalok

A GeneZYs 2015 kutatás eredményei

Szerkesztette: Papp Z. Attila

MCC
MATHIAS CORVINUS COLLEGIUM

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kisebbségkutató Intézet
mtatkki

Változó kisebbség
Kárpát-medencei magyar fiatalok
A GeneZYs 2015 kutatás eredményei

Felelős kiadó: Szalai Zoltán
Szerkesztő: Papp Z. Attila
Szakmai lektor: Bárdi Nándor, Bauer Béla
Kiadói szerkesztő: Falyuna Nóra
Borítóterv: Leslie 2 Long
Tördelés: Fancsek Krisztina
Nyomdai kivitelezés: GYER-MED Bt.

Kiadja a Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány
és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kisebbségkutató Intézet

Copyright © 2017 Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány

ISBN 978-615-80718-3-3

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió-és televízióadás jogát, az egyes fejezetekre is.

Budapest, 2017

TARTALOMJEGYZÉK

AJÁNLÁS 7

ELŐSZÓ 9

IFJÚSÁGKUTATÁSOK NEMZETKÖZI ÉS KÁRPÁT-MEDENCEI KONTEXTUSAI

Papp Z. Attila: Az ifjúságkutatás aktuális kérdései nemzetközi színtereken 13

Bauer Béla – Németh Adél – Szabó Andrea: A magyar ifjúságkutatás elmúlt félévszázadának meghatározó szereplői és pillanatai 29

Székely Levente: Nagymintás ifjúságkutatások Magyarországon 69

Ercsei Kálmán: Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően 91

Morvai Tünde: Szlovákiai ifjúságkutatások 133

Szerbhorváth György: Ifjúságkutatások Szerbiában 151

Csernicskó István – Hires-László Kornélia: Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján 171

GENEZYS 2015 IFJÚSÁGKUTATÁS: ELSŐ EREDMÉNYEK

Papp Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla: GeneZYs 2015. Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összefoglaló adatok 193

Zsigmond Csilla: Ifjúság és politika. A határon túl 239

Sólyom Andrea: Előítéletek rendszere a Magyarországgal szomszédos területeken élő magyar nemzetiségű 15–29 éves fiatalok körében 291

Papp Z. Attila: Oktatási részvétel és továbbtanulási szándékok a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében 341

Csata Zsombor: Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről 367

PÁRHUZAMOS KUTATÁSOK

Veres Valér: A nemzeti identitás érzelmi megélése a társadalmi, szocializációs háttér kontextusában, a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók körében 391

Veres Valér: A kolozsvári egyetemi hallgatók szakválasztási motivációi és munkavállalása nemzetiség és társadalmi háttér szerint 411

Oross Dániel – Szabó Andrea: A magyar egyetemista fiatalok politikai részvételi mintázata 441

Gallai Sándor – Janik Szabolcs: Kárpát-medencei magyar fiatalok anyaországba irányuló migrációja 461

Ferenc Viktória: Novus Peregrinus. Külföldről haza? 497

A KÖTET SZERZŐI 521

CONTENTS 527

ABSTRACTS 529

AJÁNLÁS

Egy nemzet fiataljainak oktatása, nevelése a társadalom hosszú távon is legjobban megtérülő befektetése. A pénzügyi világban a befektetés előtt a kiválasztott értékpapírt, a mögötte álló céget és annak működését részletesen, mindenre kiterjedő módon elemzik, értékelik. A pénzügyi tranzakciókhoz hasonlóan a társadalmi beruházások esetében is nélkülözhetetlen, hogy a szakemberek és döntéshozók megismerjék befektetésük hátterét, vagyis a fiatalokat: feltérképezzék az ifjúság értékvilágát, megvizsgálják a jövőjükhöz, saját magukhoz és a világhoz való viszonyukat. Az alapos, minél több szempontra kiterjedő vizsgálat kiemelkedő fontosságú a hosszú távú stratégia megalkotásában. A magyar társadalom esetében e feladat különösen összetett, hiszen magyar fiatalok nagy számban élnek országhatárainkon kívül is.

A magyar ifjúságot a négy legnagyobb határon túli régióban, nagy mintán, egy időben és egységes módszertannal vizsgáló kutatás 2015 előtt 2001-ben készült utoljára. E hiány betöltésére vállalkozott a Mathias Corvinus Collegium és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete, amikor elkészítette a Kárpát-medencei fiatalokra fókuszáló reprezentatív ifjúságszociológiai vizsgálatát, a GeneZYs 2015 kutatást.

Az intézményközi kooperációban létrejött kutatás az Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján élő, 15–29 éves magyar fiatalokra koncentrált, és olyan témakörökre terjedt ki, mint az oktatási részvétel és az iskolai életút, a családi állapot és a gyermekvállalási hajlandóság; a közéleti-politikai részvétel; a fiatalok munkaerőpiaci állapota; a vallásosság és a fiatalok értékvilága; szabadidős tevékenységek; médiahasználat, médiafogyasztás; állampolgársággal és migrációval kapcsolatos kérdések, valamint az etnikai és nemzeti identitás alakulása.

Legújabb tanulmánykötetünk a GeneZYs 2015 kutatás eredményeit és következtetéseit további releváns vizsgálatokkal kiegészítve ismerteti, az ifjúságkutatások nemzetközi és Kárpát-medencei kontextusába illesztve. A kapcsolódó tanulmányok a magyar egyetemista fiatalok politikai részvételével, a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók nemzeti identitásával, a doktori fokozattal rendelkező külhoni magyarok mobilitásával és a Kárpát-medencei magyar fiatalok anyaországba irányuló migrációjával foglalkoznak. A kötet összeállításakor szem előtt tartottuk, hogy a közös munka során párbeszéd bontakozzon ki a magyarországi és a határon túli kutatók között, elősegítve ezzel egy közös, átfogó gondolkodási keret megalkotását.

A Mathias Corvinus Collegium több mint húsz éve foglalkozik tehetséges fiatalok felkarolásával, támogatásával és oktatásával. A kutatás motivációja és kötetünk megjelentetése részint a közép-európai politikai és társadalomtudományi témák iránti érdeklődésünkből adódik. Legalább ilyen fontos szempont volt azonban, hogy oktatási tevékenységünk kiterjed az ország határain túlra is: az MCC erdélyi középiskolásoknak és egyetemistáknak szóló programjai a helyi magyarság lehetőségeinek bővítését is szolgálják. Gyakorlati tapasztalataink és a kötetben található tanulságok ötvözése a hosszabb távú, stratégiai befektetési gondolkodást szolgálják. A kötetet mindezek szem előtt tartásával ajánlom mind a szakmai közvélemény, mind az érdeklődő szélesebb közönség figyelmébe.

Dr. Szalai Zoltán
ügyvezető igazgató
Mathias Corvinus Collegium

ELŐSZÓ

Kötetünk fókuszában a 2015 végén zajlott GeneZYs 2015 kutatás áll, amely a Mathias Corvinus Collegium és az MTA TK Kisebbségkutató Intézete közötti sikeres együttműködésben valósult meg. A kutatás a Magyarország határain kívül – Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Szerbiában –, kisebbségi társadalmi feltételek között élő fiatalok világának feltárására irányult. A GeneZYs 2015 bizonyos értelemben hagyományos ifjúságkutatásnak minősül, ugyanis személyes megkereséssel, kérdőíveket töltettünk ki. De éppen a hagyományos adatfelvétel teszi lehetővé azt is, hogy több, a fiatalokat érintő témát társadalmi kontextusba helyezve, háttértényezők segítségével próbáljunk meg értelmezni.

Tudatában vagyunk annak, hogy a kontextus megismeréséhez nélkülözhetetlen annak a társadalmi miliőnek a felvázolása, amelyben a fiatalok élnek. Tudjuk azt is, hogy sok szempontból termékeny lett volna, ha olyan kutatást végzünk, amelynek célcsoportjába az egyes országokban élő többségi fiatalok is beletartoznak, hiszen így lehetett volna olyan kérdéseket is megválaszolni, hogy van-e strukturális, társadalmi feltételekre visszavezethető vagy attitűdbeli különbség a régió fiataljai között nemzetiségi/nemzeti szempontból. Az anyagi lehetőségek azonban ezt a nagyon széles körű, sokrétű adatfelvételt nem tették lehetővé. A kötetben mégis törekedtünk az eredmények tágabb kontextusba helyezésére. Egyrészt áttekintettük a nemzetközi ifjúságkutatások főbb témáit, másrészt nemcsak a kisebbségi magyarokat, hanem az érintett országok teljes ifjúságát megcélzó kutatások eredményeit is összegző országtanulmányok elkészítésére is kértünk fel szerzőket.

A négy vizsgált környező ország mellett a magyarországi ifjúságkutatások történeti áttekintése is szerepel kötetünkben: ha Kárpát-medencei szinten akarjuk látni és láttatni a fiatalok jellegzetességeit, akkor nyilvánvaló, hogy az anyaországi fiatalokra vonatkozó információknak is helyet kell adni. Továbbá – ahogy az egyik írásban is szerepel, de a jelen kötet szerkesztője szakmai életútja során is megtapasztalta – a határon túli, elsősorban az erdélyi ifjúságkutatások sokat profitáltak a magyarországi tematikus vizsgálatokból.

A kötet utolsó fejezetében a GeneZYs-sel részben egy időben zajló vagy szintén a Kárpát-medencei fiatalokat érintő vizsgálatokból és elemzésekből adunk ízelítőt. E fejezet örvendetes módon hosszabb is lehetne, hiszen a térség ifjúságkutatásának intézményesülésével egyre több országon/régión belüli vagy nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tévő elemzés születik manapság.

Az ifjúságkutatások előzményei kapcsán mindenképpen meg kell említenünk Gábor Kálmán nevét, aki sajnos már nincs közöttünk, ám a kilencvenes évektől

szakmailag és emberileg is maximálisan támogatta a határon túli magyarokat érintő vizsgálatokat. Kálmán nemcsak fáradhatatlan volt, ha utazni kellett a különféle határon túli helyekre, hanem kíváncsi is volt, mivé tették a szocialista berendezkedések, illetve mivé teszik vagy fogják tenni a fogyasztói társadalom trendjei a térség fiataljait. A kérdést leginkább lokális vizsgálatokon keresztül igyekezett megválaszolni. Szakmai meggyőződésből állítjuk, hogy Gábor Kálmán nélkül ez a kötet nem jöhetett volna létre.

Hálásak vagyunk a kötet két lektorának, Bárdi Nándornak és Bauer Bélának is, akik fontos visszajelzéseket adtak a szerzőknek, hogy munkatársaink a kéziratokat minél magasabb színvonalon fejezhessék be. Külön köszönettel tartozunk Falyuna Nórának, akinek kitartó lelkesedése, projektszemlélete és a szerzőkkel való kapcsolattartása nélkül a kötet minden bizonnyal nem tudott volna idejében és gondosan megjelenni.

A jelen kötetben közölt, a GeneZYs 2015 adatfelvételre épülő tematikus (politikai részvételt, előítéletek szerveződését, oktatást, gazdasági helyzetet érintő) írások első, részletesebb kutatási eredményeknek tekinthetők. Azt, hogy mennyi lehetőség van még e szociológiai felmérésben, jól jelzi az összefoglaló írás, amelyben valójában legfőképpen arra volt lehetőségünk, hogy felvillantsuk a tematikus sokszínűséget. Reményeink szerint a közeljövőben újabb elemzéseket tartalmazó kiadvánnyal is jelentkezünk, ám addig is ajánljuk e kötetet a tisztelt Olvasó figyelmébe.

Papp Z. Attila
szerkesztő

IFJÚSÁGKUTATÁSOK NEMZETKÖZI ÉS KÁRPÁT-MEDENCEI KONTEXTUSAI

Papp Z. Attila

AZ IFJÚSÁGKUTATÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI NEMZETKÖZI SZÍNTEREKEN

Kockázatban

Ulrich Beck szerint az individualizáció a világkockázati társadalomban a gyökerek elvesztését jelenti, anélkül, hogy új gyökereket eresztenénk.[1] A múlt már nem az a bizonyosság, ami korábban volt, a jövő pedig nem az a kiszámítható világ, ami esetleg korábbi nemzedékek számára lehetett. A gyökerek elvesztése (mondhatni) univerzális, mégis a fiatalok és idősebbek másképpen élik meg, másképpen tudatosítják: az idősebbeknek már nincs mibe kapaszkodniuk, a fiataloknak még nincs, ráadásul az idősek tapasztalataival nem tudnak mit kezdeni, sőt az idősebbek sem tudják átadni tapasztalataikat az újabb generációknak. Mindennek ellenére a társadalmak mégsem esnek szét, a nemzedékeken is átívelő integráció, minden kritikai értelmezés ellenére, mégiscsak érvényesül. A társadalmi gyakorlat szintjén sem az efebifóbia, sem a gerontofóbia, sem az ellentéteik (az ifjúság vagy idősek szeretete) nem hatalmasodnak el.

A kockázat, a bizonytalanság és kiszámíthatóság közepette kényszerindividualizációban élő fiatalok problematikája áthatja a 21. század eleji ifjúságkutatásokat és elméleteket nemcsak hazai és európai vonatkozásban, hanem globálisan is. Visszatérő kérdés tehát: mi az ifjúság, és milyen az ifjúság eme bizonytalan világban? Vajon pusztán egy szociológiai változó, az életkor által behatárolt társadalmi csoportról van szó, avagy ezen jóval túlmutatóan olyan társadalmi konstrukcióról beszélhetünk, amelynek globális, de a tér-idő dimenzióba is zárt, azaz helyi jellemzői is vannak? Az is kérdés, az ifjúság az iskola és munka vagy a serdülőkör és felnőttkor közötti átmenetiségében ragadható meg, avagy hogyan határolható körül azon jellemzők köre, amelyek mentén társadalmi jelenlétüket és relevanciájukat értelmezhetjük.

Az ifjúságkutatások hagyományai

Nem új kérdések ezek, ám úgy tűnik, kielégítő válaszokat nem sikerült rájuk adni, mivel állandóan visszatérnek a szakmai vitákban és értelmezésekben.

[1] Beck 2008: 74.

Abban viszonylag egyetértés van, hogy ifjúságon nemcsak egy beazonosított korosztályt kell érteni, hanem egy olyan társadalmi csoportot, amelynek sajátos jellemzői, igényei, aspirációi stb. vannak. De az is igaz, hogy a fiatalok társadalmi helyzetének empirikus megragadása, leírása óhatatlanul is belekényszerít egy korcsoportos analitikus keretbe. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a fiatalokat nem lehet egységes, homogén csoportként megkonstruálni, sőt főleg a szociológiai, antropológiai és pszichológiai irodalomban több társfogalom is kapcsolódik hozzájuk: fiatal felnőttek, ifjúság és ifjúsági szubkultúrák, posztadoleszcencia,[2] fiatal generáció(k) stb.

Keniston szerint a fiatalkort strukturális okokból ambivalencia hatja át, hiszen – a serdülőkorral ellentétben – ebben a szakaszban „az egyén először tapasztalja meg a lehetséges és ambivalens konfliktusokat az önálló egyéniség és a társadalmi befolyásoltság között".[3] Úgy is fogalmazhatnánk, az identitás és a saját jövőről alkotott koncepciók szembehelyezkedhetnek, és a fiatalnak valamiféle egyensúly elérésre kell törekednie. Szintén erre az életkorra esik Keniston logikájában a szocializáció megtagadása és az akkulturálódás szakasza, amikor a fiatal vélhetően önmagában felismerni véli a társadalmat vagy társadalmi hatásokat, és adott esetben ez ellen küzdeni is akar. De ez a küzdelem mégsem állandó, hiszen a fiatal végül is akarja a változást, önmaga változását is, amelyhez gyakran társak, kortársak támogatását is igénybe veszi.

Az egyik leginkább elterjedt koncepció szerint a fiatalok a társadalmi változások hordozói vagy metaforái. Akárhogy is értelmezzük az ifjúságot, az tény, hogy a gyerekkor és felnőttkor közé ékelődő korszak. A szociológiai szakirodalomban markánsan jelen van a fiatalok társadalmi helyzetének értelmezése azzal a céllal, hogy meg lehessen becsülni a majdani társadalmi beilleszkedésüket, amelynek alappillérei az oktatásban való részvétel és a munkaerőpiaci jelenlét.

Egy viszonylag friss áttekintésében Côté (a nemzetközi szociológiai társaság ifjúságszociológiai bizottságának elnöke 2010 és 2014 között) kifejti, hogy az ifjúság (szociológiai, kriminológiai vagy pszichológiai) értelmezése valójában az ismert szociológiai paradigmákon belül történik.[4] Eszerint a huszadik század első felében az ifjúságkutatást liberális, funkcionalista koncepciók uralták. A múlt század hatvanas éveitől fel-felbukkantak a konfliktuselméleti megközelítések, de ezek a birminghami iskolát leszámítva, jobbára nem bontakoztak ki. Manapság pedig a késő modern megközelítések az osztály, gender és etnikai alapú struktúrák, illetve a szubjektivitások kölcsönhatásainak megértésére törekszenek. Maga Côté viszont az ifjúság politikai gazdaságtani megközelítése mellett tör lándzsát,[5] amire a későbbiekben még kitérünk.

[2] Keniston 1970.
[3] Keniston 1970.
[4] Côté 2016.
[5] Côté 2014.

A birminghami kultúrakutató iskola (Centre for Contemporary Cultural Studies) eredményei elérhetők magyar nyelven is,[6] a mai viták megértése szempontjából azonban fontos kiemelni, hogy itt jelent meg az ifjúság osztályalapú differenciáltsága és szubkulturális betagozódása az osztályszerkezetbe.[7] Ugyan az ifjúsági szubkultúra fogalma az 1970–80-as évek ifjúságkutatásaival összhangban jobbára a munkásosztálybeli férfiak kulturális megnyilvánulásaira vonatkozott, elméleti hozadéka számottevő abban, hogy felvetette azt a kérdést is, egyáltalán lehetséges-e középosztálybeli ifjúsági szubkultúra.[8]

E kulturológiai megközelítés mellett és részben általa is viszont felfutott egy másik kutatási hagyomány is, amely a hangsúlyt az átmenetre, főleg az iskola és munkaerőpiac közötti átmenetre helyezte. Ezzel az ifjúság elemzése egyrészt makroszintre emelkedett, és óhatatlanul is az oktatáskutatás, nevelésszociológia és a közgazdaságtani megközelítések felé sodródott. Másrészt nyilvánvalóvá vált, hogy az ifjúság társadalmi térben való elgondolása felveti a társadalmi reprodukció és mobilitás kérdését is. Az ifjúságot osztályszerkezetben elgondolva felmerül az is, hogy a különféle intézményeknek milyen hatása lehet a társadalmi reprodukcióban, egyáltalán az ifjúság társadalom alatti létre van szorítva, vagy oly mértékben heterogén, hogy leképezi a társadalmi rétegződést. Chisholm idézett művében a brit és német ifjúságkutatásokat összehasonlítva kissé ironikusan megjegyzi azt is, hogy annak ellenére, hogy gyakran hasonló elméleti kerettel operáló kutatók mintha mégiscsak mást látnának, a britek inkább a veszteseket, a nyugatnémetek pedig a győzteseket: „úgy tűnik, mintha a nyugatnémet kutatók új kamera után néztek volna, míg mi az Egyesült Királyságban a meglevőhöz keresünk élesebb lencsét".[9]

E megközelítések sok szempontból csak mesterségesen szétválasztottak, találunk szintézisre törekvő elképzeléseket is. Ezek közül talán az egyik legismertebb Zinneckeré, aki Bourdieu társadalmi térszerkezetére és habitus fogalmára,[10] azaz a strukturális és szubjektív kulturális elemek szintézisére építve igyekszik a lehetséges osztályalapú ifjúsági szubkultúrák holisztikus leírását adni.[11]

Átmenet vagy állandóság?

Az ifjúság átmenetiségébe vetett meggyőződés azonban nem univerzális, kritikusai pedig amellett érvelnek, hogy ez az értelmezés beszűkíti az ifjúságkutatások

[6] Lásd a például iskolaalapító Richard Hoggart könyvét (Hoggart 1975) vagy Willis 2000; Hall 1997.
[7] Chisholm 1993:50.
[8] Magyar vonatkozásban e kérdésre Gábor Kálmán igenlő válaszokat adott több munkájában is (Gábor 2000).
[9] Chisholm 1993: 53.
[10] Bourdieu 1978.
[11] Zinnecker 1993.

lehetőségét, és csak egyfajta gazdasági modellben képzeli el az ifjúságot. Ezáltal ugyanakkor zárójelbe kerül az is, hogy az ifjúságot generációkon keresztül is lehet értelmezni.

Wyn és Woodman az átmenetiség tézisét több írásukban is tagadva azt állítják, hogy az ifjúságot a nemzedék fogalmán lehet értelmezni, és ennek egyik fő alkotóeleme az életstílus.[12] A nemzedék értelmezése során részben visszanyúlnak Karl Mannheim nemzedékfogalmához, aki párhuzamot von az osztályhelyzet és a nemzedéki hovatartozás között, mondván, ahogy az osztályhoz, úgy a nemzedékhez tartozni is – többek között – nem azt jelenti, hogy az ember egzisztenciálisan kötődik ezekhez, hanem csak a gazdasági-hatalmi szerkezeten belüli sajátos, „sorsszerű" és rokon elhelyezkedésre utal. A nemzedéki hovatartozás nem egy konkrét csoporthoz vagy „közösséghez" való tartozásban mutatkozik meg, hanem „a nemzedéki összetartozás alapja az egy nemzedékhez számító egyéneknek a társadalmi téren belüli rokon elhelyezkedése".[13] Mannheim érvelésében a nemzedékek léte a nemzedékváltásokon keresztül valósul meg, azaz a fiatalok és idősebbek közötti kulturális javak átadása a társadalmi élet szükségszerű velejárói: „Hogy az idősebbek tapasztaltabbak a fiataloknál, az sok tekintetben előny. Az ifjúság számára az, hogy nélkülözi a tapasztalatot, kisebb terhet jelent, könnyebbséget a továbbélés szempontjából. Öregnek lenni elsősorban annyit jelent, hogy az ember valamilyen specifikus, önállóan szerzett, preformáló tapasztalati összefüggésben él, aminek következtében minden lehetséges tapasztalatnak bizonyos mértékig előre ki van jelölve az alakja és a helye".[14]

Manapság egyre inkább elterjednek a generációs címkék (babyboom, X, Y stb. generációk),[15] amelyek valójában mind-mind azt sugallják, hogy a fiatalok megértésénél az életkor mindössze egy elem, a sajátosságok más jellemzőkön, például az internet vagy az elektronikai eszközök használatán keresztül jelentkeznek. E címkék elterjedése végül is azt eredményezte, hogy szakítani kellett azzal a hagyománnyal, hogy az ifjúságot csak a felnőttkorba való átmenetnek tekintsük, és elősegítette azt az igyekezetet, hogy az átmenetet zárójelbe téve sajátos nemzedéki jellemzőket azonosítsunk.[16]

Ha az ifjúságot csak átmenetként értelmezzük, akkor a szociálpszichológiai, ezért univerzális jellemzők dominálhatnak, az ifjúság bizonyos értelemben normatív elvárásoknak kell, hogy eleget tegyen, illetve maga az ifjúság értelmezése is normatívan történik: a fiataloknak az idősebbek intézményeibe, hagyományaiba, szokásaiba stb. kell integrálódniuk. Kevéssé artikulált viszont az a jelenség, hogy hogyan tanulnak a felnőttek a fiataloktól, pedig már Mannheim is felhívta a figyel-

[12] Wyn–Woodman 2014, 2006.
[13] Mannheim 2016: 16.
[14] Mannheim 2016: 22.
[15] Lásd ezek rövid összefoglalását: Székely 2014.
[16] Wyn–Woodman 2006: 501.

met arra: nemcsak a tanító neveli a tanítványt, hanem a tanítvány is a tanítót.[17] Ha a generációk közkedvelt említett médiacímkéit használjuk, akkor ezek az internet és számítógép világával vannak kapcsolatban. Sok esetben úgy tűnik, a fiatalok már benne élnek, míg a felnőttek nem, vagy csak perifériku sabban használják a virtuális valóság elemeit. A digitális bennszülöttek[18] mintaadása a felnőttek irányába külön kutatási terület lehet. Mint ahogy az is, hogy a multinacionális cégek hogyan tudják úgy megcélozni a strukturálisan kevesebb erőforrással rendelkező fiatalokat, hogy ők maguk lesznek az erőforrásokkal rendelkező felnőttek mintaadói. Itt nemcsak médiahasználatról, hanem a fiatalokat érintő politikai gazdaságtanról is szó lehet.

Wyn és Woodman felfogásában az életkor a társadalmi és gazdasági viszonyokon keresztül nyer értelmet, ezért is fontos a generációk társadalmi helyét, gazdasági, politikai miliőjét ismerni.[19] Az életkor ifjúsági kritériumként való használata az állami politikák legitimálásaként szolgál, amely az ifjúságot elsősorban gazdasági aktorként, az iskola és munka közötti átmenetébe helyezi. Az állam így „új felnőtteket" hoz létre egyetemi hallgatók, fogyasztók vagy rugalmas munkaerő formájában.[20] Ebben az igyekezetben azonban – állítják – két fontos vonatkozás elsikkad: az egyik az, hogy az ifjúság átmenetiségbe helyezése során új egyenlőtlenségek jönnek létre, a másik pedig az, hogy az egyéni szubjektivitással nem számolnak. Szemléletesebben a fenti gondolatmenetet úgy sűríthetnénk össze, hogy míg az állami ifjúságpolitikák NEET-generációban[21] gondolkodnak, addig az ifjúsági kultúrák internetgenerációkból állnak össze. Az állami politikák az ifjúságot elsősorban az oktatásból a munka világába való átmenetben tudják megkonstruálni, esetleg a sport vagy az egészségügy vonatkozásában, nem pedig önálló entitásként. Jól jelzi ezt az is, hogy a különféle országokban az ifjúságügy rendszerint különféle minisztériumokhoz kapcsolódik, nem igazán találkozni „az" ifjúsággal foglalkozó tárcával.[22]

---

[17] Mannheim 2016: 25.

[18] Prensky 2001.

[19] Wyn–Woodman 2006:497.

[20] Mindezt érdemes lenne végiggondolni kisebbségi vonatkozásban, van-e az anyaországnak szerepe a saját etnokulturális kisebbsége ifjúságának értelmezésében. Magyar vonatkozásban megállapítható, hogy ez az állami logika teljes mértékben érvényesül, elég, ha csak az ilyen címkékre gondolunk, mint a „szakképzés éve", a fiatal vállalkozók éve stb.

[21] NEET: *Not in Education, Employment, or Training* kifejezés rövidítése. Az EU-statisztikákban (is) használt mutató, amely a 15–29 évesek azon arányát mutatja, akik sem a képzésekben (felsőoktatásban, felnőttképzésben), sem a munkaerőpiacon nincsenek jelen.

[22] Tanulmányunknak nem közvetlen célja, de az is külön elemzés tárgya lehetne, hogy az egyes kormányzatok hogyan viszonyulnak az ifjúsághoz. Peter Lauritzen e vonatkozásban megkülönbözteti 1. a felsőbbrendű nonprofit szervezetként működő kormányt; 2. a civil társadalom partnereként működő kormányt; 3. a „laissez faire" kormányt; 4. a közbeavatkozó kormányt; 5. az atyáskodó kormányt; 6. az ellenőrző kormányt (Lauritzen 2016: 146–147).

Az államnak azonban a fiatalok szemszögéből láthatatlan „nyomai" nem egyértelműek, vagy legalábbis nem állnak össze egyértelmű cselekvések összességévé.[23] Gyakran visszatérő kritika a fiatalokkal szemben, hogy elfordulnak a politikától, de itt feltehetjük azt a kérdést is, vajon ennek nem az állam és/vagy politika láthatatlansága-e az oka. A fiatalok valójában nem elfordulnak a politikától, hanem „nem látják" a politikát, miért is érdekelné őket. Az „elfordulás" azt jelenti, hogy valamikor kitüntetett szerepet tulajdonítottunk neki, de valamilyen oknál fogva *már* nem érdekes. A fiatalok esetében talán pontosabb úgy fogalmazni, *még* nem érdekes. De erről a politika is tehet, hiszen láthatatlan, nem mutatkozik meg a maga esztétikai vagy giccses formájában.

Az új egyenlőtlenségek a társadalmi változásokhoz igazodott intézményi eljárások eredményei, illetve annak tudhatók be, a társadalmi aktorok igyekeznek másokkal szembeni előnyöket szerezni vagy kiváltságaikat megőrizni. A munka, tanulás és életfeltételek mintázatainak változásai átalakítják az elérhető felnőtt lét típusait, a majdani lehetőségeket.[24] Mivel nincs lineáris kapcsolat az iskolai végzettség és a munkahely vagy munkahelyi biztonság között, ezért felértékelődik az egyén felelőssége és választási szabadsága (individualizáció), azonban az oktatási és munkaerőpiaci lehetőségek kihasználása során a saját vagy családi erőforrásokra kell támaszkodnia. Ezáltal az egyenlőtlenségek továbbra is fennmaradnak a társadalomban: az újabb generáción belül is számolni kell az egyenlőtlenségekkel, magyarán le kell számolni azzal az illúzióval is, hogy az oktatási expanzió csökkenti az egyenlőtlenségeket. Az oktatási expanzió ugyanis nem megszünteti az egyenlőtlenségeket, hanem máshova helyezi azokat a társadalmi tér-időben.

A társadalmi struktúrák nem végérvényesen determinálják a fiatalokat, hanem olyan feltételeket teremtenek, amelyek ellen lehet küzdeni, amelyeket figyelembe kell venni, vagy kísérletet kell tenni a megváltoztatásukra. A fiatalok individualizációja és saját látásmódja felértékelődik, a hangsúly arra tevődik, hogyan építik fel önmagukat, saját életútjukat és karrierjüket. Az individualizáció tézise tehát arra az állandó igyekezetre helyezi a hangsúlyt, amely által a fiatalok válaszolnak a társadalmi kihívásokra, amelynek során egyrészt a társadalmi struktúrák jelentősége, másrészt az egyéni felelősség is felértékelődik.

Az egyéni felelősség és szerepek megértése feltételezi a fiatalok sajátos látásmódjának a megértését (és kutatását), amely kapcsán Wyn és Woodman külön felhívja a figyelmet azon informális helyekre, terekre és időhasználati módokra, amelyek ugyan a szabadidőhöz kapcsolódnak, de megteremtik a „létrejövés folyamatának" (process of becoming), a jövőre való felkészülésnek a feltételeit.[25] Az

[23] „For most young people today, the state operates invisibly and often incoherently" (White–Wyn 2004).

[24] Wyn–Woodman 2014: 8.

[25] Kisebbségi magyar vonatkozásban is elemezhető ez a jelenség: nagyobb és etnikailag vegyes településeken kialakulnak azok a helyek, amelyeket inkább a magyar fiatalok használnak (ilyen például a kolozsvári Bulgakov).

ifjúsági helyekről szóló fejtegetéseikben[26] többek között kiemelik azt is, hogy a terek szerepe általában városi környezetben került a kutatások fókuszába, ezért az ifjúságkutatások és maguk a kutatók is városközpontúak lettek, amiből gyakran az a tévkövetkeztetés is származott, hogy a globalizáció csak urbánus, nagyvárosi környezetben fejti ki a hatását. A vidéki, falun élő fiatalokat célzó kutatások azonban rendre kimutatják, hogy a globalizáció hatása e helyeken is tetten érhető: „a hely hagyományos láthatatlansága ellenére az ifjúságszociológia számára mindinkább evidenssé válik a hely szerepe".[27]

Ugyanakkor e generációnál az egyensúlyra való törekvés igyekezetét hangsúlyozzák, amely a fogyasztásban, de akár a munkahelyhez vagy a szülőkhöz, felnőttekhez való viszonyban is megfigyelhető. A fogyasztás, az élmények keresése a jelenből való mérsékelt menekülés eszközeként értelmeződnek, és a dolog iróniája, hogy a jelenből való elfordulás a jövő kulturális tőkéjévé válhat.[28] A szülőkkel és felnőttekkel való viszony egyre pozitívabb lesz, és a környezeti bizonytalanságok közepette egyre inkább felértékelődik a másokba vetett bizalom.

Az ifjúság politikai gazdaságtana

Côté említett politikai gazdaságtani, konfliktus alapú megközelítése viszont nem tekint ennyire optimistán a fiatalok helyzetére, és az államban, kormányzatokban, illetve a különféle korporációkban már a „fiatalok gyarmatosításának" aktorait látja, akiknek a célja, hogy kontroll alatt tarthassák e generációt. Az ifjúság politikai gazdaságtanát úgy határozza meg, mint azt a perspektívát, amely feltárja a fiatalok és a politikai, gazdasági hatalommal rendelkező felnőttek viszonyának okait és következményeit,[29] majd később pedig már az ifjúság proletarizálódásának okait firtató projektként értelmezte.[30]

Az ilyen elemzéseknek ugyanakkor ki kell térniük arra is, hogy a hatalommal rendelkezők milyen szakpolitikák által képesek a fiatalok politikai jogait, ezáltal gazdasági érdekeiket elismerni.[31] Côté az ifjúság politikai és gazdaságtani perspektívájának elsősorban ott látja értelmét, ahol a kormányzati politikák magukra hagyják a fiatalokat. Ez a neomarxista megközelítés sok ponton támaszkodik Bowles és Gintis[32] vagy más pedagógiai, iskoláztatási elméletre, amelyben a szerzők rendszerint azt állítják, az iskola nem tölti be társadalmi, kiegyenlítő funkcióját, hiszen maga is valójában leképezi a társadalmi viszonyokat.

[26] Wyn és Woodman könyvének e fejezete magyarul is olvasható: Woodman–Wyn 2016.
[27] Woodman–Wyn 2016:127.
[28] Wyn–Woodman 2006: 509.
[29] Côté 2014.
[30] Côté 2016.
[31] Côté 2014: 528.
[32] Bowles–Gintis 1976.

Az ifjúság gyarmatosításának, elnyomásának elmélete a liberalizmus kritikájára épül. Egyrészt azt állítja, hogy a liberális megközelítés – annak ellenére, hogy elismeri bizonyos hátrányos helyzetű csoportok, osztályok létét – a probléma gyökerére, a fiatalok kizsákmányolására nem ad válaszokat. Másrészt Côté szerint az, hogy az ifjúság értelmezésébe beveszik a szubjektív elemeket is, csak a fennálló rendszer legitimálását szolgálja, mert egyfajta hamis tudatot hoznak létre.[33] Harmadrészt a politikai-gazdaságtani perspektíva a liberálisokkal szemben elutasítja azt, hogy a fiatalok nem tehetnek rosszat a társadalomban, és kritikai emancipatorikus pozícióból fel kell hívni a figyelmet a jelzett hamis tudat jelenségére.[34] Végül a politikai-gazdaságtani perspektíva elutasítja az ifjúsági osztályok létét, mondván, azok az ifjúság természetéből adódóan átmenetinek tekinthetők.

Az ifjúságkutatás témái nemzetközi szinten

Éppen az ifjúság politikai gazdaságtanának paradigmájához kapcsolódó kutatási témákat keresve Sukarieh és Tennock áttekintette a 2011 és 2015 között a *Journal of Youth Studies*ban megjelent mintegy 350 tanulmányt.[35] A folyóirat 1998-ban indult, és jelenleg az ifjúságkutatás leghatásosabb nemzetközi orgánumának tartják, amelyben szociológiai, pszichológiai, antropológiai, neveléstudományi írások egyaránt megjelennek.

A szerzőpáros a cikkeket két szempont szerint kategorizálta: fő témájuk, illetve az elsődleges aktorok vagy kutatási alanyok szerint. A előbbi szempont szerint látható az *1. táblázat*ban, hogy a kortárscsoport, identitás és fogyasztás témák dominálnak (37 százalék), de az oktatási, politikai és munkaerőpiaci részvétellel kapcsolatos írások is közel ekkora hányadot, együttesen mintegy 36 százalékot tesznek ki. A második szempont szerint kimagasló, hogy a cikkek elsősorban a fiatalok véleményére és/vagy megkeresésére, megfigyelésére épülnek.

A szerzők a jelzett politikai gazdaságtani prizmán keresztül elemzik ezen adatsorokat, és arról igyekeznek állítást megfogalmazni, hogy ha az ifjúságot a politikai, gazdasági életfeltételeket létrehozó helyi sajátosságok és társadalmi kapcsolatok totalitásának interakciói határozzák meg, akkor ez a szakmai mainstreamnek számító nyilvánosságban milyen mértékben jelenik meg. A tematikák kapcsán az adatokat úgy értelmezik, hogy az identitás, ifjúsági szubkultúrák, fogyasztás témakörei elnyomják a fiatalok munkaerőpiaci helyzetét vagy más intézményi kapcsolódást taglaló írásokat. Ez részben igaz lehet, de mint előbb jeleztük, ha az intézményi környezetre vonatkozó írásokat egybesoroljuk, akkor ez hasonló arányokat mutat a szabadidőt vagy a kulturális fogyasztást megjelenítő írásokkal.

[33] Côté 2014.
[34] Az ifjúság politikai gazdaságtani megközelítése projektté szerveződött (lásd: W1).
[35] Sukarieh–Tennock 2016.

1. táblázat

A *Journal of Youth Studies* folyóiratban 2011–2015 között megjelent cikkek besorolása tematika és a cikkek aktorai szerint

I. A cikkek besorolása elsődleges tematikájuk szerint	**Cikkek száma**	**%**
Kortárscsoport-identitás, fogyasztás, szabadidő	130	37
Oktatás, nonformális oktatás	50	14
Munkavállalás, munkanélküliség	43	12
Politikai részvétel	35	10
Család, gondoskodás, otthon	32	9
Egészségügyi rendszer	8	2
Vallás	6	2
Igazságosság, jogrendszer	6	2
Migráció	3	1
Egyéb, általános	37	11
Összesen	350	100
II. A cikkek besorolása az elsődleges aktorok, kutatási alanyok szerint	**Cikkek száma**	**%**
A fiatalok mint egyének	292	83
Ifjúságkutatók	22	6
A fiatalokkal közvetlenül (a terepen) dolgozók	15	4
Kormányzati elitek, döntéshozók	13	4
Sajtó	5	1
Más felnőttek	3	1
A gazdasági magánszféra elitjei	0	0
Összesen	350	100

Forrás: Sukarieh és Tennock 2016: 1284.

Markánsabb következtetésre jutnak a cikkek elsődleges aktorainak értelmezése során. A kutatási alanyokat elsősorban a fiatalok alkotják, más szereplőket (például döntéshozókat, elitcsoportok tagjait) ritkán találni. Ez egyrészt azt jelzi, hogy a folyóirat nagyon erőteljesen a fiatalok belső perspektíváját jeleníti meg, a többi szereplő alacsony mértéke pedig szembeötlő, ha komolyan gondoljuk, hogy az ifjúságot a társadalmi élet totalitásában lehet megérteni. Olybá tűnik, mintha az ifjúságkutatás a „fiatalok dolga" lenne, azaz mintha azt jelentené, hogy csak „fiatalokról" vagy „ifjúságról" szól, és nem szükséges azokra kitérnie, akik végső soron megteremtik számukra a társadalmi, gazdasági és politikai feltételeket. Érdekes módon még a fiatalokkal közvetlenül dolgozók, mint például tanárok, szociális munkások, ifjúságügyi dolgozók sem nagyon jelennek meg a cikkekben. Sukarieh és Tennock értelmezésében a cikkek adottnak veszik az ifjúságot, különösebben nem problematizálják körülírhatóságát, ezért mindez azt sugallja, hogy az ifjúság nem más, mint egy fiatalnak gondolt korosztály. Ezzel együtt jár az is, hogy az identitás vagy magának az ifjúságnak fiatalok általi megkreálásával ritkán foglalkoznak a folyóirat szerzői, és annál inkább találunk olyan írásokat, amelyek az intézmények – az adottnak vélt – ifjúságra való hatását elemzik.[36]

[36] Sukarieh–Tennock 2016.

Az ifjúságkutatás legrangosabb folyóiratának elmúlt öt évben megjelent cikkei alapján azt mondhatjuk tehát, hogy vannak olyan témakörök, amelyekről sokat tudunk az ifjúság vonatkozásában, elsősorban a fogalmilag nem megkérdőjelezett fiatalok szemszögéből, de valójában sok olyan lényeges vetületről nincsenek információink, amelyek rendkívüli hatást fejtenek ki rájuk. Ilyennek nevezhetjük politikai gazdaságtani perspektívából a nemzetközi cégeket, szervezeteket, a multik világát, a különféle elitcsoportokat, akik valójában nemcsak behatóbb információkkal rendelkez(het)nek a fiatalokról, hanem ők maguk formálják a fiatalokat. Az az ellentmondás észlelhető, hogy sok részdologban diszciplináris hagyományokra építve tájékozottak vagyunk, de azokról az aktorokról és folyamatokról, akik/amelyek leginkább befolyásolják a fiatalok mindennapjait és értékvilágát, vajmi keveset tudunk meg a szakmai nyilvánosságban.

Az ifjúságkutatás aktuális témáiba részletes bepillantást nyerhetünk az Andy Furlong által szerkesztett kézikönyvből is.[37] A kötet tíz nagyobb fejezetbe sorolja az egybegyűjtött tanulmányokat, amelyek címei jelzik a főbb kutatási témaköröket: 1. Az ifjúság és fiatal felnőttek újrakonceptualizálása; 2. Az osztály, nemi és etnikai alapú felosztások; 3. A képzés világa; 4. Foglalkoztatottság és munkanélküliség; 5. Kötődések és családi kapcsolatok; 6. Ifjúsági kultúra és életstílusok; 7. Fiatalok közéleti aktivitása és passzivitása; 8. Fiatalok mentális és fizikai egészsége; 9. Identitások, értékek, hitek; 10. Fiatalkori bűnözés és deviancia. E puszta felsorolás is jelzi a nemzetközi érdeklődés fókuszait, itt csak két nagyon lényeges dologra hívjuk fel a figyelmet: az ifjúság értelmezése, az átmenet hangsúlyozása és nemzedéki állandókra való helyezése ezúttal is napirenden van, amelyet a szövegeken kívül Furlong bevezetője is jelez. Szerinte az ifjúság fogalma valójában elavult, és több szerzővel egyetértve az „új felnőttkor", „fiatal felnőttek" vagy „felnövekvő felnőttek" kifejezéseket kellene használni, amelynek fő jellemzője az, hogy az egyén bizonyos helyzetekben függő helyzetben kénytelen, míg más helyzetekben autonóm személyként képes cselekedni. Egy másik – kisebbségi fiatalokat kutatók számára megfontolandó következtetés – a második fejezetben Websterhez kapcsolódik,[38] aki – angliai példákra támaszkodva – azt állítja, hogy az etnicitást valójában az osztályhelyzet határozza meg, ezért a kisebbségi csoportok hátrányai vagy sérelmei nagyobb valószínűséggel vezethetők vissza az osztályhelyzetre, mintsem a rassz vagy etnikum kérdésére.

Az ifjúsági kérdés európai uniós keretezése

Az Európai Unió évtizedek óta kiemelten figyel az ifjúságot érintő kérdésekre, időközönként nagy hatású dokumentumokat is kiad: 2001-ben jelent meg például

[37] Furlong 2009.
[38] Webster 2009.

Az ifjúság fehér könyve,[39] 2009-ben pedig az Európai Tanács elfogadta az Ifjúsági stratégiát.

A 2001-es *Fehér könyv* szerzői szerint az ifjúságügynek a következő kihívásokkal kell szembenéznie: demográfiai csökkenés, amelynek következtében az európai országok egyre inkább elöregednek, az ifjúsági korszak átalakulása és meghosszabbodása, a fiatalok közéletbe és a demokratikus intézményekbe vetett bizalmának alacsonyabb foka, az európai integráció (amely ugyan minden EU-s polgárt érint, de a fiatalokat különösen), a globalizáció. E kihívásokra építve a dokumentum cselekvési irányokat is kijelöl, amelyek a fiatalok részvétének, tájékozódásának, önkéntességének, szakpolitikai (oktatási, gazdasági stb.) jelenlétének erősítését érinti. Külön csapásirányként szerepel az ifjúság problematikájának (szó szerint: realitásának) mélyebb megértése, amely vonatkozásában az Európai Bizottság többek között azt javasolja, hogy kutatói hálózatok jöjjenek létre, és épüljenek ki célirányos kapcsolatok más nemzetközi szervezetekkel is.

A *Fehér könyv*et a 2001. novemberi megjelenését követően nem övezte egyértelmű szakmai siker, voltak, aki azt állították, „olyan kérdéseken rágódik, amelyek másodlagosnak tűnhettek az ezredforduló fiatalságának központi igényeihez képest", főképp a hátrányos helyzetű fiatalok szempontjából.[40] Mindazonáltal a *Fehér könyv* a bírálatok ellenére európai szintű folyamatokat, kölcsönös egyeztetéseket mégiscsak elindított. Ennek eredményeképpen 2005-ben elfogadták az Európai Ifjúsági Paktumot, amelyben visszaköszönt a bevonás, az oktatás és a foglalkoztatás szerepének fontossága,[41] illetve különféle programok elindításában vagy megerősítésében is szerepet játszott (mint amilyen például az Európai Önkéntes Szolgálat, Fiatalok Lendületben Program).

A *Fehér könyv* által elindított politikai folyamatok egy újabb állomásának tekinthető, amikor 2009-ben az Európai Bizottság közleményként megjelentette *Az EU ifjúsági stratégiája – befektetés és az érvényesülés elősegítése. Megújított nyílt koordinációs módszer a fiatalok előtt álló kihívások és lehetőségek kezelésére* című dokumentumot.[42] A dokumentum különösebben nem foglalkozik az ifjúság definiálásával, korcsoportot alapul véve konstruálja meg. Ez az ifjúságot tágan értelmezve a 13–30 éves tizenéveseket és fiatal felnőtteket jelenti, de „statisztikai okok" miatt a szöveg nem mindig ezt a korcsoportot használja. A dokumentum a fiatalságot érintő kihívások szintjén újra szembenéz a demográfiai vetületekkel, a globalizációs kihívásokkal, amelyek lehetőséget és veszélyeket egyaránt tartogatnak, a fiatalok individualizmusával és versenynyomásnak való kitettségével, ugyanakkor megemlíti az éghajlatváltozással kapcsolatos és energiabiztonsági kérdéseket is, amelyek kihatnak a majdani generációk életmódjára is.[43]

[39] W2.
[40] Williamson 2016: 153.
[41] Jancsák 2011.
[42] Az Európai Közösségek Bizottsága 2009.
[43] Az Európai Közösségek Bizottsága 2009: 2.

A „hosszú távú stratégia rövid távú prioritásaként" 1. az oktatási és foglalkoztatási, illetve a kreatív készségek fejlesztését is magába foglaló esélyteremtést; 2. a társadalmi részvétel erősítése céljából történő, a különféle (egészségügyi, sport, politikai részvételi) lehetőségekhez való hozzáférést; valamint 3. a fiatalok és a társadalom közötti kölcsönös szolidaritás erősítését jelöli meg. Az EU-s szintű ifjúságkutatások egyik fontos intézménye az Európai Bizottság és az Európai Tanács partnerségében 2005-ben létrejött Ifjúságpolitika Európai Tudásközpontja (European Knowledge Centre for Youth Policy – EKCYP). E virtuális központ célja, hogy adatokkal, dokumentumokkal tudjon szolgálni az ifjúsági munka és ifjúságpolitika számára: online könyvtárat működtet, szakértői adatbázissal rendelkezik, és a tagállamokból származó munkatársak rendszeresen készítenek országjelentéseket az ifjúsági munkáról.[44]

Ifjúságra vonatkozó adatok megjelennek az Eurostat-indikátorok[45] között és az említett stratégiához kapcsolódóan külön tematikus kiadványokban is. A legutóbbi ilyen jellegű statisztikai kiadvány[46] fő megállapításai nem újszerűek (öregedő társadalmak, nehézkes átmenet a munka világába, a digitális világ mint esély és kihívás), de a kiadvány alapján nemzetközi összehasonlításban pontosabb statisztikai képet kaphatunk az egyes tagállamok ifjúsága demográfiai, oktatási, képzési, munkaerőpiaci, egészségi helyzetéről és a digitális eszközök használatáról.

A posztszocialista ifjúság néhány jellemzője

A szocialista berendezkedések közötti különbözőségek és az ifjúsági kultúrákra gyakorolt eltérő hatásának tudatában,[47] áttekintésünk végén a posztszocialista térség ifjúságával kapcsolatos jellemzőket igyekszünk összegezni. Az említett EKCYP egyik kiadványa a berlini fal leomlása utáni időszak fiataljairól szól. Bevezető tanulmányukban Carmen Leccardi és Carles Feixa leszögezik, hogy a keleti és nyugati fiatalok közötti különbségek megmaradnak, ennek egyik „indikátora" az, hogy keleten a szülőkkel, családdal való együttélés hosszabban fennmarad, a fiatalok később költöznek el, mivel a családi kötelékből való kilépés félig-meddig együtt jár a szegénységgel. A család megőrzi védőfunkcióját, amely nemcsak szociális téren, hanem a múlt feldolgozása terén is érvényesül: a család nem tudja mindig a „felejtés politikáját" alkalmazni, nem képes a jelen által nem támogatott múltbeli eseményeket elfelejte(t)ni.[48]

[44] Minderről részletesebben: Boetzelen 2012.
[45] Egy részük lekérdezhető az Eurostat honlapon is: W3.
[46] Eurostat 2015.
[47] Gábor 2005.
[48] Leccardi–Feixa 2012.

A – tanulmányunk elején is jelzett – kockázatok, bizonytalanságok a nyugati és keleti fiatalokat egyaránt jellemzik, de utóbbiak mintha nagyobb mértékben lennének foglyai a múltnak. A regionális különbségek fennmaradnak az EU-s integrációs erőfeszítései ellenére is, és ezek az egyéni életutak, időhasználat és értékdimenziók szintjén egyaránt tetten érhetők. Az értékek közül Leccardi és Feixa a másság elismerését külön említi, és megjegyzik, hogy a fiatalokat már nem a berlini fal választja el, hanem „bevándorló fal".[49] Mindezt az Európát elért 2015 utáni bevándorlási hullám és a hozzá kapcsolódó politikai és más események fényében ugyan lehet árnyalni, de tény, hogy az előítéletek markánsabban jelennek meg a posztszocialista országokban, nem csak a fiatalok körében.

A szocialista országokban az ifjúsági kérdés a haladáseszménnyel volt összekötve, a rendszerek összeomlása után viszont az ifjúság az individualizáció terévé vált, ami még hangsúlyosabbá vált a globális fogyasztói kultúra egyre érezhetőbb feltételei mellett. Ezt a volt jugoszláv tagállamok fiatalságát vizsgáló elemzések[50] és a magyarországi ifjúságkutatások is megállapították.[51] Az ifjúság a középosztályosodás indikátora is lehet (például Magyarországon). A szlovén tapasztalat alapján Ule azt állítja, a fiatalok egyre marginalizáltabbak a munkaerőpiacon, ki vannak zárva a felnőtt társadalom lényegi folyamataiból, hatalom nélküli osztályként tételeződnek.[52] Bizonyos értelemben a posztszocialista országokban alapvető ellentmondás tapasztalható: elviekben a fiatalok több lehetőséggel rendelkeznek, de kisebb az esélyük a saját életük megtervezésére. A hagyományos értékek felbomlani látszanak, az individualizmus erősödik, csak éppen nem látszik ennek kifutása, egyfajta félelem bontakozik ki a felelősségtudatos életforma felvállalásától. A több eséllyel, de több kockázattal bíró társadalmakban az individualizáció nem tudja megtámogatni a felnőtt létbe való átmenetet, és ezért ifjúsági moratórium vagy olyan késleltetés következik be, amelynek nem látszik a befejezése. Ami viszont a posztszocialista tapasztalatból látszik, hogy az ily módon körülhatárolt fiatalok értékrendjében a családi értékek egyre fontosabbak, akárcsak az individualizált egyén önbemutatási, „prezentációs" kényszere. Ule ezt úgy értelmezi, hogy a posztszocialista (szlovén) ifjúságot egyfajta domesztifikálódás és normalizálódás vagy legalábbis annak látszata jellemzi.

A fiatalok egész Európában sebezhetők a globális verseny közepette, amelyre Beck nyomán az individualizációval, az egyéni biográfia tudatos megépítésével lehet válaszolni. Az individualizáció „kényszere" vagy akár „radikális ideológiája" a keleti és nyugati fiatalokat egyaránt érinti, és erre újfajta autonóm cselekvési módokat és szabadságformákat lehet kidolgozni. A különféle térségekben élő fiatalok közötti egyenlőtlenségek azonban fennmaradnak, mert az új cselekvési módok

[49] Leccardi–Feixa 2012.
[50] Ule 2012.
[51] Lásd Gábor 2005.
[52] Ule 2012: 32.

kidolgozása erőforrás-igényes, és a fiatalok nem egyformán rendelkeznek ilyen anyagi, családi és más jellegű erőforrásokkal.[53]

Kérdés természetesen továbbra is, hogy az elmúlt két évtized folyamatai továbbra is újratermelik-e a regionális egyenlőtlenségeket, a kelet-nyugat lejtő hogyan érvényesül az ifjúsági kultúrákban, a politikai értékek szintjén, hogyan hatott vissza a fokozott migráció a posztszocialista fiatalok értékrendjére stb.

Áttekintésünkben elsősorban angol nyelvű szakirodalom alapján igyekeztünk főbb témaköröket felvillantani, és összességében azt gondoljuk, bármennyire is „emancipálódtak" a kelet-európai társadalmak a szocialista rendszerek megbukása után, az ifjúsági kulturális mintázatok továbbra is, strukturális okokból a nyugati mintázatokhoz viszonyulnak, belőlük, általuk is alakulnak. A kelet-nyugat irányú mozgások ugyan felerősödtek, de az ifjúsági kulturális mintaátadás továbbra is nyugati irányból intenzívebb, mint fordítva. Ezt empirikusan talán úgy a legkönnyebb érzékeltetni, ha arra gondolunk, a fiatalok nagyobb mértékű migrációja továbbra is nyugat felé történik, és nem a keleti régiók lettek vonzóak a nyugati fiatalok számára.

Irodalomjegyzék

Beck, Ulrich 2008. *Világkockázat társadalom. Az elveszett biztonság nyomában.* Szeged: Belvedere, Szeged.

Boetzelen, Philipp (szerk.) 2012. *EKCYP insights*. Council of Europe and European Commission.

Bourdieu, Pierre 1978. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok.* Budapest: Gondolat.

Bowles, Samuel – Gintis, Herbert 1976: *Capitalist America. Educational Reform and the Contradictions of Economic Life.* New York: Basic Books.

Chisholm, Lyncoln 1993. Élesebb lencse vagy új kamera? Ifjúságkutatás, ifjúság és társadalmi változás Nagy-Britanniában. A kutatás jelenlegi állása és megalapozott feltételezések a gyermekkorról és az ifjúságról. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás. A kelet és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái.* Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága. 49–70.

Côté, James E. 2016. A New Political Economy of Youth Reprised. Rejoinder to France and Threadgold. *Journal of Youth Studies* 19/6, 852–868.

Côté, James E. 2014. Towards a new political economy of youth. *Journal of Youth Studies* 17/4, 527–543.

Az Európai Közösségek Bizottsága 2009. *A Bizottság közleménye a tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Ré-*

[53] Leccardi–Feixa 2012.

giók Bizottságának az EU ifjúsági stratégiája – befektetés és az érvényesülés elősegítése. Megújított nyílt koordinációs módszer a fiatalok előtt álló kihívások és lehetőségek kezelésére. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:HU:PDF (2017. 01. 23.)

EUROSTAT 2015. *Being Young in Europe Today.* Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Furlong, Andy (szerk.) 2009. *Handbook of Youth and Young Adulthood. New perspectives and agendas.* London – New York: Routledge.

Gábor Kálmán 2000. *A középosztály szigete.* Szeged: Belvedere Meridionale.

Gábor Kálmán 2005. A perifériáról a centrumba. Előzetes hipotézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez. In: Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.): *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után.* Szeged – Kolozsvár: Belvedere – Max Weber társadalomkutató Alapítvány. 9–22.

Hall, Stuart 1997. A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium. 60–85.

Hoggart, Richard 1975. *Művelődés, gondolkodás, szokások. Az angol munkásosztály belülről.* Budapest: Gondolat. http://aei.pitt.edu/1186/1/youth_wp_COM_2001_681.pdf (2017. 01. 23.)

Jancsák Csaba 2011. Az ifjúságkutatás nemzetközi tendenciái. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010.* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Kenneth, Keniston 1970. Youth. A „New" Stage of life. *The American Scholar* 39/4, 631–654. [Magyarul: Keniston, Kenneth 2016. A fiatalkor mint életszakasz. In: Nagy Ádám – Oross Dániel (szerk.): *Ifjúsági szöveggyűjtemény II*. UISZ Alapítvány. 27–41.]

Lauritzen, Peter 2016. Az európai ifjúságpolitika szerkezeti felépítése. In: Nagy Ádám – Oross Dániel (szerk.): *Ifjúsági szöveggyűjtemény. II*. UISZ Alapítvány. 144–148.

Leccardi, Carmen – Feixa, Carles 2012. Introduction. Youth in transition(s). In: Carmen Leccardi – Feixa, Carles – Kovacheva, Siyka – Reiter, Herwig – Sekulić, Tatjana (szerk.): *1989. Young people and social change after the fall of the Berlin Wall.* Council of Europe. 5–15.

Mannheim, Karl 2016. A nemzedéki probléma. In: Nagy Ádám – Oross Dániel (szerk.): *Ifjúsági szöveggyűjtemény II*. UISZ Alapítvány. 7–26.

Prensky, Marc 2001. Digital Natives. Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9/5, 1–5.

Székely Levente 2014. Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: Kutatópont.

Sukarieh, Mayssoun – Tannock, Stuart 2016. On the political economy of youth. A comment. *Journal of Youth Studies* 19/9, 1281–1289.

Ule, Mirjana 2012. Reconstruction of youth in post-socialism. Expectations and dilemmas. In: Carmen Leccardi – Carles Feixa – Siyka Kovacheva – Herwig Reiter – Tatjana Sekulić (szerk.): *1989. Young people and social change after the fall of the Berlin Wall.* Council of Europe. 29–43.

Webster, Colins 2009. Young People, 'Race', and Ethnicity. In: Furlong, Andy (szerk.): *Handbook of Youth and Young Adulthood. New perspectives and agendas.* London – New York: Routledge. 66–73.

White, Robert D. – Wyn, Johanna 2004. *Youth and Society. Exploring the Social Dynamics of Youth Experience*. Oxford: Oxford University Press.

Williamson, Howard 2016. Egy komplex, de egyre egységesebb út? Az „ifjúságpolitika" kialakulása Európában. In: Nagy Ádám – Oross Dániel (szerk.): *Ifjúsági szöveggyűjtemény II*. UISZ Alapítvány. 149–163.

Willis, Paul 2000. *Skacok. Iskolai ellenkultúra, munkásosztály*. Budapest: Új Mandátum.

Woodman, Dan – Wyn, Johanna 2014. *Youth and Generation. Rethinking change and inequality in the lives of young people.* London: Sage Publication.

Woodman, Dan – Wyn, Johanna 2016. Helyek. In: Nagy Ádám – Oross Dániel (szerk.): *Ifjúsági szöveggyűjtemény II.* UISZ Alapítvány. 112–128.

Wyn, Johanna – Woodman, Dan 2006. Generation, Youth and Social Change in Australia. *Journal of Youth Studies* 9/5, 495–514.

Zinnecker, Jürgen 1993. A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái.* Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága. 5–28.

W1 = http://www.politicaleconomyproject.org (2017. 02. 01.)

W2 = http://aei.pitt.edu/1186/1/youth_wp_COM_2001_681.pdf (2017. 02. 01.)

W3 = http://ec.europa.eu/eurostat/web/youth/data/database (2017. 02. 01.)

Bauer Béla – Németh Adél – Szabó Andrea

A MAGYAR IFJÚSÁGKUTATÁS ELMÚLT FÉLÉVSZÁZADÁNAK MEGHATÁROZÓ SZEREPLŐI ÉS PILLANATAI[1]

Bevezető gondolatok

Tanulmányunk célja bemutatni azt a folyamatot, amely elvezetett ahhoz, hogy ma egy több lábra épülő, megalapozott tudományos háttérrel rendelkező ifjúságszociológiáról beszélhetünk Magyarországon. Kísérletet teszünk továbbá arra, hogy – vázlatosan – bemutassuk azokat a kutatásokat, kutatókat, amelyek és akik meghatározták az elmúlt több mint öt évtized magyarországi ifjúságkutatásának irányait, eredményeit. A tanulmány apropóját az adja, hogy 52 évvel ezelőtt, 1965-ben készült el Katona Katalin pedagógus, nevelésszociológus azon első tanulmánya, amely bizonyos elemeiben tartalmazott mai értelemben vett ifjúságszociológiai utalásokat, problémafelvetéseket.[2]

Az ifjúság szisztematikus, strukturált, tudományosan megalapozott vizsgálata a 1960-as évek végén kezdődött Magyarországon. A szociológia intézményrendszere az 1960-as években jött létre: megalakult a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Szociológiai Kutatócsoportja, majd a Szociológiai Kutatóintézet, több egyetemen is létesült szociológia tanszék (Eötvös Loránd Tudományegyetem; József Attila Tudományegyetem; Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem). Az ifjúságszociológia intézményrendszere az 1970-es évek folyamán alakult ki.[3] A szociológia intézményesülésével párhuzamosan kialakult egyfajta diskurzus az ifjúságról és vele párhuzamosan az ifjúságkutatásról, az ifjúságszociológiáról és annak tudományos létjogosultságáról. Kutatási célok, célcsoportok, területek, módszerek vetődtek fel a társadalomkutatás különböző műhelyeiben[4] és a szakmai periodikák hasábjain.[5] „A társadalom minden rétege hallatja szavát és véleményt mond arról, milyen is a mai ifjúság. Az aggodalom és féltés jogos, de mindaddig nem alakul át társadalmi felelősséggé, törődéssé, amíg a szubjektív érzelmeket fel

[1] E tanulmány a Bauer Béla, Németh Adél és Szabó Andrea által készített *Adalékok a magyar ifjúságkutatás történetéhez* (2011) című könyvfejezet továbbgondolt, átdolgozott verziója (Bauer és mtsai 2011).

[2] Katona 1965, 1966.

[3] A 20. században a magyar szociológiát (intézményeit, művelését) háromszor szüntették meg, s háromszor kellett újjászületnie. Erről részletesen lásd Andorka 2006: 90.

[4] Például: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet, KISZ KB Ifjúságkutató Csoport.

[5] Például: *Társadalmi Szemle, Ifjúkommunista, Pedagógiai Szemle*, a későbbiekben *Szociológiai Szemle, Ifjúsági Szemle.*

nem váltja az elméletileg és módszertanilag megalapozott tudományos vizsgálat, amelynek fő kérdése: *milyen valójában az ifjúság, nem mint egyének összessége, hanem mint társadalmi réteg* (…). Az ifjúságpolitikai kérdések átfogó, komplex jellegű vizsgálatára legalkalmasabb társadalomtudomány a szociológia."[6]

Hangsúlyozták a szervezett, átfogó tudomány létrehozásának fontosságát, amelyben az eddigi kutatási eredmények rendszerezhetővé, közös rendszerben értelmezhetővé válnak. Konkrét javaslatok is felmerültek egy központi, kutatásokat koordináló intézmény felállítására.[7]

A magyar ifjúságkutatás szakaszai

A hazai ifjúságkutatás kialakulása, korai szakasza[8]

„Az »ifjúsági problémák« kérdése a szocializmus idején is foglalkoztatta a politikát (belügy, ifjúságpolitika, kultúrpolitika), illetve a társadalomkutatókat (valamint más értelmiségieket). Az ifjúság problémáihoz való viszonyulás kezdetben nagymértékben normalizáló-rendészeti jellegű volt: a nyugati ifjúsági kultúra térhódítását a rendszer ellenséges világnézet megjelenéseként fogta fel. A szocializmusnak a »saját«, az ifjúsággal kapcsolatos belső problémáit a kádárizmus sokáig nem-létezőnek vagy irrelevánsnak tekintette, azt hangoztatva, hogy a rendszer minden társadalmi problémára (munkavállalás, egészségügy, továbbtanulás, létbiztonság) megfelelő megoldást nyújt."[9]

A magyarországi ifjúságkutatás kezdeti időszakában az ifjúsággal kizárólag pedagógiai értelemben foglalkoztak: kutatták mint csoportot, a nevelés, az ideológia szempontjából, és nem mint többtényezős, többrétegű társadalmi jelenséget. Az ifjúságkutatást a „felnövő nemzedék nevelésének szolgálatába" kívánták állítani.[10]

Katona Katalin nevelésszociológus 1965-ös, ifjúságról szóló kutatásában országosan vizsgálta (5361 fős mintán) a „16–20 esztendős tanulóifjúság életfelfogását" szerelemről, családról, nemzedéki problémákról, munkáról, pályaválasztásról és a boldogságról.[11] Kutatásáról *Ifjúságunk problémái* című, „pedagógiai szándékkal íródott" könyvében számol be.[12] Az eredmények a pedagógiára vonatkoznak, szorosan simulva a szocialista ideológiához, például az érzelmi nevelés fontosságáról, a polgári környezetben nevelkedett szülők nevelési nehézségeiről olvas-

[6] Gombár 1967: 29.
[7] Balogh I. 1968: 5.
[8] Az 1970-es évek szakirodalmáról részletesen lásd Hornyánszky–Szabó V.–Török 1984.
[9] Havasréti 2013.
[10] Petrikás 1969.
[11] Katona 1967.
[12] Katona 1967.

hatunk. A kispolgári életforma okozta nemzedéki ellentétek[13] pedagógiai megoldásáról egy helyen így ír: „ha a szocialista öntudatra neveléssel együtt megoldjuk az ifjúságnak a saját sorsa feletti döntés jogát, lényegében a generációsnak tartott ellentéteket a pedagógia széles társadalmi értelmezésében kiküszöbölhetjük".[14]

Petrikás Árpád 1969-ben megjelent tanulmányában négy kutatási témát nevezett meg, amelyre az ifjúságkutatásnak reflektálnia kell. A négy témakör: 1. az ifjúság rétegeinek sajátosságai; 2. az ifjúság tevékenységeinek korcsoport szerinti vizsgálata; 3. az ifjúság erkölcsi, világnézeti, politikai állapotának elemzése; 4. az ifjúságra ható nevelési tényezők.[15]

A kor témához és tudományokhoz való hozzáállását tükrözi a könyvről a Veress Judit által írt recenzió, amelyben megemlíti az ifjúságszociológiát mint az „öreg pedagógia fiatal testvértudományát".[16] „A könyv híd a társadalmi valóság és a pedagógia feladatai között, szerencsés találkozása az ifjúságszociológiának és a pedagógiának"[17] – olvashatjuk a *Társadalmi Szemle* hasábjain. A könyvben a szociológia inkább csak mint kutatási módszer van jelen, s nem mint egy gondolkodási forma a fiatalok társadalmi jelenlétéről, problémáiról. A két „tudomány" egyensúlyát a könyv tartalmi felosztása is bontja, hiszen pedagógiai előszó és pedagógiai utószó keretezi a (pedagógiai) tartalmat.

Vajó Péter vetette fel a kutatásokkal kapcsolatos akadályokat, problémákat: „A kutatások leszűkülnek az iskola oktató-nevelő munkájára. Nem elemzik eléggé az ifjúsági szervezetek problémáit vagy az iskolán kívüli hatásokat".[18] A pedagógiai és ifjúsági kutatások összemosása hosszú ideig kérdésessé tette a kutatások besorolását, az ifjúság önálló szociológiai vizsgálatát. „Ennek az egybemosásnak az a reális alapja, hogy a pedagógiai kutatások tárgya – ha eltekintünk a pedagógia felnőttnevelési ágától, az andragógiától – szintén az ifjúsággal kapcsolatos. Azonban nem minden ifjúsággal foglalkozó kutatás ifjúságkutatás!"[19] 1972-ben fogalmazódott meg ez a „tételmondat", amely már inkább szűkíti a kutatás területét. Vajó szemléletbeli problémákat is megnevezett cikkében.[20] Ezek: a jelenségek nem összefüggésben való értelmezése, a kérdőíves módszer túlsúlya, az általános szociológiai kérdések hiánya, a szakszociológiák eredményeinek feldolgozatlansága, a nem komplex szemlélet és az eredmények társadalomtól elszakított értékelése.

A kutatások sürgető szükségességéről és a problémákról, hiányosságokról folyó, egyre nagyobb cikkszámú eszmecsere következtében 1970-ben elindult Szász

[13] Veress 1968.
[14] Katona 1967: 128.
[15] Petrikás 1969.
[16] Veress 1968: 106.
[17] Veress 1968: 106.
[18] Vajó 1969: 48.
[19] Rudas 1972: 58.
[20] Vajó 1969: 49.

János szerkesztésében az *Ifjúságszociológia*[21] című könyvsorozat, amelynek első kötete a *Kutatási módszerek az ifjúságszociológiában* címet viselte.[22] A módszertannal foglalkozó tanulmányokat neves szociológusok írták a szakterületüknek megfelelő módszerekről, amelyek között megtalálhatóak a reprezentativitás követelményei és a mintavétel módszerei, a szociológiai adatgyűjtés, a feldolgozás, az időmérleg-vizsgálat módszerei, a szociometriai és csoportdinamikai kutatási módszerek és az életmódkutatás is. A sorozat második (és egyben utolsó), *Pályák vonzásában* című kötetében[23] egy 2593 fős kutatás alapján elemzik a budapesti fiatalok pályaválasztásának szociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai vonatkozásait.[24]

Ifjúságkutatásból ifjúságszociológia

1971-ben készült el az első szociológiailag megalapozott ifjúsági (életmód)kutatás, amely a 14–18 éves középiskolás (I–III. osztályos) tanulók életmódját vizsgálta (*Diákéletmód Budapesten*).[25] „Korunk ifjúságának egyik legjellemzőbb vonása, hogy mindinkább diákifjúsággá válik" – állapítják meg a szerzők.[26] Ennek okát több kutató is abban látja, hogy 1950-től az iskolázottsági adatok javulnak, egyre többen végzik el az általános iskolát, és a szakképzettséggel rendelkezők száma is nő, mindemellett „főleg a tizenéves tanulóifjúság aránya emelkedik".[27] A kutatás célkitűzései „politikai és pedagógiai – szükségletekből fakadtak", mint például megismerni a középiskolások életmódját, terhelésüket, szabadidő-felhasználását, a tanulók „interperszonális mezőjének" jellegzetességeit, illetve az iskola szerepét életvitelükben. A vizsgálathoz kétfajta módszert alkalmaztak: „autokronografikus naplózással" készült időmérleg feldolgozását, illetve kérdőívezést. A kutatás fontosabb megállapításai közé tartozott, hogy a diákokat túlzott tanulmányi megterhelés és a szabadidő hiánya jellemzi, vezető tevékenységük a tanulás, ami a gimnazistáknál az első, a szakközépiskolásoknál az utolsó helyen áll az értékek sorában. A tanulók számára a legvonzóbb tevékenységek a szépirodalom olvasása (63%) és a tánczene-hallgatás (38%).[28]

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága (MSZMP KB) 1970. évi ifjúságpolitikai állásfoglalása alapozta meg az ifjúságkutatás módszeres, széles

[21] Szász 1970a.
[22] Szász 1970b.
[23] Gazsó és mtsai 1970.
[24] Szász 1970a: 57.
[25] Az ifjúság életmódjának és az ifjúság különböző rétegeinek specifikus vizsgálata mindvégig meghatározó témája maradt a hazai ifjúságkutatásnak.
[26] Gazsó–Pataki–Várhegyi 1971: 6.
[27] Andrássy–Vitányi 1979: 10.
[28] Gazsó–Pataki–Várhegyi 1971.

körű és a politikai döntéshozók által is támogatott megindulását. Az állásfoglalás[29] szerint: „Szükség van rá, hogy az ifjúság körében végzett munka tudományosan megalapozottabb legyen, objektív reagálást jelentsen az ifjúság rétegeinek, korosztályainak igényeire, segítse elő a társadalmunkban lezajló – az ifjúságot közvetlenül érintő – folyamatok tudományos feltárását és a feladatok megalapozottabb kitűzését".[30] Ez az igény az 1971-es ifjúsági törvényben[31] hivatalosan is megfogalmazódott: „Gondoskodni kell az ifjúság és egyes rétegei helyzetének tudományosan megalapozott kutatásáról, a valóságot híven tükröző megismeréséről. Ennek eredményeit az ifjúságpolitikai célkitűzések sikeres megvalósítása érdekében széleskörűen fel kell használni".[32]

1973-ra a magyarországi ifjúságkutatásnak három bázisintézménye épült ki. „Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete Ifjúságkutató Csoportja (egyúttal az ifjúságkutatást országosan koordináló intézmény),[33] az MTA Pedagógiai Kutatócsoportjának Ifjúságkutatási Részlege[34] és a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága (KISZ KB) Ifjúságkutató Csoportja".[35] E három bázis három eltérő irányultságú intézmény volt, amely az ifjúságra is más-más szempontból tekintett, épp ezért különböző tematikájú kutatásokat végzett.

Az 1973–1975. évi országos ifjúságkutatási terv – az ifjúság kutatásának első országos „középtávú" programja – célja a szervezett ifjúságkutatás beindítása volt. Az első kutatásokról az országos kutatási főirány határozott. A program meghatározta a kiemelt témákat, illetve azokat a szerveket, intézményeket, amelyeknek az adott terület a hatáskörébe tartozott. „A kutatások alapvető irányainak és kiemelt témaköreinek meghatározásakor abból indultunk ki, hogy ezeken belül elsősorban az ifjúságnak a társadalmi struktúra egészében betöltött helyét és szerepét, továbbá az ifjúság társadalmi nevelésének folyamatát és mechanizmusát kell feltárni."[36]

Ennek megfelelően két nagy témakör emelhető ki: 1. „a munkássá válás folyamata és mechanizmusa, a fiatal munkások különböző rétegeinek élet- és munka-

[29] Az MSZMP KB állásfoglalásának előzményeiről, dokumentumairól bővebben lásd: A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1970. február 18–19-i ifjúságpolitikai állásfoglalását elősegítő dokumentumok 1971.

[30] Szenes 1972: 12. Szenes Sándor újságíró 1924–2009 között élt.

[31] W1.

[32] W1.

[33] A kutatócsoport elsődleges feladatai közé tartozott a fiatalok társadalmi helyzetének, közéleti aktivitásának vizsgálata, az MSZMP ifjúságpolitikai döntéseinek kutatásokra alapozott előkészítése. A kutatók között találjuk többek között Gazsó Ferencet és Laki Lászlót.

[34] A kutatóműhelyben elsősorban a középfokú oktatásban részt vevő fiatalokat vizsgálták a nevelés és az ideológiai szempontok mentén.

[35] Rudas 1972: 58; Békés F. és mtsai 1976. A Kommunista Ifjúsági Szövetség Ifjúságkutató Csoportja 1971-ben jött létre, szorosan a KISZ hatókörébe tartozó témákban folytatott kutatásokat. Erről lásd: A KISZ KB Intéző Bizottságának határozata a KISZ Központi Bizottság Ifjúságkutató Csoportjának működéséről, feladatairól és középtávú kutatási tervéről. A KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja kutatásairól részletesen lásd: Ary 1981.

[36] Gazsó 1973: 157.

körülményei, társadalmi-közéleti beállítódása és aktivitása, művelődési, kulturális igényei és lehetőségei"; 2. „az ifjúság és a szervezetek".[37] E két nagyobb témakör mellett még a falusi ifjúság és az értelmiség kutatása is napirendre került.[38] „Az ifjúságkutatásnak az a fő feladata, hogy az ifjúsági rétegek, csoportok viselkedését kutassa, a viselkedés társadalmi összetevőit, okait vizsgálja, feltérképezze azokat az értékrendszereket, beállítódásokat, tudati viszonyokat, amelyek az itt és most élő – dolgozó vagy tanuló – fiatalokra jellemzőek, feltárja az ifjúság politikai és mozgalmi tevékenységének – vagy e tevékenység hiányának – társadalmi tényezőit."[39] Az 1970-es évektől tehát megsokszorozódott és tematikailag differenciálódott az elkészített kutatások száma, amelyeknek vezető, koordináló intézménye az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete lett.

Az 1970 után készített ifjúságkutatások kapcsán több típusú megközelítésről beszélhetünk. Az egyik irány főleg strukturalista-funkcionalista szemszögből vizsgálta a magyar fiatalokat. Elemezték az ifjúsági társadalom rétegződését, a különböző ifjúsági rétegeket és csoportokat (különösen a diákokat és munkásfiatalokat), a társadalmi mobilitás különböző dimenzióit, kiváltképp azt, hogy a magyar iskolarendszer hogyan járul hozzá a társadalmi struktúra átalakulásához. Ezt az iskolateremtő irányt Magyarországon 1970-től Gazsó Ferenc és tanítványai, munkatársai vitték az MSZMP KB már említett Társadalomtudományi Intézetében. Gazsó Ferenc tollából 1971-ben jelent meg a *Mobilitás és iskola* című anyag, amelyet 1976-ban követett az *Iskolarendszer és társadalmi mobilitás* című monográfia, amely megalapozta ezt az irányultságot.[40]

A munkásifjúság

Az 1960-as évek végétől fordult az ifjúságszociológia a munkásifjúság felé. A téma első részletesebb elemzései Balogh István és Gál Róbert kutatásaihoz köthetők.[41] Tanulmányaikban fontos hangsúlyt kapott a munkásifjúság és a politika témaköre, de elemezték a munkásfiatalok munkásosztályhoz való viszonyát, sajátos vonásait, főbb csoportjait, a technikával való kapcsolatukat. Érintették a munkásifjúság anyagi-szociális helyzetét, életmódjukat és a munkahellyel kapcsolatos helyzeteket is. A munkásfiatalok témakör jelentőségét mutatja, hogy 1973-ban nemzetközi konferenciát szerveztek a szocialista országok tudományos akadémiái, s az előadásokból, illetve a témához kapcsolódó egyéb tanulmányokból két kötet

[37] Gazsó 1973: 157–158.
[38] Szenes 1972: 12.
[39] Rudas 1972: 58.
[40] Gazsó 1971, 1976.
[41] Balogh I.–Gál 1968; Balogh I. 1971.

jelent meg 1975-ben, magyar nyelven Gazsó Ferenc és Szénási Józsefné szerkesztésében.[42]

1974-ben az MSZMP KB olyan intézkedéseket fogadott el, amelyek a munkásosztály társadalmi szerepének fejlesztését és helyzetének javítását állították középpontba. Ennek hatása a munkásfiatalokkal kapcsolatos vizsgálatok megsokszorozódásában is kimutatható. Még ebben az évben megjelent az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet Ifjúságkutató Csoportjának tagjai (köztük Gazsó Ferenc, Gál Róbert, Heleszta Sándor) által egy tanulmánykötet *A munkásifjúság ma* címmel, amely a munkássá válás folyamatát elemezte több dimenzióból (például: társadalmi tényezők, munkásnők, munkásfiatalok és sport).[43] 1976 és 1980 között pedig hat szocialista országra (köztük Magyarországra) kiterjedő összehasonlító kutatást végeztek a dolgozó ifjúság körében,[44] amelyről összefoglaló tanulmánykötet jelent meg *Dolgozó ifjúság, orientációk és életutak* címmel.[45]

A munkásfiatalokkal kapcsolatos tematikát vitte tovább a KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja, ahol R. Törzsök Erika vezetésével kutatás készült *Munkásfiatalok az építőiparban* címmel, illetve Rudas János vezette a *Dolgozó fiatalok szakmai és társadalmi műveltsége és értékrendje a technikai fejlődés tükrében* című vizsgálatot, amely az ifjúság politikai, gazdasági, természettudományi ismereteit, műveltségét, tudását elemezte. Diósi Pál *Az iparban dolgozó városi fiatalok politikai ismereteit*,[46] míg Szántó Miklós *Az iparban dolgozó városi fiatalok gazdasági ismereteit* vizsgálta ebben az időszakban.

Nagy érdeklődés övezte az ingázó fiatalok helyzetét is. Erről a témáról főleg folyóiratokban értekeztek a hozzáértők, s kutatták, hogy az ingázás milyen társadalmi, oktatási hatásokat rejt magában. Többek között ide kapcsolható Bőhm Antalnak és Pál Lászlónak a *Szociológia* folyóiratban megjelent cikke[47] vagy Kamuti Gyula *A bejáró tanulókat érő különleges társadalmi ráhatások* írása.[48]

Ifjúsági életmód és kultúra

Az 1960-as évek elejétől bekövetkező kádári konszolidáció, az alkalmazotti társadalom irányába való elmozdulás nemcsak a társadalmi szerkezetben hozott – helyenként kényszereken alapuló – gyors és mélyreható változást, hanem hatott a kulturális szférára is, amely érzékenyen reagált ezekre a folyamatokra. Az ifjúság

[42] Gazsó–Szénási 1975.
[43] Balogh J. és mtsai 1974.
[44] Kovács 1980: 10.
[45] A nemzetközi eredményekről lásd: Gazsó–Subkin 1984, a magyar kutatás eredményeiről: Gazsó–Laki–Molnár 1984.
[46] A kutatásból két tanulmányt publikáltak: R. Törzsök 1978, továbbá Diósi 1975.
[47] Bőhm–Pál 1978.
[48] Kamuti 1977.

kultúrában elfoglalt helyéről, szerepéről, kultúraalakításáról már az 1970-es években megkezdődtek a kutatások. Az 1960-as években jelentkező új ifjúsági kultúra, amely alapvetően a zenében, a divatban bontakozott ki, felhívta a figyelmet a fiatalok életmódjának változásaira is: „A fiatalok kulturális magatartása a hatvanas években keleten és nyugaton egyaránt megváltozott."[49] Ugyanakkor ehhez a változáshoz a tömegkommunikációs eszközök gyors fejlődése is nagymértékben hozzájárult, megváltoztatva ezzel az ifjúsági viszonyokat, kapcsolatokat is, ezen keresztül tehát az egész életmódot.

Az ifjúság kultúrájáról, művelődési szokásairól az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején komoly módszertani apparátussal dolgozó, helyenként nemzetközi összehasonlító jellegű társadalomtudományi vizsgálatok készültek. Ezekben elemezték többek között a fiatalok olvasási szokásait, sportolási, színházba járási és ezzel összefüggésben kulturálódási szokásait, továbbá a kulturális terek (ifjúsági klubok, művelődési otthonok) látogatásával kapcsolatos attitűdöket. A kutatási eredmények egyöntetűen jelezték, hogy a magyar fiatalok életmódjában egyre nagyobb jelentősége lesz a szabadidő csak a fiatalokra jellemző eltöltésének. Az ifjúság és a felnőtt társadalom közötti különbségek az életmód és a kultúra terén egyre jelentősebbekké, kézzelfoghatóbbakká váltak. Az empirikus vizsgálatok mutatták ki azt is, hogy a rendszer által tagadott társadalmi különbségek a kulturálódási, szórakozási szokásokban (például a színházba járás gyakorisága és jellege) egyértelműen kimutathatók.[50]

1972-ben készítette Józsa Péter *Kulturális blokkok Budapesten* című iskolát teremtő kutatását, amely a fiataloknak a filmhez való viszonya mentén feltárta, hogy az ifjúságszociológiának van létjogosultsága a kultúra területén is.[51] Elemzésében megfogalmazta, hogy:

1. „Egy társadalmi réteg ifjúsága eltérően viselkedik – éppen ifjúsági léte miatt – az azonos réteg felnőttjeitől.
2. Az ifjúság különböző rétegei közötti különbségeket elsődlegesen maguknak az eredendő rétegeknek a különbségei határozzák meg.
3. Az ifjúság egészére vonatkozó és a felnőttektől eltérő jellemzői nehezen vizsgálhatók, inkább specifikus korszakokban jelenik meg együttes »válasz« valamilyen jelenségre (pl. hippi-mozgalom vagy beat)."[52]

Józsa 1979-ben a magyar városi ifjúság mentalitását elemezte *A magyar városi ifjúság szociodemográfiai összetétele, érték- és mentalitás-struktúrája* címet viselő

[49] Andrássy–Vitányi 1979.
[50] A kutatásokról részletesen lásd: Sántha 1975; Szabó I. 1976; Horváth–Sik 1976; Almási–Kérész–Gervai 1976; Angelusz–Tardos 1977; Józsa–Leenhardtn1981; Diósi 1981; Zsíros 1983.
[51] Józsa 1972; Józsa 1973. Józsa munkásságáról lásd S. Nagy 1995.
[52] Józsa 1972: 169–173.

kutatás keretében.[53] A széles szociológiai módszertani bázist felvonultató kutatás 18 városban, három életkori csoport (14–17 évesek, 18–21 évesek és 22–25 évesek) mentén vizsgálta a dolgozó és tanuló fiatalokat. Kimutatta, hogy „a hetvenes évek fiataljainak értékrendszerére elsődlegesen jellemző a privát orientáció"[54] (tegyük hozzá, hogy szemben a rendszer által hangoztatott kollektivizmussal). Figyelemre méltó, hogy az apa foglalkozása és iskolázottsága alapján is elemzik az ifjúság élethelyzetét. Értékösszefüggések esetében az egyházhoz tartozást és a párttagságot, a családi értékvilág társadalmi típusait vizsgálták (szülőkép, eszménykép, ítélet a szülők életéről, szülőkép társadalmi összefüggései).

Kitekint a magyar viszonyokból, s nemzetközi összefüggésbe helyezi a magyar olvasásszociológiai és értékvizsgálatot az a meghatározó kutatás, amely magyar–francia együttműködésben jött létre, s amelyben a magyar oldalt Józsa Péter vezette. A kérdőívek Budapesten és Párizsban kerültek felvételre, egy magyar (Fejes Endre: *Rozsdatemető*) és egy francia (Georges Perec: *A dolgok*) regény elolvastatása után.[55]

Kétségtelen, hogy az ifjúság életmódjának és kultúrájának meghatározó szegmensévé lépett elő az 1970-es évek elejére az ún. könnyű- vagy beatzene tömeges fogyasztása a klasszikus zenével szemben. Jellemző adat, hogy az 1970-es évek elejére Magyarországon a beategyüttesek száma meghaladta a kétezret.[56] A beatzene fogyasztását, a beatzene körül kialakult sajátos ifjúsági csoportokat és szubkultúrákat (lásd beatklubok) Vitányi Iván vezetésével 1969-től kezdte el módszeresen vizsgálni a hazai kultúrszociológia.[57]

Losonczi Ágnes *Zene – ifjúság – mozgalom* című művében a társadalmi térben helyezi el a zenét, megállapítva, hogy a vizsgált 25 év alatt teljesen új életformák, új gondolkodásmódok jelentek meg a zenével összefüggésben.[58] „A zene (…) akkor válik különleges fontosságúvá, amikor a szavak *előtt*, a szavak *után* vagy a *helyett* kell szólnia."[59] A beatzene Losonczi szerint „megfogható, látványos demonstrálása volt a hovatartozásnak és különösen a hova nem tartozásnak".[60]

A művelődés egyik fontos színtere volt a művelődési ház, ahol ifjúsági klubok működtek. 1971–72-ben Sántha Pál *A művelődési otthonok ifjú látogatóiról* folytatott vizsgálatot, kérdőíves módszerrel, interjúztatással, tanulmányok elemzésével és az ezzel kapcsolatos dokumentáció elemzésével.[61] A kutatás főleg a munkásifjúságra koncentrál a már ismertetett ifjúságpolitikai állásfoglalás okán. Vizsgálat

[53] Józsa 1979.
[54] Józsa 1979: 99.
[55] Józsa–Leenhardt 1981.
[56] Vitányi 1972.
[57] Vitányi 1969; Vitányi 1972.
[58] Losonczi 1974: 9.
[59] Losonczi 1974: 18. Kiemelés a szerzőtől.
[60] Losonczi 1974: 269.
[61] Sántha 1975.

tárgyává tették, „hogy a művelődési otthonok, hogyan veszik figyelembe, befolyásolják és elégítik ki a munkásfiatalok szabadidő-eltöltésre, kulturálódásra, társas életre irányuló igényeit".[62] A 14–25 éves korosztály a klubokat preferálja, főleg tizenévesek a meghatározóak, a nemi megoszlás viszonylag egyenlő. Megfigyelhető még az, hogy minél inkább szórakozási (itt elsősorban a könnyebb műfajok értendőek, koncertek, táncos rendezvények) típusú a program, annál több munkásfiatal van jelen.

Az ifjúság kulturális, művelődési szokásainak átfogó képét adja Andrássy Mária és Vitányi Iván 1979-ben megjelent *Ifjúság és kultúra* című tanulmánya.[63] A kutatások szerint a fiatalság magasabb aktivitást mutatott a kulturális intézmények látogatásában, mint az idősebb generációk.[64] A művelődés több dimenzióját vizsgáló kutatás rámutatott arra is, hogy az iskolai végzettség meghatározó a művelődés szempontjából: „az általános iskolát el nem végzett fiatal munkásoknak 5, az érettségizetteknek 55 százaléka az erősen művelődő".[65] Az elemzésből az is kitűnik, hogy a hetvenes évek végére a moziba járás vált a fiatalok legkedveltebb szabadidős tevékenységévé. A színházba járó fiatalok száma 1964 óta emelkedett, ezt a tevékenységet leginkább a szülők iskolai végzettsége befolyásolta. A múzeumlátogatás már inkább az értelmiségi pályák felé törekvő középiskolásokat érintette. A zene kérdéskörében hangsúlyos szerepet kapott a beat vizsgálata, amely eltérően más zenei műfajoktól, megfért a többi műfaj mellett (leginkább a tánczenéhez kapcsolható).

Változások az ifjúságkutatás irányaiban: 1980-as évek

Az MSZMP KB Ifjúsági Bizottsága 1979-ben állásfoglalásában jelezte, hogy tovább kell fejleszteni a hazai ifjúságkutatásokat, és a korábbiakhoz képest jobban kell koordinálni, tartalmilag irányítani a munkát.[66] Ezért az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete MTA tárcaszintű kutatási főirány létrehozását javasolta, amit a megfelelő politikai szervek jóvá is hagytak. *Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások* főirány kutatásainak központi kérdése az volt, hogy „a mai magyar társadalom milyen perspektívát nyújt az ifjúság számára, és ezzel összefüggésben a társadalom alakulásának milyen tendenciái bontakoznak

[62] Sántha 1975: 10.

[63] Lásd: „Az ifjúsági kultúrák tanulmányozása elsősorban azokra a jelenségekre irányul, amelyeket a különféle szubkulturalista és posztszubkulturalista megközelítések hangsúlyoznak: csoportképződés, szimbolikus gyakorlatok, a popzene kulturális és identitásképző jelentősége, az ifjúsági színterek, a szubkultúra kulturális repertoárja és rendszere, a fogyasztás, a stílusalkotás, valamint a különféle idekötődő identitáspolitikák" (Havasréti 2013: 3).

[64] Andrássy–Vitányi 1979: 22.

[65] Andrássy–Vitányi 1979: 25.

[66] Békés Z. 1981.

ki az ifjúság körében".[67] Ennek megfelelően hat hosszú távú kutatási irányt nevesített az Előkészítő Bizottság a bázisintézmények megnevezésével együtt:

1. Az ifjúság testi-fizikai és mentális egészségének társadalmi tényezői (Pécsi Orvostudományi Egyetem);
2. Az ifjúság önálló élet- és pályakezdésének társadalmi jellemzői, konfliktusai és zavarai (MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete);
3. Az ifjúság egyes rétegeinek társadalmi helyzete, életmódja (Marx Károly Közgazdasági Egyetem Szociológiai Tanszék);
4. Az ifjúság helyzete a munkaszervezetekben (MSZMP Politikai Főiskola Szociológiai Tanszék);
5. Az ifjúság politikai szocializációjának problémái (MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete);
6. Az ifjúságpolitika és ifjúsági mozgalom aktuális kérdései (KISZ KB Ifjúságkutató Csoport).[68]

A fenti hat pont alapján nem véletlen, hogy Stumpf István szerint az 1980-as évekre „két markáns irányzata alakult ki az ifjúsági problémák szociológiai megközelítésének": az egyik „társadalmi reprodukciós nézőpontú", a másik pedig „a politikai szocializációs folyamatok elemzésén keresztül" közelítette meg a problémát.[69] Az 1980-as évek első felében tehát az ifjúság problémái újból előtérbe kerültek „a hetvenes évek közepének néhány éves csendesebb időszaka után",[70] és egy szisztematikus kutatási programsorozat vizsgálta a magyar ifjúságot a legkülönfélébb dimenziók szerint.

Az első főirány kutatásainak eredményeit *A fiatalok egészségi állapota és biológiai fejlődése* című tanulmánykötet összegzi. Vizsgálták többek között a fiatalok halandósági és megbetegedési viszonyait, a fiatalok egészségi állapotát befolyásoló társadalmi és intézményi tényezőket, valamint a fiatalok biológiai fejlődésének különböző tényezőit (például testnevelés, fizikai állapot).[71]

Az ifjúság életkörülményeiről a Központi Statisztikai Hivatal Ifjúsági Szakmai Munkaközösségének tagjai – köztük Falussy Béla és Harcsa István – rendszeres időközönként tanulmányköteteket és adattárakat adtak ki. 1968-ban hajtották

[67] Békés Z. 1981.

[68] A főirány céljainak megvalósítását, a kutatások összehangolását egy Koordináló Tanács végezte, amelynek elnöke Gazsó Ferenc, titkára Békés Zoltán lett. A Tanácsban olyan személyek kaptak helyet, mint Ancsel Éva, Pataki Ferenc, Vukovits György stb. A titkárság közreműködésével pályázatokat hirdettek az összes hazai kutatóhely számára a munkálatokban való részvételre. A Koordináló Tanács célja a lehető legszélesebb kutatóhelyi együttműködés kialakítása volt. A főirány központi bázisintézménye az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete lett.

[69] Stumpf 1992a, 1992b.

[70] Békés Z. 1984: 5.

[71] Tahin 1986.

végre az első adatfelvételt, majd 1996-ig négyévenként megismételték.[72] Az adatok *Ifjúság statisztikai adattár* címmel jelentek meg.[73] A kötetekben elemzik többek között a fiatalok demográfiai, foglalkozási jellemzőit, lakáshelyzetüket, munkakörülményeiket, anyagi helyzetüket, utazási szokásaikat.

1982 szeptemberében *Ifjúság és társadalom a hetvenes és nyolcvanas években* címmel kétnapos szakmai konferenciát tartottak, ahol négy vitacsoportban mintegy ötven hozzászólás keretében vitatták meg a fiatalság helyzetét.[74] E tanácskozás előadásai és az azokból készített tanulmányok, valamint *Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások* főirány keretében dolgozó kutatók írásai képezik az alapját *A magyar ifjúság a nyolcvanas években* című tanulmánykötetnek.[75] A tanulmányok szociológiai mélységben elemzik az ifjúság legfontosabb problémáit, az ifjúság legfontosabb társadalmi jellemzőit (mobilitás, rétegződés, értékek, demográfiai folyamatok, mentális egészség, anyagi és jövedelmi helyzet, politikai szocializáció, életmód, önálló élet- és pályakezdés).

Az ifjúság politikai szocializációjának kérdései, az értékképző, értékátadó és értékelsajátító tevékenység bonyolult szövedékének feltárására Gazsó Ferenc által felkért fiatal szociológusokból külön munkacsoport alakult az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében, 1981 folyamán. A szocializáció kiemelt jelentőségét mutatja, hogy az *International Journal of Political Education* 1982-ben (!) különszámot szentelt a magyar politikai szocializációs folyamatok elemzésének (megjegyzendő, hogy a szocializáció kutatása egyébként is a nemzetközi mainstream politikai szociológia középpontjában állt).[76] Az ifjúságszocializációs munkacsoport, Kéri László vezetésével, elméleti és gyakorlati-empirikus tudományos kutatási tevékenységet folytatva, a nyolcvanas évek végére megalapozta a hazai politikai szocializáció tudományos alapú elemzését. Ezt jelzi az 1987 és 1990 között Kéri László, Boross László és Stumpf István szerkesztésében megjelent közel féltucatnyi tanulmánykötet.[77]

Gazsó Ferenc nevéhez kötődik a korszak meghatározó kiadványa, a *Társadalmi folyamatok az ifjúság körében*.[78] Ebben szerkesztőként Gazsó megjegyzi: „Hazánkban a szervezett ifjúságkutatás a hetvenes években bontakozott ki, feltételei

[72] Andics 1984; Harcsa 2011.

[73] Falussy 1995: 5.

[74] A konferencia teljes anyaga megjelent a *Társadalomtudományi Közlemények* XII. évf. 1982. 4. számában.

[75] Békés Z. 1984; Ancsel és mtsai 1984.

[76] Kéri 1987, 1988a, 1988b, 1989; Boross 1989; Stumpf 1988. A különszámot Csepeli György és Bognár Tibor szerkesztette, és szerepelt benne Gombár Csaba, Szabó Ildikó és Hankiss Ágnes is. Szabó Ildikó az 1980-as évek második felében több politikai szocializációs kutatást szervezett az ifjúság körében. A kutatások eredményeit értelmező kötet magyarul csak a rendszer-transzformáció után jelenhetett meg: Szabó I. 1991.

[77] Bár technikailag a rendszer-transzformáció után jelent meg, de még szintén az 1980-as évek politikai szocializációs folyamatait mutatja be Szabó I. 1991.

[78] Gazsó 1987.

azonban csak az elmúlt években váltak igazán kedvezővé, akkor, amikor a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt egybehangolt és anyagilag támogatott tudományos tevékenységgé vált".[79] Gazsó szerint az ifjúság nem tekinthető egységes és önálló társadalmi csoportnak, de az „ifjúság sajátos szociológiai, pszichológiai, tudati jellemzőkkel rendelkezik".[80] Megállapítja, hogy a fiatalok léthelyzetének feszültségei,[81] a bérezés problémái, a lakáshiány egyre nagyobb gondokat szülnek, és fokozódó nemzedéki feszültség(ek)hez vezethetnek.

Ifjúságkutatás a rendszer-transzformációt[82] követően

Magyarországon a rendszer-transzformációs folyamat (1988–1990) rendkívül rapid politikai, gazdasági és mélyreható társadalmi változásokat eredményezett, amelyek nyilvánvalóan megváltoztatták az ifjúság helyzetét, viszonyait – és a róla alkotott képet is. „Szélsőségesen polarizált társadalmi szerkezet" alakult ki, amely – ahogy erre az utóbbi években készített vizsgálatok rámutattak – folyamatosan újratermelődik, behatárolva az ifjúság esélyeit.[83] Egyöntetű az ifjúsággal foglalkozó szociológusok vélekedése, mely szerint a nyolcvanas években már jelzett negatív folyamatok felerősödtek a kilencvenes években, aminek az egyik következménye, hogy a piacgazdaságra való áttérés egyik legnagyobb vesztes rétege éppen a fiatalság lett (tartós és nagyarányú ifjúsági munkanélküliség, gyermekmélyszegénység). A „kettészakadt társadalom", az underclass megjelenése és markánssá válása, azaz a kilencvenes évekbeli fejlemények új kihívások elé állították az ifjúságkutatást.[84]

Magyar viszonylatban az ifjúsági korszakváltás[85] a nyolcvanas évek közepén-végén – a nyugati országokhoz képest – megkésve jelent meg. Hazánkban más folyamatokkal is összekapcsolódott, a rendszerváltás összetett hatásait is magán viseli. Míg Nyugat-Európában az ifjúság mint „önálló társadalmi-politikai szereplő", addig Kelet-Európában mint „a szociális válság hordozója" jelenik meg.[86]

---

[79] Gazsó 1987: 5.

[80] Gazsó 1987: 5.

[81] 1980–1981-ben jelentek meg az első konkrét szegénységvizsgálatok a hazai szociológiában. Laki László 1988-as tanulmánykötete a szegénység újratermelődésének generációs metszetét mutatja be, jelezve az alacsony iskolázottság átöröklődésének módját és következményeit (Laki 1988).

[82] Rendszer-transzformáció alatt azt a társadalmi, politikai és gazdasági átalakulási a folyamatot értjük, amely az 1980-as évek közepén-végén kezdődött, és amelynek hatása és eredménye mind a mai napig tetten érhető a jelenlegi társadalmi berendezkedésünk működésében.

[83] Gazsó–Laki 1999.

[84] Gazsó 1992; Gazsó–Stumpf 1992; Gábor–Jancsák 2006.

[85] A korszakváltás lényege: az ifjúság milyen mértékben válik, válhat önálló társadalmi csoporttá, erővé. Az ifjúsági korszakváltás a nemzedékek közötti viszonyban jut érvényre.

[86] Stumpf 1992a: 11.

A korszakváltásnak fontos tényezője, hogy az 1990-es évek elején az iskolai tudás, az iskola szerepe, az iskolai tér felértékelődött a társadalmi integrációhoz szükséges minták létrehozása és átvétele során, ugyanakkor a család, a település, a szomszédság, az iskola és az ifjúsági szervezetek kontrollja egyre inkább csökkent. A hagyományos szocializációs ágensek mellé tehát új intézmények léptek be: a média és a mögötte lévő fogyasztói ipar.

A hazai ifjúságszociológiának tehát a rendszer-transzformáció generációs értelmezése mellett a rendszerváltozás generációs következményeit is értelmeznie kellett 1990 után, amit jelentősen megnehezített a források beszűkülése (sőt helyenként elapadása) és elaprózódottsága, valamint az, hogy a politikai alrendszer számára nem az ifjúság jelentette a szavazatmaximalizálás szempontjából legfontosabb társadalmi réteget.[87] A komoly nehézségek ellenére – és ez talán jelzi az ifjúságkutatók kiemelkedő szakmai felkészültségét – az elmúlt 25 évnek is elkészültek a meghatározó empirikus vizsgálatai és ezekre épülő alapmunkái. Jeleznünk kell azonban, hogy a rendszer-transzformációt követően – hasonlóan egyébként a hazai szociológia egészéhez – az ifjúságkutató szakma is diverzifikálódott, egyre szélesebbé vált a kutatói kör, a korábbi meghatározó személyiségek mellett felnőtt több új generáció is.[88] Az ifjúságkutató szakmát ma már a klasszikus generációs összefogás jellemzi, ugyanakkor nem hallgatható el, hogy elsősorban a kutatás finanszírozási nehézségei miatt, a különböző iskolák és a különböző kutatók között gyakran éles verseny alakult ki a kutatási támogatások megszerzése érdekében. Ez a verseny nem mindig kedvezett a tudományos alaposságú, éppen ezért nem feltétlenül azonnali eredményekkel kecsegtető munkának. Ráadásul nehéz az ismétlődő adatgyűjtésen alapuló kutatási programok hosszabb távú működtetése, mivel elsősorban pályázati formában – gyakran utólagos finanszírozásban – jutnak forráshoz az ifjúságkutatók. A kutatások jelentős részét a különböző kormányzati, tudományos alapítványok finanszírozása teszi lehetővé, így a kutatási projektek indításakor számottevő szakmai-megrendelői kontroll tapasztalható. Utólagos ellenőrzésre, értékelésre elsősorban pénzügyi értelemben kerül sor. A szakmai projektértékelés nem általános ezen a területen. A kormányzati vagy regionális (önkormányzati) megrendelések esetében a döntéshozók aktuális igényei alakítják a vizsgálatokat, előzetesen irányt szabva a kutatói munkának.

A rendszer-transzformációt követő kezdeti időszak legfontosabb kutatási eredményei azokban a kötetekben olvashatóak, amelyet Gazsó Ferenc és Stumpf István szerkesztett. A tanulmánykötetek szerzői elméleti és empirikus munkáikban vizsgálták az 1988–1990-es változás elsődleges következményeit. A *Rendszervál-*

[87] Bauer 1999.

[88] A rendszer-transzformációt követő kutatások és elemzések teljes körű bemutatására még kevésbé vállalkozhatunk, mint a korábbi időszakok esetében. Fábri István és szerzőtársai egyébként kísérletet tettek az empirikus vizsgálatok feltérképezésére (Fábri–Horváth–Varga 2000).

tozás és ifjúság,[89] valamint a *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*[90] című tanulmánykötetek rámutatnak a generációs újratermelődés egyre súlyosabb problémákat felvető tendenciáira. Mindkét kötet vizsgálta a fiatalok körében zajló társadalmi, objektív folyamatokat (a munkanélküliséget, a marginalizálódási problémákat), a fiatalok mobilitási esélyeit, rétegződését, egyes ifjúsági csoportok életmódját, de olyan témákat is, mint az ifjúság politikai szocializációja, politikaképe, a rendszertranszformációról alkotott vélekedések vagy az ifjúsági kultúra korszakváltása és az ifjúsági szubkultúrák térnyerése. Különösen kiemelkedő e két kötet abból a szempontból is, hogy a különböző ifjúságszociológiai iskolák prominens képviselői egyaránt helyet kaptak bennük. Mint ahogy ugyanez az összefogás érhető tetten a szintén 1992–1993-ban megjelent, Csepeli György, Kéri László és Stumpf István által szerkesztett *Állam és polgár*,[91] valamint a Boross László által szerkesztett *Érték – iskola – család*[92] című tanulmánykötetekben. Talán a fenti négy kötet, valamint Szabó Ildikó *Az ember államosítása*[93] című könyve jelenti a hazai ifjúságszociológia rendszer-transzformációt követő első időszakának legfontosabb teljesítményeit. Ezekben a könyvekben jelentek meg Magyarországon az első, a fiatalok pártpreferenciáit és ezzel összefüggésben értékorientációit vizsgáló elemzések is.

A különböző ifjúsági csoportok politikához való viszonya a későbbi kutatásokban is fontos szerepet játszott. Egy követéses vizsgálat keretében Farkas András az egyetemisták demokráciafogalmának változását vizsgálta 1990 és 1995 között. Megállapította, hogy a demokrácia magyarországi helyzetére vonatkozó pozitív megállapítások 1995-re szinte eltűntek az esszékből, a bizonytalanságot jelző megfogalmazások ugyanakkor egyre nőttek. 1990-ben még optimista és naiv elgondolások születtek a demokráciáról, ez a kép 1995-re teljesen megsemmisült, s a pesszimizmus és a kemény szavak kerültek előtérbe.[94] Két kecskeméti főiskola hallgatói körében készült politikai szocializációs tárgyú empirikus kutatás 1994–1995 folyamán. A *Főiskolások állampolgári kultúrája*[95] című vizsgálat részletesen elemezte a főiskolások állampolgári ismereteit, nemzeti önképét, politikai értékrendjét.[96] E témakört viszi tovább Örkény Antal és Szabó Ildikó a *Tizenévesek állampolgári kultúrája* című munkában, megállapítva, hogy átalakult annak politikai jelentéstartalma, a belpolitikai várakozások kiábrándultsághoz vezettek.[97] A szocializációs folyamatok feltárását más kutatók és kutatói közösségek is szorgalmazták az elmúlt évtizedekben. Somlai Péter, Csákó Mihály vagy a köréjük

[89] Gazsó–Stumpf 1992.
[90] Gazsó–Stumpf 1995.
[91] Csepeli és mtsai 1992.
[92] Boross 1993.
[93] Szabó I. 1991.
[94] Farkas A. 2000.
[95] Kutatásvezető: Szabó Ildikó, Horváth Ágnes és Marián Béla.
[96] Szabó I.–Horváth–Marián 1996, 1997.
[97] Szabó I.–Örkény 1998.

szerveződő fiatal kutatók olyan új tendenciákat írtak le, mint a posztadoleszcencia vagy a demokratikus nevelés jellegzetességei. A kilencvenes évek empirikus felvételei „rendre a gyenge tájékozódási igényt, a politikai részvétel minősített formáitól való elfordulást, illetve a kollektív cselekvés politikai és más célokat követő szervezeti formáival szembeni ambivalenciát és közönyt mutatták".[98]

Visszatérve a generációs újratermelődés új tendenciáinak elemzéséhez, kétségtelen, hogy a kérdéskör tudományos szintű feldolgozása az 1990-as évek második felében és a 2000-es évek elején Gazsó Ferenc és Laki László munkásságához köthető. A szerzőpáros *Esélyek és orientációk. Fiatalok az ezredfordulón*,[99] a *Fiatalok az újkapitalizmusban*[100] és a *Társadalmi zárványok*[101] című kötetei, illetve a különkülön írt munkáik plasztikusan jelezték, hogy az ifjúsági munkanélküliség tartóssá válása, a társadalmi mobilizáció lelassulása, az iskolarendszer súlyos funkcionális zavarai rendkívüli kihívások elé állítják a magyar társadalmat. Olyan tartós, a társadalmi integrációt veszélyeztető negatív tendenciák bontakoztak ki, amelyek visszafordítása egységes, konszenzuson alapuló politikai és társadalmi akarat nélkül szinte lehetetlen.[102]

Akárcsak az 1980-as években, úgy a rendszer-transzformációt követően is az ifjúsággal foglalkozó kutatások meghatározó iránya az ifjúsági kultúra (szubkultúra), az ifjúság művelődésének és szórakozásának a vizsgálata.[103] Ahogy Szapu Magda megfogalmazta, a különböző ifjúsági csoportok kutatása már csak azért is fontos, mert „a fiatalság helyzete hű tükörképe a társadalom fennmaradásának, folytatásának".[104] A kilencvenes évek végén megjelent a fesztiválozó ifjúság. Ez egyrészt a Gábor Kálmán által leírt „szabadidő-szcenárió"[105] létrejöttének köszönhető, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy a fiatalok szabadidő-eltöltése megváltozott, előtérbe került a kultúra fogyasztása, az aluliskolázottabb, gazdaságilag hátrányos rétegeket azonban ez a változás „kizárta" a kulturális javak eléréséből.[106] Másrészt az ifjúságot szolgáló intézmények piaci tendenciák felé történő elmozdulásának a következménye.[107] Az ifjúsági korszakváltás előzményeinek feltérképezése, elméleti és (lokális) empirikus megalapozása után, 1997-től Gábor Kálmán vezetésével

[98] Gazsó–Laki 2004: 172.
[99] Gazsó–Laki 1999.
[100] Gazsó–Laki 2004.
[101] Gazsó és mtsai 2008.
[102] Természetesen az ifjúsági munkanélküliséggel más szerzők és kutatások is foglalkoztak a vizsgált időszakban, de minden kutatás bemutatására – ahogy arra korábban utaltunk – nem is törekszünk. Lásd Lakatos 2004 vagy Bauer 2000a.
[103] Szapu 2002, 2004; Gábor 2000b, 2000c; Bauer 2000b.
[104] Szapu 2002: 29.
[105] Vö. Zinnecker 2006.
[106] Gábor 2004.
[107] Gábor 2009.

kutatássorozat indult a Sziget Fesztivál eseménysorozat részvevőinek megismerésére, azzal a hipotézissel, hogy „a Sziget a jövendőbeli középosztályé".[108]

Gábor szerint Magyarországon a kilencvenes évektől kezdve ment végbe az ifjúsági korszakváltás, amelynek egyik aspektusa az oktatás expanziója: egyre több fiatal tanul középiskolában, majd felsőoktatásban. Az iskolai tanulási időszakot pedig a „fogyasztás expanziója" kíséri, aminek mentén a társadalom középosztályosodik, az ifjúság státusa megváltozik. Összefoglalóan: saját fogyasztói státus, önállóság és autonómia jellemzi a középosztály fiataljait. A Sziget-vizsgálatok szerint a jelentős fordulat 2005-ben következett be, ettől az évtől kezdve a Sziget jóval nemzetközibb arculatot mutatott, mint az azt megelőző években, a látogatói arány ugyanis egyre inkább a külföldiek javára billen. Az egyetemet végzett látogatók aránya egyharmadra nőtt, és ezzel párhuzamosan az alacsonyabb státusú fiatalok kikoptak a legnagyobb magyarországi tömeges ifjúsági kulturális eseményről. A kutatássorozat kimutatta, hogy „az új fiatal középosztály az információs társadalom fiatalsága",[109] ami egyben jelezte azt is, hogy a fiatalok kulturális fogyasztásának a felnőtt társadalométól élesen eltérő jellegét az információs technológiákhoz való viszony alapvetően befolyásolja.

A kétezres éveket követően a Magyarországon megjelent, ifjúsággal foglalkozó tanulmányok zöme az Ifjúság[110] elnevezésű, négyévenkénti, nagymintás kutatás eredményein alapul vagy ahhoz kapcsolódik, így ezeket a kutatásokat – röviden, de – külön is elemezzük.

Nagymintás ifjúságkutatások 2000–2011[111]

A rendszer-transzformációt követően tíz évnek kellett eltelnie, hogy meglegyen a politikai akarat egy, az ifjúság élet- és léthelyzetét a lehető legszélesebben feltérképező empirikus vizsgálat központi finanszírozásához. Az Ifjúság 2000 című, 8000 fős mintán, 15 és 29 év közötti fiatalok (1971–1985 között születettek) körében végzett kutatás megteremtette egy ilyen jellegű ifjúságszociológiai vizsgálatsorozat alapjait.[112] A kutatás részletes adatokkal szolgált az iskolai és foglalkozási életútról, a családi háttérről, az anyagi helyzetről; a politikához való viszonyról, a társadalmi közérzetről, a szubjektív elégedettség különböző dimenzióiról, az ifjúsági életmódról, a szabadidő-eltöltés és a sporttevékenység különböző kérdéseiről; a devianciákról, az ifjúsági kultúráról, az érték- és normarendszerről.[113] A kutatás

[108] Gábor 2005, 2009. A Sziget Fesztiválról bővebben: Gábor 2000a.
[109] Gábor–Szemerszki 2006: 17.
[110] Ifjúság 2000, Ifjúság 2004, Ifjúság 2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016.
[111] A Magyar Ifjúság 2012, valamint a Magyar Ifjúság 2016 kutatásokról részletesebben lásd Székely 2017.
[112] Nemeskéri 2002.
[113] Laki–Szabó A.–Bauer 2001; Szabó A.–Bauer–Laki 2002.

eredményeiből gyorsjelentés és tanulmánykötet is készült. A kutatás során megállapították, hogy a rendszer-transzformáció óta eltelt évtizedben történt változások maguk után vonták a generációs újratermelődés feltételeinek és körülményeinek jelentős módosulását, vagyis ezen időszakban számottevően megváltoztak a gyermek- és ifjúsági korosztályok iskoláztatását, elhelyezkedését, karrierjét, önállósodását és életesélyeit meghatározó viszonyok. A társadalmi átalakulás intézményi-tartalmi átalakulásának nehézségei és elhúzódása miatt egyfelől hosszú ideig működtek a hagyományos strukturáló mechanizmusok (például az iskolarendszer szerkezete változatlan maradt), ezzel párhuzamosan gyorsan éreztették hatásukat az új struktúraképző elemek is: számottevően differenciálva, sőt polarizálva a társadalmat – és ennek részeként a fiatal korosztályok lehetőségeit, esélyeit is. A magyar fiatalok helyzetében, életvitelében, értékrendszerében egyaránt érvényesültek a korábbi korlátok és a legújabb kihívások. A fiatalok a legfőbb problémákként a munkanélküliséget (47%), a pénztelenséget (34%), a lakásproblémát (32%), a létbizonytalanságot (14%) és a kábítószerek elterjedését (13%) azonosították.

Fontos kiindulási alapnak kell tekintenünk az információs társadalom akkori állapotát: 2000-ben a fiataloknak kevesebb mint fele használt számítógépet, háromtizedüknek volt az otthonában. A számítógéphez való hozzáférés nagyban függött a család anyagi helyzetétől és kulturális hátterétől. A fiatalok mintegy 8 százalékának volt otthoni internet-hozzáférése.

A kutatás alapján úgy tűnt, hogy kitolódni látszott a gyermekvállalás időpontja, azonban az aluliskolázott csoportokban az első gyermek vállalásának időpontja 20 év alatt maradt.

Az Ifjúság 2000 kutatás eredményeinek és tapasztalatainak felhasználásával készült el a határon túli fiatalok körében felvett Mozaik 2001[114] kutatás.[115] A kezdeményezés rávilágított arra, hogy a szomszédos országokban élő, magyar nemzetiségű fiatal korosztályainak társadalmi-gazdasági, jövedelmi, munkaerőpiaci helyzetéről rendkívül kevés információ áll rendelkezésre. Összességében, a kutatók arra következtettek, hogy általános közös szocializációs tapasztalatról beszélhettünk a Kárpát-medence fiataljainak körében. A közös szocializációs hálót jelezte az is, hogy társadalmi, gazdasági fejlettségtől, valamint az elmúlt évtizedben bekövetkezett változásoktól függetlenül mind az öt vizsgált földrajzi régióban (Szlovákiában Felvidék, Ukrajnában Kárpátalja, Romániában Belső-Erdély és Partium, valamint Szerbiában Vajdaság területén) a jelenlegi élettel való elégedettség egyaránt közepes mértékű volt. Ugyanakkor minden régióban meghatározó jelentőségű volt az adott területhez tartozás, de a térségek mindegyikében a megkérdezettek legalább egyharmada egyszerűen magyarnak vallotta magát. A magyarsághoz tartozás kritériuma minden régióban azonos

[114] A Mozaik 2001 kutatásról lásd részletesebben a külhoni ifjúságkutatások tanulmányait.
[115] Szabó A. és mtsai 2002.

elemekre épült: ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, egyrészt annak kellett tartania magát, másrészt beszélnie kellett a magyar nyelvet.

A kutatássorozat következő vizsgálata[116] az Ifjúság 2004 volt, amely annak rögzítését célozta, hogy az előző felvételhez képest mennyiben, milyen módon változtak az ifjúsági korosztályok iskoláztatását, elhelyezkedését, karrierjét, önállósodását és boldogulási esélyeit befolyásoló társadalmi tényezők, továbbá ezek a hatások hogyan tükröződnek a fiatalok életmódjában, szabadidős tevékenységében, kulturális fogyasztásában.[117] A 2004. évi kutatás kiemelt témája a fiatalok fogyatékkal élőkhöz való viszonyulása volt. Fontos változást jelentett az első „nagymintás" ifjúságkutatáshoz képest, hogy a szexuális szokások, a droghasználat, az alkoholfogyasztás és a dohányzás, a pártpreferencia és a tiltakozásokon való részvétel témaköreiről önkitöltős kérdőív formájában kérdezték meg a fiatalokat.

A két magyarországi nagymintás kutatás között történt legfontosabb változások a következőkben rögzíthetők. Megváltozott a fiatalok problématérképe: a fiatalok a legfőbb problémaként a drogok elterjedését (41%), a munkanélküliséget (18%), a kilátástalan jövőt (17%), az alkohol elterjedését (17%), valamint a céltalanságot (16%) tartották. A családi életciklus tekintetében az előző adatfelvételhez képest felértékelődött az élettársi kapcsolatok jelentősége, és ezzel párhuzamosan csökkent a házastársi kapcsolatok aránya. A változások leginkább a szülőképes korban lévő, 25–29 éves nőket érintették, akik körében mintegy 12 százalékponttal csökkent a férjezettek aránya, és a tartós kapcsolatok jellege is átalakult. Az otthoni személyi számítógéppel való ellátottság a duplájára emelkedett, a háztartásokban található internet-hozzáférés pedig közel háromszorosára bővült. 2000-hez képest tovább nyílt a „kulturális olló", azaz romlott a kulturális javakhoz való hozzájutás esélye. A fiatalok értékvilágában bekövetkező változások leginkább a materiális értékek leértékelődésével, ezzel párhuzamosan a posztmateriális értékek előtérbe kerülésével jellemezhetők.

Az Ifjúság 2004, valamint az abból készített *Gyorsjelentés* megalapozta a 2009-ben elfogadott Nemzeti Ifjúsági Stratégia tudományos hátterét, és megkérdőjelezhetetlenné tette a mindenkori kormányzat számára, hogy ilyen áttekintő és egyben a döntéseket elősegítő négyévenkénti – a mindenkori kormányzatok által is támogatott – átfogó ifjúságkutatásra szükség van.[118]

Az Ifjúság 2008 kutatás a korábbiakhoz képest kvalitatív szakasszal bővült.[119] A vizsgált témakörökben annyi változás történt, hogy részletesebben elemeztük a politikai gondolkodás különböző dimenzióit (például a helyi közélet és helyi politika kérdéseit), és külön kérdőívblokk szólt az ifjúsági szolgáltatásokról.

---

[116] Hasonló mintával és módszertannal.
[117] Bauer–Szabó A. 2005: 7.
[118] Bauer–Szabó A. 2005.
[119] Bauer–Szabó A. 2009: 12.

A nagymintás kutatások közötti időszak legfontosabb változásai a következők voltak: a 25–29 éves nők körében a 2004. évi kutatáshoz képest tovább csökkent a férjezettek aránya, és a tartós kapcsolatok jellege is drámaian átalakult. A 15–19 éves korosztályban 1 százalék alá csökkent a gyermekesek aránya. A fiatal gyermekesek – az európai tendenciákhoz hasonlóan – a szociálisan hátrányos helyzetűek, alacsonyan iskolázottak. A legalább nyolc osztályt vagy annál magasabb szintű iskolát végzetteknél viszont húszéves kor fölé emelkedett az az életkor, amikor az első gyermek megszületik. 2004 és 2008 között mintegy 6 százalékponttal nőtt a 15–29 éves korosztályok részvétele az iskolai képzésben. Az expanzió legeklatánsabban a 25–29 évesek korcsoportjában mutatható ki, ahol 2000-hez képest megnégyszereződött a még tanulók aránya.

A foglalkoztatási helyzet és a foglalkoztatás szerkezete további átalakulásokon ment át. Míg 2000-ben a fizikai munkát végzők aránya kétharmad volt, ez 2008-ban kb. egyharmadra csökkent. 2004-ben még atipikusként írhattuk le a munka és a tanulás együttes megjelenését, 2008-ban ez a forma „hétköznapivá" vált. A rendszerváltoztatást követően megváltozott a családok és a fiatalok felhalmozáshoz, a jövő anyagi megalapozásához való viszonya. Előtérbe került az azonnali fogyasztás (jelen) és az ehhez kapcsolódó státuszszimbólumokká váló tárgyak birtoklása. Ezt 2000-ben a dvd-lejátszó, 2004-ben a légkondicionáló berendezés és a plazmatévé jelenítette meg. 2008-ra ezek a tárgyak is mindennapossá váltak. A státuszszimbólumok megteremtésének forrását nem a félretett és megspórolt jövedelem, hanem az időközben felvett hitelek jelentették. Ezt jelzik a vizsgálatban tapasztalt adatok is, amelyek szerint 2000-hez képest jelentősen csökkent a pénzt félretevők aránya, és növekedett a hitellel rendelkezőké.

Az internet térhódítása, a napi szintű médiafogyasztásba való beépülése a fiatalok életében sajátos átrendeződést eredményezett.[120] 2004 és 2008 között érzékelhető mértékben csökkent a tévénézésre fordított átlagos idő mind a hétköznapokon, mind a hétvégéken. E csökkenés azonban természetesen nem járt együtt a különböző médiafogyasztásra fordított összidő csökkenésével, hiszen a televízión „megspórolt" időt a számítógép és az internet vette át, azzal a multitasking életformával együtt, amelynek lényege az elérhető kommunikációs csatornák és a különböző tartalmak kínálatának megsokszorozódásából fakadó folyamatos figyelemmegosztás, amely leginkább a fiatal korosztályokra jellemző.

Az előző két nagymintás felvételhez képest is tovább nyílt a kulturális és „társadalmi olló". Az alacsony iskolázottságú szülők gyermekei számára szinte elérhetetlenné vált az oktatás felső szegmense (egyetem), illetve a megfelelő szocializáció hiányában az elit kulturális terek használata. A tananyagban is szereplő történelmi és kulturális helyek látogatottsága elsősorban az iskolához kötődik, csupán a magasan kvalifikált rétegek gyermekei és a nagyobb városokban lakók azok, akik

[120] Vályi 2006.

a családjukkal ismerkednek meg a magyar történelem nevezetes helyeivel. A szabadidőben végzett elfoglaltság jórészt egyéni aktivitást tükröz, a társaság és a közösség hiánya látszódik. 2004-hez képest nőtt azok aránya, akik azt állítják, hogy van baráti társaságuk. Eltűnni látszott az igényes beszédcselekvés tereihez köthető kommunikáció. A fiatalok közel egyötöde „elvan" magával, szabadidejét passzív módon tölti el.

A társadalmi közérzet minden dimenziójában érzékelhető romlást rögzített az adatfelvétel 2000-hez és 2004-hez képest is. Az elmúlt tíz esztendőre visszatekintő értékelést döntően negatív válaszok domináltak. Míg 2004-ben a 15–29 évesek nem egészen egyharmada látta inkább negatívan a rendszerváltozás óta eltelt időszakot saját vagy családja szempontjából, addig 2008-ban már a fiatalok kétharmada vélekedett hasonlóan. A 15–29 évesek jövőorientációja is romló tendenciát mutatott. Míg 2004-ben a fiatalok 45 százaléka gondolta azt, hogy a közeljövőben javul a személyes helyzete, addig 2008-ban már csak 28 százalékuk gondolta ezt.

A válaszoló magyar fiatalok alig fele vélte úgy, hogy a mai politikai rendszer jobb lenne az előzőnél. A megélhetéssel, a létbiztonsággal kapcsolatos kérdések esetében egyértelmű a Kádár-korszak primátusa (szociális biztonság, munkalehetőségek), míg a fiatalok élethelyzetével kapcsolatos kérdések (szórakozás, felsőoktatási intézménybe járás lehetősége) esetében inkább a mostani rendszerrel szimpatizálnak a 15–29 évesek. A Kádár-korszak többszörös kompromisszumokra épülő, de viszonylagos szociális biztonságot nyújtó karaktere maradt meg leginkább a társadalom kollektív emlékezetében. Mindez annak fényében érdekes, hogy a vizsgálatba került fiataloknak lényegében nincs (csak néhány korévhez tartozónak lehet) személyes tapasztalata az előző rendszerről.

A vizsgálat egyik legizgalmasabb megállapítása, hogy a 15–29 évesek egyhetede azon a véleményen volt, miszerint bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia, további közel egyharmaduk számára pedig gyakorlatilag lényegtelen, hogy demokratikus vagy diktatórikus körülmények között él-e.

A fiatalság legégetőbb problémáit jelző térkép érdekesen alakult a három nagymintás ifjúsági vizsgálat idején. 2004-ben, amikor az általános szociális helyzet minden statisztikai mutató szerint kedvezőbb volt a 2008-as és a 2000-es adatoknál, a 15–29 évesek saját szűkebb életviláguk problémái felé fordultak, és európai társaikhoz hasonlóan a drogok elterjedését, a céltalanságot, a bűnözést sorolták fel. 2000-ben és 2008-ban ugyanakkor a perspektíva hasonlóan alakult: a legproblémásabbnak ítélt terület mindkét évben a munkanélküliség és ezzel összefüggésben a létbizonytalanság és a szegénység volt. Ez alátámasztotta azt a vélekedést, amely szerint a 15–29 évesek differenciáltan, helyzetadekvátan ítélik meg az őket körülvevő világot, reálisan látják a szociális és a politikai környezetet.

Az Ifjúság-sorozat jól felépített, átgondolt kutatói teammunka eredménye. Minden vizsgálat alapkérdéseit tekintve összehasonlítható, az alappillérek meg-

egyeznek, ugyanakkor a felmerülő új problémákra érzékeny a kutatás, hiszen tartalmaz cserélhető, változó modulokat is.

A magyarországi ifjúságkutatások szerves folytatásaként indultak el a külhoni magyar fiatalok körében végzett kutatások. Nem titkolt céljuk volt, hogy segítsék létrehozni a határon túli, ifjúságkutatással (is) foglalkozó szociológiai műhelyeket. Ezek közül kiemelt fontosságú az erdélyi műhely, amelynek fő bázisa a kolozsvári egyetem fiatal szociológus hallgatóira alapozott. Mellettük meg kell említeni a csíkszeredai KAM-ot is, ahol az ifjúsággal kapcsolatos kutatásokat Laki László segítségével A. Bíró Zoltán vezette.[121]

Az Erdélyben kialakuló ifjúságszociológiai kutatások meghatározó iránya még az 1990-es évek második felében kezdődött, Gábor Kálmán a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszékén kifejtett vendégoktatói munkásságának eredményeként. Ennek hatására kezdte meg munkáját a fiatal szociológusokat tömörítő Max Weber Alapítvány. Munkásságuk első fázisában elsősorban a tanuló ifjúság kutatásával foglalkoztak mélyrehatóbban.[122] Következő lépésként a kutatóműhely bekapcsolódott a Mozaik 2001 nagymintás ifjúságkutatásba (kutatásvezetők: Csata Zsombor, Veres Valér). A kutatás romániai szakaszának legfontosabb célja az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetének leírása volt. A kutatás eredményeire alapozva számos publikáció született, és tapasztalataira alapozva több vizsgálat is készült.[123]

Az ifjúságkutatás intézményrendszere a rendszer-transzformációt követően

A magyar ifjúságkutatás – hagyományosan – különböző intézményekben zajlik, amelyek fő profilját általában nem ezek a kutatások adják.[124] Az egyetemekről (például Budapesti Corvinus Egyetem, Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Semmelweis Egyetem) elsősorban a szociológiai, pszichológiai, magatartástudományi tanszékek ifjúsággal kapcsolatos kutatásai jutnak el a szakmai nyilvánossághoz. A Magyar Tudományos Akadémia különböző (Társadalomtudományi, Bölcsészettudományi) kutatóközpontjai is jelentős részben végeznek ifjúságkutatást. Az állami fenntartású (önállóan vagy egy-egy minisztérium háttérintézményeként működő) kutatóintézetek közül az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, valamint az Országos Kriminológiai Intézet is készít ifjúsági témájú kutatásokat. De előfordulnak olyan, különböző állami vagy magánintézmények, cégek által megrendelt/vezetett kutatások is, amelyeknek – bár más témára fókuszálnak – ifjúsági vonatkozásai mindenképpen említést

[121] Az Erdélyben végzett kutatásokról lásd részletesebben Ercsei 2017.
[122] Veres 2000.
[123] Lásd például Bali–Marelyn Kiss 2014a, 2014b.
[124] Bauer 2007, 2008.

érdemelnek. Így a piaci közvélemény-kutató intézetek és kutatócsoportok közül is többen (például Ipsos, GfK Hungária, Medián, Századvég, Tárki, illetve korábban a Marketing Centrum és a Gallup) végeztek, végeznek ifjúsággal foglalkozó empirikus közvélemény-kutatásokat, elsősorban állami megrendelésre vagy nemzetközi együttműködések keretében.

Magyarországon 2001-ben alakult meg az akkori Ifjúsági és Sportminisztérium háttérintézményeként az egyetlen, főprofiljában is ifjúságkutatással foglalkozó intézmény, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. A többszörös átalakuláson átment intézmény mára teljesen felszámolódott, a feladatait – az ifjúságkutatással kapcsolatos feladatok ellátása és összehangolása a közigazgatásban – az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) egyik főosztálya végzi. Az intézet volt a koordinátora az Ifjúság 2000, Ifjúság 2004, Ifjúság 2008, továbbá a Mozaik 2001, Mozaik 2011 kutatási projekteknek. Éppen ezek a magyar viszonylatban kivételesen széles körű és nagy költségigényű kutatások mutatták meg, hogy a különböző kutatói iskolák közötti egyeztetésnek nincsenek meg a fórumai. Bár a szociológiai és pszichológiai szakmai társaságnak is vannak ifjúságszociológiával, ifjúságpszichológiával foglalkozó szekciói, ezek munkája elsősorban az ifjúsági témáknak a különböző szakmai konferenciákon való megjelenítésében merül ki. Így ezek sem válhattak a kutatásokat egyeztető, a kutatói műhelyek között közvetítő fórumokká.

A magyarországi ifjúságkutatást a szociológiai megközelítések és a survey módszerek uralják. Az elmúlt másfél évtized – általunk áttekintett – empirikus kutatásainak nagy részét valamilyen kérdőíves módszerrel végezték (80%), amelyek bő harmadát (37%) a kérdezőbiztos által felvett személyes lekérdezés tette ki. A másik leggyakoribb survey technika az önkitöltős kérdőíveké (20%). Az utóbbi időszakban egyre nagyobb teret kap az online lekérdezés, amelynek aránya folyamatosan növekszik, már csak a fiatalok által használt kommunikációs csatornák átalakulása miatt is. Az 1995-től elkészített ifjúságkutatások mintegy ötödét végezték kvalitatív (mélyinterjús, fókuszcsoportos) módszerekkel.

Az ifjúságkutatások alapjául szolgáló statisztikák megbízhatóak, általában megfelelő bontásban állnak rendelkezésre. Jelentős információs forrás a Központi Statisztikai Hivatal, amely életkori bontásban számos alapadatot szolgáltat a gyermekekről és a fiatalokról, néhány, a fiatalok életét alapvetően befolyásoló kérdést is vizsgál (például családok, mobilitás). Ezeket a kutatók és az ifjúsági területen dolgozók számára hozzáférhető kiadványokban publikálja is.

Az első, a lehető legtöbb ifjúságkutató iskolát felvonultató nagyszabású ifjúságszociológiai konferenciára a rendszerváltást követően 1997 áprilisáig „kellett várni".[125] Megemlítendő szakmai fórum mindezeken túl a Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szekciója, amely tagságán keresztül kívánja megszólí-

[125] Az ifjúsági konferencián elhangzott előadásokról lásd: Gábor 2000a.

tani a területen dolgozó kutatókat. Hasonló szekcióval rendelkezik a Magyar Pszichológiai Társaság is.

A politikai döntéshozók és a kutatók közötti kapcsolattartás közvetettnek tekinthető. A szakmai, tudományos fórumokon elhangzottakból tájékozódhatnak az érdeklődő döntéshozók, illetve az azokról készített médiajelentések közvetítik számukra az új kutatási eredményeket. A kormányzati, önkormányzati vizsgálatok során pedig az ifjúságpolitikusok meglátásai alakítják a megrendelést, így a kutatók által vizsgált témaköröket is. Közvetlen, kétoldalú kapcsolatra kevés és esetleges példa adódik.

Általában azonban a kormányzat és az ifjúságkutatók közötti egyeztetésnél is lazábbnak tekinthető a fiatalok, az ifjúsági szervezetek és az ifjúságkutatások közötti kapcsolat. Itt is a média által közvetített kutatási eredmények jutnak el többé-kevésbé az érintettekhez. Az eseti véleménycsere, tájékoztatás lehetőségét nyújtják a különböző ifjúsági rendezvényeken (kerekasztal-beszélgetéseken) részt vevő ifjúságkutatók, emellett alkalomszerűen az ifjúsági ernyőszervezetek ülésein is bemutatkozik egy-egy kutatás.

1996 és 2007 között a Kormányzat az Országgyűlés számára évente foglalta össze a kormányzat ifjúsággal kapcsolatos intézkedéseit, amelyben felhasználták a rendelkezésre álló adatokat is (vizsgálatok, statisztikák).[126] A jelentést 2001-ig az Oktatási Minisztérium, illetve az Ifjúsági és Sportminisztérium munkatársai készítették el. A jelentéseket 2002-től a Nemzeti Ifjúságkutató Intézetben, illetve jogutódjában állították össze a parlament számára *Jelentés a gyermekek és az ifjúság helyzetéről, életkörülményeik alakulásáról és az ezzel összefüggésben (a tárgyévben) megtett kormányzati intézkedésekről* címmel.[127] A Nemzeti Ifjúsági Stratégia (NIS) 2009-ben történt elfogadásával a jelentési kötelezettség megváltozott.

Az ifjúságkutatás átalakulása a Nemzeti Ifjúsági Stratégia elfogadását követően

A Nemzeti Ifjúsági Stratégia (NIS) 2009-es elfogadásával a nagymintás ifjúságkutatás a nemzeti ifjúságpolitika előkészítő és tervező szakaszának a része lett. Az évtizedes kutatómunka eredményeként a 15–29 éves korosztály vizsgálata legitimálódott mind a tudományos diskurzusban, mind pedig az ifjúságpolitikában. A különböző társadalmi hatások (például demográfiai tényezők, gazdasági hatások, migráció) mentén egyre inkább fontossá válik az európai közgondolkodásban, hogy az elöregedő társadalomban a jelenleg gazdaságilag aktív réteg helyébe lépő generáció milyen alapvető potenciálokkal és jövőképpel bír, és milyen folyamatokban tud a jövőben aktívan szerepet vállalni.

---

[126] Bauer és mtsai 2001.

[127] Bauer 2008.

A 2009 utáni időszakra általánosságban az állami források szűkülése, a központosításra való törekvés, ezzel párhuzamosan a minden korábbinál nagyobb kutatói „verseny" a jellemző. Átfogó, minden ifjúsági korosztályra kiterjedő vizsgálat 2012-ben és 2016-ban (Magyar Ifjúság 2012 és Magyar Ifjúság Kutatás 2016) készült, ugyanakkor egyes ifjúsági rétegek – leginkább az egyetemisták és főiskolások – az 1970-es évekhez hasonlóan újra felértékelődtek.

A Mozaik 2001 kutatásának folytatásaként jött létre a Mozaik 2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében című kutatás, amelyet az addigi nagymintás kutatásokat lebonyolító kutatói gárda neve fémjelez. A Mozaik 2011[128] kutatásból a kvalitatív – fókuszcsoportos – szakasz valósult meg, és kiterjedt a Magyarországot körülölelő összes állam magyar identitású, illetve nemzetiségű fiataljaira, így azokra a szomszédos országokra is, ahol jóval kisebb arányban élnek magyar fiatalok.

A kutatás eredményei alapján elmondható, hogy a külhoni magyar fiataloknak vannak régiótól független jellemzői is, mint például: az elvándorlás alapélménye; a kettős előítéletesség megélése; a nyelvtudást előnyként való megélése; a saját, lokalitáshoz és kisebbségi léthez fűződő kapcsolat értékesként való tekintése (amely szempontjából a magyarországi magyarok irányába mutató asszimiláció identitásvesztésként értelmeződik); a többségi társadalomhoz fűződő viszony nem konfliktusmentes volta; etnikailag vegyes házasság esetén a gyerek kétnyelvűvé nevelése.

A 2000-ben elindult nagymintás ifjúságkutatás negyedik hullámát – a 2008-ig három hullámot lebonyolító kutatók helyett – 2012-ben új kutatócsoport vette át: a Nézőpont csoporthoz tartozó Kutatópont Kft. A kutatást támogatóként kormányzati oldalról a Közigazgatási Minisztérium, valamint az EMMI alá tartozó Új Nemzedék Jövőjéért program jelent meg. A korábbi brandtől eltérően a 2012-es adatfelvétel Magyar Ifjúság 2012 néven készült el.[129]

A 15–29 éves korosztályt a kutatás vezetője „új csendes generáció" elnevezéssel definiálta, utalva ezzel a közélettől való tendenciózus elfordulásra; a korábbi hullámokban már megjelenő, ám azóta egyre erősödő kádári nosztalgiára; illetve arra, hogy méréseik szerint jellemző a korosztályra a lázadás hiánya, az elfordulás, a kiábrándultság és az idősebb generációk értékeinek egyfajta konformista elfogadása.

A kutatás egyik fontos új eredménye, hogy a házasság – élettársi viszony arányban fordulat ment végbe, az élettársi kapcsolatok arányát – az ifjúsági korosztályban – magasabbnak mérték. Ehhez a gyermekvállalási kedv további csökkenése társul. A kutatás másik fontos megállapítása, hogy egyértelműen nőtt a migrációs

[128] A vizsgált régiók: Nagy régiók: 1. Románia: Erdély (Székelyföld, Belső-Erdély, Partium); 2. Szlovákia: Felvidék; 3. Szerbia: Vajdaság; 4. Ukrajna: Kárpátalja. Kis régiók: 5. Szlovénia: Muravidék; 6. Ausztria: Őrvidék (Burgenland); 7. Horvátország: Dél-Baranya.

[129] A 2012-es a 2016-os kutatás bemutatásáról lásd Székely 2017.

potenciál. Fontos eredmény továbbá, hogy jelentősen visszaesett a továbbtanulási kedv, közel 20 százalékponttal kevesebben gondolkoznak, terveznek a közoktatásból való kikerülés után további tanulmányokat.

2016-ban megvalósult a nagymintás ifjúságkutatások ötödik hulláma, Magyar Ifjúság Kutatás 2016 elnevezéssel, és kiegészült egy nagymintás külhoni mintával, amely – kérdőíves módszer segítségével a Mozaik 2001-re alapozva – a nagy régiókban élőket térképezi fel. A magyarországi kutatás gyorsjelentése 2017 tavaszán megjelent, a határon túli nagyrégiókra vonatkozó gyorsjelentés és az első tanulmánykötet megjelenése 2017 második felében várható.

Kisebb kutatóműhelyek

A vidéken kialakuló kutatóműhelyek közül kiemelt fontosságú a hosszú évekig Szabó Ildikó által vezetett debreceni doktori iskola, ahol több kutatást is végeztek az elmúlt időszakban. Ezek közül a legfontosabb a 2010-ben, a Debreceni Egyetem campusának tízéves évfordulóján végzett széles körű kutatás, amelyet az intézmény társadalomtudományokkal foglalkozó hallgatói és oktatói (10 fő) Szabó Ildikó vezetésével indítottak Campus-lét elnevezéssel. Az OTKA támogatásából 2012 decemberéig megvalósult vizsgálatot vegyes módszertannal végezték.[130] A kutatás eredményeit négy kötetben publikálták (*Egyetemi élethelyzetek I–II., Ifjúsági élethelyzetek, Campus-lét a Debreceni Egyetemen*), és több konferenciát szerveztek a témában. A vizsgálat fókuszában az intézmény hallgatói álltak, ugyanakkor párhuzamosan Pécsett és Szegeden is végeztek adatfelvételt az ottani körülményekre adaptált online kérdőívvel.

A felmérésben leginkább arra keresték a választ, hogy miként alakul az intézmény hallgatóinak élethelyzete, kapcsolati hálója és mindezek következtében a szakmai fejlődése a képzésben eltöltött idő alatt. Kifejezetten a csoporthatásokat igyekeztek a középpontba állítani. A Campus-lét kutatási program két éven keresztül zajló folyamatos adatfelvételének eredményeit rendszeresen bemutatták a szélesebb szakmai közönség előtt is, teret adva az újrainduló ifjúságszociológiai-szakmai diskurzusnak.

A nagymintás ifjúságkutatás egyik megalapozójához, Szabó Andreához kapcsolható az Aktív Fiatalok Kutatócsoport. A kutatócsoport 2011-ben kezdte meg tevékenységét, és a Campus-lét kutatáshoz hasonlóan, az egyetemistákra és főiskolásokra fókuszál. A kutatócsoport eddigi három adatfelvételében leginkább arra kereste a választ, hogy mi okozza a hallgatók egyre nyilvánvalóbb elfordulását

[130] A vizsgálat alapját a Neptun-rendszeren keresztül 2010-ben kiküldött kérdőív adta (A minta N = 2384, B minta: N = 4193), amelyet a karok nemek szerinti megoszlása alapján súlyoztak. Ezt kiegészítették öt témakör köré csoportosítható félig strukturált interjúkkal (61 db), fókuszcsoportos beszélgetésekkel (78 db), résztvevő megfigyelésekkel (25 db).

a politikától, mi jellemzi egyáltalán a politikai és közéleti szerepvállalásukat, és az ifjúsági társadalom kitüntetett csoportjának milyen rétegei jelölhetők ki.

Az első (online és személyes adatfelvételen alapuló) hullám eredményei nagy nyilvánosságot kaptak, hiszen a rendszer-transzformációt követően először sikerült átfogóbb képet alkotni a felsőoktatásba járó nappali tagozatos hallgatók politikai szocializációjáról, értékrendjéről, társadalmi felelősségéről. A *Racionálisan lázadó hallgatók* első kötetében azonosították az újonnan kialakult ifjúsági ideológiai orientációkat, amelyek a közéletben betöltött szerepük mentén számos magatartásjeggyel, szokással, attitűddel összeköthetők (Critical Mass-réteg: nagyvárosi, baloldali-liberális-zöld gondolkodású, kifejezett európai elköteleződéssel bíró hallgatók; Kurucinfó-réteg: nemzeti radikális gondolkodású, sajátos, magyar utat elfogadó, Jobbikot választó egyetemisták és főiskolások).[131] A második, 2013-as adatfelvétel eredményei arra késztették a kutatókat, hogy a két versengő ideológiai orientációt egy harmadikkal, a „Tusványossal" egészítsék ki. Ezzel is jelezve, hogy a hallgatói társadalomnak markáns, jól azonosítható csoportjai vannak, amelyek mintául szolgálnak az egész 15–29 éves korosztály számára.[132] A „Tusványos" csoport tagjait az élet szinte minden területére kiterjedő egységes világkép jellemzi, amelynek középpontjában a Fidesz-kötődés, a vallásos hit, valamint a nagyfokú általános társadalmi, politikai elégedettség áll.

A kutatás harmadik, teljes egészében személyes megkérdezésen alapuló hullámának adatfelvétele 2015 tavaszán zajlott. A vizsgálat legfontosabb megállapításai pedig a következők voltak: a hallgatók társadalmi mobilitása igen alacsony, alapvetően a családi háttér és a lakóhely határozza meg. A nappali tagozatos hallgatókra reprezentatív kutatás eredményeként kimutatható, hogy döntő részük valamilyen formában (tanulás, munkavállalás) szeretne az EU-n belül tevékenykedni, több mint egyharmaduk szívesen le is telepedne külföldön. A hallgatók politikai kiábrándultsága tovább nőtt. Közöttük a legnagyobb támogatottsággal bíró párt a Jobbik volt, amelyet az LMP követ.[133]

A nagyobb elemszámú mintákon dolgozó, esetenként szélesebb ifjúsági rétegeket vizsgáló felmérések mellett születtek egy-egy problémára fókuszáló, kisebb léptékű kutatások is ezen időszakban. Ilyen többek között 2010-ben, a Patkós Stúdió gondozásában publikált *Tér-látás Budapest a fiatalok szemével* című kötet is. A Lakmusz csoporthoz köthető három fiatal szociológus – Bíbor Klára, Korenyák Zsófia, Pataki Teréz – középiskolás, fővárosban élő vagy bejáró fiatalok budapesti térhasználatáról, a városhoz fűződő viszonyairól készített felmérést a Budapesti Önkormányzat Te jössz! programjának keretén belül. A *Tér-látás* kötet érdekes és fontos kísérlet, jelentősége leginkább abban áll, hogy egy konkrét, de teljesen adekvát adottság – lakóhely – mentén igyekszik feltérképezni a fiatalok

[131] Szabó A. 2012.
[132] Szabó A. 2014.
[133] Szabó A. 2015.

viszonyait, és ezen az egyértelmű kutatási fókuszon keresztül képes az életmódjukról, gondolkodásmódjukról átfogó képet alkotni.

Újszerű ötletből fakadó együttműködés eredményeként született meg a Kontra Műhely gondozásában 2010-ben, a *80-as generáció* című esszékötet.[134] A fiatal, 1970–80 között született társadalomtudósok és művészek közös vállalása és célkitűzése nem kevesebb, mint hogy a társadalomtudományok módszereinek és eredményeinek felhasználásával születhessenek olyan művészeti, művészeti-nevelési projektek, amelyek képesek hatékony szemléletformáló eszközzé válni a fiatalok körében. Az esszékötet nem egy hagyományos kutatás, hanem egy nyári alkotótábor és egy háromnapos konferencia eredménye, amelynek keretében művészek és szociológusok, közel harmincan, közösen fogalmazták meg és dolgozták fel az általuk legfontosabbnak ítélt problémákat, jelenségeket (identitás, migráció, érzelemkifejezés, megélhetés).

Emellett a 2010-es évek egyik kapcsolódó projektje egy, az OTKA által finanszírozott kutatás volt, amelyben 2009 és 2011 között 4108 18 éves fiatalt kérdeztek meg az összes 12. évfolyamos tanuló iskolatípusokat és nagyrégiókat reprezentáló mintáján, a családi szocializációt vizsgálva. A kutatás fő tanulságát így foglalta össze Csákó Mihály: „a családi sorsesemények verbális emlékezete Magyarországon általánosságban nem jelentős tényező a fiatal nemzedék családi politikai szocializációjában. A családok szűkebb körében érvényesülnek csak a feltételezett longue durée hatások. Érvényesülésüket legjobban a szülők iskolázottsága és a tágabb család (rokonok) politikai aktivitása segíti elő, kisebb mértékben hozzájárul a nagyszülők – különösen a nagyapák – kapcsolata unokáikkal".[135]

Fontos megemlíteni a mindenkori kormányzati munkát segítő ifjúságkutatási feladatokkal is megbízott – jogutódlással megszűnt – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkáját, amely a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, illetve a Mobilitás jogutódjaként jött létre. A 2010 és 2014 közötti időszakban számos – az ifjúságkutatás szempontjából fontos – munka született.

2010-ben – a HÖOK megbízásából – kutatás készült az orfűi EFOTT Fesztiválon. A vizsgálat elsődleges célja azt volt, hogy feltárja a fesztiválon résztvevők szociodemográfiai jellegzetességeit, sikerességi stratégiáit és a válaszadók kulturális fogyasztási szokásait.

Ebben az évben vette kezdetét a Nemzeti Erőforrás Minisztérium megbízásából végzett, átfogó online technikára épülő, kvantitatív ifjúságiszervezet-kutatás, amely a 1999-ben végzett kutatás folytatásának volt tekinthető. A kutatás eredményeit 2011-ben hozták nyilvánosságra.[136] A Nemzeti Ifjúsági Stratégiai Cselekvési Terv (2010–2011) akcióinak eredményességét mérő indikátorok összegyűjtése,

[134] Tarr 2010.
[135] Csákó 2014: 106.
[136] A kutatást az NCSSZI Ifjúságkutatási csoportja készítette, a tanulmány nem került publikálásra.

előállítása, koherens rendszer kidolgozása és az adatok nyilvánosságra hozatala is az intézet feladatai közé tartozott.

A 2012-es év fő iránya a *Fiatalok családalapításhoz, gyermekvállaláshoz és házassághoz kapcsolódó attitűdjei a családi minták tükrében* című kutatás elkészítése volt. A vizsgálat online módszertannal a 15–29 éves fiatalok körében készült.[137]

A hazai ifjúságkutatás említésre méltó, fontos vidéki műhelye az Echo Szociológiai Kutatóintézet, amely elsősorban a Dunántúlon végez ifjúságszociológiai vizsgálatokat. Empirikus társadalomtudományi vizsgálatokat készítettek, többek között Szekszárdon, Nagykanizsán, Székesfehérvárott.

Fontos jelezni, hogy az ifjúságpolitika európai uniós dimenziója is számos kisebb-nagyobb kutatást eredményezett. A Strukturált Párbeszéd folyamatának lényege a fiatalok bevonása az őket érintő döntések meghozatalába. Ehhez gyakran készültek nem reprezentatív kvantitatív és kvalitatív kutatások, leggyakrabban az EU megítélésével és a foglalkoztatáspolitikai irányvonalakkal kapcsolatban. Az Eurobarometer egy reprezentatív EU-s ifjúságkutatást is végzett 2014. decemberi adatfelvétellel, amelyben összesen 13.454, ebből Magyarországon[138] ötszáz 15 és 30 év közötti fiatalt kérdeztek meg.[139] A kutatás azt találta, hogy a magyar fiatalok az EU-s átlaghoz képest kisebb arányban önkénteskednek, viszont az önkéntesek nagyobb arányban tevékenykednek helyi szinten, és jóval kisebb a nemzetközi önkéntesség jelenléte. A kutatás szerint a magyar fiatalok harmada bizonytalan volt abban, hogy az oktatás befejezése után kap-e munkát, EU-s szinten ez az arány csak egynegyedes volt.[140]

A Millennial Dialogue nemzetközi ifjúságkutatás az Y generáció megértésére törekszik. A programot a brüsszeli Foundation for European Progressive Studies (FEPS) és az amerikai Global Progress indította az AudienceNet közvélemény-kutató cég segítségével. Magyarországon a program koordinátora a Policy Solutions volt. A 2016-ban készült online survey eredményei szerint az európai fiatalok többsége elégedett az életével, ám Ausztria, Bulgária, Lengyelország és Magyarország közül itt érzik magukat a legkevésbé boldognak a 15–34 év közötti fiatalok. Alapvetően minden vizsgált régiós országban optimistán látják a fiatalok a jövőbeli lehetőségeiket, terveiket, ám Magyarországon sokkal mérsékeltebb a 15–34 évesek optimizmusa, mint a másik három EU-s tagállamban.[141]

---

[137] A kutatás eredményeiről lásd Farkas P. 2014.
[138] A magyarországi adatfelvételt a TNS Hoffmann Kft. végezte.
[139] W2.
[140] W3.
[141] Kadlót 2016.

A tanulmány legfontosabb megállapításainak, gondolatainak összegzése

- Az ifjúság szisztematikus, strukturált, tudományosan megalapozott vizsgálata az 1960-as évek végén kezdődött Magyarországon. A szociológia intézményrendszere az 1960-as években jött létre: megalakult a Magyar Tudományos Akadémia (MTA Szociológiai Kutatócsoportja, majd a Szociológiai Kutatóintézet, több egyetemen is létesült szociológia tanszék (Eötvös Loránd Tudományegyetem; József Attila Tudományegyetem; Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem). Az ifjúságszociológia intézményrendszere az 1970-es évek folyamán alakult ki.
- A szociológia intézményesülésével párhuzamosan kialakult egyfajta diskurzus az ifjúságról és vele párhuzamosan az ifjúságkutatásról, az ifjúságszociológiáról és annak tudományos létjogosultságáról.
- A magyarországi ifjúságkutatás kezdeti időszakában az ifjúsággal kizárólag pedagógiai értelemben foglalkoztak, kutatták mint csoportot, de csupán a nevelés, az ideológia szempontjából, nem pedig többtényezős, többrétegű társadalmi jelenségként.
- 1971-ben készült el az első szociológiailag megalapozott ifjúsági (életmód) kutatás, amely a 14–18 éves középiskolás (I–III. osztályos) tanulók életmódját vizsgálta (*Diákéletmód Budapesten*).
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága (MSZMP KB) 1970. évi ifjúságpolitikai állásfoglalása alapozta meg az ifjúságkutatás módszeres, széles körű és a politikai döntéshozók által is támogatott megindulását.
- Az ifjúság kultúrájáról, művelődési szokásairól az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején nemzetközi összehasonlító jellegű társadalomtudományi vizsgálatok készültek. Ezekben elemezték többek között a fiatalok olvasási szokásait, sportolási, színházba járási és ezzel összefüggésben kulturálódási szokásait, továbbá a kulturális terek (például ifjúsági klubok, művelődési otthonok) látogatásával kapcsolatos attitűdöket.
- A kutatási eredmények egyöntetűen jelezték, hogy a magyar fiatalok életmódjában egyre nagyobb jelentősége lesz a szabadidő csak a fiatalokra jellemző eltöltésének. Az ifjúság és a felnőtt társadalom közötti különbségek az életmód és a kultúra terén egyre jelentősebbekké, kézzelfoghatóbbakká váltak.
- Az empirikus vizsgálatok mutatták ki azt is, hogy a rendszer által tagadott társadalmi különbségek a kulturálódási, szórakozási szokásokban (például a színházba járás gyakorisága és jellege) egyértelműen kimutathatók.
- Az ifjúság politikai szocializációjának kérdései, az értékképző, értékátadó és értékelsajátító tevékenység bonyolult szövedékének feltárására Gazsó Ferenc felkérésére fiatal szociológusokból külön munkacsoport alakult az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében 1981 folyamán.

- Gazsó Ferenc nevéhez kötődik az 1980-as évek végének meghatározó kiadványa, a *Társadalmi folyamatok az ifjúság körében*.[142]
- Magyar viszonylatban az ifjúsági korszakváltás a nyolcvanas évek közepén, végén – a nyugati országokhoz képest – megkésve jelent meg. Hazánkban más folyamatokkal is összekapcsolódott, a rendszerváltás összetett hatásait is magán viseli.
- A korszakváltásnak fontos tényezője, hogy az 1990-es évek elején az iskolai tudás, az iskola szerepe, az iskolai tér felértékelődött a társadalmi integrációhoz szükséges minták létrehozása és átvétele során, ugyanakkor a család, a település, a szomszédság, az iskola és az ifjúsági szervezetek kontrollja egyre inkább csökkent.
- A hazai ifjúságszociológiának tehát a rendszer-transzformáció generációs értelmezése mellett a rendszerváltozás generációs következményeit is értelmeznie kellett 1990 után, amit jelentősen megnehezített a források beszűkülése.
- 1997-től kutatássorozat indult Gábor Kálmán vezetésével a Sziget Fesztivál eseménysorozat részvevőinek megismerésére, azzal a hipotézissel, hogy „a Sziget a jövendőbeli középosztályé".
- A rendszer-transzformációt követően tíz évnek kellett eltelnie, hogy meglegyen a politikai akarat egy, az ifjúság élet- és léthelyzetét a lehető legszélesebben feltérképező empirikus vizsgálat központi finanszírozásához, és elinduljon a nagymintás ifjúságkutatás.
- A 8000-es mintán felvett nagymintás ifjúságkutatásoknak eddig négy hulláma volt Magyarországon (Ifjúság 2000; Ifjúság 2004; Ifjúság 2008; Magyar Ifjúság 2012; Magyar Ifjúság 2016).
- A külhoni magyarság körében Mozaik 2001, illetve Mozaik 2011, Genezys 2015, illetve *Magyar Ifjúság 2016 – Külhoni magyar fiatalom* címmel történt nagymintás adatfelvétel. A magyarországi ifjúságkutatások szerves folytatásaként indultak el a külhoni magyarság körében a fiatalokat érintő vizsgálatok. Nem titkolt céljuk volt, hogy segítsék létrehozni a határon túli, ifjúságkutatással (is) foglalkozó szociológiai műhelyeket.

Befejezés helyett

A 20. század a gyermekek évszázada lesz, írta Ellen Key svéd író 1902-ben, ám sokkal inkább „az ifjúság évszázada" volt.[143] Szerte a világon egyre nagyobb figyel-

[142] Gazsó 1987.

[143] A szerzők fordítása. „Das 20. Jahrhundert, das an seinem Beginn in einem berühmten Buch der schwedischen Schriftstellerin Ellen Key als »Jahrhundert des Kindes« (1902) bezeichnet wurde, war in vielfacher Hinsicht das »Jahrhundert der Jugend«". Lásd: Schäfers 2001: 189.

met kapott az ifjúság, s a század második felében önálló ifjúsági kultúra kialakulásáról beszélhetünk: ún. ifjúsági korszakváltás következett be. Az ifjúság alkotó, döntéshozó dimenzióba lépett, önálló státusszal bír, és maga az ifjúsági korszak is meghosszabbodott, funkciói megváltoztak, bővültek. Az ifjúsági korszakváltás azonban együtt járt az ifjúság sebezhetőségének és kiszolgáltatottságának fokozódásával. Magyarországon az 1960-as évek vége óta kíséri nagyobb társadalomkutatói figyelem az ifjúságot. Az időben előrehaladva azonban a fiatalokról kialakított (kialakult) kép egyre sötétebb, és egyre több negatív tendenciát hoz a felszínre.

Az ifjúságkutatás Európában az egyén vizsgálatából, a pszichológiából indult, s csak később kezdődtek társadalomtudományos nézőpontú értelmezések, kutatások. Amerikában pedig éppen ellenkezőleg, ott a városszociológia mutatott rá az utcán lézengő fiatalokból álló csoportokra, gangekre és az ifjúsági problémára. Szociológiai szemszögből beszélhetünk ifjúságszociológiáról, ám kezdetektől fogva kérdés, hogy lehet-e ezt külön szociológiai tudományként kezelni, vagy inkább az ifjúság szociológiai metodológián alapuló vizsgálatáról beszélhetünk? A kérdés tehát az, hogy az ifjúságszociológia módszer-e vagy gondolkodásmód. Véleményünk szerint a napi gyakorlatban e két felfogás összemosódik. Jelenleg minden szociológiai művet, ami az ifjúsággal, az ifjúság helyzetével, kutatásával foglalkozik, az ifjúságszociológia témakörébe sorolnak.

Az ifjúsági csoportok folyamatos és rendszerezett vizsgálata fontos, mert a vizsgálat tárgya maga is folyton – sőt egyre gyorsuló ütemű – változásban van. Bár patetikusan hangozhat, de jelen tanulmányunkkal hozzá kívántunk járulni ahhoz, hogy az elmúlt mintegy fél évszázadban elkészített társadalomtudományi megalapozású ifjúságkutatási vizsgálatok a felnövekvő nemzedékek számára is ismerősen csengjenek, hogy az a felbecsülhetetlen érték, amit a hazai ifjúságkutatás felhalmozott, újra élő része legyen a közös szakmai tudásbázisnak.

Irodalomjegyzék

A KISZ KB Intéző bizottságának határozata a KISZ Központi Bizottság Ifjúságkutató Csoportjának működéséről, feladatairól és középtávú kutatási tervéről. *Ifjúságpolitikai Értesítő* 1972/4, 15–16.

Almási Miklós – Kérész Gyula – Gervai András 1976. *Ifjúság és a színház. Szociológiai vizsgálat 1974–1975.* Budapest: MSZI.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1970. február 18–19-i ifjúságpolitikai állásfoglalását elősegítő dokumentumok 1971. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Ancsel Éva – Andics Jenő – Andorka Rudolf – Boros László – Falussy Béla – Gazsó Ferenc – Harcsa István – Huszár István – Kamarás Feremc – Kéri László – Monigl István – Pataki Ferenc – Rédei Mária – Salamin Pálné – Tahin

Tamás – Újvári József 1984. *A magyar ifjúság a nyolcvanas években.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó.

Andics Jenő 1984. *Az ifjúság életkörülményei. Ifjúság és társadalom.* Ifjúságstatisztikai Közlemények. Budapest: KSH.

Andorka Rudolf 2006. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.

Andrássy Mária – Vitányi Iván 1979. *Ifjúság és kultúra. A fiatalok kulturális, művészeti magatartása.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1977. *A fiatalok és a sport. Adalékok egy empirikus kutatás eredményei alapján.* Közlemények 5. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Ary Ernő (szerk.) 1981. *A KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja kutatásainak és tanulmányainak jegyzéke, rövid ismertetése. 1976–1980.* Budapest: ILV.

Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet folyóiratának szerkesztő bizottsága 1982. *Társadalomtudományi Közlemények* XII/4. Budapest: MSZMP KB.

Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.) 2014a. *Metszetek. Külhoni magyar ifjúságkutatás 2014.* Kárpát-haza Szemle 6. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.) 2014b. *Metszetek II. Külhoni magyar ifjúságkutatás 2014*. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Balogh István 1968. *Javaslat az ifjúságkutatás központi szervezeti megteremtésére.* Kézirat. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Balogh István 1971. *A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Balogh István – Gál Róbert 1968. *A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről.* (1. változat / Belső anyag). Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Balogh József – Kozma Tamás – Pogány György – Gál Róbert – Gazsó Ferenc – Heleszta Sándor – Turgonyi Júlia – Szpirulisz Ildikó 1974. *A munkásifjúság ma. Tanulmányok*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Bauer Béla 1999. *Pályakezdő vállalkozók a kilencvenes években. Filozófia – művelődés – történet*. A BTF Tudományos Közleményei XVIII. Budapest: BTF. 145–161.

Bauer Béla 2000a. Fiatal vállalkozók értékválasztásai. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?* Szeged: Belvedere. 142–148.

Bauer Béla (szerk.) 2000b. *Süsü a társadalomban. Társadalomismereti olvasókönyv*. Budapest: Új Mandátum.

Bauer Béla 2007. A magyar ifjúságkutatás területei, kutatói intézményi háttere. In: Nagy Ádám (szerk.): *Ifjúságsegítés*. UISZ Könyvek 3. Szeged: Belvedere. 325–333.

Bauer Béla 2008. Magyar nemzeti ifjúságpolitikai jelentés. *Új Ifjúsági Szemle* 6/2, 161–178.

Bauer Béla – Kiss Paszkál – Kara Ákos – Szabó Andrea – Zsumbera Árpád (szerk.) 2001. *Jelentés a gyermekek és ifjúság helyzetéről és az ezzel összefüggésben megtett kormányzati intézkedésekről*. Budapest: ISM – NKI – Mobilitás.

Bauer Béla – Németh Adél – Szabó Andrea 2011. Adalékok a magyar ifjúságkutatás történetéhez. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan nemzedék? Ifjúság 2000–2010.* Budapest: NCSSZI. 295–314.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2005. *Ifjúság 2004. Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás.

Bauer Béla – Szabó Andrea 2009. *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés.* Budapest: Szociális és Munkaügyi Intézet.

Békés Ferenc – Buga István – Fáczányi Ödön – Schiffer Péter 1976. *Tájékoztató a KISZ KB Politikai Képzési Osztály Ifjúságkutató Csoportjánál végzett kutatásokról*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Békés Zoltán 1981. Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások. *Társadalomtudományi Közlemények* 9/3, 409–427.

Békés Zoltán 1984. Előszó. In: Ancsel Éva – Andics Jenő – Andorka Rudolf – Boros László – Falussy Béla – Gazsó Ferenc – Harcsa István – Huszár István – Kamarás Ferenc – Kéri László – Monigl István – Pataki Ferenc – Rédei Mária – Salamin Pálné – Tahin Tamás – Újvári József (szerk.): *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó. 9–13.

Boros László (szerk.) 1989. *A tizenévesek politikaképe.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Boross László (szerk.) 1993. *Érték – iskola – család.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bőhm Antal – Pál László 1978. A bejáró munkások társadalmunk szerkezetében. *Szociológia* 7/3, 379–395.

Csákó Mihály 2014. Szocializáció alacsony iskolázottságú fővárosi családokban. *Esély* 2014/5, 95–116.

Csepeli György – Kéri László – Stumpf István (szerk.) 1992. *Állam és polgár.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, Magyarországi Politikai Képzési Központ.

Diósi Pál 1975. *Az iparban dolgozó városi fiatalok politikai ismeretei*. ILV Közlemények 2. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Diósi Pál 1981. *Csoportviszonyok és értékválasztások a Kozák téri Ifjúsági Klubban.* Klubvezetők Kiskönyvtára 22. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, Kozák tér.

Ercsei Kálmán 2017. Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi

Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet. 91–132.

Fábri István – Horváth Tamás – Varga Noémi 2000. *Empirikus ifjúságkutatások Magyarországon. Egy ifjúságkutatási adatbázis alapvonalai.* Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Jelenkor Társadalomkutató Műhely.

Farkas András 2000. Politikai kultúra, társadalmi részvétel. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?* Szeged: Belvedere. 188–194.

Farkas Péter (szerk.) 2014. *Családpolitikai kutatások, 2011–2014.* Kapocs könyvek 12. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Gábor Kálmán 2000a. *A középosztály szigete.* Szeged: Belvedere.

Gábor Kálmán 2000b. Bevezetés. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?* Szeged: Belvedere. 13–36.

Gábor Kálmán 2000c. Az ifjúságszociológia irányai. In: Bauer Béla (szerk.): *Süsü a társadalomban. Társadalomismereti olvasókönyv.* Budapest: Új Mandátum. 153–174,

Gábor Kálmán 2004. Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben konferencia, 2002. december 18.* Budapest – Szeged: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Belvedere. 28–72.

Gábor Kálmán 2005. Sziget-kutatások 2000–2004. In: Jancsák Csaba – Tarnay István (szerk.): *Fesztiválok ifjúsága és a drog*. Szeged: Belvedere. 7–27.

Gábor Kálmán 2006. Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia szemelvények*. Szeged: Belvedere. 366–383.

Gábor Kálmán 2009. Ifjúságkutatás és ifjúságpolitika. In: Bíró István (szerk.): *Csatlakozás az európai ifjúsági térséghez 3.0.* Szeged: Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ. 12.

Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) 2006. *Ifjúságszociológiai szemelvények*. Szeged: Belvedere.

Gábor Kálmán – Szemerszki Marianna 2006. *Sziget Fesztivál 2005. Az új fiatal középosztály és az élettervezés.* Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.

Gazsó Ferenc 1971. *Mobilitás és iskola.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Gazsó Ferenc 1973. Az ifjúsági kérdések kutatásának országos középtávú (1973–75) programja. *Társadalomtudományi Közlemények* 1–2, 157–162.

Gazsó Ferenc 1976. *Iskolarendszer és társadalmi mobilitás.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Gazsó Ferenc 1987. *Társadalmi folyamatok az ifjúság körében*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Gazsó Ferenc 1992. Rendszerváltás és ifjúság. In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltozás és ifjúság*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 13–22.

Gazsó Ferenc – Laki László 1999. *Esélyek és orientációk.* Budapest: OKKER Kiadó.

Gazsó Ferenc – Laki László 2004. *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest: Napvilág Kiadó.

Gazsó Ferenc – Laki László – Molnár Péter 1984. *Pályakezdő fiatalok az iparban.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Gazsó Ferenc – Laki László – Pitti Zoltán 2008. *Társadalmi zárványok*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

Gazsó Ferenc – Pataki Ferenc – Várhegyi György 1971. *Diákéletmód Budapesten*. Budapest: Gondolat.

Gazsó Ferenc – Pataki Ferenc – Sántha Pál – Várhegyi György 1970. *Pályák vonzásában. Ifjúságszociológia 2.* Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.) 1992. *Rendszerváltozás és ifjúság.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.) 1995. *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest: Ezredforduló Alapítvány.

Gazsó Ferenc – Szénási Józsefné (szerk.) 1975. *A munkásosztály és az ifjúság. I–II.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Gazsó Ferenc – Vlagyimir Subkin 1984. *Dolgozó ifjúság, orientációk és életutak. Egy nemzetközi összehasonlító szociológiai kutatás tapasztalatai*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Gombár József 1967. Gondolatok az ifjúságszociológiáról. *Ifjúkommunista* 9, 29.

Harcsa István 2011. Gondolatok a társadalmi fejlődés méréséről. *Statisztikai Szemle* 89/10–11, 1081–1097.

Havasréti József 2013. *Tudománykommunikáció a Z generációnak. Ifjúságkutatás Magyarországon, különös tekintettel az ifjúsági kultúrák, a kulturális fogyasztás és a média jelentőségére.* Pécs.

Hornyánszky Károlyné – Szabó Vilmos – Török L. Gábor 1984. *Válogatott bibliográfia az ifjúságról 1972–1981.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Horváth Ágota – Sik Endre 1976. *A fiatalok újságolvasási szokásai.* Közlemények 3. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Inglehart, Ronald 1997. *Modernization and postmodernization. Cultural, economic, and political change in 43 societies*. New Jersey: Princeton University Press.

Józsa Péter 1972. *Kulturális blokkok Budapesten. A kutatás kiindulópontja, hipotézisei, tervezete, vázlatos ismertetése és néhány részeredménye.* Budapest: Népművelési Intézet, Kutatási Osztály.

Józsa Péter 1973. *Kulturális blokkok Budapesten. Részeredmények III.* Budapest: Népművelési Intézet.

Józsa Péter 1979. *A magyar városi ifjúság szociodemográfiai összetétele, érték- és mentalitás-struktúrája. A KISZ KB Ifjúságkutató Csoportjánál 1973/74-ben lezajlott felvétel anyagai.* I–III. kötet. Budapest: Népművelési Intézet.

Józsa Péter – Leenhardt, Jacques 1981. *Két főváros – két regény – két értékvilág. Olvasásszociológiai kísérlet.* Budapest: Gondolat.

Kadlót Tibor 2016. *Az Y-generáció politikai értékrendje Magyarországon és a régióban. A Millennial Dialogue nemzetközi ifjúságkutatás magyar eredményei regionális összehasonlításban.* Budapest: Policy Solutions.

Kamuti Gyula 1977. A bejáró tanulókat érő különleges társadalmi ráhatások. *Pedagógiai Szemle* 1, 32–40.

Katona Katalin 1965. A lázadó fiatalok problémájához. *Pedagógiai Szemle* 15/1, 49–60.

Katona Katalin 1966. Adalékok a fiatalság problémájához. *Pedagógiai Szemle* 16/3, 197–212.

Katona Katalin 1967. *Ifjúságunk problémái.* Budapest: Gondolat Kiadó.

Kéri László (szerk.) 1987. *A politikai szocializáció elméleti kérdései.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Kéri László (szerk.) 1988a. *Hazai politikai szocializációs folyamatok.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Kéri László (szerk.) 1988b. *Változatok az adaptációra.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Kéri László 1989. *Politikai folyamatok szocializációs metszetben.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Kéri László 1995. „Tisztán látom a zavaros jövőt…". A politikai szocializáció kulcsproblémái Magyarországon. In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón.* Budapest: Ezredforduló Alapítvány. 122–138.

Key, Ellen 1902. *Das Jahrhundert des Kindes.* Berlin: S. Fischer.

Kovács Judit 1980. Fiatalok az iparban és egy nyitott társadalomban. Beszélgetés Gazsó Ferenccel. *Magyar Nemzet*, 1980. febr. 17., 10.

Lakatos Judit 2004. Ifjúsági munkanélküliség. Az ifjúság munkaerőpiaci helyzete a 90-es évek közepén, a munkaerő-felmérés adatai alapján. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?* Szeged: Belvedere Meridionale. 58–63.

Laki László – Bíró A. Zoltán 2001. *A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

Laki László 1988. *Az alacsony iskolázottság újratermelődésének társadalmi következményei Magyarországon.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla 2001. *Ifjúság 2000. Gyorsjelentés.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Losonczi Ágnes 1974. *Zene – ifjúság – mozgalom*. Budapest: Zeneműkiadó.

Nagy Ádám (szerk.) 2007. *Ifjúságügy.* UISZ Könyvek 3. Szeged: Belvedere.

Nemeskéri István 2002. Módszertani keretek. In: Bauer Béla – Laki László – Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 19–32.

Petrikás Árpád 1969. Ifjúságkutatás a felnövő nemzedék nevelésének szolgálatában. In: Illés Lajosné (szerk.): *Ifjúságkutatás.* Budapest: Tankönyvkiadó. 5–22.

Rudas János 1972. Mivel foglalkozik a KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja? *Ifjúkommunista* 2, 58.

R. Törzsök Erika 1978. *Munkásfiatalok az építőiparban*. KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja.

Sántha Pál 1975. *A művelődési otthonok ifjú látogatói.* Budapest: Szakszervezetek Elméleti Kutatóintézete.

Schäfers, Bernhard (szerk.) 2001. *Grundbegriffe der Soziologie.* Springer.

S. Nagy Katalin (szerk.) 1995. *Józsa Péter Emlékkönyv.* Budapest: MSZT–BME.

Stumpf István 1992a. Az ifjúsági problémák értelmezése – ifjúsági kihívás az ezredfordulón. In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltozás és ifjúság*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 9–13.

Stumpf István 1992b. Ifjúság és politika. In: Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltozás és ifjúság*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 23–32.

Stumpf István (szerk.) 1998. *Ifjúsági rétegek és a KISZ*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Szabó Andrea (szerk.) 2012. *Racionálisan lázadó hallgatók 2012.* Szeged: Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea (szerk.) 2014. *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Budapest – Szeged: MTA TK PTI – Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea 2015. *A magyar egyetemisták és főiskolások, 2015.* Szeged: Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.) 2002. *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Ildikó 1976. *A Magyar Ifjúság olvasói panelvizsgálata*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Szabó Ildikó 1991. *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.* Budapest: Tekintet Könyvek.

Szabó Ildikó – Horváth Ágnes – Marián Béla 1996. *Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 14. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.

Szabó Ildikó – Horváth Ágnes – Marián Béla 1997. Történelem és politika a főiskolások állampolgári kultúrájában. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. *Forrás* 1997/1, 46–61.

Szabó Ildikó – Örkény Antal 1998. *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Minoritás Könyvek. Budapest: Minoritás Alapítvány.

Szapu Magda 2002. *A zűrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák.* Budapest: Századvég.

Szapu Magda (szerk.) 2004. *Ifjúsági „szubkultúrák" Magyarországon és Erdélyben.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

Szász János 1970a. Ifjúságszociológia és társadalmi gyakorlat. *Valóság* 9, 56–61.

Szász János (szerk.) 1970b. *Kutatási módszerek az ifjúságszociológiában.* Ifjúságszociológia 1. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.

Székely Levente 2017. Nagymintás ifjúságkutatások Magyarországon. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet. 69–90.

Szenes Sándor 1972. Ifjúságkutatás. *Népszabadság*, 1972. április 16. (Vasárnapi melléklet), 12.

Tahin Tamás (szerk.) 1986. *A fiatalok egészségi állapota és biológiai fejlődése.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Tarr Ferenc (szerk.) 2010. *A 80-as generáció. Pályakezdő társadalomtudósok esszékötete.* Budapest: Kontra Műhely.

Vajó Péter 1969. Az ifjúság megismerésének tudományos kérdései és az ifjúságkutatás problémái. *Ifjúkommunista* 8–9, 48.

Veres Valér 2000. Nemzeti és állampolgári identitás az erdélyi középiskolások körében. In: Veres Valér (szerk.): *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban.* Kolozsvár – Budapest: Limes – Új Mandátum. 13–57.

Veress Judit – Katona Katalin 1968. Ifjúságunk problémái. *Társadalmi Szemle* 3, 104–107.

Vitányi Iván (szerk.) 1969. *Beat.* Budapest: Zenemű Kiadó.

Vitányi Iván 1972. Az ifjúság zenei magatartásvizsgálata Magyarországon. *Rádió és Televízió Szemle* 4, 15.

Zinnecker, Jürgen 2006. A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológiai szemelvények*. Szeged: Belvedere. 69–94.

Zsíros Mária 1983. *Az ifjúság és a sport. Egy közvélemény-kutatás tapasztalatai*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.
W1 = 1971. évi IV. törvény az ifjúságról. http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8485 (2015. 06. 14.)
W2 = http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_408_en.pdf (2015. 12. 04.)
W3 = http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_408_fact_hu_hu.pdf (2015. 12. 04.)

Adatbázisok

Ifjúság 2000
Ifjúság 2004
Ifjúság 2008
Magyar Ifjúság 2012
Magyar Ifjúság 2016

Székely Levente

NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁSOK MAGYARORSZÁGON

Történeti bevezetés
A magyarországi ifjúságkutatás múltja és jelene

Az ifjúság megismerésével kapcsolatos primer vizsgálatokat már a rendszerváltás előtt is készítettek Magyarországon. Közvetlenül az állampárt szervezetén belül, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Társadalomtudományi Intézetében alakítottak ifjúságkutató csoportot. Ezt követően a hetvenes évek elején a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) is létrehozta ifjúságkutatással foglalkozó kutatócsoportját. Nem közvetlenül a párthoz kapcsolódóan működött még a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportja, a Tömegkommunikációs Kutatóintézet, illetve az Ifjúsági Lapkiadó Vállalatnál (ILV) az Információs Osztály, amely folytatott ifjúsági közvélemény-kutatásokat is a rendszerváltás előtt.[1] A tematika kiterjedt az ifjúság élethelyzete mellett az életmódra is. Az ekkoriban készült kutatásokban az ifjúság politikai szocializációjával foglalkozó kérdéskörök központi szerepet kaptak.[2] Az állam által közvetlenül vagy közvetetten szervezett kutatásokon kívül Magyarország bekapcsolódott olyan nemzetközi kutatásokba is, mint a HBSC (Health Behaviour in School-aged Children), amelynek keretében 1985-től négyévenként hazánkban is készül adatfelvétel (2013–2014-ben volt az utolsó hullám) az 5., a 7., a 9. és a 11. évfolyamok tanulói között az egészséggel, a közérzettel és az életmóddal összefüggést mutató tényezők feltárására.

A rendszerváltást követően az állampárt által létrehozott szervezetek és kutatócsoportok részben megszűntek, részben átalakultak. A kutatási szektorban megjelentek a magánvállalkozások (Medián, Magyar Gallup Intézet, TÁRKI stb.). Az empirikus társadalomkutatással foglalkozó kutatóhelyek közül ekkoriban is csak néhánynak volt ifjúságkutatási profilja. Az ifjúság kutatásában elsősorban egyetemi, minisztériumi vagy nonprofit kutatóintézetek jártak élen (például: Budapesti Corvinus Egyetem, Debreceni Egyetem, ELTE, PTE, Szegedi Tudományegyetem, Semmelweis Egyetem).[3]

A kutatások tematikája is megváltozott. Az ifjúság politikai szocializációjával foglalkozó kérdéskörök mellett helyet kapott a rendszerváltás hatásainak elem-

[1] Diósi–Székely 2008.
[2] Csákó 2004.
[3] Diósi–Székely 2008.

zése,[4] az ifjúsági életszakasz vizsgálata is.[5] Az évtized közepén, 1995-ben indult el az ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs), az európai iskolavizsgálat a fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásairól. Gábor Kálmán vezetésével 1997-ben kezdődtek a Sziget-kutatások, amelyek során a fesztivál fiatal közönségében az ifjúsági korszakváltás megtestesítőjét azonosították a kutatók.[6]

Az ezredforduló fontos változást jelentett az ifjúságkutatás számára. Az Ifjúsági és Sportminisztérium 2000-ben megalapította a Nemzeti Ifjúságkutató Intézetet, ahol elindult a nagymintás ifjúságkutatási program. A kutatás a 15–29 éves magyarországi fiatalokat vizsgálta nyolcezer fős mintán. A kutatás lebonyolításában a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet mellett több, ifjúságkutatással és határos területekkel foglalkozó műhely vett részt (MTA Szociológiai Intézet, MTA Politikai Tudományok Intézete, Oktatáskutató Intézet, Századvég Politikai Iskola Alapítvány). Az adatfelvételt a Központi Statisztikai Hivatal végezte. A következő évben került sor a Mozaik 2001 elnevezésű kutatásra, amely 15–29 éves határon túli magyar és a velük egy térségben élő többségi nemzethez tartozó fiatalokat vizsgálta. A kutatásba bevonták az Ifjúság 2000-ben részt vett anyaországi műhelyeken kívül a határon túli magyar társadalomtudományi kutatóműhelyeket is (BBTE Szociológiai Tanszék, Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Fórum Társadalomkutató Intézet, Limes Társadalomkutató Intézet, Magyarságkutató Tudományos Társaság). A kutatás során az öt régióban 5500 magyar és 2000 többségi nemzethez tartozó fiatalt kérdeztek meg. A szervezeti formáját és nevét tekintve több változást megélt intézet (2005-től a Mobilitás Ifjúságkutató Iroda, majd az NCSSZI Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet keretein belül Gyermek- és Ifjúságkutatási Főosztály néven működött) készítette el több kisebb kutatás mellett az Ifjúság 2004 és az Ifjúság 2008 vizsgálatokat kormányzati megrendelésre.

A kutatások célja az volt, hogy feltárják az ifjúsági korosztályok iskoláztatását, karrierjét, elhelyezkedését, önállósodását és boldogulási esélyeit befolyásoló társadalmi tényezők változását. A kutatás továbbá azt vizsgálta, hogy a fentiek hogyan jelennek meg a fiatalok életmódjában, szabadidős aktivitásában és kultúrafogyasztásában, és kitért az ifjúsági korosztály vallásosságának, politikai érdeklődésének és aktivitásának vizsgálatára is.

A kutatóműhely leépítésével a folyamat megszakadni látszott, ekkor lépett előtérbe a Társadalomkutató és a Kutatópont, amelyek állami megrendelés hiányában szinte teljes egészében piaci forrásokra alapozva készítették el 2012-ben a soron következő vizsgálatot Magyar Ifjúság 2012 néven. A 2012-es kutatás eredményeit felhasználva a gyorsjelentés mellett napvilágot látott négy tanulmánykötet is, ame-

[4] Gazsó–Stumpf 1992.
[5] Gábor 1992.
[6] Gábor 2000.

lyek többnyire fiatal szakemberek elemzésein keresztül mutatják be a magyarországi 15–29 évesek élethelyzetét, életmódját és gondolkodását.[7]

A nagymintás ifjúságkutatások közeli jövője is biztosítottnak látszik, az Új Nemzedék Központ tenderén nyertes Társadalomkutató 2016-ban és 2020-ban is lehetőséget kap(ott) a vizsgálat lefolytatására. Ezek a már zajló, illetve elkövetkező vizsgálatok módszertanukat tekintve igazodnak az ezredfordulón indult folyamathoz. Különlegességük, hogy 2016-ban és 2020-ban is a 8000 magyarországi 15–29 éves megkérdezése mellett határon túl is szerveznek adatfelvételt, így a felmérések érvényessége a Kárpát-medencei magyar ifjúság szinte egészére kiterjeszthető.

A kutatás tematikájában – amely a magyarországi és a határon túli területeken nagyrészt megegyezik egymással – az alapvető demográfiai jellemzőkön kívül helyet kapott a családalapítás, a társadalmi reprodukció, a munka és tanulás világa, a jövedelem és vagyoni helyzet és egyéb (például online) egyenlőtlenségek vizsgálata. Az életmódot tekintve a kutatás fókuszában szerepelnek a szabadidő és a fogyasztás (média, újmédia, kockázati magatartások: dohányzás, alkohol, drog) kérdéskörei. Ezeken kívül a kutatás célja az értékek és identitások, a közösségek szerepe, a társadalmi közérzet (politikai attitűdök) és a vallás vizsgálata.

Negyedszázad trendjei a magyar ifjúság vonatkozásában

Az elmúlt negyedszázadban Magyarországon három jelentős rendszerszintű változás ment végbe, amelyek alapvetően átalakították a fennálló viszonyokat. Ez a három változás a rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalom paradigmája. A rendszerszintű változások önállóan is erős narratívát jelentenek, bár más-más területet érintenek, de – ezért tekinthetők rendszerszintűnek – egyaránt értelmezhetők gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban.

A gazdasági alrendszert tekintve a rendszerváltás a szocialista tervgazdaság helyett a kapitalista modellt hozta; a globalizáció a globális viszonyokba való betagozódást; az információgazdaság pedig az információalapú termelés és fogyasztás logikáját. A társadalmi struktúrát vizsgálva a rendszerváltás a társadalmi különbségek növekedését, az új gazdasági elit kiemelkedését és más csoportok tartós leszakadását; a globalizáció az önmagukban létező közösségek megszűnését, népességmozgásokat hozott; az információs társadalom a nem lokalitáson alapuló közösségek szervezése mellett a meglévő törésvonalakon új, digitális megosztottságokat épített. A kulturális alrendszerben a rendszerváltást követően kiépültek a demokratikus folyamatok, megerősödtek a fogyasztói társadalom értékei; a globalizáció a neoliberalizmus ideológiáját terjesztette ki; az információs társadalom paradigmája a digitális kultúra megjelenéséhez vezetett.

[7] Székely 2013; Nagy–Székely 2014a; Nagy–Székely 2014b; Nagy–Székely 2016.

A rendszerváltás hatásai

Magyarország és a volt szocialista országok számára a rendszerváltás megrengető erejű sokként hatott, amely a makrofolyamatokat és a mindennapi élet mikroterületeit egyaránt átalakította. A gazdaság szerkezetváltása, a munkaerő kapitalista kihasználása a teljes foglalkoztatás megszűnését, a keresetek reálértékének csökkenését, a munkanélküliség állandósulását hozta magával. A rendszerváltás és az azt követő néhány év munkapiaci sokkja (közel másfél millió munkahely szűnt meg) a munkaképes korúak közül a legidősebbeket és legfiatalabbakat érintette leginkább. Így az ifjúság nagyobb részének a rendszerváltás nem lehetőséget, hanem további nehézséget hozott. Nem elsősorban az 1989–1990-ben zajló szerkezetváltás oka az ifjúság problémáinak, hanem már az államszocializmus utolsó évtizedében kiteljesedő gazdasági válság, illetve az állam esélyteremtő funkciójának csökkenése, ezáltal a családi erőforrások nagyobb szerepével a különbségek növekedése. A rendszerváltás ifjúsága forráshiányos szocialista oktatási rendszerben tanult és szerezte meg végzettségét, majd tapasztalta meg a kapitalista munkanélküliséget a teljes társadalom átlagán felüli mértékben. Összességében Gazsó és Laki[8] szerint az újkapitalizmus egyik legnagyobb vesztese az ifjúság lett, amit az ifjúsággal foglalkozók általában megerősítenek.[9]

Az első nagymintás ifjúságkutatás adatbázisán végzett, az ezredforduló ifjúságának rétegződését bemutató munkában a rendszerváltozás hatásai állnak középpontban.[10] A klaszteranalízis segítségével megalkotott csoportok három rétegbe sorolhatók, a rendszerváltás hatásai szerint: nyertesekként, köztes helyzetűekként és vesztesekként azonosíthatóak. A csoportosításból kiderül, hogy a lakóhely urbanizáltsága fontos paraméter, a falvakban élő fiatalok gyakran kerültek a vesztesek közé (deprivált falusi férfiak; perspektíva nélküli falusi tanulók; hagyománytisztelő, deprivált falusi nők; perspektívátlan, pénzhajhász falusi férfiak; tradicionális, vallásos falusi nők).

Összességében a nagymintás ifjúságkutatások tapasztalatai azt mutatják, hogy a 15–29 évesek tartósan negatívan ítélik meg „az elmúlt évtized" történéseit. Igaz ez mind a család, mind általában a társadalom tekintetében, de így van ez az ország gazdasági helyzetével kapcsolatban is. A 2000 és 2012 között felvett négy hullám adatai alapján láthatjuk, hogy évtizednyi távolságban a rendszerváltástól, a millennium idején az ország gazdasági helyzetét majdnem minden második (45%) fiatal, általában az életszínvonalat hattizedük (58%) látta negatívan a tíz évvel korábbival összehasonlítva. A gazdasági helyzet javulásának, az uniós integráció megvalósulásának nyomait láthatjuk a 2004-es kedvezőbb adatokban; a kiábrándultságot és a globális pénzügyi, majd gazdasági válság hatásait a 2008-as és 2012-es adatok-

[8] Gazsó–Laki 2004.
[9] Bauer és mtsai 2011.
[10] Bauer és mtsai 2003.

ban. A 2016-os kutatás első eredményeit[11] látva nagyfokú javulást rögzíthetünk a fiatalok múltszemléletében. Jelentősen növekedett azok aránya, akik kifejezetten pozitívként látják az elmúlt tíz évet, ám óriási léptékváltozás mutatkozik meg azok arányában, akik szerint romló tendenciák jellemezték az elmúlt évtizedet. Az ezredforduló óta eltelt tizenhat évre a fókusz tágításával úgy is tekinthetünk, mint egy alapvetően pozitív folyamatra, amelyet a válság félbeszakított. A jelentős különbségeket értékelhetjük akként is, miszerint az alapvetően pozitív tendencia a válságot követően az eredeti léptékhez visszatért.

1. ábra

Mindent egybevetve, véleménye szerint az elmúlt 10 évben hogyan alakult…? – „romlott" kategória

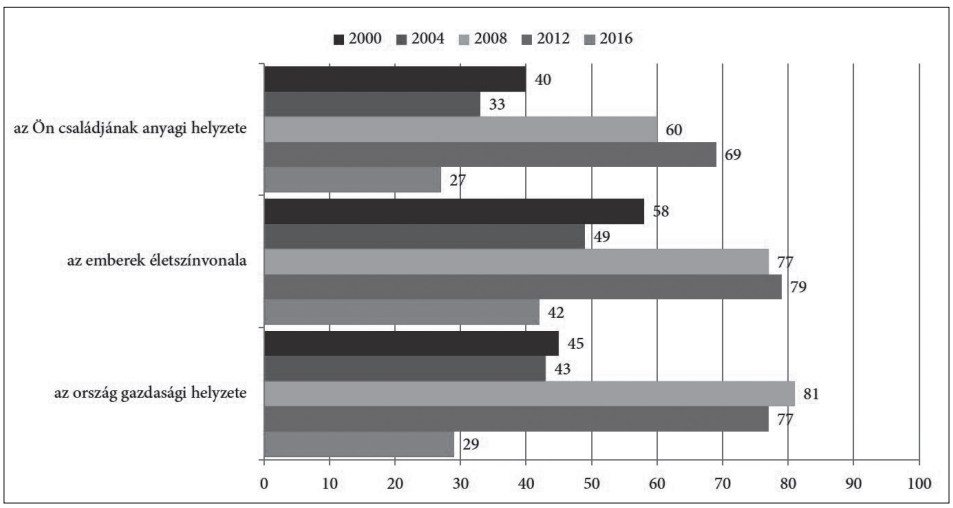

Forrás: nagymintás ifjúságkutatások.

A nagyfokú javulás ellenére a rendszerváltás óta eltelt évtizedeket alapvetően semlegesként, de inkább negatívan ítélik meg a fiatalok, elsősorban az anyagi biztonság szempontjából. A kérdéskört részletesebben vizsgáló 2012-es adatok tanúsága szerint a vizsgált tíz szempont közül hét esetében találták jobbnak az előző (Kádár-)rendszert, mint a mostanit. Ezek jórészt olyan szempontok, amelyek a kiszámíthatóságot, a mindennapi anyagi biztonságot jelenítik meg. Azon szempontok esetén, amelyek nem ebbe a körbe tartoznak, mint a felsőoktatásban való részvételi lehetőség, a szabadságjogok vagy a szórakozási lehetőségek, a mostani rendszer megítélése a kedvezőbb.

[11] Székely–Szabó 2017.

2. ábra

Sokan szokták összehasonlítani a mostani és az előző (Kádár-)rendszert. Véleménye szerint a következő szempontok szerint összehasonlítva melyik rendszer jobb: az előző rendszer vagy a jelenlegi rendszer? (százalékos megoszlás az összes válaszadó körében; átlag ± 100 fokú skálán)

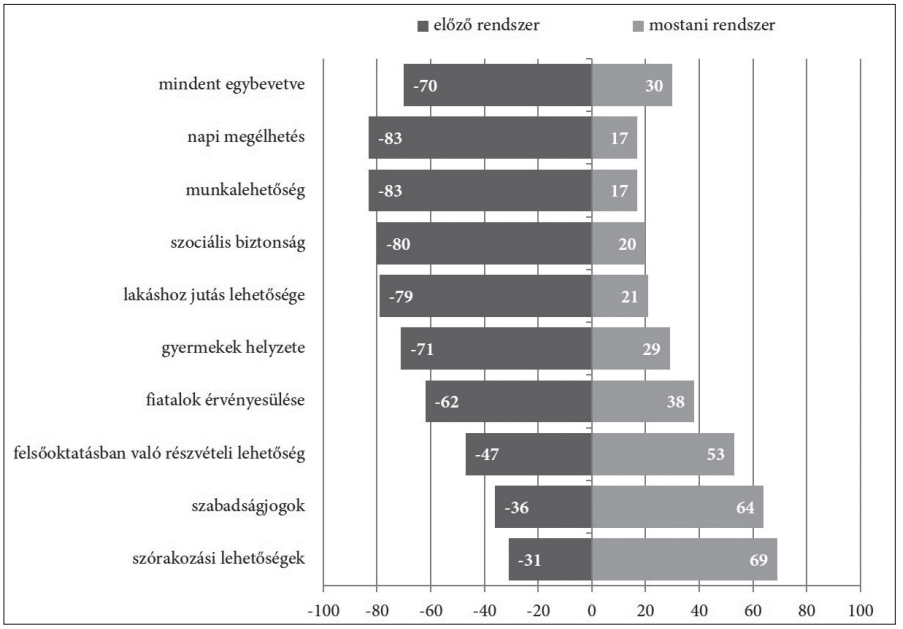

Forrás: Magyar Ifjúság 2012.

A nagymintás ifjúságkutatások tapasztalata, hogy a rendszerváltás előtti kiszámíthatóság azon fiatalok gondolatvilágában is tovább él, akik maguk nem emlékezhetnek rá, hiszen nem éltek még, vagy túl fiatalok voltak ahhoz, hogy összetett benyomásaik legyenek a rendszerről. Ez talán meglepő lehet, azonban a fenti szempontokat tulajdonképpen objektív értékelésként sem nehéz felfognunk, hiszen ténylegesen jobbak voltak a munkához, lakáshoz jutás lehetőségei, nagyobb volt a szociális biztonság a rendszerváltás előtti években. A gyermekek és fiatalok helyzete már nem ennyire egyértelmű, a pozitív megítélést azonban mindenképpen magyarázhatja, hogy a rendszerváltást követő éveket a fiatalabb korosztályok szenvedték meg leginkább.[12]

Habár az olyan demokratikus értékek, mint a szabadságjogok, a mostani rendszerben erősebben érvényesülnek, a demokrácia a 15–29 évesek csupán valamivel több mint fele szerint jobb más politikai rendszereknél. A megkérdezettek harmada viszonylagosként értelmezi a demokratikus-diktatórikus politikai berendezkedést, illetve kívül helyezi magát rajta.

[12] Gazsó–Laki 2004.

3. ábra
A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez?

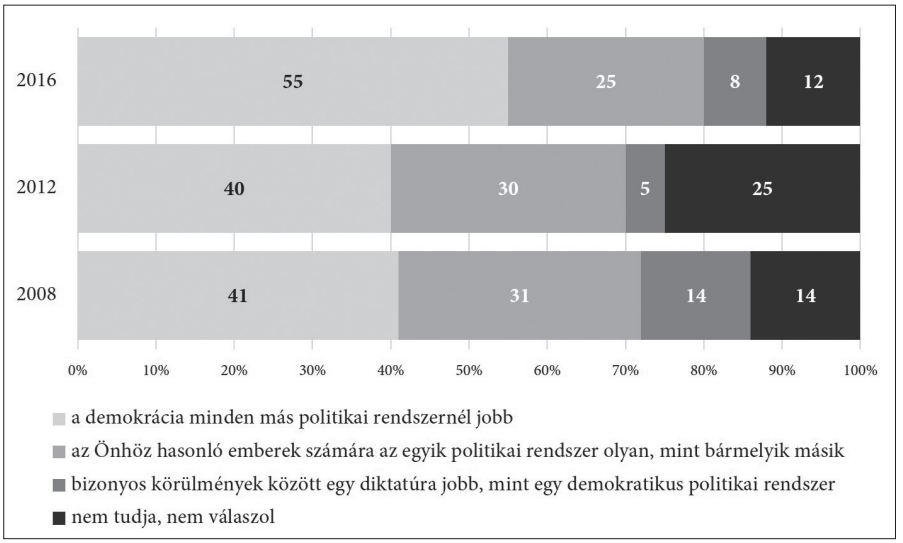

Forrás: nagymintás ifjúságkutatások.

Globalizációs trendek

A vállalatok és a pénzpiacok átszerveződésének eredményeképpen kialakuló globalizáció nem a gazdaság saját terméke, hanem a piacok érdekében fellépő pénzügyi intézményeké és kormányoké.[13] A globalizáció az összekapcsolódás, a kulturális homogenizáció, a globális ízlések vagy – ahogy Stuart Hall tartja – a kulturális hibridek kialakulásának világa.[14] A globalizáció olyan folyamat, amely az egész világra vonatkozik, nincs tekintettel a nemzeti határokra, új módon köt össze közösségeket.

Magyarországon a rendszerváltást követően kialakuló kapitalista, fogyasztói társadalom értékrendszere jelentős hatással volt a fiatalok egész életére, a gazdasági helyzetüktől kezdve a kultúra- és médiafogyasztásukig. Habár a magyar piacgazdaság fejlettségében elmarad a nyugati országokétól, így a magyar fiatalok pénztárcája is soványabb európai társaikénál, ugyanakkor a kínálati oldalon több a hasonlóság, mint a különbözőség: ugyanazok a világmárkák, nagyon hasonló, jól körülhatárolható igények, hasonló trendek, gyökeresen eltérő lehetőségek a jellemzőek.[15] Somlai Péter ezt úgy fogalmazza meg, hogy az ifjúsági kultúrát a mé-

[13] Castells 2006.
[14] Hall 1997.
[15] Székely 2008.

dia közvetítésével globális sztenderdek alakítják.[16] Már a kilencvenes években is a média irányította a (szub)kultúraképzést, napjainkban már „lappangási időszak" sincs – az azonnaliság jellemző, amelyet alapvetően a posztmodern médiakörnyezet tesz lehetővé.[17]

A globalizáció hatásait Magyarországon leginkább a fogyasztás, azon belül a médiafogyasztás területén érhetjük tetten. Már a nagymintás magyarországi ifjúságkutatások korábbi hullámai is részletesen foglalkoztak a fiatalok médiafogyasztásával és abban az internet szerepével.[18] Általában megfigyelhető, hogy a nagymintás ifjúságkutatások célcsoportjának tekintett 15–29 éves korcsoporton belül is jelentős különbség van az egyes korosztályok között. Mindazonáltal a magyarországi 15–29 éves fiatalok már egy évtizeddel ezelőtt is egységes és megkülönböztetett helyzetben voltak. Ez a különleges helyzet világosan megmutatkozott a nemzetközi hozzáférési és használati indexekben, amelyekben Magyarország – a lakosság egészét tekintve – rendre rosszul szerepelt, ugyanakkor a korosztályos bontások szerint az ifjúság már egy évtizede is együtt mozgott a globális trendekkel.[19] Mindez az addig ismert médiastruktúra átalakulását tette kézzelfoghatóvá. „A televízió uralta médiavilág pozíciói meggyengültek, a változást a fiatalok eltérő médiafogyasztási szokásai indukálják, ahol az internet szerepének növekedése elsősorban a televíziónak, illetve az újságolvasásnak teremt komolyan veendő konkurenciát".[20] Ami egy évtizede még konkurenciát jelentett, ma már az uralkodó médiumot jelenti: a legfrissebb nagymintás ifjúságkutatásból kiderül, hogy a napi internetezők aránya jelentősen meghaladja a napi tévénézőkét.

Már egy évtizeddel ezelőtt is látható volt, hogy a változás nem csupán a fogyasztási szokásokban, de a fejekben is megtörténik. A médiumok (könyvek, televízió, rádió és nyomtatott lapok) fontosságának megítélésével kapcsolatban általában megfigyelhetőek kisebb-nagyobb különbségek a fiatalok és az idősebbek között. Az internet fontosságának megítélése a leginkább szélsőséges, a fiatalok sokkal fontosabbnak tekintik az internetet, mint az idősebbek, olyannyira, hogy az életkort tekintve szinte tökéletes linearitásról beszélhetünk.[21] A mából (2017) visszanézve megállapíthatjuk, hogy az internet szerepének felértékelődése már egy évtizede tudatosult. Az azóta eltelt időben az internetnek mint információforrásnak a fontossága – méréseink szerint – tovább növekedett, ezzel szemben a hagyományos média – a televízió kivételével – erőteljesen veszített fontosságából. Az internet információforrásként és a szórakozás eszközeként történő felértékelődése (a tér és az idő szerepének átértékelésével együtt) a globalitásnak is a jele. Ugyan

[16] Somlai 2011.
[17] Muggleton 2005 alapján Guld 2012.
[18] Bauer–Szabó 2005.
[19] Székely 2007.
[20] Székely 2007: 90.
[21] Székely 2006.

a globalizáció nem az internettel indult, és hatása nem csupán az Y generációra és a fiatalabbakra terjed ki, de ezek esetében értelmezhetjük általános szociális közegként.

A globalizáció a fiatalok számára is kézzelfogható formában jelent meg az uniós csatlakozással. Az (érzékelt) egzisztenciális problémák ellenére 2000-ben, még az európai integráció előtt álló ország ifjúsága meglehetősen bizakodó volt. A fiatalok kétharmada az uniós csatlakozástól inkább javulást várt, mindössze a megkérdezettek 3–4 százaléka számított egyértelműen negatívumokra, a többség egyértelműen pozitív vagy vegyes várakozásokkal jellemezhető.[22]

A kutatásból – összehasonlítva a korábbi hullámokkal – kiderül, hogy a fiatalok 2016-ban tekintettek legkevésbé negatívan a jövőre. A család és az ország jövőbeli helyzete, illetve az emberek életszínvonala 2000-ben a megkérdezettek ötöde-negyede számára volt borús. Nyolc évvel később közel minden második fiatal fogalmazott úgy, hogy várhatóan romlani fog a helyzet, míg 12 évvel az ezredforduló után a megkérdezettek közel hattizede vélekedett így. 2016-ban óriási fordulatot tapasztalhatunk (mint azt a Székely és Szabó által szerkesztett gyorsjelentés[23] mutatja): minden vizsgált kérdés esetében töredékére esett vissza a szkeptikus jövőképpel bíró fiatalok aránya.

4. ábra

Ha a jövőre gondol, mit tart valószínűnek, a következő 10 évben hogyan fog alakulni…? – „romlik" kategória

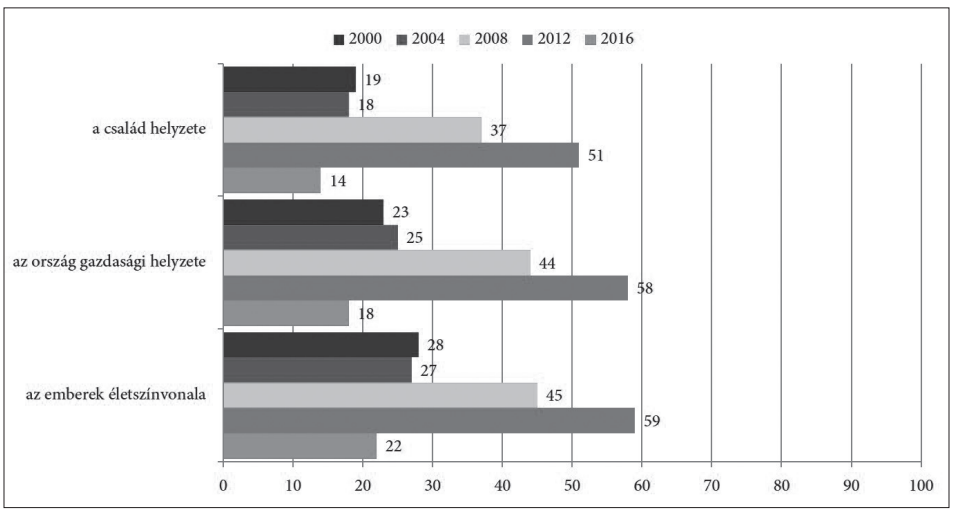

Forrás: nagymintás ifjúságkutatások.

[22] Laki és mtsai 2001.

[23] Székely–Szabó szerk. 2017.

Információs trendek

Az ipari társadalom után kifejlődő új szerkezet, amelyet Bell posztindusztriális társadalomnak,[24] Castells hálózati társadalomnak,[25] mások információs társadalomnak neveznek, az egész világot érintő és átható, a napjainkban is zajló gazdasági-társadalmi-kulturális átalakulás. Ebben a szerkezetben az infokommunikációs technológiák jelentik a legfontosabb fizikai erőforrást, az emberi tudás a legfontosabb humán tényező, és az információ a legfontosabb jószág. Az információs korszak egyedi kultúrája a digitális kultúra. A digitális kultúra elmúlt negyedszázadának magyarországi történetét tekintve öt nagyobb szakaszról beszélhetünk: 1. hőskorszak (1990–1995); 2. modemes korszak (1995–2000); 3. web 1.0 kora (2000–2005); 4. szélessávú internet kora (2005–2010); 5. poszt-PC-korszak (2010–).[26] Az infrastrukturális fejlődés mögött alapvető viszonybéli változásokat is rögzíthetünk a nagyjából egy emberöltőnyi idő alatt. Míg korábban a digitális kultúra másodlagos volt, és a hagyományos kultúra online leképeződését jelentette pusztán, ma már jellemzően a digitális kultúra termékenyíti meg és alakítja át a hagyományos viszonyokat. Ennek nyomait látjuk a makrostruktúrában, például a média átalakulásában, de a mikrovilágban, így a mindennapi tevékenységeinkben egyaránt.

Nagyjából egy évtizeddel ezelőtt Magyarországon is regisztrálhattuk az internet szerepének felértékelődését, elsősorban a fiatalok körében. A World Internet Project 2004-es magyarországi adatai szerint a televízió uralta médiafogyasztás két, egymásra épülő kihívással találkozik: az egyik az internet általában, a másik az új generációk belépése. Az internethasználók körében a médiafogyasztást már az ezredfordulót követően sem a televízió dominálta, a tájékozódásban és a szórakozásban is felzárkóztak hozzá a világháló tartalmai. Az életkor alapján ugyanekkor egy fontos töréspontot is megfigyelhettünk: az 1970-es évek végén születettek körében megdőlni látszott számos sztereotípia, amely az ifjúság médiafogyasztásához kapcsolódott.[27] Ez a töréspont a digitális korban szocializálódott Y generáció számításának korszakhatára is egyben, ugyanis a fiatalok médiafogyasztása mind az adott médium előtt-mellett eltöltött idő, mind a fogyasztás gyakorisága mentén lényegesen különbözik az idősebb korosztályokétól.

A bemutatott korszakolás is jelzi, hogy rövid idő alatt is jelentős változások következtek be, amelyek nem hagyták érintetlenül az ifjúságot (sem). Bár a televízió szerepe továbbra is meghatározó az ezredfordulót követő években (2012-ben a fiatalok 90%-a állította, hogy szokott televíziót nézni), az internetezés egyre fontosabb médiummá vált. 2012-ben a fiatalok körében tapasztalható 83 százalékos

[24] Bell 2001.
[25] Castells 2006.
[26] Rab 2016.
[27] Pintér–Székely 2006.

internetező arány magasabb, mint a teljes népesség esetében, ahol az arány 65–70 százalék[28] körülire tehető. Az otthoni hozzáférés is folyamatosan növekedett az elmúlt években. Az ezredfordulón mindössze a 15–29 évesek egytizede (9%) fért hozzá a világhálóhoz otthonában, 2016-ban már közel kilenctizedük (87%). 2016-ra az otthoni internet-hozzáférések megkezdték leválásukat a korábbi hordozójukról, a számítógépekről, és a mobilkapcsolat miatt már több internetkapcsolat található a fiatalok otthonaiban, mint számítógép.

5. ábra
Számítógép- és internet-hozzáférés

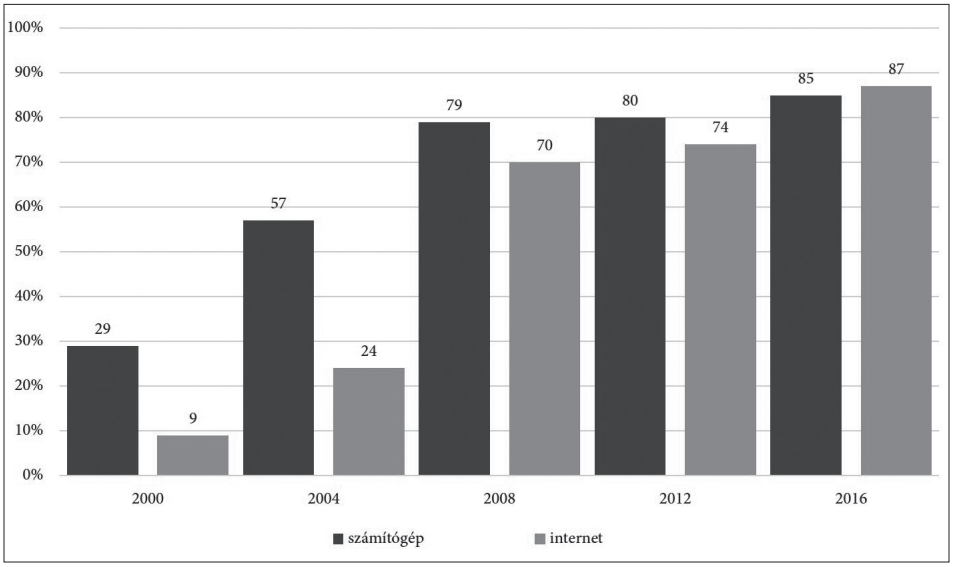

Forrás: nagymintás ifjúságkutatások.

A nagymintás ifjúságkutatások tapasztalatait összegezve, Nagy[29] megállapítja, hogy a fiatalok esetében kevésbé beszélhetünk szabadidő-társadalomról. A nem intézményesített fiatalkori szabadidőben egyre fontosabbá válik az elektronikus média, így a képernyő-társadalom meghatározás sokkal jobban illik a mai fiatalokra, ugyanis életük jelentős részét televízió, számítógép és mobileszközök képernyői előtt töltik. Ezek közül egyre nagyobb teret kapnak a digitális kultúra eszközei. A legfrissebb adatokból kiolvasható, hogy a napi internetezők aránya (88 százalék) már jelentősen meghaladja a napi tévénézők arányát (63 százalék).[30]

[28] Forrás: KSH, NRC, TNS-Millward NOK, Mediameter. Vö. Székely–Csécsi é. n.
[29] Nagy 2013a.
[30] Székely–Szabó 2017.

A rendszerváltást követő negyedszázad ifjúságértelmezései

Az elmúlt évtizedekben a nemzetközi szakirodalomban két olyan keretrendszer formálódott, amelyek értelmezési kereteket biztosítottak az ifjúsági vonatkozású elméleti munkákhoz, empirikus kutatásokhoz, a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokhoz. Ez a két kiemelt tematika az élethelyzet bemutatásán alapuló „átmenet" diskurzusa és az életmódot középpontba helyező ifjúsági „kultúra" diskurzusa.[31]

A nemzetközi diskurzusokba többé-kevésbé illeszkedő vagy onnan táplálkozó, de kifejezetten magyarországi vonatkozású narratívák közül három fontosabb emelhető ki Nagy és Tibori[32] szerint. Ezek: az ifjúsági korszakváltás elmélete,[33] az ifjúságügy narratívája[34] és az új csendes generáció paradigmája.[35] Az elméletek és kritikájuk azt mutatja, hogy ezekkel a modellekkel nem lehetséges az elmúlt évtizedek teljes körű, magyarázó leírását adni, ugyanakkor mindegyik alkalmas eszköz lehet a magyarországi fiatalokról átfogó kép alkotásához.[36]

Az ifjúsági korszakváltás

Az ifjúsági korszakváltás elméletét Gábor[37] Zinnecker[38] nyomán vizsgálja, aki két ifjúsági korszakot különböztet meg: az indusztriális társadalomra jellemző átmeneti ifjúsági korszakot és a posztindusztriális társadalomra jellemző iskolai ifjúsági korszakot.[39] Az átmeneti ifjúsági korszak a gyermekkor és a felnőttkor közötti átmenetet jelöli. Az ifjúsági korszakban a felnőttségre való felkészülés, a szakma megszerzése, a társadalmi reprodukció történik. Ezzel szemben a posztmodern vagy posztindusztriális társadalom a normalizált életút helyett „választásos életrajzot" kínál az ifjúsági korszakban lévőknek, amelyben az oktatási idő megnyúlása (az ifjúság skolarizálódása) és jelentőségének felértékelődése jóval autonómabb időszakot teremt: a korábbi (munkahelyi és családi, települési, szomszédsági) kontrollszerepek gyengülnek, a média- és szabadidőipari kontrollok erősödnek.[40]

Gábor állítása szerint a kilencvenes években Magyarországon is kialakult az iskolai ifjúsági korszak, ami azt jelenti, hogy az ifjúsági korszakváltás a nyuga-

[31] Szanyi 2016.
[32] Nagy–Tibori 2016.
[33] Gábor 2004.
[34] Nagy 2013b.
[35] Székely 2014; Nagy–Tibori 2016.
[36] Nagy–Tibori 2016.
[37] Gábor 2004.
[38] Zinnecker 1993.
[39] Fazekas–Székely 2016.
[40] Nagy–Tibori 2016.

ti tendenciákhoz képest hazánkban 15–20 évvel később jelentkezett, részben az általános megkésettség, részben a rendszerváltást megelőző lefojtottság miatt.[41] Nagy és Tibori (2016) az elmélettel kapcsolatos kritikájukban megjegyzik, hogy Giddens (1992) olvasatában a választásos életszakasz inkább reflexív folyamat, továbbá az ifjúsági korszakváltás elmélete csak a felnőttkorba lépés előtt megnyúló ifjúkorra koncentrál, kihagyja számításából a szűkülő gyermekkort.[42]

Az ifjúságügy narratívája

Az ifjúságügy narratívája[43] az egyén és a csoport szerepével, az egyén döntési és felelősségvállalási kompetenciái alapján próbálja megragadni az ifjúságot. Állítása szerint az életkorokkal definiált csoportok nem feltétlenül feleltethetők meg az ifjúsági életszakasznak. Az egyén érését (felnőtté válását) felelősségvállalások határolják: a magáért való felelősségvállalás (döntés), illetve a másokért való felelősségvállalás (döntésekkel járó felelősségek). Ezek alapján három csoportot lehet azonosítani: (1) a felelősség megjelenésétől a biológiai érettségig; (2) a biológiai érettségtől a pszichés érettségig; (3) a pszichés érettségtől a szociológiai-társadalmi érettségig. Az ifjúság ilyetén meghatározása szembenállhat az életkori korhatárok szerinti besorolással (hagyományos statisztikai modell), hiszen nem feltétlenül esik egybe a biológiai, a jogi és a szociológiai felnőttkor.

A 2012-es nagymintás ifjúságkutatás adatainak elemzésével Nagy az elméleti 15–29 éves ifjúsági csoport és az érettség közötti inkonzisztenciát mutatja be.[44] Feltehetjük, hogy a fiatalok olyan biológiailag feltétlenül érett, pszichésen érett vagy nem érett, de társadalmi szempontból éretlen csoport, amely a 15–29 éveseknek feleltethető meg. Ehhez képest az adatok azt mutatják, hogy alig minden második 15–29 éves tartozik tisztán a fiatalok közé (nem gyermek már, de még nem felnőtt), a többiek nem feleltethetők meg a hagyományos statisztikai modellnek. Mindez azt jelenti, hogy van értelme az érettségalapú meghatározásnak, amely valósabb képet festhet az ifjúságról, mint a pusztán életkori alapú besorolás.

[41] Gábor 2004.
[42] Nagy–Tibori 2016.
[43] Nagy 2013b.
[44] Nagy 2013b.

6. ábra
Ifjúsági csoportok[45]

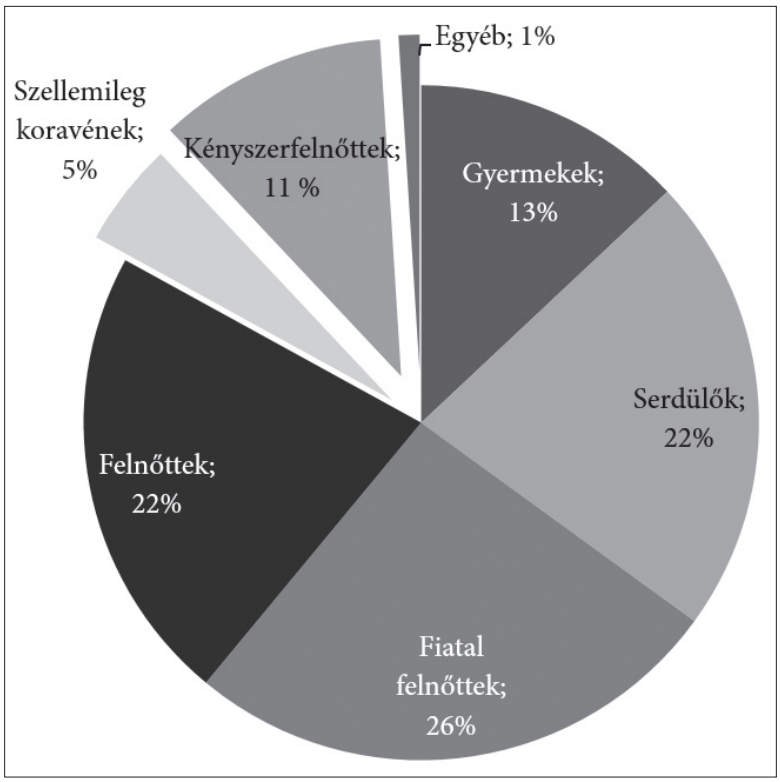

Forrás: Magyar Ifjúság 2012.

A modell kritikáját az adja, hogy az életkori meghatározás leegyszerűsítő egydimenziós értelmezésével szemben ugyan életszerűbb megközelítés, azonban nehezebbé válik a csoportbesorolás értelmezése, a kutatói szubjektivitás miatt, és megnehezíti a mérhetőséget. A modell további problémája, hogy a következtetése nem longitudinális, hanem keresztmetszeti adatokon alapszik.[46]

[45] A megkérdezettek valamivel több mint tizede (13 százalék) tekinthető még gyermeknek, azaz sem biológiai, sem pszichés, sem társadalmi vonatkozásban nem tekinthető érettnek. Serdülőként (22 százalék) azonosították azokat, akik a nemi életüket már megkezdték, de pszichés és társadalmi értelemben még nem tekinthetők érettnek. Fiatal felnőttnek (26 százalék) nevezték azokat, akik a biológiai és a pszichés érettség ismérveinek egyaránt megfelelnek, de önálló életüket még nem kezdték meg. Pszichésen koravénként (5 százalék) határozták meg azokat, akik pszichésen már érettnek számítanak, de társadalmilag nem, és nemi életet még nem élnek. Kényszerfelnőtt (11 százalék) címkét kaptak azok, akik pszichésen még nem felnőttek, de biológiailag és társadalmi körülményeiket tekintve is már érettnek tekinthetők. Végül minden ötödik megkérdezett (22 százalék) felnőttnek tekinthető, azaz mindhárom érettségi dimenzióban érett.

[46] Magyar Ifjúság 2012.

Az új csendes generáció

Az új csendes generáció paradigmája abból indul ki, hogy a karakteres generáció létrejöttéhez szükség van olyan eseményre vagy folyamatra, amely azonos (közös) élményként vagy az életet meghatározó körülményként a nemzedéket elkülöníti más nemzedékektől. A különböző generációk karakterét meghatározza az a társadalmi, hangulati környezet, amelyben szocializációjuk végbement. Strauss és Howe modellje[47] szerint a nagyjából húszéves intervallumok egymást váltó nemzedékekből és az egymást követő archetípusokból állnak. Ezek alapján a 2000-es évek elejétől születettek karakterükben hasonlatosak a második világháború előtt születettek nemzedékére, az ún. *csendes generáció*ra – azaz új csendes generációként azonosíthatók.[48]

7. ábra
Az új csendes generáció fontosabb ismérvei

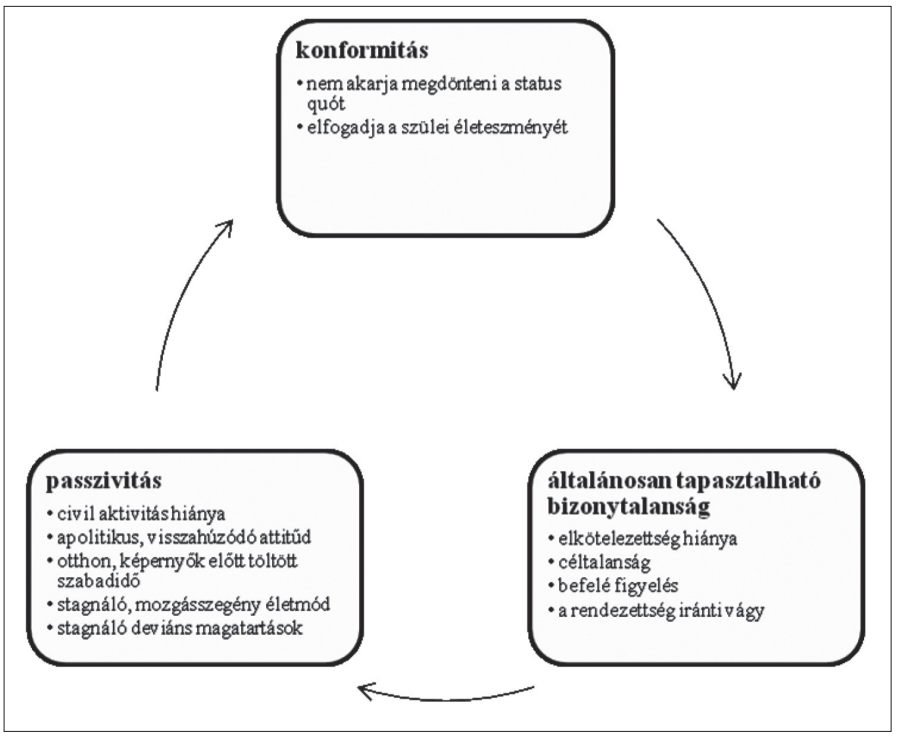

Forrás: saját szerkesztés.

[47] Strauss és Howe (1991) által alkotott modell a generációkról való gondolkodás fontos alaptétele, amely szerint a generációváltás ciklikusan megy végbe nagyjából húszévenként, és ezen ciklusok szerint egymást váltogatva beszélhetünk alapvetően domináns és visszahúzódó nemzedékekről.

[48] Székely 2014.

Ugyanakkor a magyarországi fiatalok életében a szocializmus alatti megkésettség, majd a rendszerváltást követő sokk is érzékelhető, ami a nyugati világot nem vagy kevéssé érintette. Strauss és Howe modelljéből következhet, hogy a rendszerváltozás krízise egy új csendes generáció karakterét rajzolta meg Magyarországon. Ez nem esik egybe a nyugati világban várt, a 2000 és 2020 közötti születettek nemzedékével, hanem nagyjából egy nemzedékkel korábbra, a rendszerváltás környékén születettekre vonatkozik. A Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatait vizsgálva elmondható, hogy az egyes szocializációs közegekre – az elsődleges szocializációs közegre (család és családi értékek), a másodlagos szocializációs közegre (iskola és munkahely), valamint a harmadlagos szocializációs közegre (szabadidős terek és tevékenységek, ezen belül média- és kultúrafogyasztás, digitális terek és tevékenységek, sport és kockázati magatartások, civil aktivitás) – egyaránt jellemző a csendesség.

A 15–29 éves fiatalokról szólva kijelenthetjük, hogy jellemző rájuk a konformitás, nem akarják megdönteni a fennálló status quót, többségükben elfogadják a szüleik életeszményét. Általánosan tapasztalható körükben a bizonytalanság, sok esetben hiányzik belőlük az elkötelezettség, céltalanok, amit maguk is problémaként érzékelnek nemzedékükben, mindeközben azonban vágynak a rendezettségre. A 15–29 évesek passzivitása tovább növekedett az elmúlt években, hiányzik többségük életéből a civil aktivitás, apolitikusak, közéleti kérdésekhez visszahúzódó attitűddel közelítenek. Szabadidejüket zömmel otthon, képernyők előtt töltik, mozgásszegény életmód és stagnáló deviáns magatartások jellemzik őket.

A 2012-es nagymintás kutatás fontos tapasztalata, hogy a fiatalok az olyan kérdésekben, ahol differenciálhatták a válaszukat, jellemzően középre húzó megoldásokat választottak. Különösen igaz ez a közélet, a fiatalok politikai értékrendjére vonatkozóan kérdések esetében, ahol a megkérdezettek túlnyomó többsége a semlegesnek gondolt középértékeket preferálta. A középre húzás mellett különösen ezekben az esetekben jelen van a magas arányú válaszmegtagadás, illetve válaszelkerülés, a „nem tudom" kategóriák választása.

Fontos megjegyezni továbbá, hogy a korábbi nagymintás ifjúságkutatások eredményeihez viszonyítva a 2012-es kutatás rendre a csendes attitűd növekedését regisztrálta. Bár nem állnak rendelkezésre minden kérdésben adatok 2000-ig visszamenőleg, de a legtöbb esetben azt tapasztalhatjuk, hogy 2012-ben 15–29 éveseket nagyobb fokú konformitás, bizonytalanság és passzivitás jellemzi, mint a korábbi hullámok célcsoportjait.

A magyarországi új csendes generációt a korábbi amerikai csendes generációval összehasonlítva, különbségeket találhatunk a társadalmi intézmények iránti bizalomban, illetve a hagyományok követésében. Az amerikai csendes generáció jellemzője volt az óvatos, konform, biztonságra törekvő magatartás, amely a status quo fenntartását segítette. A csendeseket a kemény munka és a társadalmi intézményekbe vetett bizalom jellemezte. Többségük korán megházasodott, a családi értékek

preferálása is igen fontos helyet kapott az életükben.[49] A magyarországi új csendes generációt ezzel szemben nem jellemzi a magas szintű bizalom, ez azonban – legalábbis egyelőre – nem generál a szavazatokban vagy szervezetekben megmutatkozó aktivitást. A hagyományok követésében is csak részben találunk valódi különbséget, hiszen a tettekben (házasság, kemény munka) a mai fiatalok nem járnak ugyan élen, de ezekben az esetekben generációkon átívelő folyamatról van szó, ráadásul az értékek világában a család fontossága karakteresen megjelenik.

Nagy és Tibori az elmélettel kapcsolatos kritikájukban megjegyzik, hogy az elméleti alap amerikai generációkra vonatkozik, így korántsem biztos, hogy alkalmas a magyar ifjúság leírására.[50] Mindemellett hasonlóan az ifjúságügyi megközelítéshez a következtetése nem longitudinális, hanem keresztmetszeti adatokon alapszik.[51] További problémaként azonosítják, hogy a narratíva nem beszél a csendesség okairól.

Zárszó

Az elmúlt negyedszázad magyarországi ifjúságkutatásai történetében a nemzetközi ifjúsági célcsoportokra vonatkozó kutatási programok (pl. HBSC; PISA; ESPAD) mellett kétségtelenül a legjelentősebb kezdeményezés az ezredfordulón indult nagymintás ifjúságkutatás. A 8000 15–29 éves fiatal megkérdezésével készülő kutatássorozat különlegessége, hogy igyekszik az ifjúsági életszakasz releváns témáit a lehető legszélesebb és legrészletesebb módon tárgyalni, képessé tenni a trendek vizsgálatára és az aktualitások azonosítására egyaránt.

A kutatásban különleges helyet kap a fiatalok önreflexiója azáltal, hogy a fiatalok nem pusztán önmagukról nyilatkoznak, hanem véleményükkel azonosíthatják korosztályuk problémáit is. A kutatássorozat kezdete óta szerepel a kérdőívekben az a kérdés, amely „ma Magyarországon melyik az ifjúság legégetőbb problémájára" vonatkozik. A válaszok az elmúlt bő évtized sajátos lenyomatát is adják egyben. Fazekas és Nagy alapos összefoglalójából kiderül, hogy 2000 és 2012 között hogyan alakult a különböző problémakörök[52] mentén az ifjúság számára legfontosabb kérdés.[53] Az ezredfordulón leggyakrabban az anyagi gondokat, a munkanélküliséget és a lakásproblémákat említették a fiatalok, négy évvel később az alkohol- és drogfogyasztás szerepelt első helyen. 2008-ban az egzisztenciális problé-

[49] Strauss–Howe 1991.
[50] Nagy–Tibori 2016.
[51] Magyar Ifjúság 2012.
[52] A lehetséges válaszok alapján összesen 12 problémakört azonosítottak a kutatók: alkohol/drogok; anyagi nehézségek; családi háttér; morális problémák; életmód, környezet; fiatalok általános rossz helyzete; kapcsolati nehézségek; kilátástalanság; lakásproblémák; munkanélküliség; műveltségbeli különbségek; önállótlanság.
[53] Fazekas–Nagy 2016.

mák hangsúlyozása került ismét előtérbe (anyagi nehézségek, munkanélküliség), majd 2012-ben az egzisztenciális problémák mellett a kilátástalan, bizonytalan jövő érzete zárkózott fel a vezető problémák közé. A 2012 óta az elégedettségben megmutatkozó nagyfokú pozitív változást árnyalja, hogy a nemzedékük legnagyobb problémáját az anyagi nehézségekben, létbizonytalanságban, szegénységben, elszegényedésben látják a magyarországi 15–29 évesek. A problémák koncentrálódását jelzi, hogy a 2012-ben megmutatkozó bizonytalanság és céltalanság említése erősödött 2016-ra.

Habár az utóbbi évek makrofolyamatai alapvetően kedvező irányba változtak, ugyanakkor a bizonytalanság és az ezzel járó feszültség növekedése (vagy magas szinteken való stagnálása) is állandósulni látszik. A bizonytalanság és az ezzel járó feszültség tárgya azonban egyre kevésbé konkretizálódik.

Az elmúlt évek legfontosabb diskurzusait a világ fejlett részén a válságok adták (világgazdasági válság, globális biztonsági válság, migrációs válság), amelyek hatásai szinte egyik napról a másikra váltak kézzelfoghatóvá, sokkolva a társadalmat. Nassim Nicholas Taleb fekete hattyúnak nevezi az ilyen nagy horderejű, tömeghatást előidéző változásokat, amelyek legfontosabb tulajdonsága, hogy váratlanok, így előrejelzésük lehetetlen.[54] Ez a megjósolhatatlanság egyben az információs társadalom egyik alapvető sajátossága is, ami azt jelenti, hogy a fennálló helyzetből nehezen következtethetünk a jövőre. Talán ezt a bizonytalanságot érzik a fiatalok is, és elsősorban ennek a következménye, hogy a 2012-es nagymintás ifjúságkutatás a magyar fiatalok karakterét konform, passzív, bizonytalan jelzőkkel rajzolta meg.

A világ az elmúlt években nem lett kiszámíthatóbb, ugyanakkor a 2016-os kutatás első eredményei némileg árnyalják a négy évvel korábbi megállapításokat. A fiatalok ma magabiztosabbnak tűnnek, mint korábban, ugyanakkor konform és passzív magatartásuk alapvetően nem változott, így az új csendes generáció hipotézise továbbra is vizsgálatra érdemes.

Irodalomjegyzék

Bauer Béla – Németh Adél – Szabó Andrea 2011. Adalékok a magyar ifjúságkutatás történetéhez. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 295–314.

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2005. *Ifjúság 2004. Gyorsjelentés*. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.

Bauer Béla – Szabó Andrea – Máder Miklós – Nemeskéri István 2003. Ifjúsági rétegek az ezredfordulón. *Új Ifjúsági Szemle* 1/1, 109–129.

[54] Taleb 2007.

Beck, Ulrich 2003. *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég Politikai Iskola Alapítvány.

Bell, Daniel 2001. Az információs társadalom társas keretrendszere. *Információs Társadalom* 1/1, 3–33.

Castells, Manuel 2006. *Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. Az identitás hatalma.* Budapest: Gondolat – Infonia.

Csákó Mihály 2004. Ifjúság és politika. *Educatio* 2004/4, 535–550.

Diósi Pál – Székely Levente 2008. Az ifjúság megismerésének alapjai. Az ifjúságkutatás. In: Nagy Ádám (szerk.): *Ifjúságügy. Ifjúsági szakma, ifjúsági munka.* Budapest: Palócvilág Alapítvány – Új Mandátum. 465–489.

Fazekas Anna – Nagy Ádám 2016. Generációs problématérkép. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 308–339.

Fazekas Anna – Székely Levente 2016: Átmeneti ifjúkor – iskolai ifjúkor. In: Nagy Ádám (szerk.): *Összebeszélünk II. Egymásra utalva.* Konferenciakötet. Budapest: Pallasz Athéné Egyetem – Iuvenis – Ifjúságszakmai Műhely, Ifjúságszakmai Együttműködési Tanácskozás. 135–138.

Gábor Kálmán (szerk.) 1992. *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái.* Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága.

Gábor Kálmán 2000. *A középosztály szigete.* Szeged: Belvedere.

Gábor Kálmán 2004. Ifjúsági korszakváltás. In: *Új Ifjúsági Szemle* 2/4, 5–24.

Gazsó Ferenc – Laki László 2004. *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.) 1992. *Rendszerváltozás és ifjúság*. Budapest: Politikatudományok Intézete.

Giddens, Anthony 1992. *Modernity and Self-identity.* Cambridge: Polity Press.

Guld Ádám 2012. *Az EMO. Egy kortárs stílusközösség a média kulturális tanulmányozásának tükrében*. Doktori disszertáció. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

Hall, Stuart 1997. A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus.* Budapest: Láthatatlan Kollégium – Osiris. 60–85.

Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla 2001. *Ifjúság 2000. Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Strauss, William – Howe, Neil 1991. *Generations. The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow&Company.

Muggleton, David 2005. A poszt-szubkulturalista. *Replika* 53, 111–127.

Nagy Ádám 2013a. Szabadidős tervek és tevékenységek. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet.* Budapest: Kutatópont. 211–229.

Nagy Ádám 2013b. Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet.* Budapest: Kutatópont. 38–53.

Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.) 2014a. *Harmadrészt. Magyar Ifjúság 2012.* ISZT Alapítvány – UISZ Alapítvány – Excenter Kutatóközpont.

Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.) 2014b. *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012.* ISZT Alapítvány – Kutatópont.

Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.) 2016. *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012.* Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány.

Nagy Ádám – Tibori Timea 2016. Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012.* Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 400–432.

Pintér Róbert – Székely Levente 2006. Bezzeg a mai fiatalok – a tizenéves korosztály médiafogyasztása a többségi társadalom tükrében. In: Dessewffy Tibor – Fábián Zoltán – Z. Karvalics László (szerk.): *Internet.hu. A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3.* Budapest: Tárki Kiadó.

Rab Árpád 2016. Az újmédia és a digitális kultúra nemzedéke. Virtuális terek, digitalizált hétköznapok. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012.* Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 277–305.

Somlai Péter 2011. Nemzedéki konfliktusok és kötelékek. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Szanyi F. Eleonóra 2016. Ifjúsági helyzetkép a világban, nemzetközi kitekintés. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012.* Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 9–46.

Székely Levente 2006. Másvilág. Fiatalok az információs társadalomban. *Új Ifjúsági Szemle* 4/3, 35–45.

Székely Levente 2007. A jövő médiafogyasztói. *Új Ifjúsági Szemle* 5/1, 82–92.

Székely Levente 2008. Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció. *Új Ifjúsági Szemle* 6/2–3, 67–74.

Székely Levente (szerk.) 2013. *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont.

Székely Levente 2014. Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012.* ISZT Alapítvány – Kutatópont. 9–29.

Székely Levente – Csécsi Réka (é. n.). *Háló nélkül. A digitális világ páriái*. Kézirat.

Székely Levente – Szabó Andrea (szerk.) 2017. *Ezek a mai magyar fiatalok! A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei.* Új Nemzedék Központ.

Zinnecker, Jürgen 1993. A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság.* Szeged: Belvedere.

Taleb, Nassim Nicholas 2007. *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable.* Random House.

Ercsei Kálmán

IFJÚSÁGKUTATÁS ROMÁNIÁBAN 1989-ET KÖVETŐEN[1]

A tanulmány összegzést ad a romániai (ezen belül pedig a romániai magyar) fiatalokkal kapcsolatos, 1989 utáni vizsgálatokról. A kutatások intézményi hátterének áttekintését követően a romániai (magyar) ifjúságkutatás 1989 utáni helyzetét vizsgáljuk, bemutatva a területen végzett kutatásokat, megpróbálva mindvégig szem előtt tartani a kutatások megvalósító intézmények szerinti szerveződését.

Ifjúságkutatással foglalkozó intézmények Romániában

1990-ig a romániai ifjúságkutatást az 1968-ban létrehozott Ifjúságkutató Központ[2] tevékenysége fedte le. A nyilvánvalóan erőteljesen átpolitizált intézmény az évek során számos kutatást végzett elsősorban a fiatalok képzése és oktatása, valamint munkába állása kapcsán. A rendszerváltást követően az intézet minimális névmódosítással[3] (rövid ideig a Kulturális Minisztérium, nem sokkal később az Ifjúsági és Sportminisztérium felügyelete alatt) a bukaresti központon kívül még négy regionális fiókintézménnyel Craiován, Iași-ban, Kolozsváron és Temesváron a 2000-es évek elejéig működött. Helyét a 2002-ben létrehozott – az Országos Ifjúsági Hatóság[4] keretein belül működő – Országos Ügynökség az Ifjúsági Kezdeményezések Támogatásáért[5] (továbbiakban Ügynökség) vette át. A 2009 táján megszüntetett Ügynökség keretében működő Ifjúságkutatási Igazgatóság[6] egy ideig az Ifjúsági és Sportminisztérium Ifjúságpolitikai Intézeteként, majd az Oktatáskutató Intézet[7] Ifjúságkutató Csoportként[8] folytatta tevékenységét.[9]

Fővárosi műhelyként megemlítendő továbbá egyrészt az Életminőséget Kutató Intézet,[10] másrészt pedig a Bukaresti Egyetem Szociológia és Szociális Munkásképző Karának Szociológia Tanszéke.

---

[1] A jelen írás egy korábbi kutatás eredményeként, az *Erdélyi Társadalom* folyóiratban megjelent tanulmány továbbgondolása (Ercsei 2015).
[2] Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului – CCPT.
[3] Centrul de Studii și Cercetări Pentru Probleme de Tineret – CSCPT.
[4] Autoritatea Națională de Tineret – ANT.
[5] Agenția Națională pentru Sprijinirea Inițiativelor Tinerilor – ANSIT.
[6] Direcția de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret – DSPCT.
[7] Institutul de Științe ale Educației – ISE.
[8] Laborator de Cercetare pentru Tineret.
[9] Lazăr 2011: 61.
[10] Institutul de Cercetare a Calității Vieții – ICCV.

A fővárosi műhelyeken kívül országos szinten négy főbb helyszínen említhetők „műhelyek" (kutatócsoportok, háttérintézmények, intézetek, szervezetek, alapítványok stb.): Kolozsvár, Nagyvárad, Csíkszereda, Nagyszeben és Iași, (valamint a romániai magyar fiatalok vizsgálata kapcsán egy másik helyszín: Budapest).

Ezen az öt helyszínen mintegy 15–20, ifjúságkutatással (is) foglalkozó intézmény említhető. Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetem – Szociológia Tanszék, ehhez kapcsolódóan a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, továbbá az Etnikumközi Viszonyokat Kutató Központ, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) – Néprajz és Antropológia Tanszék és a hozzá kapcsolódó Kriza János Néprajzi Társaság, valamint a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem foglalkozik a témakörrel. Nagyváradon két egyetemi intézmény: a Nagyváradi Egyetem – Társadalom- és Humántudományok Kar, illetve a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) – Társadalomtudományi Tanszék kapcsán az oktatás- és ifjúságkutatás mezsgyéjén mozgó kutatások mellett fellelhetők a szociális munka tárgykörébe sorolható munkák is. Csíkszeredában a nyolcvanas évektől tevékenykedő (a nyilvánosság elé elsősorban térségi antropológiai vizsgálatokkal lépő) Kommunikációs Antropológia Munkacsoport (KAM), jelenlegi nevén KAM-intézet – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, továbbá a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Gazdaság- és Humántudományok Kar, Társadalomtudományi Tanszék emelhető ki. Iași-ban az Al. Ioan Cuza Egyetem Filozófia, Társadalom- és Politikatudományi Kara, Szociológia és Szociális Munkásképző Kara, illetve a Petru Andrei Egyetem Szociológia és Szociális Munkásképző Kara; Nagyszebenben pedig a Nagyszebeni Lucian Blaga Egyetem Humántudományok Kar – Nemzetközi Kapcsolatok, Politikatudományok és Rendészettudományi Tanszék keretein belül találhatunk vonatkozó vizsgálatokat.

A kétezres évek közepétől kezdődően több tudományos szférán kívüli, civil, nem állami vagy profitorientált intézmény vett részt együttműködés keretében ifjúságkutatásban vagy végzett vizsgálatot (GfK Románia, Leo Burnett, British Council, Soros Alapítvány, Friedrich-Ebert-Stiftung stb.).

Mindezek mellett a romániai fiatalokkal kapcsolatos vizsgálatok vonatkozásában számos magyarországi intézmény érintett a romániai műhelyek együttműködő partnereként, támogatójaként vagy önálló megvalósítóként.[11]

[11] Kiemelendőek a BBTE és a Szegedi Tudományegyetem, a BBTE – Szociológiai Tanszék Magyar Tagozat, illetve az Oktatáskutató Intézet (OKI) – Ifjúságkutató csoportjának, később a szegedi EIKKA (Európai Ifjúsági, Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ), a Budapesten működő Mobilitás, illetve a később létrehozott Nemzeti Ifjúságkutató Intézet (NIKI) és a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány közötti együttműködések. Ide illik továbbá (a teljesség igénye nélkül) a Tusványos 2001 kutatást támogató Teleki László Intézet, illetve a tanulói és hallgatói kutatásokat Erdélyben (is) végző Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda (HTOF), illetve a Márton Áron Szakkollégium (MÁSZ) keretein belül működő Karrier Iroda, a székelyföldi szubkultúra kutatásokhoz kapcsolódóan a Pécsi Tudományegyetem, illetve a Nagyváradi Egyetemmel

Kutatások, vizsgálatok, elemzések

Meglátásunk szerint a romániai magyar fiatalokkal foglalkozó kutatások az etnikai dimenzió miatt eltérnek az országos ifjúságkutatási szféra intézményrendszerétől, ezért a következőkben külön tárgyaljuk a romániai fiatalokkal, illetve a romániai magyar fiatalokkal foglalkozó kutatásokat.

A romániai ifjúságkutatás kapcsán logikusnak tűnik a terület kutatói (akadémiai és háttérintézményi, civil vagy nonprofit, illetve profitorientált) szféra szerinti felosztása, a vonatkozó kutatásokat tehát e hármas felosztás szerint tárgyaljuk.

A romániai magyar fiatalok vizsgálatait, amint korábbi írásunkban tettük,[12] a területet elsősorban kronológiailag tekintjük át, és három kronológiai szakaszban tárgyaljuk. Először az 1990(/1994)–2001 között végzett kutatásokkal, ezt követően a 2001–2008 közötti, végül pedig a 2008-tól napjainkig megvalósult vizsgálatokkal foglalkozunk.

Romániai ifjúságkutatási vizsgálatok három kutatói szféra szerint

Eddigi feltárásunk eredményeként (figyelmen kívül hagyva ezúttal a romániai magyar fiatalokra fókuszáló kutatásokat) hozzávetőleg 150, romániai fiatalokra vonatkozó kutatás, vizsgálat, adatfelvétel, esettanulmány került a látóterünkbe.

Ez alapján 10–11 fő témakört sikerült beazonosítanunk. Legnagyobb gyakorisággal az értékrenddel, illetve a politikai kultúrával és politikai-közéleti aktivitással kapcsolatos vizsgálatok fordultak elő (13-13%). Ezeket követi a devianciával (fiatalkori bűnözéssel, veszélyeztetettséggel), a munkavállalással foglalkozó, illetve az oktatás tárgyköréhez kapcsolódó kutatások (mindhárom téma önmagában 7–8%). Az identitást, szabadidős tevékenységeket, életstílust, életminőséget vizsgáló kutatások egyenként 6-6%-os arányt képviselnek. További témák a migráció (4%), ifjúságpolitikai elemzések (3%), jövőkép és jövőtervek (2%). A fennmaradó 16% mintegy 50 további témakör között oszlik meg. Módszertani szempontból a kvantitatív kutatások vannak túlsúlyban (a kutatások hozzávetőleg kétharmada kvantitatív adatgyűjtési módszert alkalmaz). Viszonylag gyakoriak a fiatalokra nézve országos szinten reprezentatív kutatások. A kutatási eredmények publikálását illetően leggyakrabban kutatási jelentésekkel és folyóiratcikkekkel találkozunk.

és a Partiumi Keresztény Egyetemmel projektpartnerként együttműködő Debreceni Egyetem, a KAM-Intézettel együttműködő Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, a Mozaik 2011-et befogadó Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet, a 2013-ban alapított, a Külhoni Magyar Ifjúságkutatást életre hívó Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI), a GeneZYs 2015 kutatást megvalósító Mathias Corvinus Collegium és az MTA TK Kisebbségkutató Intézet, a Magyar Fiatalok 2016 kutatás romániai adatfelvétele kapcsán a Kutatópont, a Századvég Politikai Iskola Alapítvány, Magyar Városkutató Intézet, az MTA TK PTI.

[12] Ercsei 2015.

Ifjúságkutatás a román akadémiai és háttérintézményi szférában

A romániai ifjúságkutatások első empirikus eredményei az Ifjúságkutató Központ és az Életminőséget Kutató Intézet tevékenységéhez kapcsolódnak, és 1994-ben jelentek meg.

Mindkét esetben viszonylag kevés adat lelhető fel. Az Ifjúságkutató Központ esetében mindössze két vizsgálat kapcsán sikerült információkat találnunk. E kettő közül az egyik az 1994-ben publikált, a fiatalok élethelyzetével foglalkozó, 13 fejezetből álló, átfogó jelentés;[13] a másik pedig egy 1996-ban megjelent, a fiatalok társadalmi helyzetével és életmódjával, szakmai és munkaerőpiaci érvényesülésével, továbbá a deviancia és elvándorlás, az értékrend és társas kapcsolatok témakörökkel foglalkozó összefoglaló kötet.[14] Mindemellett 1996-tól kezdődően az intézet néhány évig a román ifjúságkutatás legjelentősebb kutatássorozatának, az Ifjúsági Közvélemény-Barométer[15] első adatfelvételeinek kivitelezője volt, amely országos szinten vizsgálta a 15–29 éves népességet számos kérdéskörben. Az 1996–1998-as kutatások a fiatalok társadalmi környezetét és közérzetét, életminőségét és elégedettségét, szabadidős tevékenységét, politikai kultúráját, médiahasználatát vizsgálták,[16] mint ahogy az intézet – megszüntetés előtti – egyik utolsó vizsgálata is, *A romániai fiatalok helyzete – 2001*[17] című országos adatfelvétel.

Ugyancsak 1994-ben jelentek meg az Életminőséget Kutató Intézet által végzett első vizsgálatok eredményei, amelyek az 1992-ben és 1993-ban végzett két kutatás alapeloszlásait prezentálják.[18] Az intézet 1994-ben, illetve 1995-ben végzett továbbá nagyobb kaliberű, a 16–29 éves korosztályt országos szinten reprezentáló adatfelvételt.[19]

E kutatásokra alapozva jelent meg 1996-ban az intézet nagyobb lélegzetvételű, mintegy 350 oldalas tanulmánykötete,[20] amely a fiatalok társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgálja a posztkommunista átmeneti folyamatban. Emellett még két tanulmányt tudunk említeni, amely (legalább részben) az előző adatfelvételekre

[13] CSCPT 1994; Preda 1994.
[14] CSCPT 1996.
[15] Barometru de opinie – Tineret.
[16] Bălașa 1998.
[17] CSCPT 2002 (N = 1.196).
[18] Az 1992-ben végzett kutatás a *Tizenévesek élettapasztalata (Experiența de viață a adolesecenților)* címet viselte, és Bukarestben, illetve a főváros környékén gyűjtött adatokat 42 középiskola 14–19 év közötti tanulói körében egy N = 2.496 fős mintán. A vizsgálat alapvetően a fiatalok a társadalmi kapcsolataival és közérzetével foglalkozott. Az 1993-as vizsgálat az egyetemi hallgatókat célozta meg, és országos szinten, 9 egyetemi központ 27 intézményében gyűjtött adatokat 1.366 egyetemi hallató körében élethelyzetük, tanulmányaik, politikai preferenciáik és jövőképük vonatkozásában. Továbbá: ICCV 1994a, 1994b.
[19] A kutatások a *Tineretul în România actuală* címet viselték. Továbbá: Stănculescu 1996.
[20] Mărginean 1996.

alapoz: egyrészt Laureana Urse írását a fiatalok szabadidő-használatáról,[21] másrészt Manuela Stănculescu kiválóan felépített elemzését a fiatalok magatartási jellemzőiről.[22] Az intézet *Calitatea Vieții* című folyóiratában fellelhetők további, az ifjúságkutatás és deviancia, ifjúság és család, illetve a foglalkoztatottság, munkanélküliség tárgykörébe tartozó tanulmányok.[23]

Ugyanitt jelentek meg az Oktatási, Kutatási és Ifjúsági Minisztérium megrendelésére az intézettel partnerségben megvalósított *Fiatalok részvétele a döntéshozatalban Romániában*[24] című kutatás eredményei.[25] A vizsgálat egy közel 900 fős, a 15–29 éves korosztályra országos szinten reprezentatív mintán végzett adatfelvétel volt, amely négy esettanulmánnyal egészült ki: a fővárosban, egy nagyvárosban, két kisvárosban és két községben zajlott kvalitatív adatgyűjtés. Egyrészt interjúk készültek szakértőkkel (14 fő), helyi tisztségviselőkkel (17 fő) és olyan fiatalokkal, akik a helyi döntéshozás valamely szintén tisztséggel bírtak (14 fő), másrészt sor került öt fókuszcsoportos beszélgetésre is.

A kétezres évek elejéről érdemes említést tennünk a Román Akadémia keretein belül működő Szociológia Intézet vonatkozó munkáiról. Két ifjúságkutatási vizsgálat valósult meg. Az egyik a 2000-ben, *A fiatalok értékvilága és attitűdjei az ezredfordulón*[26] nemzetközi projekt[27] keretében végzett adatfelvétel volt, amely országos szinten közel 2000 fős mintán gyűjtött adatokat az utolsó éves középiskolások körében értékrend, politikai kultúra, politikai szocializáció témákban. A másik, a fiatalokra országos szinten reprezentatív mintán[28] 2000–2001-ben végzett *Fiatalok rendszerváltás utáni átmeneti folyamathoz való politikai, polgári és morális viszonyulása*[29] című adatfelvétel volt, amely elsősorban a fiatalok politikai kultúráját, politikai szocializációját és értékrendjét, mássághoz való viszonyulását vizsgálta. A két vizsgálat kapcsán több tanulmány, illetve egy tanulmánykötet is született. A kutatások eredményei alapján egy individualizálódó, ám konformista és materialista értékeket valló generáció rajzolódik ki, amely viszonylag nagymértékben elutasítja a más etnikumhoz tartozókat.[30]

Ehhez kapcsolódik továbbá az Intézet által szerkesztett *Revista Română de Sociologie* 2002-ben, ifjúságkutatási tematikában megjelent lapszáma, amely

[21] Urse 1996.
[22] Stănculescu 1996.
[23] Fleșner 1994; Ghebrea 1994; Matei 1995; Cobzac 1995.
[24] Participarea tinerilor la decizie în societatea românească.
[25] Ilie 2004; Stoica–Vonica Răduțiu 2004; Popescu–Preotasa 2004; Constantinescu 2004; Petrescu–Vonica Răduțiu 2004; Bleahu 2004; Strâmbeanu 2005.
[26] Universul valorilor și atitudinilor civice ale tinerilor la sfârșit de mileniu.
[27] A projektben Magyarország vett részt. A vizsgálat magyar vonatkozású részét a Minoritas Alapítvány Kisebbségkutató Intézete végezte Mobilitás Ifjúsági Szolgálat támogatásával (Örkény–Szabó 2002).
[28] N = 1.324.
[29] Atitudini politice, civice și morale ale tinerilor față de procesul de tranziție.
[30] Petre 2002a, 2002b, 2003, 2004; Petre–Banciu–Balică 2002; CSCPT 2002.

16 (eset)tanulmányt közölt önállósodás, politikai kultúra, szervezeti tevékenység, értékrend, deviancia, oktatás-képzés, IKT-használat, kitelepedési tervek, politikai szocializáció kérdéskörökről.[31]

A megszűnt Ifjúságkutató Központ feladatkörét az Országos Ügynökség vette át az *Ifjúsági barométer*-vizsgálatok kivitelezésével együtt (mintegy tíz éven át). Az egymást egy-két éves gyakorisággal követő adatfelvételek országos szinten (1100–1200 fős mintákon[32]) gyűjtöttek adatokat a fiatal korosztályokról,[33] azonos témakörökben: életminőség, életszínvonal, élethelyzet, oktatás, munka és karrier, migráció, identitás, politikai kultúra, értékrend, életstílus és szabadidős tevékenységek.[34]

A Barométer-adatfelvételek mellett számos további kutatás került megvalósításra a különböző témákban: vállalkozói magatartás, oktatás és munkaerőpiac, fiatalokat érintő kockázatok (kirekesztődés, marginalizáció), politikai kultúra, civil szervezeti önkéntesség, IKT-használat (lásd a jelen írás mellékletét).

Az Ügynökség jelentős lépéseket tett egy országos ifjúságkutatási hálózat kialakítása irányába. 2007-ben és 2008-ban országos műhelykonferenciát szervezett az ifjúságkutatással foglalkozó kutatók számára. Ennek eredményeként jelent meg két tanulmánykötet, amelyek a különböző helyeken – Kolozsváron, Nagyváradon, Nagyszebenben, Iași-ban, Bukarestben – működő műhelyek munkáit tartalmazták.[35] Az együttműködés révén valósultak meg a 2008-as harmonizált adatfelvételek, amelyeket az ország fiataljaira vonatkozóan az Ügynökség, a romániai magyar fiatalokra vonatkozóan pedig a Kolozsváron működő Nemzeti Kisebbségkutató Intézet[36] készített el. A kooperációnak köszönhető a Romániai Szociológia Társaság[37] Ifjúságszociológiai Szakosztályának megalapítása is, amely 2010-től kezdődően önálló szekcióval képviselteti magát a Társaság éves konferenciáin.

Bukaresti „terepen" maradva, az Életminőség-kutató Intézethez, részben pedig a Bukaresti Egyetemhez kötődő, Marian Preda és munkatársai nevéhez fűződő kutatások egyfelől a fiatalok (legális és illegális) drogfogyasztását, másfelől a prostitúcióban részt vevő fiatalok helyzetét elemzik.[38]

Az általunk fellelt első ilyen kutatás a *Mentsétek meg a gyermekeket, Románia*[39] szervezet felkérésére készült 2004–2005-ben egyrészt fiatalokkal (illetve tanárokkal, szülőkkel és a terület szakértőivel) készített egyéni interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések, másrészt egy országos szintű, a 11–22 éves korosztályra nézve rep-

[31] Petre 2004; Balică 2001, 2002.
[32] Kivételt képez a 2007-es adatfelvétel, amely egy 3072 fős mintán gyűjtött adatokat.
[33] Az adatfelvételek 2007-ig a 14–29, 2007-től kezdődően a 14–35 évesek korosztályára vonatkoztak.
[34] Lásd a *Román Oktatáskutató Intézet* honlapját: W1.
[35] Mitulescu 2007, 2008.
[36] Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN).
[37] Societatea Sociologilor din România (SSR).
[38] Preda–Jderu–Mihai 2005; Preda és mtsai 2009a, 2009b, 2010.
[39] Salvați Copiii România / Save the children Romania.

rezentatív mintán végzett kérdőíves adatfelvétel révén.[40] A kutatás a drogfogyasztáshoz (beleértve a legális drogokat) való viszonyulást és annak mértékét, a család, az iskola, a kortárscsoport hatását vizsgálja, és nemek szerint is differenciál.[41]

A későbbi elemzések egy nemzetközi UNICEF-kutatás részeként valósultak meg, és az AIDS és más betegségek terjedési kockázatát próbálták mérni. A prostitúcióban részt vevő fiatal nők esetén egyrészt félig strukturált interjús módszerrel, másrészt kérdőíves interjúkkal (N = 225) történt adatgyűjtés a fővárosban és két nagyvárosban (Temesváron és Konstancán). Emellett a fővárosi injekciós drogfogyasztó fiatalokkal kapcsolatos kutatás során első körben egy fókuszcsoportos beszélgetés és tíz egyéni interjú készült, a kutatás második fázisában pedig (hólabda-módszerrel történő) kérdőíves adatfelvételre került sor egy 300 fős mintán.[42]

Szintén a drogfogyasztás, a szociális munka, továbbá az oktatáskutatás kérdésköreivel foglalkoznak a nagyváradi műhely kutatásai. A Nagyváradi Egyetem első, az ifjúságkutatás szempontjából releváns kutatása a Bihar megyei középiskolás tanulók szexuális szokásait vizsgálta[43] egy közel ezerfős mintán.[44]

Egy másik, nagyobb lélegzetvételű, szintén lokális vizsgálat a megye városaiban tanuló középiskolás (gimnazista és szakképzésben tanuló) fiataljai (N = 1.179), illetve a megyében működő egyetemek hallgatói körében (N = 909) folytatott adatfelvételt, 2005–2007 között. E vizsgálat a drogfogyasztás és az ahhoz való viszonyulás témájára fókuszált. Ennek eredménye a 2007-ben megjelent tanulmánykötet,[45] amelynek írásai közül Floare Chipea és Simona Stanciu, illetve Sergiu Bălțătescu munkája sorolható az ifjúságkutatás témakörébe.[46]

---

[40] A kutatás előzményeként megemlítendő egy, a főváros összes középiskolájára kiterjedő felmérés (*Cunoștințe, atitudini, și practici copiilor și tinerilor față de consumul de droguri – Gyerekek és fiatalok drogokkal kapcsolatos ismeretei, illetve ehhez kapcsolódó viszonyulása és tapasztalata*), amelyet a szervezet partnerségben valósított meg a fővárosi önkormányzat Közegészségügyi Igazgatóságával (Direcția de Sănătate Publică a Municipiului București) a fiatalokat érintő drogproblémákról.

[41] Lásd Preda–Jderu–Mihai 2005. A drogfogyasztás kérdésköre kapcsán lásd még Constantin Ticu 2000-ben készült kutatásjelentését, az Országos Drogellenes Hatóság (Agenția Națională de Antidrog) által 2008-ban publikált anyagot, mely az alkohol- és drogfogyasztásról készült tanulmányok eredményeit gyűjti össze országos szinten (ANA 2008), illetve az UNICEF felkérésére a Romanian Angel Appeal Foundation által 2014-ben, a tizenévesek (10–18 éves korosztályhoz tartozók) körében megvalósított kutatás eredményeit. E kutatás is ötvözött módszertant alkalmazott. A fővároson kívül öt nagyvárosban (Iași-ban, Bacău-ban, Temesváron, Konstancán) végzett kutatás első fázisában 30 interjús és 6 fókuszcsoportos beszélgetés készült, majd a második fázisban került sor egy 1.870 fős mintán végzett kérdőíves adatfelvételre. A kutatás alapvetően a kockázati magatartást befolyásoló normák beazonosítására és feltérképezésére vállalkozott (UNICEF – Angel Appeal 2015).

[42] Preda és mtsai 2009a, 2009b, 2010, 2012.

[43] *Cercetare asupra sexualității adolescenților din județul Bihor (Bihar megyei tizenévesek szexuális szokásaink vizsgálata)*.

[44] Lásd Bălțătescu–Bălțătescu 2000, 2004: 29–48.

[45] Lásd Chipea–Stanciu 2007a.

[46] Chipea–Stanciu 2007b; Bălțătescu 2007.

Egy harmadik, többéves vizsgálatra az oktatáskutatás/ifjúságkutatás határvonalán találunk példát, amely 2006–2008 között valósult meg, és a korai iskolaelhagyás/lemorzsolódás, iskolával való elégedettség, a szegregáció, az iskolán belüli konfliktusok, illetve a fiatalkori deviancia társadalmi tényezőit vizsgálta egy közel 3.500 fős középiskolás mintán *Tizenévesek – a jövő állampolgárai*[47] címmel. A kutatás eredményeként több tanulmány,[48] illetve egy tanulmánykötet[49] született. Ugyancsak 2009-ben szerkesztették kötetbe egy konferencia anyagait, amelyben az előző kutatásokra alapozó írások, illetve a témában írt további kutatások eredményei is teret kaptak.[50]

A nagyszebeni egyetem oktató-kutatói közül Sabina Luca neve említendő, aki a kilencvenes évek végétől kezdődően foglalkozik ifjúságkutatással. Első kutatásai, cikkei a fiatalkori bűnözés/deviancia tárgykörébe tartoznak,[51] és a fiatalkori bűnözők családi hátterét, illetve önbecsülését vizsgálják. Későbbi kutatásai a társadalmi változás, az értékrend, a nemzeti identitás, a politikai kultúra tárgykörét elemzik.[52] Számos, (társszerzős) cikk[53] mellett két vonatkozó tanulmánykötet szerkesztője.[54]

Iași vonatkozásában lényegesen kevesebb kutatás, vizsgálat említhető. Itt egyrészt Sebastian Năstuță vallásosság és értékrend témakörben készült kutatását tudjuk bemutatni, a 2007-ben, Iași-ban és Bacău-ban, középiskolás tanulók körében végzett, *Középiskolás tanulók értékrendjének és társadalmi kapcsolatainak barométere*[55] című adatfelvételt.[56] A kutatás keretében sor került a fiatalok értékrendjének, családi hátterének, jövőterveinek és vallásosságának a vizsgálatára.[57] Továbbá Oana Dumitrescu egyetemi hallgatók körében, meglehetősen kis (al) mintákon (N1 = 105; N2 = 109; N3 = 472) végzett, háromlépcsős kérdőíves adatfelvételét említhetjük, amely a családon belül történő értékátadásra koncentrál.[58]

Kutatások a román civil/nonprofit szférában

2004-ből és 2006-ból említhető az első két, tudományos szférán kívüli kutatás, amely a British Council kezdeményezésére valósult meg. Ezek egyike a romániai

[47] *Adolescenții – viitorii cetățeni: Studiu longitudinal al procesului de excluziune sociala la adolescenții școlari.*
[48] Hatos és mtsai 2007; Bălțătescu 2008a, 2008b, 2009; Bălțătescu–Hatos 2008; Chipea 2007; Hatos 2008a 2008b, 2009a, 2009b, 2009c, 2010; Săveanu 2008a, 2008b; Casas és mtsai 2013.
[49] Lásd Hatos–Săveanu 2009.
[50] Lásd Bălțătescu és mtsai 2010.
[51] Lásd Giurcă 1997; Luca Giurcă 1998.
[52] Luca 2003, 2005a, 2005b, 2011, 2014.
[53] Gheorghiță–Luca 2011; Luca és mtsai 2012; Dragoman és mtsai 2012, 2013; Luca 2013a.
[54] Luca 2010, 2013b.
[55] *Barometrul valorilor și relațiilor sociale ale elevilor de liceu.*
[56] Az adatfelvétel 12 bacău-i, illetve 15 iași-i középiskola bevonásával 1.217 fős mintán zajlott.
[57] Lásd Năstuță 2008.
[58] Dumitrescu 2015, 2016.

Gallup Intézettel együttműködésben megvalósított *Fiatalon Romániában*[59] című kutatás, amely kérdőíves adatfelvétellel és fókuszcsoportos beszélgetések során gyűjtött adatok révén[60] vizsgálta a fővárosban, illetve az ország hat nagyvárosában[61] a 15–35 évesek értékrendjét, mássághoz való viszonyulását, politikai kultúráját, oktatáshoz való viszonyát, karriertörekvéseit/aspirációit, média- és IKT-használatát, szabadidős tevékenységét, és egy átfogó képet, illetve tipológiát nyújt a fiatalok jellemzőiről.[62]

A másik, *A román fiatalok értékrendje – 2006*[63] címet viselő kutatás az Asociația Oricum nevű szervezettel együttműködésben valósult meg. A kutatás során 12, három-négy órás fókuszcsoportos beszélgetés készült az ország hat településén (a fővárosban, három megyei/egyetemi központban, illetve két kisvárosban, az ország különböző régióiban). A mintegy 100 résztvevő a fókuszcsoportos beszélgetést követően kérdőívet töltött ki. A kutatás hét témát ölelt fel: önkép, sport és oktatás, önkéntesség, értékrend, mássághoz való viszonyulás, médiahasználat.[64]

2010-ben egy közel hatezer fős adatfelvételre került sor a bukaresti Soros Alapítvány kezdeményezésére. *A fiatalok polgári és politikai aktivitása*[65] című kutatás országos szinten, összesen 86 oktatási intézményben vizsgálta a 8–12. évfolyamos tanulók politikai kultúráját és aktivitását.[66]

Végül meg kell említeni a Friedrich-Ebert-Stiftung, illetve a CURS[67] közvélemény-kutató intézet együttműködésében megvalósított 2014-es *Fiatalok Romániában*[68] című kutatást. Az ötvözött módszertannal kivitelezett kutatás során egy 1.302 fős mintán készült kérdőíves adatfelvétel, illetve 10 fókuszcsoportos beszélgetés a 15–29 éves korosztály körében. A kutatás a fiatalok megismerését tűzte ki célul, ennek megfelelően a következő hat fő témakörben vizsgálódott: társadalmi helyzet (szociodemográfiai státus) és családi háttér, másság elfogadása, oktatás és munkaerőpiac, életstílus és szabadidős tevékenységek, vallásosság és spiritualitás, politikai szocializáció és politikai kultúra.[69]

---

[59] British Council 2004.
[60] Az adatfelvétel 1.104 fős mintán készült, amit 18 fókuszcsoportos beszélgetés egészített ki.
[61] A hat nagyváros Konstanca, Iași, Brassó, Nagyszeben, Temesvár, Kolozsvár voltak.
[62] Lásd British Council 2004.
[63] *Valorile tinerilor români – 2006*
[64] Lásd British Council 2006.
[65] *Implicarea civică și politică a tinerilor.*
[66] Bădescu és mtsai 2010.
[67] Center for Urban and Regional Sociology.
[68] *Tineri în România: griji, aspirații, atitudini și stil de viață.*
[69] Lásd EBS 2014.

A román piackutatói szférán belüli, fiatalokra vonatkozó vizsgálatok

E területen a GfK Románia 2005-ben végzett vizsgálatát azonosítottuk be első, „úttörő" kutatásként, amelyet az intézet 2009-ben megismételt. A kutatások a 15–20 év közötti fiatalok körében foglalkoztak az életmód, életstílus, fogyasztói magatartás kérdéseivel.

2007-ben, illetve 2008-ban a Leo Burnett & Target a D&D Research kutatóintézettel együttműködve végzett két kutatást *LeoYouth*, illetve *LeoYouth II* címmel a 16–24 éves, 100.000 lakosnál nagyobb településen élő fiatalok körében a szabadidős tevékenység és fogyasztás témában. Míg a *LeoYouth*[70] a fiatalok szabadidős tevékenységeivel,[71] addig a *LeoYouth II* a fiatalok fogyasztói magatartásával foglalkozott. Ez utóbbi öt fogyasztói csoportot különböztetett meg: a tradicionális fogyasztókat (~30%), a „hűvös és számító" fogyasztókat (~19%), a bizonytalan költekezőket (~17%), az opportunista fogyasztókat (~16%) és a lázadó, impulzívan költekezők csoportját (~18%).[72]

Ide sorolhatók a *Smark KnowHow* által szervezett *Romanian Youth Focus* rendezvények keretében bemutatott kutatási eredmények is, amelyek a marketing számára a fiatalok fogyasztói magatartásával kapcsolatos aktuális témaköröket prezentálják.

Romániai magyar fiatalokkal kapcsolatos vizsgálatok

A romániai magyar fiatalokkal foglalkozó kutatásokat, vizsgálatokat, elemzéseket a romániai ifjúságkutatás területén belül, mégis külön szegmensként kezeljük.

A témában korábban létrejött anyag kapcsán láthattuk, hogy e vonatkozásban mintegy 12 fő témakörrel,[73] 150 résztémával foglalkozó, hozzávetőleg 70 kutatás, vizsgálat, önálló esettanulmány különböztethető meg. A legtöbb kutatás (mintegy 85%) egy adott témára, témakörre fókuszál, a komplexebb, szerteágazó vizsgála-

[70] A LeoYouth 2007 esetén Bukarestben, Kolozsváron, Temesváron, Iași-ban, Konstancán, Craiován valósult meg adatgyűjtés. A projekt első fázisában két fókuszcsoportos beszélgetésre, a második fázisában pedig egy 472 fős mintán végzett adatfelvételre került sor.

[71] Lásd Leo Burnett & Target 2007.

[72] Lásd Leo Burnett & Target 2008.

[73] Adatgyűjtésünk alapján, a témák 13%-a az ifjúsági kultúra és fogyasztás tárgykörébe tartozik. A politikai kultúrával, az oktatással és tanulással foglalkozó, a fiatalok jövőterveit, jövővel kapcsolatos elképzeléseit vizsgáló, továbbá az identitást, értékrendet elemző kutatások egyenként mintegy 10%-os részarányt képviselnek. A részarányukat tekintve nem maradnak el ettől sokkal a munkaerőpiaci elhelyezkedés és érvényesülés, illetve a migráció kérdései sem, amelyek 8-9%-os részarányt tudhatnak magukénak. A média, illetve információs és kommunikációs technológia (IKT) használatával, a digitális írástudással a kutatások 7%-a foglalkozik. Kifejezetten az ifjúsági életszakasszal, a fiatalok önállósodásával foglalkozó vizsgálatok a kutatások 5%-át teszik ki.

tok tehát kisebbségben vannak. A kvantitatív módszertan a domináns: a 12 témakörből 9 kvantitatív módszertannal készült.[74]

A kezdetektől az első nagymintás vizsgálatig: a romániai magyar ifjúságkutatás az 1990–2001 közötti időszakban

Az 1989-es rendszerváltást követően a romániai magyar fiatalokkal foglalkozó első kutatások és írások a fiatalok civil szerveződéseinek feltérképezésével foglalkoztak. Kántor Zoltán esettanulmánya publicisztika jellegű írás, amely a temesvári magyar diákságról és diákéletről ad életszerű képet, érintve a diákság modernizációhoz való viszonyát, a kivándorlás jelenségét, a hagyományőrzés és nemzeti gondolkodás kérdésköreit, az önszerveződést és a politikai szerepvállalást.[75]

Veres Valér a romániai magyar ifjúsági civil szféra szerveződésével foglalkozik, azzal, hogy mennyiben határolható körül a romániai magyar ifjúsági civil szféra, és milyen funkciókat lát el. Írása több adatfelvételre hivatkozik: egyrészt egy 1992-es, a MISZSZ felkérésére a szegedi József Attila Tudományegyetem Szociológia Tanszéke és a temesvári magyar szociológus diákok egy csoportja által végzett kutatásra;[76] a szintén a MISZSZ által kezdeményezett ifjúsági szerveződések legfontosabb adatait összegyűjtő *Ifjúsági adattár* elkészítését célzó felmérésre; illetve egy 2.185 fős, országos mintán végzett adatfelvételre, amely az első komplex ifjúsági adatfelvételként tartható számon. A kutatás vizsgálta a fiatalok szabadidős tevékenységeit, médiahasználatát, értékpreferenciáit, előítéletességét, politikai kultúráját, kivándorlási szándékát, illetve a szervezeti életben való részvételét.[77] Veres emellett említést tesz még egy 1995-ös, szintén az ifjúsági szervezetekről információt gyűjtő felmérésről, az RMDSZ 1994-ben alakult Ifjúsági Főosztályának kezdeményezésére.

Ugyanekkor, szintén az RMDSZ Ifjúsági Főosztálya felkérésére készül el a KAM helyzetelemző tanulmánya. A szakpolitikai javaslatokat is megfogalmazó, áttekintő, leíró elemzés az elsősorban rurális közegben élő fiatal korosztály rendszerváltást követő helyzetéről a *Helyzet-könyvek* sorozat első kötetében jelent meg. A szerzők történeti-társadalmi kontextusban vizsgálódva társadalmi rétegként definiálják az ifjúsági korosztályt, és e réteg helyzetét vizsgálják (a társadalmi réteg állapotát, az azt előidéző okokat, az önszerveződés és a közéleti képviselet példáit, a réteg migrációs jellemzőit), rámutatnak az ifjúsági életszakasz átmeneti jellegére.[78]

---

[74] Lásd Ercsei 2015: 12–15.
[75] Lásd Kántor 1994; Veres 1994a, 1994b, 1995, 1996.
[76] Gábor 1993.
[77] Horváth 1994; Magyari 1994; Veres 1994a, 1994b, 1995.
[78] Biró A.–Gagyi–Túros 1995.

Ezzel egy évben jelent meg továbbá Biró A. Zoltánnak az ifjúsági kultúrát a székelyföldi régióban a generációk közötti különbségek szemszögéből vizsgáló írása. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a székelyföldi fiatalok jobbára befogadói a kívülről jövő behatásoknak, amelyek valamelyest változtathatnak a generációk között viszonyukon, de az erősnek mutatkozó hagyományok erejét viszonylag nehéz megtörni, és valószínűleg nehezen alakul ki körükben alternatív ifjúsági kultúra.[79]

Valamelyest szélesebb tárgykört felölelve, hasonló kérdésekkel foglalkoztak a kolozsvári műhelyhez (BBTE Szociológia Tanszékhez, Max Weber TKA-hoz) kapcsolódó tanulói/hallgatói vizsgálatok, amelyek nagymértékben összefüggtek Gábor Kálmán BBTE-n kifejtett vendégoktatói munkásságával. Ennek eredményeként jött létre az 1997-es két helyszínen (Székelyudvarhelyen és Kolozsváron) végzett kutatás,[80] amelyet a négy helyszínes[81] 1999-es adatfelvétel követett.[82] Míg az 1997-es kutatás a fiatalok társadalmi háttérét és értékorientációit, jövőtervezését, önállósodását, összességében az ifjúsági korszakváltás folyamatát elemezte, addig az 1999-es kutatás az értékrend, önállósodás és jövőstratégiák mellett a nemzeti és állampolgári identitás, a politikai kultúra és előítéletesség kérdésköreit, a fiatalok politikai cselekvési mintáit és attitűdjeit, az etnikumközi viszonyok vonatkozásában megélt tapasztalatait is vizsgálta.

Az előbbi kutatások folytatásaként fogható fel a 2001-es, a Sapientia EMTE KPI által finanszírozott ösztöndíjprogram keretében, középiskolások körében megvalósított adatfelvétel, amely szintén több helyszínen, 732 fős mintán vizsgálta a magyar középiskolás fiatalokat.[83]

Az 1999-től kezdődő időszakra jellemzőek a politikai kultúrával, szocializációval, attitűddel kapcsolatos vizsgálatok. Az első, e témában végzett kutatás egy több részből álló sorozat legelső adatfelvétele volt, amelyre 1999 végén került sor *Civil kurázsi* elnevezéssel.[84] A magyar egyetemi hallgatók körében vizsgálta a politikai kultúrát, a politikai cselekvésmintákat (választói magatartás, szervezeti tagság, aktivitás, elvárásrendszerek) és a médiahasználatot. Később a román hallgatók köré-

[79] Biró A. 1995.

[80] Mintaelemszámok Kolozsváron: 158 magyar, 210 román 8. évfolyamos tanuló; 211 magyar és 359 román középiskolás tanuló; 255 magyar és 239 román egyetemi hallgató. Mintaelemszámok Székelyudvarhelyen: 139 általános iskolás tanuló és 406 középiskolás tanuló (lásd Veres 1998; ifj. Cseke 1998; Miklós K. 1998).

[81] Az adatfelvétel a Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Szatmárnémetiben tanuló magyar és román középiskolás diákokra terjedt ki (N = 836; N-HU = 432; N-RO = 404 fő).

[82] Lásd Veres 2000; Kiss 2000. A szerző továbbá felhasználja egy 2000-ben végzett, három helyszínre – Kolozsvár, Marosvásárhely, Szatmárnémeti – kiterjedő, 309 fős szakiskolai tanulói mintán végzett vizsgálat és egy interjús kutatás adatait is (Kiss 2001a, 2001b, 2002a; Veres 2004).

[83] Sorbán 2002.

[84] A kutatássorozat a BBTE Szociológia Tanszék Magyar Tagozatán *A közvélemény szociológiája* című egyetemi előadás-sorozat részeként készült, Péter László kezdeményezésére és koordinálásával.

ben is készült hasonló adatfelvétel. A kutatássorozat úttörőnek számított a politikai szocializáció, illetve a politikai kultúra vizsgálatában, amit további három adatfelvétel követett.[85] A kutatás eredményeként számos tanulmány született.[86]

Végül, ezen a ponton említendő a magyarországi finanszírozással megvalósított, nagymintás *Mozaik 2001. Az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzete* címet viselő vizsgálat, amely véleményünk szerint (első) mérföldkőnek számít a romániai magyar survey jellegű ifjúságkutatások között, ugyanis ez az első kutatás, amely reprezentatív mintán vizsgálta a Belső-Erdélyben és Székelyföldön élő 15–29 éves fiatalokat[87]. A kutatás tematikailag széles spektrumon mérte föl a romániai magyar fiatalok körülményeit (oktatás és képzés, életkörülmények: gazdasági aktivitás, lakáskörülmények, anyagi helyzet, életmód: dohányzás, alkoholfogyasztás, drogfogyasztás, sportolási szokások, kulturális fogyasztás és médiafogyasztási szokások, vallásosság, társadalmi közérzet és jövőkép, migrációs szándék, értékrend, identitás), illetve néhány esetben kontrollmintán vizsgálta az egyes országokon belüli, többségi nemzethez tartozó fiatalok jellemzőit.[88] A kutatásra alapozva számos elemzés és másodelemzés született.[89]

A Mozaik 2001 kutatástól a 2008-as összehasonlító adatfelvételig

A 2001 utáni időszakban szintén a politikai kultúra és szocializáció témájában került sor több további, alapvetően Sólyom Andrea nevéhez fűződő kutatásra, egyrészt a 2002-es *Egyetemi hallgatók „Demokrácia?!" vizsgálata*[90] című felmérésre, másrészt az udvarhelyi középiskolások körében végzett 2004-es lokális kutatására,

[85] A megvalósult kutatások: *Civil kurázsi I. Egyetemisták és a civil társadalom Kolozsváron* 1999. december (magyar minta), 2000. március (román minta) / *Civil kurázsi II. Egyetemisták és választások* 2000. november / *Civil kurázsi III. Egyetemisták és politikai értékek* 2001. november. (A negyedik adatfelvétel, a Civil kurázsi IV. a kolozsvári lakosságot célozta meg.) A vizsgált fő tematikák: civil társadalommal kapcsolatos attitűdök (szervezeti tagság, aktivitás, elvárásrendszerek); politikai kultúra (politikummal kapcsolatos attitűdök, aktivitási szintek, politikai ismeretszintek, ideológiai irányultság); választói magatartások; médiafogyasztási minták; a mássággal (kisebbségi csoportokkal, társadalmi nemekkel) kapcsolatos attitűdök; a státustörvénnyel szembeni magatartások (vélemények, elvárások, jövőkép).

[86] Lásd Kiss és mtsai 2000; Péter 2000, 2002a, 2002b; Gál-Borus 2002; Sólyom 2002a, 2002b; Péter–Pásztor 2003; Pásztor 2002; Geambașu–Pásztor 2003. Lásd még Geambașu–Pásztor (2002) kolozsvári középiskolai hallgatók körében végzett kutatását.

[87] Belső-Erdélyben 1.250, Székelyföldön 750 magyar, továbbá 750 román fiatal került a mintába.

[88] Szabó és mtsai 2002; Csata–Magyari–Veres 2002; Bálint–Demeter 2002; Veres–Magyari–Csata 2002.

[89] Gábor 2004, 2005; Ercsei–Geambașu 2004; Bálint D. 2004; Veres 2005; Gábor–Veres 2005; Ercsei 2006.

[90] Az adatfelvétel 802 fős hallgatói mintán készült, amelyből 446 magyar tagozatra járó és 356 román tagozatra járó diákkal készült kérdőíves interjú. A vizsgálat a Civil kurázsi I. kutatás tapasztalataira is épített: megismételték az előző adatfelvétel egyes kérdéseit.

mely kérdésfelvetését tekintve az előbbi egyetemi hallgatókat vizsgáló kutatással rokonítható.[91] Mindkét kutatás a fiatalok politikához való viszonyát elemezte. Ezek tárgyát a diákok társadalmi és politikai szférához való viszonyának feltérképezése, azon belül a szervezeti élethez való viszony, a fiatalok nemzedéki és civil szerveződése, a társadalmi makro-intézményekhez való viszonyulás, a politikai és állampolgári kultúra vizsgálata képezte.[92]

Szintén a politikai kultúra vizsgálatához kapcsolódik a *Tusványos 2001* adatfelvétel, amely a tusnádfürdői szabadegyetem résztvevőinek politikai kultúráját, értékrendjét, attitűdjét vizsgálta egy 300 fős mintán.[93]

A 2001–2007 közötti időszakból egy két szakaszból álló szubkultúra-kutatásról tehetünk említést. 2001–2002-ben valósult meg egy, az OTKA[94] keretében végzett, kvalitatív interjús kutatás, amely két magyarországi helyszín (Pápa és Tatabánya) mellett két erdélyi városban (Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában) is gyűjtött adatokat a fiatalok zenei szubkultúra-csoportjairól.[95] A kutatás második szakaszának eredményeit[96] 2007-ben a BBTE Néprajz és Antropológia Tanszék, illetve a Kriza János Néprajzi Társaság gondozásában megjelent kötet adta közre,[97] amely további, kolozsvári ifjúsági-szubkulturális színtérrel kapcsolatos esettanulmányokat is publikált.[98] Itt említjük meg Gergely Orsolya kolozsvári egyetemi hallgatók körében végzett egyéni kutatásait is, amelyek a hallgatók életmódját, lakáskultúráját vizsgálták.[99]

2004–2005-ben három, migrációval kapcsolatos anyaggal is találkozhattunk, egyrészt a kolozsvári, másrészt a csíkszeredai műhelyek munkájában. Horváth István (2004) az erdélyi magyar fiatalok Magyarországra irányuló egyetemi szintű tanulási migrációját vizsgálta 1990–2000 között, hangsúlyt helyezve a migráció történeti kontextusára és dinamikájára (statisztikai adatokat is használva).[100] Mohácsek Magdolna (2005) interjús kutatásban vizsgálta a képzett fiatalok magyarországi munkavállalását, a migráció mögött meghúzódó motivációkat, a fiatalok (munkaerőpiaci és hétköznapi életben való) érvényesülését, valamint jövőre

[91] Az adatfelvételt 2004 május–júniusában a székelyudvarhelyi nappali tagozatos végzős középiskolások körében végezték a város hét középiskolájában, 373 fős mintán.

[92] Kiss 2002b; Sólyom 2007a, 2009a, 2009b, 2010a, 2011a, 2011b, 2013a. A témához kapcsolódóan lásd még: Sólyom 2012.

[93] Ercsei–Kriza–Papp Z. 2002; Ercsei–Geambaşu 2004; Balla 2006.

[94] Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok.

[95] Lásd Szapu 2004, illetve Sólyom 2003, 2004, 2005; Ferencz A. 2004.

[96] Sólyom 2007b, vö. Sólyom 2009c; Ferencz A. 2007.

[97] Jakab–Keszeg 2007.

[98] Patakfalvi Czirják 2007; Jakab 2007. A témához kapcsolódóan megemlíthető továbbá a Patakfalvi Czirják által végzett kutatás második fázisának tapasztalatait összegző 2011-es vizsgálat, amely a kolozsvári elektronikus zenei színtér időbeni változását vizsgálja: a szubkulturális jellegtől a piaci elvek mentén szerveződő szcénává való átalakulás folyamatát (Patakfalvi Czirják 2011).

[99] Gergely 2004, 2005a, 2005b, 2009.

[100] Horváth 2004; Szentannai 2001; Szarka–Kötél 2008.

vonatkozó terveiket.[101] Bálint D. Gyöngyvér (2004) a Mozaik 2001 adatai alapján vizsgálja a székelyföldi fiatalok migrációs jellemzőit és terveit.[102]

Ugyancsak 2004–2005-höz kapcsolódik három, az oktatáskutatás-ifjúságkutatás mezsgyéjén elhelyezhető kutatás. Az egyik a KAM által végzett 2004-es munka, amely a Hargita megyei nyolcadikos tanulók továbbtanulással és pályaválasztással kapcsolatos jövőterveit kutatja.[103] A másik kettő pedig a kétezres évek derekán működő Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda (HTOF) által megvalósított, két, erdélyi vonatkozású kutatás. Az OTKA által támogatott, *Minőségkoncepciók a romániai magyar középfokú oktatásban – 2005* című kutatás az érettségi előtt álló erdélyi magyar tanulók szabadidő-felhasználását és ifjúsági kultúráját vizsgálta közel 2.000 fős reprezentatív mintán.[104] A *Határon túli hallgatók magyarországi tanulmányai* a HTOF és az egykori Márton Áron Szakkollégium együttműködésében valósult meg 2004-ben, és célja a magyarországi felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók motivációinak, értékrendjének, kapcsolatrendszerének, társadalmi beágyazottságának és hazatérési szándékainak megismerése volt.[105]

2005-ben kezdődött egy többéves kutatássorozat, a Max Weber TKA és a BBTE együttműködésében szervezett *Félsziget Fesztivál kutatások.* Ez részben a Szigetkutatások adaptációjaként, a 2005-ös első adatfelvételt követően, kilenc alkalommal vizsgálta a marosvásárhelyi Félsziget fesztivál résztvevőinek jellemzőit, elsősorban a társadalmi hátterét, szabadidős és kulturális fogyasztását, értékrendjét, jövőterveit, politikai attitűdjeit.[106]

A KAM-Intézetben megvalósított, 2006–2007-es migrációs kutatás[107] kifejezetten a (székelyföldi) fiatalok Magyarországra történő munkamigrációjával foglalkozott, interjúk, esettanulmányok formájában, illetve további kisebb lokális vizsgálatok adatgyűjtésére is támaszkodott.[108]

Újabb mérföldkőnek számít az időközben létrejött kolozsvári Kisebbségkutató Intézet, a Max Weber TK és a BBTE Szociológia Tanszék együttműködésében megvalósított *Erdélyi Magyar Fiatalok 2008* (*Ifi2008*) kutatás.[109] Ennek célja a kü-

[101] Mohácsek 2005.
[102] Bálint D. 2004
[103] Biró A. 2005; Bálint–Miklós I. 2005.
[104] Papp Z. 2005.
[105] Erdei 2005.
[106] A kutatássorozatban rendszerint két kérdőívet alkalmaztak: a rövidebb a demográfiai adatokra kérdezett rá (kontaktálási lap), a hosszabb pedig omnibusz jellegű tematikus kérdőív volt. A kontaktálási lap mintaelemszáma 1.000–3.000 fő közötti volt, a tematikus kérdőív mintaelemszáma pedig 650–950 fős intervallumon belül mozgott. Ercsei–Veres 2005; Ercsei 2006, 2007, 2009; Kiss–Plugor–Szabó 2006; Veres 2006, 2007; Balla 2006; Bartis 2009; Ercsei–Kiss–Szabó 2010, 2011; Ercsei és mtsai 2013.
[107] Bodó 2008a, 2008b.
[108] Sárosi 2005; Ferencz É. 2007; Vén 2007; Vass 2008.
[109] A kutatás földrajzi hatóköre Románia 16 megyéjére (Fehér, Arad, Bihar, Beszterce-Naszód, Brassó, Krassó-Szörény, Kolozs, Kovászna, Hargita, Máramaros, Maros, Szatmár, Szilágy, Szeben és Temes megyére) terjedt ki. Az adatfelvétel 18 és 35 év közötti fiatalok célozta egy 1.202 fős mintán.

lönböző etnikai csoporthoz tartozó fiatalok társadalmi pozíciójának azonosítása, az értékek, gyakorlatok és attitűdök révén megnyilvánuló etnicitás mint kulturális habitus leírása, az egyének strukturális pozíciója közötti viszonyok, illetve a kulturális habitus vonatkozásában a kisebbség és többség közötti hasonlóságok és különbözőségek dokumentálása.[110] A már említett, 2007-től kiépülő országos kutatói hálózaton belüli együttműködés eredményeként, harmonizálták az Ügynökség által végzett adatfelvételkor alkalmazott kérdőívet, így a kutatás összehasonlítási lehetőséget biztosított a romániai fiatalok és az erdélyi magyar fiatalok mintái között.

Itt teszünk említést a kolozsvári Sapientia EMTE-n folyó (erdélyi magyar és román) fiatalok médiahasználatával foglalkozó kutatásokról. Az első, 2007-es kutatás a Maros megyei 15–18 éves középiskolás diákok körében gyűjtött adatokat 1.042 fős mintán az internethasználati szokásokról.[111] Egy másik pedig Erdély három megyéjének (Brassó, Kolozs, Maros) tíz iskolájában, a 10–19 éves tanulók körében vizsgálta a digitális írástudást, digitális műveltséget.[112] Az *Adatok erdélyi magyar fiatalok digitális műveltségéről – 2009* kutatás célzottan a számítógépes és online tevékenység gyakoriságát és helyszínét, a hozzáértés szubjektív szintjének megítélését mérte, és immár tulajdonképpen a kronológiai felosztásunk harmadik időszakába tartozik.[113]

A 2008 utáni időszak a romániai magyar ifjúságkutatásban

2008-at követően az előző időszakokhoz képest kevesebb kutatás készült, azonban új kutatási témakörök jelentek meg, továbbá elkészült néhány korábbi kutatás folytatása (Mozaik 2011, Ifi 2013).

Szintén a médiahasználat témakörében valósult meg több szakaszban, 2011-től egy nagyobb, összetett, *Gyerekek és fiatalok médiahasználata* címet viselő kutatás a KAM-Intézet, illetve a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat együttműködésében, amelynek keretében négy tanulmánykötetnyi anyag született. A kutatás alapvetően a médiahasználati szokásokat tárja fel, rávilágít a média (elsősorban az internet) különböző funkcióira, mérlegelve azt, hogy mennyire jelent veszélyt a fiatalokra.[114]

---

[110] Az adatfelvétel és a kiadványszerkesztés a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben történt, a feldolgozás a BBTE – Max Weber TKA és bukaresti ifjúságkutató műhelyekkel együttműködésben történt, más erdélyi ifjúságkutatók bevonásával. Kiss–Barna–Sólyom 2008; Barna–Kiss 2011.

[111] Tőkés 2010a, 2010b, 2010c, 2013.

[112] N = 852 fős minta, a 10–19 éves tanulók körében (a 3–4., a 7–8., a 11–12. évfolyamos tanulók bevonásával).

[113] Tőkés 2011.

[114] Bodó 2012; Gergely 2012; Biró A.–Gergely 2013; Biró A.–Bodó 2013; AUS 2014.

Ugyancsak 2011-ben kísérlet történt a Mozaik 2001 kutatás folytatására (ezúttal a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet – NCSSZI szervezésében). A *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* két fázisból épült (volna) fel. Az első fázisban egy kvalitatív fókuszcsoport-sorozat valósult meg: interjúk készültek a Kárpát-medencében élő magyar fiatalok körében, ezen belül pedig az erdélyi és moldvai magyar fiatalok körében is. A kutatás a nemzeti identitás, állampolgári identitás, család (házasság, gyermekvállalás, vegyes házasságok), oktatás, kultúra, nyelvhasználat, munkavégzés, munkaerőpiaci esélyek kérdéskörökkel foglalkozott.[115] A második fázisban a 2001-es kutatáshoz hasonló adatfelvételre került volna sor, amely azonban elsősorban finanszírozási okokból nem valósult meg.

A Nagyváradi Egyetem és a Partiumi Keresztény Egyetemből álló nagyváradi műhely fő eredményének a Románia EU-csatlakozását követő, határ menti regionális (a Debreceni Egyetemmel történő) együttműködés[116] keretében végzett, 2010 utáni kutatásokat tekinthetjük. Ezek eredményeként négy tanulmánykötet látott napvilágot, amelyek közül három a felsőoktatás szerepével, missziójával, régión belüli és régiók közötti kohéziós erejével foglalkozik,[117] egy negyedik pedig a hallgatók körében végzett kutatások eredményeit közli.[118] A vizsgálatok azonban jobbára az oktatáskutatás területén mozognak, és nem minden alkalommal tesznek különbséget a különböző etnikumok szerint, így az egyébként nyilvánvalóan értékes eredményeket felvonultató kutatás a magyar fiatalok szempontjából veszít relevanciájából.

A kolozsvári műhely munkájából említést kell tennünk az Ifi 2008 újabb, Ifi 2013 név alatt (is) futó második hullámáról, amely ezúttal a Kós Károly Akadémia Alapítvány és a brüsszeli székhelyű Európai Tanulmányok Központja[119] felkérésére készült. Mivel a kutatás az összehasonlítás igényével lép fel, ennek témái egybevágnak a 2008-as kutatás témáival.[120]

2014-ben két, hasonló tematikájú, a fiatalok nemzeti identitásával foglakozó kutatás is megvalósult. Az egyik a magyarországi Új Ifjúsági Szemle Alapítvány és a kolozsvári Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitásával kapcsolatos kutatása, amelyet a Nemzeti Együttműködési Alap – Új nemzedékek jövőjéért kollégium támogatott. Fókuszcsoportos beszélgetések készültek 15–29 éves erdélyi fiatalok körében négy helyszínen: Marosvásárhelyen, Gyergyószentmiklóson, Kolozsváron és Nagyváradon.[121]

---

[115] Szabó–Bauer–Pillók 2013; Székely T. 2013; Dániel 2013.

[116] Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program (HU–RO) / Hungary –Romania Cross-Border Co-operation Programme (HU–RO).

[117] Lásd Pusztai–Hatos 2012; Kozma–Bernáth 2012; Pusztai–Hatos–Ceglédi 2012.

[118] Györgyi–Nagy 2013.

[119] Center for European Studies – CES.

[120] Barna–Kiss 2013.

[121] Székely L. 2014.

A másik 2014-es kutatás magyarországi kormányzati kezdeményezésre készült, a Nemzetstratégiai Intézet (NSKI) szervezésében *Külhoni magyar ifjúságkutatás* címmel. A stratégiaalkotást támogató kutatásban interjúk készültek ifjúsági civil szervezeti vezetőkkel, fókuszcsoportos beszélgetésekre került sor 15–29 éves fiatalokkal, illetve kérdőíves adatgyűjtés valósult meg a Tusnádfürdői Szabadegyetem résztvevői körében (N = 306).[122] Az interjús kutatás az ifjúsági önszerveződésekre, a nemzetiségi intézményi és intézményen kívüli oktatásra, valamint a munkaerőpiaci lehetőségekre fókuszált. A fókuszcsoportos és a kérdőíves kutatás kiemelt témája az anyaország határain túl élő magyar fiatalok nemzeti identitásának, nemzettudatának feltérképezése és változásának dinamikája volt.[123]

2015-ben készült el végül a Mozaik 2001 kérdőíves adatfelvétel folytatása, a jelen kötet tanulmányainak empirikus alapját képező *GeneZYs 2015* kutatás, amely 2.700 fős mintán vizsgálta a külhoni, 15–29 éves fiatalokat. A Mathias Corvinus Collegium (MCC), az MTA TK Kisebbségkutató Intézet, illetve az Információs Társadalomért Alapítvány együttműködésében megvalósult kutatás 1.000 fős almintán gyűjtött adatokat az erdélyi magyar fiatalokról, az előzménykutatáshoz hasonlóan, széles spektrumon mozgó témakörökben.[124]

Legfrissebb kutatásként a *Magyar fiatalok 2016* kutatás romániai vonatkozású adatfelvétele említhető, amely több intézet (Kutatópont – Századvég Alapítvány – MT TK PTI, illetve Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány) együttműködéseként valósult meg, és egy 2000 fős mintán gyűjtött adatokat az erdélyi magyar fiatalok körében. Az adatok feldolgozása jelenleg folyamatban van.

Összegzés

A fentiek során az 1989 utáni romániai (ezen belül pedig a romániai/erdélyi magyar) ifjúságszociológia területével foglalkoztunk több mint 200 kutatás, illetve kutatási eredmény áttekintése alapján.[125]

Írásunkban először felvázoltuk a terület intézményi hátterét, majd az intézményekhez kapcsolódóan megpróbáltuk kronologikusan áttekinteni a fontosabb ku-

[122] Az interjús és fókuszcsoportos adatgyűjtés Erdélyre, Felvidékre, Kárpátaljára és a Vajdaságra terjedt ki. Kérdőíves kutatásra a Tusnádfürdői Szabadegyetemen végzett adatfelvétel mellett a felvidéki Martoson került sor.

[123] NSKI 2015; Bauer és mtsai 2015

[124] Lásd jelen kötet tanulmányait, továbbá a kutatás előzetes adatait bemutató prezentációt: W2, illetve W3.

[125] Noha a felsoroltakon kívül vélhetően léteznek további kutatások is, amelyekre mindeddig nem sikerült rálátást nyernünk, úgy gondoljuk, hogy az eddig fellelt kutatások, vizsgálatok, tanulmányok megfelelő alapot biztosítanak a területen folyó – mintegy 25 évnyi munka – eredményeinek feltérképezéséhez.

tatásokat, vizsgálatokat, elemzéseket. A romániai ifjúságkutatói szférán belül – etnikai sajátosságainál fogva – a romániai magyar szférát külön vizsgáltuk.

A román ifjúságszociológiai kutatások között megkülönböztettük egyrészt az akadémiai és kormányzati-háttérintézményi, másrészt a nonprofit, harmadrészt pedig a profitorientált (piac- és közvélemény-kutatói) kutatásokat. A romániai magyar fiatalokkal kapcsolatos vizsgálatok esetén ilyen jellegű felosztást nem láttunk célszerűnek, a kutatásokat ez esetben kronologikusan tárgyaltuk három időszak szerint: 1990–2001, 2001–2008, 2008 utáni időszak.

Az intézményi háttér szempontjából a kutatások nagyjából öt földrajzi pont (intézményi központ) 15–20 intézménye köré összpontosulnak. A romániai kutatások a bukaresti, az erdélyi magyar szféra kutatásai pedig a kolozsvári és a csíkszeredai intézményekben készültek. Míg a romániai szférára a már említett, különböző típusú intézmények jelenléte a jellemző, addig az erdélyi magyar kutatások kapcsán elsősorban az egyetemek, illetve az ezekhez kapcsolódó háttérintézmények (továbbá anyaországi háttérintézmények) kapnak hangsúlyos szerepet. Partnerségi együttműködésre inkább az intézményi központokon belül találunk példát és kevésbé a központok között. Ehhez képest külföldi-nemzetközi együttműködésekre könnyebben hozhatók fel példák.

A kutatási területeket illetően mindkét esetben 10–12 fő kutatási területet sikerült azonosítanunk, amelyek viszonylag nagymértékben fedik egymást: 1. értékrend és identitás; 2. politikai kultúra, szocializáció és aktivitás; 3. oktatás és képzés; 4. munka és karrier; 5. szabadidős tevékenységek és életstílus; 6. jövőkép és tervek; 7. migráció. Az átfedés azonban nem jelenti egyúttal azt, hogy a közös témák minden esetben hasonló súllyal bírnak: a román szférában számottevően nagyobb gyakorisággal találunk a szabadidős tevékenységekre és életstílusra, a migrációra, illetve a jövőképre vonatkozó vizsgálatokat, és kisebb gyakorisággal fordulnak elő az identitás-értékrend témakörrel foglalkozó kutatások. A romániai magyar szférában a fő témakörök között nem szerepelnek a fiatalkorúak veszélyeztetettségét és marginalizációját, illetve a fiatalok életminőségét vizsgáló kutatások. Fontos szerepet kapnak azonban a médiafogyasztást és IKT-használatot, a fiatalok önállósodását, az ifjúsági életszakaszt vizsgáló elemzések.

Módszertan vonatkozásában mindkét területen a kvantitatív kutatások az elterjedtebbek. A romániai magyar szférában nagyobb arányt képviselnek a helyi, lokális, esettanulmány-jellegű kutatások. A román szférában a mérleg nyelve az országos szinten végzett reprezentatív adatfelvételek felé billen.

Amennyiben a romániai ifjúságkutatásokat egy idővonalon próbáljuk elhelyezni, akkor két szakaszt érdemes elkülönítenünk egymástól. Az első az 1989 utáni vizsgálatok időszaka, amelyet elsősorban az Ifjúságkutató Intézet, illetve az Életminőség-kutató Intézet és a Román Akadémia Szociológia Intézetének munkái jellemeznek. Ez az időszak az Ifjúságkutató Intézet megszűnésével ér véget 2001–2002 környékén. Innen számítható a második szakasz, amelyet a fokozódó

sokszínűség jellemez. Az Ifjúságkutató Intézet szerepét átvevő Ügynökség kutatásai mellett megfigyelhetjük a nagyváradi és nagyszebeni egyetemek köré szerveződő kutatási tevékenység gazdagabbá és sokrétűbbé válását. Ezzel párhuzamosan megjelennek továbbá az első nonprofit és profitorientált kutatások is, amelyek új megközelítési módok révén teszik gazdagabbá a területet.

Az első romániai/erdélyi magyar kutatások 1994–1995-re tehetők, ám ebben az időszakban összességében viszonylag kevés kutatás készült. Ezek a KAM-hoz, illetve a BBTE Szociológia Tanszék, Max Weber TKA-hoz kapcsolhatók, és elsősorban az erdélyi magyar fiatalok önszerveződésével, élethelyzetével, státusával foglalkoznak. A második, 2001–2009 közötti időszak minősül a leggazdagabbnak, legintenzívebbnek. Ekkor került sor az első nagymintás adatfelvételre (Mozaik 2001), a Civil kurázsi kutatássorozat adatfelvételeire, a Félsziget-kutatássorozatra, illetve az Ifi 2008 kutatásra is. Mindezek mellett, számos egyéb kutatás, esettanulmány készült, munkaerőpiaci érvényesülés, migráció, politikai kultúra, szubkultúra témában.

A 2008 utáni időszakban kevesebb empirikus kutatás lelhető fel, mindenképpen kiemelendőek azonban a korábbi kutatások folytatásai (Mozaik 2011, Ifi 2013) és az újabb adatfelvételek (GeneZYs 2015, Magyar Fiatalok 2016). Új területet jelent a digitális írástudás, az IKT-használat és ennek kockázatainak felmérése, illetve nagyobb súlyt kaptak a nemzeti identitással kapcsolatos kutatások.

Meg kell említenünk továbbá az ifjúsági szerveződésekkel, az ifjúsági civil szférával kapcsolatos felméréseket – mint az ifjúságkutatás sajátos szeletét.[126] Az első-

[126] Képet kapunk az ifjúsági civil szféra szerveződéséről, a fiatalok civil szerveződésekhez való viszonyáról, a szervezetekben ellátott tevékenységéről. Magyari Tivadar a civil szervezetek és a szakértők között fennálló kapcsolatok típusait vizsgálja. Fő kérdése, hogy az ifjúsági civil szervezetek, illetve a szakértők között milyen kapcsolatok áll(hat)nak fenn. Péter László, a már említett I. Civil kurázsi adatai alapján, a hallgatók civil szférához való viszonyulását és magatartását, a szervezettel szemben megfogalmazott elvárásokat vizsgálja a Kolozsvári Magyar Diákszövetség példáján. Kósa András a romániai magyar ifjúsági szféra történetét tekinti át a szervezetek elitképző funkciójának vizsgálata céljából: rámutat arra, hogy az 1989-et követően ifjúsági mozgalomként, illetve tömegszervezetként létrejövő, később professzionalizálódó ifjúsági szervezetekben a vezetői pozíciót vállalók – a szervezeti tevékenységük révén – hogyan szocializálódnak a politika színterén, és miként válnak közéleti-politikai szerepvállalókká. A bemutatott ifjúsági civil szféra tehát a társadalmi és politikai szocializációs folyamat részeként fogható fel, amely egyszerre kínálja fel a lehetőséget és a felelősséget a fiataloknak a társadalmi részvételre, lehetővé téve érdekeik felismerését és érvényesítését. Barna Gergely szervezetszociológiai szempontból elemzi az erdélyi magyar ifjúsági szférát egy 2003 decembere – 2004 januárja között végzett adatgyűjtés, illetve a felmérés eredményeként létrehozott *Erdélyi Ifjúsági Szféra (EISZF*) adatbázis alapján. A szerző a szervezetek területi-földrajzi eloszlását, típusait, jövedelmeit, szervezeti kapcsolathálóját, valamint a szféra dinamikáját vizsgálja. Toró Tibor és Székely Tünde az erdélyi magyar civil szervezetekről 2011 szeptembere és 2012 februárja között készült gyűjtött adatokat összegzi, és elsősorban a szervezeti problémák és igények feltárásával, a szervezetek jellemzőivel, a támogatókkal fennálló kapcsolatokkal, a célcsoport mobilizációjával és az önkéntesség kérdéskörével foglalkoztak. Magyari 2000; Barna 2004; Toró–Székely T. 2012; Péter 2000; Kósa 1999, 2004.

sorban Székelyföldön, főleg Hargita megyében végzett lokális-térségi kutatások[127] pedig mozaikdarabokként járulnak hozzá az összkép kialakításához.[128]

Irodalomjegyzék

ANA 2008. *Repere științifice ale consumului de droguri în societatea românească [A romániai társadalmon belüli drogfogyasztás tudományos szemmel].* Cluj Napoca: Editura Napoca Star.

AUS 2014. *Acta Universitatis Sapientia. International Scientific Journal of Sapientia University. Comunicatio I.* http://www.acta.sapientia.ro/acta-comm/comm1.htm (2014. 11. 01.)

Bădescu, Gabriel – Comșa, Mircea – Gheorghiță, Andrei – Stănuș, Cristina – Tufiș, Claudiu D. 2010. *Implicarea civică și politică a tinerilor [A fiatalok közéleti és politikai részvétele].* Constanța: Editura Dobrogea.

Bakó Rozália Klára – Nistor Laura – Sólyom Andrea – Telegdy Balázs 2012. *Környezettudatosság, médiahasználat, jövőstratégiák.* Gyorsjelentés. Reconect Working Papers 1. https://reconect2009.files.wordpress.com/2013/01/mikes-gyorsjelentes-2012junius15.pdf (2014. 11. 01.)

Bălașa, Ana 1998. Barometru de opinie. Tineret [Közvélemény-barométer. Fiatalok]. *Revista de Cercetări Sociale* 3–4, 225–241.

Balică, Ecaterina 2001. Dimensiuni ale socializării politice a adolescenților [Tizenévesek politikai szocializációjának dimenziói]. *Revista de Sociologie* 12/5–6, 541–551.

Balică, Ecaterina 2002. Tinerii din centrele de plasament între integrare și marginalizare [Elhelyező központokban élő fiatalok az integráció és a marginalizáció között]. *Revista de Asistență Socială* 6, 110–113.

Bálint Blanka – Demeter Gyöngyvér 2002. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Székelyföld. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 189–238.

[127] Lokális vizsgálatok közé soroljuk a Sapientia EMTE Csíkszeredában működő Társadalomtudományi Tanszékének hallgatói által végzett helyi-térségi kutatásokat, esettanulmányokat, számos témakörben: migráció, munkavállalás, pályaválasztás, értékrend, jövőtervek, család és párválasztás stb., amelyekről Gergely Orsolya készített összegzést. Szintén a lokális vizsgálatok sorát gazdagítja egy 2010-ben székelyudvarhelyi középiskolások körében végzett kérdőíves felmérés, értékorientációk, továbbtanulás és társadalmitávolság-percepciók témakörökben. Az adatfelvétel egy nagyobb, több moldvai városban lebonyolított kutatásnak a részét képezi. A mintába 334 diák került három székelyudvarhelyi iskolából. Egy másik kutatás egy sepsiszentgyörgyi iskola 5–12. osztályos tanulóinak környezettudatosságát, médiahasználatát, értékorientációit, illetve a társadalmitávolság-percepcióit vizsgálja 761 fős mintán.

[128] Gergely 2009, 2011a. Lásd a publikált írásokat tartalmazó köteteket Biró A. 2006; Bodó 2007, 2008c; Gergely 2011b. Továbbá Sólyom 2010b, 2013b; Bakó és mtsai 2012.

Bálint Blanka – Miklós István 2005. Továbbtanulás – család – térségi társadalom. Kérdőíves vizsgálat Hargita megye nyolcadik osztályos tanulói körében. In: Túros Endre (szerk.): *Igény a tanulásra?* TÉRSÉG Könyvek. Csíkszereda: KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó. 29–60.

Bálint D. Gyöngyvér 2004. Migrációs folyamatok és aspirációk a székelyföldi fiatalok körében. In: Bodó Julianna (szerk.): *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok.* Csíkszereda: KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro Print Könyvkiadó. 77–96.

Balla Réka 2006. Politikai attitűdök a Félsziget fesztivál résztvevői körében. *WEB* 14–15, 73–78.

Bălțătescu, Daniela – Bălțătescu, Sergiu 2000. Atitudini ale adolescentelor față de sexualitate în România anilor 2000 [Tizenévesek szexualitáshoz való viszonyulása a kétezres évek Romániájában]. In: Chipea, Floare (szerk.): *Femeia în contextul schimbării. Statusuri, roluri, identități [A nő a változás kontextusában. Státusok, szerepek, identitások].* Oradea: Ed. Universității din Oradea. 223–244.

Bălțătescu, Sergiu 2007. Peer pressure and adolescent substance use. A study with Romanian adolescents. In: Chipea, Floare – Stanciu, Simona (szerk.): *Tinerii și drogurile. Dimensiuni psihosociale și politici de prevenire a consumului de droguri [A fiatalok és a drogok. A drogfogyasztás megelőzésének pszichoszociális és politikai vonatkozásai].* Oradea: Ed. Universității din Oradea. 164–174.

Bălțătescu, Sergiu 2008a. Structura și corelatele satisfacției cu școala. Studiu in rândul adolescenților [Az iskolával való elégedettség struktúrája és összefüggései]. In: Drugaș, Marius – Bonchiș, Elena (szerk.): *Statutul psihologului școlar. Prezent și perspective. Volumul conferinței naționale a Psihologilor Școlari Băile Felix [Az iskolapszichológus státusa. Jelen és jövő. Az Iskolapszichológusok Országos Konferenciájának tanulmánykötete, Félixfürdő, 2007. október 26–27.].* Oradea: Editura Universității din Oradea. 23–31.

Bălțătescu, Sergiu 2008b. Evenimente de viață și bunăstarea subiectivă a adolescenților [Tizenévesek életeseményei és szubjektív jóléte]. In: Mitulescu, Sorin (szerk.): *Studii în domeniul tineretului: traiectorii și stiluri de viață [Ifjúságkutatási tanulmányok: életpályák és életstílusok].* București: Ed. Didactică și Pedagogică. 64–72.

Bălțătescu, Sergiu 2009. Bunăstarea subiectivă a elevilor de liceu și studenților. Studiu folosind "Personal Wellbeing Index" [Középiskolai tanulók és egyetemi hallgatók szubjektív jóléte. Személyes jólét-indexet alkalmazó tanulmány]. In: *Anuarul Institutului de Istorie „G. Bariț" din Cluj-Napoca, Series Humanistica 7. [A kolozsvári „G. Bariț" Történettudományi Intézet Évkönyve – Humántudományok Sorozat 7.]* 147–157.

Bălțătescu, Sergiu – Bălțătescu, Daniela 2004. Atitudini și comportamente sexuale ale adolescenților. Studiu în județul Bihor *[Tizenévesek attitűdjei és viselkedésmódjai a szexualitás vonatkozásában]*. In: Hatos, Adrian (szerk.): *Contracepție, dragoste și sărăcie. Practici și atitudini reproductive și contraceptive în context social [Terhességmegelőzés, szerelem és szegénység. Reprodukciós és terhességmegelőzési gyakorlatok és magatartások társadalmi kontextusban]*. Oradea: Editura Universității din Oradea. 29–40.

Bălțătescu, Sergiu – Chipea, Floare – Cioară, Ionel – Hatos, Adrian – Săveanu, Sorana (szerk.) 2010. *Educație și schimbare socială. Perspective sociologice și comunicaționale [Oktatás és társadalmi változás. Szociológiai és kommunikációs távlatok]*. Oradea: Editura Universității din Oradea.

Bălțătescu, Sergiu – Hatos, Adrian 2008. Dimensiuni ale excluziunii sociale la adolescenții școlari [A társadalmi kirekesztés dimenziói a tanuló tizenévesek körében]. In: Coman, Claudiu (szerk.): *Colocviul internațional de Științe Sociale ACUM 2007 [Nemzetközi Társdalomtudományi Kollokvium – ACUM 2007]*. Brașov: Editura Universității Transilvania.

Barna Gergely 2004. Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzése. *Erdélyi Társadalom* 2/2, 85–112.

Barna Gergely – Kiss Tamás (szerk.) 2011. *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó.

Barna Gergely – Kiss Tamás 2013. *Erdélyi magyar fiatalok 2013. Kutatásjelentés.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Bartis Katalin 2009. Értékpreferenciák a fesztiválozó fiatalok körében. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Pillanatfelvételek a Kárpát-medencei ifjúságról*. Szeged: Belvedere Kiadó. 196–234.

Bauer Béla – Déri András – Gyorgyovich Miklós – Pillók Péter 2015. Haza a magasban. Tanulmány a külhoni magyar fiatalok magyarságtudatának alakulásáról. *Me.Dok* 10/2, 5–148.

Biró A. Zoltán 1995. Generációs kapcsolatok székelyföldi közösségekben. *Educatio* 2, 235–245.

Biró A. Zoltán 2005. Meddig tanulunk? A tanulási életpálya alultervezése Hargita megyei nyolcadik osztályosok körében. In: Túros Endre (szerk.): *Igény a tanulásra?* TÉRSÉG Könyvek. Csíkszereda: KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó. 11–28.

Biró A. Zoltán (szerk.) 2006. *Állapotok és változások. Szociológiai elemzések.* TÉT Könyvek (Térség – Érték – Társadalom) I. Csíkszereda: Alutus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna 2013. *Internethasználat vidéki térségben. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Gagyi József – Túros Endre 1995. „Átmeneti" ifjúsági társadalom. In: Túros Endre (szerk.): *Változásban? Elemzések a romániai magyar társada-*

lomról. Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó. 135–152.

Biró A. Zoltán – Gergely Orsolya (szerk.) 2013. *Ártalmas vagy hasznos internet? A média hatása a gyermekekre és fiatalokra.* Csíkszereda: Státus Kiadó.

Bleahu, Ana 2004. Fenomenul migrației externe în rândul tinerilor din România. [A kifele irányuló migráció a romániai fiatalok körében]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 303–315.

Bodó Julianna (szerk.) 2007. *Vidék és fejlesztés. Szociológiai és antropológiai elemzések. Térség – érték – társadalom II.* Csíkszereda: Alutus Kiadó.

Bodó Julianna 2008a. A székelyföldi fiatal korosztály munkamigrációja. *Térség* 2, 32–54.

Bodó Julianna 2008b. *Itthon vagy külföldön. A székelyföldi fiatal korosztály munkamigrációja. Diskurzusok és életutak a migráció tükrében*. Budapest: Scientia Humana. 85–160.

Bodó Julianna (szerk.) 2008c. *Változó térség. Szociológiai és antropológiai elemzések.* Csíkszereda: Alutus Kiadó.

Bodó Julianna (szerk.) 2012. *Esély vagy veszély? A média hatása a gyermekekre és fiatalokra.* Csíkszereda: Státus Kiadó.

British Council 2004. *Tânăr în România. Cercetare 2004 [Fiatalon Romániában. Kutatás 2004].* Cluj Napoca: British Council. http://www.edrc.ro/docs/docs/cercetari/Tanar-in-Romania-2004.pdf (2017. 01. 18.)

British Council 2006. *Valorile tinerilor români – 2006 [A román fiatalok értékrendje – 2006].* Cluj Napoca: British Council. http://www.edrc.ro/docs/docs/cercetari/Valorile-tinerilor-romani-2006.pdf (2017. 01. 18.)

Casas, Ferran – Sergiu, Bălțătescu – Irma Bertran – Mònica González – Adrian Hatos 2013. School Satisfaction Among Adolescents. Testing Different Indicators for its Measurement and its Relationship with Overall Life Satisfaction and Subjective Well-Being in Romania and Spain. *Social Indicators Research* 111/3, 665–681.

Chipea, Floare 2007. Abandonul școlar - sursă a marginalizării sociale [Korai iskolaelhagyás – a társadalmi marginalizálódás előzménye]. In: Chipea, Floare – Cioară, Ionel – Hatos, Adrian – Marian, Mihai – Sas, Cecilia (szerk.): *Cultură, dezvoltare, identitate. Perspective actuale, 10 ani de la înființarea secțiilor de psihologie și sociologie la Universitatea din Oradea [Kultúra, fejlődés, identitás. Jövőperspektívák: a Nagyváradi Egyetem Pszichológia és Szociológia Szekcióinak első tíz éve].* București: Editura Expert. 81–108.

Chipea, Floare – Stanciu, Simona (szerk.) 2007a. *Tinerii și drogurile. Dimensiuni psihosociale și politici de prevenire a consumului de droguri* [A fiatalok és a drogok. A drogfogyasztás megelőzésének pszichoszociális és politikai vonatkozásai]. Oradea: Ed. Universității din Oradea.

Chipea, Floare – Stanciu, Simona 2007b. Tinerii și drogurile. Anchetă sociologică în licee și universități din județul Bihor [A fiatalok és a drogok. Szociológiai adatfelvétel bihar megyei gimnáziumokban és egyetemeken]. In: Chipea, Floare – Stanciu, Simona (szerk.): *Tinerii și drogurile. Dimensiuni psihosociale și politici de prevenire a consumului de droguri* [A fiatalok és a drogok. A drogfogyasztás megelőzésének pszichoszociális és politikai vonatkozásai]. Oradea: Ed. Universității din Oradea. 222–244.

Cobzac, Elena 1995. Natura șomajului la tineri. [A munkanélküliség jellege a fiataloknál]. *Revista Calitatea Vieții* 1–2, 115–126.

Constantinescu, Monica 2004. Percepția experților asupra participării tinerilor la decizia la diferite niveluri. [A szakértők meglátása a fiatalok különböző döntéshozatali szinteken való részvétele kapcsán]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 271–289.

Csata Zsombor – Magyari Tivadar – Veres Valér 2002. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Belső-Erdély. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Gyorsjelentés.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 137–188.

CSCPT 1994. *Starea tineretului român. Raport-sinteză al Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret [A romániai fiatalok helyzete. Az Ifjúságkutató Központ jelentésszintézise].* București: CSCPT.

CSCPT 1996. *Tineretul în România actuală. Sinteze de cercetare [Fiatalok napjaink Romániájában. Szintézisek].* București: Ed. Galaxis 2004.

CSCPT 2002. *Starea tineretului din România – 2001 [A romániai fiatalok helyzete – 2001].* București: CSCPT.

Dániel Botond 2013. Erdélyi magyar fiatalok jövőterveinek, munkaerőpiaci helyzetének, etnikai fogyasztásának vizsgálata. In: Szabó András – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest – Szeged: NCSSZI – Belvedere Kiadó. 169–198.

Dragoman, Dragoș – Luca, Sabina-Adina – Gheorghiță, Bogdan – Kádár, Annamária 2012. Popular music, social capital and the consolidation of public space in post-communist Romania. *Revista Sociologie Românească* 2, 113–133.

Dragoman, Dragoș – Luca, Sabina-Adina – Gheorghiță, Bogdan – Kádár, Annamária 2013. Popular music and social marginality during severe economic change. Evidence from post-communist Romania. *Studia Politica. Romanian Political Science Review* 2, 259–271.

Dumitrescu, Oana 2015. The young generation's values analysis in the contemporary society. *Research and Science Today* 10/2, 192–199.

Dumitrescu, Oana 2016. *Valorile sociale și comportamentele tinerilor. (Teze de doctorat) [Fiatalok társadalmi értékrendje és magatartása].* Iași: Universitatea Al. Ioan Cuza. http://www.fssp.uaic.ro/images/sustineri_teze/Oana_DumitrescuREZUMAT.pdf (2017. 01. 15.)

EBS 2014. *Tineri în România: griji, aspirații, atitudini și stil de viață [Fiatalok Romániában: gondok, aspirációk, viszonyulás és életstílus]*. Bucureşti: EBS-CURS. www.fes.ro/media/2014_news/Raport-FES-Tineri_in_Romania.pdf (2017. 01. 15.)

Ercsei Kálmán 2006. Félsziget fesztivál ifjúsága: fesztiválok ifjúsága? Az iskolázottság és továbbtanulás összehasonlító vizsgálata az ifjúsági korszakváltás kontextusában. *WEB* 14–15, 47–62.

Ercsei Kálmán 2007. Schimbări legate de autonomia tinerilor: de la tinerețea de tranziție la tinerețea de educație și loisir [Fiatalok önállósodása: az átmeneti ifjúsági korszaktól az iskolai ifjúsági korszakig]. In: Mitulescu, Sorin (szerk.): *Studii în domeniul tineretului: traiectorii și stiluri de viață [Ifjúságkutatási tanulmányok: életpályák és életstílusok]*. Bucureşti: Ed. Didactică și Pedagogică. 8–31.

Ercsei Kálmán 2009. Az ifjúsági korszakváltás szabadidős szcenáriója Romániában. Megállapítások és tézisek a Félsziget-fesztivál fiataljai kapcsán. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúság világáról.* Szeged: Belvedere Kiadó. 206–214.

Ercsei Kálmán 2015. Erdélyi magyar fiatalokkal kapcsolatos kutatások térben és időben. Egy áttekintés. *Erdélyi Társadalom* 13/2, 9–34.

Ercsei Kálmán – Geambașu Réka 2004. A „tusványosi táborlakók" ifjúsági státuszának és politikai beállítottságának vizsgálata. *Erdélyi Társadalom* 2/2, 113–133.

Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Plugor Réka – Szabó Júlia – Veres Valér 2013. Obiceiuri de petrecere ale timplului liber ale tinerilor participanți la Festivalul „Peninsula" din Târgu Mureș. In: Luca, Sabina-Adina (szerk.): *Tânăr în România. Noi valori, noi identități [Fiatalon Romániában. Új értékek, új identitások]*. Iași: Institutul European. 195–248.

Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Szabó Júlia 2010. Consum în timpul liber, autonomie și planuri de viitor. *Revista Română de Pedagogie* 58/4, 73–92.

Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Szabó Júlia 2011. Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Félsziget-vizsgálatok alapján. In: Barna Gergely – Kiss Tamás (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó. 233–260.

Ercsei Kálmán – Kriza Borbála – Papp Z. Attila 2002. Számokba fojtva. „Tusványos". In: Bodó Barna (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv 2002*. Temesvár – Kolozsvár: Polis Könyvkiadó. 88–96.

Ercsei Kálmán – Veres Valér 2005. Félsziget fesztivál – Marosvásárhely, 2005. *Korunk* 11, 103–109.

Erdei Itala 2005. Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében. In: Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.): *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón.* Szeged – Kolozsvár: Belvedere Kiadó – Max Weber Tk Alapítvány. 108–132.

Ferencz Angéla 2004. Csíkszeredai fiatalok életmódja és kultúrája. In: Szapu Magda (szerk.): *Ifjúsági „szubkultúrák" Magyarországon és Erdélyben*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 155–187.

Ferencz Angéla 2007. A város és a fiatalok. Csíkszeredai fiatalok térhasználata In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza Könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról.* Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság. 133–160.

Ferencz Éva 2007. Pályaválasztási aspirációk a székelyudvarhelyi fiatalok körében. In: Bodó Julianna (szerk.): *Vidék és fejlesztés. Szociológiai és antropológiai elemzések. Térség – érték – társadalom II.* Csíkszereda: Alutus Kiadó.

Fleşner, Margareta 1994. Familia şi delicvenţa juvenilă [A család és a fiatalkori bűnözés]. *Revista Calitatea Vieții* 1, 45–53.

Gábor Kálmán 1993. Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság.* Szeged: Miniszterelnöki Hivatal – Ifjúsági Koordinációs Titkárság. 173–203.

Gábor Kálmán 2004. Mozaik 2001. A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez. *Erdélyi Társadalom* 2/2, 9–24.

Gábor Kálmán 2005. A perifériáról a centrumba. Hipotézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez. *Korunk* 16/11, 20–31.

Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.) 2005. *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón*. Szeged – Kolozsvár: Belvedere Kiadó – Max Weber TK Alapítvány.

Gál-Borus László 2002. Kire szavaz(na) a kolozsvári magyar diák? *WEB* 10, 35–38.

Geambaşu Réka – Pásztor Gyöngyi 2002. A kolozsvári Báthory Líceum diákjainak politikai beállítottsága. *WEB* 10, 27–34.

Geambaşu Réka – Pásztor Gyöngyi 2003. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar hallgatóinak politikai beállítottsága és értékorientációja. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és a nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában.* Budapest: Teleki László Alapítvány. 237–250.

Gergely Orsolya 2004. Négy év, négy lakás. *Korunk* 10, 111–116.

Gergely Orsolya 2005a. „Lakásból otthont". Kolozsvári diákok lakásmintái. *WEB* 2/13, 179–191.

Gergely Orsolya 2005b. „Diák-Lak". Kolozsvári egyetemisták lakásmintái. In: Csomán Gábor (szerk.): *A XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Társadalomtudományi Szekciójának díjazott dolgozatai.* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. http://web.uni-corvinus.hu/otdk2005/download/21_1_gergely.pdf (2014. 11. 10.)

Gergely Orsolya 2009. *Fókuszban a fiatalok. Életmód, fogyasztás, jövőstratégiák*. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Gergely Orsolya 2011a. Ifjúságkutatás térségi léptékben. In: Gergely Orsolya (szerk.): *Fiatalok a térségben*. Csíkszereda: Alutus Kiadó. 8–16.

Gergely Orsolya (szerk.) 2011b. *Fiatalok a térségben*. Csíkszereda: Alutus Kiadó.

Gergely Orsolya (szerk.) 2012. *A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra.* Csíkszereda: Státus Kiadó.

Ghebrea, Georgeta 1994. Tinerele cupluri și coabitare intergenerațională [Fiatal párok és többgenerációs háztartások]. *Revista Calitatea Vieții* 1, 25–34.

Gheorghiță, Bogdan – Luca, Sabina-Adina 2011. Young people in Romania: values and behavior in civic and political field. *International Journal of Arts and Sciences* 4/8, 445–449.

Giurcă, Sabina-Adina 1997. Familia de origine și delincvența juvenilă [Származási család és fiatalkori bűnözés]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 299–318.

Györgyi Zoltán – Nagy Zoltán (szerk.) 2013. *Students in a Cross-Border Region. Higher Education for Regional Social Cohesion*. Oradea: University of Oradea Press.

Hatos Adrian 2008a. Tineri violenți, categorii violente de școlari sau școli violente? Studiu multinivel al fenomenului de victimizare la adolescenții școlari [Agresszív fiatalok, agresszív tanulói kategóriák vagy agresszív iskolák? Az iskolába járó tizenévesek áldozattá válási jelenségének többszintű elemzése]. In: Drugaș, Marius – Bonchiș, Elena (szerk.): *Statutul psihologului școlar. Prezent și perspective. Volumul conferinței naționale a Psihologilor Școlari, Băile Felix, 26-27 octombrie 2007. [Az iskolapszichológus státusa. Jelen és jövő. Az Iskolapszichológusok Országos Konferenciájának tanulmánykötete, Félixfürdő, 2007. október 26–27.]* Oradea: Editura Universității din Oradea. 23–31.

Hatos Adrian 2008b. Impactul segregării și diferențierii asupra performanțelor școlare ale elevilor din clasele 10–12. O analiză multinivel. [A szegregáció és a megkülönböztetés hatása a 10–12. évfolyamos tanulók iskolai teljesítményére. Egy többszintű elemzés]. *Revista Calitatea Vieții* 19/1–2, 141–158.

Hatos Adrian 2009a. Patriarchy in the school. Covariates of gender traditionalism in adolescence. In: *Analele Universității din Oradea*, *Științe Economice 18/4 Management, Marketing and Informatics*. 287–292.

Hatos Adrian 2009b. Internalizarea tradiționalismului de gen în adolescență: covariate ale atitudinii față de egalitatea de gen la elevi din clasele 8–12 [A hagyományos gender-szerepek elsajátítása a serdülőkorban: 8–12. évfolyamos tanulók nemi egyenlőség vonatkozásában tanúsított magatartásának összefüggései]. *Sociologie Românească* 7/4, 44–57.

Hatos, Adrian 2009c. Riscul abandonului școlar la adolescenții din școlile urbane: între constrângeri structurale și climat organizational [A városi iskolában tanuló tizenévesek lemozsolódásának kockázati tényezői: strukturális kénysze-

rek és szervezeti klíma]. In: *Anuarul Institutului de Istorie „Gheorghe Bariţiu" din Cluj-Napoca*, *Series Humanistica* 7, 115–125.

Hatos, Adrian 2010. Predictors of attitudes towards the rights of the ethnic minorities of student teenagers in a Romanian city. *Journal of Social Research and Policy* 1/2, 35–46.

Hatos, Adrian – Bălţătescu, Sergiu – Săveanu, Tomina – Săveanu, Sorana 2007. Excluziune şi integrare socială la adolescenţi. Rezultatele unei anchete în liceele orădene [Társadalmi kierekesztés és integráció a tizenévesek körében]. In: Coman, Claudiu (szerk.)*: Colocviul internaţional de Ştiinţe Sociale ACUM 2006. [Nemzetközi Társdalomtudományi Kollokvium – ACUM 2006].* Braşov: Editura Universităţii Transilvania. 453–459.

Hatos Adrian – Săveanu, Sorana (szerk.) 2009. *Educaţia şi excluziunea socială a adolescenţilor din România [Oktatás és iskolai kirekesztés a romániai tizenévesek körében].* Oradea: Editura Universităţii din Oradea.

Horváth István 1994. A kapcsolat- és viszonyrendszer szempontjai a döntéshozatalban. *Hitel. Erdélyi Szemle* 5–6, 82–95.

Horváth István 2004. Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációja, 1990–2000. *Erdélyi Társadalom* 2/2, 59–84.

ICCV 1994a. Condiţii de viaţă şi valori ale stundeţilor [Egyetemi hallgatók élethelyzete és értékrendje]. *Revista de Cercetări Sociale* 2, 128–133.

ICCV 1994b. Experienţa de viaţă a adolescenţilor [Tizenévesek élettapasztalata]. *Revista de Cercetări Sociale* 3, 147–150.

ifj. Cseke Péter 1998. Székelyudvarhelyi fiatalok – korszakváltás küszöbén. *Korunk* 9/6, 37–45.

Ilie, Simona 2004. Tinerii şi participarea la decizie [A fiatalok és részvétel a döntéshozatalban]. *Revista Calitatea Vieţii* 3-4, 231–232.

Jakab Albert Zsolt 2007. Kolozsvár. A firkás város. A firkálás és terei Kolozsváron. In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza Könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról.* Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság. 161–194.

Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.) 2007. *Kriza Könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról.* Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság.

Kántor Zoltán 1994. Új generáció? Vázlat a temesvári magyar diákság és diákélet önszerveződési kísérleteiről. *Korunk* 2, 35–45.

Kiss Dénes – Kiss Tamás – Sólyom Andrea – Herédi Zsolt – Csata Zsombor – Plainer Zsuzsa – Péter László 2000. *Civil Kurázsi. A Babeş-Bolyain tanuló diákok politikai és állampolgári kultúrája*. Kolozsvár: Max Weber Kollégium.

Kiss Tamás 2000. Az ifjúsági életszakasz jellemzői, ifjúsági értékek és orientációk négy erdélyi nagyváros középiskolásainál. In: Somai József (szerk.): *II. Civil Fórum.* Kolozsvár: Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért. 99–107.

Kiss Tamás 2001a. Értékek és habitusok az erdélyi középiskolások jövőstratégiáiban. *Educatio* 4, 730–738.

Kiss Tamás 2001b. Erdélyi középiskolások politikai prediszpozíciói. *Köz-Politika* 3, 5–12.

Kiss Tamás 2002a. A politikai szocializáció strukturális szempontjai az erdélyi középiskolások vizsgálatában. In: Veres Valér (szerk.): *RODOSZ-tanulmányok*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó. 75–89.

Kiss Tamás 2002b. Demokrácia?! A kolozsvári diákok politikai kultúrájának elemei. *REGIO* 13/4, 264–295.

Kiss Tamás – Barna Gergely – Sólyom Zsuzsa 2008. *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Kiss Zita – Plugor Réka – Szabó Júlia 2006. Értékrend és ifjúsági szabadidő-kultúra a Félszigeten. *WEB* 14–15, 63–72.

Kósa András László 1999. A Maros megyei ifjúság politikai szocializációja. A Maros megyei ifjúsági közélet alternatívái. *Magyar Kisebbség* 5/2–3(16–17), 432–447.

Kósa András László 2004. „Timurok és Pál utcai fiúk". A romániai magyar ifjúsági elit természetrajzának vázlatához. *WEB* 12, 17–24.

Kozma Tamás – Bernáth Krisztina (szerk.) 2012. *Higher Education in the Romania-Hungary Cross-border Cooperation Area*. Oradea – Debrecen: Partium University Press – CHERD-Hungary.

Lazăr, Marius 2011. Valori, toleranță, religie și spiritualitate la tinerii români. *Revista Română de Sociologie* 5–6, 463–482.

Leo Burnett & Target 2007. *Leo Youth* 2007. http://www.businessmagazin.ro/media-marketing/leo-youth-1009265; https://www.slideshare.net/manafu/leo-youth-main-findings (2017. 01. 05.)

Leo Burnett & Target 2008. *Leo Youth II.*. http://www.slideshare.net/manafu/leo-youth-ii (2017. 01. 05.)

Luca Giurcă, Sabina-Adina 1998. Stima de sine la adolescenții delicvenți [Tizenéves bűnelkövetők önbecslése]. *Revista Calitatea Vieții* 3/4, 300–313.

Luca, Sabina-Adina 2003. Tinerii și schimbarea socială în România postcomunistă [A fiatalok és a társadalmi változás a posztkommunista Romániában]. *Revista de Sociologie* 1, 68–77.

Luca, Sabina-Adina 2005a. Elemente ale modelului cultural al tinerilor din România [A romániai fiatalok kulturális modelljének elemei]. *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu* 12, 277–298.

Luca, Sabina-Adina 2005b. Globalizarea și identitatea socio-culturală a tinerilor [A globalizáció és a fiatalok szociokulturális identitása]. In: Vasiliu, Florica (szerk.): *Globalizarea și identitatea socioculturală [A globalizáció és a szociokulturális identitás]*. Sibiu: Editura Universității L. Blaga.

Luca, Sabina-Adina (szerk.) 2010. *Identitatea socioculturală a tinerilor. Repere în contextul globalizării si al schimbării sociale* [A fiatalok társadalmi-kulturális identitása a globalizáció és társadalmi változás kontextusában]. Iași: Editura Institutul European.

Luca, Sabina-Adina 2011. Tinerii și religia ca element al modelului identitar și resort al securității umane [A fiatalok és a vallás, mint identitásképző elem és mint biztonságot adó erőforrás]. *Studia Securitatis* 3, 65–72.

Luca, Sabina-Adina 2013a. Cultural consumption and Identity Building. The case of young people in Sibiu. *Transition* 53/1–2, 83–98.

Luca, Sabina-Adina (szerk.) 2013b. *Tânăr în România. Noi valori, noi identități* [Fiatalon Romániában. Új értékek, új identitások]. Iași: Editura Institutul European.

Luca, Sabina-Adina 2014. Globalizare și identitate națională. Reprezentări sociale ale tinerilor români [Globalizáció és nemzeti identitás. A román fiatalok társadalmi reprezentációi]. *Studia Securitatis* 1, 84–91.

Luca, Sabina-Adina – Gheorghiță, Bogdan – Kádár, Annamária – Dragoman, Dragoș 2012. The Sociocultural Identity of Young People in Post-communist Romania. Attitudes Towards Work and Emigration. *Studia Politica. Romanian Political Science Review* 12/1, 91–104.

Magyari Tivadar 1994. Romániai magyar fiatalok médiafogyasztási szokásai. *Hitel. Erdélyi Szemle* 5–6, 73–81.

Magyari Tivadar 2000. Az ifjúsági szervezetek szakértőkkel való kapcsolata. In: Somlai József (szerk.): *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben.* Kolozsvár: Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért. 107–109.

Mărginean, Ioan (szerk.) 1996. *Tineretul deceniului unu. Provocările anilor 90 [Az első évtized fiataljai. A kilencvenes évek kihívásai].* București: Editura Expert.

Matei, Antonella 1995. Familia tânără în societatea noastră [Fiatal családok napjaink társadalmában]. *Revista Calitatea Vieții* 1–2, 25–34.

Miklós Katalin 1998. Tizennégy éves diákok jövőképe. *Korunk* 9/6, 46–51.

Mitulescu, Sorin (szerk.) 2007. *Studii în domeniul tineretului: Traiectorii și stiluri de viață – 2007 [Ifjúságkutatási tanulmányok: életpályák és életstílusok – 2007].* București: Ed. Didactică și Pedagogică.

Mitulescu, Sorin (szerk.) 2008. *Studii în domeniul tineretului. Traiectorii și stiluri de viață – 2008. [Ifjúságkutatási tanulmányok: életpályák és életstílusok – 2008.].* București: Ed. Didactică și Pedagogică.

Mohácsek Magdolna 2005. A magasan képzett erdélyi fiatalok magyarországi munkavállalása. In: Horváth István (szerk.): *Erdély és Magyarország között migrációs folyamatok.* Kolozsvár: Scientia Kiadó. 133–172.

Năstuță, Sebastian 2008. Predictori sociali ai fundamentalismului religios al elevilor de liceu [Középiskolás tanulók fundamentalista vallásosságának magyarázó tényezői]. In: Mitulescu, Sorin (szerk.): *Studii în domeniul tineretului.*

Traiectorii și stiluri de viață [Ifjúságkutatási tanulmányok. Életpályák és életstílusok]. București: Ed. Didactică și Pedagogică. 212–219.

NSKI 2015. *Kárpát-medencei magyar ifjúságkutatás. Kutatási jelentés és kitekintés az amerikai diaszpórára.* Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Örkény Antal – Szabó Ildikó 2002. Társadalmi életminták, politikai orientációk. *Educatio* 2002/3, 404–430.

Papp Z. Attila 2005. Időhasználat és iskolai teljesítmény a romániai magyar középiskolai kultúrában. In: Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.): *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón.* Szeged – Kolozsvár: Belvedere Kiadó – Max Weber TK Alapítvány. 54–74.

Pásztor Gyöngyi 2002. A kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem diákjainak politikai kultúrája és adaptált politikai cselekvési mintái. In: Sorbán Angella (szerk.): *Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról.* Budapest – Kolozsvár: Akadémiai Kiadó – Scientia Kiadó. 73–96.

Patakfalvi Czirják Ágnes 2007. Going Under: A kolozsvári drum and bass színtér bemutatása. In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza Könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról.* Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság. 75–100.

Patakfalvi Czirják Ágnes 2011. Sounds of Cluj. A kolozsvári elektronikus zenei szcéna tíz éve. In: Barna Gergely – Kiss Tamás (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó. 293–304.

Péter László 2000. Civil kurázsi – Egyetemisták és civil társadalom Kolozsváron. In: Somai József (szerk.): *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben.* Kolozsvár: Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért. 109–115.

Péter László 2002a. „Az aranykorszak örökösei?" A politikai szellem fenomenológiája. Tanulmány a romániai átmenetről a kolozsvári BBTE diákjainak politikai kultúrája példáján. *WEB* 10, 13–26.

Péter László 2002b. Civil kurázsi. Politikai kultúra kutatása a kolozsvári egyetemen. *WEB* 10, 45–47.

Péter László – Pásztor Gyöngyi 2003. Kolozsvári diákok: jelen és jövő. *Korunk* 4, 102–106.

Petre, Ioana 2002a. Un posibil portret socio-moral al tineretului rural. [A rurális környezetben élő fiatalok egy lehetséges társadalmi-morális profilja]. In: *Revista Română de Sociologie* 3–4, 349–364.

Petre, Ioana 2002b. Alteritatea etnică: atitudinea tinerilor din România față de alte etnii și națiuni. [Etnikai másság: romániai fiatalok etnikumokhoz és nemzetekhez való viszonyulása]. In: Balaye, Georges (szerk.): *Lucrările sesiunii de comunicări științifice Târgu Mureș, 23–24 noiembrie 2001, Universitatea Petru Maior, Tg. Mureș. [A 2001. november 23–24-i tartott tudományos konferencia*

dolgozatai – Petru Maior Egyetem, Marosvásárhely]. Târgu Mureș: Editura Universității Petru Maior.

Petre, Ioana 2004. Încredere şi toleranță față de alte națiuni sau etnii. Cercetare comparativă asupra tinerilor din România şi Ungaria. [Bizalom és tolerancia más nemzetek és etnikumok vonatkozásában]. In: *Sociologie Românească* 2/4, 197–209.

Petre, Ioana – Banciu, Dan – Balică, Ecaterina 2002. *Tineret, norme, valori. Repere pentru o sociologie a tineretului [Ifjúság, normák, értékek. Keretrendszer az ifjúságszociológia számára].* Bucureşti: Editura LuminaLex.

Petrescu, Claudia – Vonica Răduțiu, Simona 2004. Implicarea tinerilor în procesul luării deciziilor – studiu de caz: orașul Cugir, județul Alba [A fiatalok részvétele a döntéshozatali folyamatokban – esettanulmány: Cugir, Fehér megye]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 291–301.

Popescu, Raluca – Preoteasa, Ana Maria 2004. Percepția autorităților publice locale cu privire la tineri şi participarea lor la procesul de decizie [A helyi közigazgatási hatóságok percepciója a fiatalokra, illetve a fiatalok döntéshozatalban való részvételére vonatkozóan]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 255–269.

Preda, Marian 1994. Starea tineretului român [A romániai fiatalok helyzete]. *Revista de Cercetări Sociale* 1, 181–185.

Preda, Marian – Buzducea, Doru – Lazăr Florin – Vlad, Grigoraş 2009a. Situația tinerelor din România practicante ale sexului comercial [A prostitúcióban részt vevő fiatalok helyzete Romániában]. *Revista de Cercetare şi Intervenție Socială* 24, 21–40.

Preda, Marian – Buzducea, Doru – Lazăr Florin - Vlad, Grigoraş 2009b. Situația tinerilor consumatori de droguri injectabile din România [Az injekciós drogfogyasztó fiatalok helyzete Romániában]. *Sociologie Românească* 7/2, 49–68.

Preda, Marian – Buzducea, Doru – Lazăr Florin – Vlad, Grigoraş 2010. *Researching the Edge: Young Injecting Drug Users and Female Sex Workers.* Bucureşti: Editura Universității din Bucureşti.

Preda, Marian – Buzducea, Doru – Lazăr Florin – Vlad, Grigoraş 2012. Exploring the Influence of Age, Ethnicity and Education as Risk Factors for HIV Transmission among Adolescent and Young Female Sex Workers in Romania. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala* 38, 42–53.

Preda, Marian – Jderu, Gabriel – Mihai, Ioana-Alexandra 2005. *Consumul de droguri în rândul tinerilor din România. Raport de cercetare [Drogfogyasztás a romániai fiatalok vonatkozásában. Kutatásjelentés].* Bucureşti: Organizația Salvați Copiii.

Pusztai Gabriella – Hatos Adrian (szerk.) 2012. *Higher Education for Regional Social Cohesion.* Budapest: Hungarian Educational Research Association.

Pusztai Gabriella – Hatos Adrian – Czeglédi Tímea (szerk.) 2012. *Third Mission of Higher Education in a Cross-Border Region*. Debrecen: University of Debrecen – CHERD.

Sárosi Z. 2005. *Munkaerőpiaci preferenciák csíkszentdomokosi fiatalok körében.* Kézirat.

Săveanu, Sorana 2008a. Adolescenții în situații de risc. Fuga de acasă a adolescenților orădeni [Tizenévesek kockázati helyzetben. Nagyváradi tizenévesek otthonról való elszökése]. In: Coman, Claudiu (szerk.): *Colocviul internațional de Ştiințe Sociale ACUM 2007. [Nemzetközi Társadalomtudományi Kollokvium – ACUM 2007].* Braşov: Ed. Universității din Transilvania. 125–134.

Săveanu, Sorana 2008b. Adolescenții în situații de risc. Sinuciderea la elevii din Oradea [Tizenévesek kockázati helyzetben. Öngyilkosság a nagyváradi diákok esetében]. In: Drugaş, Marius – Bonchiş, Elena (szerk.): *Statutul psihologului şcolar. Prezent şi perspective, volumul lucrărilor Conferinței Naționale a Psihologilor Şcolari, Băile Felix, octombrie 2007. [Az iskolapszichológus státusa. Jelen és jövő. Az Iskolapszichológusok Országos Konferenciájának tanulmánykötete, Félixfürdő, 2007. október 26–27.].*Oradea: Editura Universității din Oradea, 261–270.

Sólyom Andrea 2002a. A BBTE-n tanuló diákok politikai értékorientációi. In: Veres Valér (szerk.): *RODOSZ–tanulmányok. III. Társadalom- és humántudományok*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó. 89–97.

Sólyom Andrea 2002b. BBTE-n tanuló diákok politikai értékorientációi. In: Szabó Ödön (szerk.): *Szélrózsa – Tudományos és kulturális évkönyv*. Nagyvárad: RODOSZ – Bihar Megyei Szervezet. 183–190.

Sólyom Andrea 2003. Esettanulmány ifjúsági csoportkultúrákhoz tartozó székelyudvarhelyi fiatalokról. In: Veres Valér (szerk.): *RODOSZ-tanulmányok. III. Társadalom- és humántudományok.* Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó. 113–145.

Sólyom Andrea 2004. Esettanulmány az ifjúsági csoportkultúrákhoz tartozó székelyudvarhelyi fiatalokról. In: Szapu Magda (szerk.): *Ifjúsági „szubkultúrák" Magyarországon és Erdélyben*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 188–237.

Sólyom Andrea 2005. Ifjúsági szubkultúrák Székelyudvarhelyen. *Új Ifjúsági Szemle* 1, 35–51.

Sólyom Andrea 2007a. Dilemmák a középiskolások és egyetemisták politikához való viszonyának kutatása közben. In: Plugor Réka (szerk.): *RODOSZ-konferenciakötet*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó. 147–150.

Sólyom Andrea 2007b. Ifjúsági szubkultúrák és csoportfolyamatok Székelyudvarhelyen. In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza Könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról.* Kolozsvár:

BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság. 101–132.

Sólyom Andrea 2009a. Erdélyi fiatalok politikához való viszonyának kutatása közben felmerülő problémákról. *Educatio* 4, 519–524.

Sólyom Andrea 2009b. High school and university student's political action patterns. *Political Studies Forum* 1/1, 41–80.

Sólyom Andrea 2009c. Subculturi ale tinerilor și procese subculturale în Odorheiu Secuiesc. Studiu de caz http://rekonnect.files.wordpress.com/2009/09/reconect_02_2009_solyom.pdf [Ifjúsági szubkultúrák és folyamatok Székelyudvarhelyen. Esettanulmány]. *Reconect* 3, 177–198.

Sólyom Andrea 2010a. Egyetemisták és középiskolások politikai kultúrája. In: *Doktorandus Fórum 2010*. Iaşi: Cermi, 71–82.

Sólyom Andrea 2010b. Székelyudvarhelyi XI–XII. osztályos diákok értékpreferenciái. *Reconect* 3/1, 61–79.

Sólyom Andrea 2011a. High school and university students' opinions about politics. *Compaso* 2/1, 173–206.

Sólyom Andrea 2011b. Politikai kultúra és társadalmi értékek. In: Barna Gergely – Kiss Tamás (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató – Kriterion Könyvkiadó. 261–292.

Sólyom Andrea 2012. A diákok politikához való viszonyának életkori sajátosságai. *Reconect* 4/1, 15–41.

Sólyom Andrea 2013a. Politikai cselekvési minták középiskolások és egyetemisták körében. *Pro Minoritate* 2, 97–128.

Sólyom Andrea 2013b. Social distance perceived by high school students. In: Runcan, Patricia-Luciana – Rață, Georgeta – Iovu, Mihai-Bogdan (szerk.): *Applied Social Sciences. Sociology.* Newcastle: Cambdridge Scholar Publishing. 301–308.

Sorbán Angella (szerk.) 2002. *Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról.* Budapest – Kolozsvár: Akadémiai Kiadó – Scientia Kiadó.

Stănculescu, Manuela 1996. Profiluri atitudinale ale tinerilor din România [Romániai fiatalok magatartási jellemzői]. *Revista de Cercetări Sociale* 3, 66–108.

Stoica, Laura – Vonica Răduțiu, Simona 2004. Autopercepția tinerilor privind accesul la decizie, în România [Fiatalok önértékelése a döntéshozatalban való részvételt illetően, Romániában]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 233–254.

Strâmbeanu, Marius 2005. Implicarea civică a tinerilor din România [Fiatalok közéleti szerepvállalása Romániában]. *Revista Calitatea Vieții* 3–4, 231–251.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.) 2013. *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest – Szeged: NCSSZI – Belvedere Kiadó.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szapu Magda 2004. *Ifjúsági „szubkultúrák" Magyarországon és Erdélyben*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

Szarka László – Kötél Emőke 2008. *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején.* Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.

Székely Levente (szerk.) 2014. *Magyar identitás határon innen és túl*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítvány.

Székely Tünde 2013. Erdély, Románia (esettanulmány). In: Szabó András – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest – Szeged: NCSSZI – Belvedere Kiadó. 115–126.

Szentannai Ágota 2001. A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. *REGIO* 4, 113–131.

Ticu, Constantin (szerk.) 2000. *Drug-Use Amongst Teenagers in Romania and the Republic of Moldavia.* Prague: Research Support Scheme.

Toró Tibor – Székely Tünde 2012. *Erdélyi ifjúsági jelentés.* Temesvár: Integratio Alapítvány.

Tőkés Gyöngyvér 2010a. Digitális egyenlőtlenségek a Maros megyei középiskolások körében. *Reconect* 2/2, 96–110.

Tőkés Gyöngyvér 2010b. Internethasználati szokások a Maros megyei középiskolás diákok körében. In: Ármeán Otília – Gagyi József (szerk.): *Új média és kommunikatív magatartás*. Kolozsvár: Scientia Kiadó. 201–214.

Tőkés Gyöngyvér 2010c. Digitális egyenlőtlenségek a romániai fiatalok körében. *Korunk* 11, 50–62.

Tőkés Gyöngyvér 2011. *Az erdélyi középiskolások digitális műveltsége és részvétele az új médiakommunikációban*. Kolozsvár: Sapientia – EMTE, Médianevelés. http://slideplayer.hu/slide/1991061/# (2014. 10. 23.)

Tőkés Gyöngyvér 2013. Digitális egyenlőtlenségek a romániai fiatalok körében. In: Tőkés Gyöngyvér – Sántha Ágota (szerk.): *Új média, médiakonvergencia, kulturális változások. 2009. március 27–28. Marosvásárhely.* Kolozsvár: Scientia Kiadó. 69–81.

UNICEF – Angel Appeal 2015. *Studiu privind normele sociale care influențează comportamentele de risc ale adolescenților din România 2014. Raport [Tanulmány a román tizenévesek viselkedését befolyásoló társadalmi normákról].* București: UNICEF – Fundația Romanian Angel Appeal.

Urse, Laureana 1996. Timpul liber al tinerilor [Fiatalok szabadideje]. *Revista Calitatea Vieții* 1–2, 119–128.

Vass Melinda 2008. Itthon vagy külföldön? A külföldi munkavállalás mai gyakorlatának elemzése az oroszhegyi fiatalok körében. In: Biró A. Zoltán (szerk.): *Változó térség. Szociológiai és antropológiai elemzések*. Csíkszereda: Alutus Kiadó.

Vén Enikő 2007. *A külföldi munkavállalás típusú migráció jelensége a csíkszeredai Sapientia Egyetem diákjai körében.* Kézirat.

Veres Valér 1994a. Egy kutatás előzményei és története. *Hitel. Erdélyi Szemle* 5–6, 62.

Veres Valér 1994b. A romániai magyar ifjúság civil szerveződéseinek, mozgalmi életének fejlettségi szintje. *Hitel. Erdélyi Szemle* 5–6, 63–71.

Veres Valér 1995. Viata organizațională a tineretului maghiar din România. *WEB* 1, 40.

Veres Valér 1996. A romániai magyar ifjúsági szervezeti szféra. *Korunk* 5, 102–106.

Veres Valér 1998. Pénz vagy tudás? *Korunk* 9/6, 26–36.

Veres Valér (szerk.) 2000. *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban.* Budapest – Kolozsvár: Új mandátum – Limes.

Veres Valér 2004. Jövőtervek az erdélyi magyar és román középiskolások körében a társadalmi háttér kontextusában. In: Balázs Imre József (szerk.): *Ablak a jelenre. Erdélyi középiskolások társadalomképe.* Kolozsvár: Komp-Press – Korunk Baráti Társaság. 176–196.

Veres Valér 2005. Kisebbségi magyar fiatalok jövőtervezése. *Korunk* 16/11, 32–49.

Veres Valér 2006. Középosztályosodási tendenciák vizsgálata a marosvásárhelyi Félsziget fesztivál résztvevői körében. *WEB* 14–15, 35–46.

Veres Valér 2007. Tendințe de întărire a clasei de mijloc în rândul tinerilor [A középosztályosodási tendenciák a fiatalok körében]. In: Mitulescu, Sorin (szerk.): *Studii în domeniul tineretului [Tanulmányok fiatalokról].* București: Ed. Didactică și Pedagogică. 32–46.

Veres Valér – Magyari Tivadar – Csata Zsombor 2002. *Magyar fiatalok a Partiumban és Belső-Erdélyben az ezredfordulón. Mozaik 2011. Regionális gyorsjelentés a kisebbségben és szórványban élő erdélyi magyar fiatalok helyzetéről és lehetőségeiről.* Kolozsvár: Max Weber TK Alapítvány.

W1 = Román Oktatáskutató Intézet: www.ise.ro (2017. 01. 05.)

W2 = http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/sajto_prez_2016_jan_28_vegl_bo.pdf (2017. 01. 05.)

W3 = GeneZYs 2015. http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/hirek/2016/01/genezys (2017. 04. 05.)

Melléklet

1. táblázat

Az ANSIT (2010 után: ISE) ifjúságkutató csoportja által végzett ifjúsági vizsgálatok

	Időszak	Cím		Kérdéskörök / témakörök / kulcsszavak	Módszertan	N	Kcs.
1	2002–2005	Tinerii și activitatea economică	Fiatalok és gazdasági aktivitás	A fiatalok gazdasági (vállalkozói) szférában való részvételéhez kapcsolódó problémák beazonosítása: okok, tényezők, dimenziók	A fiatalokra országos szinten reprezentatív mintán végzett adatfelvétel + kvalitatív adatgyűjtés: interjúk és esettanulmányok	N.A.	18–30
2	2002–2005	Educația, cultura și creativitatea in viața tinerilor	Oktatás, kultúra és kreativitás a fiatalok életében	A kreativitásra ható környezeti tényezők, a kreativitás fejlesztését elősegítő tényezők, a kreativitás szerepe a formális és nem formális oktatásban	Másodelemzés (EUROSTAT-adatok, illetve a Román Országos Statisztikai Intézet adatai) + kvantitatív adatfelvétel a fiatalokra nézve reprezentatív országos mintán + kvalitatív adatgyűjtés	1.100	15–29
2	2003	Tineret și comportament antreprenorial	Ifjúság és vállalkozói magatartás	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
3	2005	Identificarea nevoilor de informare și de alte servicii pentru tineri	A fiatalok információ- és más szolgáltatások iránti igényének beazonosítása	A fiatalok elvárásai és igényei az információszerzés terén / az információhoz való hozzáférés kapcsán felmerülő problémák; kereslet/kínálat; hozzáférési módok/módozatok; információs források /csatornák, információkat szolgáltató szervezetek; manipulálás és félretájékoztatás kockázata; az információhoz való hozzáférés kontrollálása	Kvantitatív másodelemezés (Tinerii și așteptările lor) + kvalitatív adatgyűjtés: 8 fős fókuszcsoportok (beszélgetésenként 6 szakértő, 1 tanuló, 1 gazdaságilag aktív fiatal bevonásával)	–	–

	Időszak	Cím		Kérdéskörök / témakörök / kulcsszavak	Módszertan	N	Kcs
4	2006	Reducerea factorilor de risc la tineri. Focalizare asupra manifestărilor de violență din rândul tinerilor	Fiatalokat érintő kockázati tényezők csökkentése. A fiatalok körében megnyilvánuló agresszió vizsgálata	Az agresszió megnyilvánulási formái, kockázati tényezők / veszélyeztetettség	Kvalitatív kutatás: dokumentumelemzés, fókuszcsoportos beszélgetések, egyéni interjúk (Bukarest, Iași megye: Iași + Holboca) fiatalok és szakértők részvételével	–	–
5	2006	Tinerii și integrarea europeană 2006	A fiatalok és az EU-integráció – 2006	Napjaink társadalmi elvárásaihoz való adaptáció mértéke / kihívásainak való megfelelés: IKT-használat, életstílus, mobilitás, idegennyelv-ismeret; az EU-csatlakozás tényének ismerete, tudatossá tétele, globalizáció, europenizmus, ideológiai orientációk, értékek, véleménynyilvánítás	Kvantitatív adatfelvétel országos mintán + kvalitatív adatgyűjtés: fiatalokkal és ifjúságsegítőkkel készült fókuszcsoportos beszélgetések	1.186	15–29
6	2007	Fenomene de marginalizare și excludere socială în rândul Tinerilor. Faza I: Principalele fenomene de marginalizare și excludere în rândul tinerilor (dimensiuni, caracteristici, factori de risc)	A marginalizáció és társadalmi kirekesztés jelensége a fiatalok körében. Első fázis: főbb marginalizációs és kirekesztési jelenségek (dimenziók, jellemzők, kockázati tényezők)	Hátrányos helyzetű, marginalizált fiatalok élethelyzetének vizsgálata. A marginalizáció és kirekesztés jelenségének dimenziói, jellemzői, kockázati tényezői	Statisztikai adatelemzés (az ellátó rendszerből kilépő fiatalok, korai iskolaelhagyók, fiatalkori bűnözők, drogfogyasztók) + az Országos Drogellenes Hatóság adatainak (2004–2006) felhasználása	–	–
7	2007	Fenomene de marginalizare și excludere socială în rândul tinerilor. Faza a II a: Posibilități de reducere, a marginalizării și excluderii tinerilor consumatori de droguri	A marginalizáció és társadalmi kirekesztés jelensége a fiatalok körében. Második fázis: a drogfogyasztó fiatalok esetén jelentkező marginalizációs és kirekesztési kockázat csökkentési lehetőségei	Drogfogyasztó fiatalokat érintő kockázatok és veszélyek, illetve azok csökkentése	Kvalitatív adatgyűjtés: félig strukturált interjúk, fókuszcsoportos beszélgetés, kérdőíves adatgyűjtés drogfogyasztók, nem fogyasztók, illetve szakértők körében	–	–

	Időszak	Cím		Kérdéskörök / témakörök / kulcsszavak	Módszertan	N	Kcs.
8	2007	Cetățenia în viața cotidiană a tinerilor. Cercetare calitativă	Állampolgárság a fiatalok mindennapi életében	Az állampolgárság jelentősége fiatalok életében (politikai-jogi, gazdasági környezet, intézmények és infrastruktúra, nemzeti hagyaték, elkötelezettség, migráció, interperszonális viszonyok)	Kvalitatív adatgyűjtés: 14 egyéni interjú + 46 rugalmas kérdőív, adatbázis / kvantitatív elemzés: 1077 válaszadó	–	–
9	2007	Organizațiile neguvernamentale și voluntariatul: ofertă și atracție pentru tineri	Nem-kormányzati szervezetek és az önkéntesség: szervezeti kínálat és a fiatalok bevonzása	Politikai kultúra, közéleti részvétel, civil szervezetekkel való kapcsolat, önkéntesség	Kvalitatív adatgyűjtés: 4x3 fókuszcsoportos beszélgetés (tanulók, egyetemi hallgatók, gazdaságilag aktív fiatalok) a Bukarestben, Kolozsváron, Iași-ban és Constanța-n élő fiatalokkal. Másodelemzés: DSCPT-adatfelvételek, Young Europeans – Gallup Organization	–	15–35
10	2007–2008	Participarea socială a tinerilor din comunitățile românești aflate în jurul granițelor României	Románia határai mentén élő román közösségbeli fiatalok részvétele a társadalmi életben	Az ország határain kívül élő román fiatalok integrációja / részvétele a határon túli közösségek szervezeti életében; a közösségek jellemzői az identitás megőrzésére való törekvés szempontjából	Kvalitatív kutatás: dokumentumelemzés, fókuszcsoportos beszélgetések, egyéni interjúk Szerbiában, Bulgáriában, Magyarországon és Ukrajnában élő román fiatalokkal	N.A.	14–35
11	2008	Orientări și valori ale tinerilor cu privire la carieră și muncă. Dificultăți în angajarea tinerilor în munca. Tinerii în mediul de afaceri – Investigație sociologică pe baza de interviu și chestionar	Fiatalok orientációja és értékei a karrier és munka vonatkozásában. Nehézségek a fiatalok foglalkoztatása terén. A vállalkozói szféra fiataljai. Kérdőíves adatfelvételen, illetve interjús adatgyűjtésen alapuló vizsgálat	Országos kvantitatív vizsgálat: fiatalok gazdasági potenciálja/ humánerőforrás-elemzés; leíró kvalitatív: fiatal vállalkozók, karrier alakulását meghatározó tényezők (foglalkozás, képzettség, foglalkoztatási formák, mobilitás, oktatás-munka-karrier: értékek, aspirációk, jövőtervek, motivációk, stratégiák)	Országos adatfelvétel, másodelemzés és hivatalos statisztikák + leíró kvalitatív elemzés sikeres fiatalokkal készített egyéni interjúk, illetve dokumentumelemzés alapján	–	15–35

	Időszak	Cím		Kérdéskörök / témakörök/ kulcsszavak	Módszertan	N	Kcs.
12	2008	Tinerii din mediul rural. Nevoi și așteptări specifice	A rurális környezetben élő fiatalok. Igények és várakozások	A rurális környezetben élő fiatalok szociokulturális jellemzői: életminőség, oktatás, fejlesztési perspektívák, politikai kultúra, hagyományok, szabadidős tevékenységek	Kvantitatív adatfelvétel a rurális környezetben élő fiatalok körében	1.100	14–35
13	2008	Tinerii și mediile de comunicare	Fiatalok és kommunikációs médiumok	IKT-használat és médiafogyasztás	Kvantitatív másodelemzés: Soros Alapítvány 2006-os vonatkozó vizsgálatának adatai, Ifjúsági barométer 2007, 2008 + kvalitatív adatgyűjtés: fókuszcsoportos beszélgetések fővárosi fiatalokkal (középiskolás tanulókkal és egyetemi hallgatókkal)	36	14–35
14	2011	Cetățenia și participarea politică a tinerilor din România	Állampolgárság és a fiatalok politikai életben való részvétele	Politikában és közéletben való részvétel fő egyéni és társadalmi tényezői	Kvantitatív másodelemzés: statisztikai adatok, European Value Survey – 2008, Soros Alapítvány 2010-es (*Implicarea civică și politică a tineri)* adatfelvétele, Eurobarometer	–	–
15	2015	Condiții sociale și economice ale vieții studenților din România (EUROSTUDENT V 2012-2014, Sinteza raportului național	A romániai egyetemi hallgatók társadalmi és gazdasági helyzete (EUROSTUDENT V) 2012– 2014. Az országos jelentés szintézise	Társadalmi-gazdasági háttér/ jellemzők, felsőoktatási belépés és pályautak, egyetemi hallgatók helyzete a munkaerőpiacon, időfelhasználás, képzés minőségének megítélése, elégedettség a képzés minőségével, nemzetközi mobilitás	Egyetemi hallgatók körében végzett kvantitatív adatfelvétel	2.184	18+
16	2014–2015	Aspecte privind incluziunea socială a tinerilor aflați în afara sistemelor de educație, formare și ocupare profesională (NEET)	NEET-fiatalok társadalmi bevonása	Lehetőségek és nehézségek az oktatás, képzés, munkába lépés terén, stratégiák, veszélyeztettségi/kockázati faktorok, korai iskolaelhagyás, támogatási rendszer és szolgáltatások, sikeresség és karrier, IKT- és médiahasználat	Kvalitatív kutatás: dokumentumelemzés + 55 interjú inaktív fiatalokkal + 23 interjú a támogatószféra, az oktatás, a foglakoztatói szféra és az ifjúsági szféra aktoraival	–	–

Morvai Tünde

SZLOVÁKIAI IFJÚSÁGKUTATÁSOK

Bevezetés

Tanulmányomban áttekintem a szlovákiai és a szlovákiai magyar ifjúsággal foglalkozó kutatásokat. Nagyobb részben a szlovákiai szlovák részre fókuszálok, mivel magyar nyelven kevés publikáció áll rendelkezésünkre e vonatkozásban. A szlovákiai kutatásokat ebből kifolyólag részletesebben fogom bemutatni, a magyar érdekeltségű kutatásokat csupán röviden ismertetem.

A szlovákiai kutatások intézményi háttere

A közép-kelet-európai országokhoz hasonlóan az akkor még Csehszlovákiához tartozó Szlovákiában is az 1989-es rendszerváltást követően következett be fordulat az ifjúságot érintő társadalomtudományi kutatásokban (is). Változás történt a módszerekben, a témakörökben, de a kutatásokat végző és kezdeményező intézmények/szervezetek köre is jelentősen bővült. Az ifjúságkutatásokat különböző állami intézmények, egyetemek és kutatóműhelyek végzik, nincsen erre specializálódott külön intézmény. Az állami intézmények közül kiemelem a Szlovák Köztársaság Oktatás-, Tudomány-, Kutatás- és Sportügyi Minisztériuma (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, továbbiakban: SK OTKSM) által 2007-ben alapított Szlovák Ifjúsági Intézetet (Slovenský inštitút mládeže, továbbiakban: IUVENTA). Az intézet sokrétű feladatköre között szerepel a fiatalok kutatásával foglalkozó projektek támogatása. Emellett fontos adatgyűjtő funkcióval is bír, honlapján[1] ugyanis elérhetőek az 1993 óta zajló, szlovákiai fiatalokkal foglalkozó hazai és nemzetközi kutatások eredményei. Céljuk azonban nem csupán a kutatások írott anyagainak közzététele, az empirikus vizsgálatok adatbázisait is hozzáférhetővé teszik, azzal a reménnyel, hogy a kutatók azokat használják majd további elemzések megírásához. A IUVENTA annak érdekében, hogy az ifjúságpolitika kialakításában segítse a kormányzatot, igyekszik együttműködni az ifjúsággal foglalkozó tudományos szakemberekkel, rendszeres találkozókra hívja őket, ahol a téma szakavatott képviselői prezentálni tudják a legfrissebb kutatási eredményeiket.[2]

[1] W1.
[2] Miháliková 2010.

A 2014 óta működő Tudományos és Műszaki Információs Központba (Centrum vedecko-technických informácií, továbbiakban: CVTI) beolvadó, korábban önálló intézményként működő Oktatási Információs és Előrejelzési Intézet (Ústav informácií a prognóz v školstve, továbbiakban: ÚIPŠ) az oktatásügyi tárca fennhatósága alá tartozott, kiemelkedő szerepe volt főként az oktatási rendszerben még benn lévő fiatalokkal kapcsolatos adatgyűjtésben, felmérések lebonyolításában. Az egyik, jelenleg még nem publikált országos, reprezentatív szociológiai felmérése az emberi jogok oktatásával és azok érvényesülésével foglalkozott iskolai és otthoni környezetben egyaránt. Ezzel a SK OTKSM *Az emberi jogi nevelés az iskolában (2005–2014)* elnevezésű nemzeti akciótervének megvalósításához, valamint az *Országos stratégia az emberi jogok védelmére és támogatására 2015–2020* projekt kidolgozásához járul(t) hozzá. Másik kitüntetett kutatása az Európai Unió Drogellenes Stratégiája és a Nemzeti Drogellenes Stratégia (2013–2020) köré épül.[3] Az ÚIPŠ mindkét témával foglalkozott korábban is. Ezen túl főbb kutatásai a következő témakörökben zajlottak: legális és nem legális drogfogyasztás, a fiatalok társadalmi-egészségügyi, társadalmi-politikai problémái, a fiatalok életstílusa és értékrendje, emberi jogok, általános és középiskolás diákok magatartása, szabadidő-felhasználás, a fiatalok részvételi magatartása.

A szlovákiai ifjúság problémáival foglalkozó *Mládež a spoločnosť – Ifjúság és Társadalom* című folyóiratot 1990-ben szintén az akkori Ifjúságügyi Minisztérium Iskolaügyi Információk és Prognózisok Intézete alapította azzal a céllal, hogy a társadalmi változás adta keretek között teret adjon a fiatalokat érintő problémákkal foglalkozó vélemények megvitatására. A lap 1995-ben profilt váltott, negyedévente megjelenő, állandó szerkesztőbizottsággal rendelkező, lektorált tudományos folyóirattá nőtte ki magát.[4] Emellett a szociológiai, pedagógiai és pszichológiai tudományos folyóiratok is nyitottak az ifjúságot érintő tudományos cikkek közlésére.

Az Európai és Regionális Ifjúságkutatások Központja (Centrum pre európsky a regionálny výskum mládeže, továbbiakban: CERYS) a nagyszombati Szent Cirill és Metód Egyetem Bölcsészettudományi Karának ifjúságkutatásokkal foglalkozó kutatóműhelye. Az európai ifjúságkutatások szakmai és adminisztrációs partnereként a CERYS működött együtt az Európai Bizottsággal. Az 1989-es fordulat következtében kialakuló új társadalmi környezetben a szlovák ifjúságszociológia tudományos és módszertani alapjainak megteremtéséhez nagyban hozzájárult a Szlovák Tudományos Akadémia Szlovák Szociológiai Társaság (Slovenská sociologická spoločnosť, továbbiakban: SSS) Ifjúságszociológiai Osztályának megalapítása. Alapító elnöke, Ladislav Macháček a szlovák ifjúságszociológia legkiemelkedőbb kutatója volt, 2015-ben bekövetkezett haláláig. Az Európai Bizottság és az Európai Tanács az EU-hoz 2004-ben csatlakozó államok, köztük Szlovákia ifjúságpolitikájáról is megállapította, hogy nem rendelkeznek pontos ismeretekről

[3] W2.

[4] Macháček 2011.

a fiatal generációval kapcsolatban, ami megnehezíti az őket érintő kérdésekben való döntéshozatalt, különösen, hogy a kutatók, a fiatalok és a politikusok között akadozik a kommunikáció. A jelentés bírálja mind a kvantitatív, mind a kvalitatív kutatások módszereinek nem megfelelő szintű fejlődését.[5]

A szlovákiai ifjúságkutatások

A szlovák ifjúságkutatások kronologikus sorrendje[6]

1994 – A szlovák ifjúság, értékrend és szabadidő-eltöltés
1997 – A fiatalok értékrendje a társadalmi átalakulás folyamatában
2002 – Fiatalok és az európai identitás
A fiatalok részvétele a város és falu életében
2004 – A fiatalok politikai részvétele Európában és Szlovákiában
A középiskolás diákok és az egyetemi hallgatók véleménye az életfeltételekről
Párkapcsolati és szülővé nevelés az általános és középiskolában
2005 – A középiskolás diákok érdeklődése a szlovák fegyveres erőknél való hivatásos szolgálat iránt
Önkormányzatiság a közép- és főiskolákon
A fiatalok társadalmi-politikai problémái Szlovákiában
A fiatalok társadalmi-egészségügyi problémái Szlovákiában
2006 – „Mindenki más – mindenki egyenlő"
A fiatalok kultúra- és művészetoktatása, valamint értékrendváltozása
2007 – A fiatalok médiaműveltségi színvonala Szlovákiában
Az egyetemi hallgatók politikai és állampolgári részvétele Szlovákiában
A középiskolás diákok politikai és állampolgári részvétele Szlovákiában
A régiók és a városok ifjúságpolitikája Szlovákiában
A fiatalok társadalmi-egészségügyi problémái Szlovákiában
Mit gondolnak a fiatalok – szabadidő és aktív részvétel a közösségi életben
Európai polgárság: egyetemi hallgatók véleménye és attitűdje
2008 – A fiatalok munkavállalásának támogatása Szlovákiában
2009 – Roma közösségek fiataljainak regionális vizsgálata
A vidéki fiatalok társadalmi és politikai részvétele
Online generáció: információ, kommunikáció és digitális részvétele az információs társadalomban

[5] Bakošová–Macháček 2009.
[6] Szlovák Ifjúsági Intézet honlapján (W1)megtalálhatók a Szlovákiában lefolytatott ifjúságkutatások, a legtöbb esetben adatbázissal és a felmérés eredményeiről készült publikációkkal együtt.

Gyerekek a jogaikról – Szlovákia 2009
Első választók – középiskolás diákok, egyetemi hallgatók és az európai parlamenti választások 2009
Az európai diákparlament projekt hatékonysága és az európai parlamenti választások
2010 – Első választók – középiskolás diákok és egyetemi hallgatók a szlovák parlamenti választásokon 2010
Intoleráns, erőszakos és extrém beszédek a 13–18 év közötti korosztály körében
Az egyetemi hallgató és önreflexiója mint az oktatási folyamat és az individualizált, proaktív élet szereplője
2011 – Az autonómia mint multidimenzionális jelenség a szlovákiai fiatalok körében
2012 – Európai fiatalok, Európa határok nélkül
Iskolai önkormányzatok mint a fiatalok részvételi lehetősége
Önkéntesség Szlovákiában
Fiatal vállalkozók igényei és akadályai
Iskolai önkormányzatok és a fiatalok állampolgári részvételének növelése (Az iskolai diákönkormányzatok és az iskola mint demokráciára nevelő intézmény)
A gyerekek és fiatalok környezetvédelmi nevelése – aktuális kép Szlovákiáról
2013 – A fiatalok felnőtté válása – szociális tényezők szerepe
A vidéki fiatalok gazdasági és állampolgári életének társadalmi és morális aspektusai
A szegény fiatalok életmódjának társadalmi összefüggései (a célcsoport szemüvegén keresztül)
Fiatalokkal és fiatal vezetőkkel foglalkozó munkások kompetenciái
A nem formális speciális oktatás Szlovákiában – igények, lehetőségek, próbálkozások, és szerzett készségek
A fiatalok nehézségei a reedukációs központok elhagyása után – érvényesülés és stratégia
Fiatal migránsok szabadidő-felhasználása
Informatikai és médiahasználati kompetenciák alkalmazása a munkában
Pozsonyi fiatal hajléktalanok speciális igényei
Az idős és fiatal generáció nyitottsága a radikális és nacionalista mozgalmak felé
A fiatalok igényei a családalapításhoz és a fiatal családok szükségletei
Nevelőszülőknél felnőtt fiatalok
Fiatalok és életstílus – trendanalízis 2000–2009

Gyermekszegénység és regionális vonzatai
Médiakommunikációs eszközök hatása
Fiatal migránsok integrációja

Szlovákia 1993-as megalakulását követő évben, 1994-ben készült az első országos, reprezentatív felmérés, amely a fiatalok értékrendjére és szabadidő-felhasználására összpontosított. Emellett foglalkozott az ifjú nemzedék más nemzetiségű, fajú és vallású kortársai felé tanúsított toleranciaszintjével is. Mivel a minta összeállításánál a nemzetiségi kvótát is figyelembe vették, a más nemzetiségű osztálytárs iránt érzett tolerancia mértéke különösen érdekes kérdésnek bizonyult. A felmérés eredményeiből kiderült, hogy a magyar nemzetiségű diákok 84%-át egyáltalán nem zavarná, ha osztálytársa más nemzetiségű lenne, ez az arány a szlovák nemzetiségű fiatalok esetén 65%. A kutatás célcsoportja a 15 és 29 év közötti generáció volt. A kérdőívet úgy állították össze, hogy a fiatalok felmérése során kapott eredményeket össze lehessen hasonlítani a 30 év fölötti generáció körében végzett hasonló vizsgálat eredményeivel.[7]

1997-ben a társadalmi átalakulás folyamatával kapcsolatos véleményükről kérdezték a szlovákiai fiatalokat. A fővárosi (pozsonyi) fiatalok körében az országossal egy időben külön reprezentatív felmérést is készítettek. Mindkét kutatás fókusza a közéleti kérdésekre irányult: az ország gazdasági és politikai eseményei iránti érdeklődés, Szlovákia NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozása, az országban zajló gazdasági reformok hatása, a privatizáció, a fiatalok politikai és társadalmi életben való aktivitása. Az értékrend és a szabadidő-felhasználás ebben a felmérésben is szerepelt.[8]

Az Európai Bizottság által támogatott, *Ifjúság és az európai identitás* témájú felmérés 2007-ben 10 európai városban, illetve régióban (Vorarlberg, Bécs, Pozsony, Prága, Chemnitz, Bielefeld, Bilbao, Madrid, Edinburgh, Manchester) készült, köztük Pozsonyban is. A 18 és 24 év közötti fiatalokat európaiságuk megéléséről kérdőív és mélyinterjú segítségével kérdezték. Az európai azonosságtudat mellett a helyi, regionális, nemzeti, nemzetiségi identitás is a kutatás tárgyát képezte. A kutatók elsődleges célja volt az Európa földrajzilag különböző pontjain élő fiatalok identitáskonstrukcióit megragadni, de vizsgálták a fiatalok multikulturalizmushoz, migránsokhoz való viszonyulását is. A migránskérdés jelenlegi aktualitása miatt kiemelendő a felmérés eredményeiből, hogy a fiatalok veszélyesnek tekintették azokat a bevándorlókat, akik nem integrálódtak, véleményük szerint ugyanis nem is akarnak beilleszkedni. Szlovákiai viszonylatban a migránsokra vonatkozó negatív észrevételek a roma lakosság elutasítottságához hasonlíthatóak.[9]

[7] Zubalová és mtsai 1994.
[8] W3.
[9] Macháček 2002.

A fiatalok részvétele a városok és falvak életében című projekt elindítását az motiválta, hogy a 2001-ben életbe lépett decentralizációs törvény értelmében államigazgatási feladatokat és hatásköröket ruháztak át önkormányzati szervekre. A kutatás azt szándékozta felmérni, be tudtak-e a fiatalok kapcsolódni a települések életének szervezésébe, és milyen mértékben tudnak hozzájárulni a városok és falvak fejlődéséhez. A kérdőíves vizsgálat során 1000 fiatalt és 1000 polgármestert kérdeztek meg. A felmérésből kiderült, az önkormányzati szervek és a fiatalok közötti információáramlás alacsony szinten működik, nem dolgoznak együtt kellőképpen. Az önkormányzatok nem vonják be az ifjúságot a települések társadalmi életébe. Azonban a fiatalok sem mutatnak különösebb hajlandóságot arra, hogy részt vegyenek településük életének szervezésében, inkább saját szakmai érvényesülésükre koncentrálnak. Szabadidejüket ennek megfelelően szakmai fejlődésükre és egészségük megőrzésére fordítják.[10]

A fiatalok politikai részvétele Európában és Szlovákiában elnevezésű kutatás 2003 és 2005 között zajlott az Európai Bizottság finanszírozásával. Szlovákián kívül még hét európai ország (Ausztria, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Nagy-Britannia) vett részt a felmérésben. A nagyobb lélegzetvételű projekt kvantitatív (kérdezőbiztossal lekérdezett kérdőív) és kvalitatív (fókuszcsoport és egyéni mélyinterjú) módszerrel is dolgozott. A projekt célja egy, a résztvevő országok közötti összehasonlító elemzés megvalósítása volt, hogy ezáltal hozzá tudjanak járulni az európai ifjúságpolitika fejlesztéséhez. Sem a kutatók, sem a döntéshozók számára nem lehetett újszerű megállapítás a fiatalok alacsony szintű érdeklődése a politika iránt. Az érdektelenség ellenére sokan élnek választójogukkal, amelyet a politikai részvétel leghatékonyabb eszközének tartanak. Az új társadalmi mozgalmak és politikai szervezetek sokkal vonzóbbak a fiatalok számára, mint a hagyományosak. Az új szerveződésekben magasabb a részvételi hajlandóságuk. Szlovákia a felmérés évében (2004) csatlakozott az Európai Unióhoz, a megkérdezett fiatalok még csak reményüket fejezhették ki, de ezt meg is tették, miszerint az ország uniós tagsága magával hozza a magasabb társadalmi igazságosságot és több munkalehetőséget teremt.[11]

A IUVENTA által koordinált kutatás 1210 szlovákiai középiskolás és egyetemista véleményét kérdezte meg életkörülményeikről. A 2004-ben készült felmérés eredményeit a *Gyermek- és ifjúságpolitikáról* szóló nemzeti jelentéshez kívánta felhasználni a kormányzat. A kérdések az állampolitika ifjúságra gyakorolt hatásai köré szerveződtek: a fiatalok társadalmi-gazdasági életfeltételei, a továbbtanulás feltételei, a munkaerőpiacon való érvényesülési lehetőségek, szabadidő-felhasználás, a fiatalok részvétele a települések fejlődésében, családi körülmények, a negatív társadalmi jelenségekről szóló vélemények. A megkérdezettek többsége nem szeretné elhagyni Szlovákiát, alapvetően elégedett az életkörülményeivel. A kül-

[10] W4.

[11] Macháček 2005.

földre költözni szándékozók legfőbb indítéka a munkavállalás lenne, nem magas arányban, de szerepel a válaszok között a tanulmányi célú hosszabb távú szülőföldelhagyás. A serdülők alacsonynak ítélik meg a szlovákiai munkabéreket, hajlandóak lennének külföldön is munkát vállalni. Kevés diák nyilatkozta azt, hogy tanulmányai befejeztével önálló vállalkozásba kezdene. Szlovákia Európai Unióba való belépésétől az ország társadalmi és gazdasági helyzetének javulását várták. Szlovákiát demokratikus országnak gondolták, azonban elismerték, hogy bizonyos nemzetiségeket ér a többségi nemzet részéről diszkrimináció, amelynek oka a kisebbségi kultúra iránti közömbösség. A fiatalok tradicionális értéket vallanak a családról, házasságkötést és gyermekvállalást egyaránt terveznek. Saját bevallásuk szerint kevés információ áll a fiatalok rendelkezésére a települések döntéshozatali folyamatába való bekapcsolódási lehetőségekről. Ez lehet az egyik oka, hogy nem is akarnak kifejezetten élni ezekkel a lehetőségekkel, inkább külső szemlélőként figyelik a körülöttük zajló eseményeket.[12]

Az Európa Tanács *Mindenki más, mindenki egyenlő* kampánya (2006) keretében több európai országban készült felmérés a fiatalok emberi jogi ismereteiről és a tolerancia iránti fogékonyságukról. A kérdőívben szerepeltek kérdések a különböző kisebbségekhez (nemzetiségi, szexuális, vallási és egyéb hátrányos helyzetű csoportokhoz) való viszonyulásukról; az emberi jogok oktatásáról, betartásáról; valamint a fiatalok állampolgári részvételéről és a nem formális oktatásról is. A nemzetiségek közül legkevésbé a romákat fogadják el, a velük kapcsolatos előítéleteik mélyen gyökereznek minden korosztályban és minden iskolai szinten. A homoszexualitás Szlovákiában tabutéma, a fiatalok alulinformáltak ebben a kérdésben. Minél informáltabbak a különböző szexuális orientációról, annál inkább toleránsabbak. Az emberi jogok iskolai környezetben való oktatásáról úgy vélekednek a diákok, hogy sokkal inkább a gyakorlati ismeretekre kellene összpontosítani. A közéleti ügyekben való aktív részvételi hajlandóságuk, a korábbi kutatások eredményeihez hasonlóan alacsony szintű.[13]

*A fiatalok kultúra- és művészetoktatása, valamint értékrendváltozásá*ról szóló 2006-os felmérés három országban zajlott: Csehországban, Szlovákiában és Ukrajnában.[14] A gimnazisták (309 fő) körében végzett felmérés középpontjában a művészeti oktatás értékrend-formálásra tett hatása állt. Az esztétikai, társadalmi, erkölcsi és művelődés területén kialakult vagy formálódóban lévő értékek megragadására összpontosítottak abból a szemszögből, hogy fellelhető-e különbség a szabadidejükben művészeti oktatásra járó, illetve más elfoglaltságot előnyben részesítő diákok között. A szabadidejükben művészeti szakkört látogató diákokról elmondható, hogy a többi diákhoz viszonyítva az esztétikai és erkölcsi értékrendjük formálásában szerepet játszik a művészeti oktatás. Országok közötti összeha-

[12] W5.
[13] W6.
[14] Lohynová 2008.

sonlításban a csehországi diákok nagyobb arányban töltik szabadidejüket különböző szervezett szakkörökön, képzéseken.

A 13 és 22 év közötti fiatalok médiahasználati szokásait, médiaműveltségük szintjét volt hivatott feltérképezni egy 2007-ben megvalósult kérdőíves kutatás.[15] Mennyi időt töltenek különböző médiaeszközök használatával, milyen médiatartalmak iránt érdeklődnek, szüleik szabályozzák-e a médiaeszközökhöz való hozzáférésüket, milyen módon használják ki a médiatechnológia vívmányait saját véleményük, gondolataik kifejezésére, képesek-e kiszűrni a manipulatív elemeket – ezeknek a kérdésköröknek a megválaszolására vállalkozott a projekt. A megkérdezettek által használt legkedveltebb médiaeszköz a televízió, amely a passzív szabadidő-eltöltésnek ad teret. Azonban egyre többen használják az internet adta lehetőségeket kommunikációs csatornaként (chat, szociális hálók, fórumok) főként a kortársaikkal való kapcsolattartásra. A diákok hiányolják, hogy az oktatásban nem használják ki az új eszközök adta lehetőségeket.

2007-ben az egyetemi hallgatók és a középiskolai diákok politikai és állampolgári részvételéről készült egy átfogó szociológiai felmérés, amely egy hasonló, 2005-ben lebonyolított kutatáshoz kapcsolódott. A két kutatás eredményeit egyszerre dolgozták fel, és egyúttal összehasonlító vizsgálatokat is végeztek. Azon kevesek, akik a politika iránt érdeklődnek, egyre inkább polarizálódnak: míg 2005-ben nem sorolták be magukat sem jobboldaliként, sem baloldaliként, addig 2007-ben letértek a középútról, egyre nagyobb mértékben azonosították magukat jobboldaliként vagy baloldaliként. A jövőképüket illetően is történt elmozdulás, negatív irányba, kevésbé optimistának látják jövőjüket, összehasonlítva a szüleikével. A választásokon való részvételi kedvük valamelyest emelkedett (57–61%). A közéletben való részvételük legfőképp kulturális és sportszervezeti tagságra korlátozódik, ifjúsági szervezetekben nem jellemzően tevékenykednek, időhiányra hivatkozva. A politikai ismeret teszten a legalapvetőbb kérdésekre (ki a Szlovák Köztársaság elnöke, hány évre választják a parlamentet, milyen színű az Európai Unió zászlaja, mely országok az Európai Unió tagállamai) jól válaszoltak. Az ennél bonyolultabb kérdésekkel, például a végrehajtó és törvényhozó hatalommal összefüggő tudásuk már alacsony szintű volt. Az egyetemisták körében külön kérdéskör foglalkozott a Főiskolák Hallgatói Tanácsának (Rada študentov vysokých škôl) megalakulásával összefüggő ismeretekkel. Az iskolai önkormányzatokban, illetve az akadémiai szenátusokban való részvételükről, illetve azok működéséről is faggatták a hallgatókat. A hallgatói parlamentek létezéséről rendelkeznek ismeretekkel a hallgatók, 42%-uk részt is vett a diákparlamenti választásokon, és alapvetően hasznosnak (70%) ítélik meg a diákképviselők munkáját. A Főiskolák Hallgatói Tanácsának létezéséről azonban kevés (24%) hallgatónak van tudomása.

[15] Vrabec 2008.

A Szlovákiai Romák Kulturális Egyesülete (Kultúrne Združenie Rómov Slovenska) 2009-ben fókuszcsoportos vizsgálatot készített a Besztercebánya megyei 13 és 25 év közötti roma fiatalok körében.[16] A 101 résztvevőt 10 csoportban megszólító felmérés a fiatalok szabadidő-felhasználására és állampolgári részvételére összpontosított. A kiválasztott helyszínek közül 3 városi és 7 falusi volt. Ezzel függött össze az egyik tesztelésre szánt hipotézis, amelyben azt feltételezték, hogy a városon élő roma fiataloknak nagyobb elvárásai vannak a szabadidős tevékenységükkel kapcsolatban, illetve ők jobban meg tudják fogalmazni ez irányú igényeiket. Ezt a feltételezést az alanyok nem támasztották alá, mindkét településtípuson élők hasonló problémákat fogalmaztak meg. Nem szervezett keretek között töltik szabadidejüket, egyénileg alakítják életüket ezen a téren. A fókuszcsoportban részt vevők egyöntetűen megfogalmazták, milyen akadályok állnak a szervezett szabadidős tevékenység útjába: nincs személyi kapacitás, nem áll rendelkezésükre anyagi fedezet, valamint az érdektelenség a település vezetői részéről ugyanúgy, mint a roma fiatalok részéről is.

Az első választók kerültek a figyelem középpontjába 2009-ben és 2010-ben is.[17] Az európai parlamenti választásokat (2009) megelőzően került sor a szlovákiai fiatalok európai uniós képviselettel kapcsolatos tájékozottsági szintjének felmérésére, amelyben arra fókuszáltak, milyen információik vannak a szlovák európai parlamenti képviselők munkájáról, hogyan értékelik az ország integrációs folyamatát. Az eredményekből kiderült, nem sok ismeretük van a szlovák európai parlamenti képviselők tevékenységéről, hiszen nem igazán érdeklődnek a politika iránt: mindössze 5%-uk mutat komoly érdeklődést a politika iránt, további 30% kisebb mértékben ugyan, de figyel a politikai történésekre. Az első választók 25%-a tudta elhelyezni magát a jobb-bal skálán, 10%-uk a baloldal, 15%-uk a jobboldal felé orientálódik. A fiatalok választási kedve Szlovákiában is alacsony, minden ötödik alany nyilatkozta azt, hogy biztosan elmegy szavazni a következő európai parlamenti választáson. A leggyakoribb politikai témáik az oktatás színvonala és a munkalehetőségek, beszélgetőpartnereik pedig főként az édesapák, mind a lányok, mind a fiúk esetén.

2010-ben kérdőíves és kvalitatív vizsgálat is történt az első választók körében.[18] A kérdőíves felmérést Nagyszombat megyében végezték, 350 fő részvételével, voltak köztük középiskolások és főiskolai hallgatók egyaránt. A projektben részt vevők három fő témát jelöltek meg kutatási célként. Egyrészt a választói magatartását befolyásoló objektív és szubjektív tényeket szerették volna feltérképezni, másrészt a közéleti témákról alkotott véleményükről, a demokrácia működéséről és az Európai Unióhoz való viszonyukról kérdezték őket. A harmadik téma a fiatalok politikai identitására ható tényezőkre fókuszált. A kutatók arra a megállapításra jutot-

[16] W7.
[17] W8.
[18] W8; Žúborová 2010.

tak, hogy a fiataloknak megfelelő szintű politikai ismereteik vannak ahhoz, hogy ki tudják alakítani saját politikai identitásukat, és élni tudjanak választójogukkal. Az is kiderült, hogy nagyobb bizalommal vannak az intézmények iránt európai uniós, mint nemzeti szinten. A nagyszombati középiskolások az iskola típusa szerint különböznek politikai tudatosságuk és orientációjuk szerint is. A gimnazisták politikai identitása stabilabb, mint a szakközépiskolai, illetve szakmunkásképző intézmények előválasztóié. Ez utóbbiak a bal-jobb skálán inkább középre sorolják be magukat, a gimnazisták jobbra tolódnak. Az első választók választói magatartását kutató projekt három módszerrel készült. Tíz fókuszcsoportos beszélgetést szerveztek korra, nemre, iskolázottságra és nemzetiségi hovatartozásra való tekintettel összeállított csoportokban. Emellett interjúztak a leendő fiatal politikai elit körében. A pártok politikai programjainak ifjúságra vonatkozó részeit a tartalomelemzés módszerével vizsgálták. A fiatal politikai elit szerint a politikai elit csak részben rekrutálódik az ifjúsági szervezetek vezetőiből. Az aktív részvétel segíti, de nem garantálja a politikai karriert. A fókuszcsoportos beszélgetésekből kiderült, hogy a passzív választójog kiterjesztését nem javasolja egyik csoport sem, ugyanis nem gondolják, hogy megfelelő szintű állampolgári és politikai kompetenciákkal rendelkeznek a 18 év alatti fiatalok. A másik konszenzus a női államfő elfogadásában született, a lányok, fiúk, tanulók, munkanélküliek, romák, magyarok körében egyaránt. A választói magatartást illetően a korábban már bizonyított tények kerültek megerősítésre, miszerint a gimnazisták mutatják a legnagyobb érdeklődést a politika iránt, a magyar kisebbség választói kedve a legmagasabb, a fiatal roma közösség pedig a mindennapi élet dolgaival foglalkozik, a politikára nem tud időt szánni.[19]

2011-ben egy új téma került napirendre az ifjúságkutatásban: az autonómia. A kutatás címe (*Az autonómia mint multidimenzionális jelenség a szlovákiai fiatalok körében*) is jelzi, hogy több probléma került vizsgálat tárgyává: a pénzügyi függőség, különélés, szülőktől való függőség, párkapcsolati függőség, relatív autonómia úgy, mint a szabadság mértéke a döntésekben, végrehajtásban, valamint összességében a fiatalok függetlenségi szintjének értékelése. A fiatalok életkora ebben a felmérésben eltolódott az eddig megszokott 29 évig terjedő felső korhatártól, és a 20 és 34 év közötti korcsoport véleményét kérdezték. Az autonómia különböző területei szorosan összefüggnek, nincs egyértelmű sorrend, nem lehet meghatározni, mely terület az, ahol a fiatalok első körben önállósodnak. Annyi megállapítható, hogy az autonómia szintje összefügg az életkorral, az iskolázottsági szinttel, a munkahelyi pozícióval és a szülők életszínvonalával is. A fiatalok párkapcsolatában, illetve a szülőkkel való viszonyuk alakításában az iskolai vég-

[19] Žúborová 2010.

zettség nem meghatározó, a magasan képezett fiatalok ugyanúgy viselkednek e vonatkozásban, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek.[20]

Az európai fiatalok, köztük a szlovákiai fiatalok vállalkozási kedve nagyon alacsony.[21] Nem csupán hajlandóságot nem mutatnak, nem is tudják, hogyan tudnának elindítani egy vállalkozást. Az Európai Unió 2007-ben kezdeményezte az iskolákban a vállalkozási alapismeretek oktatását, az ehhez szükséges készségek fejlesztését. A szlovákiai Fiatal Vállalkozók Egyesülete 2011-ben online kérdőíves felmérést végzett leendő és gyakorló fiatal vállalkozók körében, tíz vállalkozóval pedig interjút is készített. A felmérés célja volt a fiatalok vállalkozás indításához, működéséhez szükséges ismeretekben való tájékozottságukat feltérképezni, a fiatal vállalkozók számára nyújtott támogatással kapcsolatos információs szintjükről képet kapni, megismerni azokat a tényezőket, amelyek akadályként gördülnek a fiatalok elé ezen a területen. A megkérdezettek nem igazán voltak jártasak a fiatal vállalkozókat célzó támogatási rendszerben, nem ismerték a kis- és középvállalkozók fejlődéséért felelős nemzeti ügynökség tevékenységét. Az információhiány tehát erősen akadályozza a fiatalok ez irányú érdeklődését. A férfiak számára a legfőbb információforrás a baráti kör volt, a nők viszont kihasználták a munkaügyi hivatalok által tartott képzéseket. Ebben közrejátszott az is, hogy a nők inkább kezdtek kényszervállalkozásba, miután nem találták meg helyüket a munkaerőpiacon. A vállalkozások több mint felét azonban a független életérzés és az álmok/ötletek megvalósítása iránti vágy motiválta.

Az ÚIPŠ 1995 óta háromévente rendszeresen végzett átfogó szociológiai felmérést a fiatalok körében, ami teret ad idősoros elemzésekre is. 2013-ban a fiatalok életstílusára vonatkozóan készítettek trendanalízist, és megállapították, hogy az idő előrehaladtával a fiatalok egyre optimistábban néznek a jövőbe, pozitív trend írható le a környezetükben tapasztalt emberi viszonyaikban is. Nincs változás az értékrendskálán abban a tekintetben, hogy a legfontosabb értéknek a munkahelyet és a harmonikus családi életet tekintik. Egyre inkább értékelik ugyanakkor a fiatalok a szabad időt, az egészséges életmódnak viszont csökkent a jelentősége. A legkisebb jelentőséget a hazaszeretetnek tulajdonítják.[22]

A szlovákiai magyar ifjúságkutatásokról

A szlovákiai ifjúságkutatások témaköreit áttekintve érzékelhetjük, hogy külön a magyar nemzetiségű fiatalokkal egyetlen felmérés sem foglalkozik. A szlovákiai magyar fiatalok akkor kerültek be külön alcsoportként bármilyen kutatásba, amennyiben a kutatás mintájának összeállításakor a nemzetiségi alapon való

[20] Gregorová és mtsai 2012.
[21] W9.
[22] Bielíková 2013.

reprezentativitás célként szerepelt. A mintába kerülés azonban legtöbbször nem jelentette azt, hogy a kutatók a magyar fiatalokra vonatkozó adatokat fel is dolgozták, nagyrészt csak néhány téma elemzésekor tértek ki a magyar nemzetiségű fiatalokra vonatkozó eredmények ismertetésére. A nemzetiségi almintával bíró kutatások feldolgozásával a szlovákiai magyar társadalomtudósok sem foglalkoztak igazán. Ezt a hiányt érdemes lenne pótolni, figyelembe véve, hogy a IUVENTA éppen az adatbázisok újabb, másodlagos feldolgozása céljából biztosít azoknak felületet.

A szlovákiai magyar ifjúsággal kapcsolatos kutatásokat tehát más helyeken kell felkutatni. Az eddigi felmérésekről összefoglalóan két írásban foglalkoztak. Lampl Zsuzsa az általa szerkesztett *Tanulmányok az ifjúságról* című kötet előszavában foglalja össze a Fórum Intézet által szervezett és/vagy lebonyolított kutatásokat.[23] Morvai Tünde *Az új évezred ifjúsága – Felvidék* című tanulmányában az egyéb intézmények, szervezetek által kezdeményezett felméréseket ismerteti.[24]

A szlovákiai magyar fiatalokról szóló kutatások időrendi sorrendben

1999/2000 – Az oktatás-nevelési folyamat néhány vetülete – regionális felmérés
2001 – Mozaik 2001 – magyar fiatalok a Kárpát-medencében
2009 – Szlovákiai magyar végzős középiskolások szociológiai felmérése
2009 – Szlovákiai magyar egyetemisták online kérdőíves vizsgálata
2011 – Mozaik 2011 – magyar fiatalok a Kárpát-medencében
2011/2012 – Az ifjúság életének fontos aspektusai
2011/2012 – A magyar és szlovák fiatalok tájékozottsága és véleménye a nemzetiségek jogairól és azok érvényesítése
2011/2012 – Drogfogyasztás és életmód
2013 – Aranymetszés – Kárpát-medencei magyar doktoranduszok életpálya-vizsgálata
2013 – Közép-kelet-szlovákiai magyar tannyelvű középiskolások továbbtanulási szándékai
2014 – Külhoni magyar ifjúságkutatás
2015 – Merre tovább? Felvidéki magyar fiatalok – 2015
2015 – GeneZYs 2015 – Kárpát-medencei ifjúságszociológiai kutatás

A lista nem teljes körű, vélhetően több olyan kisebb kutatás is készült, amelynek eredményei egyelőre nem kerültek nyilvánosságra. A felsoroltak közül is több felmérést (még) nem dolgoztak fel, csupán kutatási gyorsjelentés formájában érhetőek el. Ez a tény arra is enged következtetni, hogy a szlovákiai magyar ifjúság

[23] Lampl 2014.
[24] Morvai 2014.

nincs sem a kutatók, sem a döntéshozók érdeklődésének középpontjában. A tanulmányban a kutatásokat a kezdeményezők szerint csoportosítva mutatom be. A projektek nagy része magyarországi kezdeményezésre valósult meg, főként a Kárpát-medence más régióiban is végzett kutatások részeként. Második fő kezdeményező a Fórum Társadalomtudományi Központ, a harmadik pedig azon intézmények, szervezetek köre, amelyek profiljába beletartozik a célcsoport. Az első átfogó szociológiai felmérés, a Mozaik 2001 Magyarország Ifjúságügyi és Sportminisztériuma és a Miniszterelnöki Hivatal kezdeményezésére valósult meg. Szlovákiai részről a projekt szakmai partnere a Fórum Társadalomtudományi Intézet volt. Annak ellenére, hogy hiánypótló kutatásnak számít, hosszú ideig csak egy gyorsjelentés jelent meg róla, Lampl Zsuzsa tollából.[25]

2005-ben Lampl jegyzett egy újabb tanulmányt a fiatalok vállalosságáról, kihasználva a felmérésnek azt az előnyét is, hogy nemcsak a szlovákiai magyar fiatalokat, hanem a szlovákiai szlovák fiatalokat is megkérdezték.[26] Ugyanezen írások jelentek meg a már említett *Tanulmányok az ifjúságról* című kötetben. A 2011-es Mozaik kutatás kevésbé volt átfogó, mint a 2001-es, Szlovákiában három helyszínen (Rimaszombat, Somorja, Várhosszúrét) került sor fókuszcsoportos beszélgetésre. A felmérés nem csak kiterjedtségét, de témaköreit tekintve is az előző szűkített változatának tekinthető. A fókuszcsoportos beszélgetések témái az állampolgárság, a nyelvhasználat, a vegyesházasság, a munkavégzés és a helyi specialitások köré szerveződtek. A projekt vezetői a kutatás eredményeiből jelentés formájában jelentettek meg egy kötetet, ebben található a szlovákiai magyar fiatalokkal készített fókuszcsoportos beszélgetések alapján készített jelentés is.[27]

A Nemzetstratégiai Kutatóintézet (továbbiakban: NSKI) 2014-ben indította el a *Külhoni magyar ifjúság* elnevezésű projektjét, amelynek első fázisában a Kárpát-medencei ifjúsági szervezetek vezetői körében készíttetett egy interjús vizsgálatot. A kvalitatív kutatás eredményeit elemző írásokat, köztük a *Bepillantás a szlovákiai magyar ifjúsági szervezetek életébe* című tanulmányt az *Új Ifjúsági Szemle* közölte.[28]

Az NSKI 2015-ben a szlovákiai magyar középiskolásokat továbbtanulási szándékairól kérdezte. A felmérés eredményeiből egy gyorsjelentés készült, amely az intézet honlapjáról regisztráció után letölthető. Ugyanezen projekt (*Merre tovább? Felvidéki magyar fiatalok – 2015*) keretében vizsgálta az intézet interjús módszerrel a Selye János Egyetem oktatásfejlesztési stratégiáját, interjúkat készítve az egyetem vezetőivel, munkatársaival és hallgatóival.[29]

A Fórum Kisebbségkutató Intézet (korábban: Fórum Társadalomtudományi Intézet) által kezdeményezett és megvalósított három átfogó kvantitatív kutatás

[25] Szabó–Bauer–Laki–Nemeskéri 2002.
[26] Lampl 2005.
[27] Szabó–Bauer–Pillók 2013.
[28] Bóna–Morvai 2014.
[29] W10.

2011/2012-ben készült. Mindhárom felmérés reprezentatív mintán alapul, kettő közülük kifejezetten az ifjú korosztályt célozta meg. A *Drogfogyasztás és életmód* elnevezésű felmérés dél-szlovákiai szlovák–magyar mintára épült, a 15 és 29 év közötti csoport önállóan is elemezhető.[30] Az *Ifjúság 2012-ben* projekt témakörei közül négyet a már említett *Tanulmányok az ifjúságról* című kötetben közöltek.[31] A posztadoleszcencia, a dél-szlovákiai szlovák és magyar fiatalok egyetempercepciói, a fiatalok vallásossága és kockázati magatartása lett alaposabb elemzés tárgyává.[32]

A szlovákiai magyar ifjúságkutatások harmadik csoportjába tartozik a Kempelen Farkas Társaság által kezdeményezett és megvalósított kérdőíves felmérés a szlovákiai magyar végzős középiskolások és egyetemisták körében. A 2009-es kutatások közül a végzős középiskolásokról készült felmérés eredményei jelentek meg 2010-ben, szintén csak gyorsjelentés formájában, *Küszöbön állva* címmel.[33] A Szlovákiai Magyar Fiatalok és Tudományos és Kulturális Társulása (TéKa) 2013-ban csatlakozva a többi határon túli magyar doktorandusz szervezet kezdeményezéséhez, a szlovákiai magyar doktoranduszok körében végzett online kérdőíves felmérést, fókuszba állítva a vizsgált csoport életpályáját. A szlovákiai magyar doktoranduszokról készült elemzés a *Kisebbségkutatás* folyóiratban jelent meg *Helyzetkép a szlovákiai magyar doktoranduszokról* címmel.[34] A kutatás kiegészítéseként 25 szlovákiai magyar doktorandusszal, illetve doktorjelölttel készült életútinterjú. Ennek az anyagnak a feldolgozása is várat magára.

2015-ben a Domus Hungarica pályázat keretében négy fiatal kutató *Novus Peregrinus* néven, kvalitatív felmérést készített a magasan képzett határon túli magyar régióból származó, doktori fokozattal rendelkező, külföldön élő, illetve külföldi tapasztalat után hazatelepült személlyel. A gyorsjelentésen túl a jelen tanulmánykötetben olvasható a hazatelepülési motivációkra fókuszáló tanulmány.[35]

A közép-kelet-szlovákiai magyar tannyelvű középiskolások továbbtanulási szándékairól szóló kérdőíves felmérést a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara megbízásából TéKa készítette. A megrendelőnek készült gyorsjelentésen túl az eredmények elemzése megjelenésre vár.

A szlovákiai magyar ifjúságkutatásokról összességében elmondható, hogy a relatív sok adatbázis és interjú elkészülte ellenére kevés publikált tanulmány jelent meg ez idáig. Az eredményeket feldolgozó gyorsjelentések legtöbbször csupán leíró statisztikai írások, nem mélyebb analízisek, kevés a magyar–szlovák összehasonlító elemzés. A szlovákiai magyar ifjúságszociológiai kutatások mélysége iránti

[30] Lampl 2014.
[31] Lampl 2014.
[32] Lampl 2014.
[33] Tóth–Morvai 2010.
[34] Morvai 2013.
[35] Ferenc 2017.

igény, illetve kiterjedtségének hiánya különösen érvényes, ha példaként említve figyelembe vesszük az erdélyi magyar viszonyokat. Ercsei Kálmán 150 tanulmányt gyűjtött össze, miközben összegzést végzett a rendszerváltást követő romániai magyar ifjúságkutatásokról.[36]

Összegzés

Peter Gavora és Ladisav Macháček a 2000-es évek elején kutatásmódszertani szemszögből vizsgálta a pedagógiai és szociológiai tárgyú ifjúságkutatási közleményeket. Mindketten arra a következtetésre jutottak, hogy a megvalósult kutatások adatbázisai nincsenek kellőképpen kihasználva, gyakran egyszerű statisztikai módszereket alkalmazva vonnak le általános tendenciákat. Nem foglalkoztak a hipotézisek mélyebb tesztelésével, amelyek magyarázó erővel bírnának a generációk közötti különbségek könnyebb megértésére.[37] Módszertani szempontból hasonló kritikákat fogalmazott meg 2004-ben az Európai Bizottság és az Európa Tanács is. A szlovákiai magyar kutatások eredményeire épülő tanulmányokra hatványozottan érvényes az erősen leíró jellegű statisztikai feldolgozás. Tudományterületi bontásban is egysíkú a megközelítés, az átfogó szociológiai vizsgálatok domináltak, beleilleszkedve főként a magyarországi ifjúságkutatási paradigmákba.

A szlovákiai ifjúságkutatások témái az idő előrehaladtával bővültek, kezdetben a fiatalok polgári és állampolgári részvételével kapcsolatos felmérések túlsúlyban voltak. Ez nem véletlen, hiszen az 1989-es demokratikus fordulat következtében fontos szempont volt a fiataloknak az új gazdasági és politikai rendszerhez való hozzáállásának a vizsgálata. A fiatalok később nem csak mint a társadalom gazdasági-társadalmi szereplői kerültek vizsgálat tárgyává. Egyre inkább körvonalazódott, hogy az új generáció a társadalom kiszolgáltatott csoportját alkotja, szüleik által meg nem tapasztalt, olyan nehézségekkel kell megküzdeniük, mint a munkanélküliség. A felmerülő problémákra válaszként a fiatalok kockázatos megoldási lehetőségekkel is élhetnek, mint például a droghasználat vagy a politikailag szélsőséges csoportokhoz való csatlakozás.[38] Beck kockázat-társadalomelmélete a szlovákiai ifjúságkutatási elméletekre is hatást gyakorolt.[39] Ladislav Macháček ifjúságkutató a fiatalok individualizációját nem progresszióként, csupán a lehetőségek közötti szabad választásként értelmezi, amely válaszok lehetnek jók vagy rosszak.[40] Peter Ondrejkovič Macháčekra alapozva foglalja össze az individualizációra adott optimista válaszokat: a fiataloknak van esélyük megtalálni a választ

[36] Ercsei 2015, 2017.
[37] Miháliková 2010.
[38] Macháček 2006.
[39] Beck 2003.
[40] Macháček 2000.

a negatív társadalmi jelenségekre (mint a közömbösség vagy az erőszak) az individualizáció adta lehetőségek kihasználásával.[41]

Irodalomjegyzék

Bakošová, Zlatica – Macháček, Ladislav 2009. *Mládež ako aktér sociálnej zmeny*. Bratislava – Trnava.

Beck, Ulrik 2003. *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba.* Budapest: Századvég Politikai Iskola Alapítvány.

Bielíková Marcela 2013. *Mládež aživotný štýl – trendová analýza za roky 2000–2009.* Iuventa.

Bóna László – Morvai Tünde 2014. Bepillantás a szlovákiai magyar ifjúsági szervezetek életébe. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar identitás határon innen és túl*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 55–86.

Ercsei Kálmán 2015. Erdélyi magyar fiatalokkal kapcsolatos kutatások térben és időben: egy áttekintés. *Erdélyi Társadalom* 13/2, 9–34.

Ercsei Kálmán 2017. Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet. 91–132.

Ferenc Viktória 2017. *Novus Peregrinus. Külföldről haza?* In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet. 497–520.

Gregorová Brozmanová, Alžbeta – Jusko, Peter – Zólyomiová, Patrícia 2012. *Autonómia mládeže na Slovensku ako multidimenzionálny jav.* Bratislava: Iuventa.

Lampl Zsuzsanna 2005. A dél-szlovákiai magyar és szlovák fiatalok vallásossága. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7/2, 85–108.

Lampl Zsuzsanna 2014. *Tanulmányok az ifjúságról.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Lohynová, Naďa 2008. *Kultúrno-umelecká edukácia ako činiteľ formovania hodnotovej orientácie mládeže.* In: *Pedagogika voľného času – teória a prax.* Trnava: PF TU. 312–318.

Macháček, Ladislav 2000. *Mládež a občianstvo na Slovensku*. Slyika.

Macháček, Ladislav 2002. Občianska participácia a výchova k európskemu občianstvu. *Sociológia* 34/5, 461–482.

[41] Ondrejkovič 2016.

Macháček, Ladislav 2005. Politická participácia mladých ľudí na Slovensku. *Mládež a spoločnosť* 2, 39–55.

Macháček, Ladislav 2006. *Sociológia a výskum mládeže.* https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/publikacie/vyskummladeze_zbornik.pdf (2016. 12. 02.)

Macháček, Ladislav 2011. Rozvoj interdisciplinárneho vedeckého výskumu mládeže na Slovensku. *Pedagogika* 4, 300–304.

Miháliková, Jana 2010. *Výskum mládeže po roku 1989.* Bratislava: Iuventa.

Morvai Tünde 2013. Helyzetkép a szlovákiai magyar doktoranduszokról. *Kisebbségkutatás* 22/3, 60–79.

Morvai Tünde 2014. *Az új évezred ifjúsága. Felvidék.* Kárpát-haza Szemle 6. 71–83.

Ondrejkovič, Peter 2016. Referátum a Szlovák Szociológiai Társaság ifjúságügyi szekcióján 2016. március 18-án. http://www.sociologia.eu.sk/?p=305 (2016. 12. 16.)

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István 2002. *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter 2013. *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Szeged – Budapest: Belvedere – NCSSZI.

Tóth Erzsébet Fanni – Morvai Tünde 2010. *Küszöbön állva! A szlovákiai magyar végzős középiskolások szociológiai felmérése/Stojací na prahu. Sociometrický prieskum maďarských stredoškolských absolventov na Slovensku*. Kempelen Farkas Társaság.

Vrabec, Norbert 2008. *Mládež a médiá. Úroveň mediálnej gramotnosti mladých ľudí na Slovensku.* Bratislava: IUVENTA.

Zubalová, Marta – Zvalová, Marta – Sehnal, Pavel – Luha, Ján 1994. *Mládež SR, jej hodnotová orientácia a spôsoby trávenia voľného času. Štatistické analýzy a informácie.* Bratislava: Štatistický úrad SR.

Žúborová, Viera 2010. *Hlas provovoliča.* Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a metóda.

W1 = www.iuventa.sk, a Szlovák Ifjúsági Intézet honlapja (2016. 11. 17.)

W2 = www.cvtisr.sk, a Tudományos és Műszaki Információs Központ honlapja (2016. 11. 17.)

W3 = Kutatási összefoglaló. https://www.iuventa.sk/sk/Vyskum-mladeze/Vyskumy- katalog-dat/1997/Hodnotove-orientacie-mladych-ludi-v-procese-transformacie-spolocnosti.alej (2016. 11. 17.)

W4 = Kutatási összefoglaló. https://www.iuventa.sk/sk/Vyskum-mladeze/Vyskumy-katalog-dat/2002/Participacia-mladeze-na-zivote-miest-a-obci.alej (2016. 11. 17.)

W5 = Kutatási összefoglaló. https://www.iuventa.sk/sk/Vyskum-mladeze/Vyskumy-katalog-dat/2004/Nazory-ziakov-strednych-skol-a-studentov-vysokych-skol-na-podmienky-zivota-mladeze-v-Slovenskej.alej (2016. 11. 17.)

W6 = Kutatási összefoglaló. https://www.iuventa.sk/sk/Vyskum-mladeze/Vyskumy-katalog-dat/2006/Prieskum-pre-potreby-kampane-KAZDY-INY-VSETCI-ROVNI-.alej (2016. 11. 17.)
W7 = Kutatási jelentés. https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze / spravy/davm_033-zaverecna.sprava.pdf (2016. 11. 17.)
W8 = Kutatási jelentés. https://www.iuventa.sk/sk/Vyskum-mladeze/Vyskumy-katalog-dat/2009/Prvovolici-studenti-strednych-a-vysokych-skol-a-volby-do-Europskeho-parlamentu-2009.alej (2016. 11. 17.)
W9 = Kutatási jelentés. https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze / vyskum/2012/zaverecna_sprava_podnikatelia.pdf (2016. 11. 17.)
W10 = www.nski.hu, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet honlapja (2016. 11. 17.)

Szerbhorváth György

IFJÚSÁGKUTATÁSOK SZERBIÁBAN

Bevezetés

E tanulmányban a szerbiai ifjúságkutatások közelmúltbeli történetét és a legutóbbi kutatásokat tekintjük át, külön kitérve a vajdasági magyar fiatalokról szóló vizsgálatokra.

Az ifjúságkutatások Szerbiában, illetve Jugoszláviában a hatvanas évektől elsősorban a tüntető egyetemistákra és a lázadó értelmiségiekre, a kialakuló szubkultúrákra, a munkanélküliségre és a külföldre távozó vendégmunkásokra fókuszáltak. A kilencvenes években ismét az ifjúság politikai szerepvállalásának kutatása vált központivá aktív, ellenzéki szerepük miatt, de a kábítószerezés, az alkoholizmus, a háborúk okozta traumák, az értékrendszer megváltozása miatt is.

Az új évezredben is a főbb problémáik a munkanélküliség, az elvándorlás, a drogozás, egyes fiatal csoportok politikai radikalizálódása lettek, illetve maradtak. Európa legtöbb országához képest Szerbia nem olyan elöregedett, a fiatalok helyzete, akárcsak a Nyugat-Balkán többi országában, igen nehéz. A többség elgondolkodik az emigráláson, ugyanakkor paradox módon saját életükkel kapcsolatban inkább optimisták, mint a társadalom jövőjéről. A vajdasági magyar fiatalok helyzete, problémái nagyban hasonlatosak a szerb fiatalokéhoz. A kutatások az 1990-as évektől kezdve főleg anyaországi kezdeményezésre, a magyarországi vizsgálatok keretein belül folynak. Csak becsülni lehet, hogy 2010 óta hány fiatal hagyta el az országot az azóta könnyítetten megkapható magyar útlevél révén, s akik így az újabb helyi kutatásokban már nem jelennek meg. Vélhetően az iskolázottabb és vállalkozó, mobilisabb fiatalokról van szó, ami általában igaz lehet a szerbiai állampolgárokra is.

A korábbi szerbiai ifjúságkutatások

A 20. század második felében Jugoszláviában, illetve Szerbiában az erősen ideológiai (marxista) töltetű társadalomkutatás hamarosan a professzionalizálódás útjára lépett, így a szociológia sem számított burzsoá áltudománynak, mint más szocialista országokban.

A hatvanas évekig úgy tűnt, a fiatalság hatalmas potenciált jelent az eleve fejletlen, alapvetően mezőgazdasági jellegű, bár ekkor már erősen iparosodó Jugoszlá-

viában. Belgrád és Zágráb után más nagyvárosokban is megnyíltak az egyetemek, főiskolák (így Vajdaságban Újvidéken, majd Szabadkán és másutt). Ám éppen a hatvanas években megjelenő, hatalmas méretű munkanélküliség (amit az állam részben úgy oldott meg, hogy a munkanélküliek, illetve szegények, köztük fiatalok tíz-, majd százezreit engedte ki Nyugatra vendégmunkásnak), az 1968-ban a Nyugatról „beszűrődő" egyetemista tüntetéssorozatok, az ifjúsági médiában megjelenő tabutémák, a fiatalok körében is megjelenő újnacionalizmusok is jelezték a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek, hogy a fiatalok kérdéseivel foglalkozni kell.

Egyfelől megjelentek a nyugati konzumformák, s ezek nyomában a fiatalok szubkulturális csoportjai, amelyek *ab ovo* a lázadás veszélyét jelentették a hatalom számára, de a már említett 68-as mozgalmak, ellenzéki értelmiségi csoportok is a figyelem középpontjába kerültek, utóbbiak esetében különösen a nacionalista, illetve annak bélyegzett csoportok. A kilencvenes években, majd az új évezredben a háború, a gazdasági válság miatt a fiatalok is súlyos helyzetbe kerültek, de az 1992-es, majd 1996/97-es egyetemistatüntetések, lázadások, majd az ebből kinövő Otpor (Ellenállás) nevű politikai mozgalom miatt kerültek a fiatalok ismét a társadalomkutatók érdeklődési körébe, mint azt látni fogjuk.

Alapadatok a szerbiai fiatalokról

Szerbiában utoljára 2011-ben tartottak népszámlálást, és az adatokból világosan látszik, milyen drasztikus mértékben esett vissza az utolsó húsz évben a fiatalok száma. Mivel a GeneZYs 2015 a 15–29 éveseket vizsgálta, s figyelembe vesszük, hogy a cenzus óta eltelt öt-hat év, az alábbiakban a 10–14, 15–19 és 20–24 évesek adatait vizsgáljuk meg (a későbbi összehasonlításoknál is), hiszen egy mai szerbiai ifjúságkutatás alanyai ők lennének. Az 1991, 2001 és 2011-es népszámlálások adataira vetünk egy pillantást, hozzátéve, hogy az előző kettőben a koszovói albánok szinte száz százaléka bojkottálta a cenzust, 2011-ben pedig a tartomány már független állam volt, bár Szerbia nem ismerte el, ám az összeírást elvégezték a koszovói szerb enklávékban.

Szerbiának az utóbbi időkben a népszámlálások szerint tízévenként mintegy félmillióval kevesebb lakosa van, 2011-ben 7,18 millió.[1] Látványosan csökkent a fiatalok száma is 2001-hez képest: a 10–14 éveseké 528 ezerről 347 ezerre, a 15–19 éveseké 522 ezerről 402 ezerre, a 20–24 éveseké 504 ezerről 440 ezerre. Miután az EU 2009. december 19-étől eltörölte a Szerbia elleni vízumkényszert, és mivel éppen a fiatalok körében nagymértékű a migráció, ezért feltételezhetjük, hogy a valós adatok ma még rosszabbak. Ugyanakkor az is látható, hogy nem csak egyre kevesebb gyerek születik, de a fiatalok száma, illetve aránya is csökkent a szerbiai

[1] A 2011-es népszámlálás ide vonatkozó eredményeit lásd Vukmirović 2012.

társadalmon belül: húsz éve 19,7, tíz éve 18,7, most pedig 16,4 százalék. (Itt ismét hangsúlyozzuk, hogy a fent említett kohorszokat vettük alapul; Szerbiában állandó lakosként írják össze őket, nem tudva, közülük hányan élnek vagy tanulnak külföldön.) A korfa ilyen változása Európában vagy a régióban természetesen korántsem ismeretlen, de az elvándorlás mértéke miatt a helyzet még súlyosabbnak mondható.

Az elnéptelenedés elsősorban a falvakat sújtja, a nagyvárosok, elsősorban a főváros, Belgrád, illetve Vajdaság tartomány székvárosa, Újvidék mágnesként vonzza a fiatalokat, de nem csak tanulás céljából. Ugyanakkor egyes, nagyobb városokból, mint Szabadka – ahol számszerűleg a legtöbb magyar él a Vajdaságban – is emigrál a fiatalok jelentős száma. Mindezek számtalan új problémát vetnek fel, amelyek az ifjúságkutatás szempontjából relevánsak.

Nemzetközi összehasonlításban, a 2011-es népszámlálás szerint 2015-re vetítve a 15–29 évesek száma Szerbiában 1.322.201 fő volt, és a lakosság 21,07 százalékát tették ki. Az EU-tagállamokban ez az arány 18,7 százalék volt, ám a szerbiai 7 százalékponttal alacsonyabb a világátlagnál.[2] Szerbia tehát a fiatalabb európai országok közé tartozik, ahol – legalábbis 2011-ben – a lakosság több, mint egyötöde tartozott a fiatalok közé, Ciprushoz, Szlovákiához, Máltához és Lengyelországhoz hasonlóan (az EU-tagállamok közül). Ám mindenütt megfigyelhető a csökkenés folyamata, ha a 10–14 éves kohorszra is ránézünk, így Szerbiában is.[3]

Az Eurostat 2013-as adatai szerint az oktatás terén Szerbia Európában a középmezőnyben van, ha a 25–29 éveseket vesszük, akikről feltételezzük, hogy befejezték tanulmányaikat. Így Szerbiában az általános iskolát elvégzők, illetve az azt el sem végzők aránya összesen 6,5%, a középiskolát 69,7%-uk végezte el, felsőfokú végzettséggel pedig 22,7%-uk bír. Ez utóbbi azonban meg sem közelíti a 30%-ot az olyan országokhoz képest, mint Dánia, Finnország, Franciaország, Írország, Nagy-Britannia, Izland vagy Litvánia.

A 15–29 évesek közt az inaktívak dominálnak, azok közt pedig, akik aktívak (tehát nem tanulnak), 38%-uk munkanélküli. Az Eurostat 2014-es, 15–24 évesekre vonatkozó összehasonlítása szerint a 47,1%-os szerbiai munkanélküliség a legmagasabbak közé tartozik, akárcsak Spanyol-, Görög-, Horvát- és Olaszországban, ahol e nemzedék minden második tagja volt ekkor munkanélküli.

Szerbiai ifjúságkutatások

A nyolcvanas évek második felében jelent meg a *Fiatalok és a politika. A jugoszláv ifjúság a politikai apátia és az autonóm politikai szubjektivitás között* című kötet, amelynek egyik tanulmánycíme is – *A fiatal generáció és a Kommunista Szövetség*

[2] Tomanović–Stanojević 2015: 9.

[3] Lásd: Eurostat 2015 (az Eurostat többi adatai is itt olvashatók).

közti szakadék[4] – jól jelezte, hogy Jugoszláviában nem csak nemzeti/vallási vonalak mentén hasad szét a társadalom, de illúzió (vagyis annak tűnt), hogy a fiatalok bevonhatók a politikai életbe, megújítható a párt. A nyolcvanas évek végén azonban már nemcsak pártvonalon kutatták a fiatalok értékrendszerének változásait, hanem a tudományos-egyetemi kutatók is.[5]

Az 1990-es években olyan komplexebb problémák kapcsán folytak (ifjúság)kutatások, mint az elsősorban a nagyvárosokban megjelenő AIDS (erről már 1988-ban készült felmérés), illetve ezzel kapcsolatban a középiskolások és egyetemisták szexuális szokásai, a rizikófaktorok ismerete, a védekezésről, illetve a veszélyekről, a nemi betegségekről való tudás (erre utalnak a *Sociologija* és a *Sociološki pregled* című szakmai folyóiratok bibliográfiái). A problémakör összekapcsolódott a droghelyzettel, és a kérdés vizsgálata beleágyazódott a háború okozta válságba. Az egyik, empirikus felmérésen alapuló, 1998-as tanulmány[6] fontos megállapítása a percepció és a valóság ellentmondásosságáról szólt: a fiatalok ismerik a rizikófaktorokat, ám ha saját magukról van szó, nagy az önbizalmuk, és egyfajta hamis biztonságérzet figyelhető meg (például szóban preferálják a kondomot, ám ténylegesen alig használják).

Az tehát aligha állítható, hogy a társadalomkutatás elment volna a fiatalok mellett. A nyolcvanas évektől Jugoszláviában sorra jelentek meg a közvéleménykutatásokat is használó tanulmányok, könyvek az ország válságáról. Más kérdés, hogy a társadalomtudósok egy része a politikába, másik része a nemzetmentésbe, a nacionalista ideológia kidolgozásába és terjesztésébe vetette magát bele, mások ellenzékben politizáltak (egyik vezérük, a később, 2013-ban meggyilkolt kormányfő, Zoran Djindjić is szociológus volt). Ezzel párhuzamosan zajlott az egyetemi-tudományos élet átideologizálása, az intézmények megszállása és leépítése, nem kevesen emigráltak, ezért a civil szektor külföldi alapítványok segítségével igyekezett pótolni az űrt. Az ifjúságkutatás terén (is) az egyik legfontosabb támogató, illetve kiadó a Soros Alapítvány, amely 1994-től Nyílt Társadalomért Alap (Fond za Otvoreno Društvo) néven működött, továbbá a Helsinki Bizottság (Helsinški Odbor) volt. Utóbbi *Helsinki Füzetek* néven adott ki tanulmányokat, a minket most érdeklő témakörben többet is.

1992-ben, majd 1996–1997-ben a társadalmi-gazdasági válság kapcsán elsősorban a Belgrádban protestáló fiatalok kerültek a szociológiai elemzések középpontjába (róluk egyébként több tanulmánykötet is született). Hiszen indirekt módon ez választ adott arra a kérdésre, hogy az – idősebb – többség a nyomor és a háborúk ellenére miért is tart ki Slobodan Milošević rendszere mellett.[7] Szerbia 1999-es bombázása után más városokban is egyetemistatüntetésekre került sor,

[4] Tomašević 1988.
[5] Pantić 1990.
[6] Savin–Korać–Fajgelj 1998.
[7] Kuzmanović 1993; Babović 1997; Milić–Čičkarić 1998; Milić–Čičkarić 1999.

megalakult az Otpor (Ellenállás) nevű mozgalom, amelyet éppen e demonstrációk szervezői alapítottak meg. Az események azonban oly gyorsan pörögtek, hogy például amikor Vladimir Ilić, a nagybecskereki A Civil Társadalom Fejlesztéséért Központ kutatója azt vizsgálta, hogyan viszonyulnak a fiatalok a Nyugathoz (a NATO-bombázás miatt ekkortájt igen nagy volt a Nyugat-ellenesség), illetve a fiatal generáció miképpen lehetne a változások főszereplője, s mire a kötete megjelent, a rendszer már megbukott.[8] Ettől függetlenül ezek az értékvizsgálatok ma is aktuálisak, hiszen az újabb kutatások is a fiatalok erős idegenellenességét jelzik (elsősorban az albánok, bosnyákok/muzulmánok, romák, de például Amerika tekintetében is). A konspiratív, földalatti módon működő Ellenállás sem kerülte el a kutatók figyelmét.[9] A 2000-es években az ifjúságkutatás elsősorban Ljiljana Čičkarićhoz, a belgrádi Szociológiai Kutatások Központja (Institut za sociološka istraživanja, Beograd) munkatársához köthető, aki több tanulmányt is írt a szerbiai fiatalokról, egyetemistákról, elsősorban politikai kultúrájukat, aktivitásukat, a társadalmi változások és a nemzedéki politikai kapcsolatokat, a családi szocializáció és a fiatalok politikai participációjának kapcsolódási pontjait vizsgálva.[10]

Elméleti jellegű munkák is megjelentek. Todor Kuljić *Nemzedékszociológia* című könyvében a generációkat vizsgálja szociológiai szempontból, nemzetközi elméleti perspektívából, de kitér a jugoszláviai/szerbiai társadalomtörténeti aspektusokra, mint az ifjúság mint generáció kollektív emlékezetére is.[11]

A 2000-es években ugyanakkor a civil szervezetek és a köztársasági, illetve tartományi kormányzat, az ifjúságért felelős minisztériumok is több, felmérésen alapuló programot indítottak. Ilyen például a Polgári Kezdeményezés nevű szervezet, amely *Ifjúsági program 2000* címmel indított projektet azzal a céllal, hogy a fiatalokat aktívabbá tegyék a független kezdeményezések terén. De nemcsak a felsőbb szinteken hoztak ifjúsági programokat,[12] hanem városi, illetve községi szinteken is.

A 2000-es évek kezdeti optimista hangulata gyorsan eltűnt, ezt már *A tranzícióban elveszett fiatalok* tanulmánykötet[13] címe is jelezte. A kormányzat is külön foglalkozott a szegénység és a fiatalok helyzetének kapcsolódásával, kiemelten a vidéki fiatalokkal.[14] A Helsinki Bizottság két kötetet is kiadott a fiatalok értékrendszeréről, különös tekintettel a nacionalizmusra, az idegengyűlöletre: az egyiket a középiskolásokról,[15] a másikat a szandzsáki bosnyák muzulmán fiatalokról.[16]

[8] Ilić 2000.
[9] Ilić 2001.
[10] Čičkarić 2001, 2002, 2004, 2006, 2007.
[11] Kuljić 2009.
[12] Lásd például a vajdasági tartományi kormányzatét 2015–2020–ra: Akcioni 2015.
[13] Mihailović 2005.
[14] Stanković 2008.
[15] Radoman 2011.
[16] Ilić 2016.

A következőkben az utóbbi idők egyik legalaposabb szerbiai ifjúságkutatását mutatjuk be, amelyet a Friedrich Ebert Stiftung finanszírozott és adott ki.[17] Elöljáróban a szerzők, Smiljka Tomanović és Dragan Stanojević elméleti áttekintést és keretet adnak, amelyben a szerbiai folyamatok értelmezhetők lesznek. Az elmaradottabb neoliberális és szociáldemokrata típusú kapitalista, illetve a posztszocialista társadalmi rendszerekben egyre inkább hasonló a fiatalok helyzete. Szerbiában azonban a rendszerváltás megkésettsége miatt a fiatalok még specifikusabb kockázatoknak vannak kitéve, hiszen 2000-ig az átalakulás a Milošević-rezsim révén blokkolva volt; a 2000-es évek óta tartó folyamatok pedig politikai változásoktól függőek, és itt a rendszerváltás aligha tartozik a sikeres modellek közé. A szociális átalakulás legfőbb jellemzője az, hogy kialakul egy kis elitcsoport, a társadalom nagyobbik része viszont lecsúszik a társadalmi létrán. A magas munkanélküliségi ráta meggátolja a fiatalok társadalmi integrációját, és magas a kockázata a társadalmi lemorzsolódásuknak is.

Az alapítvány a vizsgálatot egyébként kilenc délkelet-európai országban végezte el, Szerbia mellett Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Bulgáriában, Horvátországban, Koszovóban, Macedóniában, Romániában és Szlovéniában. Az adatfelvétel Szerbiában 2015 áprilisa és júnisa közt zajlott, 1200 fő 15–19 éves fiatalt kérdeztek meg, területileg is reprezentatívan (arra viszont nincs utalás, hogy nemzetiségileg reprezentatívnak tekinthető-e a felmérés).

A kötet először európai összehasonlításban is bemutatja, hol állnak a szerbiai fiatalok. Így például az európai átlagon alul elégedettek az életükkel, de jobban, mint az utolsó Magyarország, kicsit jobban, mint a szlovákiaiak, és éppen annyira, mint a romániaiak (az ukrajnaiak e felmérésben nem szerepelnek). De csak kicsit kevésbé elégedettek, mint a német fiatalok. A szerbiai gazdasági-társadalmi helyzet ugyan aligha rózsás, az ország EU-tagsága még igencsak távlati terv, de a korábbi szerbiai és vajdasági magyar ifjúságkutatások is arra utalnak, hogy a nem stabil gazdaságokban is relatíve magas lehet az optimizmus, legalábbis a megkérdezett saját jövőjét illetően. E diszkrepancia a kutatók szerint magyarázatra vár, és rámutat a fiatalok specifikus helyzetére.

Ha a szülők iskolai végzettségét, illetve azt vesszük alapul, hogy az egyik szülőnek van-e felsőfokú végzettsége, az ez alapján meghatározott kulturális tőke nagysága regionálisan eltér a fiatalok körében, de természetesen erős a különbség a város/falu mentén is. Amíg a belgrádi régióban a fiatalok majdnem felének (48,8%) van felsőfokú diplomája, ez az arány a Vajdaságban már ennek a felét sem teszi ki (22,4%). Ha figyelembe vesszük, hogy a vajdasági magyarok többsége nem nagyvárosban él, illetve a Vajdaságban, ez mindenképpen kihat a vajdasági magyar fiatalok kulturális tőkéjének egyik meghatározó elemére is, azaz a szülők iskolai végzettségére. Ez az országos átlag alatt van, és csak Szerbia legelmaradottabb

[17] Tomanović–Stanojević 2015.

régióit előzi meg, de ezen eredmények már a hatvanas évek óta ismertek a demográfusok előtt.

Az Eurostat összehasonlító adatai arra utalnak, hogy a munkanélküliség tekintetében a 15–19 és 20–24 évesek kohorszában hasonló a helyzet, mint az EU 28 országában, de a munkanélküliség Szerbiában jóval magasabb a 24–29 évesek körében.[18] E kategóriában ma az a specifikus, hogy először vannak többen azok, akik a munkát a tanulással kombinálják. Azaz egyfelől Szerbiában sokkal inkább elhúzódik a tanulási idő, elhalasztják (felsőfokú) tanulmányaik befejezését a húszas éveik végére, mivel a család helyzete pénzügyi önállóságra kényszeríti őket. Emiatt állandó vagy éppen alkalmi munkát vállalnak, ám főleg ez utóbbi a nem szabályozott, kockázatos, *prekariátus* munka világába tolja el őket[19] – vagyis állandó létbizonytalanságban élnek, mivel nincs állandó, teljes idejű munkahelyük, sem pedig elegendő jövedelmük a megélhetéshez. E jelenség a vajdasági magyar fiatalok körében nagyon is megfigyelhető a falvakban és a kisvárosokban: ott elsősorban a szolgáltató szektorban vállalnak ilyen munkát.

Az aktivitás tekintetében Szerbiában kevesen kombinálják a tanulást a munkával. Többen vannak azok, akik munkába álltak, mint a regisztrált munkanélküliek. A megkérdezettek többsége középiskolában vagy felsőfokú intézményben tanul.

A szerbiai fiatalok szabadidejükben leginkább zene vagy tévé mellett pihennek, illetve szórakoznak, barátkoznak. Kétötödük rendszeresen sportol, harmaduk olvas, minden tizedik pedig alkot valamit. De érdekes Szerbiában, hogy noha már arról a populációról van szó, amely beleszületett az internet világába, a fiatalok körében a televíziózás nem vesztett jelentőségéből, illetve a kettőt ötvözik. Amit a neten és a tévén követnek, egyben kifejezi ízlésüket is. Minél nagyobb a szülők kulturális tőkéje, annál kevesebb nép(ies)- és popzenét hallgatnak, és kevesebb valóságshow-t néznek. Minél nagyobb a saját kulturális tőke, annál inkább követik a politikai vitákat, míg az anyagi tőke növekedésével egyre többet érdeklődnek a hírek után. Az internethasználat terén a fiataloknál leginkább abban különbség van, hogyan és mire használják azt.

A fiatalok majdnem fele legalább hetente egyszer iszik alkoholt, 15%-uk hetente többször is. Inkább isznak a fiúk, a belgrádiak és a vajdaságiak, illetve azok, akiknek több a bevételük, és – ami meglepőbb – akiknek iskolázottabbak a szülei. Relatíve magas az alkoholfogyasztás elfogadásának magas foka is, ami szintén nő az életkorral, hasonló a város/vidék, a régió hatása, de – ismét – a szülők iskolai végzettségének hatása is. A középiskolásoknak ugyan csak bő fele fogadja el az alkoholizálást, de e csoportban a legmagasabb azok aránya, akik szerint ez szükséges ahhoz, hogy mások elfogadják.

Minden hatodik fiatal szív marihuánát, 4,6%-uk rendszeresen, legalább egyszer hetente. A fiúk kétszer inkább füveznek, 25 éves kor fölött viszont már csökken

[18] Lásd Tomanović–Stanojević 2015: 11.

[19] A prekariátus fogalmához lásd Tordai 2012.

a fogyasztás. Azonban, akárcsak a cigarettázásnál, itt is inkább a rosszabb anyagi helyzetűek nyúlnak e szerhez.

Az előítéletesség tekintetében a legelfogadottabb csoport az egyetemistáké (tekintettel, hogy sokan tanulnak még közülük, ez nem csoda). Kisebb a distancia az oroszokkal, csak 5%-uk érezné magát kellemetlenül, ha orosz lenne a szomszédjuk. Majd következnek a nyugdíjas párok és a koszovói (szerb) menekültek. De minden hatodik fiatal már nem szeretne szomszédként az USA-ból vagy Kínából érkezőket látni, ötödük pedig horvát vagy roma családot. Jelentős a távolság a menekültek irányában – a GeneZYs vajdasági magyar adatai is hasonló eredményeket hoztak a romák és a menekültek esetében. A legkevésbé homoszexuális párt szeretnének látni a szomszédságban. A nők sokkal toleránsabbak a menekültekkel, a horvátországiakkal és a romákkal szemben, a szülők iskolázottsági szintje viszont nem utal különbségekre. A romák elutasítása a fiatalok körében viszont nem magyarázható szociodemográfiai változókkal, ami az előítéletek meggyökeredzettségére utal.

Szerbia lakosságára nem mondható az, hogy kifejezetten mobil lenne, különösen az országon belül. A fiatalok a kisebb településekről a nagyobbakba az oktatás miatt mennek, és a munkahelyek miatt maradnak ott. Valamivel több mint harmaduk költözne az országon belül, elsősorban gazdasági okokból. Az emigráció a nyilvánosságban gyakori téma, de sokszor túlmisztifikálják. Sok fiatal állítja, hogy szeretne elköltözni, de a szándék nem válik tetté. 2003-ban 45,8%-uk mondta azt, hogy emigrálni akar, de csak 6%-uk tett is konkrét lépéseket, 46,4%-uk pedig kifejezetten azt mondta, nem akarja elhagyni az országot.[20] A 2015-ös vizsgálatban a fiatalok 30,8%-a válaszolt úgy, nem akar elköltözni, kétötödük, hogy erős a szándékuk az elköltözésre, míg közepes vagy gyenge szintű alig negyedüknél. A régióban az elköltözési hajlandóságuk azonban kisebb, mint a bosznia-hercegovinaiaké, az albán és a koszovói fiataloké (ami egyértelmű összefüggésben áll az országok gazdasági helyzetével), de kissé erősebb, mint a romániaiaké, és jóval erősebb, mint a bolgár, szlovén vagy horvát fiataloké.

Elsősorban gazdasági okokból emigrálnának, kevésbé vállalkozás céljából vagy a jobb oktatás miatt (ezeket 4-4%-uk állította). Leginkább az EU országaiba (23%), különösen Németországba (20%), illetve az USA-ba (16%) emigrálnának.

Szerbiában igen specifikus a fiatalok politikában való részvétele, de az egész populációéhoz hasonlatos. Más európai országokkal összehasonlításban a szerbiai fiatalok az élen járnak a politikai pártokban való tagság terén (kb. 12%-uk párttag). A másik fontos különbség az aktivitásban mutatkozik meg: szívesen rendelkeznek párttagsági könyvecskével, de már kevésbé aktívak a politikai életben, a rendezvényeken, a kampányokban. Egy 2011-es kutatás[21] már rámutatott arra, hogy a 19–35 évesek úgy gondolják, hogy az előrehaladáshoz sokkal fontosabbak

[20] Jarić 2012.
[21] Mojić 2012.

a politikai kapcsolatok és az informális hálók támogatása, semmint az intézményi csatornák. Mintegy kétharmaduk mondta, hogy az előrehaladáshoz szükséges a megfelelő emberek ismerete, minden második szerint pedig a politikai megfelelőség. Figyelembe véve a magas munkanélküliségi rátát, és hogy az állam igen fontos munkaadó, ez nem meglepő, hiszen a politika a pártcsatornák révén osztja szét az elérhető jószágokat, illetve funkciókat.

Ahogy a kutatás rámutat, a fiatalok több mint kétharmada semmilyen szervezetnek sem tagja. Igen alacsony a részvételük a civil szektorban. Leginkább még azokat a kezdeményezéseket támogatják, amelyek a szociális státustól függetlenül mindenkit érintenek – a környezetvédelmi mozgalmakat, akciókat.

Összességében tehát azt állíthatjuk, hogy a szerb szociológia egyik domináns témája az ifjúság, illetve legsúlyosabb problémáik, mint a munkanélküliség, az emigrálás, a szegénység, a tudatmódosító szerek használata. Terjedelmi okokból itt most nincs lehetőségünk az oktatásszociológiai kutatások által felvetett kérdések vagy a fiatal nemzedékeknek a társadalmi struktúrában elfoglalt helye témák rövid bemutatására. Azt se feledjük, hogy Szerbia, azon belül különösen a Vajdaság még mindig multikulturális országnak, illetve tartománynak tekinthető, a 7.186.862 lakosból több mint egymillió nem szerb nemzetiségű, azaz 16,7 százalékuk kisebbségi. A Vajdaság 2.031.992 lakosának 65%-a vallotta magát szerbnek, a magyarok aránya 2011-ben 14,28% volt. Így születtek írások – bár jobbára a médiában – a szerb és nem szerb fiatalok közötti konfliktusokról (vö. magyarverések), a fiatal romák elleni atrocitásokról vagy a szandzsáki bosnyák muzulmán fiatalok (vélt) radikalizálódásáról is.

Vajdasági magyar ifjúságkutatások

1920 előtt és után a magyar értelmiségiekben, tudósokban különben sem bővelkedő, vidékies Vajdaságban a mai értelemben vett társadalomtudományos kutatásról aligha beszélhetünk. A kisebbségi kérdéseket elsősorban írók vetették fel, a folyóiratokban, mint a *Kalangya* és a *Híd*, amely az (ifjú)kommunisták lapjának számított. Utóbbiban is felmerült, hogy vizsgálni kell a fiatalok helyzetét, de ez inkább az ideológiai nevelésre való tervet jelentette. Ez folyt tovább 1945-től is, majd az újvidéki Magyar Tanszék megalakulása után 1959-től a szellemi élet irodalomközpontúsága még inkább megmutatkozott, de társadalomtudósok, illetve magyar kutatói profilú intézmények sem akadtak. Részben változott meg a helyzet 1961-től, amikor elindult az *Új Symposion* (amely aztán hagyományosan a legújabb, színre lépő nemzedék lapja lett), s még inkább 1971-től a *Létünk* társadalomtudományos folyóirat elindulásával. Jóllehet a politikai és társadalmi problémák, így az ifjúság kérdése is, elsősorban a jugoszláv kommunista rendszer, a szocialista önigazgatás kontextusában jelent meg, nem a *mi van*, hanem inkább a *hogyan*

tovább kérdését tették fel, azaz aktivistáknak mondhatók. Születtek kutatásokon alapuló tanulmányok, de főképpen írók, újságírók jelentettek meg szociográfiai munkákat, riportokat – az ifjú magyartanárokról, a mozilátogatásról, a kubikusokról, illetve újságírók tollából egyes településekről. Ki kell emelnünk Mirnics Károly demográfus munkásságát,[22] aki a hatvanas évektől mutatott rá a vajdasági magyarság kedvezőtlen népességi folyamataira, az alacsony születésszámra vagy az egyetemista vagy a diplomás alacsony számára (kb. fele akkora arányú, mint a többségi nemzet tagjai között). Ugyancsak kiemelkedőek a korszakból Kovács Teréz vizsgálatai, aki úttörő ifjúságszociológiai munkáiban kérdőíves módszerrel kutatta a fiatalok életmódját.[23]

Az, hogy 1990 után vajdasági magyar ifjúságszociológiai kutatásokra került sor, kevésbé köszönhető magának a rendszerváltásnak, a szerbiai szociológia (relatív) depolitizálásának és (újra)professzionalizálódásának, vagy hogy immár akadtak/akadnak ottani szociológusok is, akiket érdekel a téma, vagy éppen annak, hogy a délszláv háborúk miatt a Vajdaság is kiemeltebb figyelmet kapott. Egyszerűen a magyar intézményrendszer átalakulásának, a magyarországi forrásoknak köszönhető, hogy – akárcsak a Kárpát-medence többi régiójában – ifjúságkutatásokat indítottak, és értelemszerűen nem maradhatott ki ebből a Vajdaság sem. Itt különösen egy intézményt kell kiemelni, a Gábrityné dr. Molnár Irén vezette Magyarságkutató Tudományos Társaságot (MTT),[24] amely negyed évszázada, 1991-ben alakult. Az intézmény által szervezett konferenciákon, illetve az MTT által kiadott tanulmánykötetek egy részében jól kitapintható a kisebbségi *tudományosság* legtöbb érzékeny pontja: az *aktivizmus*, amely egészen a borúlátó, váteszi jóslatokkal vagy éppen a felhőtlen derűlátással ötvöződik, ha például a fiatalokról esik szó; az *értelmiségi szerepzavar*, vagyis amikor a kutatói pozíció összekeveredik a politikusi szerepvállalással. 2001 őszén az MTT *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* címmel végzett kutatást a vajdasági fiatalok körében a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet megbízásából.[25] Ugyanebben az időszakban a Vajdasági Ifjúsági Fórum (VIFÓ) szervezésében végeztek többek közt helyi kutatást a bánáti településen, Muzslán, a nemzeti öntudat és az anyanyelvhasználat vizsgálva, a fiatalok problémái, a szórakozási lehetőségek, a médiafogyasztás, az (in)tolerancia, a civil szervezetek és a politikai pártok témakörében. Az erről szóló tanulmány – *Üdvözlet a szigetről*[26] – azonban iskolapéldája lehetne annak, hogy egy kisebbségi közegben a muzslai származású újságíró-író Sándor Zoltán munkájában miképpen keveredik a statisztikai adatok elemzése az esszészerű, szubjektív értékeléssel, mérlegelésekkel és személyes élményekkel.

[22] Egyik korai írását lásd Mirnics 1967.
[23] Lásd például Kovács 1975.
[24] Lásd W1.
[25] Lásd Szabó és mtsai 2002.
[26] Sándor 2003.

A kötet első tanulmányában egyébként Gábrityné Molnár Irén három kutatásról is beszámol,[27] ami az új idők szelét jelentette a vajdasági magyar ifjúságkutatásban a miloševići diktatúra bukása után: a már említett kutatás 2001 őszén, a *Mozaik 2001 – Kárpát-medencei fiatalok*, szintén 2001 őszén; egy fél évvel korábbi kutatás a fiatalok politikai nézeteiről és magatartásáról az MTT és a VIFÓ szervezésében, továbbá a fiatalok továbbtanulási szándékairól végzett kutatás 2002 elején – utóbbiakat a Határon Túli Magyarok Hivatala támogatta. Az utóbbi írás komparatív, mivel Kárpát-medencei és szerbiai szinten is összehasonlítja az adatokat, megállapítva, hogy a vajdasági fiatalok számára a legfontosabbak az immateriális értékek, így a család, de leginkább csak a maguk módján vallásosak. A HTMH megbízásából a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda 2002 elején vizsgálta az MTT bevonásával a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságát, megállapítva, hogy a „fiatalok alapvetően optimisták saját életük tekintetében, utána pedig Magyarország és szülőföldjük vonatkozásában is".[28] A fiatalabb korosztályok körében a továbbtanulási kedv magasabb, „több tanulás több továbbtanulási esélyt ad, aki a képzések rendszeréből kiesik, nehezen fog visszakerülni".[29] Ám ekkor már megfigyelhető volt az is, hogy a felsőoktatási rendszer erodálódni kezdett, azaz a régi típusú rendszert, amelyet a műszaki képzések túlméretezése jellemzett, felváltotta a képzési rendszer korszerűsítése: „pl. a közgazdasági képzések szélesítése, a műszaki képzéseknek az informatika irányába való elmozdulása".[30]

Ahogyan a GeneZYs 2015-ös eredményei is megerősítik, a helyzet változatlan, 15 éve is a kilátástalan jövő, a munkanélküliség és a pénztelenség volt a fiatalok legnagyobb problémája. A vajdasági magyar fiatalok többsége elsődleges identitásaként akkor is „a vajdasági magyar"-t (56%) választotta, majd a magyarságot (28,5%), és alig valaki a(z akkor még létező) jugoszláv állampolgárságot vagy az európaiságot. De a második identitás esetén majdnem harmadára nőtt a jugoszláv állampolgárságot vallók aránya. A Vajdaságot szülőföldjeként relatív többségük (43,3%-uk) nevezte meg, hazájának Jugoszláviát szintén kétötödük, illetve ugyanannyian a Vajdaságot. Magukat és a magyarországi magyarokat a szerbekhez képest széthúzónak tartják. Ugyanakkor a tanulmány összegzésében ismét esszéisztikus, moralizáló hangnem jelenik meg: a vajdasági magyar fiatalok „megtanultak nem ábrándokból élni, hanem reálisan élni; de talán többet kívánni a lehetségesnél (…) ehhez a fiataloknak erkölcsi joguk van. (…) fontos tulajdonsága, hogy mindenkor kritikusak tudnak lenni, néha túl nagy pesszimizmussal vagy éppen optimizmussal ítélkeznek".[31]

[27] Gábrityné 2003.
[28] Papp 2003: 199.
[29] Papp 2003: 207.
[30] Papp 2003: 208.
[31] Gábrityné 2003: 39.

A migráció mint téma állandó jelenlétét jelzi egy másik kötetben, de ugyanekkor megjelent tanulmány a fiatalok migrációs szándékairól,[32] amely a nemzetközi szakirodalom alapján a migráció pszichológiai vonatkozásaival is foglalkozik (háborúk, nacionalizmus, kisebbségi sors hatása), illetve 90 kérdőívet dolgoz fel.

Az MTT 2002-ben a sorozat ötödik kötetét *Holnaplátók*[33] címmel egészében a fiatalok kérdésének szentelte. Szó esik itt a fiatal értelmiség képzésének lehetőségéről, a vajdasági magyar diákokról, a magyar nyelven tanulókról, térbeli megoszlásukról, az életlehetőségekről (e korszak legfőbb elemzőinek, Gábrityné. Molnár Irénnek és T. Mirnics Zsuzsának a tollából), arról, mit gondolnak a rendszerváltásról, ismét szó esik a vallási életről, de a kötetben szubjektívabb írások is helyet kapnak, akárcsak az ifjúsági civil szervezetek listája, adatbázisa. Általában elmondható a 2000-es évek elejére, hogy a tudományos kutatás mindig *a közösség szolgálatában* igyekszik állni, akár a politikum számára is segítséget, *policy*t nyújtva.

Meg kell említeni az 1996 óta működő, szintén civil, szabadkai székhelyű Vajdasági Módszertani Központot[34] (VMK) is, amely elsősorban a magyar nyelvű oktatás aktualitásaival foglalkozik, segítséget nyújt az oktatóknak, adatbázist építenek, azaz inkább „aktivisták", de tevékenységük fontos adalék és támpont a vajdasági tanuló ifjúság problémáinak tanulmányozásához.

2008-ban a szabadkai VMK *Hazaé®sz* néven munkaerőpiaci, az elhelyezkedést segítő, esélyegyenlőségi programsorozatot indított, hogy a pályakezdő fiatalokat információkkal láthassák el. Ennek keretében igyekeztek bemutatni a régió társadalmát és gazdaságát, és felmérték a munkaerőpiacot. E kutatás során a „klasszikus" ifjúságkutatásokhoz képest a másik oldalról Jenei Ervin és Szlávity Ágnes azt vizsgálta, hogy az észak-vajdasági munkaadóknak milyen elvárásaik vannak a pályakezdő diplomás – elsősorban vajdasági magyar – fiatalokkal szemben.[35] A legfőbb megállapítás, hogy a munkaadók szívesen alkalmaznak fiatalokat, de nem az egyetemi átlageredmény a fontos számukra, s a magánegyetemek által kiadott diplomák pedig inkább hátrányt jelentenek. Viszont előny, illetve elvárás az idegen nyelv, főként az államnyelv, azaz a szerb ismerete.[36]

E projekt keretében kérdőíves kutatást végeztek a szabadkai középiskolások, főiskolai és egyetemi hallgatók munkaerőpiaci esélyeiről és elvárásairól, illetve az értékekről, arról, mit tartanak fontosnak az életben – e felmérés az összehasonlító volta miatt fontos. 294 magyar és 94 szerb kérdőív került feldolgozásra, ami az összehasonlításra is alapot adott, bár a vizsgálat nem reprezentatív. Barlai Jenő megállapította, hogy a magyar tannyelvű tanulók esetében „szűkösebb anyagi körülményekre" lehet következtetni, többségük falun töltötte élete legnagyobb

[32] T. Mirnics 2001.
[33] Gábrity–Mirnics 2002.
[34] Lásd W2.
[35] Jenei–Szlávity 2008.
[36] Jenei–Szlávity 2008.

részét, míg a szerbek inkább kisvárosban/városban, utóbbiaknak „erősebb az urbanizálódási hajlama". Ugyanakkor „a külföldre költözés ügyében újra erőteljes hasonlóságot mutatnak".[37]

Szintén civil szervezetként jelent meg e „piacon" 2006-tól a Badis Róbert vezette Identitás Kisebbségkutató Műhely[38] (IKM). 2007-ben és 2008-ban a zentai Nyári Ifjúsági Játékok részvevőit kérdezték meg,[39] első alkalommal az alapadatokon túl a rendezvénnyel kapcsolatban is tettek fel kérdéseket, bevallottan amiatt, hogy a szervezők hasznosíthassák az adatokat, és „népesedéspolitikai hasznosításra" is felajánlották a politikusok részére, akik esetleg hasznosíthatják az eredményeket a fesztivállátogatók pártpolitikai preferenciáiról. A káros szenvedélyek felmérésével az oktatási-nevelési intézményeket kívánták segíteni. E kutatás megerősítette a korábbi szerbiai ifjúságkutatások eredményeit, de a későbbieket is mintegy megelőlegezte: a saját társadalmi helyzet változásának megítélésénél többen vannak az optimisták, mint a pesszimisták, a „semlegesek" tábora a legnépesebb, illetve tévedés az az elterjedt álláspont, hogy a fiatalok kilátástalannak látnák a helyzetüket.

Már 2007-ben is kimutatta Badis és Király, hogy a 2001-es Mozaik-kutatáshoz képest 50%-ról 85%-ra nőtt a számítógépet használók aránya, ami – mint ahogy a GeneZYs 2015-ből is kiderült –, szinte 100%-ossá vált az internethasználattal együtt. A digitális áttörés tehát már a 2000-es évtized közepén megtörtént, a mobiltelefon-használatról nem is beszélve (az már akkor meghaladta a 95%-ot).

A 2001-es Mozaik-kutatás szerint is már a Vajdaság volt az első a káros szenvedélyek tekintetében a Kárpát-medence többi, magyarok lakta régiója közül. A zentai játékok részvevőiről is hasonló tendenciákat mutattak ki, a fiatalok közel 90%-a rágyújtott már életében legalább egyszer. Rendszeresen (naponta) a fiatalok 32,6%-a dohányzik. Alkoholt szinte az összes megkérdezett ivott már (98,7%), rendszeresen a fiatalok 5,8 százaléka iszik alkoholt. Mint a GeneZYs 2015 is kimutatta, a vajdaságiak mindenben az első helyen maradtak a káros szenvedélyeket illetően.

Az IKM következő évi, 2008-as kutatásának fókuszában már a migráció állt: a válaszadó vajdasági magyar fiataloknak mindössze kicsivel több mint negyede biztosan nem vándorolt volna ki akkor Szerbiából. Felük foglalkozott már a kivándorlás gondolatával, 13%-uk viszont azt mondta, szívesen elmennének Szerbiából, de nincs rá lehetőségük. És volt egy réteg (14%), akik már biztosan eldöntötték, hogy kivándorolnak az országból. Badis Róbert úgy vélte: elgondolkodtatóan magas a külföldre vándorlók potenciális aránya, hiszen a fiatalok háromnegyedénél felmerül a kérdés. Az okokra is rákérdeztek: leginkább a rossz anyagi körülmények miatt vándorolnának el, és csak kevesen jelölték meg okként a hátrányos kisebbsé-

[37] Barlai 2008: 119–120.
[38] Lásd W3.
[39] Badis–Király 2007.

gi helyzetet.[40] Ez szintén megelőlegezte a Genezys 2015 eredményeit, akárcsak azt, hogy ugyan Magyarország a legnépszerűbb célország, ám a fiatalok háromnegyede már Nyugat-Európát vagy a tengerentúlt választaná.

2010-ben az IKM Szerbiában és Magyarországon tanuló egyetemi és főiskolai hallgatókat kérdezett meg arról, hogy a tanulmányaik befejezése után tervezik-e, hogy külföldre mennek ideiglenesen vagy véglegesen. Ekkor is a migrációs hajlandóság nagy mértékére derült fény: a vajdasági magyar fiatalok mintegy 75 százaléka foglalkozott akkor valamilyen szinten az elvándorlás gondolatával.[41]

Az IKM, ha kisebb intenzitással is, de olykor kutatta a vajdasági magyar fiatalokat. 2008-ban zentai középiskolások körében vizsgálták az előítéletességet.[42] Három csoport rajzolódott ki: az első tagjaival (amerikai, horvát, szerb) szemben nem tanúsítanak ellenérzéseket a megkérdezettek, a második csoport (szlovák, román) tagjaival szemben némi távolságtartás a jellemző, a harmadik csoport (albán, roma) tagjaival szemben pedig kimondottan ellenérzéssel viseltetnek, különösképpen a romákkal szemben. Ezek az eredmények szintén egybevágnak a 2015-ös GeneZYs kutatásunk eredményeivel.

Mint már utaltunk rá, az első átfogó kutatás, amely lehetőséget adott a vajdasági magyar fiatalok helyzetének összevetésére a felvidéki, erdélyi és kárpátaljai társaikkal, a Mozaik 2001 volt. Ennek összegzéséből látszik, hogy a 15–29 éves korosztályban a vajdaságiak közt volt a legtöbb felsőfokú végzettségű (17%), ám a csak általános iskolát végzettek aránya is itt a legmagasabb (39%). Ugyan a többi régióéhoz hasonló volt a továbbtanulási szándék, de a kárpátaljaiak után a Vajdaságból akarták a legtöbben, valamivel több, mint 20%-uk a tanulmányaikat folytatni. Az otthoni számítógép már ekkor sem volt luxus, ám a Vajdaság az otthoni internet-hozzáférés tekintetében messze elöl járt – több mint 20%-kal –, ami több mint háromszorosa volt a felvidékinek (6%), és megközelítőleg tízszerese a kárpátaljainak (2%) és a székelyföldinek (2%), Belső-Erdélyben ez az arány 5% volt. A mobiltelefonnal való ellátottságban a vajdaságinál csak a felvidékieké volt jobb. Utóbbi adatok azért figyelemre méltóak, mivel az adatfelvétel idején Szerbia éppen hogy csak túl volt a háborús időszakon és a nemzetközi gazdasági zárlaton.

Az életkörülményeket tekintve ugyan az önálló lakással bírók száma valamelyest kiemelkedőbb volt a Vajdaságban, viszont itt éltek a fiatalok között a legkevesebben házasságban, és a saját gyermekekkel bírók aránya is itt volt a legalacsonyabb. A vajdaságiak, akárcsak a GeneZYs 2015 kutatás adatai szerint, a dohányzás, az alkoholizálás és a drogozás terén messze megelőzték a többi régió fiataljait.[43] A vallásosság kapcsán – akárcsak másutt – a legtöbben a maguk mód-

[40] Badis 2008a.
[41] Badis 2010.
[42] Badis 2008b.
[43] Utóbbiról lásd Papp–Szerbhorváth 2016.

ján tartották magukat vallásosnak, de itt voltak a legkevesebben azok, akik vallásosnak tartották magukat egyházuk tanítását követve.

Talán a 2000-es rezsimváltásnak köszönhető, hogy a vajdasági fiatalok ekkor messze optimistábbak voltak a többi régió fiataljainál, úgy az ország gazdasági helyzetét, mint az emberek életszínvonalát és a saját személyes helyzetüket illetően. Egyedül a tekintetben nem ugrottak ki, hogy a jövőben milyen arányban gondolták azt, javulni fog a magyarok és a többségi nemzet közti viszony. A Szerbiában élő magyar fiatalok abszolút többsége vajdasági magyarnak tartotta magát: 55% elsődlegesen, további 25% másodlagosan.[44]

A Mozaik 2011-es kutatás[45] során a Vajdaságban négy fókuszcsoportos beszélgetést folytattak, s a legfontosabb megállapítás az volt, hogy több mint egy évtized múltán is a fiatalok számára még mindig alapélménynek számítanak a délszláv háborúk és annak következményei (a magyarok elvándorlása és a szerbek betelepítése). A betelepítettek sokszor agresszívan reagálnak arra, hogy magyarok is élnek a környezetükben. Magyarnak lenni sokak számára a félelemmel, a fenyegetettség érzésével egyenlő, a magyarok ellen irányuló fizikai agresszióról is beszámoltak. Új jelenségként merült fel a kvalitatív vizsgálat során, hogy a fenyegetettségérzés feloldását nem a kitartásban, az összefogásban, saját identitásuk felmutatásában látják (bár ez továbbra is létezik), hanem az alkalmazkodásban. Akadt, aki arra a kérdésre, hogy „Szerinted 50 év múlva lesznek-e itt magyarok?", azt válaszolta: „Remélem, nem, mert akkor már nem lesz ok bántani bennünket." A tanulmány így fogalmaz: „A vegyes házasságokról sok rémtörténet hangzott el, lényegük, hogy egy magyar asszonynak mindenben alá kell vetnie magát a szerb férj akaratának. Ezzel együtt sokan mondták, hogy ők hajlandók lennének vegyes házasságba belemenni, mert az biztonságot jelent".[46]

Az etnikai konfliktusok nem állami-intézményi, hanem személyközi szinten jelentkeznek. Az oktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban, amennyiben erre igény van, lehet használni a magyar nyelvet. A közszférában ez sok magyar fiatal számára munkaerőpiaci előnyt jelent a szerb fiatalokkal szemben. A magyar nyelvhasználattal összekapcsolódik egy gyermekkorban megtanult keresési-felismerési folyamat, azaz: „keresem és megismerem azokat a helyeket, ahol magyarul lehet beszélni, filmet nézni, bulizni" stb. A kettős állampolgárság megítélése körükben egyöntetűen pozitív.[47]

Ugyanakkor a Szabó Ákos által írt országtanulmány[48] egyes részei vitathatóak, így az egyik kiindulópont is, miszerint a délszláv háborúk kitörése után „a behívók és a háborús helyzet elől kb. 60.000–80.000 magyar menekült el, főként Ma-

[44] Szabó és mtsai 2002: 7–44.
[45] Szabó–Bauer–Pillók 2013.
[46] Szabó–Bauer–Pillók 2013: 18.
[47] Szabó–Bauer–Pillók 2013: 18.
[48] Szabó 2013.

gyarországra, és többségük nem is tért vissza", zömében a fiatalok. Ez a szám valószínűleg túlzó, bár ha „csak" 30.000, zömében fiatal vajdasági magyar menekült el, az is végzetesnek bizonyul(hat), de a legújabb migrációs hullám inkább írható a permanens gazdasági válság számlájára, illetve fontos tényező a kettős állampolgárság megadása, hiszen a magyar útlevéllel akadály nélkül vállalhatnak munkát az EU-tagállamokban, de könnyebben tehetik ezt meg már a tengeren túl is.

A fókuszcsoportos elemzésnek mindenképpen fontos tanulsága, hogy „a legfiatalabb, legproduktívabb népesség elmenekülésével a magyarság közösségi élete végletesen beszűkült, minek következtében a magyarság látható jelenléte sok helyen megszűnt. A magyar közösségi helyek az itt leírt számokból következtethetőnél sokkal gyorsabban szűnnek meg, válnak vegyessé, majd többségivé".[49]

További fontos következtetések, hogy a magyarságukat tényként, de nem feltétlenül pozitív tényként élik meg. Nincs összefogás, de fájóbb pont az, ha nemcsak nem tartják őket igazi magyaroknak, és ha egyáltalán nem tartják őket számon. A szerbeknek magyarok, a magyaroknak szerbek – két tűz közé kerülnek. A vajdasági magyar lét egyik jellemzője a szerző szerint a „teher" a „lefojtott energiával élés", az energiahiány. A haza számukra nem egy nemzetállamot jelent. Habár spontán asszociáció szintjén elhangzott mindkét ország neve, a beszélgetések során kiderült, hogy sem Szerbiát, sem Magyarországot nem tekintik hazájuknak. Ha kötelezően egy jogilag megfogható területet kell választani, akkor ez leginkább a Vajdaság. De a Vajdasággal sem mély az azonosulás, ez is inkább csak egy „jobb híján" válasz. A haza sokkal inkább a szűkebb lakóhely, mindenkinek a magáé. Az a közvetlen környék, ahol az életét éli.

A magyar állampolgárság egyrészt mint valami mindenható papír birtoklása jelent meg. Egyrészt egy olyan papír, ami mindenhez kell, mert ez mutatja meg, hogy melyik ország polgárai vagyunk. Másrészt problémás, mert egyesek szemében azt is megmutatja, hogy melyik (más) nemzethez tartozunk. A vajdaságiak szemében nemzethez tartozást nem fejez ki, csak országhoz tartozást. Tehát a valamilyen állampolgárság tényében rögtön benne van a problémás, zavaros helyzet: kényszerűen egy olyan nemzetállam állampolgára vagyok, ahol az államalkotó nemzetnek nem vagyok tagja. Mára az állampolgárság nemcsak azonos jogokat és kötelezettségeket jelent, hanem bizonyos hendikep-érzést is. A kettős állampolgárság lehetősége ugyanakkor oldja ezt a hátrányérzetet. A vajdasági magyar fiatalok szemében egyértelműen pozitív ez a lehetőség, amit ki lehet használni, praktikusan elsősorban utazásra és külföldi munkavállalásra, de több csoportban hangsúlyozták, hogy nem az állampolgárság meglététől lesz valaki magyar.

A szavazati jogról azt gondolják, hogy hiábavaló, felesleges dolog. Mindegyik csoportban megjelent a vélemény, hogy a határon túli magyaroknak nincs joguk beleszólni a magyarországi választásokba. Az országban lakóknak kell eldönte-

[49] Szabó 2013: 129.

niük, akiket közvetlenül, személyesen érintenek a döntések, hogy ki kormányozzon – írta a szerző a fókuszcsoportos beszélgetések alapján.[50]

Összegzés

E tanulmányban röviden áttekintettük a jugoszláviai/szerbiai/vajdasági ifjúságkutatásokat a szocialista időszaktól kezdve napjainkig. A téma kutatása már a hatvanas évektől folyt, részben az országban zajló markáns politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális események, válságok nyomában. Különösen a kilencvenes évek délszláv háborúi alatt, illetve után vált a társadalomkutatások egyik központi témájává a fiatalok helyzete, mert a rendszerváltozások és a háborúk kiemelkedő vesztesei lettek a kilátástalanság, az elszegényedés, az emigrálás miatt.

A vajdasági magyar fiatalok kutatása 1990 után indult be, lényegében hasonló problémákat tárva fel körükben, mint amelyek általában is jellemzők a Szerbiában élő ifjúságra. Különösen figyelemre érdemes, hogy a kockázati tényezők, azaz a cigarettázás, az alkohol- és kábítószer-fogyasztás mértéke milyen nagy a körükben, ha összehasonlítjuk az adatokat a Kárpár-medencében élő magyar fiatalokéval.

Irodalomjegyzék

Akcioni 2015 = *Akcioni plan politika za mlade u AP Vojvodini za period 2015–2020.* http://www.sio.vojvodina.gov.rs/images/Dokumenta/Omladina/AkcioniPlan/AKCIONI%20PLAN%20za%20mlade%202015-2020.pdf (2016. 10. 15.)

Babović, Marija 1997. *Ajmo', ajde' svi u šetnju! Gradjanski i studentski protest 96/97.* Beograd: Medija Centar.

Badis Róbert 2008a. *Mérsékelten bizakodó. A vajdasági magyar fiatalok jövőképe.* http://www.idkm.org/hirek/ifjusagkutatas.pdf (2016. 11. 02.)

Badis Róbert 2008b. *Eltűrni, elfogadni, elviselni, együtt élni? Tolerancia vizsgálata a zentai középiskolás diákok körében.* Zenta: Identitás Kisebbségkutató Műhely. http://www.idkm.org/tanulmanyok/Tolerancia_osszefoglalo.pdf (2016. 11. 01.)

Badis Róbert 2010. Migrációs szándék a vajdasági magyar egyetemisták körében. Zenta: Identitás Kisebbségkutató Műhely. http://www.idkm.org/tanulmanyok/Migracios_szandek1.pdf (2016. 11. 01.)

Badis Róbert – Király Zoltán 2007. *Ifjúságkutatás 2007. Nyári Ifjúsági Játékok. Kutatási jelentés.* http://www.idkm.org/tanulmanyok/VIII_NyIJ_felmeres.pdf (2016. 11. 01.)

[50] Szabó 2013.

Barlai Jenő 2008. Ifjúkori elvárások – jövőkép. In: Barlai Jenő – Gábrity Molnár Irén (szerk.): *Hazaé®sz. Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban.* Szabadka: Vajdasági Módszertani Központ. 107–134.

Bauer Béla – Pillók Péter 2013. A Mozaik 2011 kutatás legfontosabb eredményei. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Čičkarić, Ljiljana 2001. Youth Political Participation in Transitional Societies. In: *European Youth Citizenship.* Strasbourg: Council of Europe Publishing. 77–92.

Čičkarić, Ljiljana 2002. Students' Political Participation and Family Socialization. In: *Researching Young People's Lives in Europe.* Strasbourg: Council of Europe Publishing. 105–121.

Čičkarić, Ljiljana 2004. Politička kultura iz generacijske perspektive. *Sociološki Pregled* 37/4, 561–581.

Čičkarić, Ljiljana 2006. *Društvene promene i generacijska politika*. Beograd: Institut društvenih nauka, Rad.

Čičkarić, Ljiljana 2007. Nova političnost mladih - globalne romene, lokalni životi. *Sociološki Pregled* 2, 251–264.

Eurostat 2015. *Being Young in Europe Today*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsanna (szerk.) 2002. *Holnaplátók. Ifjúsági közérzetmérleg.* MTT Könyvtár 5. Szabadka: MTT.

Gábrityné Molnár Irén 2003. Értékrend, identitástudat, tolerancia. In: Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Térfoglaló. Ifjúsági szerep- és közösségvállalás.* MTT Könyvtár 6. Szabadka: MTT. 13–40.

Ilić, Vladimir 2000. *Stav prema Zapadu: mladja srednja generacija kao mogući akter promene.* Helsinške sveske 2. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Ilić, Vladimir 2001. *„Otpor" – više ili manje od politike.* Helsinške sveske 5. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Ilić, Vladimir 2016. *Stavovi mladih u Sandžaku. Koliko su mladi otvoreni prema islamskom ekstremizmu.* Helsinške sveske 35. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Jarić, Isidora – Živadinović, Ivana 2012. Otići ili ostati: identiteti mladih i orijentacija ka iseljenju. In: Tomanović, Smiljka – Stanojević, Dragan – Jarić, Isidora – Mojić, Dušan – Dragišić Labaš, Slađana – Ljubičić, Milana – Živadinović, Ivana (szerk.): *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji.* Beograd: Čigoja štampa – Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Jenei Ervin – Szlávity Ágnes 2008. A régió vállalati/munkaadói elvárásai. In: Barlai Jenő – Gábrity Molnár Irén (szerk.): *Hazaé®sz. Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban.* Szabadka: Vajdasági Módszertani Központ. 89–106.

Kovács Teréz 1975. A vajdasági magyar fiatalok életmódjának szociológiai felmérése 2. *Új Symposion* 12/127–128, 375–386.

Kuljić, Todor 2009. *Sociologija generacije.* Beograd: Čigoja Press.

Kuzmanović, Bora 1993. *Studentski protest 92.* Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta, Knjižara Plato.

Milić, Andjelka – Čičkarić, Ljiljana 1998. *Generacija u protestu. Sociološki portret učesnika studentskog protesta 96/97 na Beogradskom univerzitetu.* Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Milić, Andjelka – Čičkarić, Ljiljana 1999. A Generation in Protest. In: Lazic, Mladen (szerk.): *Protest in Belgrade. Winter of Discontent.* Budapest – New York: Central European University Press. 168–193.

Mirnics Károly 1967. Vajdasági visszás viszonyok. *Új Symposion* 28, 25.

Mihailović, Srećko (szerk.) 2005. *Mladi zagubljeni u tranziciji.* Beograd: Centar za proučavanje alternativa.

Mojić, Dušan 2012. Obrazovani i nezaposleni. Oblikovanje radnih biografija mladih. In: Tomanović, Smilja (szerk.): *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji.* Beograd: Čigoja štampa.

Papp Z. Attila – Szerbhorváth György 2016. Kockázati magatartásformák a Kárpát-medencei fiatalok körében. *Korunk* 28/11, 34–43.

Pantić, Dragan 1990. *Promene u vrednosnim orijentacijama mladih u Srbiji.* Beograd: IDN.

Papp Z. Attila 2003. Igényfelmérő kutatás a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságáról. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika.* Budapest: Teleki László Alapítvány. 195–205.

Radoman, Marija 2011. *Stavovii vrednosneorijentacije srednjoskolaca u Srbiji.* Helsinške sveske 31. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Sándor Zoltán 2003. Üdvözlet a szigetről. In: Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Térfoglaló. Ifjúsági szerep- és közösségvállalás.* MTT Könyvtár 6. Szabadka: MTT. 49–66.

Savin, Ksenija – Korać, Vesna – Fajgelj, Stanislav 1998. Social perception of AIDS and sexual behaviour of young people in Belgrade. *Sociologija* 1, 1–24.

Stanković, Ljiljana 2008. *Analiza siromastva u Srbiji, analiza polozaja mladih u seoskim naseljima.* http://www.mrezaisp.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=21&dir=DESC&order=date&Itemid=99999999&limit=5&limitstart=35 (2016. 11. 02.)

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.) 2013. *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Szabó Ákos 2013. *Vajdaság – Szerbia.* In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 127–156.

T. Mirnics Zsuzsa 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In: Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak.* MTT Könyvtár 4. Szabadka: MTT. 163–204.

Tomanović, Smiljka – Stanojević, Dragan 2015. *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opazanja, verovanja i nadanja.* Beograd: Friedrich Ebert Stiftung – Secons.

Tomašević, Milivoje 1988. Raskorak mlade generacije i Saveza komunista. In: Aleksević, Jordan (szerk.): *Omladina i politika. Jugoslovenska omladina izmedju političke apatije i autonomnog političkog subjektiviteta: Zbornik radova.* Marksistički centar za Dalmaciju. 265–275.

Tordai Bence 2012. *A prekariátus fogalmáról.* PhD-disszertáció. Tézisterv. http://www.academia.edu/8358321/ (2017. 02. 28.)

Vukmirović, Dragan 2012. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Starost i pol. Podaci po naseljima.* Beograd: Republički Zavod za Statistiku. http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Starost%20i%20polAge%20and%20sex.pdf (2016. 11. 02.)

W1 = http://www.gabritymolnariren.com/Magyarsagkutato2014.pdf (2017. 05. 26.)

W2 = www.vmk.rs (2017. 05. 26.)

W3 = http://www.idkm.org/ (2017. 05. 26.)

Csernicskó István – Hires-László Kornélia

IFJÚSÁGKUTATÁSOK UKRAJNÁBAN ÉS KÁRPÁTALJÁN

Bevezetés

Írásunk két nagyobb részből áll.[1] Az elsőben röviden áttekintjük az ukrajnai ifjúságkutatásokat, bemutatjuk főbb témaköreiket, illetve azokat a kutatóműhelyeket, amelyek ilyen jellegű vizsgálatokkal (is) foglalkoznak. A második részben Kárpátaljára, a Kárpátalja területén végzett, a kárpátaljai magyar fiatalokat érintő ifjúságkutatások bemutatására koncentrálunk.

Tanulmányunknak nem célja az említésre kerülő kutatások mintavételi eljárásainak, módszertanának, illetve eredményeinek és következtetéseinek részletes bemutatása és értelmezése, elemzése. Célunk az, hogy az olvasó tájékozódhasson arról, melyek az ukrajnai és kárpátaljai ifjúságkutatás legfőbb témái, mely tudományos műhelyek foglalkoznak e kérdéssel, és az érdeklődők támpontokat kaphassanak ahhoz, hol keressék az ukrajnai, kárpátaljai (magyar) ifjúsággal foglalkozó kutatásokról szóló elemzéseket, beszámolókat.

Az ukrajnai ifjúságkutatás rövid szemléje

Az osztály nélküli kommunista társadalmat építő Szovjetunióhoz tartozó Ukrajnában a szociológia hosszú ideig tiltott tudomány volt. Sztálin halála után, a Nyikita Hruscsov, a Szovjetunió kommunista pártjának főtitkára nevével fémjelzett enyhülés idején a szovjet tervgazdálkodás igényeit kiszolgáló alkalmazott szociológiai kutatások indulhattak, amelyek elsősorban a munkaerő jellemzőit, a demográfiai folyamatokat követték nyomon. Az ideológiailag vezérelt kutatási projektek az osztály nélküli társadalom kialakulásával foglalkoztak, vagy éppen olyan, a kommunista propaganda hatásait vizsgáló kutatásokat végeztek, mint a Szovjet-Ukrajna nyugati területein 1961–1962-ben a lakosság vallásosságáról, az ateista nevelés hatásairól folytatott program volt (eredményeit nem publikálták). A helyzet Leonyid Brezsnyev pártfőtitkár idején sem változott jelentősen. Ilyen körülmények között a szociológiának sem szakmai műhelye, sem publikálási fóruma nem lehetett.

[1] Az első rész (a tanulmány 2. pontja) Csernicskó István, a második (a 3. alfejezet) Hires-László Kornélia munkája. A bevezetés és összefoglalás közösen írott szöveg.

Nem meglepő, hogy a szovjet birodalmon belüli Ukrajnában az ifjúság helyzete sem képezte szociológiai kutatások tárgyát.[2]

Az 1991-ben, a Szovjetunió széthullását követően 25 éve függetlenné vált Ukrajnában az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia intézményi struktúráján belül[3] működik a Szociológiai Intézet (ukránul: Інститут соціології НАН України, angolul: Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine).[4] Az 1990-ben létrejött akadémiai kutatóintézet hivatalos (ukrán, orosz és angol nyelvű) honlapján egyetlen olyan kutatás nyomaira sem sikerült rálelni, amelynek központi témája és tárgya az ukrajnai ifjúság, az ukrajnai fiatalok lettek volna. Az ifjúságkutatás a kutatóműhely kiemelt kutatási témái között sem szerepel, olyan osztálya sincs az intézetnek, amelynek fő profilja az ilyen irányú vizsgálatok folytatása volna. A kiemelt publikációkat, megjelentetett monográfiákat áttekintve sem bukkantunk ifjúsági témájú kutatásokra.

Szintén az ukrán tudományos akadémia intézeteként működik a M. V. Ptuha Demográfiai és Társadalmi Kutatások Intézete (ukránul: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, angolul: M. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine),[5] amely Ukrajna lakosságának társadalmi folyamatait, a demográfiai trendeket vizsgálja, a népességszám alakulására vonatkozó előrejelzéseket készít, illetve a humán erőforrás állapotának felmérésére irányuló kutatásokat folytat. Ezek a témák nyilván érintik az ifjúságot, a fiatalokat is, ám az ifjúságkutatás nem tartozik a tudományos kutatóintézet kutatási irányai közé. Az intézet által kiadott monográfiák, kötetek között vannak azonban olyanok, amelyek megemlítik az ifjúság kérdéseit. Ezen kötetek közé tartozik például *Az ifjúság és az ifjúságpolitika Ukrajnában: társadalmi-demográfiai aspektusok* című munka,[6] valamint az *Ukrán fiatalok a külföldi államok munkaerőpiacán* címmel megjelent könyv.[7]

Mindkét kötet az ifjúság szociális támogatásának elősegítéséről és fejlődéséről szóló ukrajnai törvény alapján határozza meg az „ifjúság" fogalmát.[8] A jogszabály 1. cikkelye az „ifjúság, Ukrajna fiatal polgárai" terminust a következőképpen definiálja: „Ukrajna 14 és 35 év közötti állampolgárai". Azaz: az ukrajnai törvények a 14 és 35 év közöttieket tekintik az „ifjúság" csoportjába tartozónak. Hozzá kell azonban tennünk, hogy ez a meghatározás csupán egy 2004-es törvénymódosítás

[2] Horodjanenko 2002.
[3] Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia intézményrendszeréről lásd: Csernicskó–Fedinec 2016: 117–120.
[4] W1.
[5] W2.
[6] Libanova 2010.
[7] Majdanyik 2010.
[8] Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (W3).

nyomán alakult így. Korábban, az eredetileg 1993-ban elfogadott ifjúságvédelmi törvényben a 14 és 28 év közötti korosztályt sorolták a „fiatalok" közé, ám az említett törvénymódosítás[9] kitolta a korhatárokat.

Az ifjúság és az ifjúságpolitika Ukrajnában: társadalmi-demográfiai aspektusok című 248 oldalas, többszerzős monográfia az ukrán statisztikai hivatal demográfiai adatai, illetve a 15 és 34 év közötti korosztály körében 1800 fős reprezentatív mintán végzett kérdőíves kutatás adatai alapján elemzi a vizsgált korosztály demográfiai trendjeit, a fiatalok családhoz, családalapításhoz, gyermekvállaláshoz kapcsolódó értékrendjét, egészségi állapotát, káros szenvedélyeit, sportolási szokásait, a halálozási mutatókat, a képzettségi szintet, a gazdasági aktivitást, a migrációt és a migrációs hajlandóságot, majd előrejelzéseket és ajánlásokat fogalmaz meg az ifjúságpolitikai döntéshozók számára.[10]

Az alábbiakban a kötetben bemutatott legfőbb eredményeket foglaljuk össze röviden. A kutatók megállapítják, hogy a vizsgálat idején Ukrajnában a 14 és 35 év közötti fiatalok száma 13,6 millió fő; ám a demográfiai trendek elemzése alapján arra a következtetésre jutnak, hogy az ország lakossága fokozatosan öregedni fog az elkövetkező évtizedben. Ennek okai közé tartozik a csökkenő népszaporulat, illetve a fiatal generációra is jellemző magas halálozási ráta. A 14–35 évesek körében Ukrajnában például háromszor magasabb a halálozási arány, mint az Európai Unió tagállamaiban. Különösen a férfiak körében jellemzők a negatív tendenciák: az ukrajnai fiatal férfiak halálozási mutatója háromszorosa a női kortársaikénak. A kötet szerzői kiemelik, hogy az alkoholmérgezés – mint a 14 és 35 év közötti fiatalok elhalálozási oka – Ukrajnában 16-szor gyakrabban fordul elő, mint az EU-s országok átlagában.

Az ukrajnai fiatalok körében végzett kérdőíves felmérés eredményei szerint az ifjúság egyik legnagyobb problémája a lakáshelyzet megoldatlansága. A már házas fiatalok egyharmada az ifjú pár valamelyik tagjának szüleinél él. A többgenerációs család elsősorban a falusiakra jellemző, akik egyébként is korábban házasodnak, illetve korábban és több gyermeket vállalnak, mint a városban élők.[11]

A városban élő fiatalok 35%-a, a faluban élőknek pedig a 45%-a úgy véli, hogy nagyon nehéz, szinte lehetetlen képzettségének és/vagy érdeklődésének megfelelő állást találnia. Az ukrajnai munkaerőpiac jellemző tulajdonságára mutat rá az az adat, hogy a fiatalok fele elsősorban a szüleitől, rokonaitól vár segítséget abban, hogy munkát találjon, és mindössze a megkérdezettek 2%-a remél támogatást a foglalkoztatási központoktól, munkaközvetítőktől. A munkahellyel rendelkezők ötöde kiszolgáltatottnak érzi helyzetét, és úgy véli, hogy állása veszélyben van, bármikor az utcára kerülhet. Mindez azért is figyelemre méltó, mert a kutatás

[9] Закон України Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (W4).

[10] Libanova 2010.

[11] Libanova 2010.

családi értékekre vonatkozó részében az ukrajnai fiatalok abszolút többsége olyan választ adott, hogy a családalapítás egyik leginkább meghatározó feltétele a biztos munkahely és a stabil jövedelem.

A 14–35 éves ukrajnai fiatalok kétharmada fejezte ki migrációs hajlandóságát a kutatás során, ám a kutatók megjegyzik, hogy az országot valóban elhagyók között „csupán" 40% körüli a vizsgált korcsoportba tartozók aránya.[12] Érdekes adat, hogy a 2010-ben megkérdezett fiataloknak mindössze 3,5%-a tervezte azt, hogy végleg elhagyja Ukrajnát, az abszolút többség – a megfelelő végzettség, tapasztalat és anyagi javak megszerzését követően – a hazatérést tartja céljának. A Lembergi (Lvivi) Nemzeti Egyetem Oktatási, Kulturális és Diaszpórakutatások Nemzetközi Intézete egyik kiemelt kutatási témájaként nevezi meg a hosszabb-rövidebb időre Ukrajnából külföldre távozók hazatérésének elősegítését, illetve reintegrációjuk támogatását.[13] Ennek ellenére a kutatás során megkérdezett, külföldi munkavállalói tapasztalatokkal rendelkező ukrajnai fiataloknak mindössze 7,8%-a mondta azt, hogy a hosszú távollét negatívan hatott családi kapcsolataira, 5,3% pedig egyenesen arról számolt be, hogy a huzamosabb külföldi élet jót tett a családi viszonyainak.

A másik említett kiadvány 176 oldalon át tárgyalja számos szempontból az ukrajnai fiatalok külföldi munkavállalásának különböző vetületeit.[14] A fiatalok (14–35 évesek) munkaerőpiaci migrációjára vonatkozó adatokat *Az első összenemzeti nagymintás felmérés a lakosság (háztartások) munkaügyi migrációjáról*[15] címmel 2008-ban lefolytatott országos vizsgálatból emelte át a szerző. Az országos kutatásról készített összefoglaló elemzés kötet formájában is megjelent.[16]

Nem része az akadémiai struktúrának a Társadalmi Kutatások Ukrán Intézete (ukránul: Український інститут соціальних досліджень, angolul: Ukrainian Institute of Social Research) nevet viselő, magát társadalmi szervezetként meghatározó kutatóműhely, ám számos szociológiai kutatási program kapcsolódik hozzá.[17] A kutatóintézet az ifjúságkutatás területén is megkerülhetetlen Ukrajnában. Ez nem csak abban nyilvánul meg, hogy a hivatalos honlapon felsorolt nyolc fő kutatási irány közül a harmadik így szól: „a mai ukrán fiatalok problémái és nézetei (ezen belül a tanulóifjúság egészsége és viselkedése)". A kutatóintézet ugyanis számos olyan nemzetközi kutatási program ukrajnai partnere, amelyek az ifjúság különböző rétegeit (a gyerekeket, a serdülőkorúakat, a felsőoktatásban résztvevőket) célozzák meg. Az intézet részt vett például az UNICEF *Health behaviour*

[12] Libanova 2010.
[13] Csernicskó–Fedinec 2010: 121–122.
[14] Majdanyik 2010.
[15] A program eredeti ukrán címe: Перше загальнонаціональне вибіркове обстеження населення (домогосподарств) з питань трудової міграції.
[16] Libanova–Poznyak 2010.
[17] W5.

in school-aged children – HBSC[18] című projektjeinek ukrajnai munkálataiban,[19] a szintén az UNICEF égisze alatt lefolytatott *European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD*[20] című program ukrán kutatásaiban stb.[21]

Az ESPAD legutóbbi, immár hatodik[22] ukrajnai felmérésére 2015 őszén került sor 6674, 11–17 éves ukrajnai tanuló és diák megkérdezésével.[23] Az iskoláskorú fiatalok egészségére irányuló kutatási program (HBSC) ukrajnai adatfelvételére szintén 2015-ben került sor, az adatokat 2016 tavaszán mutatták be Ukrajnában.[24] A Társadalmi Kutatások Ukrán Intézete honlapján megtalálhatók e nemzetközi, összehasonlító jellegű kutatási programok összefoglalói mellett az ukrajnai országjelentések is.[25] A 11 és 17 év közötti gyerekek és fiatalok (a tanulóifjúság) egészségi állapotát, életviteli szokásait az említett nemzetközi kutatási program keretében Ukrajnában 2002-ben 5267, 2006-ban 6535, 2010-ben 10.343, 2014-ben pedig 11.390 fős mintán mérték fel; a 2014-es adatfelvétel eredményeinek elemzése 156 oldalon külön kötet formájában is megjelent.[26]

A Gorshenin Intézet (ukránul Інститут Горшеніна, angolul: Gorshenin Institute) is foglalkozik Ukrajnában ifjúságkutatással. Egy magát független nonprofit elemző- és kutatóközpontként számon tartó műhelyről van szó, amely Ukrajna és a világ társadalmi és politikai folyamatainak tanulmányozását tekinti céljának és feladatának.[27] A Gorshenin Intézet számunkra releváns kutatását 2011-ben végezte *Students – an Image of the Future* címmel négy, egykor a Szovjetunióhoz, illetve a szovjet blokkhoz tartozó állam (Ukrajna, Oroszország, Kazahsztán és Lengyelország) egyetemista, főiskolás hallgatói körében.[28] A kutatás során azonos szempontok szerint térképezték fel a négy ország jövendőbeli értelmiségi rétegének saját államához, illetve nemzetéhez való viszonyát, a patriotizmus mértékét, az értékvilágot, a diákság aktuális problémáit, életminőségét, nyelvtudását stb. Az angol, ukrán és orosz nyelven közzétett összefoglaló jelentések pdf-ben elérhetők az intézet honlapján.[29]

---

[18] W6.
[19] Ukránul: Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді.
[20] W7.
[21] Ukránul: Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин.
[22] Ezt megelőzően 1995-ben, 1999-ben, 2003-ban, 2007-ben és 2011-ben került sor a vizsgálatra az országban.
[23] W8.
[24] W9.
[25] A HBSC 2014. évi ukrajnai országjelentésének anyaga például elérhető itt: W10. A 2016. évi letölthető innen: W11. Az ESPAD 2015. évi kutatásának ukrajnai összefoglalója pedig itt érhető el: W12.
[26] Balakirjeva 2014: 5.
[27] W13.
[28] W14.
[29] Az angol nyelvű például itt: W15, az ukrán nyelvű pedig itt: W16.

A négy ország egyetemi hallgatói körében elvégzett összehasonlító vizsgálat adatai között figyelemre méltó, hogy miközben Kazahsztánban a diákok 68,2%-a, Oroszországban a 66,5%-a, Lengyelországban pedig a 61,9%-a büszke arra, hogy hazája polgára, Ukrajnában csupán 55,4% érez így. Az ellenpróba hasonló eredményeket hozott: a kazah egyetemistáknak 9,1%-a, a lengyeleknek 10,5%-a, az oroszoknak pedig 12,1%-a kifejezetten nem büszke állampolgárságára, Ukrajnában pedig valamivel több, mint 13,5% a hasonlóan vélekedők aránya.[30] Ezzel összefüggésben nem meglepő, hogy az ukrán egyetemi hallgatók körében a legmagasabb azoknak az aránya, akik szerint az ország politikai instabilitása az állam legfőbb problémája: miközben Ukrajnában a megkérdezettek nagyjából fele (51,3%) vélekedik így, Lengyelországban 48,1%, Kazahsztánban 32,1%, Oroszországban pedig csak 29,6%.[31]

Szintén a jövő ukrajnai értelmiségét célozta meg *Az Ukrajna tanuló ifjúságának helyzete* című kutatás.[32] A kérdőíves adatfelvételre 2008 decemberében került sor. A vizsgálat az ország egész területét felölelte, és összesen 5103 2., 3., 4. és 5. évfolyamos egyetemi és főiskolai (az ukrajnai terminológia szerint III–IV. fokozatú felsőoktatási intézményben tanuló) hallgató töltötte ki a kérdőíveket. A kutatás eredményei nyilvánosak.[33] A kutatási program fő témakörei a következők voltak: az intézmény- és szakválasztás szempontjai, tanulmányi eredmények, tanulási nehézségek, a diákönkormányzatok munkájában való részvétel, nyelvtudás, számítógépes ismeretek, munkaerőpiaci várakozások, a külföldi tanulás lehetősége iránti érdeklődés és hajlandóság, migrációs szándékok, értékvilág, politikai érdeklődés és aktivitás, az intézményesülés, a társadalmi és politikai intézmények iránti bizalom mértéke, a szabadidő eltöltésének módozatai, az ifjúság problémái, egészségi állapot, a sport és testmozgás, káros szenvedélyek, élet- és lakáskörülmények.

Az ukrajnai ifjúságkutatások közül kiemelkedik az Ukrajna Ifjúsági és Sport Minisztériuma[34] által megrendelt és a GfK Ukraine[35] által elvégzett, *Ukrajna ifjúsága – 2015*[36] című kutatás. A minisztérium honlapján ukrán[37] és angol[38] nyelven elérhető kutatási beszámoló szerint a vizsgálatot a 14 és 35 év közötti ukrán állampolgárok 2852 fős, reprezentatív mintáján végezték 2015. szeptember 18. és október 7. között. A kutatás fő témakörei az alábbiak voltak: társadalmi aktivitás, mobilitás és (e)migrációs szándékok, nemzeti-hazafias érzelmek, anyagi helyzet és pénzügyi kilátások, oktatás és képzés, munkavállalás és munkaerőpiaci helyzet,

[30] Tkacsenko–Csetvertuhina 2011: 4.
[31] Tkacsenko–Csetvertuhina 2011: 5.
[32] Ukránul: Становище студентської молоді України (W17).
[33] Regisztráció után az anyag elérhető itt: W18.
[34] Ukránul: Міністерство молоді та спорту України (W19).
[35] W20.
[36] Ukránul: Молодь України – 2015.
[37] W21.
[38] Volosevych és mtsai 2015a.

egészségi állapot és sportolási szokások, geopolitikai orientáció, az állami ifjúságpolitika főbb irányai.

Az ukrajnai fiatalok körében végzett vizsgálat rámutat arra, hogy a 2013 őszén kezdődött méltóság forradalma, valamint a Krím 2014 tavaszán történt orosz megszállása, továbbá az Ukrajna keleti végein 2014 áprilisa óta tartó „hibrid háború" jelentősen befolyásolja a társadalmi közhangulatot, illetve a nemzeti érzéseket. Utaltunk arra, hogy a 2011-ben négy ország egyetemi hallgatói körében végzett kérdőíves vizsgálat során az ukrajnai fiatalok körében volt a legalacsonyabb az állampolgárságra büszkék, illetve a legmagasabb az amiatt szégyenkezők aránya. A 2015 őszén felvett adatok szerint a megkérdezett ukrajnai fiatalok 81%-a volt büszke ukrán állampolgárságára, és mindössze 8% nem volt erre büszke. A fegyveres konfliktus árnyékában figyelemreméltó adat, hogy az adatközlők 26%-a (a férfiak 34%, a nők 17%-a) kész fegyverrel a kezében megvédeni hazáját, 3% pedig már részese is volt (vagy most is részese) a fegyveres harcoknak. A hazafias érzések erősödésére utal az is, hogy a megkérdezettek 44%-a nem szeretné elhagyni Ukrajnát; 38% azt tervezi, hogy bizonyos időre külföldre megy tanulni és/vagy dolgozni, ám később visszatér szülőföldjére; 13% keresi a lehetőségeket arra, hogy távozzon az országból, 4% pedig a lehető leghamarabb elhagyja Ukrajnát. Az emigrációs hajlandóságot mutató fiatalok 58%-a azért szeretné elhagyni az országot, mert nem tartja megfelelőnek a munkalehetőségeket és életkörülményeket, 56% pedig úgy véli, hogy Ukrajnában nincs valódi demokrácia, hiányzik a jogállamiság.

A Krím megszállása, valamint a kelet-ukrajnai harcok kezdete óta az ukrajnai médiumokat uraló Oroszország elleni, illetve az oroszok és az orosz nyelvvel szembeni negatív propaganda ellenére az adatközlőknek csupán a 12%-a nem szeretne együtt élni az oroszokkal; ennél sokkal nagyobb a romák (54%), a homoszexuálisok (45%), a HIV-fertőzöttek/AIDS-esek (33%) elutasítása. Muzulmánokkal 19%, bevándorlókkal és külföldi vendégmunkásokkal 11%, zsidókkal 9%, az ország más területéről menekültekkel pedig 7% nem kíván együtt élni.[39]

A kijevi oktatási tárca felkérésére 2016-ban is elvégeztek egy adatfelvételt az ukrajnai fiatalok körében. Az eredményekből összeállított kiadvány[40] szerint a vizsgálatot reprezentatív mintán végezték, ám az Oroszország által 2014 tavaszán annektált Krímen, illetve Luhanszk és Donyeck megye „ideiglenesen megszállt területein" (azaz a háborús zónában) nem folytatták le a vizsgálatot.

Az adatközlők – az ukrajnai ifjúságvédelmi törvény definíciójával összhangban – a 14 és 35 év közötti korosztályból kerültek ki. Összesen 1200 fiatalt kérdeztek meg a kutatás során. A kutatás célja a fiatalok értékvilágának, életvezetési prioritásainak és az ezeket befolyásoló tényezőknek a vizsgálata volt.

A kutatás eredményei nem térnek el jelentősen a 2015-ben nyert adatoktól. Érdekes azonban, hogy a megkérdezett fiatalok 94,5%-a vallotta magát ukrán nem-

[39] Volosevych–Gerasymchuk–Kostiuchenko 2015a: 8, 2015b: 8.
[40] Dmytruk és mtsai 2016.

zetiségűnek, ami meglepően magas szám. Ugyanakkor mindössze a megkérdezett fiatalok 34,5%-a válaszolta azt a kérdezőbiztosoknak, hogy csak az ukrán nyelvet használja a mindennapokban, és csupán 46% beszél otthon, a családban kizárólag ukrán nyelven. Akad olyan ukrajnai elemző, aki ebből az adatból azt a következtetést vonta le, hogy a 2012-ben elfogadott ukrajnai nyelvtörvény[41] „több ukránt semmisített meg, mint a háború", ugyanis a fiatalok körében tömeges a nyelvcsere: egyre többen használják az ifjúság körében az államnyelv helyett vagy mellett az orosz nyelvet.[42] A még a Szovjet-Ukrajnában elfogadott 1989-es nyelvtörvényt 2012-ben felváltó új jogszabály[43] – Ukrajna alkotmányával[44] összhangban – az ország egyetlen államnyelveként az ukránt határozza meg. A törvény 7. cikkely 2. része azonban felsorolja azt a 18 nyelvet, amelyek a hatálya alá tartoznak: orosz, belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, görög, lengyel, roma (cigány), román, szlovák, magyar, ruszin, karaim és krimcsak. Ezeket a nyelveket a törvény – a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájá*ra hivatkozva – „regionális vagy kisebbségi nyelvek"-ként határozza meg. Ezek – azokon a közigazgatási egységeken (megye, járás, település) belül, ahol az adott nyelvek anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot – az államnyelv mellett hivatalos funkciókban is használhatók. Számos elemző úgy véli, hogy ez veszélyezteti az ukrán mint államnyelv pozícióit, és az egykori gyarmatosító és a mai ellenség nyelvét, az oroszt támogatja.[45]

A két legnagyobb és a szociológiai kutatások területén legaktívabb ukrajnai szociológiai műhelynek a Razumkov Központot,[46] illetve a Politikai Kutatások Független Ukrán Intézetét[47] tekintik. A két kutatóintézet számos szociológiai kutatást végzett az elmúlt években és végez rendszeresen ma is, ám egyik sem foglalkozik specifikusan ifjúságkutatással, ifjúságkutatási projektekkel.

Ifjúságkutatás Kárpátalján

Amint az előző részben utaltunk rá, Kárpátalja mint szociológiai kutatási terep jelen van ugyan az ukrajnai szociológiában, ám kifejezetten a régió ifjúságára vonatkozó kutatásokról nem számolhatunk be. A kivételek közé tartozik az a program, amelyet

[41] Закон України про засади державної мовної політики (W22).
[42] Osznacs 2016.
[43] Закон України «Про засади державної млвної політики». Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól. A törvény hivatalos ukrán nyelvű szövege: W23. A jogszabályt Beregszászi–Csernicskó–Ferenc 2014; Tóth–Csernicskó 2014 ismerteti.
[44] Конституція України (W24).
[45] Erről bővebben: Csernicskó 2016.
[46] Ukránul: Центр Разумкова, angolul: Razumkov Centre. Az intézet honlapja: W25.
[47] Ukránul: Український незалежний центр політичних досліджень, angolul: Ukrainian Independent Center of Political Research. Az intézet honlapja: W26.

az ungvári független ifjúsági központ végzett 2014-ben a kárpátaljai ifjúság körében. A kutatás célja az volt, hogy felmérje a fiatal nemzedék internetezési szokásait, lehetőségeit.[48] A kutatásba az Ungvári Nemzeti Egyetem, valamint a szintén megyeszékhelyen működő (ma már az említett egyetembe beolvadt) Kárpátaljai Állami Egyetem hallgatóit vonták be, más felsőoktatási intézménybe nem látogattak el, és további (nem egyetemen tanuló) adatközlőket sem kérdeztek meg.

Időrendben az első, kimondottan a Kárpátalja területén élő magyar fiatalokat megcélzó szociológiai kutatás a Mozaik 2001-ként ismert *Magyar Fiatalok a Kárpát-medencében* című kutatás volt, amelyet az egykori Nemzeti Ifjúságkutató Intézet koordinált.[49] A 4450 főt érintő kutatás a következő határon túli, magyarok lakta régióra terjedt ki: Felvidék (Szlovákia), Kárpátalja (Ukrajna), Vajdaság (akkor még: Jugoszlávia, ma Szerbia), valamint Belső-Erdély (Románia), illetve Székelyföld (Románia). A vizsgálat során Kárpátalján 500 magyar fiatalt kérdeztek meg 32 településen a LIMES Társadalomkutató Intézet közreműködésével.[50] A következő témakörökre keresték a válaszokat: társadalmi mobilitás, iskolai életút, egzisztenciális problémák, családi helyzet, munkaerőpiaci jellemzők, társadalmi közérzet, közéleti attitűdök, egészség, életmód, értékrend, vallásosság, kulturális fogyasztás, nemzeti identitás, magyarországi munkavállalás, turizmus, a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való viszony. A vizsgálat lezárását követően a (minimálisan módosított) kérdőívet a többségi népcsoport körében is lekérdezték, így Kárpátalján 300 ukrán fiatalt is megkérdeztek. Miután összevetették a két alminta eredményeit, arra jutottak, hogy a kárpátaljai magyar és ukrán fiatalok pozitívan szemlélik saját közösségüket, és nem tekintenek a másik közösség tagjaira ellenségesen. Az elemzés összefoglalójában arra is kitérnek, hogy a pozitív szemlélet arra enged következtetni, hogy „a közeljövőben nem kell nemzetiségi, etnikai konfliktusoktól tartani" a térségben.[51]

2011-ben újabb magyarországi támogatással ismételték meg a kutatást, ám más módszerekkel. A *Mozaik 2011: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* című kutatást fókuszcsoportos módszerrel végezték, ahol az összesen 24 beszélgetésből Kárpátalján négyet szerveztek, négy városban (Ungváron, Munkácson, Beregszászon és Técsőn). A fókuszcsoportos beszélgetések vezérfonala érintette az identitást (állampolgárságot), a családot (házasságok, gyermekvállalások), az oktatást, a kultúrát, a nyelvhasználatot, a munkavégzést.[52]

A Mozaik-vizsgálatokhoz hasonlóan a határon túli területen élő fiatalokat célozta meg a GeneZYs 2015 című kutatás is, amelynek koncepcióját és eredményeit lásd a jelen kötetben szereplő tanulmányokban.

---

[48] W27.
[49] Szabó és mtsai 2002.
[50] Csernicskó–Soós 2002.
[51] Hires 2005.
[52] Szabó–Bauer–Pillók 2013.

Az Emberi Erőforrás Minisztériuma (EMMI) által meghirdetett Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2014–2015 programba ékelődött az a *Külhoni Magyar Ifjúságkutatás 2014 (KMI–2014)* című projekt, amelynek felelőse a Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) volt. Több konferenciát és műhelymegbeszélést is szerveztek, ahol a kutatási eredményeket mutatták be,[53] valamint az NSKI kiadványaiban olvashatunk régiónkénti jelentéseket, összefoglalásokat az eddigi hasonló témájú, 2000–2014 között végzett vizsgálatokról.[54] A kárpátaljai tanulmányokat Molnár Anita és Séra Magdolna,[55] illetve Orosz Ildikó[56] készítette.

A program eredményeképpen készült el *A Nemzetstratégiai Kutatóintézet a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma számára összeállított munkaanyaga* című, *A Nemzetstratégiai Kutatóintézet Kutatási, Stratégiai és Koordinációs Igazgatósága által koordinált Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projekt eredményeit összefoglaló gyorsjelentés és javaslati anyag* alcímű összefoglaló.[57] A kiadvány végén előbb általános, majd az egyes régiókra vonatkozó javaslatok kerülnek megfogalmazásra (a Kárpátaljára vonatkozó javaslatok a 113–117. oldalon olvashatók).

A KMI–2014 projektet kutatási programnak nevezik több helyen is, valójában viszont empirikus adatfelvételt és terepkutatást Kárpátalján a fókuszcsoportos beszélgetéseken túl nem végeztek, a program csupán előmunkálatokat jelentett. A háttéranyagok egy határon túli magyarságot megcélzó, nagymintás, 2016-os kutatás megtervezéséhez készültek. Az empirikus vizsgálatot 2016 novemberében végezték, Kárpátalján a munkálatokat a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont koordinálta.[58]

Ugyan nem szociológiai kutatás volt, ám a kárpátaljai magyar ifjúság jól körülhatárolható szegmensét célozta meg az *Iskola 2000* című kutatási program, amelyet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán működő nyelvészeti kutatóműhely végzett. A kutatás az 1999–2000-es tanévben az érettségi előtt egy évvel álló, magyar és ukrán nyelven tanuló, a kérdőív magyar nyelvű kitöltését vállaló középiskolásokat célozta meg. A Kárpát Panel 2007 mellett talán ez az egyetlen olyan kutatási program, amelynek eredményeit több szakmai közleményben is elemezték.[59] A szociolingvisztikai vizsgálatot Kárpátalja hat (részben) magyarok lakta járásában (Beregszászi, Ungvári, Munkácsi, Nagyszőlősi, Huszti és Técsői), 29 település 37 oktatási intézményében végezték. Összesen 675, egy évvel az érett-

[53] W28; W29; W30; W31.

[54] W32; W33.

[55] Molnár–Séra 2014. Az egész kötet, illetve benne a kárpátaljai tanulmány elérhető a Nemzetstratégiai Kutatóintézet honlapján: W34.

[56] Bali–Marelyin Kiss 2014b; Orosz 2014. Az egész kötet, illetve benne a kárpátaljai tanulmány elérhető a Nemzetstratégiai Kutatóintézet honlapján: W35.

[57] Bali–Marelyin Kiss 2014a. Az anyag elérhető a Nemzetstratégiai Kutatóintézet honlapján: W36.

[58] W37.

[59] Lásd például: Beregszászi–Márku 2003; Beregszászi 2004; Beregszászi–Csernicskó 2004a; Beregszászi–Csernicskó 2004b; Csernicskó 2004.

ségi előtt álló fiatal adatközlő töltötte ki a nyelvhasználati kérdőíveket. Közöttük 645 magyar, 30 pedig ukrán nyelven oktató intézmény diákja volt. A reprezentatív minta bevonásával elvégzett kutatás fő célja a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés eredményességének és hatékonyságának meghatározott szempontok szerinti felmérése volt. A szociolingvisztikai (tehát nem szociológiai, hanem nyelvészeti) kutatás néhány társadalomtudományi szempontból is érdekes kutatási eredményt hozott. A kutatók által levont következtetések szerint például a nyelvi változók közötti választások, azaz a nyelvi ítéletek és produkció (tulajdonképpen a magyar sztenderd nyelvváltozat ismerete) tekintetében „jelentős eltérés van a falusi, illetve városi és felvételiztető (tehetséggondozó) intézmények között", illetve „a magyar iskola nem a nyelvi és társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítőjeként, hanem konzerválójaként működik Kárpátalján", legalábbis ami az otthonról az iskolába hozott nyelvi jellemzőket illeti.[60]

Említést kell tennünk továbbá azokról a kutatásokról, amelyek nem kimondottan az ifjúságot célozták meg Kárpátalján, viszont érintették – akár témájukat tekintve, akár részmintájával – a fiatalságot, esetleg annak egy szegmensét. A továbbiakban kronológiai sorrendben mutatjuk be ezeket a kutatásokat.

Gereben Ferenc 1991–1993-ban a nemzeti identitás és kulturális jellegzetességek, nyelvhasználat, olvasási szokások feltérképezésére vállalkozott nyolc középeurópai ország 18 évnél idősebb magyar nemzetiségű lakosai körében. Az összesen 2414 személyből 303 adatközlőt Kárpátalján kérdeztek meg, kérdőíves módszerrel, valamint az ezt kiegészítő 60 interjúból 9 készült térségünkben.[61] A kérdőíves vizsgálatot az ezredfordulón ismét elvégezték közel 4000 fő megkérdezésével, ahol az előző témakörök mellett helyet kapott a vallásos identitás is.[62] Mivel egyik kutatás sem az ifjúság vizsgálatára irányult, a fiatal generációkra vonatkozó adatokat külön nem elemezte a kutató.

A kárpátaljai magyar középiskolások körében végezte Orosz Ildikó 2000-ben a kutatását, amelynek során az összes magyar tannyelvű középiskola érettségiző osztályában töltetett ki kérdőíveket. A kutatás fő célja a továbbtanulási motivációk feltérképezése volt, de emellett kitért több szociológiai jellegzetességre is: a családok anyagi helyzetére, a médiafogyasztási szokásokra, a nyelvhasználatra, a vallásosságra, a kulturális fogyasztási szokásokra, valamint a szabadidős tevékenységekre is.[63]

2002-ben végezték el azt a kutatást, amely arra fókuszált, hogy feltérképezzék az 1990 és 2000 között Magyarországról érkező kutatási és fejlesztési (K+F) támogatások hasznosulását Kárpátalján az oktatás és tudományosság terén. A vizsgálatban a felsőoktatásban résztvevőket, valamint a K+F szférában tevékenykedőket,

[60] Beregszászi–Csernicskó 2004b: 152. Lásd még: Beregszászi–Csernicskó 2004a.
[61] Gereben 1999.
[62] Gereben 2005.
[63] Orosz 2001.

a Kárpátalján működő magyarországi egyetemek és főiskolák kihelyezett képzéseiben tanulókat, továbbá Magyarországon állami ösztöndíjas támogatásban részesülő PhD- és DLA-képzésben tanuló kárpátaljaiakat, illetve azokat a kutatókat kérdezték meg, akik DOMUS ösztöndíj-támogatásban részesültek.[64] Ehhez hasonló kutatás volt 1998–1999-ben, amikor a Magyarországon végzett, határon túli hallgatók életpályáira kívántak rávilágítani. Egy archivált honlapon olvashatjuk a kutatás jelentését, valamint néhány életútinterjú átiratát régiónként.[65] Az említett kutatások szintén nem célzott ifjúságkutatási projektek voltak, ám lényeges információkkal szolgáltak a régióban élő magyar fiatalok (ifjú értelmiségiek) helyzetéről.

Az MTA Kisebbségkutató Intézetének irányításával végezték 2007-ben azt az idősoros vizsgálatokba ékelt kutatást, amely az úgynevezett határon túli nagy régiókra is kiterjedt. A *Kárpát Panel 2007 (A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái)* című kutatási program célja az volt, hogy Magyarországon és a nagyobb létszámú magyar közösségekkel rendelkező országokban a 18 év fölöttiek körében feltérképezze a magyarság társadalmi struktúráját, munkaerőpiaci viszonyait, jövőképét, migrációs potenciálját, iskolázottsági helyzetét, nemzeti identitását, a kisebbségi magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyát stb.[66] A kárpátaljai tanulmányt Molnár Eleonóra és Orosz Ildikó készítette.[67] Az utóbbi a kutatás eredményeit egyik monográfiájában is részletesen feldolgozta, elemezte.[68] Ám ez az empirikus kutatás sem konkrétan a fiatalokat célozta meg, azonban a 18 és 29 év közötti korosztályok adatait – igény szerint – nyilván külön is lehet(ne) elemezni.

A Lehoczky Tivadar Intézet[69] 2007 tavaszán indította azt a felmérését, amely a kárpátaljai ukrán tannyelvű középiskolák végzős diákjainak magyarokhoz fűződő attitűdjeit, magyarságismeretét, magyarságképének feltérképezését célozta meg. Összesen 80 ukrán/orosz tannyelvű iskola 1375 tanulója töltötte ki a kérdőívet. Az elemzésből az derült ki, hogy a többségiek főként azokon a településeken ismerik a magyar közösség tagjait, annak kultúráját, ahol magyarok is élnek. Kiderült, hogy a többségi iskolások körében több negatív sztereotípia él a magyarokkal kapcsolatban. Azok a diákok, akik magyar szülőktől származnak, ám ukrán tannyelvű iskolába járnak, az iskola erős nacionalista szellemének következményeként ukrán nemzetiségűnek vallják magukat.[70]

A Momentum Doctorandus (MD) irányította az *ARANYMETSZÉS 2013 – Kárpát-medencei magyar doktoranduszéletpálya-vizsgálat* kárpátaljai lekérdezését.[71]

[64] Orosz 2006.
[65] W38.
[66] A kutatásról lásd: Papp–Veres 2007.
[67] Molnár–Orosz 2007.
[68] Orosz 2007.
[69] W39.
[70] Bocskor Medvecz 2010.
[71] A kárpátaljai adatokat, eredményeket lásd: Ferenc 2013. A kérdőív megtekinthető itt: W40.

A vizsgálat előkészítéseként valósult meg 2011-ben szintén a MD szervezésében a Doktorandusz Pályavizsgálat és Regiszter kvalitatív kutatás, amelynek célja volt, hogy feltérképezze a kárpátaljai doktoranduszok legfontosabb jellemzőit, illetve hogy kialakítsák azt az adatbázist, amely alapján létrejöhetett két év múlva a kérdőíves vizsgálat.[72]

2016 nyarán folyt a *TANDEM–2016* című, kifejezetten Kárpátaljára irányuló empirikus szociológiai vizsgálat, amely több intézmény[73] együttműködésével ment végbe. A régióban összesen 400 magyar és 800 ukrán ajkú felnőtt kárpátaljai töltötte ki a kérdőíveket. A kutatás fő célja az volt, hogy Kárpátalja multietnikus lakosságának együttélési viszonyait vizsgálja, különös tekintettel az ukrán és magyar lakosságra. Ennek érdekében a szociodemográfiai adatokon túl az értékrend, az identitás, a politikai attitűd, a migrációs potenciál stb. feltérképezésére vállalkoztak. Az eredményeket még nem tették közzé a tanulmányunk írása idejéig. Ez a kutatás sem a kárpátaljai ifjúságot vette célba, ám az adatbázis bizonyára a fiatal generációról is hasznos adatokat tartalmaz.

Összefoglalás

Áttekintésünkben bemutattuk az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában országos szinten folytatott legfontosabb ifjúságkutatási programokat, illetve azokat a műhelyeket, amelyek kutatási témái között szerepel az ifjúságkutatás valamely szegmense. Viszonylag kevés olyan tudományos műhely van az országban, amely feladatának tekinti a jövő nemzedékeinek szociológiai kutatását. Az ukrajnai szociológiai műhelyek jellemzően akkor indítanak az ifjúságra, a fiatalokra irányuló kutatási programot, ha erre konkrét, rendszerint külföldi megrendelés van, s így nemzetközi kutatási projekt részeként születik meg az ukrajnai vizsgálat. Ilyen programok például az UNICEF megrendelésére és finanszírozásával elvégzett kutatások. Az is előfordul, hogy az ukrajnai államhatalmi rendszer ifjúságért felelős legfőbb szerve, Ukrajna Ifjúsági és Sport Minisztériuma rendel meg átfogó kutatást az országban élő fiatalok helyzetéről. Ukrajnában tehát nincs ifjúságkutató intézményi struktúra, nincs ifjúságkutatói személyes hálózat sem. Ennek valószínű egyik fő oka, hogy Ukrajna GDP-jének mindössze 0,2%-át fordítja a tudomány finanszírozására, ami 2015-ben például azt jelentette, hogy a központi költségvetés 5 milliárd hrivnyát – akkori árfolyamon kevesebb, mint 200 millió eurót, azaz egy jobb

[72] W41. Lásd még: Papp 2017.

[73] A kérdőíves felmérést a Nemzetpolitikai Kutatóintézet, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja, a Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete és a Momentum Doctorandus társadalmi szervezet közösen végezték; az ukrán lakosság körében végzett terepmunka kivitelezésében az említett műhelyek mellett az Ungvári Nemzeti Egyetem Szociológiai és Szociális Munka Tanszéke, valamint a Kárpáti Közvélemény-kutató Központ működött közre.

nyugati egyetem éves költségvetésének megfelelő összeget – fordított erre a célra, s ebből 2,3 milliárdot felemésztett az akadémiai kutatóhálózat fenntartása.[74]

Az országos kutatási programok általános jellemzője, hogy – a területét és lakosságának számát tekintve is nagy országhoz mérten –[75] viszonylag kis minta bevonásával végzik az adatfelvételt, és a reprezentativitás elsősorban a régiók szintjén jelenik meg, azaz az adatközlők az ország egész területét képviselik. Egyetlen ismertetett kutatási projekt sem törekedett például arra, hogy a megkérdezett mintában arányosan képviselve legyenek az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek fiataljai. Mivel Kárpátalja Ukrajna területének mindössze 2,1%-a, a régió lakossága pedig (az első és mindeddig egyetlen ukrajnai népszámlálás adatai alapján) az ország összlakosságának csupán 2,6%-át teszi ki, az országos szociológiai kutatások kárpátaljai (al)mintája gyakorlatilag semmit sem mond el a régió lakosságáról, a kárpátaljai fiatalokról. Az ország népességének 0,3%-át, Kárpátalja népességének 12%-át képviselő magyar nemzetiségű állampolgárok szinte meg sem jelennek az országos szociológiai vizsgálatokban, teljesen láthatatlan szereplők.

A kárpátaljai magyar ifjúságra vonatkozó kutatások száma sem túl jelentős. A Mozaik 2001 és a GeneZYs 2015 mellett szinte csak olyan vizsgálatokról számolhatunk be, amelyek eredeti célja nem az ifjúságkutatás volt, ám – így vagy úgy – érintik ezt a generációt is. Ezek sorából kiemelkedik az Orosz Ildikó végezte, a kárpátaljai magyar érettségizőket megcélzó átfogó kérdőíves vizsgálat, valamint a Bocskor Medvecz Andreának a kárpátaljai ukrán középiskolások magyarságképe felmérésére irányuló kutatása. Érdemes megemlíteni az *Iskola 2000* című szociolingvisztikai kutatást is, amely – annak ellenére, hogy nyelvészeti vizsgálat volt – releváns társadalmi következtetéseket is megfogalmazott.

A többi kutatás – például a Kárpát Panel 2007 – adatbázisai hasznosíthatóak az ifjúságkutatók számára is. Mivel azonban nem a fiatalokat célozták meg, az alacsony elemszám miatt legfeljebb az adott mintán belül elemezhetők a fiatal korcsoportba tartozó adatközlők eredményei.

A tanulmány első verziójához fűzött lektori vélemények egyike joggal jegyzi meg, hogy „nem lett volna érdektelen a konklúzióban a kárpátaljai magyar ifjúságkutatások és az ukrajnai trendek között valamilyen összehasonlítást tenni. Hiszen a Magyarországról kezdeményezett összmagyar vizsgálatok megkonstruált határon túli magyarság képe mögött sokkal életszerűbb például a kárpátaljai magyar és ukrán fiatalok társadalmi jellemzőinek összevetése". Erre azonban jelen áttekintés szerzői több okból sem vállalkozhatnak.

Az ilyen jellegű összevetéshez szükség volna arra, hogy az ukrajnai ifjúságkutatásoknak legyen értelmezhető, elemezhető kárpátaljai, illetőleg azon belül

[74] Csernicskó–Fedinec 2016: 127.

[75] Ukrajna területe – az Oroszország által megszállt Krím-félsziget, illetve a Kijev által nem kontrollált, kelet-ukrajnai szakadár régiókkal együtt – 603.628 km^2, ezzel Oroszország után Európa második legnagyobb területű állama.

ukrajnai (kárpátaljai) magyar almintája, ez azonban hiányzik. A lektor jogos hiányérzete továbbá azért sem orvosolható, mert a kárpátaljai magyar fiatalokra vonatkozó ifjúságkutatások legnagyobb része nem helyi kezdeményezés, nem kárpátaljai kutatóműhely programja, hanem magyarországi megrendelésre készített részkutatás. Ezek a kutatások pedig a kárpátaljai magyar közösséget az ukrajnai kontextusból mintegy kiszakítva, a Kárpát-medence magyar világának részeként szemlélik, és nem az ukrajnai, kárpátaljai helyzethez viszonyítják a kapott eredményeket, hanem a magyarországi és más határon túli magyar régiókban nyert adatokhoz. A kutatások koordinációja Budapesten történik, a kérdőív összeállítása, az adatfelvétel a magyarországi megrendelő szempontjai alapján folyik, a kárpátaljai partner gyakorlatilag csupán „bedolgozóként" jelenik meg a kutatásban, a helyi kutató legtöbbször csupán a kárpátaljai részadatokhoz fér hozzá – vagy még azokhoz sem.

Irodalomjegyzék

Balakirjeva, O. M. (Балакірєва, О. М.) (ред.) 2014. *Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків.* Київ: ЮНІСЕФ, Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка.

Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.) 2014a. *Külhoni Magyar Ifjúságkutatás 2014. Metszetek.* Kárpát-haza Szemle 6. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.) 2014b. *Külhoni Magyar Ifjúságkutatás 2014. Metszetek II.* Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár: PoliPrint. 77–96.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004a. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 100/2, 195–203.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004b. Nyelvjárási jelenségek szociolingvisztikai vizsgálata: a nyelvjárások és a kárpátaljai magyar iskola. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *…itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról.* Ungvár: PoliPrint. 140–154.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak.* Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

Beregszászi Anikó – Márku Anita 2003. A kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználatáról. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 179–207.

Bocskor Medvecz Andrea 2010. Kárpátaljai ukrán középiskolások magyarságképe (egy kérdőíves felmérés tanulságai). In: Bocskor Andrea – Dobos Sándor (szerk.): *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye 2010.* Ungvár: PoliPrint. 5–32.

Csernicskó István 2004. Valóban különleges-e a (fiatal) nagydobronyaik nyelvjárása? In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 126–129.

Csernicskó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában.* Ungvár: Uatdor-Shark.

Csernicskó István – Fedinec Csilla 2016. Kisebbségek az ukrán tudományosságban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *A nemzet mint tudományos közösség. Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága 1996–2016*. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 114–127.

Csernicskó István – Soós Kálmán 2002. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 91–135.

Dmytruk, Natalia – Padalka, Hanna – Kireyev, Serhii – Mostova, Iryna – Bikla, Olena – Shelepa, Vladislav (Дмитрук, Наталія – Падалка, Ганна – Кірєєв, Сергій – Мостова, Ірина – Бікла, Олена – Шелепа, Владислав) 2016. *Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді.* Київ: Міністерство освіти і науки України. http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit__doslidjennya_2016.pdf (2016. 12. 14.)

Ferenc Viktória 2013. Kereső kutatók – a kárpátaljai magyar doktoranduszok egzisztenciális, magánéleti és szakmai kihívásai. *Kisebbségkutatás* 2013/3, 101–135.

Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében.* Budapest: Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Gereben Ferenc 2005. *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata.* Budapest: Lucidus Kiadó.

Hires Kornélia 2005. Kárpátaljai magyar és ukrán fiatalok egymásról és Magyarországról. *Új Ifjúsági Szemle* 3/1, 53–60.

Horodjanenko, V. (Городяненко, В.) 2002. *Соціологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів України.* Київ: Академія.

Libanova, E. M. (Лібанова Е. М.) (ред.) 2010. *Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти.* Київ**:** Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Libanova, E. M. – Poznyak, O. V. (Лібанова, Е. М. – Позняк, О. В.) (ред.) 2010. *Населення України. Трудова еміграція в Україні.* Київ**:** Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України.

Majdanyik, I. (Майданік, І.) 2010. *Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав.* Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України.

Molnár Anita – Séra Magdolna 2014. Helyzetképek. A kárpátaljai ifjúság helyzete 2000–2014 között. In: Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.): *Külhoni Magyar Ifjúságkutatás 2014. Metszetek.* Kárpát-haza Szemle 6. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet. 49–70.

Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó 2007. Kárpát Panel – Kárpátalja. Gyorsjelentés 2007. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 185–243.

Orosz Ildikó 2001. A kárpátaljai magyar érettségizők továbbtanulási szándékairól egy reprezentatív szociológiai felmérés adatai alapján. In: *UngBereg Pánsíp Almanach.* 101–108.

Orosz Ildikó (szerk.) 2006. *Felsőoktatási támogatások és hasznosulások Kárpátalján.* Ungvár – Beregszász: PoliPrint – KMF.

Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005).* Ungvár: PoliPrint.

Orosz Ildikó 2014. Kárpátalja magyar ifjúsága. In: Bali János – Marelyin Kiss József (szerk.): *Kárpát-haza Szemle 6. Külhoni Magyar Ifjúságkutatás 2014. Metszetek II.* Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet. 93–96.

Osznacs, Szerhij (Оснач Сергій) 2016. Закон Ківалова–Колесніченка знищив більше українців, ніж війна. *Портал мовної політики,* 13. 12. 2016. http://language-policy.info/2016/12/zakon-kivalova-kolesnichenka-znyschyv-bilshe-ukrajintsiv-nizh-vijna/ (2016. 12. 14.)

Papp Z. Attila 2017. Kárpátaljai hallgatók doktori képzésbe kerülésének motivációi. Kísérlet egy doktorandusz tipológiára. In: Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna (szerk.): *Szülőföldön magyarul. Iskolák és diákok a határon túl.* Debrecen: CHERD-H.

Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) 2007. *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.) 2013. *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Tkacsenko, M. – Csetvertuhina, L. (Ткаченко, М. – Четвертухіна, Л.) 2011. *Студенти – образ майбутнього. Міжнародне дослідження 2011.* Київ: Інститут Горшеніна.

Tóth Mihály – Csernicskó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez.* Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó.

Volosevych, I. – Gerasymchuk, S. – Kostiuchenko, T. 2015a. *Youth of Ukraine – 2015.* Kyiv: Ministry of Education and Science of Ukraine – United Nations. http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/21532 (2016. 10. 31.)

Volosevych, I. – Gerasymchuk, S. – Kostiuchenko, T. (Волосевич І., Герасимчук С., Костюченко Т.) 2015b. *Молодь України – 2015.* Київ: Міністерство освіти і науки України – United Nations.

W1 = http://i-soc.com.ua/eng/index.php (2016. 10. 31.)

W2 = http://www.idss.org.ua/index_en.html (2016. 10. 31.)

W3 = http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12 (2016. 10. 31.)

W4 = http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1659-15 (2016. 10. 31.)

W5 = http://www.uisr.org.ua/ (2016. 10. 31.)

W6 = http://www.hbsc.org/ (2016. 10. 31.)

W7 = http://www.espad.org/ (2016. 10. 31.)

W8 = http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/2016-09-19%20press-reliz_ESPAD.pdf (2016. 10. 31.)

W9 = http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/303438/HSBC-No7-Growing-up-unequal-full-report.pdf?ua=1 (2016. 10. 31.).

W10 = http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Analitical_report_HBSC_2015_fin_UA.pdf (2016. 10. 31.)

W11 = http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/growing-up-unequal.-hbsc-2016-study-20132014-survey (2016. 10. 31.)

W12 = http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/ESPAD-ForWEB.pdf (2016. 10. 31.)

W13 = http://gorshenin.eu/ (2016. 10. 31.)

W14 = http://gorshenin.eu/programs/annual/363_students-an_image_of_the_future.html (2016. 10. 31.)

W15 = http://gorshenin.eu/media/uploads/091/23/dbbf098e1382.pdf (2016. 10. 31.)

W16 = http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/102/00/dba87fa10733.pdf (2016. 10. 31.)

W17 = http://gurt.org.ua/news/events/1476/ (2016. 10. 31.)

W18 = http://gurt.org.ua/accounts/login/ (2016. 10. 31.)

W19 = http://dsmsu.gov.ua/index/ua (2016. 10. 31.)

W20 = http://www.gfk.com/uk-ua/ (2016. 10. 31.)

W21 = http://dsmsu.gov.ua/media/2015/12/09/5/Molod_Ukraine_block.pdf (2016. 10. 31.)

W22 = http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5029-17 (2016. 12. 14.)

W23 = http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17 (2015. 02. 09.)

W24 = http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (2015. 02. 09.)
W25 = http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php (2016. 10. 31.)
W26 = http://www.ucipr.org.ua/index.php?lang=ua (2016. 10. 31.)
W27 = http://fri.net.ua/node/7379 (2016. 10. 31.)
W28 = https://pi-network.info/wp-content/uploads/2014/04/workshop_kulhoni_magyar_ifjusagkutatas_2014_program.pdf (2016. 10. 31.)
W29 = http://magyarifjusagikonferencia.eu/wp-content/files_mf/nskimegh.140619.pdf (2016. 10. 31.)
W30 = http://www.nski.hu/a-kulhoni-magyar-ifjusagkutatas-2014-projekt-nyito konferenciaja-a-nemzetstrategiai-akademia-konferenciasorozat-kereteben.html (2016. 10. 31.)
W31 = http://www.nski.hu/a-kulhoni-magyar-ifjusagkutatas-2014-projekt-szakasz zaro-stabertekezlete.html (2016. 10. 31.)
W32 = http://www.nski.hu/admin/data/file/20140618/kh_szemle_6_ifjusag kutatas_2014_res_s.pdf (2016. 10. 31.)
W33 = http://www.nski.hu/admin/data/file/20141117/kh_szemle_7_kmi_metszetek_ii_res_s.pdf (2016. 10. 31.)
W34 = http://www.nski.hu/admin/data/file/20140618/kh_szemle_6_ifjusag kutatas_2014_res_s.pdf (2016. 10. 31.)
W35 = http://www.nski.hu/admin/data/file/20141117/kh_szemle_7_kmi_metszetek_ii_res_s.pdf (2016. 10. 31.)
W36 = http://www.nski.hu/a-kulhoni-magyar-ifjusag-helyzete-2014.html (2016. 10. 31.)
W37 = http://hodinkaintezet.uz.ua/741-2/ (2016. 10. 31.)
W38 = http://archivum.martonaron.hu/letoltes/kutatas/kutatasianyagok/karrier/index_karrier.html (2016. 10. 31.)
W39 = http://www.lehoczkyintezet.uz.ua/index.php/karpataljai-ukran-koezep iskolasok-magyarsagkepe (2016. 10. 31.)
W40 = http://limesurvey.konyvtar.hu/index.php?sid=29312&lang=hu (2016. 10. 31.)
W41 = http://www.momentumdoctorandus.com/?s=projektek; http://kisebbseg kutato.tk.mta.hu/hirek/2014/01/a-karpataljai-magyar-doktoranduszok (2016. 10. 31.)

GENEZYS 2015 IFJÚSÁGKUTATÁS: ELSŐ EREDMÉNYEK

Papp Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla

GENEZYS 2015: KÜLHONI MAGYAR FIATALOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN – ÖSSZEFOGLALÓ ADATOK

Bevezető

Nyilvánvaló közhely hangoztatni, mennyire fontos ismerni egy társadalomban a fiatalok társadalmi, politikai, kulturális értékpreferenciáit, saját világukhoz és jövőjükhöz való viszonyulásuk módozatait, cselekvéseik alapján körvonalazódó életstratégiájukat. Noha nem egyértelmű, hogy hol húzzuk meg a fiatal és nem fiatal közötti határvonalat, az viszont könnyen belátható, hogy általában is, de felgyorsult társadalmi folyamatok mellett különösen a fiatalok és felnőttek más-más habitussal rendelkeznek. A habitusokat viszont a társadalmi berendezkedés jellege, valamint az egyének társadalmi mezőben elfoglalt pozíciója termeli ki, határozza meg. Bizonyos szakértők – Magyarországon az egyik legismertebb a sajnos már nem köztünk lévő Gábor Kálmán – egyenesen ifjúsági korszakváltozást emlegettek/emlegetnek, és azt állítják, az 1989 környéki közép-európai átalakulások, majd pedig a digitális termékek fogyasztása folyományaképpen az ifjúsági kultúra sajátos képletet mutat. Az ifjúsági korszak értelmezése során mindenképpen figyelembe kell venni az ifjúsági életszakasz meghosszabbodását, a szerepek folyamatos átalakulását, a bizonytalanság és veszélyeztetettség növekedését, a piac és a fogyasztás fokozatos terjeszkedését.[1] A piaci kihívásoknak való megfelelés manapság a növekvő (földrajzi) mobilitásban is megmutatkozik, ugyanakkor a digitális falu, a közösségi médiahasználat új típusú kapcsolatokat, hálózatokat is létrehoz(hat).

Mindezek a folyamatok a külhoni magyar fiatalokra is érvényesek, de kétségtelen, hogy kisebbségi szemszögből másfajta viszonyulások is éreztetik hatásukat. A kisebbségi ember mindennapi cselekvéseinek és gondolatainak horizontján (fiatalnak, idősnek egyaránt) ott lebeg a képzelt „Másik" (a „többségi", az „anyaországi", „a többi kisebbségi") vélt vagy valós értékpreferenciája és az abból levezethető reakciója. Etnikailag vegyes, de társadalmi és földrajzi mobilitást feltételező helyzetekben is egyaránt lehet „jelölt" vagy „jelölő" is, ami másfajta cselekvéseket eredményezhet, illetve a környező világ újabb és újabb perspektívából való értelmezéseit teszi lehetővé.[2]

[1] Gábor 2005.

[2] E kategóriák használatáról lásd részletesebben: Brubaker és mtsai 2006.

A kisebbségi magyarok e „jelölt" állapotát, azt gondoljuk, a kettős állampolgárság, az ebből levezethető új típusú identitás konstellációk tovább árnyalják, és felmerülhet az a kérdés is, a magyar állampolgárság megszerzése által közelebb kerülnek-e szimbolikusan és az értékek szintjén az anyaországiakhoz, beindulnak-e sajátos társadalmi vagy akár migrációs és más folyamatok. A kilencvenes évek elejétől kezdve egyre inkább kiteljesedett a magyar nyelvű médiatér, amely most kiegészült a magyar állampolgárság könnyített megszerzési lehetőségével. Fennáll a veszélye annak is, hogy a kisebbségi magyarok körében növekszik az elvándorlási hajlandóság, de érdekes módon, ez nem az anyaország felé irányul elsősorban. Szinte kettős diaszporizációnak vannak kitéve: saját szülőföldjükön is, illetve az elvándorlás növekvő mértéke közepette is.

Kutatásunk e folyamatok adatolására és további értelmezésére vállalkozott a négy nagyobb külhoni magyar közösség (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja) fiataljait érintő felméréssel. Mivel a Mozaik 2001-es kutatás óta[3] nem volt egységes, survey-alapú Kárpát-medencei ifjúságkutatás, fontosnak tartottuk, hogy a jelen politikai-kulturális kontextusban olyan felmérés szülessen, amely egyrészt lehetővé teszi annak megvizsgálását, hogy milyen elmozdulások történtek az ifjúsági értékvilágban az elmúlt másfél évtizedben, másrészt pedig azt is, hogy a magyar állampolgárság kiterjesztése, a migrációs potenciál, a kiterjedt magyar nyelvű médiatér és identitás milyen összefüggéseket mutat.

Módszertani vetületek

A Mathias Corvinus Collegium és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet 2015. novemberben és decemberben végezte a GeneZYs 2015 elnevezésű Kárpát-medencei ifjúságszociológiai kutatást.[4]

---

[3] Szabó és mtsai 2002. A jelen kötet előkészítése során értesültünk arról, hogy a Magyar Ifjúság 2016-os vizsgálatnak lesz a külhoni magyar fiatalokra kiterjedő része is. Ennek eredményei a kézirat lezárásakor még nem ismertek.

[4] A kutatás vezetője Papp Z. Attila (MTA TK Kisebbségkutató Intézet, MCC vendégkutató) volt. A szlovákiai lekérdezés és mintavétel felelőse Morvai Tünde (MTA TK Kisebbségkutató Intézet) volt, a kárpátaljai lekérdezésért Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet), az erdélyi lekérdezésért Márton János (Omnibus Kft.), a vajdasági adatfelvételért és mintavételért pedig Szerbhorváth György (MTA TK Kisebbségkutató Intézet) felelt. A kutatás előkészítésében és lebonyolításában magyarországi és helyi szervezetek és kutatók is részt vettek: Magyarországon Szalai Zoltán (MCC), Kiss Ferenc (Információs Társadalomért Alapítvány), Felvidéken a Téka Egyesület, Kárpátalján Kovály Kata (Momentum Doktorandusz), valamint Molnár József (a II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola oktatója), Erdélyben Kiss Tamás (Kvantum Research Kft.), illetve a Babeş–Bolyai Tudományegyetem két oktatója, Veres Valér és Csata Zsombor. Rajtuk kívül hálával tartozunk a százas nagyságrendű kérdezőbiztosi hálózatnak, akik nélkül az adatfelvétel nem valósulhatott volna meg.

A felmérés fókuszában azok a közel 400 ezer főt kitevő 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok álltak, akik Erdélyben (Romániában), Felvidéken (Szlovákiában), Vajdaságban (Szerbiában) és Kárpátalján (Ukrajnában) élnek. A 2700 fő megkeresésével zajlott kérdőíves kutatás korra, nemre, településtípusra és régiókon belül területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető. A tervezett mintanagyság Erdélyben 1000, Felvidéken 700, Vajdaságban 500, Kárpátalján 500 fő volt, amely számoktól a tényleges lekérdezés során helyenként kis mértékben eltértünk.

A négy szomszédos országban élő magyar fiatalokat (15–29 éveseket) megcélzó kérdőíves felmérés főbb témakörei az alábbiak volt: társadalmi mobilitás (szülők iskolai végzettsége stb.); oktatási részvétel, iskolai életút; munkaerőpiaci állapot; családi állapot, gyerekvállalási hajlandóság; értékvilág, vallásosság; szabadidő, időhasználat; médiahasználat; állampolgárság; migrációs hajlandóság; etnikai, nemzeti identitás szerkezete; közéleti, politikai részvétel.

Kárpátalján[5] a hivatalos forrásokból származó adatok szűkössége miatt a magyar fiatalokra vonatkozó ismeretek jelentős része közvetett források alapján vezethető csak le. Ezek alapján 2015-ben 29.200 magyar anyanyelvű 15–29 éves élt e régióban, és e számba beletartoznak a magyar anyanyelvű romák is. A fiatal, 15–29 éves kárpátaljai magyar anyanyelvű népesség 500 fős rétegzett reprezentatív mintája kialakításánál a következő sarokszámokat vettük figyelembe:

- A 15–29 éves kárpátaljai magyar anyanyelvű népesség 25,0%-a él városban, 7,2%-a városi típusú településen,[6] 67,8%-a falun.
- A vizsgálandó kategórián belül a férfiak 50,3%-os arányt képviseltek, szemben a nők 49,7%-os megfelelőjével. A városi lakosság 49,9, a falusi 50,4%-át alkották a férfiak; az eltérést főleg a városlakó férfiak magasabb emigrációs mobilitása, valamint asszimilációs hajlama magyarázza.
- A korösszetétel reprezentativitásának a biztosítására a fiatalokat három korcsoportra osztottuk: 15–19, 20–24, valamint 25–29 évesekre. A kárpátaljai magyar anyanyelvű városi és falusi fiatalok nem és kor szerinti százalékos összetételét az *1. táblázat* tartalmazza, és figyelembe vettük továbbá az iskolai végzettség településtípus és kor szerinti megoszlását is.

[5] A minta összeállításában Molnár József vett részt.

[6] Az ukrán településrendszerben a szovjet időkből maradt fenn a falvak és városok közötti átmenetet képviselő városi típusú települések kategóriája. Ide sorolják azokat a településeket, amelyek bizonyos szempontok szerint a városokhoz, mások alapján viszont inkább a falvakhoz állnak közelebb. Népességüket a városi lakosság kategóriájába sorolják.

1. táblázat

A kárpátaljai 15–29 éves magyar anyanyelvűek korcsoportos megoszlása településtípus és nemek szerint

Településtípus	Adott korcsoport százalékaránya, férfiak			Adott korcsoport százalékaránya, nők		
	15–19	20–24	25–29	15–19	20–24	25–29
Városok	26,6	34,3	39,0	27,4	32,8	40,2
Városi típusú települések	25,7	34,3	40,0	28,8	33,7	37,5
Falvak	28,7	33,9	37,3	28,3	34,0	37,7

Kárpátalján 2001-ben 135 olyan település volt, ahol legalább 20 magyar anyanyelvű lakos élt, bár ezekből csak 113 olyan, ahol a 150 főt meghaladta a számuk, azaz ahová legalább 1 mintaelem juthatott volna. Összességében a fent leírt kritériumoknak megfelelően végül 46 kárpátaljai településről vettük az 500 fős mintát, amely megalapozottan tekinthető a 15–29 éves kárpátaljai magyar anyanyelvű népesség rétegzett reprezentatív mintájának.

Vajdaságban a mintavétel összeállításakor a legutóbbi, 2011-es szerbiai népszámlálási adatokból tudtunk kiindulni. Eszerint Szerbiának a népszámlálási adatok alapján – amelyek nem terjedtek ki Koszovóra – 7.186.862 lakosa volt (2002-ben még 7.498.001 volt a népesség száma, 1991-ben pedig 7.822.795 – vagyis a lakosság száma folyamatosan csökken). A legnépesebb még mindig a magyar kisebbség volt (253.899 – 3,53%). A 2002-es cenzuskor a Vajdaságban még 290.207 magyar nemzetiségűt írtak össze, a fogyás tehát drasztikus mértékű (mivel Szerbiából a szerbek és más etnikumok is, a becslések szerint, hasonló mértékben emigrálnak, a magyaroknak a száma, nem pedig az aránya csökkent lényegesen).

Becslések szerint ma életvitelszerűen mintegy 200.000 vajdasági magyar él helyben. A natalitás csökkenéséről sem voltak pontos adataink, ezért úgy döntöttünk, hogy a mintában kb. egyharmad legyen a 15–19, a 20–24 és a 25–29 évesek aránya. A magyar nemzetiségű középiskolások és a felsőoktatási intézményekbe járók számáról sincsenek pontos adatok, de korábbi kutatások alapján amellett döntöttünk, hogy a 15–19 éves korosztályban 90%-os legyen a középiskolások aránya. A lekérdezés során nem kötöttük ki, hogy a kérdezett magyar nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek tartja-e magát, a lényeges az volt, hogy a lekérdezés magyarul történjék meg.

A minta végső kialakításakor a szerbiai községekre, ezen belül a községekre vonatkozó adatokra támaszkodtunk. Mivel Szerbiában a magyarok túlnyomó része Bácskában és Bánátban él, Szerémséggel, illetve a központi Szerbiával csak esetlegesen számoltunk (az 500-ból ez Szerémséget tekintve 8 embert jelentett). Első körben körzetekre bontottuk le a mintát, majd azon belül községekre (járásokra), illetve településekre, amelyeken belül a férfi-nő és az említett korcsoportos megoszlásokra figyeltünk.

2. táblázat

Vajdasági 15–29 éves magyar nemzetiségűek megoszlása körzetek és nemek szerint (forrás: Szerbia 2011. évi népszámlálása)

Körzet neve	Összesen	15–29 évesek		
		Összesen	Férfi	Nő
Észak-bácskai körzet	76.262	13.003	6.530	6.473
Dél-bácskai körzet	47.850	7.732	3.953	3.779
Észak-bánáti körzet	68.915	11.934	6.191	5.743
Közép-bánáti körzet	23.550	3.645	1.864	1.781
Nyugat-bácskai körzet	17.576	2.443	1.283	1.160
Dél-bánáti körzet	13.194	2.040	1.017	1.023
Szerémség	3.789	590	316	274
Összesen	251.136	41.387	21.154	20.233

A felvidéki/szlovákiai magyar fiatalok reprezentatív felmérésére törekvő vizsgálat alapjául szolgáló mintába 711 fiatal került. A 15 és 29 év közötti korosztály mintavétele terület, a lakóhely típusa, korcsoport, nem és iskolai végzettség szerint történt. A 2011-es népszámlálási adatok alapján a dél-szlovákiai magyar lakta járásokat három régióba csoportosítottuk (nyugat, közép, kelet). A településtípusa szerint 25 falut és 5 várost választottunk ki véletlenszerűen, a keleti régióból 1 várost és 4 falut, a középső régióból szintén 1 várost, de 5 falut, és a magyarok által legnépesebb nyugati régióból 4 várost és 16 falut. Szám szerint ez a nyugati régióból 434, a középsőből 147, a keletiből pedig 132 főt jelentett. A korcsoportos eloszlás a statisztikai hivatal aktuális adatbázisa alapján történt, az iskolai végzettség szintén ugyanazon forrásból az országos adatok magyar nemzetiségre vonatkozó legmagasabb iskolai végzettséget vetítve települési szintre. A korosztály nemi bontásban szinte fele-fele arányban képviselteti magát, ennek megfelelően igyekeztünk ugyanolyan számú férfit és nőt megszólítani. A mintába végül 717 alany került *(3. táblázat)*.

Erdélyben/Romániában[7] a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai kutatás vizsgálati területét Erdély 16 megyéje jelentette, ezen belül pedig a magyarok által is lakott települések. Az alapsokaságot (célpopulációt) a szóban forgó megyékben élő magyar anyanyelvű 15–29 év közötti népesség képezte. Ez összesen 227.648 főt jelent, a csoport szociodemográfiai összetételét nem, korcsoport, lakóhely típusa és régió szerint pedig a *4. táblázat*ban láthatjuk.

[7] A minta végső összeállítását, az erdélyi lekérdezés és adatrögzítés koordinálását Kiss Tamás (Kvantum Research Kft.) végezte.

3. táblázat

Az alappopuláció eloszlása nem, életkor, lakhely típusa és régió szerint (gyakoriság)

Településtípus	Nem	Életkor	Régió		
			Nyugati régió (Pozsony, Szenc, Dunaszerdahely, Galánta, Komárom, Nyitra, Érsekújvár, Vágsellye)	**Középső régió** (Léva, Losonc, Rimaszombat, Nagykürtös)	**Keleti régió** (Kassa, Kassa környéke, Nagymihály, Rozsnyó, Tőketerebes, Nagyrőce)
Város	**Férfi**	15–19	1.789	479	622
		20–24	2.391	618	859
		25–29	2.758	778	887
		Összes	**6.938**	**1.875**	**2.368**
	Nő	15–19	1.718	460	597
		20–24	2.296	593	795
		25–29	2.649	746	851
		Összes	**6.663**	**1.799**	**2.243**
	Összes		**13.601**	**3.674**	**4.611**
Falu	**Férfi**	15–19	5.711	1.908	1.565
		20–24	6.694	2.234	1.946
		25–29	7.577	2.407	2.212
		Összes	**19.982**	**6.549**	**5.723**
	Nő	15–19	5.486	1.833	1.503
		20–24	6.430	2.145	1.868
		25–29	7.279	2.312	2.125
		Összes	**19.195**	**6.290**	**5.496**
	Összes		**39.177**	**12.839**	**11.219**
Összes			**52.778**	**16.513**	**15.830**

4. táblázat

Az alappopuláció eloszlása nem, életkor, lakhely típusa és régió szerint (gyakoriság)

Településtípusa	Nem	Életkor	Régió			
			Székelyföld	**Közép-Erdély**	**Partium**	**szórvány**
Város	**Férfi**	15–19	4.503	4.162	4.581	1.937
		20–24	5.859	6.764	6.126	2.796
		25–29	6.481	5.473	6.221	2.830
		Összes	**16.843**	**16.399**	**16.928**	**7.563**
	Nő	15–19	4.297	4.229	4.426	1.747
		20–24	5.776	7.222	5.870	2.371
		25–29	6.380	5.275	6.106	2.444
		Összes	**16.453**	**16.726**	**16.402**	**6.562**
	Összes		**33.296**	**33.125**	**33.330**	**14.125**
Falu	**Férfi**	15–19	6.962	3.973	5.362	1.508
		20–24	8.643	4.526	5.976	1.674
		25–29	8.658	4.444	5.829	1.601
		Összes	**24.263**	**12.943**	**17.167**	**4.783**
	Nő	15–19	6.754	3.764	5.077	1.314
		20–24	7.954	4.202	5.645	1.466
		25–29	7.709	4.188	5.205	1.338
		Összes	**22.417**	**12.154**	**15.927**	**4.118**
	Összes		**46.680**	**25.097**	**33.094**	**8.901**
Összes			**79.976**	**58.222**	**66.424**	**23.026**

A teljes mintanagyság Erdélyben 1004 fő volt. A megkérdezetteket rétegzett, véletlenszerű mintavételi eljárással választottuk ki. Először a településeket rétegeztük régió, településméret és etnikai arány szerint. Az így kialakított 21 tényleges rétegből véletlenszerűen választottunk településeket, ügyelve arra, hogy azok a magyarok számával arányos eséllyel kerüljenek a mintába. Azokon a településeken, ahol nem volt egységes a házszámozás, véletlenszerűen utcákat választottunk, szintén figyelembe véve azt, hogy az adott utcákban hányan laknak.[8] A háztartások kiválasztása a megadott utcán belül egységesen 1-es lépték segítségével történt, a szórvány jellegű településeken (20 százalék alatt) megengedett volt, hogy a kiválasztott utcán tetszőleges sorrendben kérdezzék le a magyar fiatalokat. A háztartáson belül a megkérdezetteket nem és életkor szerinti kvóta segítségével kellett kiválasztani.

Az eredmények 95 százalékos valószínűséggel ± 2,9 százalékos hibahatáron belül mozognak.

Szociodemográfiai adatok

A kutatás célcsoportja a magyar fiatalok voltak, de kérdés, ezt hogyan operacionalizálhatjuk. Alapvető elvárásunk az volt, hogy a mintába bekerülő fiatalokkal lehessen kitöltetni a magyar nyelvű kérdőívet. Mivel a magyar nemzetiség és anyanyelv nem esik teljesen egybe, feltételezhető, hogy a mintába kerülnek olyanok, akiknek vagy a nemzetisége, vagy az anyanyelve nem feltétlenül a magyar. Mivel tudjuk azt is, hogy a határon túli magyarok között magyar anyanyelvű romákat is találunk, mintánkba igyekeztünk ezt a célcsoportot is belefoglalni. Kárpátalján a magyar anyanyelvűek becslésére épült a minta, ezen belül pedig a romákat is célzottan keresniük kellett kérdezőbiztosainknak, a többi régióban a hivatalos, magyar nemzetiségűekre vonatkozó népszámlálási adatokra épült mintánk, itt csak véletlenszerűen kerültek be magyar anyanyelvű romák. Szintén ismeretes az is, hogy eltérés lehet az önbevallás és külső identitásbeli megítélés között, ezért mindegyik régióban arra is megkértük kérdezőbiztosainkat, hogy – a kérdezés befejezése után – többek között válaszolják meg azt is, hogy interjúalanyunk szerintük roma származású volt-e.

[8] Ezt a választói névjegyzékek vagy ennek hiányában a telefon-előfizetésekre vonatkozó adatbázis alapján becsültük.

5. táblázat
Nemzetiségek régiónkénti megoszlása (százalékban)

	magyar	többségi	roma/cigány	egyéb	NT/NV	
Ukrajna/Kárpátalja	87,8%	4,1%	6,2%	1,4%	0,4%	100,00%
Szerbia/Vajdaság	92,0%	2,8%	0	3,9%	1,3%	100,00%
Szlovákia/Felvidék	92,0%	5,0%	1,4%	0,8%	0,8%	100,00%
Románia/Erdély	88,3%	1,6%	7,4%	2,3%	0,4%	100,00%
Összesen	**89,8%**	**3,1%**	**4,3%**	**2,0%**	**0,7%**	**100,00%**

Összességében a mintába kerültek mintegy 90 százaléka vallotta önmagát magyarnak, több mint 4 százaléka románnak, 3 százaléka többségi nemzetiségűnek, míg további 2 százalék egyéb kötődést tüntetett fel. A romák számának (külső) becslés pedig az előbb említett arány mintegy kétszeresét eredményezi: interjúalanyaink szerint a megkérdezett személyek 8 százaléka roma származású, és ez az arány a kárpátaljai mintán belül eléri a 16–17 százalékot is, Erdélyben pedig a 9 százalékot. Abszolút számokban 113 személy vallotta önmagát románnak, a külső értékelés szerint pedig 208 személy, ami elviekben lehetőséget ad arra is, hogy bizonyos jellemzőket a magyar anyanyelvű romák vonatkozásában is megvizsgáljunk.

A mintában mind a négy régióban enyhe túlsúlyban vannak a férfiak, ami többnyire megfelel a vizsgált korosztály népességen belüli arányának. A korcsoport szerinti eloszlást tekintve is hasonlóak a négy régió adatai: Erdélyt kivéve, ahol a minta legnépesebb korcsoportja a 20–24 éveseké, a másik három régióban a 25–29 évesek vannak a legnagyobb arányban és a 15–19 évesek a legkisebb arányban.

1. ábra
Romák aránya régiónként (százalékban)

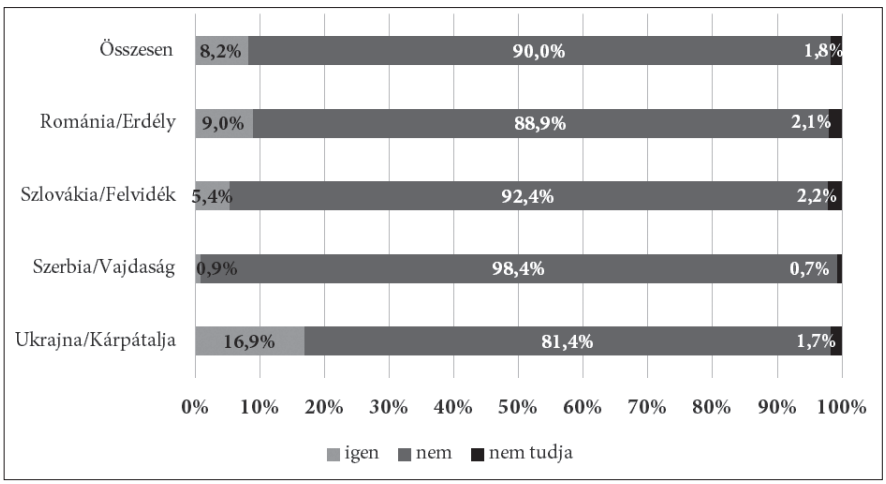

6. táblázat
Korcsoport szerinti eloszlás régiónként (százalékban)

Régió	Korcsoport			Összesen
	15–19	20–24	25–29	
Ukrajna/Kárpátalja	27,80%	33,80%	38,40%	**100,00%**
Szerbia/Vajdaság	30,30%	33,10%	36,60%	**100,00%**
Szlovákia/Felvidék	27,10%	34,20%	38,80%	**100,00%**
Románia/Erdély	28,40%	36,40%	35,30%	**100,00%**
Összesen	**28,30%**	**34,80%**	**36,90%**	**100,00%**

A felvidéki fiatalok közel háromnegyede, a kárpátaljai fiatalok kétharmada falun él. Erdélyben szinte azonos a falun és a városban élők aránya, Vajdaságban pedig a városban élők vannak többségben. Utóbbi régióban néhány százalékponttal nőtt azok aránya, akik gyerekkori lakhelyükhöz viszonyítva urbánus környezetbe költöztek, a többi régióban viszont alig van különbség a gyerekkori és a jelenlegi lakhely településtípusa szerint.

7. táblázat
Gyerekkori és jelenlegi lakhely településtípusa régiónként (százalékban)

Régió	Településtípusa (gyerekkorban)		Összesen	Állandó lakhely		Összesen
	falu	város		falu	város	
Ukrajna/Kárpátalja	68,70%	31,30%	**100,00%**	67,80%	32,20%	**100,00%**
Szerbia/Vajdaság	44,60%	55,40%	**100,00%**	40,90%	59,10%	**100,00%**
Szlovákia/Felvidék	74,80%	25,20%	**100,00%**	74,80%	25,20%	**100,00%**
Románia/Erdély	50,30%	49,70%	**100,00%**	50,20%	49,80%	**100,00%**
Összesen	**58,80%**	**41,20%**	**100,00%**	**58,00%**	**42,00%**	**100,00%**

A fiatalok mintegy fele egyedülálló, és közel 15 százaléka már házasságban él. Ez az arány a kárpátaljaiak esetében a legnagyobb (26,4%), igaz, e régióban már a válások is gyakrabban fordulnak elő. A párkapcsolattal rendelkező vajdasági, felvidéki és erdélyi fiatalok elsősorban a különélést preferálják, a házasság nélküli együttélés inkább a felvidékiek sajátossága. A regionális és korcsoportos adatok összevetéséből az is kiderül, hogy Kárpátalján már 20 éves kor után „beindulnak" a házasságok, a többi régióban csak 25 éves kor után tapasztalni jelentősebb házasodási hajlandóságot. A legidősebb korosztályon belül a kárpátaljai fiatalok közel fele már házas, az erdélyiek esetében több mint egyharmaduk, a másik két régióban csak minden ötödik fiatal kötött házasságot.

8. táblázat
Családi állapot régiónkénti megoszlása (százalékban)

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
egyedülálló	46,70%	50,10%	43,60%	48,50%	**47,20%**
van párkapcsolata, de nem élnek együtt	16,90%	31,70%	33,40%	26,50%	**27,40%**
házas	26,40%	9,50%	9,00%	15,20%	**14,70%**
nem házas, de együtt él valakivel	7,20%	8,40%	13,40%	9,30%	**9,80%**
elvált (külön él)	2,70%		0,60%	0,40%	**0,80%**
özvegy		0,20%		0,20%	**0,10%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

A házasságok 73 százaléka etnikailag homogén, magyar–magyar házasságnak tekinthető Kárpát-medencei szinten. Regionális bontásban azt állapíthatjuk meg, hogy Kárpátalján és Erdélyben relatív alacsonyabb (68,5 és 71,9 százalék) a magyar homogén házasságok aránya, míg a másik két régióban átlag fölötti. Összevetve ezt a korábbi korcsoportos adatokkal, arra a következtetésre juthatunk, hogy ahol nagyobb arányú a házasság, ott nagyobb az esélye a heterogén házasságoknak, ahol alacsonyabb, ott úgy tűnik, az etnikai házassági piacban rejlő lehetőségeket használják ki a fiatalok.

9. táblázat
Saját gyerek megléte régiónként (százalékban)

Van-e gyereked?	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
igen, van	28,70%	9,10%	13,20%	13,40%	**15,50%**
nincs	71,30%	90,90%	86,80%	86,60%	**84,50%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

A fiatalok 15 százalékának már van legalább egy gyereke. Korcsoportonként a legfiatalabbak között (15–19 évesek között) ugyan még nincsenek regionális alapú szignifikáns eltérések, ám az idősebb korosztályok esetében markánsak lesznek az eltérések. Kárpátalján van a legmagasabb arányban a fiataloknak gyerekük: a 20–24 évesek közel negyedének, míg a 25–29 évesek felének már van gyereke. Ezen kívül úgy tűnik, az erdélyiek körében is magas a gyerekvállalási kedv, itt a legidősebb generáció közel egyharmadának van már gyereke. Nem nehéz észrevenni az eddigiek alapján, ugyanakkor statisztikailag is kimutatható, hogy összefüggés van a gyerekvállalási kedv és a házasságban vagy párkapcsolatban való együttélés között. A 20–24, illetve a 25–29 éves Kárpát-medencei fiatal szülők mintegy 80–85 százaléka házasságban vagy élettársi kapcsolatban együtt él valakivel, és ezek az arányok Erdélyben és Kárpátalján még ennél is magasabbak.

A már gyerekkel rendelkezők 63 százalékának 1, közel 30 százalékának már 2 gyereke is van, de elvétve találni olyanokat is, akiknek ennél is több gyereke van. Rákérdeztünk ugyanakkor arra is, hogy egyáltalán mennyi gyereket szeretnének, és azt találtuk, hogy a legtöbben 2 vagy 3 gyereket szeretnének: Felvidéket leszámítva ez az arány mintegy 76–80 százalékos. Ugyanakkor megállapítható, hogy a három gyereket vállalni kívánó fiatalok aránya Vajdaságban a legmagasabb, a legkevésbé pedig a szlovákiai magyar fiatalok szeretnének (kettőnél több) gyereket vállalni.

A fiatalok legalább kétharmada a szüleivel él – Vajdaságban a 70%-ot is meghaladja az arányuk –, és feltűnő, hogy a kárpátaljaiak körében milyen magas a házastárs családjánál élők aránya. Ez, valamint a házasság korábbra tevődése (21,4 év) a kárpátaljai fiatalok körében egy hagyományos életformát jelöl. Korcsoport szerinti összehasonlításban vizsgálva a lakóhely szerinti regionális különbségeket, azt látjuk, hogy míg az alsó korcsoport körében nincsenek jelentős eltérések az egyes régiók között, a második és harmadik korcsoportban – ahol egyébként megugrik a saját lakással rendelkezők aránya – szignifikánsak a különbségek: a 25–29 évesek körében a kárpátaljai fiataloknak még több mint fele szüleivel lakik, és 22 százalékuk házastársa szüleinél, és kevesebb mint egyötödük él saját lakásban. A másik három régióban ebben a korcsoportban már 30 százalék körül van a saját lakással rendelkezők aránya.

10. táblázat

Lakhely típusa régiónként (százalékban)

Lakóhely típusa	Régió				
	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Önálló lakása (háza) van	10,30%	14,80%	14,60%	14,30%	**13,70%**
Szüleinél	67,60%	71,00%	66,60%	68,00%	**68,10%**
Házastársa/élettársa szüleinél	12,80%	1,70%	3,80%	4,70%	**5,50%**
Rokonnál	3,10%	1,30%	1,10%	1,20%	**1,50%**
Ismerősnél			0,50%	0,30%	**0,20%**
Teljes lakást bérel magánszemélytől	1,90%	5,20%	1,80%	4,20%	**3,30%**
Lakást bérel önkormányzattól	0,40%	0,20%	2,20%	0,50%	**0,80%**
Albérletben lakik (többekkel együtt)	1,40%	2,60%	4,50%	3,60%	**3,20%**
Bentlakás, kollégium	0,80%	1,50%	3,20%	2,20%	**2,10%**
Egyéb	1,60%	1,70%	1,70%	1,00%	**1,40%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

A szobák számát és a lakás méretét (alapterületét) tekintve is szignifikáns regionális eltéréseket tapasztalhatunk: míg Felvidéken, Kárpátalján és Vajdaságban átlagosan legalább 3,5 a szobák száma a fiatalok otthonában, és a lakás átlagos alapterülete is meghaladja a 100 m^2-t, Erdélyben a szobák átlagos száma alacsonyabb, mint 3, a lakások átlagos alapterülete pedig mindössze 74 m^2.

A lakóhely felszereltségét tekintve a felvidéki és vajdasági fiatalok életkörülményei a legjobbak: itt a vezetékes víz, vízöblítéses WC, villany, állandó melegvíz-ellátás a háztartások több mint 95 százalékában biztosított, míg például Kárpátalján a vezetékes vízzel rendelkező háztartások aránya 80 százalék alatt van, és vízöblítéses WC-vel rendelkező lakásban is csak a fiatalok kevesebb mint harmada él. A háztartási gépekkel, valamint média- és információtechnológiai eszközökkel való felszereltség is a többnyire a kárpátaljai fiatalok háztartásaiban a leggyengébb, a másik három régió között azonban lehetnek eltérések a birtokolt tárgyak függvényében: például személygépkocsit, automata mosógépet, mosogatógépet, műholdas vagy kábeltelevíziót, plazma/LCD/LED-tévét a felvidéki fiatalok családjai birtokolnak a legnagyobb arányban, a fagyasztóláda és az internetkapcsolat a Vajdaságban a leggyakoribb.

11. táblázat
Lakóhely felszereltsége régiónként (százalékban)

	Régió			
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**
1. Vezetékes víz	79,1	96,3	95,6	85,6
2. Vízöblítéses WC	62,1	98,8	98,3	83,2
3. Vezetékes gáz	84,4	34,1	85,7	53,8
4. Villany	98,8	99,1	99,6	98,5
5. Szennyvízelvezető csatorna	71,5	63,9	71,0	74,8
6. Központi fűtés	65,4	52,6	84,4	63,1
7. Állandó melegvíz-ellátás	84,8	98,4	96,9	78,4
8. Nyaraló	6,2	8,8	9,6	8,8
9. Másik lakóingatlan	18,1	30,3	18,3	16,7
10. Építési (üres) telek	18,7	20,3	17,9	21,3
11. Személygépkocsi	38,2	47,3	67,1	47,5
12. Motorkerékpár	22,2	38,8	23,2	14,1
13. Fagyasztóláda	79,7	93,4	81,4	74,5
14. Automata mosógép	85,2	95,1	96,1	88,0
15. Mosogatógép	8,9	25,9	38,2	16,8
16. UPC, Digi, kábeltévé	71,8	86,0	91,4	90,7
17. Internet	83,2	97,7	95,4	89,4
18. Plazma-, LCD-, LED-tévé	43,1	45,3	78,7	61,1

A kimondottan csak az információtechnológiai eszközök birtoklására fókuszáló kérdésre kapott válaszok részben árnyalják a képet: több olyan eszköz is van, amelyet a kárpátaljai fiatalok nagyobb arányban birtokolnak, mint egy vagy több másik régióban élő társaik (például számítógép terén jobban állnak a felvidéki és erdélyi fiataloknál, utóbbiakat pedig okoskarperec és okosóra birtoklása tekintetében is megelőzik).

12. táblázat
Birtokolt információtechnológiai eszközök régiónként (százalékban)

Van: saját vagy háztartásban (%)				
Eszköz	**Ukrajna/Kárpátalja**	**Szerbia/Vajdaság**	**Szlovákia/Felvidék**	**Románia/Erdély**
Okostévé	22,08	27,26	44,6	50,53
Számítógép	76,86	83,89	75,3	68,33
Laptop	49,18	77,73	88,8	71,35
Tablet	34,83	34,36	58,59	37,42
Mobiltelefon	96,82	94,42	86,95	84,93
Okostelefon	72,06	91,92	86,65	82,94
Okoskarperec	4,1	10,04	11,44	2,1
Okosóra	4,65	9,83	13,21	3,76
Egyéb IKT	4,46	11,68	14,9	1,86

Ezt többé-kevésbé a fiataloknak a családjuk anyagi helyzetét megítélő válaszai is visszaigazolják: Kárpátalján a legalacsonyabb (7,5 százalék) a gondok nélkül élők aránya, és itt a legmagasabb a nélkülözők aránya is, ezzel szemben a felvidéki és erdélyi fiatalok látják a legjobbnak családjuk anyagi helyzetét: több mint 20 százalék azok aránya, akik szerint családjuk gond nélkül él.

13. táblázat
Szubjektív jólét régiónként (százalék)

Hogy érzed, családod anyagilag…?						
Régió	**gondok nélkül él**	**beosztással jól kijön**	**éppen, hogy meg tud élni**	**hónapról hónapra anyagi gondok vannak**	**nélkülözik**	**Összesen**
Ukrajna/Kárpátalja	7,5%	67,3%	17,9%	5,6%	1,7%	**100,0%**
Szerbia/Vajdaság	12,8%	63,8%	17,6%	5,0%	0,9%	**100,0%**
Szlovákia/Felvidék	23,1%	58,4%	16,1%	1,9%	0,5%	**100,0%**
Románia/Erdély	22,1%	61,4%	8,5%	7,4%	0,6%	**100,0%**
Összesen	**18,0%**	**62,2%**	**13,8%**	**5,3%**	**0,8%**	**100,0%**

Egy hónapban a legnagyobb pénzösszeg a felvidéki fiataloknak áll a rendelkezésére: az ő esetükben számolt (forintra átszámított) átlag 117.700 forint mintegy kétszer több, mint a vajdasági fiatalok és 1,7-szer több, mint az erdélyi fiatalok rendelkezésére álló havi pénzösszeg, és közel 3,5-szer nagyobb annál az összegnél, amiből havonta átlagosan gazdálkodnak a kárpátaljai fiatalok. Ugyanakkor a kárpátaljai fiatalok körében megfigyelhető egy korai önállósodás is, hiszen a legfiatalabb korosztályban az erdélyiekhez és a vajdaságiakhoz képest, a 20–24 évesek korosztályában pedig mindhárom másik régióhoz képest kisebb a rendelkezésre álló havi pénzösszegből a szülők által biztosított összeg aránya. A vajdasági fiatalok körében megfigyelhető egy folyamatos szülői támogatás az egyes korcsoportokon belül: a 15–19 évesek körében a rendelkezésre álló havi pénzösszeg mintegy

kétharmadát biztosítják a szülők, de a 25–29 évesek körében is 14 százalék az az arány, lényegesen magasabb, mint a másik három régióban.

A jelenlegi foglalkozást tekintve legnagyobb mértékben a nem vezető pozícióban foglalkoztatottak, illetve a tanulók, egyetemisták teszik ki. A munkanélküliségi arány mintegy 7 százalékra rúg összességében a 15–29-es korcsoporton belül, de ezt nyilván csak becslésnek tekinthetjük, hiszen a lekérdezés során nem specifikáltuk, hogy hivatalos, regisztrált munkanélküliségről van-e szó, vagy a tényleges foglalkoztatottság hiányáról. Ez köszön vissza ott is, hogy például míg Kárpátalján a legalacsonyabb a „munkanélküliség", ugyanitt a legnagyobb a szürke- és/vagy feketegazdaságban dolgozók aránya is. Szembetűnő az is, hogy Kárpátalján a vizsgált populáción belül a legalacsonyabb a jelenleg még tanulmányokat folytatók aránya is, és ez érvényes akkor is, ha korcsoport szerinti bontásban vizsgáljuk az adatokat. Ennek nyilván az is oka lehet, hogy Ukrajnában 11 iskolai év után lehet érettségizni (és ebből kifolyólag a húszas évei elején járó fiatal már felsőfokú végzettséggel is rendelkezhet), illetve, mint más adatokból is láttuk, e régióban alacsonyabb a továbbtanulási hajlandóság is.

14. táblázat

A havonta rendelkezésre álló pénzösszeg régiónkénti és korcsoportonkénti megoszlásban (átlag)

Hozzávetőlegesen mennyi pénzösszeggel rendelkezel egy hónapban?						
Régió	**Korcsoport**	**Átlag (helyi pénznem)**	**N**	**Szórás**	**HUF**	**Szülő %**
Ukrajna/ Kárpátalja	15–19	1196	121	1357	14661	48,2
	20–24	3139	137	3093	38464	9,4
	25–29	3745	158	3270	45884	5,2
Összesen		2805	415	2974	**34367**	13,4
Szerbia/ Vajdaság	15–19	8589	114	8478	21989	66,7
	20–24	22326	121	14614	57156	22,7
	25–29	33079	149	17412	84684	14,0
Összesen		22419	384	17508	**57394**	23,0
Szlovákia/ Felvidék	15–19	153	145	221	47603	40,7
	20–24	323	174	230	100592	18,3
	25–29	586	204	309	182039	4,3
Összesen		379	523	316	**117707**	12,4
Románia/ Erdély	15–19	373	263	1245	26027	64,0
	20–24	1029	322	818	71692	22,1
	25–29	1421	319	877	98958	4,3
Összesen		977	903	1065	**68044**	18,1

A 25–29 évesek körében a Vajdaságban a legnagyobb a regisztrált munkanélküliek aránya (kb. 10 százalék), míg Kárpátalján az elviekben munkaerőpiacon aktívan dolgozni képes minden hatodik (16,6 százaléknyi) fiatal felnőtt csak alkalmi munkákból tud megélni. A beosztottként dolgozók e korcsoportban közel azonos arányban oszlanak meg az állami és közszféra között a Vajdaságban, míg Erdély-

ben, de főleg Felvidéken úgy tűnik, a versenyszférában nagyobb eséllyel tudnak elhelyezkedni.

A megkérdezettek 35 százaléka tanul jelenleg, a legalacsonyabb értéket Kárpátalja mutatja: itt csak 20 százalékot mutat, ugyanakkor itt a legmagasabb a gazdaságilag inaktívak, illetve a munkanélküliek aránya is. Ha a tanulók arányát csak a 18 év fölöttiek körében nézzük, akkor is azt tapasztaljuk, hogy a legkisebb mértékben a kárpátaljai fiatalok vesznek részt az oktatási rendszerben.

A legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozó részletesebb adatokból kiderül, a fiatalok közel felének iskolai végzettsége középfokú, és valamivel több mint negyedük már valamilyen posztszekunder vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezik *(15. táblázat)*. A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők legmagasabb aránya Kárpátalján mutatható ki, de Erdélyben sem alacsony (28,6 százalék).[9]

15. táblázat
Legmagasabb iskolai végzettség – regionálisan

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Elemi iskola	1,90%		1,40%	5,00%	2,60%
Általános iskola	30,70%	19,00%	20,40%	23,60%	23,30%
Szakiskola	1,60%	19,90%	19,00%	11,50%	13,00%
Érettségivel záruló középiskola	46,00%	40,90%	37,20%	31,50%	34,90%
Technikum, posztliceális	6,80%			2,70%	4,70%
Egyetemi alapszak	4,50%	12,60%	10,80%	17,30%	12,50%
Egyetemi mesterszak	8,00%	7,60%	10,40%	8,20%	8,50%
PhD	0,40%	0,00%	0,80%	0,20%	0,40%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Identitás, állampolgárság, nyelvhasználat

A Kárpát-medencei fiatalok elsődleges közösségi hovatartozását nagymértékben (összesen 85 százalékban) három nagyobb tényező határozza meg: a regionális kötődés, a regionális szinten magyarként vagy általában magyarként való kötődés, harmadrészt pedig a kisebbségi állampolgári kötődés, amelynek része a kettős állampolgárság is. Árnyalatnyi elmozdulásokkal ugyanezek a trendek köszönnek vissza a másodlagos kötődések szintjén is.

[9] Az oktatási pozícióra, továbbtanulásra vonatkozó részletesebb adatokat lásd Papp 2017.

2. ábra
A közösséghez való tartozás (százalékban)

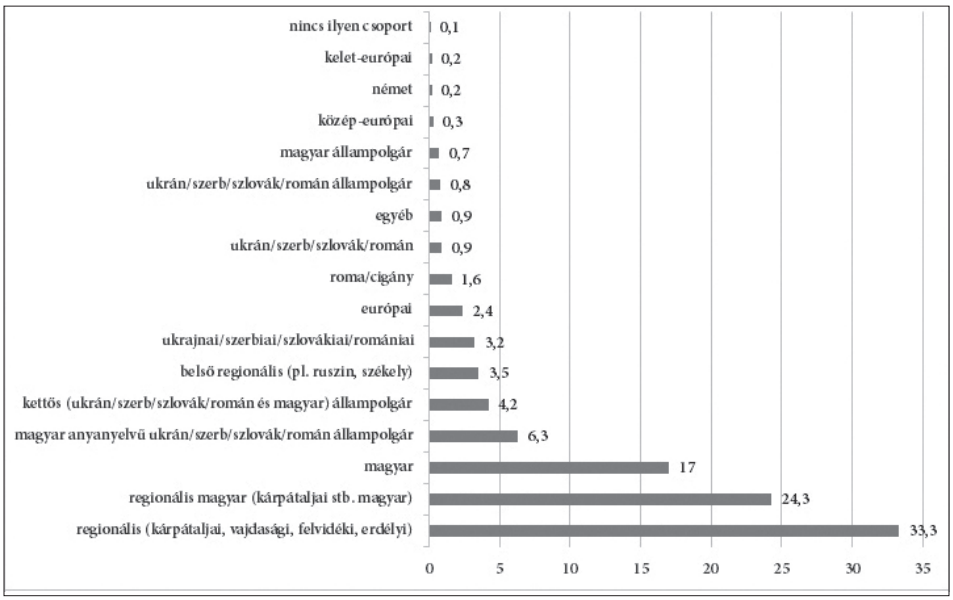

E kötődés halmazokat az általunk vizsgált régiók között összehasonlítva az a legszembetűnőbb, hogy az erdélyiek között a jelzős magyar (erdélyi magyar) identitáselem jóval alacsonyabb, csupán 5%-nyi, míg a többi régió esetében ez 30–40% között van. A Romániában élő magyar fiatalok elsősorban „erdélyiként" határozzák meg magukat, eközben a többi régióban a regionalitáshoz a „magyar" jelző is társul. Az országhoz és a magyar anyanyelvűség mellett az adott ország állampolgárságához kötődő fiatalok Kárpátalján és Szlovákiában vannak a legtöbben, arányaiban majdnem kétszer annyian, mint a Vajdaságban vagy Erdélyben.

A regionális kötődés erősségét bizonyítja annak a kérdésnek az elemzése is, hogy mit tekintenek a fiatalok szülőföldjüknek. A válaszadók majdnem fele (45%) a szűkebb régióját tekinti szülőföldjének, ezt követi az ország (24%), majd a település, ahol született (9,5%), vagy ahol jelenleg él (8,6%) az adatközlő. Érdekes regionális különbség, hogy a kárpátaljai fiatalok körében az országhoz való kötődés jóval alacsonyabb (12%, amely fele vagy harmada) a többi régióban mért értékeknek, míg a szlovákiaiaknál hasonló kiugrás „Felvidék" mint régió tekintetében alakul ki, amely földrajzi egységről sokkal alacsonyabb arányban (22%) gondolkodnak szülőföldként a szlovákiai magyar fiatalok, mint a másik három régióban élő társaik a szűkebb régiójuk kapcsán: Kárpátalját a régióból válaszolók 59%-a, Vajdaságot 45%, Erdélyt 54% jelölte meg szülőföldjeként.

3. ábra
A szülőföld meghatározása (százalékban)

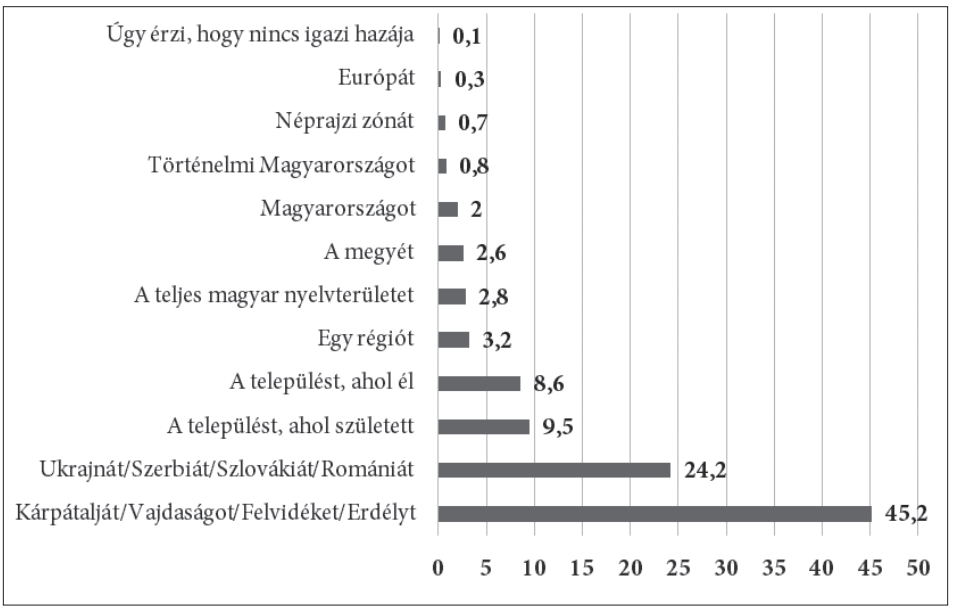

A haza fogalma is elsősorban a regionális kötődéseket tükrözi. Ugyan a hazába valamivel nagyobb mértékben értik bele a fiatalok Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot, illetve a „teljes magyar nyelvterületet" is, mint a szülőföld esetében (összességében 16,8 százalékot tesz ki ez a három kategória a haza értelmezése esetében, szemben a szülőföldi 5,7 százalékos meghatározottsággal), mégis kijelenthetjük, hogy a külhoni magyar fiatalok esetében a haza is elsősorban azt a régiót vagy országot jelenti, ahol élnek *(4. ábra)*.

16. táblázat
Mit tekintesz szülőföldednek? (kiemelt kategóriák) – régiónként (százalékban)

Mit tekintesz szülőföldednek? (kiemelt kategóriák)					
Szülőföld	**Régió**				**Összesen**
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	
Ukrajnát/Szerbiát/Szlovákiát /Romániát	**12,20%**	20,70%	39,50%	21,90%	**24,20%**
Kárpátalját/Vajdaságot/Felvidéket/Erdélyt	58,70%	45,30%	**21,60%**	53,60%	**45,10%**

A korcsoportok szerinti adatok közül talán azt érdemes kiemelni, hogy az életkor csökkenésével párhuzamosan a szülőföld-értelmezés a regionalitás keretei közül kilépni látszik, és kiterjesztődik a tágabb ország, az anyaország és a teljes magyar nyelvterület irányába.

4. ábra
A haza meghatározása (százalékban)

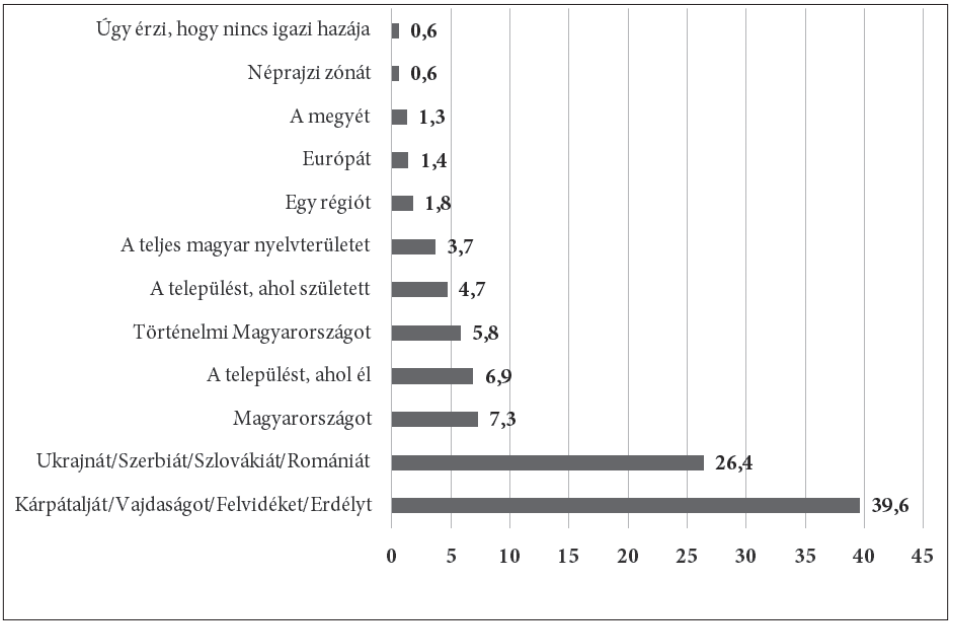

17. táblázat
A szülőföld meghatározása korcsoportok szerinti megoszlásban (százalékban)

Mit tekintesz szülőföldednek?				
Szülőföld	**Korcsoport**			**Összesen**
	15–19	**20–24**	**25–29**	
Kiterjesztett szülőföld kategóriák				
Ukrajnát/Szerbiát/Szlovákiát/Romániát	25,80%	25,50%	21,80%	**24,20%**
Magyarországot	2,40%	1,90%	1,90%	**2,10%**
A teljes magyar nyelvterületet	3,90%	3,10%	1,70%	**2,80%**
Regionális szülőföld kategóriák				
Kárpátalját/Vajdaságot/Felvidéket/Erdélyt	44,90%	45,40%	45,10%	**45,20%**
Néprajzi zónát	0,60%	0,70%	0,70%	**0,70%**
A megyét	1,80%	2,50%	3,10%	**2,50%**
Egy régiót	2,30%	2,70%	4,40%	**3,20%**

Arra a kérdésre, hogy a vizsgált kisebbségi magyar közösségek részét képezik-e a magyar nemzetnek, átlagosan a megkérdezettek 90%-a válaszolt igennel. Közöttük a legfiatalabb korcsoport egyetértése volt a legerősebb (92%-os), regionálisan pedig a kárpátaljai fiataloké (94%-os). A fiatalok 61%-a a többségi nemzet részé-

nek is tekinti saját közösségét. Azok aránya, akik egyszerre mindkét nemzet részének tekintik magukat, átlagosan 55%. Itt korcsoportok szerint nem túl jelentős az eltérés, de érdekes megjegyezni, hogy regionálisan a szlovákiai magyar fiatalok között ez az arány majdnem 20 százalékponttal alacsonyabb a másik három régióban mért értékeknél.

5. ábra

A magukat a kisebbségi és többségi nemzethez tartozónak egyaránt vallók aránya regionális megoszlásban (százalékban)

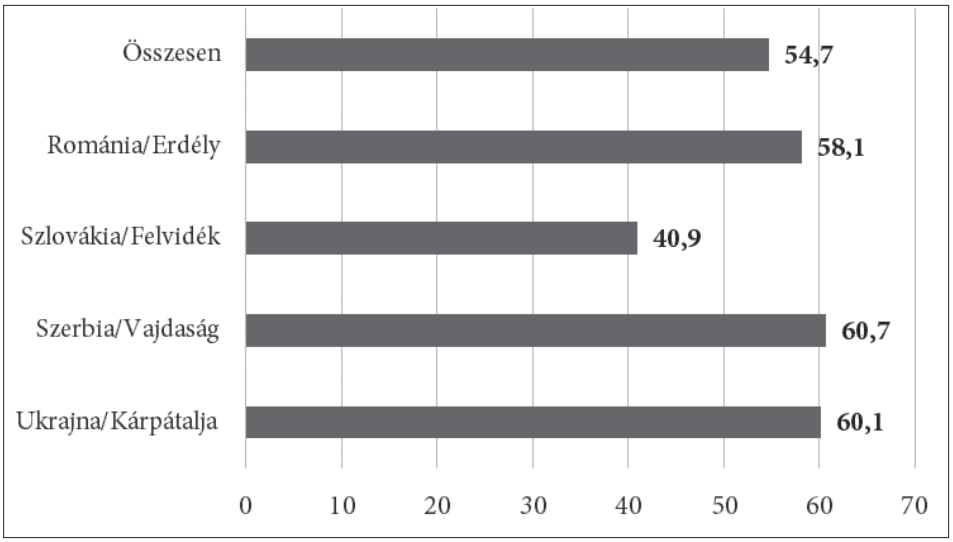

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar fiataloktól azt is megkérdeztük, hogy véleményük szerint milyen szempontoknak kell megfelelnie valakinek ahhoz, hogy magyarként definiálhassuk. Az ötfokú skálán (ahol 1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 – teljesen egyetért) kapott átlagértékek azt mutatják, hogy az első három helyen, közel a teljes egyetértés értékéhez a magyar anyanyelv, a magyarként való önazonosítás és a magyar nyelvtudás szerepel. Ennek fényében megállapítható, hogy a fiatalok gondolkodása arról, hogy ki számít magyarnak, erősen nyelvközpontú. A megkérdezettek számára a legkevésbé a magyarországi születés és a magyar állampolgárság birtoklása jelentette a magyarsághoz való tartozás feltételét. Különösen a kárpátaljai magyar fiatalok körében kapott magas támogatást a magyarság megítélésében a magyar tannyelvű iskoláztatás vagy a magyar politikai pártra való szavazás. Az erdélyieknél a családi háttér, a szülők vagy mindkét szülő nemzetisége tűnt fontosabbnak a többi régióval való összehasonlításban.

Korcsoportos bontásban is vizsgálva az adatokat, azt láthatjuk, hogy az állítások több mint fele esetében szignifikánsan különböznek a válaszok, és az esetek többségében a legfiatalabb (15–19 éves) korosztály körében magasabb az egyes

besorolási szempontok támogatása, például a magyar nyelvű iskoláztatás vagy a magyar állampolgárság szempontja.

6. ábra

A magyarként való meghatározás feltételei (átlag)

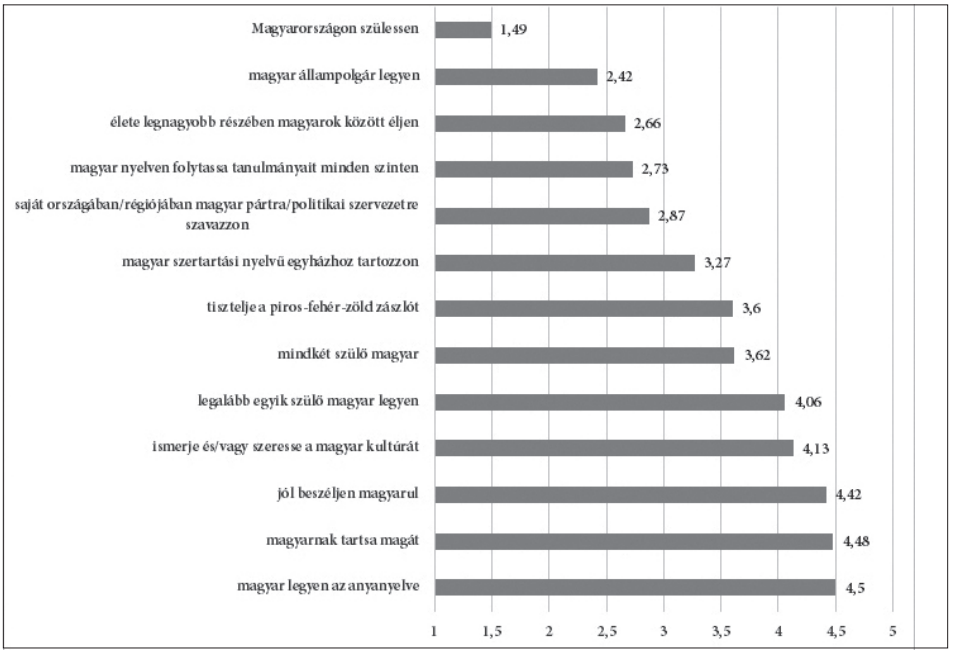

Mivel az anyanyelv és a nyelvtudás kiemelten fontos szempontként merül fel a magyarság megítélésében, a következőkben áttekintjük a kutatás nyelvtudásra vonatkozó adatait is. A fiatalok nyelvtudását egy hatfokú skálán mértük, ahol az 1-es érték a nem ért és nem beszél szintű nyelvtudásnak, a 6-os érték az anyanyelvi szintnek felelt meg. Talán nem meglepő, hogy adatközlőink magyar nyelvtudásukat mind a négy régióban anyanyelvi szintre értékelték, ugyanakkor az államnyelv ismerete tekintetében már alacsonyabb szintre sorolták be önmagukat. A legmagasabb államnyelvi szintet Szlovákiában (4,18-as érték), a legalacsonyabbat (3,41) Kárpátalján mértük. Ezzel összefüggésben érdekes adat, hogy éppen Kárpátalján a leggyakoribb az államnyelv használata adatközlőink gyerekkori vagy jelenlegi családjában: átlagosan a minta mintegy 10%-a használta az államnyelvet gyerekkorában, Kárpátaljával az élen, ahol ez az arány 13%. A jelenlegi családi nyelvhasználatban az államnyelv használatának aránya enyhén növekedni látszik: a válaszadók 12%-a jelölte meg, hogy használja az államnyelvet jelenleg a családjában. A növekedés pedig két régióban jelentősebb: Szlovákiában és Kárpátalján.

Az idegen nyelvek közül az angol ismerete az államnyelvénél is alacsonyabb: három régióban hármas közeli (beszél, de kifejezési nehézségekkel) értékeket kapott, míg Kárpátalján csak értik, de nem beszélik a fiatalok az angol nyelvet. Ugyanakkor ez a régió az egyetlen, ahol az orosz nyelv passzív ismerete még jelen van. A legfiatalabb korosztály gyengébben beszéli az államnyelvet, mint a relatív idősebbek, de statisztikailag is kimutatható módon, szignifikánsan jobban beszélnek angolul.

18. táblázat

A nyelvismeret szintje régiók szerinti megoszlásban (átlag)

Nyelvismeret szintje					
Nyelv	**Ukrajna/ Kárpátalja**	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen***
1. magyar	5,90	5,92	5,89	5,83	**5,87**
2. államnyelv	3,41	4,05	4,18	3,93	**3,92**
3. angol	1,97	3,04	2,94	2,96	**2,78**
4. német	1,21	1,93	1,97	1,73	**1,73**
5. francia	1,03	1,07	1,07	1,15	**1,09**
6. olasz	1,00	1,06	1,05	1,12	**1,07**
7. spanyol	1,01	1,12	1,08	1,17	**1,11**
8. orosz	2,24	1,09	1,17	1,02	**1,31**
9. más nyelv	2,51	1,82	1,36	1,05	**1,26**

**minden esetben szignifikánsak az eltérések*

Mint korábban láttuk *(6. ábra)*, abban, hogy valaki magyarnak számít-e, a magyar állampolgárság az egyik leginkább hátrasorolt szempont volt. Mindezek ellenére adatközlőink fele közvetlenül is érintett a kérdésben: 49,8%-uk igényelte a magyar állampolgárságot, ami regionális bontásban a magas vajdasági és kárpátaljai igényléseknek köszönhető, ugyanakkor Szlovákiában például – természetesen a közjogi akadályok miatt is – igen alacsony az érték (3,1%).

19. táblázat

A magyar állampolgárságot igénylők aránya régiók szerinti megoszlásban (átlag)

Te igényelted-e a magyar állampolgárságot?					
Igen/nem	**Régió**				**Összesen**
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	
igen	68,40%	82,00%	3,10%	56,30%	**49,80%**
nem	31,60%	18,00%	96,90%	43,70%	**50,20%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

Az állampolgárság igénylése mögött álló tényezőket egy négyfokú skálán értékelhették adatközlőink (a 4-es érték azt jelentette, hogy a tényező erősen hoz-

zájárult az állampolgárság igényléséhez, az 1-es érték pedig azt, hogy egyáltalán nem járult hozzá). Összességében elemezve az adatokat, azt láthatjuk, hogy a legfontosabb okok az identitással („magyarságom") és a magyar származással („felmenőim is magyar állampolgárok voltak") kapcsolatosak. Ezután következnek az olyan motivációk, mint a gyermekek jövőjének biztosítása vagy a külföldi (nem magyarországi!) utazás és munkavállalás szándéka. Regionális bontásban az emelhető ki, hogy a magyar állampolgársággal járó, Magyarországon hasznosítható pragmatikus előnyök (szociális támogatások, egészségügy, munkavállalás vagy akár a kitelepedés) leginkább a kárpátaljaiak számára fontosak, mint ahogyan a gyermekek jövőjének biztosítása is itt kapott kiugró értéket. Korcsoportok szerinti bontásban az a megállapítás tehető, hogy a legfiatalabbak esetében kevésbé fontos az érzelmi, nemzeti szempont, és egyre inkább a pragmatikus motivációk dominálnak. Fontos megjegyezni, hogy ilyen relatív kis szegmensben (15–29 évesek) is kimutatható az életkor szignifikáns hatása.

7. ábra

A magyar állampolgárság igénylését befolyásoló tényezők (átlag)

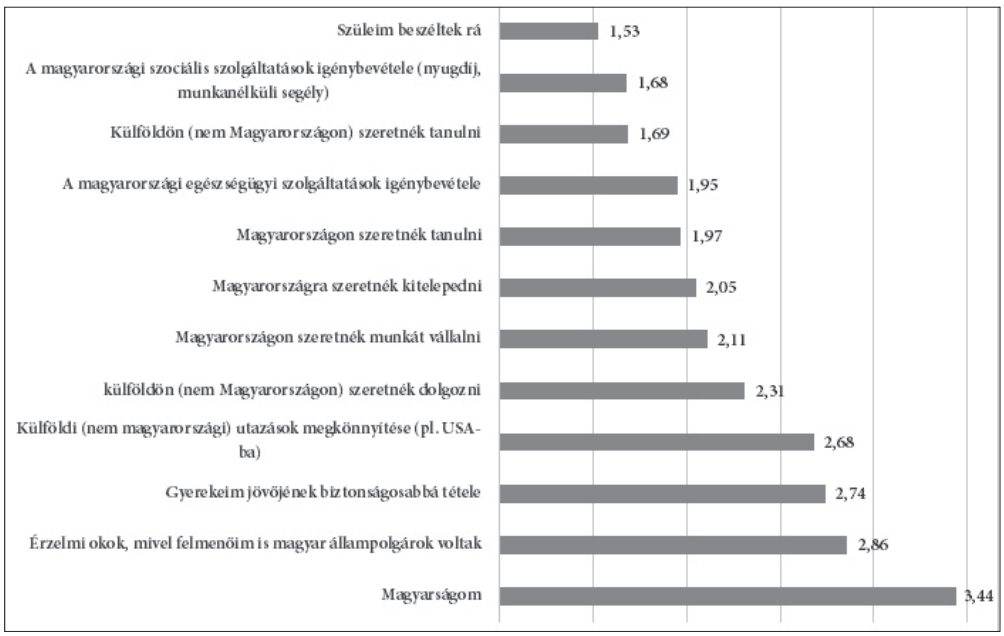

Abban a kérdésben, hogy a magyar állampolgárság fog-e változásokat okozni a fiatalok életében, az állampolgárságot igénylők majd háromnegyede (73%) pozitívan gondolkodik.

20. táblázat
A magyar állampolgárság várt hatása regionális bontásban (százalékban)

Mit gondolsz arról, a magyar állampolgárság fog-e változásokat okozni az életedben?					
Igen/nem	**Régió**				**Összesen**
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	
Igen	87,30%	67,00%	46,70%	69,40%	**72,50%**
Nem	12,70%	33,00%	53,30%	30,60%	**27,50%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

Ezen belül a fiatalabb korosztály nagyobb várakozással néz az állampolgárság nyújtotta (pragmatikus) lehetőségekre. Regionális bontásban pedig a kárpátaljai fiatalok a „leghálásabbak" azért, mert a magyar állam felajánlotta ezt a lehetőséget: ők azok, akik a konkrét előnyökkel (lakcím, tajkártya-igénylés) is legmagasabb arányban élni kívánnak, illetve a politikai választásokon is a legnagyobb mértékben vennének részt.

Életmód, szabadidő

A fiatalok életmódjára vonatkozó egyik kérdésünk az életükben bekövetkező életesemények megtörtént vagy várható időpontjára vonatkozott. Az általunk felsorolt 17 életesemény legtöbbjére a megkérdezettek többségénél már sor került. Ezek közül az otthoni házimunka rendszeres végzése tehető a legkorábbra mind a négy régióban, ez általában a fiatalok 15 éves kora előtt bekövetkezik. Az első önálló szórakozás időpontja 16 év körül van, egyedül a vajdasági fiatalok körében esik kevéssel ez alá, az első szexuális tapasztalat megszerzésének időpontja pedig 16,5–17 éves kor közé tehető – a vajdasági fiatalok e téren is kevéssel megelőzik a másik három régió fiataljait. Az első komoly kapcsolat időpontja kevéssel 17 éves kor utánra tehető.

Az első szakmai végzettségüket a kárpátaljai fiatalok szerezték legkorábban (az erdélyiek a legkésőbben), és az iskolából is ők kerültek ki leghamarabb – mintegy 2-3 évvel előzve meg a többi régió fiataljait. Az ő esetükben az első teljes állás elfoglalása kevéssel a végzettség megszerzése előttre esik (19,11 év), a másik három régióban viszont valamivel későbbre, 20 éves – a vajdasági fiatalok körében 21 éves – kor utánra tehető. A családalapítás, gyerekvállalás időpontja vonatkozásában is jelentősek a különbségek a négy régió fiataljai között: az állandó partnerrel való együttélés, a házasságkötés vagy a gyerekvállalás időpontja is a kárpátaljai fiatalok körében esik a legkorábbra (előbbire átlag 20 év körül, utóbbi kettőre 21 év után nem sokkal kerül sor), őket pedig az erdélyiek követik. A legkésőbb a vajdasági fiatalok körében kerül sor ezekre az életeseményekre, és ők az egyetlenek

a négy régióban, ahol a gyerekvállalás időpontja az első állandó együtteléssel járó partnerkapcsolat és a házasság időpontja közé esik, a másik három régióban a gyerekvállalás megelőzi a házasságot.

21. táblázat

A fontosabb bekövetkezett életesemények átlagos időpontja regionális bontásban (százalékban)

Életesemény – Megtörtént X évesen					
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
1. először akkor jönni-menni, amikor akarok	16,48	16,16	15,99	16,02	**16,12***
2. elköltözni a szülői házból, szülőktől függetlenül élni	19,85	21,10	21,85	20,09	**20,60***
3. először szexuális tapasztalatokat szerezni	16,98	16,56	16,77	16,93	**16,82***
4. elég pénzt keresni ahhoz, hogy gondoskodhassam magamról	19,02	21,22	20,59	20,29	**20,21***
5. az (első) szakmai végzettséget megszerezni	19,29	19,66	19,52	20,03	**19,71***
6. először apa/anya lenni	21,15	23,27	22,46	21,63	**21,79***
7. először nagyon szerelmesnek lenni	16,92	16,85	16,65	16,77	**16,78***
8. kikerülni az iskolából	17,18	20,49	19,57	19,10	**18,93**
9. először teljes állásban dolgozni	19,11	21,28	20,66	20,48	**20,35***
10. először rendszeresen házimunkát végezni otthon	14,41	14,78	13,97	14,83	**14,52***
11. először besegíteni a háztartás anyagi fenntartásába	18,16	19,83	19,95	19,07	**19,18***
12. először önállóan szórakozni menni	16,32	15,53	16,00	16,11	**16,01***
13. először komoly barátot/ barátnőt szerezni	17,24	17,13	17,15	17,19	**17,17***
14. először nyíltan cigarettázni	16,98	16,88	17,01	17,44	**17,14**
15. jól berúgni	17,00	15,89	16,44	16,63	**16,47***
16. állandó partnerrel együtt élni	20,16	22,08	22,10	21,29	**21,35***
17. házasságot kötni	21,39	24,36	24,10	22,53	**22,54***

**Minden esetben szignifikánsak az eltérések.*
Megjegyzés: Az 5 évnél kisebb értéket, illetve a „soha" választ adók nélkül.

A fiatalok által leginkább kedvelt időtöltés kivétel nélkül mind a négy régióban a zenehallgatás. Ezen túlmenően még a barátokkal való „együtt lógás", valamint az internethasználat – kapcsolattartásra (Facebook, cset) vagy filmnézésre – szerepel a leggyakoribb tevékenységek között. Legritkábban könyvtárba, képzésekre, táncházba, uszodába, hangversenyekre, szoláriumba járnak, szintén ritkán írnak blogot. Valamivel gyakrabban sportolnak, mint járnak kocsmába – kivétel a Vajdaság, ahol közel azonos arányban. A kárpátaljaiak időtöltési szokásaiból egy

hagyományosabb kép rajzolódik ki, ők szignifikánsan kisebb mértékben járnak könyvtárba, színházba, de nagyobb mértékben járnak kozmetikushoz, és néznek tévét. Zenehallgatásban, filmnézésben nincs szignifikáns eltérés, uszodába járás esetében sincs (egyaránt ritkán járnak), a többi vonatkozásban markánsak az eltérések.

22. táblázat
Szabadidős tevékenységek regionális bontásban (átlag)

Milyen gyakran szoktál?	Régió				Összesen
	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	
1. kirándulni a természetben	5,46	5,06	5,56	5,58	**5,46**
2. könyvtárba járni	2,48	2,81	2,74	2,93	**2,78**
3. zenélni/festeni/rajzolni	3,91	4,2	3,72	4,02	**3,96**
4. Facebookon/Twitteren lógni, posztolni	6,21	7,14	7,29	7,16	**7,01**
5. színházba járni	2,17	3,87	2,96	3,36	**3,13**
6. hangversenyre, operába járni	1,35	2	1,53	1,97	**1,75**
7. táncházba járni	2,04	2,21	1,62	2,41	**2,11**
8. filmeket nézni otthon (PC/laptop/tablet)	6,64	6,97	7,03	6,96	**6,92**
9. írni (saját blogot vagy verset, prózát)	1,87	2,53	1,9	2,06	**2,07**
10. könyvet olvasni	4,14	4,93	4,86	4,36	**4,55**
11. sportolni, kocogni	4,67	5,13	5,22	5,1	**5,05**
12. tévét nézni	6,3	4,94	6,32	5,95	**5,93**
13. zenét hallgatni	7,78	8,08	8,1	7,99	**7,99**
14. újságot, híreket olvasni	4,9	5,38	5,56	4,69	**5,07**
15. híreket olvasni online	5,08	6,06	5,5	5,11	**5,37**
16. online játékot használni	3,04	3,54	3,64	3,41	**3,42**
17. barátokkal együtt lógni, beszélgetni	7,12	7,77	7,45	7,36	**7,41**
18. kocsmába/sörözőbe/borozóba járni	3,18	5,1	4,74	4,55	**4,44**
19. moziba járni	1,94	2,89	4,19	2,99	**3,08**
20. klubokba, partikra járni	3,13	4,77	4,05	4,11	**4,03**
21. szakkörön, képzéseken részt venni	2,2	2,69	2,73	2,79	**2,65**
22. szoláriumba járni	1,3	1,36	1,69	1,56	**1,51**
23. kozmetikushoz, fodrászhoz járni	3,65	3,45	3,3	3,66	**3,53**
24. uszodába vagy szaunába járni	2,42	2,33	2,48	2,56	**2,47**
25. fitneszszalonba, konditerembe járni	2,09	2,35	3,23	2,59	**2,61**
26. csetelni	5,95	7	6,64	5,93	**6,3**
27. plázába járni	3,11	3,23	4,3	3,91	**3,74**

Jelentősek a nemek szerinti különbségek is, bár mindkét nem körében ugyanazok a leggyakoribb tevékenységek (zenehallgatás, barátokkal való lógás, internetezés, tévénézés). A digitális világra ráépülnek a hagyományos nemi szerepek: a nők aktívabbak a digitális kapcsolattartásban, a férfiak körében markánsabbak a face-to-face kapcsolatok (kocsmák, partik), ugyanakkor nagyobb mértékben használnak online játékokat is. A nők nyitottabbak a képzésekre, olvasásra, színházra, szoláriumra; fitneszszalonba azonban a férfiak járnak gyakrabban.

23. táblázat
Szabadidős tevékenységek nemek szerinti bontásban (átlag)

Szabadidős tevékenységek nemek szerint			
Szokások	**férfi**	**nő**	**Összesen**
1. kirándulni a természetben	5,37	5,55	**5,46**
2. könyvtárba járni	2,25	3,32	**2,78**
3. zenélni/festeni/rajzolni	3,45	4,48	**3,96**
4. Facebookon/Twitteren lógni, posztolni	6,61	7,44	**7,01**
5. színházba járni	2,73	3,55	**3,13**
6. hangversenyre, operába járni	1,69	1,81	**1,75**
7. táncházba járni	1,97	2,25	**2,11**
8. filmeket nézni otthon (PC/laptop/tablet)	6,97	6,87	**6,92**
9. írni (saját blogot vagy verset, prózát)	1,96	2,18	**2,07**
10. könyvet olvasni	3,62	5,52	**4,55**
11. sportolni, kocogni	5,35	4,75	**5,05**
12. tévét nézni	5,86	6	**5,93**
13. zenét hallgatni	7,93	8,06	**7,99**
14. újságot, híreket olvasni	4,94	5,2	**5,07**
15. híreket olvasni online	5,44	5,3	**5,37**
16. online játékot használni	4,09	2,73	**3,42**
17. barátokkal együtt lógni, beszélgetni	7,49	7,33	**7,41**
18. kocsmába/sörözőbe/borozóba járni	5,07	3,78	**4,44**
19. moziba járni	3,01	3,15	**3,08**
20. klubokba, partikra járni	4,16	3,9	**4,03**
21. szakkörön, képzéseken részt venni	2,42	2,88	**2,65**
22. szoláriumba járni	1,22	1,81	**1,51**
23. kozmetikushoz, fodrászhoz járni	2,67	4,42	**3,53**
24. uszodába vagy szaunába járni	2,52	2,43	**2,47**
25. fitneszszalonba, konditerembe járni	2,83	2,39	**2,61**
26. csetelni	5,97	6,65	**6,3**
27. plázába járni	3,19	4,31	**3,74**

Korcsoportok szerint szintén markánsak a különbségek: az amúgy is aktív digitálisvilág-használat még nagyobb mértékben jellemzője a 15–19 éveseknek, és ezzel párhuzamosan a közösségi – virtuális és valós – együttlétek (Facebook, klub, táncház, színház), a sportolás, valamint az olvasás, könyvtárba járás is nagyobb mértékben jellemzője e korcsoportnak.

Értékek

A fiatalok értékrendjét egy erre vonatkozó (részben Inglehart és Rokeach nevéhez kapcsolódó tesztek itemeit tartalmazó) kérdésblokkban felsorolt fogalmak ötfokú skálán való értékelésével igyekeztünk feltárni. A kapott válaszok azt mutatják, hogy az általunk felsorolt értékek közepesnél fontosabbak a fiatalok számára, hiszen a válaszokból számolt átlagértékek mindegyike a skála középértékének számító

3-as érték felett van. Sorrendben a legfontosabbak (5-ös értékhez közelítő átlagok) a család (családalapítás, családfenntartás), a békés világ, a szerelem/boldogság, az igazi barátság és a közeli barátok megléte. Inkább fontos (4-es átlagérték feletti) a fiatalok számára a munka, az emberekkel ápolt jó viszony, az Istenbe vetett hit, a megbecsülés, a magyarságuk, a kitűzött célok elérése, az erkölcsösség, a pénz, az önmegvalósítás, mások segítése, a személyes szabadság, a mértékletesség és a hagyományok ápolása. A legkevésbé fontos a fiatalok számára, hogy a környezet közösségi problémáival foglalkozzanak és a vallás. Régionális vonatkozásban szignifikáns eltérések vannak a vallásosság tekintetében. A kárpátaljai magyar fiatalok életében a vallás fontosabb szerepet játszik a többi régióhoz képest, ezt láthatjuk a konkrét vallási életre irányuló kérdéseknél is. A megkérdezett kárpátaljai fiatalok több mint egyharmada (36%) hetente legalább egyszer jár templomba, míg az összes régiót tekintve ez az arány 21%. Ők alkotják azt a csoportot is, akik leginkább az egyház tanítása szerint vallják magukat vallásosnak (22% Kárpátalján, az egész mintán belül ez 19%) *(24. táblázat)*.

Kértük a fiatalokat, értékeljék, mit tartanak generációjuk legsúlyosabb problémáinak. Véleményük szerint a legégetőbb, megoldásra váró kérdés a létbizonytalanság, a szegénység, a pénztelenség, az alacsony keresetek, vagyis az anyagi javakkal összefüggő problémákat emelték ki elsősorban. Ezekben a kérdésekben teljes egyetértés van az egyes régióban élők között is (azaz nincs szignifikáns eltérés regionálisan e vonatkozásban). Legkisebb gondnak a szórakozási lehetőségeket tartják, azonban ez már megosztja az ifjakat, akárcsak az anyanyelvi továbbtanulás vagy az államnyelv nem kellő mértékű ismerete is.

Nemi megoszlásban visszaköszönnek a hagyományosnak tekintett nemi szerepek: ugyan nincs minden egyes kihívás kapcsán eltérés a két nem között, de ahol van, ott egyfajta „női aggodalmaskodó" habitust azonosíthatunk már ebben a korcsoportban is. A nők ugyanis szignifikánsan nagyobb mértékben tartják gondnak a férfiakhoz képest a munkanélküliséget, alkoholizmust, a tanulási lehetőségeket, az erkölcsi romlást *(25. táblázat)*.

24. táblázat

Értékek régiók szerinti bontásban (átlag)

	Régió				Összesen	szign.
	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély		
1. a pénz	4,11	3,93	4,13	4,06	**4,07**	0,000
2. a munka	4,32	4,39	4,32	4,31	**4,33**	0,208
3. a vallás	3,87	2,76	3,01	3,45	**3,29**	0,000
4. a család (családalapítás, a család fenntartása)	4,67	4,58	4,57	4,58	**4,59**	0,077
5. a siker	3,89	4,12	4,06	4,19	**4,09**	0,000
6. a személyes szabadság (hogy kötetlenül élj, azt tedd, amit jónak látsz)	4,07	4,37	4,28	4,33	**4,28**	0,000
7. erkölcsösség (olyan erkölcsi szabályok szerint élni, ahogyan azt szüleidtől tanultad)	4,13	3,90	3,98	4,18	**4,07**	0,000
8. a megbecsülés (hogy felnézzenek rád azok, akiknek a véleményére adsz)	4,26	4,23	4,11	4,33	**4,24**	0,000
9. jó viszonyban lenni az emberekkel	4,31	4,24	4,15	4,34	**4,27**	0,000
10. szakmai érvényesülés	3,97	4,22	4,09	4,26	**4,16**	0,000
11. mértékletesség (hogy tetteidben a józan középutat kövesd)	4,05	3,96	3,74	4,11	**3,98**	0,000
12. hogy tiszteletben tartsd mások véleményét	3,97	3,96	3,71	4,06	**3,94**	0,000
13. hogy mindig megszerezhesd és megvehesd, amit akarsz	3,64	3,51	3,59	3,74	**3,64**	0,000
14. hogy mindig elérd kitűzött céljaidat	4,16	4,27	4,19	4,25	**4,22**	0,033
15. hogy segíthess másokon	4,08	4,11	3,91	4,16	**4,07**	0,000
16. hogy a környezetedben felmerülő közösségi problémákkal foglalkozz	3,44	3,30	3,16	3,57	**3,40**	0,000
17. magyarságod	4,24	3,78	3,80	4,06	**3,98**	0,000
18. önmegvalósításod	4,10	4,32	4,16	4,29	**4,23**	0,000
19. békés világ (háborútól és konfliktusoktól mentes világ)	4,64	4,38	4,31	4,32	**4,39**	0,000
20. a hagyományok tisztelete (a tiszteletreméltó szokások megőrzése)	3,99	3,87	3,80	3,96	**3,91**	0,000
21. változatos élet (kihívásokkal, új dolgokkal és változásokkal)	3,81	3,94	3,76	3,97	**3,88**	0,000
22. vezetésre és döntésre való jog	3,88	3,91	3,83	3,99	**3,92**	0,001
23. igaz barátság (közeli barátok léte, akik mindenben mellettem állnak)	4,50	4,62	4,53	4,51	**4,53**	0,013
24. szerelem/boldogság	4,63	4,59	4,63	4,58	**4,60**	0,256

25. táblázat
Az ifjúság legsúlyosabb, legégetőbb problémái (átlag)

Milyen mértékben jelentenek problémát az alábbiak? (1 – nagyon nagy mértékben; 4 – egyáltalán nem)					
sorrend		**átlag**	**sorrend**		**átlag**
1.	pénztelenség, alacsony keresetek	1,42	11.	alkoholizmus	2,03
2.	munkanélküliség	1,45	12.	értéknélküliség	2,03
3.		1,60	13.	elvándorlás	2,06
4.	kilátástalan jövő	1,76	14.	a család válsága, a családi értékek megrendülése	2,07
5.	lakáshelyzet	1,81	15.	növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	2,11
6.	céltalanság	1,84	16.	bűnözés	2,12
7.	kulturálatlanság, igénytelenség	1,97	17.	kábítószer elterjedése	2,14
8.	rossz családi körülmények	2,00	18.	a megfelelő iskolázottság, képzettség hiánya	2,15
9.	államnyelv nem kellő mértékű ismerete	2,01	19.	tanulási lehetőségek beszűkülése (anyagi okok miatt)	2,18
10.	erkölcsi romlás	2,02	20.	anyanyelven való továbbtanulási lehetőségek hiánya	2,52
			21.	szórakozási, ismerkedési lehetőségek hiánya	2,78

A kérdőívben több kérdéssel is vizsgáltuk a fiatalok káros szenvedélyeit és azokhoz kapcsolódó szokásait.[10] Rendszeres dohányos a válaszadók 40%-a. Az alkoholfogyasztás ettől lényegesen gyakoribb jelenség, 74%-uk valamilyen szintű rendszerességgel fogyaszt alkoholt. A kábítószerek kipróbálására a környezet saját bevallásuk szerint nincs komoly hatással, a megkérdezettek baráti körében gyakoribb a kábítószer kipróbálása (57%), ők maguk nem ilyen magas arányban, 25%-ban vallották be, hogy kipróbáltak már valamilyen kábítószert.

A drogfogyasztás a vajdaságiak körében a legmagasabb, 46 százalékuk már kipróbált valamilyen drogot, a legfiatalabb korcsoport egyharmada is. Ez a szint még szembeötlőbb, ha tudjuk azt is, hogy a kárpátaljai vagy erdélyi fiatal korcsoport esetében csak 6–7 százalékról mondható el ugyanez. Az alkoholfogyasztás a fiatalabbak körében mindegyik régióban alacsonyabb, leszámítva Vajdaságot, ahol mind a három korcsoporton belül magas az alkoholfogyasztás mértéke. Ugyanez érvényes a dohányzásra is.

[10] A dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás adatainak részletesebb feldolgozását lásd: Papp–Szerbhorváth 2016.

26. táblázat
Káros szenvedélyek régiók és korcsoportok szerinti bontásban (százalékban)

Te magad kipróbáltál-e valaha valamilyen drogot, hangulatjavító szert (nem alkoholt)?					
Régió	**Igen/nem**	**Korcsoport**			**Összesen**
		15–19	**20–24**	**25–29**	
Ukrajna/Kárpátalja	Igen	6,00%	13,80%	14,70%	**11,90%**
	Nem	94,00%	86,30%	85,30%	**88,10%**
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	**100,00%**
Szerbia/Vajdaság	Igen	34,60%	51,00%	50,30%	**45,90%**
	Nem	65,40%	49,00%	49,70%	**54,10%**
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	**100,00%**
Szlovákia/Felvidék	Igen	14,60%	30,60%	36,20%	**28,40%**
	Nem	85,40%	69,40%	63,80%	**71,60%**
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	**100,00%**
Románia/Erdély	Igen	7,90%	24,00%	21,90%	**18,70%**
	Nem	92,10%	76,00%	78,10%	**81,30%**
	Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	**100,00%**
Összesen	Igen	14,20%	28,40%	29,40%	**24,80%**
	Nem	85,80%	71,60%	70,60%	**75,20%**
		100,00%	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

Társadalmi közérzet, politikai részvétel

A politikai participáció egyik fokmérője a szervezeti kötődés. Regionális bontásban szignifikáns eltérések vannak a régiók magyar fiataljainak szervezeti kötődésében.

27. táblázat
Civil, társadalmi és politikai szervezeti tagság regionális bontásban (százalékban)

Kötődsz-e (akár tagként, akár más módon) valamelyik civil, társadalmi vagy politikai szervezethez?	**Ukrajna/ Kárpátalja**	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
Igen	34,60%	35,60%	24,10%	16,30%	25,10%
Nem	65,40%	64,40%	75,90%	83,70%	74,90%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A vajdasági és a kárpátaljai magyar fiatalokra erőteljesebben jellemző a szervezeti kötődés, az ő esetükben a megkérdezettek több mint egyharmada válaszolta azt, hogy valamilyen módon kapcsolódik civil, társadalmi vagy politikai szervezethez. Őket követik a szlovákiai magyar fiatalok, akiknek közel az egynegyede jelzett ilyen jellegű szervezeti kapcsolódást, míg a legalacsonyabb arányban az erdélyi fiatalokra jellemző bármilyen szervezeti kötődés, az ő esetükben a megkérdezettek csupán 16,3%-a kötődik bármilyen szervezethez. Szignifikáns eltéré-

sek jelentkeznek az iskolai végzettség alapján, az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan nő a közéleti aktivitás ezen formája. Ugyanakkor, sem a nem, sem a korcsoport szerint nincsenek jelentős eltérések. A szervezeti kötődés típusa szerint is jelentős regionális eltérések mutatkoznak. Kárpátalján a legerőteljesebb a politikai párthoz való kötődés, ez a fiatalok 11%-ára jellemző (N = 54), őket követik a vajdaságiak (N = 33), majd a szlovákiai és romániai magyar fiatalok, jóval kisebb arányban. A kárpátaljai fiatalok erőteljesebben kötődnek egyházhoz tartozó szervezetekhez, míg a többi régió fiataljai inkább a kulturális és sportegyesületekhez kapcsolódnak. A szlovákiai és vajdasági fiatalok esetében a szabadidős, hobbi jellegű szervezetekhez való tartozás is jellemzőbb. A legnagyobb aktivitást akkor mutatják a fiatalok, amikor egy-egy szervezet rendezvényein kell részt venni, anélkül, hogy vezető tisztséget vagy szervezeti tagságot töltenének be.

A politika iránti érdeklődés, a demokráciával való elégedettség általánosan alacsony, bár ebben is jelentkeznek jelentős regionális eltérések.

28. táblázat

Politikai érdeklődés és önbesorolás regionális bontásban (átlag)

Régió	Mennyire vagy megelégedve a demokrácia működésével az országban? (skála: 1–10)	Mennyire érdekel a politika? (1–5)	Hová helyeznéd magad egy 1-től 7-ig terjedő baloldali-jobboldali politikai skálán?
Ukrajna/ Kárpátalja	2,92	2,09	4,82
Szerbia/ Vajdaság	4,04	2,18	4,25
Szlovákia/ Felvidék	4,69	2,07	4,84
Románia/ Erdély	4,89	1,92	4,45
Összesen	**4,33**	**2,04**	**4,57**

A négy vizsgált régióban szignifikánsan különbözik a demokrácia működésének a megítélése, az azonban általános jellemző, hogy a tízfokú skálán az átlagértékek egyetlen esetben sem érik el az 5-öt. Jelentős eltérést a kárpátaljai fiatalok demokrácia-megítélése esetében találunk, amit a közelmúlt politikai alakulásainak tulajdoníthatunk elsősorban. A szociodemográfiai változók szerint a kárpátaljai nők elégedettebbek a demokráciával, mint a férfiak (3,1-es, illetve 2,7-es átlag), a többi régióban azonban a megkérdezett neme nem meghatározó. A településtípus a kárpátaljai fiatalok esetében nincs szignifikáns hatással a demokráciával való elégedettségre, a többi régióban azonban igen. A szlovákiai és romániai magyar fiatalok esetében a falun élők átlagosan elégedettebbek a demokráciával, mint városon élő társaik, a vajdasági fiatalok esetében ez fordítva jelentkezik, a városiak körében magasabb az elégedettség.

A politikai érdeklődés tekintetében minden régióban szignifikáns eltérések jelentkeztek a férfiak és nők között: a férfiak erőteljesebben érdeklődnek a politika iránt, mint a nők. Ugyanakkor, a GeneZYs 2015-ös felmérés adatai azt az összefüggést is visszaigazolták, hogy az iskolai végzettség növekedésével a politikai érdeklődés is fokozódik.

Ami a baloldali-jobboldali skálán történő önbesorolást illeti (1-es baloldali; 7-es jobboldali), ez esetben is szignifikánsak a regionális különbségek: a szlovákiai magyar fiatalok a leginkább jobboldaliak (átlag: 4,83), őket követik a kárpátaljaiak (4,82), majd az erdélyiek (4,45) és végül a vajdaságiak (4,25). Ha a megkérdezettek nemének függvényében vizsgáljuk az önbesorolást, akkor csupán az erdélyi mintán szignifikáns az eltérés, a férfiak jobboldalibbak, mint a nők. Az életkor vonatkozásában is csak az erdélyi magyar fiatalok esetében beszélhetünk szignifikáns eltérésekről, az idősebbek jobboldalibbak (4,70), mint a fiatalabbak.

8. ábra

Politikai önbesorolás (1-es baloldali; 7-es jobboldali)

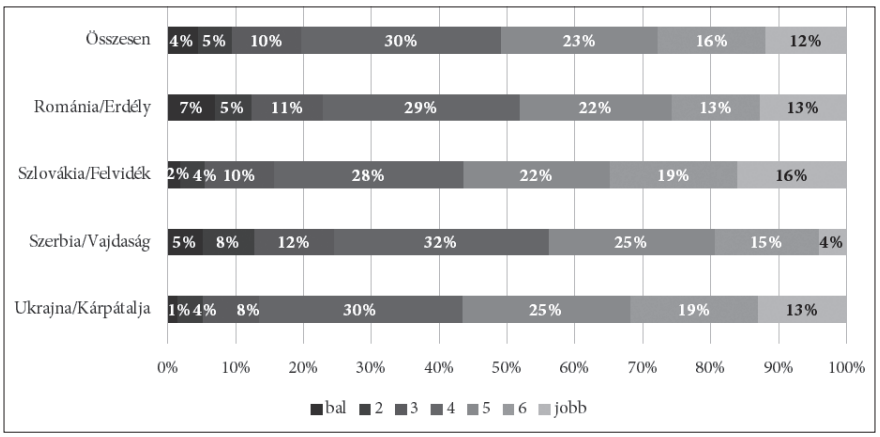

Az ország gazdasági helyzetével való elégedettséget láthatjuk a *9. ábrán*. Megállapíthatjuk, hogy ennek a megítélése szorosan kapcsolódik a demokrácia működésének a megítéléséhez, és hasonló mintázatot mutat. A kárpátaljaiak a legelégedetlenebbek, a szlovákiai magyar fiatalok a legelégedettebbek, de általánosan érvényes, hogy inkább negatívan látják ezt a folyamatot, mint pozitívan. Ha a személyes élethelyzet alakulásával is összevetjük, akkor árnyaltabbá válik a kép:

9. ábra

Az ország gazdasági helyzetének megítélése regionális bontásban (százalékban)

Véleményed szerint az elmúlt tíz évben hogyan alakult az ország gazdasági helyzete?

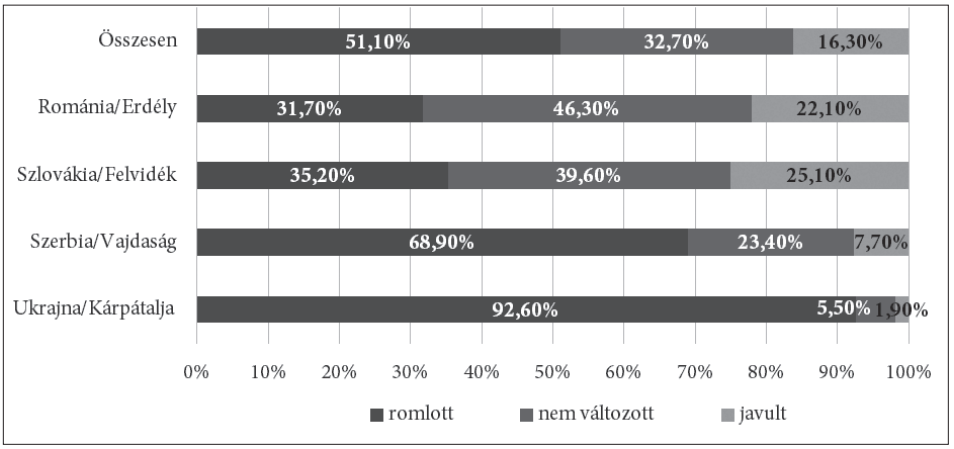

10. ábra

A saját család személyes helyzetének megítélése regionális bontásban (százalékban)

Véleményed szerint az elmúlt tíz évben hogyan alakult a te/családod személyes helyzete?

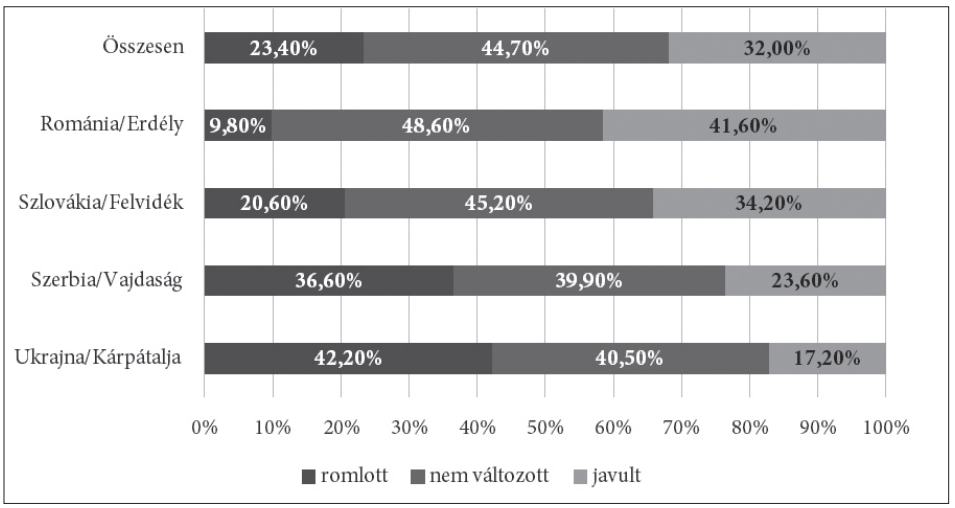

Azt láthatjuk, hogy a személyes élet alakulásának megítélése kevésbé negatív, az erdélyiek látják a legpozitívabban ennek alakulását, a kárpátaljaiak a legnegatívabban, de kisebb mértékben, mint az ország gazdasági helyzetének negatív alakulását.

Ami a többség-kisebbség viszonyának a megítélését illeti, azt a *11. ábra* szemlélteti:

11. ábra

A magyarok és a többségi nemzethez tartozók viszonya elmúlt 10 évben való alakulásának megítélése regionális bontásban (százalékban)

Véleményed szerint az elmúlt tíz évben hogyan alakult a magyarok és az ukránok/szerbek/szlovákok/románok egymáshoz való viszonya?

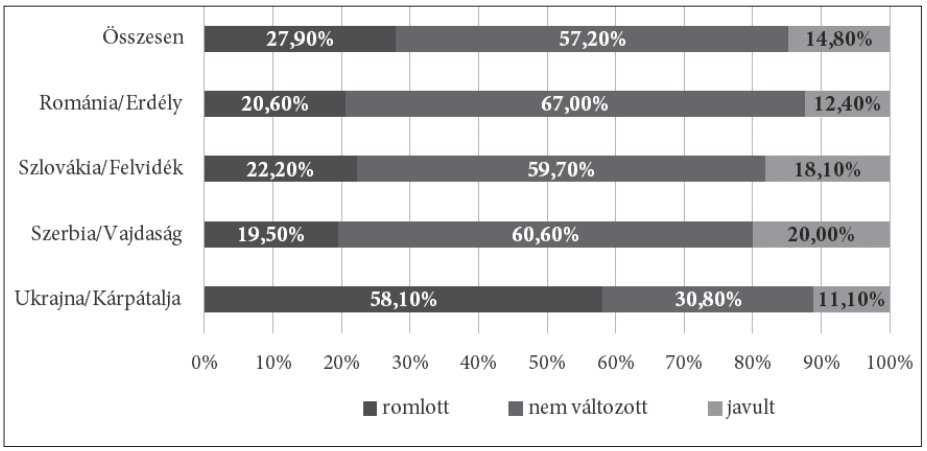

A kárpátaljai fiatalok negatív megítélése nem meglepő az előzőek fényében, a többi régió esetében azonban azt láthatjuk, hogy a többség úgy véli, hogy ez a kapcsolat nem változott, illetve amennyiben igen, az inkább kicsit romlott, mint javult – az erdélyiek és felvidékiek megítélésében –, és picit javult a vajdasági magyar fiatalok szerint. A jövőt tekintve optimistább viszonyulással találkozunk:

12. ábra

A magyarok és a többségi nemzethez tartozók viszonya a következő 10 évben való alakulásának megítélése regionális bontásban (százalékban)

Mit gondolsz, a következő években hogyan alakul a magyarok és a többségi nemzet tagjai egymáshoz való viszonya?

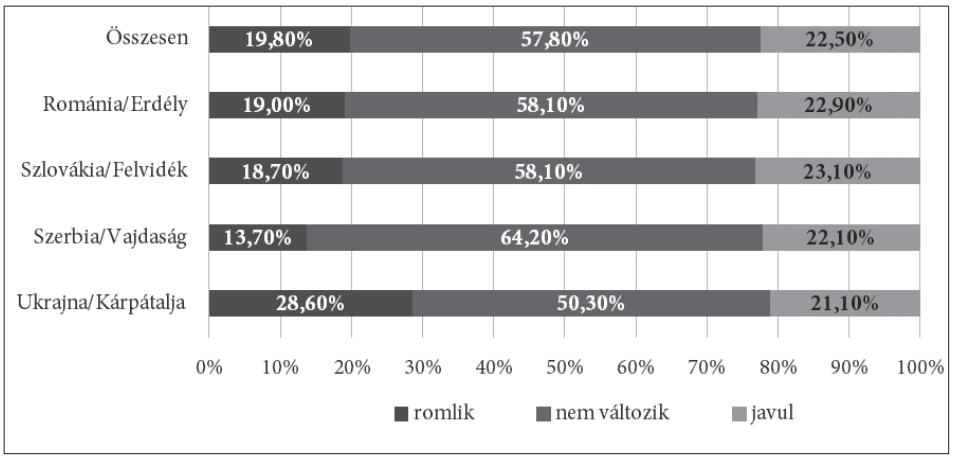

Bár a többség nem vár igazán változást, azok esetében, akik a változást vizionálják, inkább a jó irányba való elmozdulást feltételezik, az egyetlen kivétel ez esetben is Kárpátalja, de az ő esetükben is kevésbé pesszimista az ezzel kapcsolatos jövőképük, mint a jelen helyzetnek a megítélése. A magasabb iskolai végzettségűek megítélése szignifikánsan pozitívabb, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűeké.

Migráció

Az utóbbi években a magyarországi és a Kárpát-medencei diskurzus egyik központi elemévé vált a fiatalok elvándorlása, miképpen Európában is az egyik fontos kérdéssé vált a menekültválsággal párhuzamosan a migráció, a népességfogyás. Ezért kutatásunkban is külön blokkot szenteltünk a kérdéskörnek. Általában az állítható, hogy ez a réteg nem csak digitális nemzedék, de a mobilitása, elvándorlási szándéka is magas mértékű.

A fiatalok több mint kétharmada az utóbbi öt évben járt külföldön (a vajdaságiaknak több mint 90%-a, a kárpátaljaiaknak viszont „csak" 71%-a). Tanulás céljából legnagyobb arányban a felvidékiek és szlovákiak negyede (24,%, illetve 27,2%-a), legkevésbé pedig az erdélyiek, illetve kárpátaljaiak jártak külföldön (13,6%, illetve 10,5%-a). Legalább egy hónapig tartó munkavégzés végett, a legmobilisabbak a kárpátaljaiak (34,8%), a felvidékiek (17,4%), majd az erdélyiek (25,4%), és tőlük lemaradva a vajdaságiak (17,4) voltak. Turistaként viszont a vajdaságiak és a felvidékiek közül jártak legtöbben külföldön (92,3%, illetve 94,4%), a romániai és az ukrajnai magyar fiataloknak viszont csak kétharmada (64,4%), illetve bő fele (53,4%).

Arra a kérdésre, hogy végleg kitelepedne-e szülőföldjéről, a válaszadók ötöde (19,4%) válaszolt úgy, hogy nem, és nem is gondolkodott ezen, negyedük pedig úgy, hogy nem telepedne ki (26%). Összességében azonban a többség gondolkodik a külföldre költözésen, de csak minden tizediknek van már konkrét terve (10,6%), további 15%-uk kitelepedne, de még nem tudja pontosan, hová és hogyan, a relatív többség, minden tíz fiatalból három (29,1%) pedig néha gondolkodik ezen, de nincsenek konkrét elképzelései.

Régiónként azonban jól láthatóak az eltérések. Az erdélyiek abszolút többsége nem telepedne ki, illetve nem is gondolkodott ezen (30,2, illetve 25,3%-uk), a felvidékieknek viszont csak a relatív többsége mondja ezt (30,6, illetve 15,1%-uk). Azonban minden régióban a fiatalok kb. harmada gondolkodott már a kivándorláson, de konkrét elképzelés nélkül. A vajdaságiak harmada viszont már elköltözne, 15,1%-uknak konkrét terve is van, ez az arány a kárpátaljaiaknál 11,2%. Utóbbiak közül gondolkodnak viszont relatíve legtöbben a kitelepedésen, csak

még nincs konkrét tervük (21,1%), összességében pedig e két régióban is kétharmadukat foglalkoztatja valamilyen szinten az emigrálás gondolata.

Korcsoportonként is nagy az eltérés. A 15–19 évesek közül az átlagnál harmadával többen válaszolják, hogy konkrét tervük van (az átlag 10,6%-hoz képest 14,4%-uk), illetve hogy gondol az emigrálásra, de még nem tudja, hová és hogyan (az átlag 15%-hoz képest 21,2%-uk). A 20–24 évesek minden kategóriában az átlag körül nyilatkoztak, a 24–29 évesek közül már kevesebben telepednének ki, ami összefüggésben állhat azzal, hogy befejezték tanulmányaikat, munkahelyük és esetleg családjuk is van már.

Rákérdeztünk a motivációra is, hogy miért költöznének el. Régiónként nincs nagy eltérés, mindenütt kétharmadnál nagyobb azok aránya (a legmagasabb az erdélyieknél, 84,4%), akik a jobb megélhetést, a nagyobb jövedelmet jelölték meg. Megfigyelhető, még ha a különbség minimális is, hogy néhány százalékponttal onnan kisebb az elköltözési hajlandóság, mint Kárpátaljáról és a Vajdaságról, ahol egyébként a legkisebb összegből élnek meg a fiatalok. A másik konkrét motiváció a továbbtanulás, ez átlagosan azonban csak 7,2%, a legmagasabb a vajdaságiak körében az arány (12,5%). A hátrányos kisebbségi helyzetre viszont alig hivatkoztak (1,3% említette, és régiónként is minimális a különbség).

A korábbiakhoz képest új tendenciának mondható, hogy a végleg kivándorolni szándékozók többségének már nem Magyarország a célországa, bár a konkrét országot megnevezők között (a „nem tudom" válaszkategória nélkül) a relatív többség (42,4%) ide költözne. Azonban e csoporton belül szintén kétötödük (40,7%) már Nyugat-Európát választaná, 12,3%-uk pedig Európán kívüli országba költözne. Régiónként azonban nagyon lényeges különbség, hogy Magyarország elsősorban a kárpátaljaiak számára bír nagy vonzerővel, a kivándorlást fontolgatók legalább kétharmada ide jönne. A többi régióban az anyaországot 22–28 százalékban nevezték meg, és ezekben a térségekben egyértelmű a nyugat-európai és Európán kívüli országok nagyobb vonzereje. Érdekes, Erdélyben a kivándorlásban gondolkodók ötöde még nem tudja, melyik országba menne.

29. táblázat

A kivándorlásukat biztosnak gondoló személyek célországa, régiók szerint

	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
Magyarországon	67,90%	28,00%	22,10%	25,20%	33,60%
Nyugat-európai országban	15,10%	45,00%	37,20%	32,40%	32,30%
Európán kívüli országban	4,40%	14,10%	11,70%	9,50%	9,80%
Egyéb	1,50%	2,70%	6,70%	3,50%	3,70%
NT/NV	11,10%	10,20%	22,30%	29,40%	20,50%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Rákérdeztünk arra is, hogy az első helyen említett rokon mikor vándorolt ki. A markánsan kiugró eltérés jól látszik a táblázatból: elsősorban a két nem EU-s tagország régiójának, azaz a kárpátaljai és a vajdasági fiatalok válaszából látható, hogy 2014 és 2015 között látványosan megugrott a közeli rokonok emigrálása: a kárpátaljaiak esetében 15%-ról majdnem 40%-ra – ez nyilván összefüggésben áll az ukrajnai háborús helyzettel is –, illetve a vajdaságiaknál szintén 15%-ról bő 30%-ra. A két régió esetében ezek az adatok összefüggésben állhatnak azzal, hogy a magyar útlevél megszerzése egyszerűvé tette a Magyarországon, illetve az EU-tagországokban való munkavállalást, az otthoni helyzet anyagi szempontból pedig nem javult. Az erdélyiek esetében ez az arány kisebb arányban nőtt, 10-ről 15%-ra, a szlovákiak esetében viszont három év alatt felére csökkent ez az arány, 7-8%-ra.

13. ábra

Az elsőként említett rokon kivándorlásának ideje regionális bontásban (százalékban)

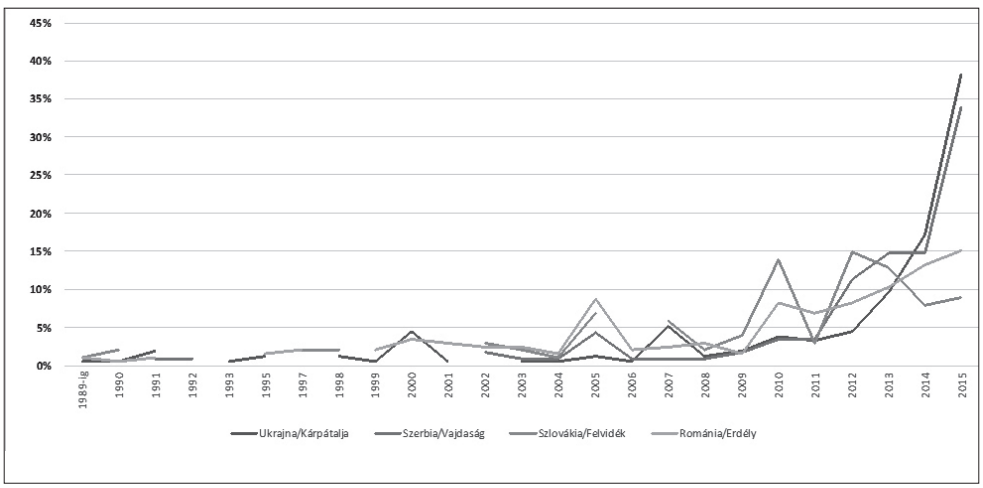

A külföldön tartózkodó rokonok közül 10-ből 9 dolgozik, és 10%-uk tanul. A külföldön tanuló rokonok aránya a felvidékiek körében a legmagasabb (20 százalék), és a kárpátaljaiaknál a legalacsonyabb (4,3 százalék). A nem EU-tag szerbiai magyar fiatalok 13,7, míg az EU-hoz tartozó Romániában élő magyar fiatalok rokonainak 7 százaléka tanul külföldön. Látható, hogy az EU-s és nem EU-s országok között is jelentős eltérések tapasztalhatók, ami arra utal, hogy a külföldi tanulást nem föltétlenül az EU-tagság, hanem más tényezők, mint az idegen nyelvismeret (hiánya), a migrációs tapasztalat helyi mintázata határozza meg.

Rákérdeztünk arra is, a válaszadó környezetében mennyien tervezik azt, hogy külföldre költöznek a közeljövőben. Hétfokú skálát alkalmaztunk, ahol az egyes érték a „senkit" jelentette, a hetes pedig a „mindenkit" (a közbülső fokok a „szinte senki", a „néhányan", a „kb. fele", a „többen, mint fele" és a „szinte mindenki" vol-

tak). A legalacsonyabb átlag értéket a közeli családtagok esetében kaptuk (1,97), majd a munkatársak következtek (2,29), utóbbinál a kivándorlási szándék érzékelésének alacsony foka összefügghet azzal, hogy akinek van munkahelye/munkatársa, inkább érezheti magát és a többieket kevésbé bizonytalan egzisztenciális helyzetben. A közeli barátok esetében az átlag már magasabb (2,88), még nagyobb ez az ismerősök körében, és a legmagasabb a lakóhely szerint, vagyis azon településen, ahol a válaszadó él (3,19). Azaz a kivándorlási szándékot inkább azoknál érzékelik nagyobbnak, akiket kevésbé ismernek, állnak velük mindennapi, szorosabb kapcsolatban, semmint a családtagok, a munkatársak és a közeli barátok esetében. Ám a lekérdezés során olyan válasz is akadt – ami ilyen értelemben torzítja az eredményeket –, miszerint „senki sem tervezi a közeli barátok közül a kivándorlást", mivel azok már emigráltak, aki pedig maradt, nem is tervezi, akár a válaszadó.

Lényegesek a régiónkénti különbségek is. Leginkább az ukrajnai magyar fiatalok válaszolták, hogy a közeljövőben közeli rokonuk külföldre költözni készül. A vajdaságiaknál a legnagyobb az átlagérték három kategóriában is: a közeli barátok, az ismerősök és a település lakói esetében is, de szinte megegyezik a kárpátaljai értékkel a munkatársak esetében. Azaz e két régióban tűnik a válaszadóknak a legmagasabbnak a kivándorlási szándék, a legkisebb pedig – kivéve a munkatársak esetében – a szlovákiaiaknál.

Összességében eredményeink alátámasztják azokat a mindennapi és a médiában megjelenő vélekedéseket, amelyek szerint különösen a Vajdaságban és a Kárpátalján dramatikus mértékű a kivándorlási szándék, miközben azt meg sem tudjuk becsülni, hogy az utóbbi időkben hányan hagyták el a fiatalok (is) a Kárpát-medencét, tehát felmérésünk idején, 2015 végén őket már meg sem tudtuk kérdezni.

Médiafogyasztás, digitális tájkép

A Kárpát-medencei magyar fiatalok médiafogyasztási szokásait is jelentősen befolyásolja az utóbbi évek technológiai fejlődése. Míg korábban a televízió számított a legnépszerűbb médiafogyasztási cikknek, mára már teret veszített a közösségi oldalakkal szemben, emellett átalakultak az újságolvasási szokások is: online portálokat nagyobb arányban olvasnak a fiatalok, mint nyomtatott újságokat.

30. táblázat
Médiafogyasztási szokások (igen válaszok százalékában)

Igen válaszok százalékos megoszlása régiók szerint					
Válasz	**Ukrajna/ Kárpátalja**	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia / Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
Tévét nézni	89,90%	76,90%	86,60%	80,10%	**83,00%**
Rádiót hallgatni	62,00%	76,80%	74,30%	60,00%	**66,90%**
Nyomtatott újságokat olvasni	45,20%	40,00%	39,30%	26,80%	**35,80%**
Online portálokat követni	46,60%	57,40%	49,50%	41,40%	**47,20%**
Közösségi oldalakat látogatni	85,50%	94,90%	90,00%	88,20%	**89,30%**

Regionális bontásban szignifikáns eltérésekkel találkozunk. A kárpátaljai fiatalok esetében a legjelentősebb a tévézés és – bár az ő esetükben is 85%-ot meghaladó, de – legalacsonyabb a közösségi oldalak látogatottsága. Az internetes tartalmak követése a vajdasági fiataloknál a legmagasabb, közel 95%-uk látogat közösségi oldalakat, és a megkérdezettek több mint fele online portálokat is követ. Az internetezés és tévézés közt szignifikáns eltérés van, az internetezés intenzitásának növekedése együtt jár a tévénézés csökkenésével. Így a vajdasági fiatalok esetében a legcsekélyebb mértékű a tévénézés. Ha az egyes médiumok használatát vizsgáljuk, akkor a tévénézés vonatkozásában – a regionális különbségeken túlmenően – azt is elmondhatjuk, hogy korcsoportok szerint nem változik szignifikánsan a tévénézési gyakoriság. A magyar nyelvű tévéadók a legnézettebbek, az államnyelv használata a Felvidéken a legmagasabb.

Ami a rádiózást illeti, a vajdaságiak körében a legelterjedtebb, és szintén az ő esetükben dominál leginkább az államnyelven sugárzó adók hallgatása (60%). A többi régió fiataljai körében is jelentősebb az államnyelvi rádióadó hallgatása, mint bármely más médium esetében. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ezek elsősorban zenei adók, így elsősorban a zenei tartalmon van a hangsúly, nem annyira az adó sugárzási nyelvén. Korcsoportos bontásban nincs szignifikáns eltérés a rádiózás nyelvében, de a többi médium esetében szignifikáns életkori sajátosságok jelentkeznek: a fiatalok magasabb arányban választják a magyar nyelvű tartalmakat, mint idősebb társaik.

A nyomtatott sajtó Kárpátalján és Vajdaságban a legnépszerűbb, Erdélyben a legkevésbé gyakori, a megkérdezettek alig több mint egynegyede olvas nyomtatott újságot. A vajdasági fiatalok negyede államnyelven olvassa az első helyen említett sajtóterméket, a többi régió esetében ez az arány szerényebb.

31. táblázat
Az online tartalmak használati nyelve korcsoportok szerinti bontásban (százalékban)

Leggyakrabban használt 1 online portál: 1. Online portál nyelve				
Nyelv	**Korcsoport**			**Összesen**
	15–19	20–24	25–29	
Államnyelv	12,80%	15,40%	24,10%	**18,10%**
Magyar	73,30%	75,70%	69,00%	**72,50%**
Egyéb	13,90%	8,90%	6,90%	**9,40%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

Ami az online tartalmak nyelvét illeti, ez esetben is az anyanyelvi tartalmakat böngészik döntő többségben, de kiemelhetünk regionális és életkori sajátosságokat. A vajdasági magyar fiatalok egynegyede államnyelvet használ, egyéb (nem magyar és nem állam-) nyelvű tartalmakat leginkább az erdélyi fiatalok olvasnak az online hírportálok esetében. Az idősebbek nagyobb mértékben használják az államnyelvet, a fiatalabbak átlag fölött az angolt.

32. táblázat
Az online tartalmak használati nyelve regionális bontásban (százalékban)

Leggyakrabban használt 1. közösségi oldal (több válasz lehetséges)					
Nyelv	**Ukrajna/ Kárpátalja**	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
Államnyelv	8,50%	11,70%	17,70%	10,20%	12,10%
Magyar	88,80%	68,00%	68,10%	59,30%	68,50%
Angol	3,90%	22,20%	13,70%	20,60%	16,10%

A legfiatalabb korcsoport 93 százaléka rendszeresen látogat közösségi oldalakat. Ami a nyelvhasználatban jelentkező eltéréseket illeti, megállapíthatjuk, hogy az államnyelvet leginkább a felvidékiek használják, az angolt a vajdaságiak és részben az erdélyiek, a kárpátaljai fiatalok ez esetben is inkább a magyar nyelvet használják.

A továbbiakban az internethez, infokommunikációs eszközök való viszonyulást és az internethasználat tartalmi oldalát vizsgáljuk. Hogy a fiatalok számára mennyire alapvető fontosságú az internetkapcsolat, már az is jelzi, hogy 60 százalékuknak (a 15–19 évesek 68 százalékának) majdnem olyan fontos az internet, mint a levegő. Fontos számukra a minél frissebb infokommunikációs eszközökre való váltás, 45%-uk maximum két évig használná az adott készülékét, ezt követően leváltaná a legújabbra.

Érdekes módon nincs szignifikáns életkori eltérés a tekintetben, hogy inkább rugalmasabb munkafeltételeket vagy folyamatos kötelező irodai jelenlétet követelő munkát választanának-e, magasabb fizetéssel. A regionális különbségek azonban szignifikánsak.

33. táblázat

Egy lehetséges állásajánlattal kapcsolatos preferenciák regionális bontásban (százalékban)

Egy állásajánlat során, melyik ajánlatot fogadnád el szívesebben?					
Válasz	**Régió**				**Összesen**
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	
Magas fizetés, folyamatos kötelező irodai jelenléttel	49,30%	53,10%	59,70%	45,60%	**51,10%**
Alacsonyabb fizetés, rugalmas munkafeltételekkel	50,70%	46,90%	40,30%	54,40%	**48,90%**
Összesen	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

Az erdélyi fiatalok választanák leginkább a rugalmas munkafeltételeket, több mint fele a válaszadóknak, míg a szlovákiai magyar fiataloknak közel 60%-a a magas fizetést preferálná, folyamatos kötelező irodai jelenlét mellett is.

Fontos mutatója a közösségi médiától való „függőségnek", hogy egy órán belül körülbelül milyen gyakran szakítja meg bármilyen, elmélyülten folytatott munkát/hobbit/házifeladat-végzést. A megkérdezett fiatalok online elérhetőségét jelzi, hogy egy óra alatt legalább egyszer 70 százalékuk (a 15–19 évesek 80 százalékának) munkavégzését megszakítja valamilyen közösségimédia-értesítés.

Az internetet elsősorban kapcsolattartásra (Facebook, csetelés) és filmek, zenék online hallgatására használják – lógnak a digitális hálón –, de nem használják ki az abban rejlő tudásszerző vagy állampolgári lehetőségeket vagy egyelőre csak csekély mértékben.

A megkérdezettek 92 százalékának van Facebook-profilja, az idősebbeknél és a kárpátaljai fiataloknál azonban ez szignifikánsan kevesebb (87, illetve 84 százalék). Átlagosan közel 800 ismerősük van a Facebookon, ezek háromnegyede magyar, közel negyede pedig a többségi nemzethez tartozó. A Facebook a legnépszerűbb közösségi háló, ezt az Instagram és a Pinterest követi.

34. táblázat
Az internethasználat területei regionális bontásban (százalékban)

Milyen gyakran használod az internetet?					
Válasz	**Régió**				**Összesen**
	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	
1. Információk keresése állami intézmény, hivatal honlapjáról	2,12	2,75	2,51	2,43	2,45
2. Hivatalos űrlapok (nyomtatványok) letöltése közintézmény honlapjáról	1,57	2,01	1,93	1,85	1,85
3. Kitöltött hivatalos űrlapok (nyomtatványok) elküldése interneten keresztül	1,48	1,87	1,87	1,8	1,77
4. Online vásárlás (az elmúlt 3 hónapban)	1,55	1,73	2,18	1,89	1,87
5. Elektronikus levelezés (e-mail)	2,61	3,18	3,55	2,92	3,06
6. Rádióműsorok hallgatása	1,79	2,74	2,39	2,49	2,38
7. Filmek, zenék letöltése	3,09	3,23	3,14	3,22	3,18
8. Filmek, zenék online nézése/ hallgatása	3,61	4,06	3,59	3,62	3,69
9. Facebook, közösségi oldalak böngészése	4,23	4,68	4,52	4,42	4,45
10. Csetelés	3,96	4,43	4,27	4	4,14
11. Fotók megosztása (pl. Instagram)	2,68	2,68	2,77	2,78	2,74
12. Online játékok	1,9	2,18	2,18	2,05	2,08
13. Munkavégzés	1,98	2,45	2,37	2,39	2,31
14. Tanulás	2,3	2,98	2,77	2,76	2,72
SKÁLA	1. soha				
	2. havonta vagy ritkábban				
	3. hetente egyszer				
	4. hetente többször				
	5. naponta				

Összegzés

A Mathias Corvinus Collegium és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet 2015. november 12. – december 23. között zajlott GeneZYs 2015 elnevezésű Kárpát-medencei ifjúságszociológiai kutatásának fókuszában azok a 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok álltak, akik Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján élnek. A 2700 fő megkeresésével zajlott kérdőíves kutatás korra, nemre, településtípusra, régiókon belül pedig területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető.

A kutatás során vizsgált dimenziók, témák mentén majdnem minden vonatkozásban statisztikailag jelentős eltérések mutatkoztak az egyes régiók, illetve a mintán belüli három (15–19, 20–24, 25–29 éves) korcsoport között. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a „külhoni magyar fiatalok" kifejezés sok szempontból leegyszerűsítő, hiszen jelentős „országhatással" kell számolni, másrészt a fiatalok életkor szempontjából sem egységesek, még e szűk korcsoporton belül is számolni kell generációs hatásokkal is.

A szociodemográfiai adatok vonatkozásában a felmérés megállapította, hogy a fiatalok mintegy fele egyedülálló, és közel 15 százaléka él házasságban, amelyek 73 százalékban homogén, vagyis magyar–magyar házasságnak tekinthetők. Regionális bontásban kimutatható, hogy a házasulási kedv Kárpátalján a legnagyobb (27 százalék, a legidősebbek körében pedig a 47 százalékot is eléri), illetve ugyanitt, valamint Erdélyben mondható relatív magasnak a vegyes házasságok aránya. Ugyanakkor a fiatalok 15 százalékának már van legalább egy gyermeke: az említetteket figyelembe véve, e tekintetben Kárpátalja jár az élen, de az erdélyieknél is viszonylag magas gyerekvállalási kedv volt tapasztalható.

A megkérdezettek jelenlegi foglalkozását tekintve tanulókat, egyetemistákat, de többségében nem vezető pozícióban dolgozó fiatalokat találunk. Felsőfokú végzettséggel a válaszadók mintegy negyede rendelkezik, a munkanélküliségi arány pedig összességében csaknem 14 százalékra rúg a 15–29-es korcsoporton belül. Az adatok ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a fiatal felnőttek (18 éven felüliek) mintegy 12 százaléka komoly kockázatnak van kitéve, hiszen nem rendelkezik sem szakképzettséggel, sem a továbbtanulást lehetővé tévő végzettséggel sem. E vonatkozásban is a kárpátaljai fiatalok bírnak a legnagyobb kockázati kitettséggel, ahol közel egynegyedüknek legfeljebb általános iskolai végzettsége van.

A kisebbségi élethelyzet megértése szempontjából talán egyik legizgalmasabb kérdés a közösségi hovatartozás, amely természetesen több tényező függvénye is lehet. A megkérdezettek közel 70 százalékban szülőföldjüknek és hazájuknak is azt a régiót vagy országot nevezték meg, ahol élnek, ugyanakkor mintegy 13 százalékuk tekinti hazájának a jelenlegi, illetve a történelmi Magyarországot.

Az eredmények szerint a fiatalok 90 százaléka mondta azt, hogy a kisebbségi magyarok a magyar nemzet részét képezik, ugyanakkor közel kétharmaduk azt is vallotta, hogy a többségi nemzetnek is részét képezik.[11] Mindez jelzi azt is, a kisebbségi magyar fiatalok körében a többes kötődések természetesnek mondhatók.

A magyar állampolgárságot a megkérdezettek fele igényelte, ami regionális vonatkozásban jelentős aránybeli különbségeket is jelent, hiszen Szlovákiában – ahol jogilag nem engedélyezett – elvétve találtunk csak kettős állampolgárokat, míg Kárpátalján 68, Vajdaságban 82, Erdélyben pedig 56 százalékban.

[11] Területi bontásban a magyar nemzet, illetve a többségi nemzethez tartozás arányainak alakulása: Kárpátalja 94% – 66%, Vajdaság 93% – 65%, Felvidék 86% – 51%, Erdély 89% – 64%.

A magyar állampolgárság igénylésének hátterében elsősorban érzelmi, nemzeti szempontok voltak, míg a legfiatalabbak esetében a pragmatikus (magyarországi és más külföldi utazással, tanulással, kivándorlással kapcsolatos) motivációk jelentek meg markánsabban. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a külhoni városi diplomások körében átlag fölötti az állampolgárságot igénylők aránya. A felmérés kitért a politika és közügyek iránti érdeklődésre is, de e tekintetben egyértelmű passzivitás volt megfigyelhető.

A kutatás megvizsgálta a fiatalok migrációhoz való viszonyát is. A megkérdezettek több mint fele azt a választ adta, hogy fontolgatja a külföldre való végleges elvándorlást, de konkrét elképzelésekkel csak 11 százalék rendelkezett. A célországok között ugyan Magyarország fontos helyet foglal el, de összesítve a nyugat-európai országok tűnnek vonzóbbnak. Az otthonukat elhagyni szándékozók közül leginkább a kárpátaljaiak képzelik el jövőjüket Magyarországon (75 százalék), a többi régióból kivándorlást mérlegelők csak mintegy 30–40 százalékban választanák Magyarországot.

A fiatalok értékrendjének tanulmányozása azt az eredményt hozta, hogy az emberi és interperszonális kapcsolatok, az immateriális értékek ugyan fontosak, de egyre inkább előtérbe kerülnek a materiális értékek is. Kiderült az is, hogy a megkérdezettek értékrendjében a szerelem magasabb helyet foglal el, mint a magyarság. Az érdeklődési területet nemi vonatkozásban vizsgálva az volt megfigyelhető, hogy a nők nyitottabbak a képzésekre, színházra, szoláriumra, a férfiak pedig inkább fitneszszalonba járnak gyakrabban, ám valójában minden fiatal számára a legvonzóbb szabadidős tevékenység a zenehallgatás, a közösségi média használata és a filmnézés. A fiatalok a legnagyobb kihívásnak a kilátástalanságot, munkanélküliséget fogalmazták meg, míg a legkevésbé problematikusnak a szórakozási lehetőségeken túl az anyanyelvi továbbtanulást és az államnyelv nem megfelelő ismeretét tartják.

Nem meglepő módon a fiatalok elsősorban (90 százalékban) a közösségi médiát használják, 70 százalékuk egy óra alatt legalább egy üzenetet, értesítést vagy telefonhívást kap. Ugyanakkor jelentős a tévénézők és rádiót hallgatók aránya is, legritkábbnak a nyomtatott újság olvasása mondható. A hírportálok követése is ritkábbnak számít, ami a közügyekkel kapcsolatosan tapasztalt tájékozatlansággal összefüggésben nem meglepő. Mindezek ellenére valamennyi régióban meglehetősen boldognak érzik magukat a fiatalok, egy 10-es skálán 8-as átlagot regisztrált a felmérés.

Ha adatainkat összevetjük a Mozaik 2001-es kutatás eredményeivel, megállapíthatjuk, hogy a célcsoport körében a felsőfokú végzettségűek aránya nőtt, és ez leginkább a szlovákiai magyar fiatalok körében figyelhető meg. Ugyanakkor a házasságban élők száma, illetve a gyermekvállalási kedv jelentős csökkenést mutat. Az értékrend szintjén megállapítható az is, hogy manapság egyre nagyobb mértékben teret hódítanak a materiális, karrierépítéssel kapcsolatos beállítódások

is. Ez részben azt is jelenti, hogy a külhoni magyar fiatalok e vonatkozásokban közelednek az anyaországi fiatalokhoz, individualizációs, modernizációs trendek érvényesülnek körükben is.

Az általunk vizsgált négy régió fiataljainak értékrendjét és migrációs elképzeléseit figyelembe véve röviden úgy értelmezhetjük, hogy míg a vajdasági és felvidéki magyar fiatalok modernebb, anyagiasabb értékrendet és magasabb nyugati orientáltságot képviselnek, addig a kárpátaljaiak körében hagyományos életstratégiák bontakoznak ki (korai gyerekvállalás, magasabb mértékű vallásosság), amihez ugyanakkor fokozottabb anyaországi irányultság is társul. Az erdélyi fiatalok körében is élnek e hagyományos értékrend elemei, de esetükben magasabb a szülőföldi ragaszkodás, alacsonyabb a migrációs hajlandóság. Ebben a kontextusban is lehet értelmezni a magyar állampolgárság igénylését, amely bizonyos értelemben ezen értékek prizmáján keresztül a szimbolikus súlya mellett az egyéni életstratégiák, migrációs folyamatok részévé is válik.

Irodalomjegyzék

Brubaker, Rogers – Feischmidt, Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana 2006. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town.* Princeton: Princeton University Press.

Gábor Kálmán 2005. Bevezetés. A perifériáról a centrumba. Előzetes hipotézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének az értelmezéséhez. In: Csata István – Csata Zsombor – Erdei Itala – Gábor Kálmán – Nagy Bernáth Julianna Krisztina – Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után.* Szeged – Kolozsvár: Belvedere – Max Weber Társadalomkutató Alapítvány. 9–22.

Papp Z. Attila 2017. Oktatási részvétel és továbbtanulási szándékok a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet. 341–366.

Papp Z. Attila – Szerbhorváth György 2016. Kockázati magatartásformák a Kárpát-medencei fiatalok körében. *Korunk* 28/11, 34–43.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Zsigmond Csilla

IFJÚSÁG ÉS POLITIKA – A HATÁRON TÚL

Elméleti és módszertani keret

Az elmúlt időszakban a politikai részvétellel, politikai érdeklődéssel foglalkozó ifjúságkutatások két fő megközelítésben próbálják megragadni a fiatalok és a politika viszonyát. A két irányvonal közt éles törésvonal jelentkezik, azáltal, hogy az egyik a fiatalok apolitikusságát tartja meghatározónak, a másik pedig a fiatalok politikai aktivizmusát.

Az első vonalba tartozó kutatások témái az állampolgári participáció hiányára és a politikai élettől való elfordulásra összpontosítanak.[1] Ez az irányvonal az 1990-es évektől erősödött fel, általában egy pesszimista, gyakran akár vészjósló diskurzusban emeli ki a fiatalok politikától való eltávolodását, „szétkapcsoltságát", a csökkenő választási részvételre és csökkenő politikai érdeklődésre alapozva. Bár sok esetben a részvétel általános csökkenése jellemző, a hagyományos politikai intézményekbe vetett bizalom nemcsak a fiatalok körében alacsony, hanem társadalmi szinten is, mégis gyakran a fiatalokat tekintik a legproblémásabb csoportnak, a politikai részvétel és érdeklődés vonatkozásában. Ez a pesszimista diskurzus addig is elmegy, hogy a liberális demokráciák veszélyeztetettségét abban látja, hogy mostanra tetőzött az ifjúság apolitikussága.[2] Az erről szóló érvelések gyakran beágyazódnak a „folyékony modernitás" elméletébe, de akár a kockázat-társadalomába is.[3] Ugyanakkor ettől a diskurzustól nem idegen az „ifjúsági deficittel" való érvelés vagy akár a narcisztikus nemzedék emlegetése, amely nemzedéket folyamatos „jogosultság-érzés" jellemez.[4] Ez a keretezés arra a következtetésre jut, hogy, „ők" „nem motiváltak", és ez a társadalmi intézmények csődjeként értelmezhető, hiszen az iskolának és egyéb szocializációs intézményeknek nem sikerült az állampolgári szerepvállalást és értékeket fontossá tenni a fiatalok számára. A megoldást is tehát ezen az intézményes vonalon képzeli el, motiválttá tenni és ránevelni nemcsak a jogosultságokra, hanem az állampolgári (és civil) kötelezettségekre is a fiatalokat, amely mind az elköteleződésben, mind a részvételben megjelenik.[5]

---

[1] Henn–Weinstein–Wring 2006.

[2] Bauerlein 2009.

[3] Bauman 2000; Beck 2003.

[4] Twenge–Campbell 2009.

[5] Az ifjúság politikától való elfordulásának válsága beágyazható egy általánosabb diskurzusba is, a liberális demokráciák általános válságáról szólókba (pl. Mouffe 2005), de az erről szóló vitára nem tudunk jelen írás keretei közt kitérni.

A másik megközelítésmód az ifjúságot politikailag aktívnak tekinti, a környezetet látja változónak, és ebben próbálja megragadni a fiatalok újszerű politikai elköteleződését, érdeklődését, részvételét. Ezek a kutatások azt igazolták, hogy a fiataloknak számos esetben világosan körvonalazódó civil és állampolgári identitásaik, online vagy offline politikai elköteleződéseik vannak.[6] A társadalmi szerepvállalás és politikai aktivizmus új formáira, értékeire fókuszálnak ezek a kutatások, kiemelt figyelmet szentelve a digitális világnak és az ezen keresztüli politikai aktivizmusnak, megpróbálják megérteni, hogyan gyakorolják és értelmezik a politikát ezek az „új" fiatalok.[7]

Ez a megközelítés a korábbinak a legnagyobb problémáját abban a kettősségben látja, hogy úgy vizsgálja és értelmezi a fiatalok politikától való elfordulását, hogy nem próbálja megérteni és megismerni a fiatalok új „politikai világát".[8] A participáció mainstream irodalma olyan korlátozó értelmezéseit adja a politikai aktivizmusnak, amelyben ezek láthatatlanok (és értelmezhetetlenek) maradnak.[9] A részvétel új formái gyakran interaktívak, nem hierarchikusan kötődnek valamely párthoz vagy szervezethez, hanem partnerségen, megszólításon, bevonáson alapulnak, megváltoztatva ezáltal a politikai szereplők (pl. pártok) hagyományos (irányító) szerepeit és jelentőségét.[10]

Nagyrészt erre a dichotóm megközelítésre reflektálva, amely a fiatalokat vagy apolitikusnak, vagy politikailag aktívnak tekinti, mindkét megközelítésmóddal szemben számos kritika is megfogalmazódott. Ezen kritikák közül – érdekességként – kiemeljük Amnå és Ekman tanulmányát, amelyben középiskolások körében végzett kutatásuk eredményeként pontosan az „átmeneti" csoportokat próbálták megragadni, akik a klasszikus besorolás szerint valószínűleg apolitikusokként jelentek volna meg. Az átmenetre fókuszáló kutatás viszont három, egymástól elhatárolható csoportot azonosított, a „kiábrándultak", a „nem elkötelezettek" és a „standby" (készenlétben) csoportot. A „standby állampolgárok" keltették fel a kutatók figyelmét, mert az ő esetükben azt látták, hogy van politikai érdeklődés, de nincsenek bevonódva semmilyen részvételbe, bár tematizálnak politikai kérdéseket a mindennapi életben, és készenlétben állnak, hogy participatívvá váljanak, ha meg tudják szólítani őket, vagy ha ezt szükségesnek ítélik.[11]

Kiéleződött a paradigmaváltás vitája, hogy mi számít politikai participációnak. Egyre elterjedtebb az a megközelítés, hogy két típusú politikai részvétel különböztethető meg: az állampolgár-központú aktivizmus, amely elsősorban a választásokhoz és pártokhoz kötött; illetve a célorientált aktivizmusrepertoár, amely

[6] Vromen–Collin 2010; Xenos–Vromen–Loader 2014.
[7] Bennett–Wells–Rank 2009; Weinstein 2014.
[8] O'Toole 2003.
[9] McCaffrie–Marsh 2013.
[10] Cohen–Kahne 2012.
[11] Amnå–Ekman 2014.

issue-központú, és amelyben mindig kifejezetten az adott téma céljához igazított a részvétel.[12] Ilyen politikai téma lehet például az egyenjogúság, a környezet vagy a különböző emberi jogi kérdések. Ebben a megközelítésben a politikai részvétel az életmód részévé válik, a mindennapi döntési helyzetekben jelentkezik (mit fogyaszt stb.).[13] Az ezt az irányvonalat képviselő kutatók óvatosabban nyúlnak a politika fogalmához, hiszen a korábbi szigorú értelmezés ebben a megközelítésben fellazul, befogadóbbá válik.[14]

Bár a kelet-közép-európai demokráciák számos tekintetben eltérnek a nyugati demokráciáktól – gondoljunk csak a politikai szocializációra, a politikai kultúrára, a pártrendszerek alakulására, a bal-jobb értelmezésére és tartalmára, az autoritáshoz való viszonyra stb. – a kutatási irányok konvergálnak, és a fiatalok politikai participációjának nemzetközi szinten releváns kérdései Európa ezen térségében is sok esetben hasonlóak és hasonlóan megalapozottak.

Kutatási kérdések

A jelen tanulmány a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai kutatás tükrében próbálja meg a kárpátaljai, vajdasági, szlovákiai és erdélyi magyar fiatalok[15] politikai érdeklődésének és attitűdjeinek egy szeletét feltárni. A kérdőíves vizsgálat adottságaiból és lehetőségeiből kiindulva vizsgálatunkban ötvözzük a politikai részvétel két kutatási irányvonalának gyakorlatát. Így „klasszikus" megközelítésmódban körüljárjuk a demokrácia működésével való elégedettség kérdését, vizsgáljuk a Kárpát-medencei magyar fiatalok politikai érdeklődését, magyarázómodellt építünk a baloldali-jobboldali önbesorolásra. Ugyanakkor azonban a participáció „modern" módszertanához is kapcsolódunk, hiszen a különböző politikai témákhoz való viszonyulásokat is bevonjuk elemzésünkbe. A politikai mintázatok magyarázómodelljeibe beemeljük az ifjúságcentrizmust is, azt feltételezve, hogy az ifjúságcentrizmus befolyásolja a politikai attitűdök bizonyos aspektusait. De mit is jelöl ez az ifjúságcentrizmus? Az „ifjúsági korszakváltás" elméletének a felerősödésekor egyre nagyobb figyelem irányult a fiatalok és a felnőttek közti viszonyra, az ifjúság önállósodási aspirációira, a generációs konfliktusokra, amelyek vizsgálatának

[12] Norris 2004.
[13] Manning 2013.
[14] Norris 2004.
[15] A GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adataiból indulunk ki az egyes régiók magyar fiataljainak megnevezésénél. A megkérdezettek kártyákról választhatták ki azt a közösséget, amelyhez leginkább tartozónak érezték magukat, így az általuk legnagyobb arányban választott megnevezéseket használjuk tanulmányunkban. Ezek a kárpátaljai magyar, vajdasági/vajdasági magyar, erdélyi/erdélyi magyar és szlovákiai magyar. A szlovákiai magyar fiatalok 30,5%-a szlovákiai magyarként határozta meg önmagát (4,2% szlovákiaiként és 2% szlovákiai állampolgárként), míg a felvidéki megnevezést a megkérdezettek 26%-a jelölte meg.

a kutatások is nagyobb fontosságot tulajdonítottak.[16] Ennek a kérdésnek a megválaszolásában nyújt segítséget az „ifjúságcentrizmus" mutató, amely az ifjúságnak a felnőtt világgal való szembeszegülését, a generációs törésvonalat, illetve a felnőtt világ intézményeihez való viszonyulását hivatott mérni.[17]

Elemzésünket az ifjúságcentrizmus vizsgálatával indítjuk, ezt követően a demokráciával való elégedettséget, a politikai érdeklődést és a baloldali-jobboldali önbesorolást elemezzük, és végül a politikai kijelentésekkel való egyetértés/elutasítás mentén próbálunk meg minél többet megtudni a külhoni magyar fiatalok politikai attitűdjeiről.

Összességében – reményeink szerint – a politikai paletta különböző szegmenseiről nyerhetünk releváns információkat, ami által kirajzolódhat a jobboldali, a liberális és a szociális biztonságot erőteljesebben preferáló Kárpát-medencei magyar fiatalok „profilja". Elemzésünket regionális összehasonlításban végezzük, azt remélve, hogy ezáltal mind az általános érvényű tendenciákat, mind az egyes regionális sajátosságokat jobban megragadhatjuk.

Kutatási kérdéseink tehát a következőképpen alakultak:

K1. Mi mondható el a négy vizsgált régió magyar fiataljainak ifjúságcentrizmusáról? Mennyire befolyásolja ezt a szociodemográfiai háttér? Milyen magyarázattal bírnak a fiatalok értékpreferenciái, szabadidős tevékenységei, internethasználati szokásai az ifjúságcentrizmus alakulására? Hogyan viszonyul az ifjúságcentrizmus a különböző – nemzetiségi és társadalmi – csoportokkal szembeni rokonszenv-ellenszenv dimenzióhoz?

K2. Hogyan alakul a demokráciával való elégedettség a szociodemográfiai változók függvényében? Mennyiben magyarázhatják az ifjúsági kultúra különböző elemei az elégedettséget/elégedetlenséget? Szerepet játszik-e a demokrácia megítélésében a másokkal szembeni tolerancia, a kisebbséghez, többséghez, magyarországi magyarokhoz való viszonyulás?

K3. Mi mondható el a politikai érdeklődésről a szociodemográfiai háttér viszonylatában? Mennyire befolyásolja a politikai érdeklődést a társadalmi értékpreferenciákhoz, ifjúsági problémákhoz való viszonyulás? És mi mondható el a politikai érdeklődésről a rokonszenv-ellenszenv dichotómia mentén?

K4. Hogyan befolyásolja a baloldali-jobboldali önbesorolást a megkérdezettek szociodemográfiai háttere? Hogyan függ össze a „magyarságukhoz" kapcsolódó attitűdökkel, a társadalmi értékekkel, valamint a toleranciával?

K5. A politikai attitűdök milyen mintázata rajzolódik ki a különböző politikai kijelentések értékeléséből, és ezekre milyen hatása van a személyi változóknak, a társadalmi értékekhez való viszonyulásnak, a toleranciának, ifjúságcentrizmusnak és a baloldali-jobboldali önbesorolásnak?

---

[16] Gábor 1993.

[17] Watts–Zinnecker 1993. A mutató kialakítását az *1. melléklet*ben ismertetjük.

Ifjúságcentrizmus a társadalmi értékek és tolerancia prizmáján keresztül

A kérdőíves adatfelvétel egy 10 itemes kérdésblokkban járta körül a fiataloknak a felnőtt társadalomhoz fűződő kapcsolatát. Ezek alapján hoztuk létre az ifjúságcentrizmus mutatónkat (a mutató kialakítását lásd bővebben az *1. melléklet*ben), amely egy 10-től 70-ig terjedő skálán vehetett fel értékeket, az alacsony érték az alacsony mértékű, a magas az erőteljes mértékű ifjúságcentrizmust jelölve. Ahhoz, hogy az ifjúságnak a politikához való viszonyát vizsgáljuk, fontos megnéznünk, hogy az általunk vizsgált populációról mi mondható el az ifjúságcentrizmus vonatkozásában. Hiszen a felnőtt világgal szembeni esetleges „lázadás" szerepet játszhat a fiatalok politikai viszonyulásának bizonyos aspektusaiban is.

Elsőként lássuk leíró jelleggel az ifjúságcentrizmus néhány jellemzőjét a vizsgált négy régióban. Az *1. táblázat* a szociodemográfiai változók függvényében regisztrált szignifikáns eltéréseket tartalmazza.

1. táblázat

Az ifjúságcentrizmus átlagértékei a szociodemográfiai háttérváltozók függvényében (10–70 skála)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Összesen		36,6334	35,4201	36,4681	33,475
Nem	férfi	**38,1083**	35,8868	**37,4144**	33,7653
	nő	**35,0995**	34,8994	**35,5169**	33,1592
Iskolai végzettség	alapfokú	**37,5637**	**35,0866**	**38,5913**	**34,6508**
	középfokú	**37,2068**	**36,4175**	**36,809**	**33,3709**
	felsőfokú	**34,0837**	**34,1338**	**33,9808**	**32,518**
Foglalkozás	gazdaságilag aktív	**35,8847**	34,7384	**37,1635**	33,2835
	gazdaságilag inaktív	**37,4091**	36,1937	**32,4907**	34,9384
	munkanélküli	**39,8864**	37,0825	**38,9817**	34,3147
	tanul	**34,5994**	35,358	**35,3251**	32,9644
Szervezeti tagság	igen	**35,492**	35,2777	**35,1817**	32,6082
	nem	**37,2291**	35,5445	**36,9561**	33,5419

Kiemelt: szignifikáns összefüggés.

A többi személyi változó esetében nem találtunk szignifikáns eltéréseket, így például a településtípus, az életkor egyetlen régió esetében sem meghatározó. Korcsoportos bontásban csupán a vajdasági fiatalok esetében regisztráltunk érvényes eltéréseket az egyes csoportok közt: eszerint a 20–24 éveseknél legmagasabb az ifjúságcentrizmus, őket követik a 15–19 évesek, végül pedig a 25–29 évesek. Az apa iskolai végzettsége sem bizonyult meghatározónak, csak a kárpátaljai alminta esetében, bár tendenciaszerűen a többi régió fiataljainál is jelentkezett, olyan formában, hogy minél alacsonyabb az apa iskolai végzettsége, annál erősebb az ifjúságcentrizmus. Az adatok alapján az mondható el, hogy a kárpátaljai és a szlovákiai ma-

gyar fiataloknál erősebb az ifjúságcentrizmus, mint a másik két határon túli régió magyar fiataljai körében. Ugyanakkor ez a férfiakra hatványozottabban igaz, mint ahogyan az is általánosan elmondható, hogy az iskolai végzettség növekedésével csökken. Ha foglalkozás szerint vizsgáljuk, akkor – nem meglepő módon – azt tapasztalhatjuk, hogy a munkanélküliek esetében jóval erőteljesebben jelentkezik a felnőttvilággal szembeni oppozíció, mint például azok körében, akik jelenleg is tanulnak. A szervezeti tagság pedig mérsékli az ifjúságcentrizmust. Az erdélyi adatokat egy korábbi vizsgálat eredményeivel összevetve azt láthatjuk, hogy a teljes erdélyi fiatalságra reprezentatív minta alacsonyabb ifjúságcentrizmust mutat, mint a korábbi években, városi középiskolások körében mért értékek.[18]

A továbbiakban az ifjúságcentrizmus magyarázatára teszünk kísérletet a lineáris regresszióelemzés segítségével. A szociodemográfiai háttér mellett azt feltételezzük, hogy elsősorban a társadalmi értékekhez való viszonyulás, illetve a tolerancia-intolerancia mértéke lesz meghatározó. Ezek mellett az ifjúság problémáiról való gondolkodás és a szabadidős tevékenységek jellegzetességei is szerepet játszhatnak. Figyelembe véve, hogy az Y és Z generációra fókuszálunk, médiafogyasztásukon belül az internetezési és Facebook-használati szokásaikról feltételezzük, hogy magyarázó erővel bírhatnak az ifjúságcentrizmusra. Mivel tipikusan „lázadást" vizsgálunk, azt gondoljuk, hogy ezt a lázadást az élvezeti szerek kipróbálása is jelezheti, így az erre vonatkozó változókat is bevonjuk a modellünkbe. A szervezeti tagság mint a „valahová tartozás" érzésének erősítése feltételezésünk szerint mérsékli az ifjúságcentrizmust, ezért a szervezeti tagságot jelző dummy változót is beemeljük a regresszióelemzésbe.

Magyarázó modellünkben így a következő, az adatbázis alapján rendelkezésünkre álló változókkal dolgozunk:

- A szociodemográfiai háttérre vonatkozó változók: nem, életkor, településtípus, a család gazdasági helyzetét jelző változók közül a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás ellátottsága *(2. melléklet)*, IKT-eszközökkel való rendelkezés *(3. melléklet)* és a szubjektív anyagi helyzet indikátora *(4. melléklet)*, végül pedig a családi kulturális tőkéhez kapcsolható iskolázottsági mutató, amelyet a megkérdezett és a szülei iskolai végzettségének főkomponense jelez *(5. melléklet)*.
- A társadalmi értékekhez való viszonyulást egy 26 itemes kérdéssor mérte. Ebből hoztuk létre adatredukciós módszerrel a következő jól értelmezhető hét főkomponenst: hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás/filantrópia, önállóság, személyes kapcsolatok *(6. melléklet)*.
- 27 item jelezte, hogy a megkérdezettek milyen gyakorisággal végeznek különböző tevékenységeket. Ezekből alakítottuk ki az elemzésbe bevont hét fő-

[18] Csata 2000.

komponenst: magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó *(7. melléklet)*.

- Az ifjúság problémáihoz való viszonyulást is fontosnak gondoltuk beemelni modellünkbe. Az eredetileg 21 válaszlehetőséggel mért problémahalmazt öt elkülönülő problémakörre sikerült redukálnunk: általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet *(8. melléklet)*. Mivel az elvándorlás nem illeszkedik ezekbe a főkomponensekbe, de fontos problémát jelöl, standardizált formában bevontuk az elemzésbe.
- A tolerancia-elutasítás mértéke 23 csoport vonatkozásában került be a GeneZYs 2015 felmérésbe. Ezekből hoztuk létre adatredukciós módszerrel a magyarázó modellünkbe beemelt hat főkomponenst: többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság", hátrányos helyzetű csoportok és befolyásos társadalmi csoportok *(9. melléklet)*. Mivel a magyarországi magyarok egyetlen főkomponensbe sem illeszkedtek, de az irányukba mért rokonszenv-ellenszenv indexet is fontos mutatónak gondoljuk, mely sok esetben segítheti elemzésünket, ezt is bevontuk a vizsgálatba, standardizált formában, akárcsak az oroszok iránti elfogadás-elutasítás indexet, amely nem illeszkedett megfelelően a világhatalmak főkomponensbe (sajátos helyzetük okán sem).[19]
- A médiahasználat mind a politikához való viszony, mind az ifjúságcentrizmus vonatkozásában fontos szempont lehet. A korosztályi sajátosságokat figyelembe véve elsődlegesen az internethasználatra fókuszáltunk ez esetben. 14 internetes tevékenységet soroltunk be három jól magyarázható főkomponensbe: e-ügyintézés, tanulás és munka, kapcsolatok és szórakozás *(10. melléklet)*. Mivel sajátos internetes tevékenység, amely az ifjúságcentrizmus szempontjából is fontos lehet, standardizált formában bevonásra került az online játékok és online rádióhallgatás is, a három főkomponens mellett. A Facebook-háló homogenitása, illetve heterogenitása – jelen esetben a többségi nemzetiségűek felé való „nyitottsága" – szintén fontos mutató lehet *(11. melléklet)*, ezért az ezt jelző főkomponenst is bevontuk elemzésünkbe.
- Az ifjúságcentrizmus magyarázatában szerepet játszhat az élvezeti szerekkel kapcsolatos tapasztalat (dohányzás, alkohol, könnyű drogok), mint egy sajátos „lázadás" mutatója *(12. melléklet)*.
- Az élettel való elégedettség/elégedetlenség mutatója (1-től 10-ig skála, ahol az 1 az egyáltalán nem elégedett, a 10 a nagyon elégedett).
- Szervezeti kötődés (dummy változó: 1 – kötődik, 0 – nem kötődik bármilyen civil, társadalmi vagy politikai szervezethez).
- Arra is kíváncsiak vagyunk, hogy ez a fajta lázadás összekapcsolódik-e a politikai érdeklődéssel, a demokráciával való elégedettséggel, a baloldali-jobboldali önbesorolással.

[19] Gondoljunk csak a kárpátaljai magyar fiatalok helyzetére, akik esetében az oroszokkal szembeni viszonyulás más jellegű, mint az amerikaiak, kínaiak, németek megítélése.

Az ifjúságcentrizmust a jelzett változók vonatkozásában vizsgáljuk, regionális bontásban *(2. táblázat)*.

2. táblázat
Az ifjúságcentrizmust szignifikánsan befolyásoló tényezők (lineáris regressziós modell, módszer: Stepwise)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szociodemográfiai adatok	szobák száma		–0,291		
	lakás felszereltsége			–0,223	
	IKT-eszközök				0,147
Társadalmi értékek	sikerorientáltság	0,826			
	materiális értékek		0,373		
	normakövetés			–0,336	–0,206
	önállóság				0,136
	személyes kapcsolatok				–0,122
Tevékenységek	alkotó				0,133
Rokonszenv-ellenszenv	magyarországi magyarok	–0,564			
	„másság”		0,343		
	kisebbségi magyarok			–0,309	
Ifjúság problémái*	elvándorlás	0,659			
	lecsúszás		–0,233		
Internethasználat	e-ügyintézés		–0,39		–0,161
	kapcsolatok és szórakozás			0,313	
Élettel való elégedettség	elégedettség			–0,291	–0,265
Korrigált R négyzet (Adjusted R Square)		*0,763*	*0,532*	*0,359*	*0,174*

* Az ifjúsági problémák mérése egy 1-4 skálán történt, ahol az 1 jelölte, ha nagyon nagymértékben gond és 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

A kárpátaljai magyar fiatalok ifjúságcentrizmusát magyarázza leginkább a modell. Az ő esetükben az ifjúságcentristákra egy sokkal erőteljesebb sikerorientáltság jellemző, mint kevésbé „lázadó” kortársaikra. Ugyanakkor sokkal kisebb mértékben gondolják az ifjúság fontos problémájának az elvándorlást, és a magyarországi magyarok iránti jóval erőteljesebb ellenszenv jellemzi őket.

A vajdasági magyar fiatalok ifjúságcentrizmusából 53%-ot magyaráz a modell. Az ő legmarkánsabb jellemzőjük az, hogy jóval kevésbé használják az e-ügyintézési lehetőségeket, mint a felnőtt társadalommal kevésbé szembeszegülő kortársaik, de jellemzőbb rájuk a materiális értékek fontossága, valamint jelentősen elfogadóbbak a „mássággal” szemben. Némiképp ellentmondásos, hogy ez az erőteljesebb elfogadás együtt jár az ifjúságot veszélyeztető problémaként a lecsúszás veszélyétől való hatványozottabb aggodalommal. A családi háttérre vonatkozó változók közül a lakásnagyság (szobák száma) bír szignifikáns befolyással, az ifjúságcentristák átlagosan kisebb lakásokban laknak.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében erre a „lázadásra" a legjellemzőbb, hogy sokkal kevésbé normakövetők, mint a nem „lázadók". Fontosabb számukra az internetes közösségi oldalak biztosította kapcsolattartás és szórakozás, kevésbé rokonszenveznek a kisebbségi magyar közösségekkel, és általában is elégedetlenebbek az élettel, mint kortársaik. Szerényebben ellátott lakásokban élnek, mint azok, akikre kevésbé jellemző az ifjúságcentrizmus.

Az erdélyi magyar fiatalok ifjúságcentrizmus-jellemzői leginkább a szlovákiai magyar fiatalok mintázatát követik, hiszen az ő esetükben is jellemző az élettel való hangsúlyosabb elégedetlenség, és ők is sokkal kevésbé normakövetők. Ugyanakkor kevésbé használják az e-ügyintézési lehetőségeket – annak ellenére, hogy az átlagosnál több IKT-eszközzel rendelkeznek –, de fontosabb számukra az önállóság és az alkotó tevékenység, mint kevésbé ifjúságcentrista társaiknak. A személyes kapcsolatok mint társadalmi érték kevésbé fontos számukra, mint kortársaik számára.

A kirajzolódó képből is látható, hogy az ifjúságcentrizmus valóban inkább a lázadásnak, az ellenszegülésnek, a felnőtt világ értékeivel való oppozíciónak, az önállósodásnak és normaszegésnek a formája, a jelentkező regionális sajátosságokkal együtt. Ez az ifjúsági lázadás olyan értelemben túlmutat a politikán, hogy magyarázatában nem játszik szignifikáns szerepet a politikai érdeklődés, a demokrácia megítélése és a baloldali-jobboldali önbesorolás sem.

A demokrácia működése, a politikai érdeklődés és a bal-jobb skála

A politikai apátiának, távolmaradásnak, az általános negatív megítélésnek gazdag szakirodalma van, ahogyan ezt a bevezetőben is jeleztük. Azonban a magyar ifjúságkutatások politikai elemzéseiben is egyre gyakrabban tűnnek fel a participáció és politikai aktivizmus új formáira fókuszáló tanulmányok.[20] A továbbiakban ezekről a viszonyulásokról szeretnénk képet alkotni kutatásunk eredményei alapján. Mindhárom jelzett kérdés esetében először leíró jelleggel megnézzük a szociodemográfiai háttérrel magyarázható különbségeket, majd – akárcsak az ifjúságcentrizmus esetében – a szociodemográfiai változók mellett a társadalmi értékek, problémák, tolerancia, internethasználat és természetesen az ifjúságcentrizmus függvényében is magyarázzuk az eredményeket. Mivel a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés a magyarságtudatra, ennek megélésére vonatkozó kérdéseket is tartalmazott, úgy gondoljuk, hogy fontos lenne bevonni elemzésünkbe – mind a demokráciával való elégedettség, mind a politikai érdeklődés, mind a baloldali-jobboldali önbesorolás esetében –, hiszen kisebbségi magyar fiatalokról lévén szó, a politikához való viszonyulásuk nem független magyarságuktól. Sőt,

[20] Például Szabó 2014; Székely 2013.

a többségi nemzethez való viszonyulást és a magyarországi magyarokkal kapcsolatos attitűdöket is beemeljük, hiszen amint azt Rogers Brubaker is kifejtette, a *nemzeti kisebbség – (többségi) nemzetállam – anyaország* egy egymástól/egymással szorosan összefüggő kapcsolatrendszert, ún. triádot alkot.[21]

Elsőként a demokrácia működésével kapcsolatos véleményeket vizsgáljuk. Mivel a Mozaik 2001-es ifjúságszociológiai vizsgálatban is szerepelt a kérdés, nézzük, milyen elmozdulásokat láthatunk az akkori helyzetképhez képest *(1. ábra)*.[22]

1. ábra

Mennyire elégedett a demokrácia működésével? (skála: 1–10, átlagértékek)

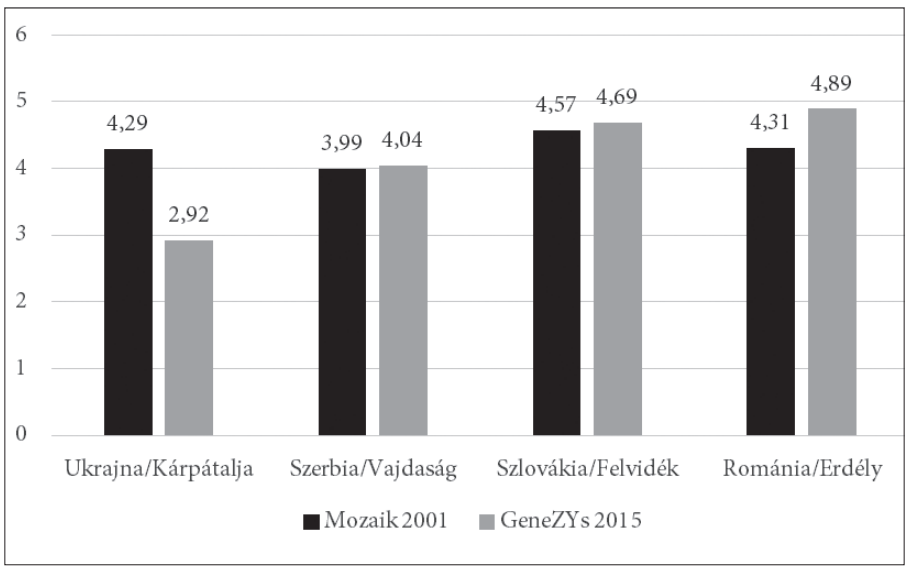

Jelentős eltérést a kárpátaljai fiatalok megítélésében találunk, amit a közelmúlt politikai alakulásainak tulajdoníthatunk elsősorban.[23] A többi régióban – még ha nagyon csekély mértékben is, de – pozitív elmozdulást láthatunk, ez a romániai magyar fiataloknál a legerőteljesebb, 0,5 pontos elégedettségnövekedést jelent a 10-es skálán.[24]

[21] Brubaker 2000.

[22] Szabó és mtsai. 2002.

[23] A háborús helyzet, az elhúzódó válsághelyzet, instabilitás, a gazdasági bizonytalanság az elmúlt években fokozódott, nemhogy megoldást talált volna. Kétségtelenül, ezek a makrotársadalmi folyamatok is nagymértékben befolyásolták a kárpátaljai fiatalok demokráciaértékelését.

[24] A Standard Eurobarometer83 2015-ös jelentése szerint országosan mérve a szlovákiaiak demokráciával való elégedettsége magasabb volt, mint a romániai megkérdezettek elégedettsége, de mindkét esetben az elégedetlenek voltak nagyobb arányban.

A GeneZYs 2015-ös felmérés adatainál maradva elmondhatjuk, hogy a négy vizsgált régióban szignifikánsan különbözik a demokrácia működésének a megítélése. Az azonban egységesen elmondható, hogy az 1–10 skálán[25] az átlagértékek egyetlen esetben sem érik el a középértéket, az 5,5-öt. A legelégedetlenebbek a kárpátaljai fiatalok (2,92), őket követik a vajdaságiak (4,04), majd a szlovákiai magyar fiatalok (4,68) és az erdélyiek (4,89). Ha az egyes szociodemográfiai változók tükrében vizsgáljuk a demokráciával való elégedettséget, akkor valamelyest árnyaltabb a kép, de erős összefüggéseket kevés változó esetében látunk. Így például a kárpátaljai nők elégedettebbek a demokráciával, mint a férfiak (3,15, illetve 2,7), a többi régióban azonban a megkérdezett neme nem meghatározó. A település típusa a kárpátaljai fiatalok esetében nincs szignifikáns hatással a demokráciával való elégedettségre, a többi régióban azonban igen. Míg a szlovákiai és erdélyi magyar fiatalok esetében a falun élők átlagosan elégedettebbek a demokráciával, mint városon élő társaik; a vajdasági fiataloknál fordított irányú ez a hatás, a városiak körében magasabb az elégedettség. A három korcsoportra vetítve csak az erdélyi fiataloknál jelentkeznek értelmezhető különbségek, az ő esetükben a fiatalok a legelégedettebbek, és az idősebbek a legelégedetlenebbek. Az iskolai végzettség is a szlovákiai és az erdélyi magyar fiatalok esetében jelez szignifikáns eltéréseket, de más-más irányban. Míg a szlovákiai almintán a felsőfokú végzettségűek körében a legmagasabb az elégedettség (5,32), majd az alapfokú végzettségűek (4,63) és végül a középfokúak (4,44) következnek, addig az erdélyi almintán a végzettség növekedésével párhuzamosan csökken a demokrácia működésével való elégedettség (alapfokú: 5,49, középfokú: 4,71, felsőfokú: 4,59). Erre ráépülve, a foglalkozás is ebben a két régióban jelez szignifikáns eltéréseket. A demokráciával való elégedettség azok körében a legmagasabb, akik még tanulnak, a szlovákiai magyar fiatalok esetében a munkanélküliek megítélése a legnegatívabb, az erdélyiek esetében pedig a gazdaságilag aktívak a legelégedetlenebbek. Az anyagi helyzet szignifikáns eltéréseket eredményez, a rosszabb családi helyzet fokozott elégedetlenséggel jár. A többi szociodemográfiai változó esetében nincsenek szignifikáns eltérések.

A továbbiakban lineáris regressziós modell segítségével szeretnénk magyarázni a demokráciával való elégedettséget. A modellbe bevont változók ez esetben a következőképpen alakultak (ezek bővebb ismertetésére csak akkor térünk ki, ha új változó bevonásáról van szó, a korábban ismertetett változók kialakítását ismételten nem részletezzük):

– A szociodemográfiai változók: nem, életkor, településtípus, a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás felszereltsége, IKT-eszközökkel való rendelkezés, a szubjektív anyagi helyzet indikátora, végül pedig a családi kulturális tőkéhez kapcsolható iskolázottsági mutató.

[25] 1–10 skála, ahol az 1 az „egyáltalán nem vagyok elégedett", a 10 pedig a „nagyon elégedett vagyok".

– Az értékekhez, szabadidős tevékenységekhez, problémákhoz, felnőtt világhoz való viszonyulás változói: ifjúságcentrizmus, szervezeti kötődés, értékpreferencia (hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás, önállóság, személyes kapcsolatok), ifjúsági problémák (általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet, elvándorlás), tevékenységek (magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó), rokonszenv-ellenszenv (többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság", hátrányos helyzetű csoportok, befolyásos társadalmi csoportok, magyarországi magyarok, oroszok).
– A „magyarságukhoz" való viszonyulás változói: három változó beemelésével próbáljuk a demokráciával való elégedettséget az identitás ilyen vonatkozásában vizsgálni. Egyrészt megnézzük, hogy hatást gyakorol-e az elégedettségre a magyar, illetve a többségi nemzet részeként definiált kisebbségi helyzet (két dummy változó jelzi, hogy a megkérdezett a magyar nemzet részeként, illetve a többségi nemzet részeként tekint-e saját közösségére, *13. melléklet*). Másrészt a válaszadó magyarságához való viszonyulását nyolc kijelentés mentén mértük. Ebből adatredukciós módszerrel létrehoztunk két főkomponenst, a magyarsága iránt pozitív, illetve a magyarsága iránt negatív dimenziókat *(14. melléklet)*, és ezeket is szerepeltetjük magyarázó modellünkben.

A lineáris regressziós modellünket regionális bontásban ismertetjük *(3. táblázat)*.

A kárpátaljai magyar fiatalok körében azokra jellemzőbb a demokráciával való elégedettség, akik sokkal pozitívabban viszonyulnak magyarságukhoz, jóval kevésbé gondolják az ifjúság fontos problémájának a hátrányos helyzetet, de hangsúlyos problémaként ítélik meg a kisebbségi helyzetet, és jobban rokonszenveznek a magyarországi magyarokkal, mint a demokráciával elégedetlenebb kortársaik.

A vajdasági magyar fiatalok esetében 40%-ot magyaráz a modell. Az elégedettebbek azok közül kerülnek ki – akárcsak a kárpátaljai fiataloknál –, akik jóval csekélyebb mértékben gondolják azt, hogy a fiatalság számára komoly problémát jelentene a hátrányos helyzet, és sokkal rokonszenvesebbnek ítélik a befolyásos társadalmi csoportokat, azaz pozitívabban viszonyulnak a politikusokhoz is, mint a demokráciával kevésbé elégedett társaik. Ugyanakkor az átlagosnál hangsúlyosabb fontosságot tulajdonítanak a személyes kapcsolatoknak és a materiális értékeknek is.

3. táblázat

A demokráciával való elégedettséget szignifikánsan befolyásoló tényezők (lineáris regressziós modell, módszer: Stepwise)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szociodemográfiai adatok	településtípus			–0,379	
	lakás felszereltsége				0,189
	életkor				–0,191
Társadalmi értékek	sikerorientáltság			0,306	
	materiális értékek		0,213		
	hagyományos értékek			–0,266	
	személyes kapcsolatok		0,228		
Tevékenységek	hírfogyasztó			0,346	0,172
	társasági			–0,4	
	alkotó				–0,276
Rokonszenv-ellenszenv	magyarországi magyarok	0,309			
	befolyásos társadalmi csoportok		0,375		0,128
	„másság”			0,296	–0,196
	világhatalmak				0,194
Ifjúság problémái*	hátrányos helyzet	0,589	0,431		
	kisebbségi helyzet	–0,404			
	általános rossz gazdasági helyzet				0,126
Magyarságához való viszonyulás	magyarsága iránt pozitív	0,628			0,122
	magyarsága iránt negatív				–0,138
	része a többségi nemzetnek			0,293	
Korrigált R négyzet (Adjusted R Square)		*0,754*	*0,4*	*0,368*	*0,237*

* Az ifjúsági problémák mérése egy 1–4 skálán történt, ahol az 1 jelölte, ha nagyon nagy mértékben gond és 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

A szlovákiai magyar fiatalok közül a vidékiek elégedettebbek a demokráciával. További jellemzőjük, hogy az átlagosnál jóval kevesebb időt fordítanak a társasági szabadidőtöltésre, és jóval több időt az informálódásra, hírfogyasztásra. Sikerorientáltabbak és kevésbé követik a hagyományos értékrendet, mint a demokráciával elégedetlenebb kortársaik, valamint elfogadóbbak a „mássággal” szemben. A demokráciával elégedettebbek az átlagosnál nagyobb mértékben mondták azt, hogy a szlovákiai magyarok a szlovák nemzet részét képezik. A szlovákiai magyar fiatalok demokráciával való elégedettségéből 37%-ot magyaráz a modell.

Az erdélyi fiatalok esetében gyengébb a magyarázóerő (24%). Az ő esetükben az elégedettebbekre kevésbé jellemző az alkotó szabadidős tevékenység, de szintén jelentősebb a hírfogyasztás, fiatalabbak, és jobban felszerelt lakásokban élnek, mint elégedetlenebb társaik. Ezenkívül elutasítóbbak a „mássággal” szemben, és elfogadóbbak a befolyásos társadalmi csoportokkal, valamint a világhatalmakkal szemben. Az átlagosnál csekélyebb mértékű körükben a magyarságukhoz negatívan viszonyuló, és az átlagosnál jelentősebb mértékű a magyarságát pozitívan értékelő. Az ő esetükben a demokráciával való elégedettségre az is jellemzőbb,

hogy kevésbé gondolják problémának az általános rossz gazdasági helyzetet, mint elégedetlenebb társaik.

Ha általánosabb következtetést akarnánk megfogalmazni, akkor azt mondhatnánk, hogy a demokráciával elégedettebbek általában pozitívabbnak látják magyarságukat, elfogadóbbak a befolyásos társadalmi csoportokkal – például a politikusokkal – szemben, és nyitottabbak a többségi társadalom és/vagy „másság" elfogadása iránt, valamint jelentősebb esetükben a hírfogyasztás iránti igény. Ez egészül azonban ki az olykor jelentősebb regionális különbségekkel.

A politikai érdeklődés

A politikai érdeklődésre vonatkozó adatokat is összehasonlítjuk a Mozaik 2001-es kutatás eredményeivel. Az érdeklődés mértékét a szociodemográfiai adatok tükrében leíró jelleggel fogjuk ismertetni, majd ezt követően magyarázómodellel próbálkozunk, hogy mind az esetleges általános tendenciákat, mind a regionális különbségeket megragadhassuk. Elsőként nézzük, hogy a Mozaik 2001-es kutatás adataival összevetve, hogyan alakult a politikai érdeklődés *(2. ábra)*.

2. ábra

Mennyire érdekel a politika? (skála: 1 – egyáltalán nem érdekel, 5 – nagyon érdekel)

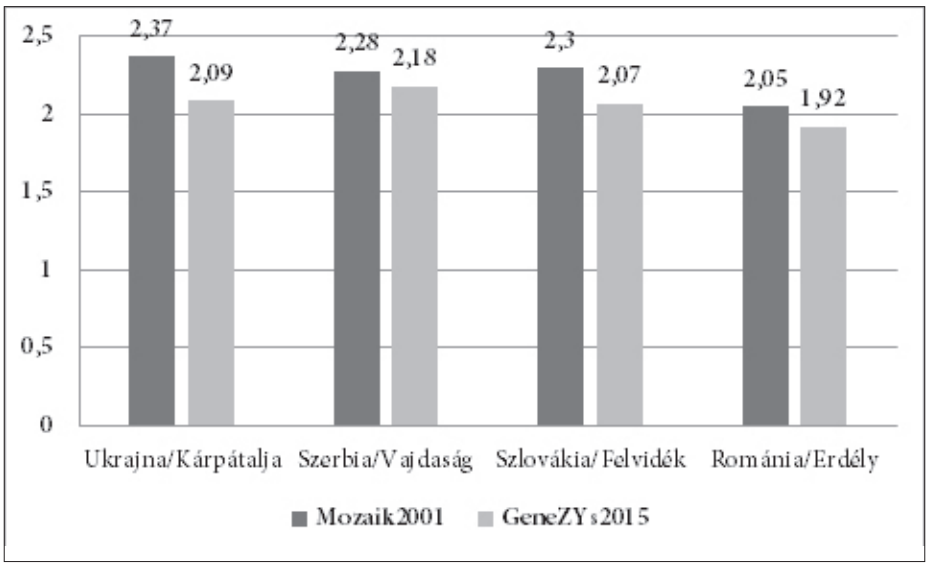

A politikai érdeklődés gyakran eltérő a nemek szerint, nincs ez másként az általunk vizsgált régió fiataljai esetében sem, minden régióban szignifikáns eltérések jelentkeztek a férfiak és nők politikai érdeklődésében. A legjelentősebb különbség a vajdaságiaknál mutatkozott, ahol átlagosan 0,45-tel alacsonyabb a nők

körében a politikai érdeklődés, mint a férfiaknál. A településtípus csak az erdélyieknél generál szignifikáns különbséget, a városi fiatalok inkább érdeklődőek, mint a falusiak. A politikai érdeklődés és iskolai végzettség összefüggése jelen felmérés eredményei alapján is visszaköszön: az iskolai végzettség növekedésével a politikai érdeklődés is fokozódik. Ugyanez igaz az apa iskolai végzettségére vonatkoztatva is. Regionális különbségek azonban e tekintetben is jelentkeznek, a kárpátaljai felsőfokú végzettségűek átlagosan közel 0,8 ponttal érdeklődőbbek, mint az alacsony végzettségű fiatalok (alapfok átlag: 1,81, felsőfokú átlag: 2,6), a legkisebb eltérés pedig a különböző iskolai végzettségűek esetében a vajdaságiaknál figyelhető meg (0,26). Foglalkozás szerint a kárpátaljai és erdélyi fiataloknál beszélhetünk szignifikáns eltérésekről, az ő esetükben a gazdaságilag aktívak a legérdeklődőbbek, őket követik azok, akik jelenleg is tanulnak.

A politikai érdeklődés minden régióban csökkent, legjelentősebben a kárpátaljai fiatalok körében, majd a szlovákiai, az erdélyi és végül a vajdasági fiatalok esetében is csekélyebb, átlagosan 0,1-gyel.[26]

A lineáris regresszióelemzés segítségével létrehozott magyarázómodell értelmezése következik. Az elemzésbe bevont változók közül a már ismertetetteket csak jelzésszerűen soroljuk föl, az újonnan beemelt változókat pedig ugyanúgy a mellékletben mutatjuk be, mint a korábbi magyarázómodellek esetében. Az adatbázis alapján rendelkezésünkre álló változókból a következőket vontuk be a modellbe:

- A szociodemográfiai változók: nem, életkor, településtípus, a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás felszereltsége, IKT-eszközökkel való rendelkezés, a szubjektív anyagi helyzet indikátora, iskolai végzettség.
- Az értékekhez, szabadidős tevékenységekhez, problémákhoz, felnőtt világhoz való viszonyulás változói: ifjúságcentrizmus, szervezeti kötődés, értékpreferencia (hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás, önállóság, személyes kapcsolatok), ifjúsági problémák (általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet, elvándorlás), tevékenységek (magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó), rokonszenv-ellenszenv (többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság", hátrányos helyzetű csoportok, befolyásos társadalmi csoportok, magyarországi magyarok, oroszok).
- A „magyarságukhoz" való viszonyulást mérő változók közül a már korábban ismertetett változók mellett – magyarsága iránt pozitív, magyarsága

[26] A romániai eredményeket az Erdélyi Magyar Fiatalok 2013 eredményeihez hasonlítva megállapítható, hogy a politikai érdeklődés tovább csökkent 2015-re, hiszen az 2008-ban 2,30, 2013-ban 2,20 volt, szintén 1–5 skálán mérve (Barna–Kiss 2013). Ugyanakkor, a Standard Eurobarometer83 2015-ös jelentése szerint országosan mérve, Szlovákiában 11%-ra tehető a politika iránt nagyon érdeklődők aránya, Romániában 10%, és ezzel a sereghajtó országok közé tartoznak az uniós tagállamok politikai érdeklődését tekintve.

iránt negatív, a magyar, illetve a többségi nemzet része –, újak is bevonásra kerültek. Az első az arra vonatkozó főkomponenseket tartalmazza, hogy mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson. A bevont négy főkomponens: „adott" magyarság, „vállalt" magyarság, „cselekvő" magyarság és „állampolgári" magyarság *(15. melléklet)*. A szülőföldhöz és hazához társított meghatározást is bevontuk elemzésünkbe, külön kategóriába sorolva a többségi országot megnevezőket, a történelmi (határon túli) régiót megnevezőket, Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot megnevezőket, illetve a születési vagy jelenlegi szűkebb térségüket megnevezőket *(16. melléklet)*.

A felsorolt dimenziók mentén az alábbi regressziós modellel próbáljuk magyarázni a politikai érdeklődést *(4. táblázat)*.

4. táblázat
A politikai érdeklődést szignifikánsan befolyásoló tényezők (lineáris regressziós modell, módszer: Stepwise)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szociodemográfiai adatok	lakás felszereltsége		–0,549		0,184
	szobák száma		0,292		–0,2
Társadalmi értékek	sikerorientáltság		0,349		–0,168
	hagyományos értékek			0,238	0,22
Tevékenységek	hírfogyasztó			0,494	0,333
	sportoló		0,268		
	magaskultúra-fogyasztó				0,149
	plázázó			–0,314	–0,149
Rokonszenv-ellenszenv	hátrányos helyzetű csoportok				–0,137
Ifjúság problémái*	lecsúszás	0,366			
Magyarságához való viszonyulás	„állampolgári" magyarság	–0,527			–0,142
	„vállalt" magyarság		–0,263		
	része a többségi nemzetnek	–0,473			
Korrigált R négyzet (Adjusted R Square)		*0,593*	*0,292*	*0,445*	*0,279*

* Az ifjúsági problémák mérése egy 1–4 skálán történt, ahol az 1 jelölte, ha nagyon nagy mértékben gond, és 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

A kárpátaljai magyar fiatalok esetében a politika iránti érdeklődés leginkább a magyarsághoz való viszonyulással magyarázható. Azok, akik az átlagosnál jóval elutasítóbbak a magyarságnak mint állampolgári adottságnak a definiálásától, illetve jóval kevésbé gondolják azt, hogy a kárpátaljai magyarság az ukrán nemzet része, nagyobb valószínűséggel inkább érdeklődnek a politika iránt, mint kortársaik. Másik jellemzőjük, hogy kevésbé gondolják az ifjúság fontos problémájának a lecsúszás veszélyét.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében a társadalmi értékekkel és értékeket is tükröző szabadidős tevékenységekkel magyarázható leginkább a politikai érdeklődés, az ő esetükben 45%-os a modell magyarázottsága. Az érdeklődőkre hatványozottan jellemzőbb a hírfogyasztás, és sokkal kevésbé találunk köztük olyanokat, akik a plázázást választják szabadidő-eltöltésként. Fontosabbak számukra a hagyományos értékek, mint a politika iránt kevésbé érdeklődők számára.

A vajdasági magyar fiatalok közül azok köréből kerülnek ki a politika iránt érdeklődőbbek, akik sikerorientáltabbak. Kevésbé felszerelt, de többszobás lakásokban élnek, mint a politikától elzárkózóbbak, gyakrabban űznek sportolásos szabadidős tevékenységeket, és kevésbé gondolják azt, hogy a magyarság meghatározó kritériumai a „vállalt" magyarsághoz kapcsolódnak.

Az erdélyi fiatalok esetében is a legmeghatározóbb jellemzője a politikai érdeklődésnek a hírfogyasztás, akárcsak a vajdaságiaknál. S bár a lakás mint a gazdasági háttér egyik mutatója az ő esetükben is szignifikáns eltéréseket jelez, ez más irányú, mint a vajdaságiaknál: a politika iránt érdeklődő erdélyi fiatalok átlagosan kevesebb szobaszámú, de jobban felszerelt lakásban élnek, mint kevésbé érdeklődő kortársaik. Rájuk vonatkoztatva is igaz, hogy nagyobb jelentőséggel bír számukra a hagyományos értékrend, de ez kiegészül azzal is, hogy kevésbé sikerorientáltak, mint a politikától elzárkózóbbak. Jellemzőbb rájuk a magaskultúra-fogyasztás, és kevésbé a plázázó szabadidőtöltés, elutasítóbbak a hátrányos helyzetű csoportokkal szemben, és kevésbé gondolják azt, hogy a magyarság az „állampolgári" kritériumokhoz kapcsolódna.

Legerősebb jellemzője tehát a politikai érdeklődőknek – a kárpátaljaiakat leszámítva – az értékekhez köthető preferenciákból rajzolódik ki, ugyanakkor a magyarsághoz való viszonyulás is szignifikánsan befolyásolja a politikai érdeklődést, főként a kárpátaljai magyar fiatalok esetében.

A baloldali-jobboldali skála

Ahhoz, hogy a baloldali-jobboldali önbesorolásról bármit is mondani tudjunk, röviden ismertetnünk kellene azt a politikai teret, amelyben ez az önbesorolás értelmezhetővé válik. E tanulmány keretei között nem vállalkozhatunk a régió országainak politikai helyzetismertetésére, csupán néhány támpontot kívánunk nyújtani az értelmezésben. Kisebbségi magyar fiatalokról lévén szó, baloldali-jobboldaliságukat egy hármas térben kell elképzelnünk: egyrészt a saját kisebbségi társadalmuk valóságában, másrészt a többségi ország vonatkozásában, harmadrészt pedig a magyarországi politikai tér ismeretében.

Szlovákiában az elmúlt 15 évben megtartott öt parlamenti választásból hármat nyert meg a magát szociáldemokratának nevező baloldali párt, a Smer. A magyar baloldal internacionalista jellege a Smer esetén nem érvényesül, a nacionalista kijelentések ugyanis nem állnak távol a párt retorikájától, mint ahogyan a román

szociáldemokrata „testvérpárt", a PSD esetében sem. Végel László szerint Szerbia baloldal nélküli társadalom, nincs olyan párt, amely programjában olyan baloldali értékeket tűzne zászlajára, mint amelyeket a „klasszikus" baloldali pártok szoktak.[27] A szerbiai baloldal gyengeségét mutatja, hogy a legutóbbi két alkalommal, a parlamenti választásokat követően, a Szerb Haladó Párt tudott kormányt alakítani (2012, 2016). Az ukrán pártrendszerben rendkívüli nagy a fluktuáció, az ország megalakulását követően 2014-ig csak a Kommunista Pártnak sikerült minden választás alkalmával bekerülni a parlamentbe. Romániában a 2016-os parlamenti választások után a Szociáldemokrata Párt (PSD) alakított kormányt a Liberálisok és Demokraták Szövetségével (ALDE). A romániai pártrendszerben is jelentős változások zajlottak 1990-től napjainkig, valamint a politikai vándorlás a román pártok esetében is gyakori jelenség.

A határon túli magyar érdekképviseleti szervezetek és pártok döntően a politikai paletta jobboldalán helyezkednek el. Ugyanakkor, a 2000-es évek óta parlamentbe vagy akár még kormányra is kerülő pártok közül a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) és a szlovákiai Híd–Most párt a legjelentősebb, amelyek esetében nem mondható el a „jellegzetes" határon túli jobboldaliság. Az RMDSZ – önmeghatározása szerint – „tiszteletben tartja a politikai sokszínűség elvét. Az RMDSZ-en belüli platformok, ideológiai és politikai csoportok, műhelyek programjukban és tevékenységükben fejezik ki a romániai magyar társadalom tagolódását és sokféleségét".[28] A Híd–Most párt pedig a konzervatív/liberális tengely mentén még keresi a helyét.[29] Minden régió magyar szervezetei esetében jelentkeztek mind belviszályok, mind „rivális" szervezetek, különböző súllyal és különböző mértékben.

A bal-jobb skálán történő önbesorolásos kérdésre a megkérdezett fiatalok több mint 50%-a nem válaszolt.[30] Ez az egyetlen kérdés a politika témakörére vonatkozó kérdések közül, amely esetében a nem válaszolókat meg kell említenünk.[31] Azonban fókuszáljunk a válaszolókra. Mivel a Mozaik 2001 felmérésben nem volt erre vonatkozó kérdés, összehasonlításként két magyarországi ifjúságkutatás adataihoz viszonyítjuk a GeneZYs 2015 felmérés eredményeit *(3. ábra)*.[32]

Az eredmények jobbra tolódást jeleznek a magyarországi ifjúságkutatások által regisztrált értékekhez képest.[33] A GeneZYs 2015 eredményeinél maradva, ez esetben is szignifikánsak a regionális különbségek. A szlovákiai és kárpátaljai magyar fiatalok a legjobboldalibbak (átlag: 4,83, illetve 4,82), őket követik az erdélyiek (4,45) és végül a vajdaságiak (4,25). A szociodemográfiai háttérváltozók függvényében előbb leíró jelleggel közelítünk a baloldali-jobboldali önbesoroláshoz,

[27] W1.
[28] W2.
[29] W3.
[30] N = 1026.
[31] A nem válaszolókról lásd például: Lepcsényi 2007–2008.
[32] Szabó–Bauer 2009; Székely 2013, ifjúságszociológiai felmérések.
[33] A jobboldali, baloldali fogalmakon jelen kérdéskörnél az önbesorolás által jelzett skálaértéket értjük.

majd magyarázó modellel próbálkozunk az értékek, tolerancia és a magyarságtudat dimenzió mentén.

3. ábra

Hová helyeznéd magad egy 1-től 7-ig terjedő baloldali-jobboldali politikai skálán?

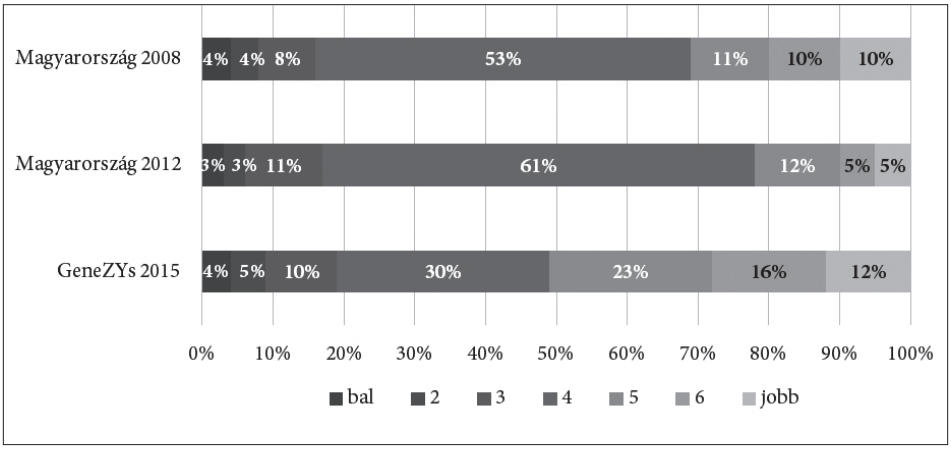

Ha a megkérdezettek nemének függvényében vizsgáljuk az önbesorolást, akkor csupán az erdélyi mintán szignifikáns az eltérés – bár a tendencia a többi régióban is hasonló –, a férfiak átlagértéke magasabb, mint a nőké. A településtípus szintén csak az erdélyi magyar fiatalok esetében jelez érvényes eltérést, a városi fiatalok átlaga magasabb (4,68), mint a falusiaké (4,09). Mint ahogyan az életkor is csupán az ő esetükben befolyásolja szignifikánsan a bal-jobb besorolást, a legfiatalabbak (15–19 évesek) kevésbé jobbra pozicionálják magukat (4,14), mint az idősebbek, a 25–29 évesek (4,70). Az iskolai végzettség és foglalkozás összefüggésében vizsgálva a bal-jobb besorolást szintén csupán az erdélyi alminta esetében találunk érvényes eltéréseket. Az iskolai végzettség növekedésével nő az önbesorolás átlagértéke, illetve a gazdaságilag aktívak körében a legmagasabb ez az érték (4,77), őket követik azok, akik tanulnak (4,37), majd a gazdaságilag inaktívak és a munkanélküliek, szignifikánsan alacsonyabb értékekkel (3,99, illetve 3,09). Ha a vallásosságot azon két dimenzió mentén mérjük, hogy az egyház tanítása szerint vallásos, illetve a maga módján, akkor az erdélyi magyar fiatalok esetében az egyház szertartása szerinti vallásos fiatalok jobboldalibbak (4,89), mint a maguk módján vallásos kortársaik (4,30).[34]

[34] Ugyanez a tendencia látszik a többi régió esetében is, de az összefüggés nem szignifikáns (elemszámi korlát is jelentkezik).

A baloldali-jobboldali önbesorolás esetében is kísérletet teszünk a szignifikáns befolyásoló tényezőket egy magyarázó modellbe beemelni. Mivel explicit politikai értékpreferenciáról van szó, azt feltételezzük, hogy a magyarságtudattal kapcsolatos dimenziónak jelen esetben nagyobb súlya lesz a jobboldaliság megragadásában. Emellett jelentősnek feltételezzük a társadalmi értékekhez, ifjúsági problémákhoz, értékpreferenciákat is tükröző tevékenységekhez, toleranciához-intoleranciához kapcsolódó attitűdöket is. A felsorolt dimenziók mentén a következő változók hatását vizsgáltuk:

- Szociodemográfiai változók: nem, életkor, településtípus, a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás felszereltsége, IKT-eszközökkel való rendelkezés, a szubjektív anyagi helyzet indikátora, és iskolai végzettség.
- Értékekhez, szabadidős tevékenységekhez, problémákhoz, felnőtt világhoz való viszonyulás változói: ifjúságcentrizmus, szervezeti kötődés, értékpreferencia (hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás, önállóság, személyes kapcsolatok), ifjúsági problémák (általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet, elvándorlás), tevékenységek (magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó), rokonszenv-ellenszenv (többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság", hátrányos helyzetű csoportok, befolyásos társadalmi csoportok, magyarországi magyarok, oroszok), internethasználat (e-ügyintézés, tanulás és munka, kapcsolatok és szórakozás, online játékok, online rádiózás).
- A magyarságtudathoz kapcsolódó változók: magyarságához való viszonyulás (magyarsága iránt pozitív, magyarsága iránt negatív), a magyar, illetve a többségi nemzet része, mivel azonosítja a magyarságát („adott" magyarság, „vállalt" magyarság, „cselekvő" magyarság és „állampolgári" magyarság), szülőföld és haza (dummy változók).

A magyar állampolgárság igénylését kihagytuk a modellünkből, mivel ez a szlovákiai magyar fiatalok esetében csekély mértékű, a szlovákiai állampolgársági törvény megkötései következtében (is). A későbbiekben még visszatérünk a kettős állampolgárság és jobboldaliság kérdésére. A modell a következőképpen alakult:

5. táblázat
A baloldali-jobboldali önbesorolást szignifikánsan befolyásoló tényezők (lineáris regressziós modell, módszer: Stepwise)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szociodemográfiai adatok	településtípus				0,165
	szubjektív anyagi helyzet	–0,706			
Társadalmi értékek	önállóság				–0,307
	materiális értékek			–0,321	
	hagyományos értékek			0,408	
	személyes kapcsolatok				0,209
Tevékenységek	digitális szabadidős			0,327	
	sportoló		0,412		
	alkotó		–0,665		
Internethasználat*	tanulás és munka				0,32
Rokonszenv-ellenszenv	többségi nemzetek				–0,235
	kisebbségi magyarok				0,239
	„másság”			–0,828	
	oroszok			0,37	
Ifjúság problémái**	általános rossz gazdasági helyzet			0,503	
Magyarságához való viszonyulás	„cselekvő” magyarság		0,487		
Korrigált R négyzet (Adjusted R Square)		*0,427*	*0,807*	*0,817*	*0,318*

* Az e-ügyintézés főkomponense kimaradt a modellből, elemszámi korlátok miatt.

** Az ifjúsági problémák mérése egy 1-4 skálán történt, ahol az 1 jelölte, ha nagyon nagymértékben gond és 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

Ez esetben az alacsonyabb elemszám miatt óvatosabban viszonyulunk a modellhez, a magyarázottság mértékére vonatkozóan. A szlovákiai magyar fiatalok jobboldaliságából magyaráz legtöbbet a modell. Ennek a jobboldaliságnak a legerősebb jellemzője a „másság” nagyon erős elutasítása. A szlovákiai magyar jobboldali fiatalok további jellemzője, hogy csekélyebb mértékben gondolják az ifjúság problémájának az általános rossz gazdasági helyzetet, emellett jelentősen fontosabb számukra a hagyományos értékrend, és kisebb súlyt tulajdonítanak a materiális értékeknek, mint kevésbé jobboldali társaik. További sajátosságuk, hogy az átlagosnál rokonszenvesebbnek ítélik meg az oroszokat, és fontosabbak számukra a digitális szabadidős tevékenységek. A vajdasági jobboldali fiataloknál atipikusnak számít az alkotó szabadidőtöltés. Emellett karakterisztikus jellemzőjük, hogy a „mi kell a magyarsághoz” kérdésben a „cselekvő” magyarságnak tulajdonítanak jóval nagyobb jelentőséget, mint a kevésbé jobboldaliak. Tehát a jobboldaliságuk hangsúlyos ismérve, hogy az átlagosnál fontosabb számukra az etnikai törésvonal, a magyar oktatási intézményben történő tanulás és a magyar pártra/szervezetre való szavazás esetében. Ezeket a magyarságuk kifejezéseként értékelik. A felsorolt ismertetőjegyek mellett gyakoribb a sportolásos/mozgásos szabadidős tevékenységek preferálása is, mint a kisebb mértékben jobboldaliak esetében. Az erdélyi magyar jobboldali fiata-

lok azok köréből kerülnek ki, akik intenzívebben élnek az internet adta lehetőségekkel tanulás és munkavégzés céljából, ezzel egyidejűleg kevésbé fontos számukra az önállóság, de jelentősebbek a személyes kapcsolatok, mint a nem jobboldali kortársaik számára. Továbbá az átlagosnál pozitívabban viszonyulnak a kisebbségi magyar közösségekhez (így önmegítélésük is pozitívabb), és elutasítóbbak a többségi nemzetiségűekkel szemben. A városi fiatalokra jellemzőbb ez a preferencia. A kárpátaljai magyar fiatalok jobboldaliságának szignifikáns attribútuma, hogy családjuk anyagi helyzetét erőteljesen kedvezőbbnek ítélik az átlagosnál.

Azt feltételeztük, hogy a jobboldaliság magyarázatában mérvadó a magyarságtudat, illetve ennek különböző aspektusai. Azonban a modellünkben csupán a vajdasági magyar fiatalok jobboldaliságát befolyásolta szignifikánsan az, hogy miben látják a magyarságukat a megkérdezett fiatalok. Elemszámi korlátok miatt azonban nem tudtuk bevonni a magyar nemzethez, illetve a többségi nemzethez tartozás megítélését, valamint a szülőföld és a haza különböző meghatározásait. Ezért – bár a regresszióelemzésből kimaradtak ezek a változók – leíró statisztikák szintjén mégis relevánsnak gondoljuk ezeket is körüljárni.

Elsőként a szülőföld és haza dimenziói mentén vizsgáljuk a baloldali-jobboldali önbesorolást. Mindkét esetben két kategória átlagértékei kerültek összehasonlításra, a többségi országot szülőföldjükként, illetve hazájukként megnevezők bal-jobb besorolásának átlagértéke és a regionális identitást választók átlagértéke (Kárpátalja, Vajdaság, Felvidék, Erdély). Szignifikáns eltérés mindkét esetben – szülőföld, haza – csupán a szlovákiai magyar fiatalok esetében jelentkezett, a Felvidéket megnevezők jobboldalibbak, mint a Szlovákiát megnevezők. Hasonló a kép, amikor arra keressük a választ, hogy van-e értelmezhető különbség a magyar és a többségi nemzethez tartozás megítélése, illetve a bal-jobb önbesorolás közt. Meglepőnek mondhatjuk, hogy nincs értelmezhető eltérés azok önbesorolása közt, akik a szlovákiai/felvidéki magyarokat a szlovák nemzet részeként értelmezik, és azok önbesorolása közt, akik nem. A magyar nemzethez való tartozás esetében kicsit árnyaltabb a kép, azon szlovákiai és erdélyi magyar fiatalok baloldali-jobboldali átlagértékei szignifikánsan magasabbak, akik a magyar nemzet részeként értelmezik saját közösségüket, mint azok értékei, akik nem gondolják azt, hogy az illető kisebbség része a magyar nemzetnek. Ezek alapján nincs értelmezhető különbség a „nemzeti" dimenzió mentén, amennyiben a nemzethez tartozás megítélését ilyennek tekintjük. Ha az állampolgárság igénylését is bevonjuk az elemzésbe, azt találjuk, hogy a kárpátaljai és erdélyi fiatalok esetében azok, akik már igényelték az állampolgárságot, jobboldalibbak, mint azok a kortársaik, akik a felmérés pillanatáig nem kérelmezték a magyar állampolgárságot. A vajdasági magyar fiatalok esetében nem szignifikáns ez az eltérés. A szlovákiai magyar fiataloknál esetszámi korlát jelentkezik, ugyanakkor az ő esetükben – a szlovák állampolgárság elveszítése okán – más megítélés alá esik a kettős állampolgárság. És a két ország geopolitikai és gazdasági helyzetét is figyelembe véve, a kettős állampolgárság „pragmatikus"

motivációi szintén mások, mint Kárpátalja és Vajdaság esetében például. Az állampolgárság kérdésének a kifejtésére, illetve ennek regionális sajátosságaira e tanulmány keretében nem vállalkozunk. A politikai attitűdök viszonylatában azonban azt kiemelhetjük, hogy a kárpátaljai és erdélyi magyar fiatalok esetében a magyar állampolgárságot igénylők jobboldalibbak, mint az állampolgárságot nem igénylők.

Politikai értékek, témák – a fiatalok politikai attitűd-mintázatai

Az utolsó kérdéskör, amelyet elemzünk, a politikai értékrendhez, az állam szerepéhez kapcsolódik leginkább. Ez esetben nem felsorolt politikai értékek kiválasztása által, hanem tíz, különböző politikai témához/issue-hoz tartozó kijelentés értékelése által. Hogy mely témát hogyan ítélték meg a megkérdezett fiatalok, a *17. melléklet* ismerteti.[35] Faktorelemzéssel három faktort sikerült azonosítanunk, amelyek a variancia 54%-át magyarázzák.

6. táblázat
Politikai kijelentések – faktoranalízis

	1	2	3
Az óvodák/napközik és a gyereknevelés állami támogatását jelentősen növelni kellene.	0,638		
Szorgalmazni kell a globális felmelegedés elleni politikákat, még ha ezek hátráltatják is a gazdasági növekedést, vagy csökkentik a foglalkoztatottságot.	0,597		
Az adócsökkentés érdekében le kellene faragni az állami kiadásokat.	0,572		
Az Európán kívüli bevándorlóktól megkövetelhető, hogy elfogadják az értékeinket és kultúránkat.	0,497		
A könnyű drogok használatát legalizálni kellene.		0,812	
Az azonos neműek házasságát törvényessé kellene tenni.		0,79	
A szociális ellátást az államnak biztosítania kell, akár adóemelés árán is.			0,689
Az egészségügyi ellátás privatizációját segíteni kellene.			0,656
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)			

A faktorok megnevezésével akadtak nehézségeink, hiszen az első heterogénebb, egymással nem feltétlenül egy irányba mutató kijelentéseket is tartalmaz. Mégis, valamilyen általános politikai biztonság- és tudatosságérzést jeleznek, az állami szerepvállalást hangsúlyozzák, ezért a „biztonságos tudatosság" elnevezéssel jelöljük a továbbiakban. A második egyértelműen politikai nyitottságot jelez,

[35] A kijelentések értékelése a politikai issue-k mentén történő támogatást-ellenzést segít megragadni, miközben politikai értékekhez való viszonyulást is közvetít. A politikai értékekre külön is rá lehet kérdezni, ez esetben kevésbé témaorientált, inkább értékrend-orientált az elemzés. A romániai magyar fiatalokra vonatkozóan több, erről szóló elemzést is olvashatunk, lásd például Sólyom (2011), illetve Kiss (2000) tanulmányait.

ez a „legtisztább" politikai irányultsággal összefüggő faktor, amelyet a „liberális nyitottság" elnevezéssel jelzünk. A harmadik pedig a szociális ellátás és egészségügy fókuszba kerülését jelzi, így a „szociális biztonság" elnevezést kapta. Lássuk, milyen regionális különbségek jelentkeznek ezek mentén *(4. ábra)*.

4. ábra
Regionális különbségek

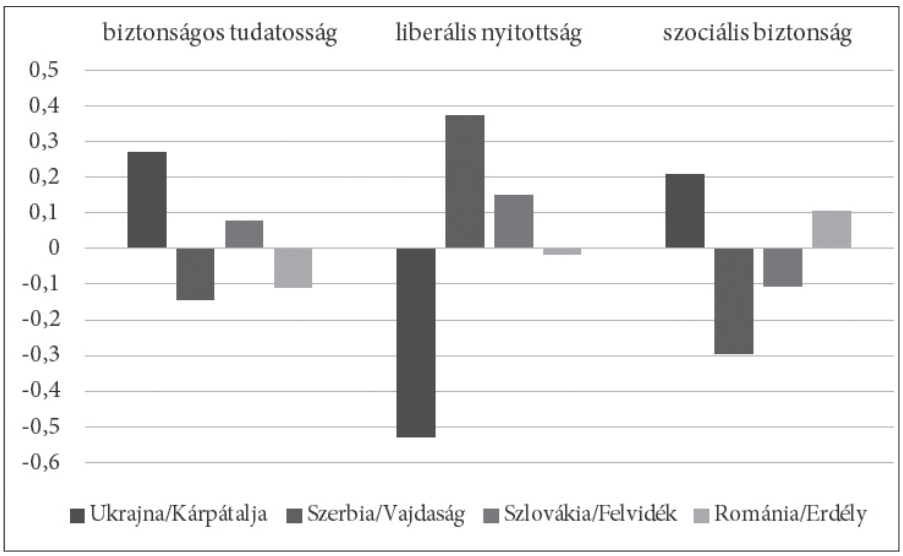

A biztonságos tudatosság a kárpátaljai fiatalok esetében jelentkezik leginkább, és csekély mértékben a szlovákiai magyar fiatalokra jellemző, míg a vajdasági és erdélyi magyar fiatalok elutasítóbbak ezzel kapcsolatosan. A liberális nyitottság a legmegosztóbb, erős kárpátaljai elutasítás és hangsúlyosabb vajdasági elfogadás jellemzi, amelyet a szlovákiai magyar fiatalok „nyitottsága" követ, végül pedig az erdélyiek átlaghoz közeli viszonyulása. A szociális biztonság a vajdasági fiatalok körében a legelutasítottabb, őket követik a szlovákiai magyar fiatalok, míg a kárpátaljaiak körében a leggyakoribb, és kisebb súllyal az erdélyi magyar fiataloknál is megjelenik.

A továbbiakban az egyes faktorokat külön vizsgáljuk. A biztonságos tudatosságként definiált faktort kihagyjuk a vizsgálatból, heterogenitása és túl általános politikai értékeket összesítő jellege okán. Annál izgalmasabb azonban a második faktor részletesebb elemzése, több szempontból is. Egyrészt mivel egyértelműbb politikai értékrendet jelez; másrészt mivel illeszkedik abba az ifjúságszociológiai kutatási trendbe, amely a fiatalok politikai participációját az egyes politikai témák mentén vizsgálja; harmadrészt pedig azért, mert a két megosztó kérdéshez való viszonyulás – azonos neműek házassága és a könnyű drogok legalizálása – az európai átlagnál sokkal erőteljesebben elutasított körükben, amely magatartást ér-

demes megvizsgálnunk azon a megközelítésen túl is, hogy egy hagyományosabb értékrendet képviselő, zártabb, kisebbségi társadalom fiataljairól van szó.[36]

Liberális nyitottság

Az elemzés során előbb a szociodemográfiai háttér vonatkozásában írjuk le a liberális nyitottság alakulását, majd megpróbálunk komplexebb magyarázatot adni erre a politikai attitűdre. Azt feltételezzük, hogy a nyitottsághoz kapcsolódó kérdésekben erőteljesebben jelentkezhet az ifjúságcentrizmus, meghatározóbb lehet a saját tapasztalat – például az élvezeti szerek kipróbálásában –, és hangsúlyosabb magyarázattal bírhat a másság különböző formáinak az elfogadottsága/elutasítása. A szabadidős tevékenységválasztásnak, társadalmi értékpreferenciáknak, internethasználati gyakorlatnak, valamint az ifjúság problémáihoz való viszonyulásnak szintén szignifikáns hatása lehet erre a típusú attitűdre. Regressziós modellünk során ezekkel a változókkal fogunk dolgozni.

A szociodemográfiai változók hatásáról elmondható, hogy a nők és férfiak liberális nyitottságában nincs szignifikáns eltérés. Azonban, ha a főkomponenst lebontva, az őt alkotó két kijelentést külön vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy minden régióban a nők inkább az azonos neműek házasságával értenek egyet, a férfiak pedig inkább a könnyű drogok legalizálását támogatják (mindkét esetben szignifikánsak az eltérések), a főkomponensben azonban ezek a nemi különbségek kioltják egymást.[37] A település típusa hatással van a megkérdezett véleményére, a városi fiatalok minden esetben megengedőbbek, mint a falusiak, kivéve Vajdaságban, ahol a településszerkezet nem jelent szignifikáns eltéréseket a megítélésben *(5. ábra)*.

Láthatjuk, hogy a kárpátaljai fiatalok esetében a városiak kevésbé elutasítók, a szlovákiai magyar városi fiatalokra erőteljesebben jellemző ez a nyitottság, míg az erdélyiek esetében egyértelmű törésvonalat jelez, a városiakat nyitottság, a falusiakat elutasítás jellemzi ebben a kérdésben.

Korcsoportos bontásban a szlovákiai magyar fiatalok esetében szignifikánsak az eltérések, az ő körükben a legfiatalabbak a legnyitottabbak, a legidősebbek a legelutasítóbbak. Iskolai végzettség szerint az erdélyi fiataloknál mondható el az, hogy a végzettséggel párhuzamosan nő az elfogadás. Foglalkozás szerint említésre méltó különbségek mutatkoznak minden régióban, kivételt ezúttal is a vajdasági fiatalok képeznek, akik esetében nem szignifikánsak az eltérések *(6. ábra)*.

[36] A Flash Eurobarometer401 2014-es felmérése alapján az EU-s fiatalok 45%-a támogatná a marihuána legalizálását. A Kárpát-medencei fiatalok körében ennél sokkal fokozottabb az elutasítás, akárcsak az azonos neműek házasságának megítélésében. A Special Eurobarometer437 2015-ös, európai diszkriminációra fókuszáló felmérése alapján, Romániában a megkérdezettek 21%-a, Szlovákiában 24%-a ért egyet azzal, hogy Európában legalizálni kellene az azonos neműek házasságát. Magyarország esetében a megkérdezettek 39%-a támogató.

[37] Pontosabban ezek elutasítása csekélyebb, nemi bontásban, hiszen mindkét kérdésben az elutasítás a jóval erősebb.

5. ábra
Liberális nyitottság a település típusa szerint

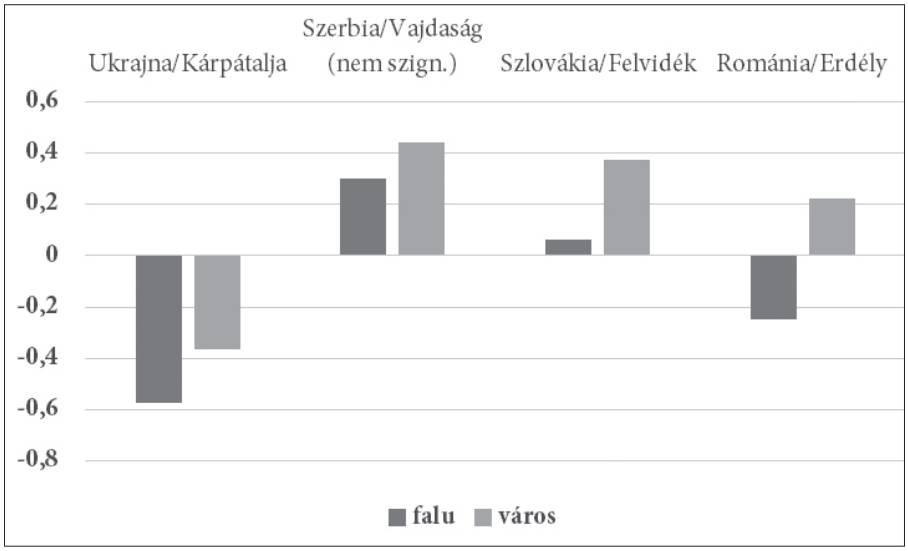

6. ábra
Liberális nyitottság és foglalkozás

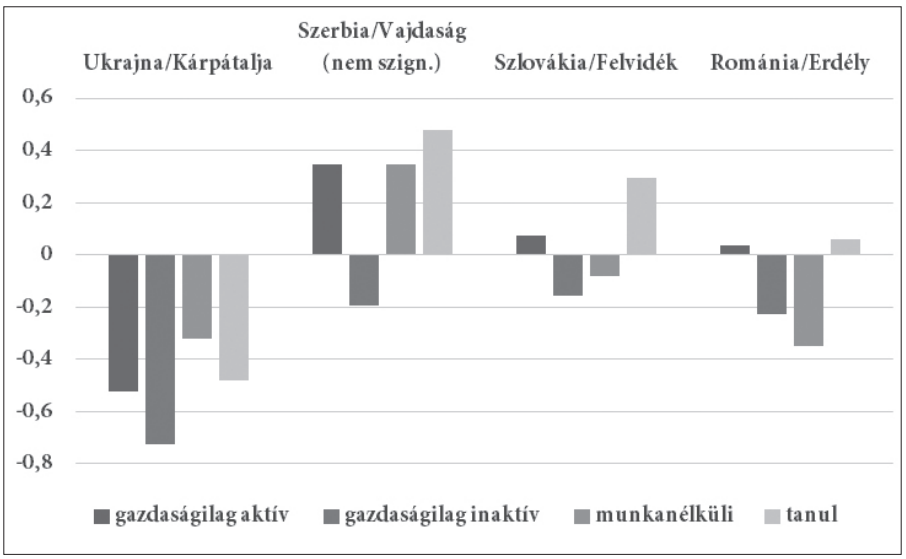

Minden régióban a gazdaságilag inaktívak a legelutasítóbbak, Erdélyt leszámítva, ahol a munkanélküliek körében még magasabb az elutasítás. A legnyitottabbak pedig a jelenleg is tanulók.

Az apa iskolai végzettsége erős szignifikáns hatással van a liberális nyitottságra: minél magasabb az apa végzettsége, annál jellemzőbb a nyitottság *(7. ábra)*.

7. ábra
Liberális nyitottság az apa iskolai végzettsége szerint

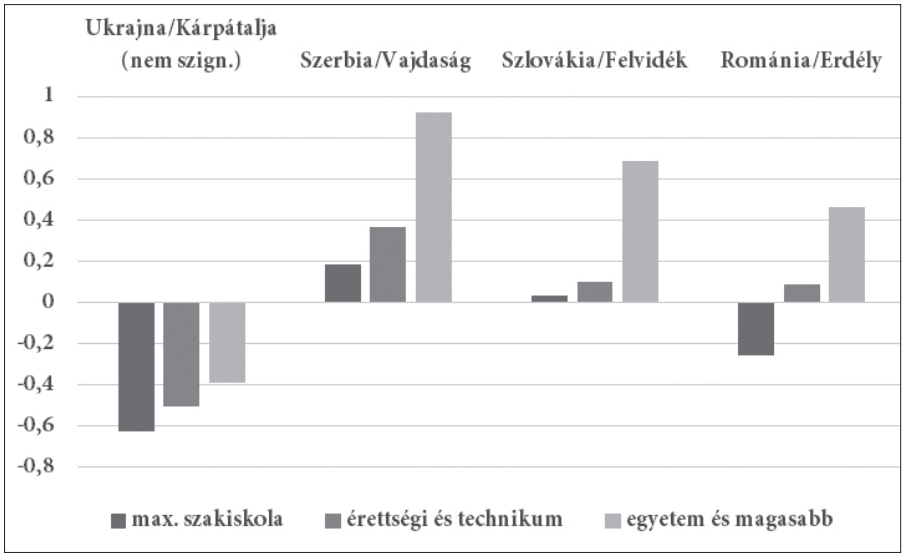

A vallásosságról azt feltételeztük, hogy hatást gyakorol erre az attitűdre. Annak függvényében, hogy tagja-e valamelyik egyháznak, esetszámi korlátok miatt óvatosan kell értelmeznünk az eredményeket. Az eltérések – Kárpátalja kivételével – szignifikánsak, de jóval kisebb az a csoport, akik nem tagjai egyetlen egyháznak sem, mint akik igen. De a tendencia egyértelmű, az elutasítás erősebb, ha valamely egyház tagja, mint ha nem. Ha a saját módján vallásosak csoportját viszonyítjuk az egyház tanítása szerinti vallásosokkal, akkor csak a vajdasági mintán látunk érvényes eltérést, a maguk módján vallásosak nyitottabbak, mint az egyház szerint vallásos társaik. Megnéztük, hogy a felekezeti hovatartozás árnyalja-e ezt a képet. Megfelelő esetszám a római katolikus és a református/kálvinista vallásúak esetében van, ezért ebben a bontásban is megvizsgáltuk. Ez alapján az erdélyi katolikusok bizonyultak megengedőnek, a reformátusok pedig elutasítónak.[38] A család

[38] Anélkül, hogy ennek az eredménynek az értelmezésére vállalkoznánk e tanulmány keretei közt, a kontextushoz hozzátartozik, hogy Romániában a lekérdezés időszakában petíció indult a hagyományos család védelmében (élettársi kapcsolat, melegek jogai ellen), amelyet az ortodox egyház mellett a református egyház vezetői is felkaroltak. Bár az emelletti egyértelmű egyházi elköteleződés a lekérdezés után történt meg, ebben az időszakban erőteljesebben mediatizált kérdésről van szó, amely kapcsán gyakoribb volt a református egyház vezetőinek állásfoglalása. Ugyanebben az időszakban – nyilván a romániai kezdeményezéstől függetlenül – a pápa több nyilatkozatában is hangsúlyozta a melegekkel szembeni tolerancia fontosságát. Mindez nem annyira az eredmény, csupán a kontextus értelmezésében lehet fontos.

anyagi helyzete szintén az erdélyi fiatalok esetében okoz érvényes különbségeket, minél rosszabbnak ítélik családjuk anyagi helyzetét, annál elutasítóbbak.

A saját tapasztalat bevonását is indokoltnak gondoltuk, hiszen azt feltételezzük, hogy azok, akik maguk is kipróbáltak már könnyű drogot, megengedőbbek, mint azon kortársaik, akik bevallásuk szerint nem próbáltak soha semmilyen könnyű drogot. Az eredmények igazolták feltételezésünket *(8. ábra)*.

8. ábra

Liberális nyitottság és a könnyű drogok kipróbálásának tapasztalata (szignifikáns eltérések)

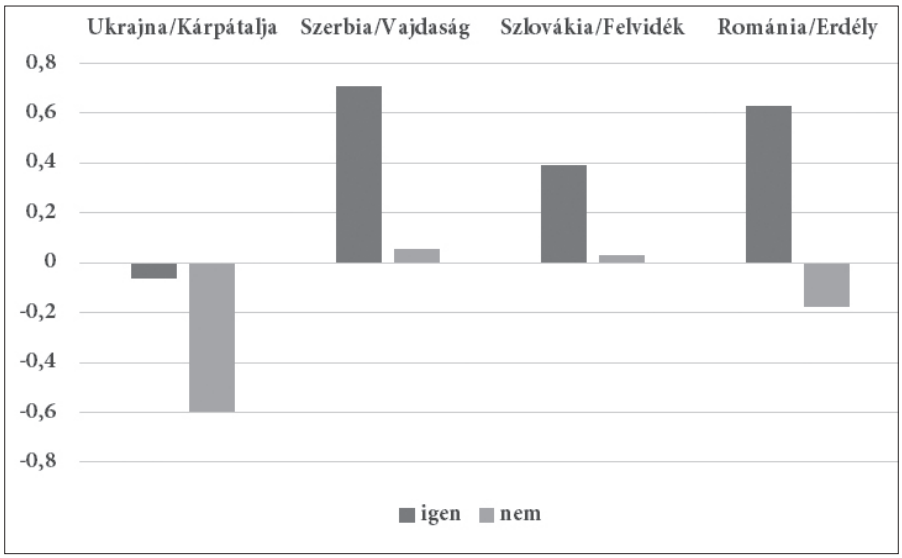

A leíró jellegű statisztikák után nézzük meg, hogy néz ki a lineáris regressziós modellünk, mely dimenziók mentén tudjuk magyarázni a külhoni magyar fiatalok ilyen irányú politikai nyitottságát. A modellbe bevont változók:

- Szociodemográfiai változók: nem, életkor, településtípus, a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás felszereltsége, IKT-eszközökkel való rendelkezés, a szubjektív anyagi helyzet indikátora, iskolai végzettség.
- Értékekhez, szabadidős tevékenységekhez, problémákhoz, felnőtt világhoz való viszonyulás változói: ifjúságcentrizmus, szervezeti kötődés, élvezeti szerek kipróbálása, értékpreferencia (hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás, önállóság, személyes kapcsolatok), ifjúsági problémák (általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet, elvándorlás), tevékenységek (magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó), rokonszenv-ellenszenv

(többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság", hátrányos helyzetű csoportok, befolyásos társadalmi csoportok, magyarországi magyarok, oroszok), internethasználat (e-ügyintézés, tanulás és munka, kapcsolatok és szórakozás, online játékok, online rádiózás, FB-háló homogenitása/heterogenitása), élettel való elégedettség.
– A magyarságtudathoz kapcsolódó változók: a magyar, illetve a többségi nemzet része.

Bár jelen esetben fontosnak gondoltuk a baloldali-jobboldali önbesorolást is bevonni a modellbe, azt feltételezve, hogy szignifikánsan összefügghet a politikai nyitottsággal, a jelentkező esetszámi korlátok miatt ezt a dimenziót ki kellett hagynunk a regresszióelemzésből. A modell magyarázottsága után visszatérünk a baloldali-jobboldali önbesorolás és a liberális nyitottság korrelációval vizsgált összefüggéseire *(7. táblázat)*.

7. táblázat
A liberális nyitottságot szignifikánsan befolyásoló tényezők (lineáris regressziós modell, módszer: Stepwise)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szociodemográfiai adatok	neme		–0,21		
	iskolai végzettség (saját + szülők)			0,345	
	lakás felszereltsége				0,278
	szobaszám				–0,131
Társadalmi értékek	sikerorientáltság	0,405		0,334	
	materiális értékek		–0,344		
	normakövetés			–0,219	
	személyes kapcsolatok				–0,144
	magaskultúra-fogyasztó		0,487		
	sportoló		–0,296		
	társasági				0,278
	plázázó				–0,155
Internethasználat	online játékok	–0,332			
	e-ügyintézés				0,124
	FB-network homogenitása			–0,21	
Ifjúságcentrizmus			0,318		0,241
Szervezeti kötődés					–0,12
Rokonszenv-ellenszenv	magyarországi magyarok		–0,325		
	kisebbségi magyarok		–0,2		
	„másság"		0,411	0,405	0,312
	befolyásos társadalmi csoportok			–0,269	–0,158
Ifjúság problémái*	hátrányos helyzet			0,382	
Magyarságához való viszonyulás	a magyar nemzet része	–0,969			
Korrigált R négyzet (Adjusted R Square)		*0,841*	*0,656*	*0,556*	*0,43*

* Az ifjúsági problémák mérése egy 1-4 skálán történt, ahol az 1 jelölte, ha nagyon nagymértékben gond és 4, ha egyáltalán nem gondolják problémának, tehát valahányszor az ifjúság problémáiról beszélünk, egy fordított skálán értelmezzük az eredményeket.

A vajdasági és szlovákiai magyar fiataloknál dominánsabb ez a politikai attitűd, ezért elsőként azt tekintjük át, hogy esetükben mely dimenziók mentén ragadható meg szignifikáns hatás. A vajdaságiak esetében 65%-os a magyarázottság, amely alapján azt mondhatjuk el, hogy a liberális nyitottság elsősorban azokra jellemző, akik az átlagosnál sokkal intenzívebb magaskultúra-fogyasztók, és sokkal elfogadóbbak a „mássággal". Emellett jelentéktelenebbek számukra a materiális értékek, és ellenszenvesebbnek ítélik a magyarországi magyarokat, mint azon kortársaik, akik kevésbé „nyitottak". Az ifjúságcentrizmus esetükben nagyobb magyarázóerővel bír, a liberális nyitottság együtt jár az ifjúságcentrizmus jelentette lázadással is. Ezzel egyidejűleg nem gyakori körükben a sportolásos szabadidőtöltés, valamint nem rokonszenveznek annyira a kisebbségi magyar közösségekkel, és inkább a férfiakra jellemzőbb attitűd.

A szlovákiai magyar „liberális" fiatalok legerősebb jellemvonása szintén a „másság" nagyobb mértékű elfogadása. Ez a politikai attitűd összefügg a családi kulturális tőkével – az iskolai végzettséggel –, minél magasabb a megkérdezett (és szülei) iskolai végzettsége, annál jellemzőbb ez a viszonyulás. A sikerorientáltság szintén gyakoribb körükben, mint kevésbé liberális társaik körében. A másság iránti elfogadásnak némiképp ellentmond, hogy egyidejűleg a hátrányos helyzetet nem gondolják az ifjúság fontos problémájának. Kevésbé rokonszenveznek a befolyásos társadalmi csoportokkal – ellenszenvesebbek számukra mind a politikusok, mind az egyházi vezetők –, kevésbé normakövetőek, és a nyitottság abban is megnyilvánul, hogy Facebook-ismerőseik között nagyobb arányban vannak jelen a többségi nemzetiségűek, etnikailag kevésbé homogén ez a sajátos network.

Az erdélyi magyar fiatalok esetében is a legerősebb befolyásoló tényező a „másság" iránti magasabb tolerancia, ezt követi a gyakoribb társasági szabadidőtöltés. A liberális nyitottságú fiatalok szociodemográfiai hátteréről a lakás vonatkozásában tudunk szignifikáns eltéréseket megragadni. Az erdélyi fiatal liberálisok esetében azt mondhatjuk, hogy jobban felszerelt, de kisebb lakásokban élnek, mint kevésbé liberális kortársaik. Jellemzőbb rájuk a társasági szabadidőtöltés és az ifjúságcentrizmus. Az ifjúságcentrizmus viszonylag erős hatása azt jelzi, hogy a felnőtt világgal szembeni „lázadás" nyitottabbá teszi más – megosztó – kérdésekben is az ifjúságcentristákat, így például az azonos neműek házassága és a könnyű drogok legalizálásának kérdésében is: az elfogadás inkább „belefér" az értékrendjükbe, mint a kevésbé ifjúságcentrista fiatalokéba. Erősebb ellenszenvvel viseltetnek a befolyásos társadalmi csoportokkal szemben, és kevésbé jellemző szabadidős tevékenységük a plázázás. Kisebb súlya van számukra a személyes kapcsolatoknak, emellett gyakoribb körükben az e-ügyintézés. Végül a liberális nyitottság azokra hatványozottabban jellemző, akiknek nincs semmilyen szervezeti kötődésük. Összességében a modell az erdélyi magyar fiatalok liberális nyitottságának 43%-át magyarázza.

A kárpátaljai almintán óvatosabban értelmezzük az eredményeket, mivel az ő esetükben nem sajátos ez a típusú politikai attitűd. A magyarázottság mintázata

is némiképp eltér a másik három régióban megfigyelt mintázatoktól. A kárpátaljai fiatalok liberális nyitottságának legerősebb mutatója, hogy a kárpátaljai magyar kisebbséget kis arányban tekintik a magyar nemzet részének, ezzel egyidejűleg hangsúlyosabban sikerorientáltak, és nem fordítanak sok időt az online játékokra.

Általános tendenciaként azt emelhetjük ki, hogy a liberális nyitottság többnyire együtt jár a „másság" elfogadásával, az ifjúságcentrizmus jellemezte lázadással, átlagosnál erősebb sikerorientációval, valamint a befolyásos társadalmi csoportok – ezen belül a politikusok és egyházi vezetők – iránti erősebb ellenszenvvel. Az általános jellemzők mellett a regionális sajátosságok ez esetben is fontos kiegészítői a magyarázómodelleknek.

A baloldali-jobboldali önbesorolás és liberális nyitottság viszonyára visszatérve, a vajdasági magyar fiatalok esetében a korrelációs együttható erős negatív kapcsolatot mutat ($r = -0{,}293$, $p < 0{,}001$), és szintén szignifikáns ez az összefüggés a kárpátaljai almintán is ($r = -0{,}165$, $p < 0{,}05$), vagyis esetükben a liberális nyitottság a baloldalibb önbesorolással jár együtt.

Szociális biztonság

Végül vizsgáljuk meg a szociális biztonság faktorunkat is. Előbb a szociodemográfiai háttérváltozók alapján leíró jelleggel közelítünk ehhez a politikai attitűdhöz, majd a lineáris regresszió segítségével, regionális bontású magyarázómodellel próbálkozunk.

A személyi változók vonatkozásában azt mondhatjuk el, hogy a szlovákiai nők inkább tartoznak a szociális biztonságot fontosnak tartók közé, mint a férfiak. A településszerkezet az erdélyi almintán mutat szignifikáns eltéréseket, különösen a falun élő fiatalok körében érvényesül ez a szempont.[39] A korcsoport, a kárpátaljaiak kivételével, szerepet játszik a szociális biztonság értékelésében *(9. ábra)*.

A legfiatalabbak számára a legfontosabb, a 20–24 évesek körében a legelutasítottabb ez a politikai attitűd. Az iskolai végzettség alapján azt mondhatjuk, hogy az alacsony végzettségűek támogatják leginkább, Erdélyben és Kárpátalján pedig a felsőfokú végzettségűek körében a legelutasítottabb ez a típusú szociálisbiztonságigény *(10. ábra)*.

A szlovákiai és vajdasági magyar fiatalok körében a középfokú végzettségűek a legelutasítóbbak. Foglalkozás szerint minden régióban érvényes különbségek jelentkeznek az egyes átfogó foglalkozási kategóriák közt, és ezek nem okoznak meglepetést *(11. ábra)*.

[39] A többi régió esetében nincs szignifikáns eltérés.

9. ábra
Szociális biztonság korcsoportos bontásban

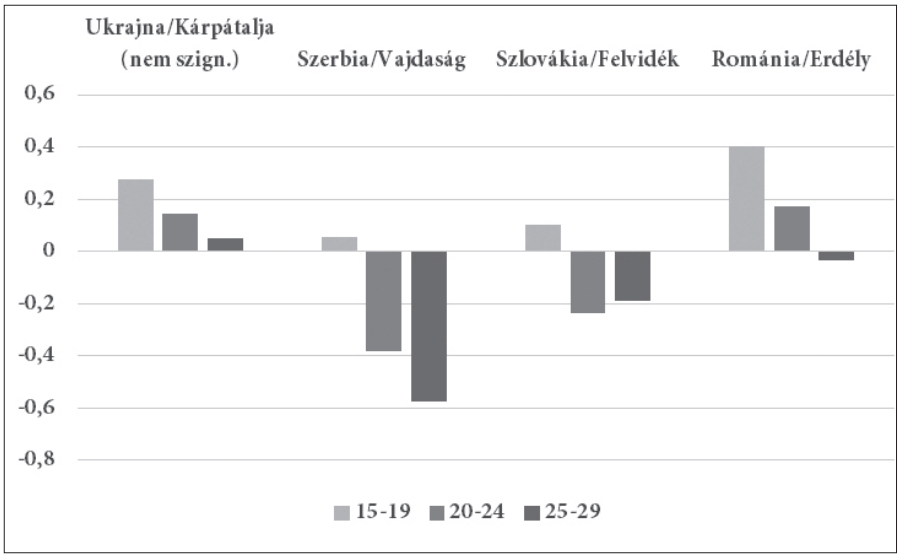

10. ábra
Szociális biztonság és iskolai végzettség

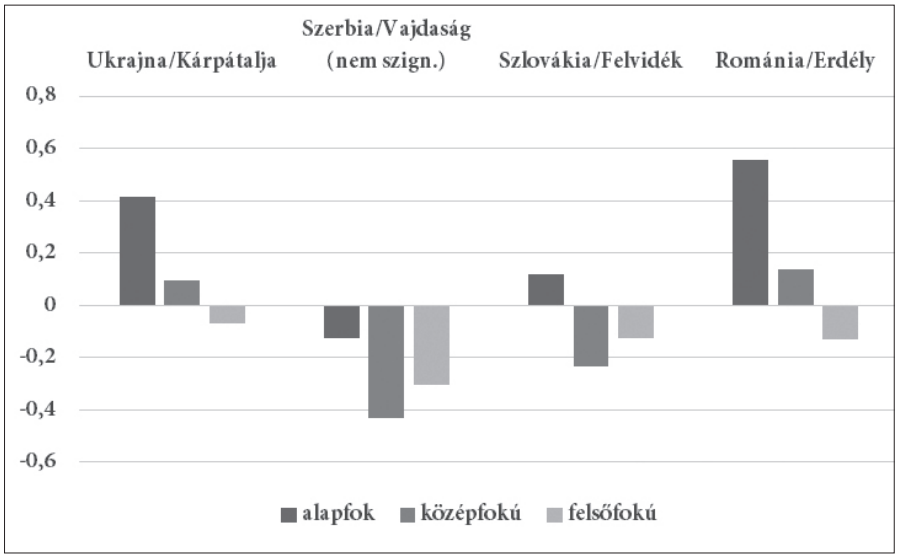

11. ábra
Szociális biztonság és foglalkozás

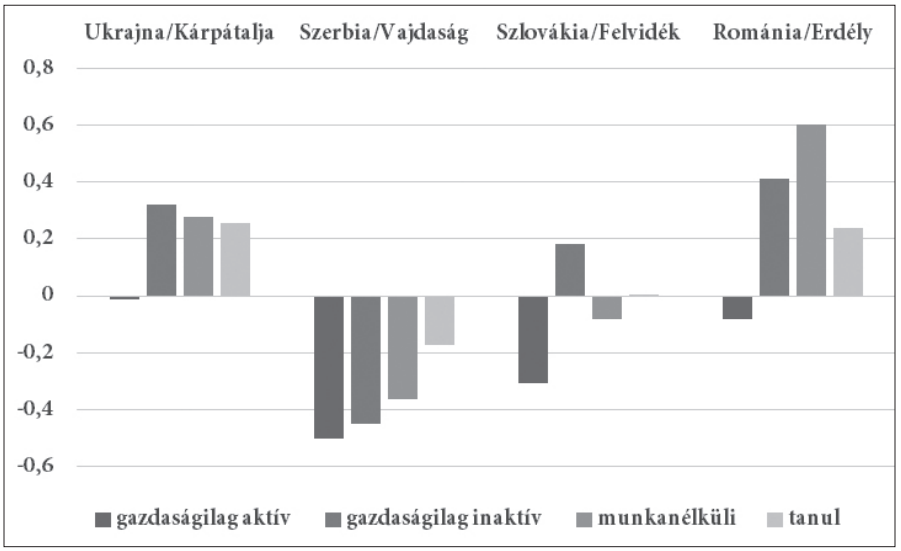

Értelemszerűen, a gazdaságilag aktívak értenek a legkevésbé egyet, őket követik a gazdaságilag inaktívak és a munkanélküliek, végül pedig a jelenleg is tanulók. A többi szociodemográfiai változó nem jelez érvényes eltéréseket.

Míg a liberális nyitottság magyarázata esetében azt feltételeztük, hogy a toleranciának, ifjúságcentrizmusnak és szabadidőtöltési preferenciáknak is hangsúlyos magyarázó erejük van, a szociális biztonság esetében az ifjúság problémáinak megítélésétől és a társadalmi értékekhez való viszonyulástól, valamint a baloldali-jobboldali besorolás dimenziója mentén számítunk erősebb magyarázóerőre, kevésbé a tolerancia és a politikai érdeklődés alakulásától. A baloldali-jobboldali önbesorolást – esetszámi korlátok miatt – kihagytuk a modellünkből, a korrelációs együtthatók által jelzett összefüggésekre a modell ismertetése után visszatérünk. A lineáris regressziós modellbe bevont változók:

- Szociodemográfiai változók: nem, életkor, településtípus, a lakás nagysága (négyzetméterben és szobaszámban), a lakás felszereltsége, IKT-eszközökkel való rendelkezés, a szubjektív anyagi helyzet indikátora, iskolai végzettség.
- Értékekhez, szabadidős tevékenységekhez, problémákhoz, felnőtt világhoz való viszonyulás változói: ifjúságcentrizmus, szervezeti kötődés, értékpreferencia (hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás, önállóság, személyes kapcsolatok), ifjúsági problémák (általános rossz gazdasági helyzet, lecsúszás, értékek

válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet, elvándorlás), tevékenységek (magaskultúra-fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős, sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó), rokonszenv-ellenszenv (többségi nemzetek, kisebbségi magyarok, világhatalmak, „másság", hátrányos helyzetű csoportok, befolyásos társadalmi csoportok, magyarországi magyarok, oroszok), internethasználat (e-ügyintézés, tanulás és munka, kapcsolatok és szórakozás, online játékok, online rádiózás).

Regionális bontásban az alábbi szignifikáns összefüggéseket találtuk:

8. táblázat
A szociális biztonságot szignifikánsan befolyásoló tényezők (lineáris regressziós modell, módszer: Stepwise)

		Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**
Szociodemográfiai adatok	életkor				−0,256
	szülők iskolai végzettsége		0,57		
	lakás felszereltsége			−0,216	
	lakás nagysága (szobák száma)				−0,154
	szubjektív anyagi helyzet		0,295		
Társadalmi értékek	társadalmi felelősségvállalás			0,294	
Tevékenységek	digitális szabadidős		0,262		
	társasági				0,214
Szervezeti kötődés					−0,131
Rokonszenv-ellenszenv	magyarországi magyarok			0,407	
	kisebbségi magyarok			−0,474	−0,124
	„másság"		−0,217		
	világhatalmak		−0,295		
	hátrányos helyzetű csoportok	0,428			
	befolyásos társadalmi csoportok	−0,637	0,429		
Korrigált R négyzet (Adjusted R Square)		*0,49*	*0,418*	*0,22*	*0,137*

A magyarázottság ez esetben alacsonyabb, mint a korábbi politikaiattitűd-mintázatok esetében, de minden esetben szignifikáns. Feltételezésünkkel ellentétben, a fiatalok problémáihoz való viszonyulás, valamint a társadalmi értékpreferenciák kevésbé magyarázzák ezt a politikai attitűdöt, leginkább a rokonszenv-ellenszenv dimenziója mentén és a szociodemográfiai háttér vonatkozásában fogalmazhatóak meg érvényes következtetések. A modell alapján elmondható, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok közül azok preferálják ezt a típusú szociális biztonságot, akik az átlagosnál sokkal nagyobb ellenszenvvel viseltetnek a befolyásos társadalmi csoportok iránt – ezen belül is leginkább az újgazdagok iránt –, emellett pedig jóval elfogadóbbak a hátrányos helyzetű csoportok iránt, mint a szociális biztonságot kevésbé priorizáló kortársaik.

A vajdasági magyarok esetében a legfontosabb magyarázóereje a szülők iskolai végzettségének van, a magasan kvalifikált szülők gyerekeire hatványozottabban

jellemző ez az attitűd. Az iskolai végzettséget ez esetben úgy vontuk be a modellbe, hogy külön változóként szerepelt a saját végzettség, és külön – egy főkomponenst képezve – a szülők iskolai végzettsége. Továbbá körükből azok közül kerülnek ki inkább a szociális biztonságot fontosnak gondolók, akik pozitívabban viszonyulnak a befolyásos társadalmi csoportokhoz – ezen belül elsősorban a politikushoz –, és negatívabban a világhatalmakhoz, valamint a „mássághoz". Szabadidejükben az átlagosnál többet töltenek a virtuális térben, és az is jellemzőjük, hogy családjuk anyagi helyzetét negatívabbnak ítélik meg.

A szlovákiai magyar fiatalok szociálisbiztonság-igényét elsősorban szintén a rokonszenv-ellenszenv dimenziójával magyarázhatjuk, jellemzőbb a kisebbségi magyarok iránti átlagosnál erősebb ellenszenv és a magyarországi magyarok iránti hangsúlyosabb rokonszenv. A társadalmi értékpreferenciák közül – nem meglepő módon – a társadalmi felelősségvállalás, filantrópia fontossága bír magyarázóerővel. Az erdélyi magyar fiatalok esetében azt emelhetjük ki, hogy a fiatalokra hatványozottabban érvényes ez a szociálisbiztonság-igény, mint idősebb kortársaikra. A társasági, bulizós szabadidőt preferálják, nem jellemzi őket a szervezeti elköteleződés, negatívabban viszonyulnak a kisebbségi magyarokhoz, és átlagosan kisebb lakásokban élnek. Korrelációval vizsgálva a szociális biztonság és baloldali-jobboldali önbesorolás kapcsolatát az emelhető ki, hogy csupán a kárpátaljai magyar fiatalok esetében szignifikáns ez a kapcsolat, az ő esetükben az inkább baloldaliakra jellemző ez a politikai viszonyulás ($r = -0{,}190$, $p < 0{,}05$).

Összefoglaló

Összefoglalónkban kiemeljük azokat a főbb megállapításokat, amelyek a megkérdezett fiatalok politikához való viszonyát jellemzik.

Kik az ifjúságcentristák, és mivel magyarázható a lázadásuk? Eredményeink alapján azt mondhatjuk, hogy az ifjúságcentrizmus legerősebb általános jellemzője a normakövetés elutasítása és az élettel való általános elégedetlenség. Ezek kiegészülnek a regionális sajátosságokkal, a kárpátaljai ifjúságcentristák sokkal sikerorientáltabbak, mint kevésbé ifjúságcentrista társaik, és erősebb ellenszenvvel viszonyulnak a magyarországi magyarokhoz. A vajdasági magyar ifjúságcentristák azok közül kerülnek ki nagyobb arányban, akikre kevésbé jellemző az e-ügyintézés, viszont nagyobb jelentőséggel bírnak a materiális értékek. Ugyanakkor ez a lázadás a „másság" iránti erőteljesebb toleranciával is együtt jár, valamint – némiképp ellentmondásosan – a lecsúszástól való félelemmel. A szlovákiai magyar fiatalok esetében a normakövetés elleni lázadás és élettel való elégedetlenség kiegészül a virtuális világ biztosította kapcsolattartási és szórakozási lehetőségekkel. Az erdélyi magyar ifjúságcentristák sajátossága, az általános jellemzők mellett, az önállóság és az alkotó tevékenységek fontossága.

Hogy néz ki a demokráciával elégedettebbek „profilja"? A legelégedettebbek az erdélyi magyar fiatalok, legkevésbé pedig a kárpátaljaiak. A demokráciával való elégedettség – a vajdasági magyar fiatalok kivételével – általában összekapcsolódik a saját helyzet/magyarságuk pozitívabb megélésével. Emellett megjelenik a többségi társadalommal szembeni pozitívabb viszonyulás, például a politikusok, mint befolyásos társadalmi csoport, elfogadóbb megítélésében. A szlovákiai magyar fiatalok esetében ez kiegészül azzal a sajátossággal, hogy a demokráciával elégedettebbek az átlagosnál nagyobb arányban gondolják azt, hogy a felvidéki magyar kisebbség a szlovák nemzet része. A kárpátaljai magyar fiatalok esetében – a brubakeri triád harmadik elemeként – a magyarországi magyarok iránti erőteljesebb rokonszenv is megjelenik. Ugyanakkor körükben a demokráciával elégedettebbeket az is jellemzi, hogy az ifjúság szempontjából kevésbé gondolják problémának a hátrányos helyzetet, és súlyosabbnak ítélik a kisebbségi helyzetet. A vajdasági magyar fiatalok elégedettségének is fontos jellemzője, hogy kevésbé látják problémának a hátrányos helyzetet, míg az átlagosnál rokonszenvesebbnek gondolják a befolyásos társadalmi csoportokat, és fontosabbak számukra a személyes kapcsolatok, valamint a materiális értékek. A szlovákiai magyar fiatalok közül a vidéken élők elégedettebbek a demokrácia működésével. Az elégedettebbek további sajátossága, hogy kevésbé preferálják a társasági, bulizós szabadidős tevékenységeket, de az átlagosnál jóval érdeklődőbbek a hírek iránt, sikerorientáltabbak, kevésbé fontos számukra a hagyományos értékrend, és elfogadóbbak a „mássággal". Az intenzívebb hírfogyasztás az erdélyi magyar fiatalok esetében is hangsúlyosabban jellemzi a demokrácia működésével elégedettebbeket. Ezzel egyidejűleg, az átlagosnál jóval csekélyebb mértékben választják az alkotó szabadidős tevékenységeket, mint kevésbé elégedett társaik. A fiatalabbak köréből kerülnek ki inkább az elégedettebbek, akik – a szlovákiai magyar fiatalokkal ellentétben – elutasítóbbak a „mássággal" szemben, és pozitívabban viszonyulnak a befolyásos társadalmi csoportokhoz, valamint a világhatalmakhoz. Magyarságukat, akárcsak a kárpátaljai fiatalok, nagyobb arányban élik meg pozitívan, mint a demokrácia működésével kevésbé elégedettek.

Megpróbáljuk összefoglalni a politikai érdeklődés általános és sajátos jellemzőit. A leginkább érdeklődőek a vajdaságiak, a legkevésbé pedig az erdélyi magyar fiatalok. A regresszióelemzés segítségével létrehozott modell a szlovákiai magyar fiatalok politikai érdeklődéséből magyaráz a legtöbbet. A politikai érdeklődés legerősebb jellemzője körükben – akárcsak az erdélyi fiatalok esetében is – a sokkal erőteljesebb hírfogyasztás. Kevésbé jellemző rájuk a plázázó szabadidőtöltés, és fontosabbnak ítélik a hagyományos értékrendet, mint a politika iránt kevésbé érdeklődő kortársaik. A kárpátaljai magyar fiatalok politikai érdeklődésében a magyarsághoz való viszonyulás – akárcsak a demokrácia működésével való elégedettségben – szignifikáns befolyással bír. A politika iránt jobban érdeklődők az átlagosnál jóval kisebb arányban gondolják azt, hogy a magyarságukhoz „állam-

polgári" magyarságra lenne szükség. Kevésbé gondolják azt is, hogy a kárpátaljai magyarság a többségi nemzet része lenne, valamint nem ítélik az ifjúság szempontjából jelentős problémának a lecsúszás veszélyét. A vajdasági magyar fiatalok közül a politika iránt erőteljesebben érdeklődők rosszabb felszereltségű, de az átlagosnál több szobaszámú lakásokban élnek. Jóval sikerorientáltabbak, mint a politika iránt kevésbé érdeklődők, jellemzőbb rájuk a sportoló szabadidőtöltés, és kevésbé gondolják azt, hogy a magyarságukhoz „vállalt" magyarság kellene. Az erdélyi magyar fiatalok körében a politika iránti érdeklődés azok sajátossága, akik hangsúlyosabb hírfogyasztók, és fontosabbnak ítélik a hagyományos értékeket, ugyanakkor kevésbé sikerorientáltak – ellentétben a vajdaságiakkal –, és ritka esetükben is a plázázó szabadidőtöltés, míg az átlagosnál magasabb a magaskultúrafogyasztás iránti igényük. A regionális különbségek jelentősek a fiatalok politikai érdeklődése esetében is.

A következőkben a politikai paletta különböző szegmenseiről – jobboldaliságról, liberális nyitottságról, szociális biztonságot preferálókról – próbálunk meg képet alkotni.

Mi jellemzi a jobboldali fiatalt? A leginkább jobboldaliak a szlovákiai magyar fiatalok, a legkevésbé a vajdaságiak. A szlovákiai magyar fiatalok jobboldaliságának legerősebb jellemzője a „másság" nagyon erős elutasítása. A jobboldalibb fiatalok nem gondolják azt, hogy az általános rossz gazdasági helyzet az ifjúságot veszélyeztető fontos probléma lenne, hatványozottabban fontos számukra a hagyományos értékrend, és az átlagosnál rokonszenvesebbek számukra az oroszok. A vajdasági magyar fiatalok jobboldaliságának leghangsúlyosabb attribútuma az, hogy sokkal kevésbé preferálják az alkotó szabadidőt, mint a kevésbé jobboldaliak, illetve sokkal fontosabb számukra a „cselekvő" magyarság – magyar szervezetre/pártra szavazni és magyar nyelven végezni tanulmányaikat. A kárpátaljai fiatal jobboldaliak jelentősen jobbnak ítélik családjuk anyagi hátterét, mint a kevésbé jobboldaliak. Az erdélyi magyar fiatal jobboldaliak nagyobb hangsúlyt fektetnek az internet biztosította tanulási és munkavégzési lehetőségekre, ugyanakkor kevésbé jellemző rájuk az önállóság, pozitívabban látják a saját csoportjukat (és a többi határon túli magyar közösséget), és negatívabban viszonyulnak a többségi nemzetiségűekhez. Az etnikai törésvonal tehát erős jellemzője jobboldaliságuknak.

Hogy néz ki a liberális nyitottságot fontosnak ítélők „profilja"? Erős általános jellemvonásuk a „másság" jelentősebb mértékű elfogadása. Az ifjúságcentrizmus is fontos magyarázó erővel bír, a felnőtt világ ellen lázadók körében gyakoribb ez a politikai attitűd, akárcsak az erőteljesebb sikerorientáltság. A szlovákiai és erdélyi magyar fiatalok esetében ez – közös jellemzőként – kiegészül a befolyásos társadalmi csoportok iránti erősebb ellenszenvvel, amely elsősorban az egyházi vezetők, majd a politikusok ellen irányul. A szlovákiai magyar liberális nyitottságúakra pozitívan hat a családi kulturális tőke, felülreprezentált ez az attitűd a magas iskolai végzettségűek körében, és pozitívan befolyásolja a szülők (magas) iskolai végzettsége is.

A vajdasági magyar fiatalok liberális nyitottságát a másság erőteljesebb elfogadása mellett az is jellemzi, hogy hangsúlyosabb körükben a magaskultúra-fogyasztás, az átlagosnál kisebb jelentőséget tulajdonítanak a materiális értékeknek, ellenszenvesebbnek látják a magyarországi magyarokat, és ifjúságcentristábbak, mint azok a kortársaik, akik számára kevésbé fontos a liberális nyitottság. A kárpátaljai magyar fiatalok liberális nyitottságának a sikerorientáltság mellett fontos jellemzője, hogy sokkal csekélyebb mértékben gondolják kisebbségi közösségüket a magyar nemzet részének, mint kortársaik. Az erdélyi magyar fiatalok esetében a „másság" elfogadása és az ifjúságcentrizmus mellett, kiemelt szerepet játszik a társasági, bulizós szabadidőtöltés, emellett jobban felszerelt, de kevesebb szobaszámú lakásokban élnek, mint a liberális nyitottságot elutasítóbbak.

Végül mi mondható el a szociális biztonságot preferáló fiatalokról? A kárpátaljai és az erdélyi magyar fiatalok körében jelentkezik hangsúlyosabban ez a politikai attitűd. A kárpátaljai magyar fiatalok esetében ez elsősorban a befolyásos társadalmi csoportokkal szembeni nagyon erős ellenszenvvel jár együtt, valamint a hátrányos helyzetű csoportok erősebb elfogadásával. A vajdasági magyar fiatalok közül azok számára fontos ez a jellegű szociális biztonság, akik – a kárpátaljaiakkal ellentétben – erősebben rokonszenveznek a befolyásos társadalmi csoportokkal, de ellenszenvesebbnek ítélik a világhatalmakat és a másságot, és szüleikre magasabb iskolai végzettség jellemző. A szlovákiai magyar fiatalok esetében a kisebbségi magyarokkal szembeni erősebb ellenszenv és a magyarországi magyarok iránti erősebb rokonszenv mellett a társadalmi felelősségvállalás is egy jóval jellemzőbb attitűd. Az erdélyiek közül a fiatalabbak azok, akik fontosnak gondolják ezt a típusú szociális biztonságot, akikre az átlagosnál jóval jellemzőbb a társasági szabadidőtöltés, és kevésbé elkötelezettek a társadalmi szervezetek iránt.

Összességében talán elmondható, hogy ha egy síkon próbáljuk elképzelni a régió magyar fiataljainak politikai attitűdjeit, akkor a két legtávolabbi ponton a vajdaságiak és a kárpátaljaiak állnak, a kárpátaljaiak egy hagyományosabb, a vajdaságiak egy nyitottabb szemléletet tükrözve, a szlovákiai magyarok a vajdaságiakhoz közelebbi helyet foglalják el, az erdélyiek pedig bizonyos kérdésekben inkább szintén ehhez a „klaszterhez" tartoznak, más kérdésekben a „hagyományosabb" értékrendet tükrözik.

Az eredmények jelzik, hogy politikai viszonyulás szempontjából nem(/sem) létezik egységes Kárpát-medencei magyar ifjúság, lényeges regionális sajátosságok jelentkeznek, amelyek csak az adott régió (és ország) társadalmi-politikai-gazdasági kontextusába ágyazva értelmezhetőek. Ez lenne a tanulmányban feltárt politikai attitűd-mintázatok elemzésének egy következő lépése: kontextualizálni a körülvevő közeg vonatkozásában, összehasonlítani a korábbi kutatások által jelzett tendenciákkal, valamint a nemzetközi mérések ifjúságra vonatkozó adataival, és tipologizálni, hogy jobban megragadhatóak és értelmezhetőek legyenek mind a sajátosságok, mind az általános aspektusok.

Irodalomjegyzék

Amnå, Erik – Ekman, Joakim 2014. Standby Citizens. Diverse Faces of Political Passivity. *European Political Science Review* 6/2, 261–281.

Barna Gergő – Kiss Tamás 2013. *Erdélyi magyar fiatalok 2013.* Kutatásjelentés. https://issuu.com/rmdsz/docs/ispmn_ifi2013_barna-kiss__1_ (2016. 11. 24.)

Bauerlein, Mark 2009. *The Dumbest Generation. How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jeopardizes Our Future*. New York, NY: Penguin.

Bauman, Zygmunt 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich 2003. *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég Kiadó.

Bennett, W. Lance – Wells, Chris – Rank, Allison 2009. Young Citizens and Civic Learning. Two Paradigms of Citizenship in the Digital Age. *Citizenship Studies* 13/2, 105–120.

Brubaker, Rogers 2000. *Nationalism reframed*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cohen, Cathy – Kahne, Joseph 2012. *Participatory Politics. New media and Youth political Action*. http://ypp.dmlcentral.net/sites/all/files/publications/YPP_Survey_Report_FULL.pdf. (2016. 12. 05.)

Csata Zsombor 2000. Ifjúságcentrizmus és politikai attitűdök az erdélyi középiskolások körében. In: Veres Valér (szerk.): *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban.* Budapest – Kolozsvár: Új Mandátum – Limes Kiadó.

Gábor Kálmán (szerk.) 1993. *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái.* Szeged.

Flash Eurobarometer 401, 2014. *Young people and drugs*. Report 2014. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_401_en.pdf (2016. 11. 28.)

Henn, Matt – Weinstein, Mark – Wring, Dominic 2006. A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain. *British Journal of Politics and International Relations* 4/2, 167–192.

Kiss Tamás 2000. Ifjúsági életszakasz és jövőstratégiák az észak-erdélyi nagyvárosok középiskolásai körében. In: Veres Valér (szerk.): *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban.* Budapest – Kolozsvár: Új Mandátum – Limes Kiadó.

Lepcsényi Lilla 2007–2008. A közvélemény operacionalizálása és a nem válaszolás értelmezésének lehetőségei. *Jel-Kép* 2007/4 – 2008/1: 13–38.

Manning, Nathan 2013. I Mainly Look at Things on an Issue by Issue Basis. Reflexivity and Phronesis in Young People's Political Engagements. *Journal of Youth Studies* 16/1, 17–33.

McCaffrie, Brendan – Marsh, David 2013. Beyond Mainstream Approaches to Political Participation. A Response to Aaron Martin. *Australian Journal of Political Science* 48/1, 112–117.

Mouffe, Chantal 2005. *On the Political*. London: Routledge.

Norris, Pippa 2004. *Young People & Political Activism. From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice?* Report for the Council of Europe Symposium: Young People and Democratic Institutions: From Disillusionment to Participation, Strasbourg, 27th–28th November 2003. http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/COE%20Young%20People%20and%20Political%20Activism.pdf (2016. 12. 02.)

O'Toole, Therese 2003. Engaging Young Peoples Conceptions of the Political. *Children's Geographies* 1/1, 71–90.

Sólyom Andrea 2011. Politikai kultúra és társadalmi értékek. In: Kiss Tamás – Barna Gergely (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés.* Budapest – Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó. 261–292.

Special Eurobarometer 437, 2015. *Discrimination in the EU in 2015.* Report. http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/ebs_437_en.pdf (2016. 11. 28.)

Standard Eurobarometer 83, 2015. *Public opinion in the European Union*. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (2016. 11. 28.)

Szabó Andrea (szerk.) 2014. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/racionalisan-lazado-hallgatok-2_online_small.pdf (2016. 11. 20.)

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.) 2009. *Ifjúság2008. Gyorsjelentés*. www.ncsszi.hu/download.php?file_id = 785 (2016. 11. 22.)

Székely Levente (szerk.) 2013. *Magyar ifjúságkutatás 2012*. http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (2016. 11. 22.)

Twenge, Jean – Campbell, Keith 2009. *The Narcissism Epidemic. Living in the Age of Entitlement*. New York: Free Press.

Watts, Meredith – Zinnecker, Jürgen 1993. Ifjúsági kultúra és politika a német fiatalok körében: az ifjúságcentrizmus hatásai. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged: Szociológiai Műhely. 71–77.

Weinstein, Emily 2014. The Personal Is Political on Social Media. Online Civic Expression Patterns and Pathways Among Civically Engaged Youth. *International Journal of Communication* 8, 210–233.

Vromen, Ariadne – Collin, Philippa 2010. Everyday Youth Participation? Contrasting Views from Australian Policymakers and Young People. *Young* 18/1, 97–112.

Xenos, Michael – Vromen, Ariadne – Loader, Brian 2014. The Great Equalizer? Patterns of Social Media Use and Youth Political Engagement in Three Advanced Democracies. *Information, Communication & Society* 17/2, 151–167.

W1 = http://www.vajma.info/cikk/ tukor/5069/Vegel-Szerbia--a-baloldal-nelkuli-tarsadalom. html (2016. 11. 22.)

W2 = http://rmdsz.ro/home/page/magunkrol#sthash.rPAUC2an.dpuf (2016. 11. 22.)

W3 = http://parameter.sk/rovat/paravelemeny/2013/07/24/bal-jobb-lib-konz-szlovak-partok-valasztok-szemeben (2016. 11. 22.)

Melléklet

1. melléklet

Az ifjúságcentrizmus-mutató kialakítása

Az alábbi tíz kijelentéssel dolgoztunk (1–7 skála, 1 – nem értek egyet, 7 – egyetértek), ezeket összevontuk egy mutatóvá, így az értékek egy 10–70 skálán mozognak, mivel a 2-es, 4-es és 5-ös válaszalternatívák az elemzés során fordított értékeket kaptak.

1. Társadalmunkban mindenhol ellenségeskedést tapasztalsz a fiatalokkal szemben.
2. Társadalmunk mindent megtesz a fiatalokért.
3. A fiataloknak nem szabad mindent eltűrniük munkahelyükön, hanem ha kell, vissza kell vágniuk.
4. Tulajdonképpen sokat köszönhetek a szüleimnek.
5. Törekszem arra, hogy megértsem szüleimet, még ha ez időnként nehezen is megy.
6. A fiatalok problémáit valójában nagyon kevés felnőtt érti meg.
7. Nem sokat adok a felnőttek tapasztalataira, inkább a magaméra hagyatkozom.
8. A hasonló korú barátaimtól több tapasztalatot szerzek, többet tanulok, mint a szüleimtől.
9. A szüleim állandóan beleszólnak olyan dolgokba, amik nem tartoznak rájuk.
10. Általában a rendőrök durván bánnak a fiatalokkal

2. melléklet

A lakás felszereltségének indexe

A 18 felsorolt itemet összevontuk egy mutatóba, amely 0-tól 18-ig terjedő értékeket vehet fel, annak megfelelően, hogy a felsorolt kategóriák közül mivel rendelkezik a megkérdezett lakása/háztartása.

3. melléklet

Digitális eszközellátottság mutatója

A kilenc eszközre vonatkozó kérdéssort összevontuk egy mutatóba, amely 0-tól 9-ig terjedő értékeket vehet fel, annak megfelelően, hogy a felsorolt kategóriák közül mivel rendelkezik a megkérdezett.

4. melléklet

Szubjektív anyagi helyzet (összevont kategóriák)
Hogy érzed, családod anyagilag…?

1. gondok nélkül él
2. beosztással jól kijön
3. éppen hogy meg tud élni, vagy rosszabb

5. melléklet

5.1. Az iskolázottság mint a családi kulturális tőke egyik mutatója – saját és szülei (főkomponens)

Magyarázott variancia: 58,246%	**faktorsúlyok**
Apa legmagasabb iskolai végzettsége	0,841
Anya legmagasabb iskolai végzettsége	0,841
Megkérdezett legmagasabb iskolai végzettsége	0,577
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

5.2. Külön a szülők iskolai végzettsége (főkomponens)

Magyarázott variancia: 78,636%	**faktorsúlyok**
Apa legmagasabb iskolai végzettsége	0,887
Anya legmagasabb iskolai végzettsége	0,887
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6. melléklet

A 26 társadalmi értéket felsorakoztató kérdéssorból kialakított hét főkomponens (1–5 skála, 1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

6.1. Hagyományos értékek

Magyarázott variancia: 56,699%	**faktorsúlyok**
Istenben való hit mint erőforrás a mindennapokban	0,842
a vallás	0,825
magyarságod	0,668
a hagyományok tisztelete (a tiszteletreméltó szokások megőrzése)	0,657
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6.2. Normakövetés

Magyarázott variancia: 57,037 %	**faktorsúlyok**
erkölcsösség (olyan erkölcsi szabályok szerint élni, ahogyan azt szüleidtől tanultad)	0,799
megbecsülés (hogy felnézzenek rád azok, akiknek a véleményére adsz)	0,754
mértékletesség (hogy tetteidben a józan középutat kövesd)	0,71
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6.3. Materiális értékek

Magyarázott variancia: 54,141 %	**faktorsúlyok**
a pénz	0,828
hogy mindig megszerezhesd és megvehesd, amit akarsz	0,704
a munka	0,666
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6.4. Sikerorientáltság

Magyarázott variancia: 54,11 %	**faktorsúlyok**
hogy mindig elérd a kitűzött céljaidat	0,75
siker	0,74
önmegvalósítás	0,732
szakmai érvényesülés	0,721
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6.5. Társadalmi felelősségvállalás, filantrópia

Magyarázott variancia: 54,426 %	**faktorsúlyok**
hogy segíthess másokon	0,795
hogy tiszteletben tartsd mások véleményét	0,757
hogy a környezetedben felmerülő közösségi problémákkal foglalkozz	0,698
jó viszonyban lenni az emberekkel	0,697
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6.6. Önállóság

Magyarázott variancia: 54,309 %	**faktorsúlyok**
vezetésre és döntésre való jog	0,777
változatos élet (kihívásokkal, új dolgokkal és változásokkal)	0,768
személyes szabadság (hogy kötetlenül élj, azt tedd, amit jónak látsz)	0,659
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

6.7. Személyes kapcsolatok

Magyarázott variancia: 55,06%	**faktorsúlyok**
szerelem/boldogság	0,817
igaz barátság (közeli barátok léte, akik mindenben mellettem állnak)	0,742
család (családalapítás, a család fenntartása)	0,658
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7. melléklet

Mely tevékenységeket milyen gyakorisággal végez – a 27 itemből kialakított hét főkomponens (1–10 skála, 1 – soha, 10 – nagyon gyakran)

7.1. Magaskultúra-fogyasztó

Magyarázott variancia: 51,482%	**faktorsúlyok**
színházba járni	0,78
könyvtárba járni	0,765
könyvet olvasni	0,748
szakkörön, képzéseken részt venni	0,672
hangversenyre, operába járni	0,608
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7.2. Alkotó

Magyarázott variancia: 63,586%	**faktorsúlyok**
zenélni/festeni/rajzolni	0,797
írni (saját blogot vagy verset, prózát)	0,797
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7.3. Digitális szabadidős

Magyarázott variancia: 56,451%	**faktorsúlyok**
csetelni	0,821
Facebookon/Twitteren lógni, posztolni	0,8
filmeket nézni otthon (PC/laptop/tablet)	0,692
zenét hallgatni	0,682
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7.4. Sportoló

Magyarázott variancia: 60,835%	**faktorsúlyok**
fitneszszalonba, konditerembe járni	0,817
sportolni, kocogni	0,788
uszodába vagy szaunába járni	0,732
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7.5. Hírfogyasztó

Magyarázott variancia: 84,113%	**faktorsúlyok**
újságot, híreket olvasni	0,917
híreket olvasni online	0,917
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7.6. Társasági

Magyarázott variancia: 52,041%	**faktorsúlyok**
klubokba, partikra járni	0,815
kocsmába/sörözőbe/borozóba járni	0,737
barátokkal együtt lógni, beszélgetni	0,72
moziba járni	0,597
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

7.7. Plázázó

Magyarázott variancia: 56,816%	**faktorsúlyok**
kozmetikushoz, fodrászhoz járni	0,793
plázába járni	0,763
szoláriumba járni	0,702
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

8. melléklet

Az ifjúság legsúlyosabb problémái – a 21 itemből kialakított öt főkomponens (1–4 skála, 1 – nagyon nagy mértékben gond, 4 – egyáltalán nem gond)

8.1. Általános rossz gazdasági helyzet

Magyarázott variancia: 57,358%	**faktorsúlyok**
pénztelenség, alacsony keresetek	0,82
szegénység, létbizonytalanság	0,788
munkanélküliség	0,735
lakáshelyzet	0,679
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

8.2. Lecsúszás

Magyarázott variancia: 78,857%	**faktorsúlyok**
alkoholizmus	0,896
kábítószer elterjedése	0,889
bűnözés	0,879
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

8.3. Értékek válsága

Magyarázott variancia: 51,247%	**faktorsúlyok**
értéknélküliség	0,818
erkölcsi romlás	0,79
céltalanság	0,748
kulturálatlanság, igénytelenség	0,648
a család válsága, a családi értékek megrendülése	0,638
kilátástalan jövő	0,628
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

8.4. Hátrányos helyzet

Magyarázott variancia: 55,832%	**faktorsúlyok**
a megfelelő iskolázottság, képzettség hiánya	0,783
rossz családi körülmények	0,751
tanulási lehetőségek beszűkülése (anyagi okok miatt)	0,727
növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	0,727
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

8.5. Kisebbségi helyzet

Magyarázott variancia: 63,731%	**faktorsúlyok**
anyanyelven való továbbtanulási lehetőségek hiánya	0,798
államnyelv nem kellő mértékű ismerete	0,798
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

9. melléklet

Rokonszenv-ellenszenv index – a 23 csoportból kialakított hat főkomponens (1–5 skála, 1 – nagyon ellenszenvesek, 5 – nagyon rokonszenvesek)

9.1. Többségi nemzetek

Magyarázott variancia: 58,37%	**faktorsúlyok**
Szlovákok	0,874
Szerbek	0,857
Ukránok	0,755
Románok	0,516
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

9.2. Kisebbségi magyarok

Magyarázott variancia: 71,445%	**faktorsúlyok**
Vajdasági (szerbiai) magyarok	0,927
Felvidéki (szlovákiai) magyarok	0,881
Kárpátaljai (ukrajnai) magyarok	0,834
Erdélyi (romániai) magyarok	0,727
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

9.3. Világhatalmak

Magyarázott variancia: 49,175%	**faktorsúlyok**
Kínaiak	0,758
Zsidók	0,712
Németek	0,693
Amerikaiak	0,638
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

9.4. A „másság”

Magyarázott variancia: 62,072%	**faktorsúlyok**
Kábítószer-fogyasztók	0,795
Skinheadek, bőrfejűek	0,787
Homoszexuálisok	0,782
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

9.5. Hátrányos helyzetű csoportok

Magyarázott variancia: 51,358%	**faktorsúlyok**
Menekültek/migránsok	0,806
Romák	0,721
Munkanélküliek	0,61
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

9.6. Befolyásos társadalmi csoportok

Magyarázott variancia: 54,326%	**faktorsúlyok**
Politikusok	0,829
Újgazdagok	0,77
Egyházi vezetők/elöljárók	0,591
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

10. melléklet

Internethasználat – a 14 itemből kialakított három főkomponens (1–5 skála, 1 – soha, 5 – naponta)

10.1. E-ügyintézés

Magyarázott variancia: 63,638%	**faktorsúlyok**
Hivatalos űrlapok (nyomtatványok) letöltése közintézmény honlapjáról	0,896
Kitöltött hivatalos űrlapok (nyomtatványok) elküldése interneten keresztül	0,887
Információk keresése állami intézmény, hivatal honlapjáról	0,802
Online vásárlás (az elmúlt 3 hónapban)	0,559
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

10.2. Tanulás és munka

Magyarázott variancia: 61,65%	**faktorsúlyok**
Elektronikus levelezés (e-mail)	0,807
Munkavégzés	0,798
Tanulás	0,749
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

10.3. Kapcsolattartás és szórakozás

Magyarázott variancia: 53,342%	**faktorsúlyok**
Csetelés	0,825
Facebook, közösségi oldalak böngészése	0,798
Filmek, zenék online nézése/hallgatása	0,714
Fotók megosztása (pl. Instagram)	0,633
Filmek, zenék letöltése	0,663
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

11. melléklet

Facebook-háló homogenitása – a magyar és a többségi nemzetiségű Fb-ismerősök főkomponense

Magyarázott variancia: 92,462%	**faktorsúlyok**
FB-ismerősökből kb. hány százalék magyar	0,962
FB-ismerősökből kb. hány százalék többségi nemzetiségű	–0,962
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

12. melléklet

Élvezeti szerek fogyasztása – főkomponens

Magyarázott variancia: 61,65%	**faktorsúlyok**
dohányzás	0,739
drog/hangulatjavító kipróbálása	0,732
alkoholfogyasztás	0,685
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

13. melléklet

13.1 Szerinted a kárpátaljai/vajdasági/felvidéki/erdélyi magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?

1. igen 0 nem

13.2. Szerinted a kárpátaljai/vajdasági/felvidéki/erdélyi magyarok részét képezik-e az ukrán/szerb/szlovák/román nemzetnek?

1. igen 0 nem

14. melléklet

A magyarságához való viszonyulás 8 iteméből kialakított két főkomponens (1–5 skála, 1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 – teljes mértékben egyetért)

14.1. Magyarsága iránt pozitív főkomponens

Magyarázott variancia: 46,443%	**faktorsúlyok**
Előnyt jelent	0,765
Könnyíti az életemet	0,753
Büszkeséggel tölt el	0,641
Természetes dolog	0,542
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

14.2. Magyarsága iránt negatív főkomponens

Magyarázott variancia: 47,355%	**faktorsúlyok**
Hátrányt jelent	0,813
Politikai kihívás	0,635
Szégyennel tölt el	0,596
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

15. melléklet

Mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson – a 13 itemből kialakított négy főkomponens (1–5 skála, 1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 – teljes mértékben egyetért)

15.1. „adott" magyarság

Magyarázott variancia: 47,559%	**faktorsúlyok**
mindkét szülő magyar	0,761
magyar legyen az anyanyelve	0,726
magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	0,653
legalább egyik szülő magyar legyen	0,608
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

15.2. „vállalt" magyarság

Magyarázott variancia: 50,831%	**faktorsúlyok**
ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	0,775
magyarnak tartsa magát	0,751
tisztelje a piros-fehér-zöld zászlót	0,718
jól beszéljen magyarul	0,594
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

15.3. „cselekvő" magyarság

Magyarázott variancia: 64,302%	**faktorsúlyok**
magyar nyelven folytassa tanulmányait minden szinten	0,815
élete legnagyobb részében magyarok között éljen	0,801
saját országában/régiójában magyar pártra/politikai szervezetre szavazzon	0,79
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

15.4. „állampolgári" magyarság

Magyarázott variancia: 71,781%	**faktorsúlyok**
magyar állampolgár legyen	0,847
Magyarországon szülessen	0,847
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis)	

16. melléklet

Mit tekintesz szülőföldednek? Mit tekintesz hazádnak? – 4-4 dummy változót hoztunk létre a válaszokból: „Ukrajnát/Szerbiát/Szlovákiát/Romániát", „Kárpátalját/Vajdaságot/Felvidéket/Erdélyt", „Magyarországot vagy a történelmi Magyarországot", „A települést, ahol született, vagy a települést, ahol él".

17. melléklet

Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel?
(skála: 1–7, 1 – egyáltalán nem, 7 – teljes mértékben)

	Régió	N	átlag	szórás
1. A szociális ellátást az államnak biztosítania kell, akár adóemelés árán is.	Ukrajna/Kárpátalja	417	4,85	1,924
	Szerbia/Vajdaság	422	4,02	1,891
	Szlovákia/Felvidék	549	4,4	1,979
	Románia/Erdély	912	4,22	2,028
	Összesen	2300	4,34	1,99
2. Az egészségügyi ellátás privatizációját segíteni kellene.	Ukrajna/Kárpátalja	409	4,8	2,096
	Szerbia/Vajdaság	409	3,46	2,049
	Szlovákia/Felvidék	505	4,32	2,049
	Románia/Erdély	904	4,94	1,894
	Összesen	2227	4,5	2,069
3. Az állampolgári szabadságjogok korlátozása elfogadható a terrorizmus elleni harcban.	Ukrajna/Kárpátalja	397	3,97	2,071
	Szerbia/Vajdaság	392	3,64	2,025
	Szlovákia/Felvidék	522	4,38	1,937
	Románia/Erdély	858	4,06	1,984
	Összesen	2169	4,04	2,01
4. Az óvodák/napközik és a gyereknevelés állami támogatását jelentősen növelni kellene.	Ukrajna/Kárpátalja	451	6,38	1,018
	Szerbia/Vajdaság	441	5,85	1,301
	Szlovákia/Felvidék	578	5,91	1,203
	Románia/Erdély	928	5,79	1,35
	Összesen	2398	5,94	1,267
5. Az Európán kívüli bevándorlóktól megkövetelhető, hogy elfogadják az értékeinket és kultúránkat.	Ukrajna/Kárpátalja	430	5,87	1,536
	Szerbia/Vajdaság	434	5,87	1,561
	Szlovákia/Felvidék	577	6,12	1,367
	Románia/Erdély	924	5,54	1,843
	Összesen	2365	5,8	1,646
6. Az azonos neműek házasságát törvényessé kellene tenni.	Ukrajna/Kárpátalja	438	1,62	1,376
	Szerbia/Vajdaság	431	3,27	2,109
	Szlovákia/Felvidék	560	2,92	2,05
	Románia/Erdély	911	2,58	1,953
	Összesen	2340	2,61	1,987
7. A politikában nagyobb tisztelettel kellene viszonyulni a vallásos értékekhez és elvekhez.	Ukrajna/Kárpátalja	421	5,01	1,688
	Szerbia/Vajdaság	411	3,81	1,767
	Szlovákia/Felvidék	538	4,23	1,82
	Románia/Erdély	893	3,8	1,976
	Összesen	2263	4,13	1,905
8. A könnyű drogok használatát legalizálni kellene.	Ukrajna/Kárpátalja	434	1,75	1,603
	Szerbia/Vajdaság	438	2,97	2,234
	Szlovákia/Felvidék	572	2,66	2,016
	Románia/Erdély	935	2,17	1,846
	Összesen	2380	2,36	1,967
9. Az adócsökkentés érdekében le kellene faragni az állami kiadásokat.	Ukrajna/Kárpátalja	407	5,33	1,775
	Szerbia/Vajdaság	393	5	1,678
	Szlovákia/Felvidék	516	5,41	1,64
	Románia/Erdély	894	5,2	1,749
	Összesen	2210	5,24	1,721
10. Szorgalmazni kell a globális felmelegedés elleni politikákat, még ha ezek hátráltatják is a gazdasági növekedést vagy csökkentik a foglalkoztatottságot.	Ukrajna/Kárpátalja	396	4,99	1,624
	Szerbia/Vajdaság	402	4,76	1,662
	Szlovákia/Felvidék	522	4,83	1,721
	Románia/Erdély	827	4,58	1,886
	Összesen	2147	4,75	1,764

Sólyom Andrea

AZ ELŐÍTÉLETEK RENDSZERE A MAGYARORSZÁGGAL SZOMSZÉDOS TERÜLETEKEN ÉLŐ MAGYAR NEMZETISÉGŰ 15–29 ÉVES FIATALOK KÖRÉBEN

Bevezetés

„Az előítéletről szóló diskurzus egyik problémája, hogy nehéz pusztán tudományos távolságtartással, »varázstalanítva« szemlélni, a – Bourdieu kifejezésével – »rikító hétköznapiságot« nehéz tudományos fogalmak hálójába szorítani. Vagyis nincs »értékmentes« előítélet-kutatás, mivel már maga a fogalom is feltételezi: kell lennie valakinek, aki tudja, mi a helyes ítélet, azaz az előítéletet valló ember ily módon stigmatizálódhat, és maga is előítélet tárgyává válhat."[1] Erős Ferenc gondolata plasztikusan ragadja meg az előítélet-kutatások egyik – a szerzők többsége[2] által gyakran reflektálatlan – módszertani, szemléletmódbeli problémáját. Ezen kívül több hasonló és más természetű aspektussal szükséges szembenézni az elemzés során, amelyekre a későbbiekben visszatérünk.

Az utóbbi években végzett szociológiai felmérések eredményei alapján a külhoni magyarok által érzékelt társadalmi távolság a különböző kisebbségi csoportokkal szemben relatíve nagynak bizonyult.[3] Több, a kétezres években készült vizsgálat igazolta, hogy az alacsony fokú tolerancia több tényezővel magyarázható, amelyek között az értékpreferenciák, a vallásosság, az interperszonális kommunikációs modellek, a tájékozódási gyakorlatok említhetők.[4]

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy a legfrissebb kutatási eredmények alapján vannak-e országonként különbségek abban, hogy az egyes társadalmi csoportokkal szemben milyen mértékben elfogadóak vagy elutasítóak a 15–29 év közöttiek, és mivel függ össze a fiatalok mássághoz való viszonya.

A tanulmány hasznát abban látjuk, hogy a vizsgált társadalmak etnikai összetétele változóban van, ezért állandó aktualitással bír a mássághoz való viszony és annak mozgatórugóinak értelmező elemzése, illetve a más szempontból is egyre diverzifikálódó társadalomban is szükség van az együttélés mintáinak újradefiniálására. Itt elsősorban arra gondolunk, hogy a népesség-előrejelzések szerint 2032-

[1] Erős 2005: 374.

[2] A szakirodalmi és empirikus előzmények között szereplő tanulmányok szerzőinek többsége nem reflektál az előítélet-kutatás megközelítésbeli problémájára.

[3] Papp Z. 2008; erdélyi magyar fiatalok körében Sólyom 2007, 2012, 2013.

[4] Balassa 2007; Molnár 2011; Murányi–Szabó 2007; Örkény–Váradi 2010; Sólyom 2009, 2011.

re például Hargita és Kovászna megyében – de valószínűleg a négy külhoni magyar térség egyes további területein szintén – egyes településeken a romák aránya megközelíti a lakosság felét, illetve az első osztályos korú gyermekek körében 50–80% között lesz.[5] A várható etnikai összetételbeli változás közben kiemelten fontos a fiatal generációk mássághoz való viszonya. Arra vonatkozóan, hogy a kisebbségi léthelyzet, amely a vizsgált fiatalokat jellemzi, „jót tesz-e" az elfogadásnak, a mássággal szembeni szolidaritásnak, nem rendelkezünk friss, összehasonlítható forrásokkal. Ehhez szükségünk lenne a többségi nemzethez tartozó fiatalok körében, illetve a magyarországi fiatalok körében végzett mérési eredményekre. Így nem tudjuk adatokkal alátámasztani azt a hipotézisünket, amely a hétköznapi tereptapasztalatok, illetve a médiában szórványosan megjelenő felvetések, reakciók, viták alapján fogalmazódott meg. Feltételezésünk szerint ugyanis bár a tömbben élő erdélyi magyar lakosság, ezen belül a fiatalok, az ország lakosságához viszonyítva kisebbségi léthelyzettel jellemezhetők, de a saját térségükön belül többségiként élik meg az identitásukat, amely úgy tűnik, nem a mássággal szembeni szolidaritás felé mutat. Igaz, egy korábbi elemzésünkben éppen a többségi léthelyzetre vezettük vissza a román egyetemisták elfogadóbb attitűdjét: 2002-ben a román egyetemisták részéről jóval megengedőbb viszonyulást találtunk, mint a magyar egyetemisták körében, egyaránt a romániai magyarok és a magyarországi magyarok iránt.[6] Egymásnak ellentmondanak a különböző időpontokban végzett felmérések eredményei e tekintetben: egy 2008-as romániai román, illetve erdélyi magyar fiatalok körében végzett kutatásból az derül ki, hogy a magyar fiatalok minden felsorolt társadalmi csoportot inkább elfogadnának, mint többségi társaik.[7] Továbbá a magyarországi média szocializáló, mintaközvetítő funkciója szintén nem a mássággal szembeni szolidaritást erősíti. Az utóbbi néhány évben a migránsokkal/menekültekkel, illetve a homoszexuálisokkal kapcsolatos vélekedések átgyűrűzésének nyomait láthatjuk, tapasztalhatjuk. Ide sorolhatjuk a 2016 nyarán a kommandói

[5] Csata–Kiss 2007.

[6] „Kiss Tamás a magyar nemzetiségű diákok esetében az endogám kapcsolatok preferenciája és az asszimiláció elleni védekezés közötti összefüggésre hívja fel a figyelmet. (…) A magyar és román nemzetiségű diákok közötti jelentős különbség a más nemzetiséghez tartozók elfogadását illetően akár túl is mutathat a kisebbségi léthelyzetből fakadó és táplálkozó nézőpont védekező mechanizmusain. Erdélyi magyar és román fiatalokra vonatkozó, kutatás közbeni tereptapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy ez a különbség a helyes nyelvhasználattal kapcsolatos elfogadó attitűdben is tetten érhető. A magyarul helytelenül beszélő más nemzetiségűekkel szembeni válaszreakciók, illetve a románul helytelenül beszélő más nemzetiségűekkel szembeni válaszreakciók alapján a mindennapi élethelyzetekben toleránsabb attitűd jellemzi a román nemzetiségű fiatalok csoportjait: természetesebben, elfogadóbban [… reagálnak arra], ha valaki nem beszéli hibátlanul a nyelvüket. Bár ez az elfogadás a többségi léthelyzetből is táplálkozhat. Ennek a jelenségnek a feltárása viszont az interetnikus kapcsolatok és a nyelvhasználat mélyebb vizsgálatát és elemzését tenné szükségessé" (Sólyom 2013: 113).

[7] Kiss–Barna–Sólyom 2008: 16.

falunapokon bemutatott jelenetet, a 2017-es oroszhegyi farsangi videót,[8] amelyben fiatalok, gyerekek játsszák el a menekültekkel szembeni elutasítást;[9] továbbá az élettársi viszony romániai jogi szabályozása kapcsán a politikai elit is egymásnak ellentmondó álláspontokat képvisel a homoszexuális kisebbséghez tartozókkal kapcsolatban. Közben a magyar állam külhoniakat támogató politikája miatt egyre esélyesebbek a határokon túl élő magyarok is a növekvő társadalmi távolságra, elutasításra az anyaországiak percepciójában. A magyar–magyar viszonyban ez a társadalmi távolság nem új jelenség. A magyarországiakkal szemben is kisebbségi léthelyzet jellemzi a határon túliakat, amely ambivalens percepciókkal párosul, az auto- és heterosztereotípiák „a rendszerváltás óta tapasztalt »lerománozásból« illetve a 2004-es sikertelen népszavazásból vagy akár az aktuálpolitikai tényekből is bőségesen táplálkoznak".[10] A kettős állampolgárság intézménye új elemekkel gazdagítja az identitást, de „ezek betagozódnak a kisebbségi identitás szerkezetébe: lehetőségként ugyan jelen vannak, de nem írják teljes mértékben felül a korábbi viszonyulási módokat. Ebből kifolyólag a magyar–magyar kölcsönös előítélet-rendszer fennmarad".[11] A kettős állampolgárság tehát nem eredményez kiegyenlítődést a hétköznapi tapasztalatokban, percepciókban. „Először is a regionális kötöttségek és a nemzetállami szocializáció miatt az előítéletek rendszere, a magyar–magyar etnikai látószögre kiható társadalmi távolságok újratermelődnek határon túl és Magyarországon is".[12] Továbbá azt gondoljuk, hogy az a fiatal generáció, amelyet a kutatási eredmények alapján a mássággal szembeni nyitottság alacsony mértéke jellemez, nagy valószínűséggel fog életpályája során olyan helyzetbe kerülni rövidebb-hosszabb időre továbbtanulás, csereprogramokban való részvétel, munkavállalás során, amelyben saját tapasztalatokat szerezhet a mássággal kapcsolatban, más kultúrákkal ismerkedhet meg. Valószínűleg a kontaktus-hipotézis leegyszerűsített változata alapján ezek a személyes tapasztalatok árnyalják majd a feltehetően a családból, iskolából, médiából, kortárscsoportból tanult sztereotípiákból táplálkozó, mássághoz való viszonyt.

A tanulmány első részében a téma elméleti, módszertani és empirikus megközelítéseiből válogatunk, és olyan kapaszkodókat keresünk, amelyeket a szöveg második részében az elemzés során hasznosíthatunk.

[8] W1, 00:58-tól 03:58-ig.
[9] Ezekről az eseményekről több publicisztika látott napvilágot, például: W2, W3.
[10] Papp Z. 2012: 110.
[11] Papp Z. 2014: 149.
[12] Papp Z. 2014: 150.

Elméleti és empirikus előzmények

Tolerancia, előítéletek, társadalmi távolság

Az elmúlt két és fél évtizedben számos vizsgálat bizonyította, hogy a demokráciák állampolgárai befogadóbbak a más értékekkel vagy viselkedésmintákkal jellemezhető egyénekkel és csoportokkal szemben, mint az önkényuralmi rendszerek polgárai.[13]

A társadalmi távolság és az előítéletesség egymáshoz való viszonyáról több megközelítés terjedt el. Az egyik álláspont szerint a társadalmi távolság az előítéletesség mértékének mutatója. „Az előítéletes gondolkodás legalapvetőbb pszichológiai feltétele a saját csoport (ingroup) és a külcsoportok (outgroup) megkülönböztetése. (…) A szociálpszichológiában viszonylag hosszú múltra tekint vissza az a megközelítés, amely a »társadalmi távolság« fogalma alapján vizsgálja a csoportok közötti viszonyokat. E szerint az egyén saját csoportja és a különféle külcsoportok közötti társadalmi távolság a csoportok tagjai közötti interakciók alapján meghatározható, és így következtethetünk a külcsoportokkal szembeni előítéletek és diszkriminatív beállítottságok mértékére."[14] Egy másik álláspont a társadalmi távolságot „bizonyos csoportközi viselkedési normák támogatása"-ként említi, „amelyek motívuma lehet az előítélet, de nem feltétlenül az".[15] Egy, a magyarországi és nemzetközi előítélet-kutatások módszertani problémáival foglalkozó tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy „több kutatásban nem válik külön az előítéletesség, a diszkrimináció, a társadalmi távolság, az idegen- vagy cigányellenesség fogalma".[16]

A tolerancia mérésére szolgáló társadalmi távolság mögöttes tényezői között előítéletek, sztereotípiák és általánosított hétköznapi tapasztalatok egyaránt állhatnak, ezek beazonosítására azonban nem alkalmasak a hipotetikus helyzetekre adott válaszok.

Az empirikus előzmények között az előítéletesség több, különféle mérési módját találjuk. A Bogardus-skála mellett számos vizsgálat egy-egy viszonytípusra koncentrálva próbálja megragadni az előítéletességet. Például Örkény–Szabó, majd Csákó és Murányi középiskolások, illetve egyetemi hallgatók körében végzett adatfelvételei a padtársi viszonyra fókuszálnak, és a zavarna/nem zavarna dichotóm változóval operálnak.[17] Egy további mérési mód a hipotetikus helyzetek megfogalmazása különböző társadalmi csoportokkal kapcsolatban, például tün-

[13] Inglehart 2000; Karstedt 2006.
[14] Fábián–Sik 1996: 382.
[15] Kovács 2007: 197.
[16] Erőss–Gárdos 2007: 20.
[17] Örkény–Szabó 1998; Murányi–Szabó 2007; Csákó 2011; Murányi 2012.

tetésen való részvétel valamely csoport diszkriminációja esetén.[18] Az említetteken kívül egyes társadalmi csoportokra vonatkozó kijelentések megfogalmazása és skálán való mérése szolgál az előítéletesség elemzési eszközeként.[19] A GeneZYsben használt rokonszenves-ellenszenves skálával azonos mérési móddal is találkozunk a kutatási előzmények között, például egy 1997-ben soproni és salgótarjáni 16–17 éves fiatalok és szüleik körében készült vizsgálatban.[20] Ennek eredményei alapján legkevésbé az etnikai, leginkább a valamilyen „devianciával" rendelkező csoportok (kábítószeresek, skinheadek, homoszexuálisok) bizonyultak ellenszenvesnek a fiatalok és szüleik számára. A szociodemográfiai mutatók alapján általában előítéletesebbek a fiúk és a katolikusok (más vizsgálatokban a reformátusok). Murányi négy főkomponenst hozott létre az említett skálákból: az etnocentrikus, a deviancia-, a politika-ellenszenvet, valamint a bőrfejűek iránti rokonszenvet.[21]

A rokonszenv-ellenszenv skála több teret enged a helyzettől független mérlegelésnek Székelyi és szerzőtársai szerint, mint például a padtársi vagy a szomszédsági viszony elfogadásának mérése. 1994-es és 2000-es vizsgálatukban így a rokonszenv-ellenszenv skálát is használják, a felsorolt csoportokból pedig három főkomponenst hoznak létre: problémás etnikai kisebbségek, „a történeti-ideológiai narratíva mentén megkülönböztetett" etnikai csoportok és deviánsnak tartott csoportok.[22] Kovács András szintén használja a rokonszenv-hőmérőt is, kilencfokú skálán, 2006–2013 között a magyarországi felnőtt lakosság körében végzett adatfelvételeket. 2013-ra az összes felsorolt csoportot (arabok, cigányok, négerek, románok, kínaiak, svábok, zsidók) inkább ellenszenvesnek érzékelik a megkérdezettek.[23] Balassa Szilvia és Kovács András húsz magyarországi, vegyes lakosságú településen,[24] illetve a magyarországi felnőtt lakosság körében a kontextus és a kontaktus hatását különíti el, és szintén kilencfokozatú rokonszenv-ellenszenv skálát használ az attitűdök affektív dimenziójának mérésére. Eredményeik alapján a kontextus felerősíti a kontaktushatást. Vagyis „az etnikai csoportok tagjai közötti személyes kapcsolatok csökkentik az előítéletességet, és ezt a hatást felerősíti, ha a kapcsolatok vegyesen lakott településeken alakulnak ki".[25] Papp Z. Attila a Bogardus-skála egyszerűsített változatának nevezi a rokonszenv-ellenszenv ská-

[18] Murányi 1998.
[19] Erős–Fábián 1999; Murányi 1999; Csepeli–Fábián–Sik 2006; Fábián–Sik 2006; Balassa 2007; Örkény–Váradi 2010; Zick és mtsai 2011; Kovács 2014.
[20] Erős–Fábián 1999; Murányi 1999.
[21] Murányi 1999.
[22] Székelyi–Örkény–Csepeli 2001: 23.
[23] Kovács 2014.
[24] Magyarok, németek és szlovákok által lakott települések kerültek a mintába: Kétsoprony, Gyula, Újhartyán, Pomáz, Törökbálint, Piliscsaba, Biatorbágy, Dabas, Pilisvörösvár, Zebegény, Szentendre, Dunakeszi, Mezőberény, Budaörs, Zsámbék, Esztergom, Leányvár, Vecsés, Oroszlány, Érd (Balassa–Kovács 2010: 101).
[25] Balassa–Kovács 2010: 110.

lát, amellyel a 2007-es Kárpát-panel[26] vizsgálatban is mérték a társadalmitávolság-percepciókat, a GeneZYs kutatásban alkalmazottal fordítottan arányos, szintén ötfokozatú skálán. A határon túli magyar felnőtt lakosság körében hasonló viszonyulásmódokat fedezhetünk fel, mint a GeneZYs fiataljai között: leginkább a kábítószeresek, a „bőrfejűek" és a homoszexuálisok bizonyultak ellenszenvesnek 2007-ben.[27]

Romániai sajátosságok az empirikus előzmények tükrében

Mivel a szerző nem rendelkezik megfelelő rálátással a többi határon túli régió témába vágó kutatási előzményeire, megelégszik azzal, hogy a számára ismerősebb terep kontextusáról fogalmaz meg állításokat, amelyek adott esetben érvényesek lehetnek más térségekre is.

Bădescu és munkatársai 2010-ben végeztek Romániában országos felmérést, amelyben a civil és politikai aktivitást vizsgálták. 5681 VIII–XII. osztályos diákot kérdeztek meg. Az eredmények alapján a diákok magas elvárásokat támasztanak az állammal szemben, viszonylag jelentős társadalmi távolságot érzékelnek különböző kisebbségi csoportok képviselőivel szemben, és hipotetikus helyzetekben hajlamosak az agresszivitásra. Minél fiatalabb korúak a diákok, annál inkább jellemzőek rájuk a felsorolt sajátosságok.[28]

A kétezres években végzett székelyudvarhelyi vizsgálataink során fogalmazódott meg, hogy a helyi társadalomban a romákkal és zsidókkal szembeni attitűdök személyes tapasztalatok függvényében különbözőek. Romákkal van esélyük a fiataloknak hétköznapi interakciókra szert tenni, zsidókkal kevésbé.[29] Az egyik látható (vagy annak gondolt) kisebbségi csoport, a másik nem. A két csoporthoz való viszonyulásról egy sor magyarországi vizsgálat azt mutatta ki, hogy az előbbiekkel szembeni viszonyulás homogénebb módon jellemzi a társadalmat, az utóbbi illeszkedik a klasszikus szociálpszichológiai elképzelésekhez, vagyis összefügg a politikai beállítódással, az értékrendszerrel és pártpreferenciákkal.[30] A romákkal szembeni viszonyulás eltér általában a más kisebbségekkel szembeni magatartástól, ugyanis ebben a tekintetben az iskolai végzettségtől függetlenül „konszenzus van" a magyarországi társadalomban.[31] Papp Z. Attila azt találta a 2007-es Kárpát-panel alapján, hogy politikai opciók szerint sem tér el a romákkal szembeni

[26] A minta elemszáma 2930 fő volt: Magyarországon 700, Romániában 900, Szlovákiában 600, Szerbiában 380, Ukrajnában 350 fő.
[27] Papp Z. 2008, 2012.
[28] Bădescu és mtsai 2010.
[29] Sólyom 2007, 2009.
[30] Erős 2005.
[31] Székelyi–Örkény–Csepeli 2001: 33.

előítéletesség.[32] Ugyanakkor a társadalmi rétegződésben elfoglalt hely – anyagi és kulturális háttér, a szocioökonómiai státus nem függ össze egyértelműen az antiszemitizmussal.[33] Ezeket a tendenciákat a külhoni magyar fiatalok körében is érvényesnek feltételezzük, roma, illetve zsidó társadalmi csoporthoz tartozók iránti ellenszenv–rokonszenv valószínűleg nem függ össze a szociodemográfiai háttérrel.

További, szintén romániai empirikus előzmény az Etnikumközi Viszonyokat Kutató Központ által 2012 júniusában országos mintán végzett Etnobarométer felmérés,[34] amely során 2883 főt kérdeztek meg (ebből 6,4% magyar, 1,9% roma).

2015-ben Románia két déli térségében, a Dél-munténiai és a Délnyugat-olténiai fejlesztési régióban élő, 16–29 éves nem tanuló és nem dolgozó (NEET) fiatalok körében vizsgálták a hátrányos megkülönböztetést mint a társadalmi integrációt veszélyeztető tényezőt. A kutatás említését az elemzés során használt eljárás teszi indokolttá. Ugyanis a szerzők a nyolc különböző társadalmi csoport elfogadását/elutasítását három mutatóval mérték. Megszámolták, hogy a felsorolt csoportokkal kapcsolatban a válaszadók hány helyzetben viselkednek toleránsan, illetve intoleránsan. A társadalmi távolság mutatója az egyes csoportokkal szembeni elutasítási helyzetek átlagát mérte; ez alapján megkülönböztettek intoleráns, toleráns és úgynevezett semleges viszonyulásmódokat. Eredményeik alapján a középfokú iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok kevésbé elfogadóak, mint az alacsony végzettségűek, a fiúk, a falusiak, a gyermektelenek és a nagyobb jövedelműek elutasítóbbak, mint társaik.[35]

Saját, legutóbbi kutatásaink közül egy 2010-es székelyudvarhelyi, egy 2012-es és egy 2016-os sepsiszentgyörgyi vizsgálat illeszkedik ebbe a témakörbe.[36] Ezek során a középiskolások körében érzékelt társadalmi távolság motivációit próbáltuk feltárni.

A kommunikáció, tájékozódás, értékpreferenciák és előítéletek kapcsolata az elemzésekben

Molnár 2011-ben a szociokulturális jellemzők és a médiafogyasztás szerepét vizsgálta az előítéletes attitűdökben magyarországi középiskolások országosan reprezentatív mintáján (a minta esetszáma 7029 volt). Eredményei illeszkednek a korábbi kutatási előzményekhez: „a kevésbé urbanizált településen (kisváros,

[32] Papp Z. 2009.
[33] Balassa 2007; Kovács 2014; Hann–Róna 2015.
[34] Kiss 2015; 2014-ben és 2016-ban is készült Etnobarométer felmérés, ezek eredményei azonban még nem publikusak.
[35] Plăeșu és mtsai 2015: 83–84.
[36] Sólyom 2011, 2012; Bálint–Sólyom–Telegdy 2016.

község) élő, alacsony iskolázottságú szülői háttérrel rendelkező, szakközép- vagy szakiskolába járó és önmagát inkább nem vallásosnak tartó fiúk valóban intoleránsabbak a különféle külcsoportokhoz tartozó kortársaikkal szemben".[37] Az életkorral kapcsolatban ugyanarra a következtetésre jutott, mint Bădescu és szerzőtársai a romániai középiskolások körében, azaz a fiatalabb generációk körében fokozottabb a más csoportokkal szembeni elutasítás mértéke.[38] A hírfogyasztás gyakorisága és a társadalmi távolság között nem talált kimutatható összefüggést. Ezen elemzés alapján a későbbiekben mi is hipotéziseket fogalmazunk meg a szociodemográfiai tényezők, a vallásosság és a médiafogyasztás előítéletességgel való összefüggéseiről.

Sőrés Anett az internet szerepét térképezte fel a szélsőjobboldali ifjúsági csoportok szerveződésében a debreceni egyetemi hallgatók körében. Egy elkötelezett és egy érdeklődő csoportot különböztet meg, amelyek származás, médiafogyasztás, értékrend szempontjából is különböznek egymástól, és a mássághoz való viszonyuk is eltérően alakul. Az elkötelezett csoportba alacsonyabb iskolai végzettségű családokból származó, materiális értékeket preferáló, intenzív médiafogyasztással jellemezhető fiúk tartoznak, akik határozottan elutasítják a más csoportokat. Az érdeklődők csoportjába magasabb iskolai végzettségű családokból származó, posztmateriális értékeket preferáló, elfogadóbb attitűddel jellemezhető fiatalok tartoznak, akik a szélsőjobboldali ideológia egyes elemeit szelektíven emelik be saját értékrendjükbe.[39] Az említettekhez részben hasonló eredményekre jut Varga Szabolcs, szintén a debreceni egyetemisták körében végzett kutatás alapján.[40] Az értékrend, a politikai beállítódás és az internethasználat mint a társadalmi távolsággal kapcsolatban álló tényezők ebben az elemzésben is vizsgálat tárgyát képezik.

Tapscott, valamint Melican és Nixon a hagyományos és új kommunikációs, információs eszközök használatát emelik ki a fiatalabb generációk körében.[41] Utóbbiak szerint az internetről történő tájékozódás a szelektív percepciót favorizálja, tehát a fiatalok azokat a tartalmakat keresik, amelyek illeszkednek világképükhöz. Ezt úgy tudjuk vizsgálni, hogy az internet mint hírforrás használata hogyan függ össze a más csoportokról alkotott percepcióval.

Marián Béla a debreceni egyetemisták értékpreferenciáit és vallásosságát is vizsgálta, a mássággal szembeni viszonyt a kisebbségi csoportok természete alapján tagolta, így különböztetett meg etnikai, politikai, vallási, szociális és kulturális kisebbségeket. Az évfolyamok között szignifikáns különbségeket talált (a felsőbb évesek toleránsabbnak bizonyultak, mint az alsóbb évesek), ami a szerző szerint

[37] Molnár 2011: 79.
[38] Bădescu és mtsai 2010.
[39] Sőrés 2012.
[40] Varga 2012.
[41] Tapscott 2001; Melican–Nixon 2008.

az érésen kívül az egyetem szocializáló funkciójának is betudható.[42] Esetünkben a felsorolt 24 csoport tagolásában hasznosítható Marián megközelítése, azzal a megjegyzéssel, hogy a GeneZYs kutatásban nem csak kisebbségi csoportok voltak felsorolva.

Módszertani, elemzési megfontolások

Ebben a fejezetben egyrészt Erős Ferenc nyomán leltározunk néhány módszertani buktatót, amelyekkel az előítélet-kutatás során szembekerülhetünk, és amelyek közül egyet már a bevezetőben felidéztünk, másrészt olyan vizsgálatokat emelünk ki, amelyek módszertani apparátusát saját elemzésünk szempontjából megfontolandónak tartunk. Annak ellenére, hogy a módszertani problémák egy része általánosan érvényes más kutatásokra is – például a kérdőív mint mérési eszköz korlátai a cselekvések vizsgálatában, az úgynevezett középre húzás jelensége a válaszadás során stb. –, ezeket is érintjük az alábbiakban.

Csapdahelyzetek

A klasszikus elméletek döntő többsége normatív, az utóbbi időszakban azonban deskriptív megközelítések is napvilágot láttak.[43] A kétféle megközelítés között ugyanakkor nem erőteljes a különbség, egyes szerzőknél többnyire reflektálatlanul jelenik meg mindkét szemléletmód. Az a tény, hogy az előítéletességet vizsgáljuk, megállapítjuk annak magas vagy alacsonyabb fokát, azt feltételezi, hogy létezik egy elfogadott szintje, amely normálisnak számít. Miközben egyes pszichológiai megközelítések szerint az embernek természetéből fakadóan alakulnak ki előítéletei, amelyek megelőlegezett garanciák arra, hogy a mi-ők összehasonlításból az előbbi kerül ki kedvezőbben. Szintén az ember természetéből fakadóan – vélik a pszichológiai megközelítések – a leegyszerűsítésre és eligazodásra szolgáló sztereotípiákat kognitív térképekként használjuk a társadalomban élés során.[44]

A következő módszertani aggály, amelyet megfogalmazhatunk az előítélet-kutatások mérőeszközeivel kapcsolatban, hogy az attitűdök felmérésére használt kérdőívből nem tudjuk meg a vizsgált populációk tényleges cselekvéseit. Kovács[45] a mérési eszközök tesztelésére, illetve a mennyiségi és minőségi módszerek ötvözésére hívja fel a figyelmet. Közhelyesen hangzó javaslatoknak tűnhetnek ezek, ugyanakkor egy érzékeny, kultúrafüggő, változásokkal jellemezhető témakör ese-

[42] Marián 2012.
[43] Erős 2007.
[44] Shields 2014.
[45] Kovács 2007.

tén, ahol ráadásul a szakirodalom a normatív ízű megközelítésekben bővelkedik, valóban megfontolandók a szerző intelmei. Állításait a Bogardus-skálával kapcsolatos tapasztalatai támasztják alá leginkább: a romák szomszédként kevésbé, munkatársként inkább elfogadottak, míg a zsidók fordítva: szomszédként inkább, munkatársként kevésbé. Ennek hátterében az egyes csoportokról alkotott sztereotípiák, túlzott általánosítások állhatnak, de a Bogardus-skála működésének deficitjére világít rá, azaz arra, hogy például a szomszédi, munkatársi fokozatok nem feltétlenül fejeznek ki elfogadási sorrendet.

Egy további aspektus, amellyel számolhatunk az előítéletesség mennyiségi mérése során, a válaszadók megfelelési kényszere. A vizsgált populációk egy csoportja „tudja", mi lenne a „helyes" válasz, és nem feltétlenül vállalja fel reális viszonyulásmódját, hanem finomít rajta. Így a felmérések eredményei a ténylegesnél árnyaltabb képet mutathatnak, vagy akár ellenkezőleg, a megkérdezettek egy csoportja határozottan elutasítóan viszonyulhat egyes kisebbségek képviselőihez egy hipotetikus helyzetben, azonban konkrét személyes élethelyzetben alkalmazkodhat, elfogadóbban közelíthet ugyanahhoz a csoporthoz.

A nemzetközi szociálpszichológiai szakirodalom kutatási eredményei alapján[46] azáltal, hogy a kemény, határozott, negatív konnotációkat tartalmazó sztereotípiák szalonképtelenné váltak, a megfogalmazás szintjén kikoptak, átkerültek a tabu kategóriába, ezek nem feltétlenül finomodtak, hanem ezeket felváltották puhább, az eddigi mérési eszközökkel kevésbé megragadható, azok számára rejtve maradó, kódolt viszonyulásmódok.[47] Magyarországon a kilencvenes évekhez képest a kétezres években csökkent a nyílt cigányellenesség, és a „régimódi" mellett megjelent egy szalonképesebb, látensebb modern cigányellenesség.[48] Ennek megfelelően, mivel a megkérdezettek körében a nyílt helyett a rejtettebb előítéletesség és elutasítás válik elterjedtté, Lassú és szerzőtársa ezek elemzésében a klasszikusok helyett az előítéletkutatás újabb megközelítéseit ajánlja,[49] bár kevéssé foglalkozik a konkrét támpontokkal, inkább az előítéletek csökkentését célzó pedagógiai eljárásokra koncentrál.[50] Míg tehát a kilencvenes években és a kétezres évek első felében egy politikailag korrektebb beszédmód vált „divatosabbá", ami nem jelentette ugyanakkor az attitűdök megváltozását, inkább a megragadhatóságukat nehezítette a tabusítás, az utóbbi periódusban Magyarországon, az Európai Unió egyes területein, az Egyesült Államokban ezzel ellentétes tendenciák figyelhetők meg, a szalonképesebb beszédmódot felváltja egy politikailag kevésbé korrekt diskurzustípus. Kérdés, hogy a vizsgált populációt milyen mértékben „érték utol" ezek a változások.

---

[46] Brown 1995, idézi Erős 2005.

[47] Erős 2005; Kovács 2007.

[48] Balassa 2007.

[49] Ide sorolják a társas megismerés megközelítését (Monteith–Zuwerink–Devine 1994), az averzív rasszizmust (Gaertner–Dovidio 1986), a sztereotípia alapú választ (Devine 1999).

[50] F. Lassú és mtsa 2000.

Társadalomtörténeti beágyazottság és kontaktus

Beréti László és Tóth Csaba egy 2008-ban készült nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményeiből indulnak ki, amely hat előítélet-típusra koncentrált, és amelyet a Friedrich Ebert Alapítvány végzett nyolc országban (az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Hollandiában, Lengyelországban, Magyarországon, Németországban, Olaszországban és Portugáliában) telefonos kérdezéssel.[51] A felmérés alapján Lengyelországban és Magyarországon bizonyult a legerőteljesebbnek az előítéletesség, illetve míg Európában a korral nő a más csoportok elutasítása, addig többek között Magyarországon a fiatalok (16–22 évesek) körében a leginkább hangsúlyos.[52] A szerzők Európa nyugati és keleti részeinek történelme közötti különbségekben keresik a magyarázatot ennek a magatartásmódnak az elterjedésére, több századra tekintenek vissza, kiemelt figyelmet szentelve a huszadik századi eseményeknek. Végül az életkörülményekkel magyarázzák a keleti és nyugati országok közötti viszonyulásbeli különbségeket. Az összehasonlító vizsgálat magyarországi „felelősei" – Örkény Antal és Váradi Luca – is egyetértenek Bergmannal abban, hogy „az adott társadalmakban jelenlévő zsidók arányától függetlenül a társadalmi emlékezet határozza meg az attitűdöket".[53] Azzal, hogy a feudalizmus és a szocializmus öröksége, a diktatúrák és demokráciák mint szocializáló közegek más emberek és intézmények iránti bizalmat, felelősség- és kockázatvállalást, autonómia-percepciót favorizálnak, több különböző témára fókuszáló tanulmány foglalkozott.[54] Azonban annak, hogy az életkörülmények megváltozása esetén a keleti és nyugati társadalmak lakosainak magatartásában rejlő különbségek némiképp mérséklődhetnek, ellentmond Székelyi és szerzőtársai következtetése. Azt találták ugyanis a magyarországi romákhoz való viszonyt vizsgálva, hogy egy szűk szegmens jellemezhető toleranciával, amely nem ragadható meg szociodemográfiai változók mentén, így „a társadalomban az általános tolerancia növekedését még olyan illuzórikus célok megvalósítása esetén is kevéssé remélhetjük, mint az általános kulturális-iskolázottsági színvonal emelkedése vagy az életkörülmények javulása".[55] G. Márkus György szintén az említett 2008-as nemzetközi összehasonlító vizsgálatból indul ki, és ugyancsak a társadalomtörténeti beágyazottságot tekinti magyarázatnak, valamint arra hívja fel a figyelmet, hogy az előítéletek „rárakódnak a politikai törésvonalakra".[56] Azt feltételezzük, részben G. Márkus, részben Sőrés eredményei alapján, hogy a politikai eligazodás és az értékrend összefügg a másság percepciójával, tehát a magukat inkább jobb-

[51] Zick és mtsai 2011.
[52] Beréti–Tóth 2014.
[53] Örkény–Váradi 2010: 35.
[54] Mihăilescu 1996; Voicu 2006.
[55] Székelyi–Örkény–Csepeli 2001: 35.
[56] G. Márkus 2012: 80.

oldalra helyezők és a materiális értékeket preferálók ellenszenvesebbnek tartják a más etnikumhoz tartozókat.

A bevándorlók markáns elutasítása éppen a személyes tapasztalattal kevésbé rendelkező országok lakosait jellemzi, ami azt is mutathatja, hogy a személyes élmények nem erősítik, hanem lebontják a sztereotípiákat (kontaktus-hipotézis).[57] Kérdéses, hogy ez a trend a 2014–2016 közötti európai menekülthullám, illetve bevándorlási csúcs tapasztalatait követően mennyiben fenntartható, azonban ennek igazolására/cáfolására nem találtunk ide vonatkozó friss adatokat. Örkény és Váradi megkülönböztetnek strukturális előítéletességgel jellemezhető országokat, illetve értékvezérelt, ideológiai alapú előítéletességet. Az országok közötti különbségeket elemzik az általános előítéletesség mértéke, az előítéletesség dimenziói alapján. Markánsabban megragadhatók az eltérések egy erős, egy közepes és egy előítéletektől mentes csoport kialakításával, majd még tovább árnyalják a képet: a négy előítéletesség-dimenzió alapján klaszterelemzéssel öt csoportba osztják[58] az országok lakosait (a nyolc ország közül Franciaországot ki kellett hagyniuk az elemzésből, mivel ezek a kutatási kérdések „a szakma és a közmegítélés szerint ebben a formában nem kutathatóak, és ütköznek a francia jogfelfogással"[59]). Ezek az eljárások a külhoni magyar fiatalok összehasonlításában is hasznosnak bizonyulhatnak.

Kiss Tamás és Barna Gergő foglalkozott a román közvélemény viszonyulásával a magyar állampolgársághoz. 2012 nyarán készítettek egy felmérést, amelyben 1691 romániai (ebből 703 erdélyi) románt kérdeztek meg a témáról. Az eredmények alapján az erdélyi románok a régi királyságbelieknél kevésbé támogatják a magyar állam romániai magyarokat segítő intézkedéseit. Például a teljes lakosság 25%-a, az erdélyi románok 18%-a ért egyet azzal, hogy a magyaroknak lehetőségük van/legyen az anyanyelvük használatára a közigazgatásban. Azzal, hogy vissza kellene vonni azt a jogot a kettős, román–magyar állampolgároktól, hogy köztisztviselői állásokat tölthessenek be Romániában (polgármesterek, parlamenti képviselők, bírák lehessenek), a teljes lakosság 31%-a, az erdélyi románok 43%-a ért egyet.[60] Az erdélyi románok és a teljes lakosság közötti viszonyulásmódbeli különbség alapján azt feltételezhetjük, hogy a multikulturális környezet, a személyes tapasztalat, a csoportközi kontaktusok fokozott esélye bár egyéni szinten kedvez az elfogadásnak, csoportszinten – a kontextus, a státus, a kisebbségi-többségi léthelyzet függvényében – akár erősítheti is az előítéleteket és a sztereotipizálást.[61]

A kontaktus-hipotézis klasszikus változata szerint „csak az egyenlő státusú és nem szerepvezérelt cselekvők versengéstől mentes és kooperatív kapcsolatainak

[57] Örkény–Váradi 2010.

[58] 1. Minden csoporttal szemben előítéletes; 2. erős antiszemitizmus, közepes idegenellenesség, gyenge rasszizmus, 3. közepes; 4. csak idegenellenes; 5. előítélet-mentes (Örkény–Váradi 2010: 40).

[59] Örkény–Váradi 2010: 31.

[60] Kiss–Barna 2013: 65–67.

[61] Balassa–Kovács 2010.

van előítélet-csökkentő hatása, különösen akkor, ha a kapcsolat mintaadó forrásokból – intézményektől, tekintélyes személyiségektől, széles körben elfogadott erkölcsi normák alapján – normatív megerősítést kap".[62] Allporték óta empirikus vizsgálatok sokasága során ez a hipotézis több módosuláson esett át.[63]

Szintén a kontaktus-hipotézist tesztelte Chen, aki a külföldi tanulmányok szerepét vizsgálta a Kínában tanuló amerikai fiatalok társadalmi távolság percepciójának alakulásában, és azt igazolta, hogy a más kultúrákkal történő ismerkedés, a hétköznapi interakciók, a sokszínűség személyes megtapasztalása befogadóbb attitűddel jár együtt.[64] A Genezys kutatás fiataljainak külföldi tanulási, illetve munkavállalási tapasztalatait szintén alkalmunk lesz összevetni azzal, hogy miként gondolkodnak a különböző társadalmi csoportokról. Egy további, a kontaktus-hipotézisre koncentráló, 2013 tavaszán lebonyolított telefonos kérdőíves vizsgálat során Milosevic öt balkáni ország (Szerbia, Montenegró, Macedónia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó) 13–18 éves fiataljainak társadalmitávolság-percepcióit elemezte öt csoporttal szemben (szexuális kisebbségek, testi fogyatékosok, szegények, romák és a domináns etnikai kisebbségek).[65] Érdeme, hogy a vizsgált országokban a többségi és kisebbségi léthelyzetben élő fiatalokat egyaránt beválasztotta a mintájába, bár valószínűleg az esetszámok szabta korlátok miatt nem tér ki ezek elkülönített tárgyalására. Leginkább a szexuális és etnikai kisebbségekkel, legkevésbé a fogyatékkal élőkkel és a szegényekkel szemben elutasítóak a fiatalok a vizsgált öt csoport közül. Országok szerint vizsgálva a koszovói fiatalok[66] a legkonzervatívabbak ebből a szempontból, a montenegrói és bosznia-hercegovinai fiatalok nyitottabbaknak tűnnek.[67] A kontaktusok pozitív hatását mutatták ki a Milosevic által idézett vizsgálatok a homoszexuálisokkal, pszichiátriai páciensekkel, faji és etnikai kisebbségekkel kapcsolatban.[68] További elemzések az interakciók mennyisége és minősége alapján tipologizálták a kontaktusokat: együtt töltött idő a külcsoportbeli barátokkal, baráti kör, barátok száma, közelség-érzés a külcsoportbeli baráthoz.[69]

A kontaktusok szerepét a külcsoport heterogenitásáról szóló információáramlásban, illetve az attitűdök, a bizalom, a vélemények és cselekvések alakulásában

[62] Balassa–Kovács 2010: 100.
[63] Allport 1997.
[64] Chen 2007.
[65] Minden országban a domináns kisebbségek számítottak etnikai külcsoportnak, ez többnyire az albán volt (Szerbia, Montenegró és Macedónia esetén). „Például Szerbiában: szerbeket kérdeztek koszovói albánokról, és fordítva: koszovói albánokat szerbiai szerbekről; Macedóniában: macedónokat albánokról és macedóniai albánokat macedónokról; Montenegróban: montenegróiakat albánokról és albánokat montenegróiakról; Koszovóban: albánokat szerbekről és szerbeket albánokról; Bosznia-Hercegovinában: bosnyákokat szerbekről és szerbeket bosnyákokról." (Milosevic 2015: 419).
[66] Milosevic összesítve tárgyalja az egyes vizsgált területek fiataljait, nem tesz különbséget a szerb és albán fiatalok viszonyulásai között.
[67] Milosevic 2015.
[68] Herek–Capitanio 1996, idézi Milosevic 2015: 416.
[69] Davies és mtsai 2011, idézi Milosevic 2015: 416.

számos empirikus elemzés igazolta a nemzetközi szakirodalomban. Konzervatívabb társadalmakban jellemzőbb a kisebbségi csoportok homogénebbnek tekintése és az elutasítóbb attitűdök favorizálása. Az interakciók révén bekövetkező kognitív változás csökkentheti az elutasítást. A Milosevic által vizsgált balkáni térségekben a saját csoporttal való azonosulás erősebb lehet a háborúk után, a nemzet igen jelentős eleme az önmeghatározásnak, ami a kisebbségekkel szembeni elutasítást erősíti.[70] Az egyes csoportokon belüli barátok száma közvetlenül is az elfogadást erősíti, illetve a külcsoport heterogenitás-percepcióján keresztül közvetve is a toleranciát serkenti, míg az erős nemzeti önazonosság-tudat az elutasítást.[71] A kontaktus-hipotézishez a Facebook-ismerősök számát és az ismerősi kör etnikai összetételét tudjuk felhasználni, bár az ismerősök száma nem mutatója a barátságoknak, mégis egyfajta indikátora annak a hálózatnak, amelyben a fiatal elhelyezkedik. A nemzeti identitás erőssége tehát szintén összefügghet az előítéletességgel.

A kontakt-hipotézishez kapcsolódó elemzésükben – Fuch és Case nyomán – Murányi és Szabó a rituális sűrűséget vizsgálják középiskolások körében, ebben a megközelítésben „az előítéletesség nem attitűd, hanem életforma", a rituális sűrűség pedig annak mutatója, hogy az egyén zárt vagy nyitott csoportkeretek között él-e.[72] A médiafogyasztás, a szervezeti aktivitás, a családon beüli beszélgetések és az iskolán kívüli tevékenységekre vonatkozó kérdések alapján megkülönböztettek egy magas, egy átlagos és egy alacsony rituális sűrűséggel jellemezhető csoportot. Kimutatták, hogy a magas rituális sűrűségű, tehát a zártabb csoportkeretek között élő fiatalok kevésbé toleránsak, mint az alacsony rituális sűrűségű csoporthoz tartozók.[73] Tehát a heterogén csoportokhoz tartozás, a kommunikáció és a tájékozódás „jót tesz" a mássággal szembeni elfogadásnak. Saját elemzésünkben ezeknek az összefüggéseknek a tesztelése részben válik lehetővé, a kérdőívben erre vonatkozó itemek függvényében.

Az előítéletek mérési módjait bemutató első szakirodalmi fejezetben már említettük Balassa Szilvia és Kovács András vizsgálatát, amely tehát a kontextus és kontaktus hatását különítette el magyarországi vegyes lakosságú településeken és a felnőtt lakosság országosan reprezentatív mintáján. Abban mindenképpen kiemelkedik a többi kutatási előzmény közül, hogy a kontaktus mellett a kontextus hatását is vizsgálják, tehát a kontaktus-hipotézisnek nem a naiv, leegyszerűsített változatát tesztelik, mint az eddig felsorolt előzmények többsége. Arra a következtetésre jutottak, hogy a vegyes lakosságú környezet és a személyes kapcsolatok egyaránt erősítik a kisebbségek iránt érzett rokonszenvet, de nem csökkentik a sztereotipizálási hajlandóságot, hanem a pozitív sztereotípiák irányába tolódik el

[70] Milosevic 2015.
[71] Milosevic 2015: 424.
[72] Fuchs–Case 1992, idézi Murányi–Szabó 2007: 40.
[73] Murányi–Szabó 2007: 46.

a mérleg, ami a csoporthatárok lebomlása helyett a társadalmi távolságok növekedését ösztönzi.[74] Kérdés, hogy ezek a magyarországi vegyes lakosságú településeken megfigyelt jelenségek milyen mértékben jellemzik a vizsgált régiókat. Mivel egészen más jelent a vegyes lakosságú település ott, ahol kettős identitás jellemző (magyar és sváb, magyar és szlovák), és mindenki a magyar nyelvet használja, mint olyan helyeken, ahol a csoporthatárok eleve hangsúlyosabbak.

Strukturális és szocializációs tényezők

Csepeli és Sik a xenofóbia kilencvenes évek eleji mértékének magyarországi vizsgálata során három magatartásmódot különböztetett meg: egy befogadó, egy elutasító és egy szelektíven befogadó csoportot. Az inkorporált és tárgyiasult kulturális tőke szerepét hangsúlyozzák az említett viszonyulásmódok kialakulásában.[75] Fábián és Erős a tekintélyelvűséget, mint a szociodemográfiai jellemzőket közvetítő tényezőt, emeli ki a cigányellenesség oksági összefüggéseinek vizsgálatában. A vallásosság pedig eredményeik alapján a fiatalok körében jár együtt toleránsabb attitűdökkel.[76] Murányi nemcsak a vallásosság, hanem a felekezethez tartozás előítéletekkel való összefüggését is kimutatta a fiatalok körében, éspedig oly módon, hogy a reformátusok a nemzeti, etnikai kisebbségekkel szemben bizonyultak előítéletesebbnek, míg a katolikusok a fogyatékkal élőket fogadnák el kisebb mértékben. Ezek a kapcsolatok azonban a különböző vizsgálatokban néhol fordítottan, következetlenül alakultak. Összességében a vizsgált református fiatalok előítéletesebben viszonyulnak a mássághoz, mint katolikus társaik. Ezt a szerző az egyházak szabályozó, illetve megengedő szerepével is magyarázza.[77]

A nemzetközi szociálpszichológiai szakirodalomban az utóbbi fél évszázadban jelentős karriert futott be az autoritarizmus és az előítéletesség összefüggéseinek kutatása. Csepeli, Fábián és Sik négy tényezőegyüttes szerepét vizsgálja az idegenekkel és romákkal szembeni elfogadás-elutasítás alakulásában: „1. társadalmi-demográfiai változók; 2. társadalomlélektani változók; 3. migrációval kapcsolatos kontextuális változók; 4. politikai változók".[78] Ehhez hasonlóan az első hipotézisünkben az első tényezőcsoport összetevőire vonatkozóan fogalmazunk meg feltételezést, azaz a kor, iskolai végzettség, jövedelem mellett a településtípus és a foglalkozás/gazdasági aktivitás is összefügghet a más csoportokhoz való viszonyulással. A második tényezőcsoportból a vallásosságról az elemzésünkben különálló hipotézist fogalmazunk meg; a szubjektív anyagi helyzetet a szociodemográfiai

[74] Balassa–Kovács 2010: 110–111.
[75] Csepeli–Sik 1995, idézi Fábián–Erős 1996.
[76] Fábián–Erős 1996.
[77] Murányi 2004.
[78] Csepeli–Fábián–Sik 2006: 472.

háttérhez soroljuk; az értékrenddel kapcsolatban szintén külön hipotézist állítunk fel. Több vizsgálat igazolta vissza, hogy a makro- és mikrogazdasági, valamint a politikai helyzettel való elégedettség, az úgynevezett szociális frusztráció is együttjárhat a másság elfogadásának változásával.[79] Szintén klasszikusnak számít az anómia, elidegenedés, elmagányosodás és az előítéletesség összefüggésének vizsgálata. A családon, szűk hálózaton belüli migrációs tapasztalattal, mint a toleranciára potenciálisan hatással levő tényezővel, nem foglalkozunk. A politikai aspektusok közül a politika iránti érdeklődés, a demokrácia működésének megítélése, valamint az önbesorolás függhet össze feltételezéseink szerint a más csoportok elfogadásával. A magyarországi felnőtt lakosság adatbázisán tesztelt modell alapján csak a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők bizonyultak toleránsnak mind a nyílt, mind a látens idegenellenesség tekintetében, továbbá „a relatív deprivációval természetszerűen együttjáró elégedetlenség önálló szerepe kimutatható volt az idegenellenesség alakulásában".[80]

Balassa Szilvia arra keresi a választ a magyarországi felnőtt lakosság körében végzett felmérések alapján, hogy miért viszonyulnak az adatközlők elutasítóan bizonyos csoportokhoz, miközben más csoportokat elfogadnak. A témában vizsgálódók többségéhez hasonlóan útmodelleket épít a klasszikusnak számító hipotézisek tesztelésére, amelyekhez első lépésben főkomponenseket hoz létre. Regressziós útelemzéssel épít magyarázó modelleket, amelyekből kiderül, mely tényezők kombinációja motiválja leginkább az előítéletes attitűdöket. Ezután a klaszterelemzéssel létrehozott típusok közötti különbségek magyarázatát diszkriminancia-analízissel próbálja tesztelni. Arra a következtetésre jut, hogy akik minden csoporthoz kirekesztően viszonyulnak, alacsony státussal, anómiával, szociális frusztráltsággal és tájékozatlansággal jellemezhetők. A csak bizonyos csoportokkal szembeni elutasítás egyes esetekben ideológiailag beágyazott; más szituációkban pedig a saját helyzettel való elégedetlenség az oka.[81]

Erős és Fábián egy már említett soproni és salgótarjáni vizsgálat eredményei alapján kimutatták, hogy a szülők előítéletessége és tekintélyelvűsége meghatározó a fiatalok gondolkodásmódjában, másokhoz való viszonyulásában. Miközben a család politikai szocializációban betöltött szerepének gyengüléséről olvashatunk a szakirodalomban, úgy tűnik, hogy a fiatalok attitűdjeik kialakításának fontos forrásaiként követik a szülői mintákat. Vizsgálati eredményeik alapján a társadalmi háttér a feltételezettel ellentétes irányban hatott, azaz a kedvezőbb helyzetben élők voltak előítéletesebbek a romákkal szemben. Ezek a tendenciák azt a hipotézist látszanak visszaigazolni, hogy a „fiatal nemzedék tipikusan válságnemzedék", amely az értékek összezavarodásának időszakában szocializálódott, így a klasszikus tekintélyintézmények (egyház, párt, iskola, család) nem értékadóak számá-

[79] Csepeli–Fábián–Sik 2006; Balassa 2007.
[80] Csepeli–Fábián–Sik 2006: 481.
[81] Balassa 2007.

ra.[82] Alkalmunk lesz elemezni, hogy másfél évtizeddel később hogyan nyilvánul meg a társadalmi háttér differenciáló ereje.

Murányi Magyarországon belüli regionális eltéréseket is talált a 10–17 évesek előítéletességének vizsgálata során, amelyeket összevetett a romák arányával az adott régióban.[83]

A jelen elemzésben a Magyarország határain túl élő fiatalok előítéletességét hasonlíthatjuk össze egymással. 2015 novemberében 2697 magyar fiatalt kérdeztek le, 1-től 5-ig terjedő skálán mérték, hogy milyen mértékben ellenszenvesek, illetve rokonszenvesek számukra 24 különböző csoport képviselői.

Hipotézisek

Az elméleti, módszertani, empirikus előzmények tárgyalása során már jeleztük, hogy mit miért feltételezünk, így itt csak röviden összefoglaljuk hipotéziseinket.

H1. A különbségeket a szociodemográfiai tényezők is motiválhatják – az anyagi és kulturális háttér, életkor, településtípus.

H2. A másság elfogadása és az intézményes vallásosság összefügg: a vallásos fiatalok toleránsabbak.

H3. Tájékozódás, online kommunikáció és másság: az új információs források (számítógép, internet) használata a szelektív percepciót favorizálja.

H4. A politikai érdeklődés, a demokrácia működésének megítélése, az önbesorolás és a másság elfogadása kapcsolatban van egymással: a politika iránt érdeklődők és a demokrácia működésével elégedettebb fiatalok rokonszenvesebbnek, a magukat jobboldalra helyezők ellenszenvesebbnek tartják a más csoportok képviselőit.

H5. Az értékrend és az előítéletesség összefügg: a posztmateriális értékeket preferáló fiatalok rokonszenvesebbnek érzékelik a más csoportokhoz tartozókat, a materiális értékeket fontosnak tartó fiatalok ellenszenvesebbnek ítélik meg a másságot.

H6. A külföldön szerzett tapasztalatok pozitívabb viszonyulással járnak együtt, illetve az online ismerősi kör etnikai heterogenitása szintén kedvez a pozitívabb viszonynak.

Előítéletek szociodemográfiai jellemzők alapján

Van néhány társadalmi csoport, amely a fiatalok szemében a romáknál ellenszenvesebb. Ilyennek bizonyultak a kábítószer-fogyasztók, a menekültek/migránsok, a bőrfejűek, a homoszexuálisok, illetve a politikusok. Ugyanakkor a leginkább ellenszenves csoportok megítélése a legheterogénebb a szórások alapján bármely válto-

[82] Erős–Fábián 1999: 246.
[83] Murányi 1998.

zó szerint (régió, nem, kor, iskolai végzettség, foglalkozás, szubjektív anyagi helyzet, vallásosság stb.). A teljes mintán az ötös skálán az erdélyi magyarok a leginkább rokonszenvesek, 4-es átlaggal. A magyarországi magyarok kerültek a második helyre (a vajdasági fiatalok körében a legkevésbé népszerűek), majd a Magyarország határain kívül élő magyarok. Míg mindegyik, Magyarország határain kívül élő csoport a saját csoportját tartja leginkább rokonszenvesnek, a vajdasági magyar fiatalok az erdélyieket saját csoportjuk elé helyezik. Ennek magyarázatához nem rendelkezünk sem terepismerettel, sem alátámasztásul szolgáló adatokkal. Valószínűsítjük, hogy a legnagyobb külhoni magyar csoportról alkotott kép – amelyhez a magyar közszolgálati média feltehetően nagymértékben hozzájárul – követendő példának tűnhet érdekképviselet, identitás stb. szempontjából a vajdasági magyar fiatalok perspektívájából. Az egyházi vezetők a kárpátaljai fiatalok számára a leginkább rokonszenvesek, míg a kábítószer-fogyasztók, homoszexuálisok, bőrfejűek számukra a leginkább ellenszenvesek. A menekültek/migránsok a felvidéki magyar fiatalok számára a legellenszenvesebbek. Erről sem rendelkezünk terepismeretekkel, a médiából az derül ki, hogy ezt az országot sem érinti fokozottabb mértékben a bevándorlás kérdése, mint a többi határon túli magyarok által is lakott társadalmat. Valószínűsíthető, hogy személyes érintettség híján a magyarországi és a hazai média által közvetített tartalmakkal állhat összefüggésben ez a viszonyulásmód. Az országok közötti különbségek minden csoport esetében szignifikánsak *(1. táblázat)*.

A továbbiakban a hipotézisek vizsgálata nem régiónként, hanem összesítve történik, tehát azt elemezzük, hogy a határon túli magyar fiatalok kulturális, anyagi háttere, a nem, kor, településtípus, a vallásosság, az értékrend, a tájékozódás, a demokrácia megítélése, a külföldi tapasztalatok, az online ismerősi kör heterogenitása stb. összefüggenek-e az attitűdök affektív komponensével. Az összesített elemzést az is indokolja, hogy amennyiben régiónként vizsgálnánk a felsorolt változók szerinti különbségeket a mássághoz való viszonyban, úgy az esetszámaink jelentős lecsökkenése befolyásolná az összefüggések szignifikanciaszintjét.

Iskolai végzettség alapján a csoportok többségét különbözőképpen ítélik meg, kivételt képeznek a munkanélküliek, az újgazdagok és az amerikaiak. A magas iskolai végzettséggel rendelkezők a külhoni magyar csoportokat, a többségi nemzeteket és más nemzetekhez tartozókat, valamint a deviánsnak tartott csoportokat szimpatikusabbnak tartják, mint társaik. A magyarországi magyarokat, a romákat, a politikusokat és a vallási vezetőket az alacsony iskolai végzettségűek ítélik meg pozitívabban a többi végzettségi csoporthoz képest *(2. táblázat)*.

1. táblázat

Mennyire rokonszenvesek vagy ellenszenvesek az alábbi csoportokba sorolható személyek? (átlagértékek, 5 – nagyon rokonszenvesek, 1 – nagyon ellenszenvesek)

	Kárpátalja N = 458–482[1]		**Vajdaság N = 378–455**		**Felvidék N = 589–640**		**Erdély N = 831–984**		**Teljes minta N = 2281–2539**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	3,0	0,8	3,4	0,9	3,3	0,9	3,3	0,9	3,3	0,9
Szlovákok	3,1	0,7	3,3	0,8	2,8	0,7	3,0	0,7	3,0	0,7
Szerbek	3,0	0,6	3,0	0,8	2,9	0,7	3,0	0,6	3,0	0,7
Ukránok	3,2	1,0	3,1	0,7	2,9	0,6	3,0	0,6	3,0	0,7
Magyarországi magyarok	4,1	0,8	3,6	1,0	4,0	0,9	3,9	0,8	3,9	0,9
Romák	2,6	1,1	2,4	0,9	2,3	1,0	2,6	1,1	2,5	1,1
Zsidók	2,7	0,8	2,9	0,9	2,7	0,8	2,8	0,8	2,8	0,8
Németek	3,1	0,8	3,4	0,8	3,1	0,7	3,3	0,8	3,2	0,8
Kínaiak	2,9	0,7	3,0	0,8	2,8	0,7	3,0	0,7	2,9	0,7
Erdélyi magyarok	3,8	0,8	4,3	0,8	3,9	0,8	4,3	0,8	4,0	0,8
Vajdasági magyarok	3,7	0,8	4,0	0,8	3,8	0,8	3,7	0,8	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	3,7	0,7	3,8	0,8	4,2	0,8	3,6	0,8	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	4,4	0,7	3,8	0,8	3,8	0,8	3,6	0,8	3,8	0,9
Munkanélküliek	3,0	0,8	3,1	0,8	2,9	0,7	2,9	0,8	2,9	0,8
Menekültek/migránsok	2,1	1,0	2,2	1,0	1,7	0,9	2,0	0,9	**2,0**	1,0
Homoszexuálisok	1,6	0,9	2,5	1,1	2,2	1,0	2,2	1,0	**2,1**	1,1
Skinheadek, bőrfejűek	1,7	1,0	2,2	1,0	1,9	1,0	2,3	1,0	**2,1**	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,4	0,7	2,0	1,1	1,7	0,8	1,9	0,9	**1,8**	0,9
Újgazdagok	2,6	0,8	2,4	0,9	2,6	0,8	2,4	0,9	2,5	0,9
Politikusok	2,4	0,9	2,3	0,9	2,2	0,8	2,4	0,9	**2,3**	0,9
Oroszok	2,9	0,9	3,1	0,9	3,0	0,8	2,9	0,8	2,9	0,8
Egyházi vezetők/elöljárók	3,5	0,9	3,0	1,0	2,9	0,8	3,0	0,9	3,0	0,9
Amerikaiak	3,1	0,8	3,0	0,9	2,9	0,9	3,2	0,9	3,1	0,9

[1] Az N értéke változó, az érvényes válaszok intervallumát jelzi minden táblázatban (minimum-maximum).

2. táblázat
Iskolai végzettség alapján tapasztalható különbségek a rokonszenv-ellenszenv skálán (szignifikáns eltérések)

	Alapfokú N = 523–652		Középfokú N = 1121–1214		Felsőfokú N = 607–666		Teljes minta N = 2269–2526	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	3,2	0,9	3,2	0,9	3,4	0,8	3,3	0,9
Szlovákok	3,0	0,7	3,0	0,7	3,1	0,7	3,0	0,7
Szerbek	2,9	0,7	2,9	0,7	3,0	0,6	3,0	0,7
Ukránok	3,1	0,8	3,0	0,7	3,1	0,7	3,0	0,7
Magyarországi magyarok	4,0	0,8	3,9	0,9	3,7	0,9	3,9	0,9
Romák	2,8	1,3	2,3	1,0	2,4	1,0	2,5	1,1
Zsidók	2,8	0,8	2,7	0,8	2,9	0,8	2,8	0,8
Németek	3,2	0,8	3,2	0,8	3,3	0,8	3,2	0,8
Kínaiak	2,9	0,8	2,9	0,7	3,0	0,7	2,9	0,7
Erdélyi magyarok	4,0	0,8	4,0	0,8	4,2	0,8	4,1	0,8
Vajdasági magyarok	3,6	0,8	3,7	0,8	3,9	0,8	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	3,8	0,9	3,9	0,8	3,9	0,8	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	3,8	0,9	3,8	0,8	3,9	0,8	3,8	0,9
Menekültek/migránsok	2,0	1,0	1,9	1,0	2,1	0,9	2,0	1,0
Homoszexuálisok	2,0	1,0	2,1	1,1	2,4	1,1	2,1	1,1
Skinheadek, bőrfejűek	2,1	1,0	2,1	1,0	2,1	1,0	2,1	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,7	0,8	1,8	0,9	1,9	0,9	1,8	0,9
Politikusok	2,4	0,9	2,3	0,9	2,3	0,9	2,3	0,9
Oroszok	2,8	0,9	2,9	0,8	3,0	0,8	2,9	0,8
Egyházi vezetők/elöljárók	3,2	0,9	3,1	0,9	2,9	1,0	3,0	0,9

A foglalkozás, a fiatalok fő tevékenysége egyes társadalmi csoportok megítélésével kapcsolatban mutat különbségeket. A romákat azok tartják szimpatikusabbnak, akik se nem dolgoznak, se nem tanulnak. Míg a többi etnikai csoportot, a homoszexuálisokat, a bőrfejűeket és az újgazdagokat a dolgozó és tanuló fiatalok ítélik meg pozitívabban. Az amerikaiak a diákok számára a leginkább szimpatikusak *(3. táblázat)*.

3. táblázat
Rokonszenv-hőmérő foglalkozás alapján (szignifikáns eltérések)

	Gazdaságilag aktív N = 1045–1091		Gazdaságilag inaktív N = 170–190		Munkanélküli N = 287–341		Tanul N = 800–853		Teljes minta N = 2322–2456	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Romák	2,4	1,0	2,8	1,1	2,9	1,3	2,3	1,0	2,5	1,1
Németek	3,2	0,8	3,1	0,7	3,2	0,8	3,3	0,8	3,2	0,8
Erdélyi magyarok	4,1	0,8	4,0	0,8	3,9	0,9	4,2	0,8	4,1	0,8
Vajdasági magyarok	3,7	0,8	3,6	0,8	3,6	0,8	3,8	0,8	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	3,8	0,8	3,7	0,8	3,7	0,8	3,9	0,8	3,8	0,8
Homoszexuálisok	2,1	1,1	1,9	1,0	1,9	1,0	2,3	1,0	2,1	1,1
Skinheadek	2,0	1,0	1,7	1,0	2,0	1,0	2,2	1,0	2,1	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,8	0,9	1,5	0,8	1,8	0,9	1,7	0,9	1,8	0,9
Újgazdagok	2,5	0,9	2,4	0,9	2,4	1,0	2,6	0,8	2,5	0,9
Oroszok	3,0	0,8	2,8	0,9	2,9	0,9	2,9	0,8	2,9	0,8
Egyházi vezetők	3,0	0,9	3,2	0,8	3,1	1,0	3,1	0,9	3,0	0,9
Amerikaiak	3,0	0,8	3,0	0,8	3,0	0,9	3,2	0,9	3,0	0,9

A vidékiek és a városiak véleménye a legtöbb csoport esetében eltérően alakul. Kivételt a szerbek, vajdasági magyarok, zsidók és újgazdagok percepciója képez. A magyarországi, felvidéki, kárpátaljai magyarokkal, a politikusokkal, egyházi vezetőkkel és a romákkal a vidékiek szimpatizálnak fokozottabban, míg a többi csoporttal a városiak.

4. táblázat

A rokonszenv-ellenszenv skála átlagértékei településtípus szerint (szignifikáns eltérések)

	Falu N = 1311–1474		**Város N = 980–1065**		**Teljes minta N = 2319–2539**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	3,2	0,8	3,3	0,9	3,3	0,9
Szlovákok	3,0	0,7	3,1	0,7	3,0	0,7
Ukránok	3,0	0,7	3,1	0,7	3,0	0,7
Magyarországi magyarok	4,0	0,9	3,8	0,9	3,9	0,9
Romák	2,5	1,1	2,4	1,0	2,5	1,1
Németek	3,2	0,8	3,3	0,8	3,2	0,8
Kínaiak	2,9	0,7	3,0	0,8	2,9	0,7
Erdélyi magyarok	4,0	0,8	4,1	0,8	4,1	0,8
Felvidéki magyarok	3,9	0,8	3,8	0,9	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	3,9	0,9	3,8	0,9	3,8	0,9
Munkanélküliek	2,9	0,8	3,0	0,8	2,9	0,8
Menekültek/migránsok	1,9	0,9	2,1	1,0	2,0	1,0
Homoszexuálisok	2,0	1,0	2,3	1,1	2,1	1,1
Skinheadek, bőrfejűek	2,0	1,0	2,2	1,0	2,1	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,7	0,8	1,9	1,0	1,8	0,9
Politikusok	2,4	0,9	2,3	0,9	2,3	0,9
Oroszok	2,9	0,8	3,0	0,9	2,9	0,8
Egyházi vezetők/elöljárók	3,1	0,9	2,9	1,0	3,0	0,9
Amerikaiak	3,0	0,8	3,1	0,9	3,1	0,9

Korosztály alapján csak néhány csoport megítélése különbözik szignifikánsan. Tehát úgy tűnik, hogy a mássággal szembeni attitűdökben nem találunk generációs törésvonalakat. A magyarországi magyarok, az egyházi vezetők és az amerikaiak a legfiatalabb korosztály számára a legrokonszenvesebbek, míg a kábítószer-fogyasztók szintén számukra a legellenszenvesebbek.

5. táblázat

Rokonszenv-hőmérő korosztályok alapján (szignifikáns eltérések)

	15–19 évesek N = 670–721		**20–24 évesek N = 834–884**		**25–29 évesek N = 876–925**		**Teljes minta N = 2383–2530**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Magyarországi magyarok	4,0	0,9	3,9	0,9	3,8	0,9	3,9	0,9
Erdélyi magyarok	4,1	0,8	4,1	0,8	4	0,8	4,1	0,8
Menekültek/migránsok	2,0	1,0	1,9	0,9	2,0	1,0	2,0	1,0
Bőrfejűek	2,1	1,0	2,1	1,0	2,0	1,0	2,0	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,7	0,9	1,8	0,9	1,8	0,9	1,8	0,9
Egyházi vezetők	3,2	0,9	3,1	0,9	3,0	0,9	3,1	0,9
Amerikaiak	3,2	0,9	3,1	0,9	3,0	0,9	3,1	0,9

Nemek közötti különbségeket szintén csak néhány csoport esetén találunk, viszont ezek között vannak etnikai és deviánsnak tartott csoportok is, így fontosnak tartjuk kiemelni az átlagokat. A fiúk a kábítószer-fogyasztókkal és az oroszokkal szimpatizálnak inkább, míg a lányok a többi felsorolt csoporthoz viszonyulnak pozitívabban. A homoszexuálisok percepciójában a leghangsúlyosabbak a különbségek.

6. táblázat
Rokonszenv-hőmérő nemek alapján (szignifikáns eltérések)

	Férfi N = 1168–1253		**Nő N = 1122–1213**		**Teljes minta N = 2390–2491**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Zsidók	2,7	0,9	2,8	0,8	2,8	0,8
Menekültek/migránsok	1,9	1,0	2,0	0,9	2,0	1,0
Homoszexuálisok	1,9	1,0	2,4	1,1	2,1	1,1
Kábítószer-fogyasztók	1,8	1,0	1,7	0,9	1,8	0,9
Politikusok	2,3	0,9	2,4	0,9	2,3	0,9
Oroszok	3,0	0,9	2,9	0,8	2,9	0,9
Egyházi vezetők	3,0	1,0	3,1	0,9	3,1	0,9
Amerikaiak	3,0	0,9	3,1	0,8	3,1	0,9

Az anyagi helyzet szubjektív megítélését ötfokú skálán mértük (1. gondok nélkül él, 2. beosztással jól kijön, 3. éppen, hogy meg tud élni, 4. hónapról hónapra anyagi gondok vannak, 5. nélkülözik). Legerősebb korreláció a romák megítélésével mérhető (korrelációs együttható 0,200, szignifikanciaszint 0,000), tehát minél szegényebb a válaszadó, annál rokonszenvesebbnek tartja a roma etnikumhoz tartozókat. A második legerősebb összefüggés az anyagi helyzet szubjektív percepciója és az újgazdagok megítélése között van (korrelációs együttható –0,151, szignifikanciaszint 0,000), azaz a szegényebb fiatalok ellenszenvesebbnek ítélik meg az újgazdagokat. Az összevont szubjektív anyagi helyzet – amelyet úgy hoztunk létre, hogy a gondok nélkül élőket neveztük jómódúaknak (18%), a beosztással jól kijövőket közepes helyzetűeknek (62,2%), illetve az utolsó három kategóriába tartozókat kedvezőtlen helyzetűeknek (19,8%) – kilenc csoport esetén bír differenciáló erővel. A kedvezőtlen helyzetűek a romákkal szimpatizálnak inkább, míg a többi csoporthoz a kedvezőbb anyagi helyzetben élők viszonyulnak pozitívabban.

7. táblázat
Rokonszenv-hőmérő szubjektív anyagi helyzet alapján (szignifikáns eltérések)

	Jómódúak N = 418–445		Közepes helyzetűek N = 1505–1572		Kedvezőtlen helyzetűek N = 416–489		Teljes minta N = 2361–2505	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Magyarországi magyarok	4,0	0,9	3,9	0,9	3,9	0,8	3,9	0,9
Romák	2,4	1,1	2,4	1,0	2,9	1,3	2,5	1,1
Németek	3,3	0,9	3,2	0,7	3,1	0,8	3,2	0,8
Erdélyi magyarok	4,2	0,8	4,0	0,8	4,0	0,9	4,1	0,8
Felvidéki magyarok	3,9	0,8	3,8	0,8	3,9	0,9	3,8	0,8
Homoszexuálisok	2,1	1,1	2,2	1,0	2,0	1,0	2,1	1,1
Újgazdagok	2,6	0,9	2,5	0,8	2,3	0,9	2,5	0,9
Politikusok	2,4	0,9	2,4	0,9	2,2	0,9	2,3	0,9
Amerikaiak	3,1	0,9	3,1	0,8	2,9	0,9	3,1	0,9

Előítéletek vallásosság, politikai beállítódás, külföldi és diszkriminációs tapasztalatok alapján

A felekezethez tartozás és a vallásosság mértéke szintén együtt jár egyes társadalmi csoportok megítélésének különbségeivel. A felekezethez tartozás alapján 13 csoportot tartanak különböző mértékben szimpatikusnak a fiatalok, a többi esetben az eltérések nem szignifikánsak. A magyarországi magyarokkal, a politikusokkal és az egyházi elöljárókkal a reformátusok szimpatizálnak leginkább, a romákkal az egyéb felekezethez tartozók, az erdélyi magyarokkal, a munkanélküliekkel, homoszexuálisokkal, bőrfejűekkel, kábítószer-fogyasztókkal és az oroszokkal a katolikusok.

8. táblázat
Rokonszenv-hőmérő felekezethez tartozás szerint (szignifikáns eltérések)

	Katolikus N = 1099–1186		Református N = 759–827		Egyéb N = 249–290		Teljes minta N = 2106–2302	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Magyarországi magyarok	3,9	0,9	4,0	0,8	3,9	0,9	3,9	0,9
Romák	2,4	1,0	2,5	1,1	2,8	1,3	2,5	1,1
Kínaiak	2,9	0,7	3,0	0,7	3,0	0,7	3,0	0,7
Erdélyi magyarok	4,1	0,8	4,1	0,8	4,0	0,9	4,1	0,8
Vajdasági magyarok	3,8	0,8	3,7	0,8	3,6	0,8	3,8	0,8
Felvidéki magyarok	3,9	0,8	3,8	0,8	3,7	0,8	3,8	0,8
Munkanélküliek	3,0	0,8	2,9	0,8	2,8	0,9	2,9	0,8
Homoszexuálisok	2,3	1,1	2,0	1,0	1,8	1,0	2,1	1,1
Skinheadek	2,1	1,0	2,0	1,0	2,0	1,0	2,1	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,8	0,9	1,7	0,8	1,7	0,9	1,8	0,9
Politikusok	2,3	0,9	2,4	0,9	2,3	0,9	2,3	0,9
Oroszok	3,0	0,8	2,9	0,8	2,8	0,9	2,9	0,8
Egyházi vezetők	3,0	0,9	3,2	0,9	3,1	0,9	3,1	0,9

A vallásosság 11 csoport megítélésében játszik szerepet. Azok, akik az egyház tanításait követik, a kábítószer-fogyasztókon kívül minden csoportot szimpatikusabbnak tartanak, mint társaik (az erdélyi magyarokat a nem vallásosak kivételével minden csoport egyformán rokonszenvesnek ítéli meg). Tehát úgy tűnik, hogy a vallásgyakorlás a másság iránti rokonszenv percepciójával jár együtt. Amennyiben skálaként kezeljük a vallásosság mutatóját, úgy a legerősebb összefüggések az egyházi vezetők, a politikusok, illetve a kábítószer-fogyasztók percepcióját illetően mutatkoznak (korrelációs együtthatók: 0,311 az egyházi vezetők esetén, 0,114 a politikusok, illetve –0,130 a kábítószer-fogyasztók megítélésében, a szignifikanciaszint 0,000 mindhárom esetben), azaz az egyház tanításait követők az átlagnál szimpatikusabbnak ítélik meg az első két csoportot – és ellenszenvesebbnek az utóbbit. Összefügg egymással az iskolai végzettség és a vallásosság módja, a felsőfokú iskolai végzettségűek felülreprezentáltak a többi csoporthoz képest az egyház tanításait követők és a meggyőződéses ateisták között. A magyarázó modellünkben mindkét változó (végzettség, vallásosság) hatását vizsgálni fogjuk.

9. táblázat

Rokonszenv-hőmérő vallásosság szerint (szignifikáns eltérések)

	Egyházi N = 442–465		**Maga módján N = 1549–1668**		**Nem vallásos N = 243–256**		**Ateista N = 66–70**		**Teljes minta N = 2303–2460**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Magyarországi magyarok	4,0	0,9	3,9	0,9	3,7	0,9	3,7	1,0	3,9	0,9
Romák	2,6	1,0	2,5	1,1	2,4	1,0	2,2	1,1	2,5	1,1
Erdélyi magyarok	4,1	0,8	4,1	0,8	3,9	0,8	4,1	0,7	4,1	0,8
Vajdasági magyarok	3,9	0,8	3,7	0,8	3,7	0,8	3,7	0,9	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	3,9	0,8	3,8	0,8	3,7	0,8	3,9	0,8	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	4,0	0,8	3,8	0,9	3,7	0,8	3,8	0,9	3,8	0,9
Munkanélküliek	3,1	0,7	2,9	0,8	3,1	0,8	2,9	0,9	3,0	0,8
Kábítószer-fogyasztók	1,6	0,8	1,7	0,9	2,1	1,0	2,0	1,0	1,8	0,9
Újgazdagok	2,6	0,8	2,5	0,9	2,5	0,8	2,6	0,8	2,5	0,9
Politikusok	2,5	0,9	2,3	0,9	2,2	0,9	2,0	1,0	2,3	0,9
Egyházi vezetők	3,5	0,8	3,0	0,9	2,6	0,9	2,3	1,2	3,1	0,9

A magyar állampolgárság igénylése is összefügg bizonyos csoportok megítélésével. A 14 csoport többségét azok tartják szimpatikusabbnak, akik igényeltek már magyar állampolgárságot. Ez alól kivételt képez a románok, romák, illetve a felvidéki magyarok megítélése.

10. táblázat

A rokonszenv-ellenszenv skála átlagértékei a magyar állampolgárság igénylése szerint (szignifikáns eltérések)

	Igényelte N = 1149–1245		Nem igényelte N = 1107–1248		Teljes minta N = 2256–2493	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	3,2	0,9	3,3	0,9	3,3	0,9
Szlovákok	3,1	0,7	2,9	0,7	3,0	0,7
Romák	2,4	1,0	2,5	1,1	2,5	1,1
Németek	3,3	0,8	3,2	0,7	3,2	0,8
Kínaiak	3,0	0,8	2,9	0,7	2,9	0,7
Erdélyi magyarok	4,2	0,8	4,0	0,8	4,1	0,8
Vajdasági magyarok	3,8	0,8	3,7	0,8	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	3,8	0,8	3,9	0,8	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	3,9	0,9	3,8	0,8	3,8	0,9
Munkanélküliek	3,0	0,8	2,9	0,8	2,9	0,8
Menekültek/migránsok	2,0	1,0	1,9	0,9	2,0	1,0
Skinheadek, bőrfejűek	2,1	1,0	2,0	1,0	2,1	1,0
Egyházi vezetők/elöljárók	3,1	1,0	3,0	0,9	3,0	0,9
Amerikaiak	3,1	0,9	3,0	0,8	3,0	0,9

A kettős állampolgárság differenciáló erejét a felvidéki minta kivételével regionális bontásban is megvizsgáltuk. A kárpátaljai magyar fiatalok közül azok, akik rendelkeznek magyar állampolgársággal, a magyarországi magyarokat és saját csoportjukat ítélik meg pozitívabban, mint társaik. A többségi nemzeteket, a romákat, a menekülteket, a bőrfejűeket és a politikusokat a kettős állampolgársággal nem rendelkezők tartják rokonszenvesebbnek. A vajdasági magyar fiatalok más csoportokról alkotott véleményét nem differenciálja szignifikánsan a kettős állampolgársággal való rendelkezés. A magyar állampolgársággal is bíró erdélyi magyar fiatalok a határon túli magyar közösségekhez tartozókat, a homoszexuálisokat és az oroszokat is szimpatikusabbnak percipiálják, míg a csak román állampolgárságú társaik a többségi nemzethez tartozókat ítélik meg pozitívabban *(11. táblázat)*.

A politika iránti érdeklődés és a demokráciával való elégedettség csak néhány társadalmi csoport megítélésével függ össze, és a korrelációs együtthatók gyenge kapcsolatra utalnak. A politika iránt érdeklődők négy csoportot érzékelnek rokonszenvesebbnek, mint társaik – a politikusokat, a felvidéki és kárpátaljai magyarokat, valamint a munkanélkülieket (korrelációs együtthatók sorrendben 0,142, illetve 0,135, valamint 0,115 és 0,121, szignifikanciaszint mind a négy esetben 0,000) – és a romákat ellenszenvesebbnek (korrelációs együttható –0,108, szignifikanciaszint 0,000). A demokráciával elégedettebbek a románokkal, a zsidókkal és a politikusokkal szimpatizálnak inkább (korrelációs együtthatók 0,146, illetve 0,122, valamint 0,119, szignifikanciaszint mindhárom esetben 0,000), valamint a kárpátaljai magyarokat tartják ellenszenvesebbnek társaiknál (korrelációs együttható –0,105, szignifikanciaszint 0,000).

11. táblázat

A rokonszenv-ellenszenv skála átlagértékei a magyar állampolgárság igénylése szerint a kárpátaljai és erdélyi fiatalok körében (szignifikáns eltérések)

	Kárpátalja				**Erdély**			
	Igen N = 306–322		**Nem N = 136–148**		**Igen N = 505–552**		**Nem N = 352–429**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	2,9	0,7	3,1	0,8	3,2	0,9	3,4	0,9
Szlovákok	3,1	0,6	3,2	0,8	non-significant (ns.)			
Szerbek	3,0	0,5	3,1	0,7	(ns.)			
Ukránok	3,0	1,0	3,4	1,1	(ns.)			
Magyarországi magyarok	4,2	0,7	4,0	0,9	(ns.)			
Romák	2,4	1,1	3,0	1,2	(ns.)			
Erdélyi magyarok	(ns.)				4,3	0,8	4,2	0,7
Vajdasági magyarok	(ns.)				3,7	0,8	3,5	0,7
Felvidéki magyarok	(ns.)				3,7	0,8	3,5	0,8
Kárpátaljai magyarok	4,4	0,7	4,3	0,8	3,7	0,8	3,5	0,8
Menekültek	2,0	0,9	2,4	1,1	(ns.)			
Homoszexuálisok	(ns.)				2,2	1,0	2,1	1,0
Skinheadek, bőrfejűek	1,7	0,9	1,8	1,0	(ns.)			
Politikusok	2,4	0,8	2,6	0,9	(ns.)			
Oroszok	(ns.)				2,9	0,8	2,8	0,9

A politikai bal-jobb skálán való eligazodás, önelhelyezés úgy tűnik, szorosabban együtt jár a másság percepciójával: öt csoport kivételével mindegyik esetben szignifikáns korrelációs együtthatókhoz jutottunk, még ha azok gyengék is. A korrelációs együtthatókat a következő táblázatban tüntettük fel. A magukat jobboldalra soroló fiatalok a többségi és más nemzeteket, valamint a deviánsnak tartott csoportokat kevésbé rokonszenvesnek ítélik meg (kimaradtak a táblázatból az ukránok, esetükben –0,069 a korrelációs együttható, a szignifikanciaszint pedig 0,048). Az 1-től 7-ig terjedő skálát úgy vontuk össze, hogy az első három érték az inkább baloldali, az utolsó három érték az inkább jobboldali beállítódást jelöl. Az ukránok, németek, oroszok, az újgazdagok és a politikusok kivételével minden más csoport megítélése szignifikánsan különbözik az önelhelyezés alapján. Viszont a mintába került fiataloknak csak alig fele válaszolt e kérdésre, így az esetszámok jelentősen lecsökkentek. A magukat inkább jobboldalra helyezők – akik feltehetően erősebb nemzeti önazonosságtudattal rendelkeznek, mint társaik – a magyarországi és külhoni magyar csoportokhoz tartozókat, valamint az egyházi vezetőket tartják szimpatikusabbnak. Minden más csoportot ellenszenvesebbnek találnak, mint társaik.

12. táblázat

Rokonszenv-ellenszenv skála átlagértékei a politikai bal-jobb skálán való önelhelyezés alapján (szignifikáns eltérések)

	Baloldali N = 183–197		Közép N = 288–302		Jobboldali N = 489–511		Teljes minta N = 973–1012		Korrelációs együtthatók (sig. < 0,050)
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	
Románok	3,3	0,8	3,4	0,8	3,1	0,9	3,2	0,9	–0,151
Szlovákok	3,1	0,7	3,1	0,7	2,9	0,8	3,0	0,8	–0,153
Szerbek	3,1	0,6	3,0	0,7	2,9	0,7	2,9	0,7	–0,173
Magyarországiak	3,7	1,0	3,8	0,9	4,0	0,9	3,9	0,9	0,129
Romák	2,6	1,0	2,6	1,0	2,2	1,1	2,4	1,0	–0,209
Zsidók	2,9	0,7	2,9	0,9	2,6	0,9	2,8	0,9	–0,196
Kínaiak	3,0	0,6	3,0	0,7	2,9	0,8	2,9	0,8	–0,101
Erdélyi magyarok	3,9	0,9	4,1	0,8	4,2	0,8	4,1	0,8	0,159
Vajdasági magyarok	3,5	0,8	3,8	0,8	3,9	0,8	3,8	0,8	0,168
Felvidéki magyarok	3,6	0,8	3,9	0,8	4,0	0,9	3,9	0,9	0,150
Kárpátaljai magyarok	3,6	0,8	3,9	0,9	4,1	0,9	3,9	0,9	0,178
Munkanélküliek	3,0	0,8	3,1	0,8	2,9	0,8	3,0	0,8	–0,089
Menekültek	2,1	1,0	2,1	0,9	1,8	0,9	2,0	1,0	–0,205
Homoszexuálisok	2,3	1,2	2,2	1,1	1,9	1,0	2,1	1,1	–0,192
Skinheadek	2,3	1,0	2,0	0,9	2,1	1,1	2,1	1,1	ns.
Kábítószer-fogyasztók	2,1	1,0	1,8	0,9	1,7	0,9	1,8	0,9	–0,178
Egyházi vezetők	2,9	0,9	3,0	0,9	3,1	1,0	3,1	1,0	0,084
Amerikaiak	3,1	0,9	3,2	0,9	2,9	0,9	3,0	0,9	0,140

A kontakt-hipotézis Chen által tesztelt megközelítését, amely szerint a külföldi tapasztalat jót tesz a mássághoz való viszonyulásnak,[84] a külhoni magyar fiatalok körében is megvizsgáltuk. Összevontuk a külföldi tanulásra és munkára vonatkozó változókat, így néhány csoport esetén szignifikáns különbségeket találtunk. Tapasztalataik függvényében a fiatalok különbözőképpen ítélik meg a szlovákokat, a magyarországi és külhoni magyarokat, a romákat, a zsidókat, az oroszokat, a deviánsnak tartott csoportokat és az egyházi elöljárókat. Azok, akik mind tanulási, mind munkavállalási tapasztalattal rendelkeznek, kevésbé szimpatizálnak a magyarországi magyarokkal.

Ha megvizsgáljuk, hogy mely országokban szereztek tanulási és munkavállalási tapasztalatokat, akkor kiderül, hogy a fiatalok több mint fele Magyarországon tanult vagy dolgozott. 302 fiatal nevezett meg országot, amelyben tanult, ebből 231 személy, tehát a fiatalok több mint háromnegyede Magyarországon szerezte tanulási tapasztalatát, a többiek Angliában, Németországban, Amerikában, Olaszországban és más országokban. Azok a fiatalok, akik tanultak Magyarországon, szignifikánsan ellenszenvesebbnek ítélik meg a magyarországi magyarokat, tehát esetükben a kontaktus-hipotézis egyszerűsített változata nem állja meg a helyét, megcáfolódik. Munkavállalási országot 476-an jelöltek meg, 40,7%-uk Magyarországon, egyötödük Németországban dolgozott, további népszerű célországnak

[84] Chen 2007: 70–71.

bizonyult Csehország, Anglia és Ausztria (a fiatalok 6,5%-a, 6%-a, illetve 5,6%-a szerzett tapasztalatokat ezeken a helyeken), a maradék együtt pedig más európai és Európán kívüli helyeket említett. Azok, akik tanultak Magyarországon, szimpatikusabbnak ítélik meg a külhoni magyarokat, zsidókat, oroszokat, homoszexuálisokat és kábítószer-fogyasztókat. A magyarországi munkatapasztalattal rendelkezők kevésbé szimpatikusnak tartják a románokat, a menekülteket, a homoszexuálisokat és a bőrfejűeket, de rokonszenvesebbnek a kárpátaljai magyarokat és a romákat. Úgy tűnik, hogy a magyarországi tanulási és munkatapasztalat eltérő attitűdökhöz vezet a homoszexuálisokat illetően, de lehetséges, hogy ebben más tényezők is szerepet játszanak. A magyarországi munkatapasztalattal rendelkező fiatalok végzettsége nem tér el szignifikánsan társaikétól, de a magyarországi tanulási tapasztalat természetesen azokat jellemzi inkább, akik felsőfokú végzettséggel bírnak.

Rokonszenvesebbnek tartják a zsidókat, a külhoni magyar csoportokat, a menekülteket, homoszexuálisokat, kábítószer-fogyasztókat és az oroszokat, akik tanulási vagy mindkét tapasztalattal rendelkeznek. Tehát úgy tűnik, hogy a más kultúrában szerzett tanulási tapasztalat, illetve a külföldön való tanulás és munkavállalás együttesen a mássághoz való pozitívabb viszonnyal jár együtt.

13. táblázat

Mennyire rokonszenvesek vagy ellenszenvesek az alábbi csoportokba sorolható személyek? (átlagértékek, külföldi tapasztalat alapján; szignifikáns eltérések)

	Nincs N = 1011–1102		**Munka N = 281–324**		**Tanulás N = 151–157**		**Mindkettő N = 74–80**		**Teljes minta N = 1520–1658**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Szlovákok	3,0	0,7	3,0	0,8	3,2	0,8	3,2	0,8	3,0	0,7
Magyarországi magyarok	3,9	0,9	3,8	1,0	3,9	0,8	3,4	1,1	3,9	0,9
Romák	2,3	1,0	2,6	1,3	2,6	1,0	2,4	1,0	2,4	1,0
Zsidók	2,7	0,8	2,7	0,9	3,0	0,7	3,0	0,9	2,7	0,8
Vajdasági magyarok	3,8	0,8	3,7	0,8	4,0	0,8	4,0	0,8	3,8	0,8
Felvidéki magyarok	3,8	0,8	3,8	0,8	4,0	0,8	4,0	0,8	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	3,8	0,9	3,9	0,9	4,0	0,8	3,9	0,8	3,9	0,9
Menekültek/migránsok	2,0	1,0	1,9	0,9	2,1	0,9	2,2	1,0	2,0	1,0
Homoszexuálisok	2,2	1,0	1,9	1,0	2,4	1,1	2,6	1,2	2,1	1,1
Skinheadek, bőrfejűek	2,2	1,0	2,0	1,0	2,2	1,1	2,0	1,0	2,1	1,0
Kábítószer-fogyasztók	1,7	0,9	1,7	0,9	1,9	0,9	2,4	1,3	1,8	0,9
Oroszok	2,9	0,8	2,9	0,9	3,0	0,9	3,3	0,9	3,0	0,8
Egyházi vezetők	3,1	0,9	2,9	1,0	3,2	0,9	3,0	1,0	3,0	1,0

A kisebbségi léthelyzethez kapcsolódó negatív tapasztalat, a nemzetiségi hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetés megélése feltételezésünk szerint a másság iránti szolidaritást vonja maga után. A fiatalok 53%-ának van ilyen tapasztalata – a vajdasági magyar fiatalok 63, a kárpátaljaiak 60, a felvidékiek 53, míg az erdélyiek 46 százaléka említett ilyen élményt. Ez a tényező az etnikai csopor-

tok közül a németek, zsidók, kínaiak, oroszok, az úgynevezett deviáns csoportok közül a munkanélküliek, homoszexuálisok, bőrfejűek és kábítószer-fogyasztók megítélésében nem bír differenciáló erővel. Úgy tűnik, hogy a diszkriminációs tapasztalattal rendelkezők a magyar nemzetiségűekhez pozitívabban, a más nemzetekhez, illetve társadalmi csoportokhoz negatívabban viszonyulnak, tehát a szolidaritás szelektíven, a saját etnikai csoporttal kapcsolatban érvényesül. A többségi nemzetekhez való viszonyulásban valószínűleg benne van, hogy a hátrányos megkülönböztetés ezeknek a csoportoknak a képviselői részéről érte őket nemzeti hovatartozásuk miatt. A különbségek nem hangsúlyosak, de szignifikánsak. Itt is a romákkal szembeni attitűd esetén a legnagyobb a szórás, illetve azok, akiket ért már hátrányos megkülönböztetés, ellenszenvesebbnek tartják a romákat. Ebben az esetben talán kevésbé valószínű, hogy a romák által szenvedtek volna el a fiatalok diszkriminációt, egy hihetőbb magyarázat lehet erre a nyilvánosságban jelen lévő, romákat támogató diskurzus visszás hatása.

14. táblázat

Mennyire rokonszenvesek vagy ellenszenvesek az alábbi csoportokba sorolható személyek? (átlagértékek diszkriminációs tapasztalatok alapján; szignifikáns eltérések)

	Nincs N = 1019–1175		Nan N = 1238–1341		Teljes minta N = 2260–2516	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	3,3	0,9	3,2	0,8	3,3	0,9
Szlovákok	3,1	0,7	3,0	0,7	3,0	0,7
Szerbek	3,0	0,6	2,9	0,7	3,0	0,7
Ukránok	3,1	0,7	3,0	0,7	3,0	0,7
Magyarországi magyarok	3,9	0,8	3,9	0,9	3,9	0,9
Romák	2,6	1,1	2,4	1,1	2,5	1,1
Erdélyi magyarok	4,0	0,8	4,1	0,8	4,1	0,8
Vajdasági magyarok	3,7	0,8	3,8	0,8	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	3,8	0,8	3,9	0,8	3,8	0,8
Kárpátaljai magyarok	3,8	0,8	3,9	0,9	3,8	0,9
Menekültek/migránsok	2,1	1,0	1,9	0,9	2,0	1,0
Újgazdagok	2,5	0,9	2,5	0,9	2,5	0,9
Politikusok	2,4	0,9	2,3	0,9	2,3	0,9
Egyházi vezetők/elöljárók	3,1	0,9	3,0	1,0	3,0	0,9
Amerikaiak	3,1	0,8	3,0	0,9	3,1	0,9

Amennyiben országonként vizsgáljuk a saját diszkriminációs tapasztalatok differenciáló erejét, azt tapasztaljuk, hogy a vajdasági fiatalok csak a többségi nemzeteket ítélik meg másképp saját hátrányos megkülönböztetéseik függvényében. Azok ítélik kevésbé szimpatikusnak a románokat, szlovákokat, szerbeket, ukránokat, akiket ért már hátrányos megkülönböztetés. A diszkriminációs tapasztalatokkal rendelkező kárpátaljai magyar fiatalok az ukránokat, a szlovákokat és a menekülteket tartják kevésbé rokonszenvesnek, mint társaik. A felvidéki és az erdélyi magyar fiatalok több csoport megítélésében vélekednek eltérően saját ta-

pasztalataik függvényében, a diszkriminációt elszenvedett felvidékiek a külhoni magyar közösségeket rokonszenvesebbnek, a szlovákokat, amerikaiakat, újgazdagokat, politikusokat és a menekülteket kevésbé szimpatikusnak tartják. Az erdélyi magyar fiatalok nemcsak a határon túli magyar közösséghez tartozókat ítélik meg pozitívabban diszkriminációs tapasztalataik birtokában, hanem a homoszexuálisokat, a kábítószer-fogyasztókat és az oroszokat is. A románokat, a magyarországi magyarokat és a politikusokat kevésbé tartják szimpatikusnak azok, akiket ért már igazságtalanság. Hátrányos megkülönböztetés érhette őket az utóbb felsorolt csoportok részéről is.

15. táblázat

Mennyire rokonszenvesek vagy ellenszenvesek az alábbi csoportokba sorolható személyek? (átlagértékek diszkriminációs tapasztalatok alapján regionális bontásban; szignifikáns eltérések)

	Felvidék				**Erdély**			
	Nincs N = 273–296		**Van N = 316–331**		**Nincs N = 441–529**		**Van N = 416–451**	
	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD	átlag	SD
Románok	ns.				3,4	0,8	3,2	0,9
Szlovákok	2,9	0,6	2,7	0,8	ns.			
Magyarországi magyarok	ns.				4,0	0,8	3,7	0,9
Romák	ns.				2,8	1,2	2,4	1,1
Erdélyi magyarok	3,8	0,8	3,9	0,9	4,2	0,8	4,3	0,8
Vajdasági magyarok	3,7	0,8	3,8	0,9	3,6	0,8	3,7	0,8
Felvidéki magyarok	4,1	0,8	4,3	0,8	3,6	0,8	3,7	0,8
Kárpátaljai magyarok	3,7	0,8	3,9	0,9	3,5	0,8	3,7	0,8
Menekültek/migránsok	1,8	0,9	1,6	0,8	ns.			
Homoszexuálisok	ns.				2,1	1,0	2,2	1,0
Kábítószer-fogyasztók	ns.				1,9	0,9	2,0	0,9
Újgazdagok	2,7	0,7	2,5	0,9	ns.			
Politikusok	2,4	0,8	2,1	0,9	2,4	0,8	2,3	1,0
Oroszok	ns.				2,8	0,8	2,9	0,9
Amerikaiak	3,0	0,7	2,8	0,9	ns.			

Ahhoz, hogy magyarázó modelleket tudjunk építeni a hipotézisek vizsgálatához, arra van szükségünk, hogy összesített mutatókat készítsünk az eddig elemzett változókból. A függelékben megtalálható a létrehozott új változók összetétele.

Modellépítési kísérlet az előítéletek rendszeréhez

A deviánsnak tartott csoportok[85] iránti attitűdöt szociodemográfiai változók és a többi hipotézisben megfogalmazott tényezők segítségével próbáltuk magyarázni. Egyes tényezők kismértékben járulnak hozzá az előítéletesség magyarázatához. Azok bizonyultak tehát előítéletesebbnek, akiknek fontosabb a siker- és célelérés, ezzel szemben a kevésbé sikerorientáltak elfogadóbbak. A könnyű drogok és a melegházasságok legalizálását támogatók sokkal rokonszenvesebbnek ítélik meg a közvélemény által deviánsnak tartott csoportokat. Az állampolgári szabadságokat a terrorizmus visszaszorítása érdekében korlátozó, illetve a bevándorlóktól a kultúránk elfogadását elváró fiatalok ellenszenvesebbnek minősítik a homoszexuálisokat, a kábítószer-fogyasztókat, a skinheadeket/bőrfejűeket, illetve a menekülteket/bevándorlókat.

Minél idősebb a megkérdezett, annál valószínűbb, hogy rokonszenvesnek tartja az említett csoportokat. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek toleránsabban viszonyulnak a deviánsnak tartott csoportokhoz. Minél jobboldalibbnak tartja magát politikailag a megkérdezett, annál ellenszenvesebbnek minősíti az úgynevezett deviáns csoportokat. Mind a politikusok, újgazdagok és romák iránti, mind pedig a más nemzetekkel (részletek a függelékben) szembeni rokonszenv erős összefüggést mutat a felsorolt csoportokkal szembeni rokonszenvvel, a más csoportokkal szembeni tolerancia meghatározza a deviánsnak tartott csoportokkal szembeni elfogadást is. Az angol nyelvi kompetenciával rendelkezők elfogadóbbak a többség által ellenszenvesebbnek tartott csoportokkal.

Úgy tűnik tehát, hogy az anyagi helyzet, a településtípus, a vallásosság, a nyomtatott és online felületekről való tájékozódás, a Facebook-ismerősök heterogenitása, a nemzetiségi hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetés tapasztalata nem áll oksági viszonyban a deviánsnak tartott csoportok megítélésével.

[85] A szakirodalomi előzmények között olvashattunk olyan megközelítést, amely a hajléktalanokat, homoszexuálisokat, kábítószer-fogyasztókat és bőrfejűeket a közvélemény által deviánsnak tartott csoportokként definiálja és a továbbiakban deviáns csoportként említi (Székelyi–Örkény–Csepeli 2001: 5). Murányi szintén valamilyen devianciával rendelkező csoportokként elemzi a kábítószereseket, skinheadeket, homoszexuálisokat (Murányi 1999). Ezekből kiindulva, azokat a csoportokat, amelyeket a fiatalok leginkább ellenszenvesnek ítéltek, egy főkomponensbe sűrítettük: ide kerültek a homoszexuálisok, a kábítószer-fogyasztók, a bőrfejűek és a menekültek, részletek a függelékben.

16. táblázat
A deviánsnak tartott csoportok iránti rokonszenv lineáris regressziós modellje (megmagyarázott hányad 37,6%)

Változók	Betaérték	Szignifikanciaszint
Sikerorientáltság	–0,120	0,000
Legalizálás	0,346	0,000
Korlátozás	–0,080	0,005
Születési év	–0,080	0,019
Más nemzetek iránti rokonszenv	0,222	0,000
Második legellenszenvesebb csoport iránti rokonszenv	0,234	0,000
Politikai bal-jobb skálán való önelhelyezés	–0,095	0,001
Angol nyelv ismerete	0,130	0,000
Legmagasabb iskolai végzettség	–0,090	0,012

Régiónként leválogatva az eseteket, nem javul, hanem romlik a modellünk magyarázó ereje, és egyes változók elveszítik szignifikáns magyarázó erejüket. Amennyiben beépítjük a modellbe a regionális különbségeket, javul ugyan valamelyest annak magyarázó ereje, ugyanakkor elveszítjük a születési évet, az iskolai végzettséget és az angol nyelvi kompetenciát mint magyarázó tényezőket. Így, ebben a modellben a kárpátaljai és felvidéki fiatalok sokkal ellenszenvesebbnek tartják a deviánsnak minősülő csoportokat, mint társaik.

17. táblázat
A deviánsnak tartott csoportok iránti rokonszenv második lineáris regressziós modellje (megmagyarázott hányad 40,5%)

Változók	Betaérték	Szignifikanciaszint
Sikerorientáltság	–0,132	0,000
Legalizálás	0,335	0,000
Korlátozás	–0,072	0,010
Más nemzetek iránti viszony	0,211	0,000
Második legellenszenvesebb csoport iránti viszony	0,224	0,000
Politikai bal-jobb skálán való önelhelyezés	–0,075	0,008
Kárpátalja	–0,191	0,000
Felvidék	–0,175	0,000

Típusalkotási kísérlet

A függelékben található, főkomponensekbe rendezett társadalmi csoportok iránti attitűd alapján, klaszterelemzés segítségével próbáltunk típusokat beazonosítani. Ennek az volt az ára, hogy elvesztettük a főkomponensekből kimaradó társadalmi csoportokat (tehát a magyarországi magyarokat, az egyházi elöljárókat és a munkanélkülieket). Két, illetve három csoport rajzolódik ki, bár értelmezésükben rejlik némi kihívás, ugyanis előzetes várakozásainkhoz képest egy kis elemszámú mindenkivel rokonszenvező, egy nagy elemszámú semleges, ugyanakkor a saját

közösségeket az átlagnál kevésbé szimpatikusnak tartó és egy közepes elemszámú, a mássággal ellenszenvező típus alakul ki. A kettes felosztásban egy mindenkit inkább rokonszenvesnek tartó kisebb, illetve egy mindenkit inkább ellenszenvesnek érzékelő nagyobb típus jön létre. Ez utóbbit végül elvetettük.

A hármas felosztás jellemzőit a 18. táblázat foglalja össze (a klaszterközéppontokat a függelékben közöljük). A minden csoportot rokonszenvesebbnek tartók között felülreprezentáltak a városiak, a vajdaságiak, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, az ateisták, illetve a külföldi tanulási tapasztalattal rendelkezők. A mássághoz negatívabban viszonyulók között több a férfi, a vidéki, a felvidéki és kárpátaljai, a középfokú végzettséggel rendelkező, a gazdaságilag aktív, az ateista, külföldi tanulási tapasztalattal nem rendelkező, diszkriminációt elszenvedett fiatal. Úgy tűnik, hogy a Chen megállapításai alapján megfogalmazott hipotézis, mely szerint a külföldi tapasztalat a mássághoz való pozitívabb viszonyulással jár együtt,[86] ezen a szinten is visszaigazolódik. Azt feltételeztük, hogy a kisebbségi léthelyzethez kapcsolódó negatív tapasztalat, azaz a nemzetiségi hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetés serkenti a másság iránti szolidaritást. A megkérdezett fiatalok 53%-ával történt már ilyen eset, de úgy tűnik, hogy ez nem a rokonszenvet, hanem a másság iránti ellenszenvet serkenti szignifikánsan.

A közösségi hovatartozásra zárt kérdés vonatkozott, a fiataloknak egy 18 kategóriából álló listából kellett kiválasztaniuk, hogy elsősorban, illetve másodsorban hova sorolnák magukat. A válaszok összesítése, tehát a két opció alapján a válaszok negyede regionális (erdélyi/felvidéki/kárpátaljai/vajdasági) identitást tartalmaz, egyötöde a magyar nemzethez tartozást, további egyötöde regionális magyar identitást, 16%-a pedig (kettős, magyar vagy országos) állampolgárság alapú önmeghatározást nyújt. A rokonszenv-hőmérő alapján elkülönülő típusok identitásukban is különböznek bizonyos mértékben. A magyar, a regionális magyar, illetve a belső regionális identitással rendelkező fiatalok felülreprezentáltak a mássággal ellenszenvezők csoportjában, míg az európai önazonosság-tudatúak a mindenkivel inkább rokonszenvezők körében vannak többen. Ez alapján visszaigazolódni látszik a kutatási előzményekben említett tétel, mely szerint az erősebb nemzeti önazonosságtudat előítéletesebb attitűddel jár együtt.

A múlt és a jövő megítélése tekintetében szintén találunk markáns eltéréseket a klaszterelemzéssel kialakuló csoportok között. Azok, akik elégedettek az elmúlt tíz évben az országuk gazdasági helyzetével és interetnikus viszonyaival, valamint optimistán ítélik meg a jövőbeli gazdasági helyzetet, az életszínvonalat és az interetnikus viszonyokat, felülreprezentáltak a minden csoporttal rokonszenvezők között. Az életszínvonallal, a személyes helyzettel és az interetnikus viszonyok elmúlt tíz évbeli alakulásával elégedetlenek, valamint azok, akik pesszimistán tekintenek a jövőbeli életszínvonalra, személyes helyzetre és interetnikus viszonyokra, a mássággal ellenszenvezők között vannak többen.

[86] Chen 2007: 72–73.

18. táblázat

A rokonszenv-hőmérő alapján kialakuló klasztercsoportok jellemzői (szignifikáns kapcsolatok, sorszázalékban)

		Mindenki rokonszenves N = 163	Semleges, a saját közösségek kevésbé rokonszenvesek N = 1242	A másság ellenszenves N = 594
Nem	férfi	8,8	58,3	**32,8**
	nő	7,3	66,1	26,5
Településtípus	falu	5,9	63	**31,2**
	város	**11,1**	61,1	27,9
Régió	Kárpátalja	6,9	62,5	**30,6**
	Vajdaság	**14,7**	60,9	24,8
	Felvidék	**4,7**	57,6	**37,7**
	Erdély	8,4	65,9	25,7
Végzettség	alapfokú	6,9	67,6	25,5
	középfokú	7,3	58,8	**34**
	felsőfokú	**10,9**	63,6	25,5
Foglalkozás	gazdaságilag aktív	8,3	57,9	**33,8**
	gazdaságilag inaktív	7,7	63,6	28,7
	munkanélküli	8,5	63,7	27,8
	tanul	7,9	66,5	25,7
Vallásosság	az egyház tanításait követi	9,8	67,2	23
	a maga módján	7,9	61,2	30,9
	nem vallásos	5,8	63,5	30,8
	ateista	**12,1**	48,3	**39,7**
Külföldi tanulási tapasztalat	nincs	7,1	61,9	**31**
	van	**11,3**	63,8	25
Diszkriminációs tapasztalat	nincs	9,6	65,6	24,8
	van	7	59,4	**33,6**
Elsődleges identitás	regionális	9,8	61,4	28,8
	regionális magyar	8,4	61,4	**30,3**
	magyar	**4,2**	58,8	**37**
	állampolgárságok	8,4	66,1	25,1
	belső régió	7,4	61,8	**30,9**
	országos	7,7	72,3	**20**
	európai	**14,1**	57,8	28,1
	egyéb	7	71,9	**21,1**
A gazdasági helyzet az elmúlt 10 évben	romlott	6,8	66,8	26,4
	nem változott	6,8	66,8	26,4
	javult	**10,7**	62,2	27,1
Az életszínvonal az elmúlt 10 évben	romlott	7,6	59	**33,4**
	nem változott	8,5	66,2	25,2
	javult	7,0	62,8	**30,2**
A személyes helyzet az elmúlt 10 évben	romlott	9,4	54,2	**36,4**
	nem változott	7,0	65,7	27,3
	javult	8,3	62,7	29
Az interetnikus viszonyok az elmúlt 10 évben	romlott	**4,8**	53,9	**41,4**
	nem változott	8,1	66,2	25,7
	javult	**12,4**	61,8	25,8
A gazdasági helyzet a jövőben	romlik	6,2	55	**38,8**
	nem változik	6,4	67,6	26
	javul	**12,7**	61,9	25,4

		Mindenki rokonszenves N = 163	Semleges, a saját közösségek kevésbé rokonszenvesek N = 1242	A másság ellenszenves N = 594
Az életszínvonal a jövőben	romlik	6,1	57	**36,9**
	nem változik	7,1	65,8	27,1
	javul	**11,9**	63,1	25,1
A személyes helyzet a jövőben	romlik	5,5	51,6	**42,9**
	nem változik	7,3	63,4	29,3
	javul	9,3	63,5	27,2
Az interetnikus viszonyok a jövőben	romlik	5,1	52,8	**42,1**
	nem változik	7,2	64,1	28,6
	javul	**12,5**	62,6	24,9

A minden csoporttal rokonszenvezők kedvezőbb jövedelmi helyzetűek, mint társaik. Ez ellentmondani látszik annak, hogy a gazdaságilag aktívak a mássággal ellenszenvezők között felülreprezentáltak, de itt nem csak a saját megszerzett háttér, hanem a kapott zsebpénz értéke is megjelenik. Az állam és az angol nyelv ismerete tekintetében különböznek a létrehozott típusok: a magasabb szintű nyelvismerettel rendelkezők felülreprezentáltak a minden csoporttal rokonszenvezők, az alacsonyabb szintű nyelvismerettel rendelkezők a mássággal ellenszenvezők csoportjában. A magyarság mint érték preferenciája a mássággal szembeni ellenszenvvel jár együtt. A demokráciával elégedetlenebb fiatalok, illetve a magukat a politikai jobboldalra helyezők ellenszenvesebbnek ítélik meg a más csoportokat. A Facebook-ismerősök heterogenitása, a többségi fiatalok magasabb aránya az ismerősi körben a csoportok iránt rokonszenvezők között jellemzőbb.

19. táblázat

A rokonszenv-hőmérő alapján kialakuló klasztercsoportok jellemzői (szignifikáns kapcsolatok, átlagértékek)

		Teljes minta	Mindenki rokonszenves	Semleges, a saját közösségek kevésbé rokonszenvesek	A másság ellenszenves
Anyagi helyzet	havi összeg	4935	**8508**	4613	4633
Idegennyelv-ismeret (1 – egyáltalán nem, 6 – anyanyelve)	államnyelv	4	**4,4**	4	**3,8**
	angol nyelv	2,9	**3,4**	2,8	**2,7**
Nemzeti értékek (1 – egyáltalán nem, 5 – nagyon fontos)	magyarság	4	3,9	3,9	**4,1**
A demokrácia működése (1 – elégedetlen, 10 – elégedett)	elégedettség	4,3	4,5	4,4	**3,9**
Eligazodás (1 – bal, 7 – jobb)	politikai	4,6	4,4	4,4	**5**
Facebook-ismerősök összetétele %	magyar	75	**68**	75	76
	többségi	21	**26**	20	20

A rokonszenves-ellenszenves hármas felosztást státusfüggvények, illetve véleményekből és kompetenciákból kialakított függvények segítségével próbáljuk meg értelmezni. A havi jövedelmet, valamint a vallásos értékekből létrehozott főkomponenst (vallás fontossága, Istenben való hit fontossága, templomba járási gyakoriság, vallásosság módja [részletek a függelékben]) szerepeltettük státusváltozókként. Az első függvény egyenesének egyik végén a jól ellátott, magas jövedelmű, kevésbé vallásos fiatalok vannak, míg a másik végén a kedvezőtlenebb anyagi háttérrel rendelkező vallásosak. A másik függvény hasonló az előzőhöz, és kisebb a diszkrimináló képessége, közepes helyzetű vallásos fiatalok és szélsőséges anyagi helyzetű, nem vallásos társaik között húzódik. A két függvény között alapvető különbséget képez, hogy az elsőt az anyagi helyzet, a másodikat a vallásosság határozza meg erősebben.

20. táblázat
Státusfüggvények

	1	2
Havi jövedelem	0,932	0,363
Vallásos értékek	–0,489	0,872

Diszkriminancia-analízis, struktúra-mátrix

A rokonszenv-hőmérő alapján elkülönülő csoportok közül a magasabb jövedelműek a minden csoporttal inkább szimpatizálók, míg a kevésbé vallásosak a másággal inkább ellenszenvezők.

21. táblázat
Az előítéletesség alapján elkülönülő csoportok elhelyezkedése a státusfüggvényeken

	Magas jövedelem	Vallásosság
Minden csoport rokonszenves	0,329	0,066
Semleges, a saját közösségek kevésbé rokonszenvesek	–0,050	0,045
A másság ellenszenves	0,012	–0,111

Ezzel a függvénnyel az esetek 46,5%-át sikerült besorolni. Ez a magyarázó erő nem túl magas, de szignifikánsan nagyobb, mint ha a diszkrimináló függvény ismerete nélkül a módusszal becsülnénk.

A vélemények és kompetenciák függvénye öt elemből áll össze, az első és a harmadik egy-egy főkomponens (részletek a függelékben). Az első a kábítószerek és az egyneműek kapcsolatát legalizáló véleményeket; a harmadik az állampolgári szabadságjogok korlátozására vonatkozó véleményeket tömöríti; a második a politikai bal-jobb skálán való önelhelyezést; a negyedik a magyarországi munkatapasztalattal való rendelkezést; az utolsó pedig az angol nyelvi kompetenciákat. Az első függvényt legerősebben a legalizálás elutasítása, a jobboldaliság és az állam-

polgári szabadságjogok korlátozása határozza meg. Az egyenes egyik végén tehát azok helyezkednek el, akik nem engedélyeznék a könnyű drogok törvényesítését és a homoszexuálisok kapcsolatának legalizálását, a magukat jobboldalra sorolók, akik korlátoznák az állampolgárok szabadságjogait a terrorizmus elleni harcban, és megkövetelnék a bevándorlóktól a kultúránk elfogadását, akik nem tudnak jól angolul, és nem rendelkeznek magyarországi tapasztalattal, míg a másik végén az ellenkező véleményeket valló, angolul jobban tudók. A másik függvényt legerősebben a magyarországi munkatapasztalat, az angol nyelvi kompetencia és a bal-jobb skálán való önelhelyezés határozza meg. A pozitív korrelációs együtthatókból azt olvashatjuk ki, hogy az egyik végén a magyarországi munkatapasztalattal rendelkező, angolul jobban tudó, magukat inkább jobboldalra helyezők vannak, akik egyetértenek a legalizálással és a korlátozással is, a másik végén azok, akik munkatapasztalat híján, gyengébb angol nyelvi kompetenciákkal bírnak, inkább baloldaliak, és nem értenek egyet sem a legalizálással, sem a korlátozásokkal. A jobboldaliság mindkét függvénynek meghatározó tényezője, meglehetősen heterogén a függvények összetétele, de úgy gondoljuk, hogy ezek a vélemények nem zárják ki egymást.

22. táblázat

A vélemények és kompetenciák által meghatározott függvények

	1	2
Legalizálás (kábítószerek és egyneműek)	–0,702*	0,395
Politikai bal-jobb skálán való eligazodás	0,599*	0,525
Állampolgári szabadságjogok korlátozása	0,520*	0,237
Magyarországi munkatapasztalat	–0,072	0,574*
Angol nyelvismeret	–0,212	0,529*

Diszkriminancia-analízis, struktúra-mátrix

A legalizálást nem támogató, az állampolgári szabadságjogok preferálását korlátozó, jobboldali fiatalok a mássággal ellenszenveznek, míg a legalizálást támogatók, a korlátozást ellenzők és kevésbé jobboldaliak minden csoportot rokonszenvesebbnek tartanak. A magyarországi munkatapasztalattal rendelkező, angolul tudó fiatalok inkább rokonszenvesnek tartanak minden csoportot. A liberálisabb értékeket vallók és a nyelvi kompetenciákkal rendelkezők tehát kevésbé előítéletesek társaiknál.

23. táblázat

Az előítéletesség alapján elkülönülő csoportok elhelyezkedése a vélemények és kompetenciák függvényein

	Jobboldali, nem legalizáló, korlátozó	Magyarországon dolgozott, angolul tudó jobboldali
Minden csoport rokonszenves	–0,541	0,379
Semleges, a saját közösségek kevésbé rokonszenvesek	–0,104	–0,111
A másság ellenszenves	0,378	0,107

Ezzel az esetek 44,2%-át sikerült besorolni, ami kevesebb, mint az előző függvény esetén, de még mindig szignifikánsan több, mint a módusz.

A négy diszkriminánó függvényt együtt bevonva az elemzésbe, két újabb függvény alakul ki. Az első függvény egyik pólusán a jobboldali, a legalizálást ellenző, a korlátozást preferáló nem vallásos fiatalokat találjuk, akik kevésbé tudnak angolul, és kisebb a jövedelmük, másik pólusán az angolul jobban tudó, magyarországi munkatapasztalattal rendelkező, magasabb jövedelműeket, akik liberálisabban viszonyulnak. A második függvény meghatározó elemei a nyelvi kompetenciák, a magyarországi munkatapasztalat és a kedvezőbb anyagi helyzet. Az egyenes egyik végén magas jövedelmű, angolul tudó, magyarországi munkatapasztalattal rendelkező kevésbé vallásos fiatalok vannak, a másik végén alacsonyabb jövedelmű, angolul kevésbé tudó, magyarországi munkatapasztalattal nem rendelkező vallásosabbak.

24. táblázat

A státus és a vélemények-kompetenciák által meghatározott függvények

	1	2
Jobboldali, nem legalizáló, korlátozó	0,882*	–0,016
Vallásosság	–0,276*	–0,137
Magyarországi munkatapasztalatú, angolul tudó jobboldali	–0,161	0,766*
Magas jövedelem	–0,147	0,643*

Diszkriminancia-analízis, struktúra-mátrix

A kialakuló két függvény tehát azt mutatja, hogy a mássággal ellenszenvezők nem liberális véleményeket vallanak, és kevésbé vallásosak, míg a magasabb jövedelemmel, angol nyelvtudással és magyarországi munkatapasztalattal rendelkező fiatalok minden csoportot szimpatikusabbnak ítélnek meg. Ez alapján az attitűdök affektív komponensét részben magyarázzák a vélemények, a társadalmi háttér egyes elemei, valamint bizonyos kompetenciák.

25. táblázat

Az előítéletesség alapján elkülönülő csoportok elhelyezkedése a vélemények és a státus függvényén

	Nem liberális, nem vallásos	Kedvezőbb helyzetű
Minden csoport rokonszenves	–0,463	0,347
Semleges, a saját közösségek kevésbé rokonszenvesek	–0,088	–0,088
A másság ellenszenves	0,311	0,089

A két függvénnyel együttesen az esetek 42,6%-át sikerült besorolni.

Összegzés

Hipotéziseinket részben sikerült megválaszolni. Sikerült ugyan kimutatni együttjárásokat a feltételezésekben szereplő változókkal, azonban a magyarázó modell építése, illetve a típusalkotás eredményei jócskán hagynak kívánnivalót maguk után. Ennek több oka lehetséges. Az egyik az, hogy a fiatalok mássághoz való viszonyát nem lehet a hipotézisek által alkotott keretek közé szorítani, vagyis nem a szociodemográfiai háttér, a vallásosság, az értékorientációk, a politikához való viszony, a tájékozódás határozzák meg a más csoportokkal szembeni attitűdöket. Ugyanakkor a témával foglalkozó szakirodalomban ezeket a tendenciákat és magyarázatokat olvashatjuk. Így továbbra is kérdés marad, hogy vajon az új generációk esetében bizonyulnak kevésbé fenntarthatónak a felnőtt lakosság esetében igazolt modellek, vagy a szerző kompetenciái szabnak határt az eredmények elemzésének és értelmezésének.

Egyik lehetséges magyarázat tehát, amely a jelen írás eredményeiből kirajzolódik, az, hogy hasonlóan a magyarországi felnőtt lakossághoz (ahol a cigányellenességben konszenzus uralkodik,[87] és az antiszemitizmus sem írható le a társadalmi háttér jellemzőivel[88]), a külhoni magyar fiatal generációk mássággal szembeni viszonyát sem tudjuk a kemény mutatók segítségével kielégítő mértékben tetten érni. Valószínűleg újra kell gondolni a hipotézisekben megfogalmazottakat, és egy következő vizsgálat során olyan puhább változók, tartalmak felé irányítani a figyelmet, mint a szocializációs közegeken belüli beszélgetések témái. Úgy gondoljuk, hogy a család, iskola, kortárscsoport – különböző mértékben – továbbra is mintaadó és mintaközvetítő szerepet játszik a fiatalok attitűdjeinek kialakulásában, de hatásuk nem a kulturális, anyagi háttér, településtípus stb. révén, függvényében érvényesül, hanem az interakciók tartalmában. Ezek feltárásához a mennyiségi módszerek mellett minőségi módszerek használata tűnik indokoltnak. Mind mennyiségi, mind minőségi módszerekkel az előítéletesség több dimenziójának lehetne és kellene figyelmet szentelni az attitűdök affektív komponense mellett: a szakirodalmi előzmények szolgálnak erre vonatkozó mintákkal.

További kutatási javaslatként fogalmazódik meg a kontextus és a kontaktus hatásának elkülönített vizsgálata, amelyhez Balassa és Kovács tanulmánya szolgál kiindulópontként.[89] Így lehetővé válik az egymástól független és az egymást erősítő hatások tetten érése. Ehhez szükséges a heterogén, illetve homogén lakosságú települések szerinti elkülönítés a mintában (például a tömb/szórvány változó használata), illetve a kontaktusok célirányosabb bevonása a vizsgálatokba.

A kisebbségi léthelyzet – mint a mássággal szembeni szolidaritásnövelő tényező – szerepének vizsgálatához feltétlenül szükség lenne a többségi, illetve magyar-

[87] Székelyi–Örkény–Csepeli 2001.
[88] Balassa 2007; Kovács 2014; Hann–Róna 2015.
[89] Balassa–Kovács 2010.

országi fiatalokkal való összehasonlításra. Ehhez a kutatási programok, intézmények, potenciális partnerek összehangoltabb együttműködése vihetne közelebb.

A fentiekben olvasható néhány módszertani probléma újravázolása és kutatási javaslat megfogalmazása után összefoglaljuk a hipotéziseinkre adott válaszokat, amelyeket az eredmények alapján, mint említettük, csak részben sikerült igazolni vagy cáfolni (tehát újragondolásra szorulnak).

Leginkább ellenszenvesnek a társadalom által deviánsnak címkézett csoportokat tartják a fiatalok, ide tartoznak a homoszexuálisok, a kábítószer-fogyasztók, a bőrfejűek, a menekültek/migránsok, majd másodsorban a politikusok, az újgazdagok és a romák képviselőit érzékelik ellenszenvesnek. Regionális különbségeket is találtunk a fiatalok között. Ezek alapján azonban csak óvatosan jelenthetjük ki, hogy valamelyik országban egyértelműen pozitívabban viszonyulnak a magyar fiatalok a mássághoz. Úgy tűnik, hogy a vajdasági fiatalok a leginkább toleránsak, de ennek a kijelentésnek a megalapozására további elemzésekre, bizonyítékokra, magyarázó modellekre lenne szükség.

Elsőként a szociodemográfiai háttérrel kapcsolatban fogalmaztunk meg feltételezést. Nem egyértelműek az átlagok összehasonlításából leolvasható tendenciák. Nem igazolódik tehát a bűnbakképzési vagy projekciós hipotézis, mely szerint a kedvezőtlenebb anyagi és kulturális háttérrel rendelkezők, a falusiak negatívabban viszonyulnának más csoportokhoz, mint társaik. A romákkal például az alacsonyabb iskolai végzettségűek, gyengébb anyagi helyzetűek és a falusiak szimpatizálnak inkább. A közvélemény által deviánsnak tartott csoportokat viszont tényleg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a tanuló és dolgozó fiatalok, valamint a városiak ítélik meg pozitívabban. Másodikként az intézményes vallásosság és a tolerancia összefüggését feltételeztük. A felekezethez tartozás nem függ össze szignifikánsan a rokonszenv-hőmérővel, így Murányi egymásnak ellentmondó eredményeit[90] sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudjuk a vizsgált fiatalok körében, valószínűleg a felekezethez tartozás önmagában nem jelent törésvonalat. Az egyház tanításait követők általában rokonszenvesebbnek tartják a más csoportokhoz tartozókat. Ez az átlagok összehasonlításából és a klaszterelemzésből is visszaigazolódott. A vallásgyakorlás és a vallásos értékek preferálása tehát kedvezően hat a másság megítélésére. Ugyanakkor a vallásosság módja összefügg az iskolai végzettséggel, tehát a felsőfokú képzettséggel rendelkezők felülreprezentáltak az egyház tanításait követők és a meggyőződéses ateisták között.

A következő hipotézisünk a tájékozódásra és az online kommunikációra vonatkozott: a nyomtatott újságokból és online hírportálokról történő tájékozódás, valamint a közösségi oldalak látogatása érdekelt. Melican és Nicon nyomán[91] azt feltételeztük, hogy az online források a szelektív percepciót favorizálják. Az derült ki, hogy mind a modellépítési, mind a típusalkotási kísérletünk során elvesztettük

[90] Murányi 1999.
[91] Melican–Nixon 2008.

a tájékozódásra vonatkozó mutatókat (az újságolvasás, online portálok és közösségi oldalak látogatása nem függött össze szignifikánsan a másság iránti attitűdökkel). Tehát sem azt nem állíthatjuk, hogy a nyomtatott és online média használata nagyobb nyitottsággal jár együtt, sem azt, hogy a szelektív percepciót favorizálja.

Azt is feltételeztük, hogy a politika iránti érdeklődés, a demokráciával való elégedettség, illetve a politikai bal-jobb skálán történő önelhelyezés összefügg a rokonszenvhőmérővel. A demokráciával elégedetlenebb fiatalok felülreprezentáltak a mássággal ellenszenvezők körében. A politikai bal-jobb skálán való – normatív megfogalmazással kifejezve – eligazodási képesség kapcsolatban áll a mássághoz való viszonnyal, mégpedig oly módon, hogy a jobboldali fiatalok ellenszenvesebbnek minősítik a deviánsnak tartott csoportokat (gyenge, de szignifikáns hatást láthattunk a regresszióelemzésben).

Az értékrend és a másság kapcsolatáról azt gondoltuk, hogy a posztmateriális értékek preferenciája kedvez a mássághoz kapcsolódó pozitív viszonynak, míg a materiális értékek kevésbé toleráns attitűddel járnak együtt. A regresszióelemzésben a sikerorientáltság individualista és materialista értékei szerepeltek szignifikáns magyarázó változóként, mint a deviánsnak tartott csoportok elfogadását negatívan befolyásoló tényezők. A rokonszenvhőmérő alapján kialakuló klasztercsoportok értelmezéséhez próbáltunk az értékorientációkból is függvényt kifeszíteni, ezek azonban nem magyarázták szignifikánsan a három klasztercsoport attitűdjeit.

Végül Chen nyomán a külföldi saját tanulási, illetve munkavállalási élmények pozitív hozadékát feltételeztük a más csoportokhoz való viszonyban,[92] valamint szintén a kontakt-hipotézis részeként Milosevic nyomán[93] adaptálva a kérdőív kereteire, azt gondoltuk, hogy a Facebook-ismerősök etnikai heterogenitása a másság iránti nyitottsággal összefügg. A külföldi tapasztalatok közül úgy tűnik, főleg a tartósabb időszakot feltételező tanulás, illetve a tanulás és munkavállalás együttes megtapasztalása kedvez a más csoportokkal szembeni rokonszenvnek. Ez az átlag-összehasonlításokon kívül a klasztercsoportok jellemzéséből is kiderül. A Facebook-ismerősök etnikai sokszínűsége szintén a klasztercsoportok jellemzésében szerepel.

A magyar állampolgárság igénylése is összefügg a mássághoz való viszonnyal, bár a klaszterelemzéssel kialakított három típus nem különbözik szignifikánsan egymástól állampolgárság tekintetében.

A kisebbségi léthelyzetről a jelen vizsgálatban rendelkezésre álló információforrás – a nemzetiségi hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetés tapasztalata – szelektíven differenciálja a mássághoz való viszonyulást: a magyar nemzethez tartozó csoportok iránti pozitívabb attitűddel jár együtt.

A regressziós modellben legerősebb tényezőként a könnyű drogok és a melegházasság legalizálását megengedő vélekedés szerepelt. Ahogyan az várható volt, bizonyos csoportok megítélése összefügg egymással, azaz a romákkal, újgazdag-

[92] Chen 2007: 74.
[93] Milosevic 2015.

okkal, politikusokkal szembeni rokonszenv a kábítószer-fogyasztók, homoszexuálisok, bőrfejűek és menekültek/bevándorlók iránti rokonszenvet is meghatározza, és fordítva: a mássággal szembeni ellenszenv a deviánsnak tartott csoportok iránti ellenszenvet is generálja.

Típusalkotással is kísérleteztünk, de várakozásainkhoz képest egy nehezebben értelmezhető hármas felosztás alakult ki, amelyben egy kevésbé népes, minden csoporttal rokonszenvező, egy nagy esetszámú, semleges viszonyulással jellemezhető, a saját csoportokkal az átlagnál kevésbé rokonszenvező és egy közepesen népes, a mássággal ellenszenvező klasztercsoport jött létre. Ezek jellemzéséből kiderül, hogy a mássággal ellenszenvezők között felülreprezentáltak a férfiak, a vidékiek, középfokú végzettséggel rendelkezők, a gazdaságilag aktívak, a kárpátaljai fiatalok, az ateisták, a külföldi tanulási tapasztalattal nem rendelkezők, a diszkriminációt elszenvedők, a regionális magyar és/vagy magyar identitással rendelkezők, az ország gazdasági helyzetével és az interetnikus viszonyokkal elégedetlenek, a jövőt illetően pesszimista fiatalok. A típusok értelmezésével is próbálkoztunk, a társadalmi státus és a vélemények – kompetenciák által meghatározott függvények segítségével. Úgy tűnik, hogy a magasabb jövedelem, a vallásosság, az angol nyelvtudás kedvez a más csoportokkal szembeni rokonszenvezésnek. A magukat a politikai jobboldalra helyezők, a kábítószerek és az egyneműek kapcsolatának legalizálását ellenzők és a terrorizmus elleni harcban az állampolgári szabadságjogok korlátozását támogatók inkább a másság iránti ellenszenvvel jellemezhetők.

Tehát a szociodemográfiai háttér egyes szűkebb szegmensei mégis magyarázzák részben az attitűdök affektív komponensét, de nem nyújtanak elégséges kapaszkodókat a mássággal rokonszenvező, illetve ellenszenvező fiatalok profiljának körvonalazásához. Valószínűleg a profilok sokszínűsége és sokrétűsége jellemzi mind a rokonszenvezőbb, mind a semlegesebb, mind pedig a mássággal ellenszenvezőbb csoportokba tartozókat.

Irodalomjegyzék

Allport, Gordon W. 1977. *Az előítélet.* Budapest: Gondolat Kiadó.

Bădescu, Gabriel – Comșa, Mircea – Gheorghiță, Andrei – Stănuș, Cristina – Tufiș, D. Claudiu 2010. *Implicarea civică și politică a tinerilor*. Constanța: Editura Dobrogea.

Balassa Szilvia 2007. Antiszemiták, cigányellenesek, xenofóbok. In: Bakó Boglárka – Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Tér és terep 5. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest: Balassi. 205–240.

Balassa Szilvia – Kovács András 2010. Kontextus és kontaktus. A kontaktus-hipotézis vizsgálata magyarországi vegyes lakosságú településeken. *Alkalmazott Pszichológia* XII/1–2, 99–112.

Bálint Gyöngyvér – Sólyom Andrea – Telegdy Balázs 2016. *Atitudinile față de UE și orientările valorice ale liceenilor din județul Covasna*. Kutatásjelentés. Kézirat.

Beréti László – Tóth Csaba 2014. A magyar társadalom és az előítéletesség. *Hadtudományi Szemle* 7/2, 95–105.

Brown, Rupert 1995. *Prejudice. Its Social Psychology.* Oxford: Blackwell.

Csata István – Kiss Tamás 2007. *Népesedési perspektívák*. Kolozsvár: Kriterion.

Csákó Mihály 2011. Idegenellenesség iskoláskorban. *Educatio* 20/2, 181–193.

Chen, Dania 2007. *Changes in social distance among American undergraduate students participating in a study abroad program in China*. Dissertation prepared for the degree of Doctor of Philosophy. University of North Texas.

Csepeli György – Fábián Zoltán – Sik Endre 2006. *Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények*. www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a881.pdf (2016. 12. 12.)

Csepeli György – Sik Endre 1995. Changing Content of Political Xenophobia in Hungary – Is the Growth of Xenophobia Inevitable? In: Fullerton, Maryellen – Sik, Endre – Tóth, Judit (szerk.): *Refugees and Migrants. Hungary at a Crossroads.* Budapest: Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Science. 121–128.

Davies, Kristin – Tropp, Linda – Aron, Arthur – Pettigrew, Thomas – Wright, Stephen 2011. Cross-group friendships and intergroup attitudes. A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review* 15/4, 332–351.

Devine, Patricia G. 1999. Sztereotípiák és előítélet: automatikus és kontrollált komponesek. In: Hunyadi György – Hamilton, David L. – Nguyen, Luu Lan Anh (szerk.): *Pszichológiai tanulmányok XVII. A csoportok percepciója.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 379–406.

Erős Ferenc 2005. Az előítélet-kutatás dilemmái. In: Neményi Mária – Szalai Júlia (szerk.): *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. Budapest: Új Mandátum. 353–375.

Erős Ferenc 2007. Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. *Educatio* 16/1, 3–9.

Erős Ferenc – Fábián Zoltán 1999. Az etnikai előítéletek kialakulásáról. *Educatio* 9/2, 235–247.

Erőss Gábor – Gárdos Judit 2007. Az előítéletesség-kutatások bírálatához. *Educatio* 16/1, 307–322.

Fábián Zoltán – Erős Ferenc 1996. Autoritarizmus és társadalmi tényezők a cigányellenesség magyarázatában. In: Erős Ferenc (szerk.): *Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítéletről*. Budapest: Scientia Humana. 182–200.

Fábián Zoltán – Sik Endre 1996. Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI – Századvég. 381–413.

F. Lassú Zsuzsa – Elekné Szarvas Anett 2000. Jane Elliott nyomában. Az előítéletek csökkentése a tanárképzésben. *Magyar Pedagógia* 100/2, 227–242.

Fuchs, Stephan – Case, Charles. 1992. Az előítélet mint életforma. *Szociológiai Figyelő* 8/2: 30-47.

Gaertner, Samuel L. – Dovidio, John F. 1986. The aversive form of racism. In: Dovidio, John F. – Gaertner, Samuel L. (szerk.): *Prejudice, discrimination, and racism.* New York: Academic Press. 61–89.

G. Márkus György 2012. Előítéletesség Európában, intolerancia Magyarországon. Recenzió és reflexió. *XXI. Század – Tudományos Közlemények* 27, 73–84.

Hann Endre – Róna Dániel 2015. *Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban.* Kutatási jelentés. Budapest. http://tev.hu/wp-content/uploads/2014/04/Median_TEV_antiszemitizmus-tanulmany_2014_HU.pdf (2016. 12. 12.)

Herek, Gregory M. – Capitanio, John P. 1996. "Some of my best friends". Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians. *Personality and Social Psychology Bulletin* 22/4, 412-424.

Inglehart, Ronald 2000. Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quarterly* 23/1, 215–228.

Karstedt, Susanne 2006. Democracy, Values, and Violence: Paradoxes, Tensions, and Comparative Advantages of Liberal Inclusion. *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 605, 50–81.

Kiss Tamás 2015. Etnikai hegemónia és transznacionalizmus? *Pro Minoritate* 24/4, 3–35.

Kiss Tamás – Barna Gergő 2013. *Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politika térben*. Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 50. Kolozsvár: ISPMN.

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa 2008. *Erdélyi magyar fiatalok 2008.* Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 12. Kolozsvár: ISPMN.

Kovács András 2007. Lehet-e előítélet az előítélet? *Educatio* 16/1, 10–16.

Kovács András 2014. Zsidóellenes előítéletesség és az antiszemitizmus dinamikája a mai Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014.* Budapest: TÁRKI. 486–508.

Marián Béla 2012. A debreceni egyetemisták értékvilága az empirikus adatok tükrében. In: Dusa Ágnes Réka – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen: Egyetemi Kiadó. 147–166.

Melican, Debra Burns – Nixon, Travis L. 2008. News on the Net. Credibility, Selective Exposure, and Racial Prejudice. *Communication Research* 35/2, 151–168.

Mihăilescu, Vintilă 1996. Două sate în tranziție. Tipuri strategice dominante în lumea rurală. *Revista de Cercetări Sociale* 3, 3–24.

Milosevic Dordevic, Jasna 2015. The role of contact in reducing social distance of youth from the Balkans towards minority groups. *Primenjena Psihologija* 8/4, 415–432.

Monteith, Margo J. – Zuwerink, Julia R. – Devine, Patricia G. 1994. Prejudice and prejudice reduction. Classic challenges, contemporary approaches. In: Devine, Patricia G. – Hamilton, David L. – Ostrom, Thomas M. (szerk.): *Social Cognition. Impact on Social Psychology.* New York: Academic Press. 323–345.

Molnár Viktória Gizella 2011. A média hatása a 14–18 éves fiatalok előítéletességére. In: Balku Anett – Dusa Ágnes – Sőrés Anett (szerk.): *Ifjúságszociológiai tanulmányok I. Ifjúsági élethelyzetek.* Debrecen: Egyetemi Kiadó. 61–81.

Murányi István 1998. Szociokulturális és területi tényezők szerepe a 10–17 éves fiatalok előítéletes gondolkodásában. In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Idegenek Magyarországon*. MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Budapest: MTA PTI. 139–153.

Murányi István 1999. Tizenévesek előítéletessége Sopronban és Salgótarjánban. *Esély* 10/5, 35–55.

Murányi István 2004. Fiatalok vallásos szocializációja és előítéletessége. *Educatio* 13/4, 583–594.

Murányi István 2012. Előítéletesség és demokráciaértelmezés a fiatalok körében. *Educatio* 21/2, 259–271.

Murányi István – Szabó Ildikó 2007. Középiskolások előítéletességének egy lehetséges magyarázata: az életforma. *Educatio* 16/1, 38–49.

Örkény Antal – Szabó Ildikó 1998. *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest: Minoritás Alapítvány.

Örkény Antal – Váradi Luca 2010. Az előítéletes gondolkodás társadalmi beágyazottsága, nemzetközi összehasonlításban. *Alkalmazott Pszichológia* XII/1–2, 29–46.

Papp Z. Attila 2008. Viszonyulások. Kis magyar (Kárpát-medencei) előítélet-térkép. *Kalligram* 2, 70–76.

Papp Z. Attila 2009. *Kárpát-medencei előítélet térkép, különös tekintettel a magyarországi romákra.* Előadás. Budapest: Közép-Európai Egyetem.

Papp Z. Attila 2012. Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben – a fókuszcsoportos beszélgetések alapján. In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát-panel vizsgálatai alapján.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 79–116.

Papp Z. Attila 2014. Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio* 22/1, 118–155.

Shields, David Light 2014. Deconstructing the pyramid of prejudice. *Phi Delta Kappan* 95/6, 20–24.

Sólyom Andrea 2007. Ifjúsági szubkultúrák és csoportfolyamatok Székelyudvarhelyen. In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.): *Csoportok és kultúrák*. Kolozsvár: KJNT. 101–131.

Sólyom Andrea 2009. Erdélyi fiatalok politikához való viszonyának kutatása közben felmerülő problémákról. *Educatio* 19/4, 519–524.

Sólyom Andrea 2011. Székelyudvarhelyi XI–XII. osztályos diákok értékpreferenciái. *Reconect* 3/1, 61–79.

Sólyom Andrea 2012. *Értékorientációk, továbbtanulás, társadalmi távolságok.* Kézirat.

Sólyom Andrea 2013. Politikai cselekvési minták középiskolások és egyetemisták körében. *Pro Minoritate* 22/2, 97–128.

Sőrés Anett 2012. A szélsőjobboldali egyetemisták mint virtuális csoport. In: Dusa Ágnes Réka – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen: Egyetemi Kiadó. 191–218.

Plăeșu, Ancuța – Dalu, Ana-Maria – Achimescu, Vlad 2015. *Discriminarea – factor de risc în incluziunea socială a tinerilor NEET.* Bukarest: Pro Universitaria.

Székelyi Mária – Örkény Antal – Csepeli György 2001. Romakép a mai magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle* 3, 19–46.

Tapscott, Don 2001. *Digitális gyermekkor*. Budapest: Kossuth Kiadó – Informatikai Egyeztető Fórum.

Varga Szabolcs 2012. A debreceni egyetemisták és a szélsőjobb. A Campuslétkutatás online adatbázisának kvantitatív elemzése. In: Dusa Ágnes Réka – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sőrés Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen: Egyetemi Kiadó. 247–265.

Voicu, Bogdan 2006. Introducere: pe drumul către șase sate. In: Voicu, Bogdan – Voicu, Malina (szerk): *Satul european pe drumul catre europa*. Iasi: Polirom. 15–28.

Zick, Andreas – Küpper, Beate – Hövermann, Andreas 2011. *Intolerance, prejudice and discrimination*. A European Report. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

W1 = https://www.youtube.com/watch?v=1F8I2RUwi1w (2017. 03. 27.)

W2 = Szilágyi N. Sándor: Én ember szeretnék maradni, ha nem nagy baj. http://www.maszol.ro/index.php/velemeny/68240-szilagyi-n-sandor-en-ember-szeretnek-maradni-ha-nem-nagy-baj (2017. 03. 27.)

W3 = Tamás Gáspár Miklós: Farsangi Videó Oroszhegyről. http://tgm.transindex.ro/?cikk=1245 (2017. 03. 27.)

Függelék

Összevont indexek az összefüggések vizsgálatához

A legellenszenvesebbnek érzékelt csoportokból egy főkomponenst képeztünk. Ezeket a magyar nyelvű szakirodalomban deviánsnak tartott csoportokként említik.[94]

26. táblázat
A deviánsak tartott csoportok főkomponense (magyarázott variancia 54,8%)

Változók	Faktorsúlyok
Homoszexuálisok	0,794
Kábítószer-fogyasztók	0,755
Bőrfejűek	0,720
Menekültek/migránsok	0,687

A változók számának csökkentése érdekében magyar nemzetiségűekből egy következő főkomponenst képeztünk. Amennyiben a magyarországi magyarokat kihagyjuk, a magyarázott variancia értéke jelentősen növekszik.

27. táblázat
A külhoni magyarok főkomponense (magyarázott variancia 71%)

Változók	Faktorsúlyok
Vajdasági	0,927
Felvidéki	0,881
Kárpátaljai	0,834
Erdélyi	0,727

Az eddigiek mintájára a többségi nemzetekből is létrehoztunk egy főkomponenst.

28. táblázat
A többségi nemzetek főkomponense (magyarázott variancia 58,4%)

Változók	Faktorsúlyok
Szlovákok	0,874
Szerbek	0,857
Ukránok	0,755
Románok	0,516

A más nemzetekből kialakuló főkomponens magyarázó ereje gyengébb, mint a korábbi struktúráké.

[94] Székelyi–Örkény–Csepeli 2001.

29. táblázat
A más nemzetek főkomponense (magyarázott variancia 42,4%)

Változók	Faktorsúlyok
Kínaiak	0,751
Zsidók	0,686
Németek	0,679
Amerikaiak	0,614
Oroszok	0,497

Az előzményekhez képest szokatlan társítás egy, a deviánsnak tartott csoportokéhoz közelítő, inkább ellenszenvesnek tartott társadalmi kategóriákból készült főkomponens.

30. táblázat
A második legellenszenvesebb főkomponens (magyarázott variancia 53%)

Változók	Faktorsúlyok
Politikusok	0,818
Újgazdagok	0,793
Romák	0,540

Így a magyarországi magyarok, a munkanélküliek és az egyházi elöljárók maradtak ki az adatredukciós eljárásból.

A vallásosságot mérő templomba járási gyakoriságból és a vallásosság mértékéből, valamint a vallásos értékek preferenciájából létrehoztunk egy viszonylag jó magyarázó erővel rendelkező főkomponenst, hogy a vallásosság és előítéletesség összefüggésének vizsgálatában a segítségünkre legyen.

31. táblázat
A vallásos értékek főkomponense (magyarázott variancia 68,8%)

Változók	Faktorsúlyok
Vallás	0,874
Istenben való hit mint erőforrás a mindennapokban	0,868
Templomba járási gyakoriság	–0,803
A vallásosság mértéke	–0,767

A kérdőívben kijelentéseket fogalmaztak meg a szerkesztők az állam gazdaságszabályozó szerepével szembeni elvárásokat illetően, a terrorizmussal, bevándorlással, az azonos neműek házasságával, illetve a kábítószerek legalizálásával kapcsolatosan. Minket ez utóbbiak érdekelnek, mivel úgy gondoljuk, hogy a vélemények összefüghetnek az úgynevezett deviánsnak tartott csoportokkal szembeni rokonszenvvel. Az említett négy kijelentés összevonása során két főkomponens jött létre (a kijelentéseket a kérdőívben 7 fokú skálán mérték: 1 – nem értek egyet, 7 – egyetértek).

32. táblázat
A szabadsághoz való viszony főkomponensei (magyarázott variancia 61,3%)

Változók	Legalizálás 34,8%	Korlátozás 26,5%
A könnyű drogok használatát legalizálni kellene	0,833	
Az azonos neműek házasságát törvényessé kellene tenni	0,829	
A bevándorlóktól megkövetelhető, hogy elfogadják értékeinket, kultúránkat		0,734
Az állampolgári szabadságjogok korlátozása elfogadható a terrorizmus elleni harcban		0,717

Az értékrendre vonatkozó kérdésből azokat az itemeket használtuk fel, amelyekről úgy gondoltuk, hogy kapcsolatban állhatnak a mássághoz való viszonnyal. Így a már említett vallásos értékek mellett foglalkoztunk az individuális, materiális értékpreferenciákkal. A felsorolt értékekből egy főkomponenst hoztunk létre, amelynek magyarázó ereje ugyanakkor viszonylag gyenge, a válaszok kevesebb mint felét sikerül ennek segítségével megtartani.

33. táblázat
A sikerorientáltság főkomponense (magyarázott variancia 44,7%)

Változók	Faktorsúlyok
Hogy mindig megszerezhesd és megvehesd, amit akarsz	0,759
Hogy mindig elérd kitűzött céljaid	0,740
A siker	0,714
A vezetésre és döntésre való jog	0,550
A pénz	0,547

Ebbe a főkomponensbe a birtoklásra, sikerre, hatalomra vonatkozó értékeket tömörítettük, az összevont változónk segítségével azt vizsgáltuk, hogy az individuális-materiális irányultság hozzájárul-e az előítéletesség magyarázatához.

34. táblázat
A rokonszenv-hőmérő alapján kialakuló klasztercsoportok (klaszterközéppontok)

Változók	Mindenkivel rokonszenvezők N = 167	Semlegesek N = 1298	A mássággal ellenszenvezők N = 605
Deviánsnak tartott csoportok	1,09395	0,25731	–0,77390
Külhoni magyarok	0,95159	–0,26078	0,23915
Többségi nemzetek	1,98069	0,04653	–0,61837
Más nemzetek	1,81492	0,10494	–0,73488
Második legellenszenvesebb csoport	1,05684	0,33774	–0,98055

Papp Z. Attila

OKTATÁSI RÉSZVÉTEL ÉS TOVÁBBTANULÁSI SZÁNDÉKOK A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR FIATALOK KÖRÉBEN

Bevezetés

Tanulmányunk két nagyobb részből áll. Az első részben a GeneZYs 2015 kutatás adataira támaszkodva a Kárpát-medencei magyar fiatalok oktatási, képzési helyzetéről készítünk leírást, illetve kitérünk arra is, hogy a fiatalok milyen továbbtanulási aspirációkkal rendelkeznek. A tanulmány második részében az anyanyelvi tanulás, illetve az általában vett és az anyanyelvi továbbtanulás szociológiai meghatározottságait igyekszünk feltárni. Míg az első leíró részben elsősorban a regionális és korcsoport szerinti sajátosságokat emeljük ki, a második részben hipotéziseket fogalmazunk meg a továbbtanulásra vonatkozóan, amelyeket többváltozós elemzések segítségével igyekszünk tesztelni.

Jelenlegi oktatási részvétel

A megkérdezettek 35 százaléka tanul jelenleg, a legalacsonyabb értéket Kárpátalja mutatja: itt csak 20 százalék tanul jelenleg, ugyanakkor itt a legmagasabb a gazdaságilag inaktívak, illetve a munkanélküliek aránya is *(1. táblázat)*. Ha a tanulók arányát csak a 18 év fölöttiek körében nézzük, akkor is azt tapasztaljuk, hogy a legkisebb mértékben a kárpátaljai fiatalok vesznek részt az oktatási rendszerben. Ugyanakkor az is szembetűnő, hogy ők járnak legkevesebbet iskolába, az idősebb korosztályokban pedig még markánsabb a lemaradásuk a többi régióhoz képest, és a – később részletezett – továbbtanulási szándékok is szintén e régióban a legalacsonyabbak. Ennek természetesen lehetnek strukturális okai is, mivel az ukrán oktatási rendszerben alacsonyabb a kötelező iskoláztatás, illetve 11 osztály után is lehet(ett) érettségizni. Ám hatásaiban ezek a rendszerszintű sajátosságok valamiféle „korai zárást" okozhatnak, amely az életpályák, az életesemények, illetve az értékek mezejében is tetten érhető.

1. táblázat
Jelenlegi foglalkozás régiónként

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Gazdaságilag aktív	44,70%	40,90%	48,00%	42,20%	43,90%
Gazdaságilag inaktív	14,90%	2,80%	3,80%	9,00%	7,70%
Munkanélküli	20,50%	16,50%	8,60%	12,70%	13,80%
Tanul	19,90%	39,80%	39,60%	36,10%	34,60%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A jelenleg tanulók mintegy 7 százaléka szakiskolai képzésben vesz részt, a többiek közel fele-fele arányban vagy középiskolások még, vagy felsőoktatásban vannak (47, illetve 46 százalék). A településszerkezettel és a helyi oktatási kínálattal szoros összefüggésben fontos információ lehet, hogy a jelenleg tanuló fiatalok közel kétharmada nem ugyanazon a településen él, ahol tanul. E földrajzi mobilitás a legmagasabb a szakiskolai képzésben, illetve a felsőoktatásban (79, illetve 75 százalékuk máshol tanul), de a középiskolai szinten tanulóknak is több mint a fele máshol tanul, mint ahol az állandó lakhelye van. Ha mindezt a településtípus szerinti bontásban is megvizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy míg a falvakon születettek mintegy 86 százaléka máshol tanul, addig a városi fiatalok „csak" 39 százaléka kényszerül arra, hogy máshol tanuljon. A legkevésbé mobilak a városi származású középiskolai diákok, akik közül csak minden ötödik tanul más településen.

A jelenleg tanuló fiatalok több mint 70 százaléka magyar nyelvű képzésben vesz részt, de iskolai szintek szerint lényeges eltérések vannak: míg a majdani érettségiző középiskolások mintegy 90 százaléka magyarul tanul, addig a szakiskolai képzésben részvevők csak 69 százalékban tanulhatnak anyanyelvükön. A felsőoktatásban jelenleg részvevőknek 40 százaléka államnyelven és további 4–5 százalékuk más nyelven folytatja tanulmányait. Településtípus szerint vizsgálva megállapíthatjuk azt is, hogy a falvakról származó fiatalok nagyobb arányban választják a magyar nyelvű szakiskolát, mint a városi fiatalok. Ezzel párhuzamosan pedig az is kimutatható, hogy a falusi gyerekek körében magasabb az államnyelvű középiskolában való részvétel is, mint a városról származók körében. E folyamatokat úgy értelmezhetjük, hogy a faluról származó gyerekek mintha polarizáltabb iskolai életutat járnának be: nagyobb eséllyel kerülnek anyanyelvű szakiskolai képzésbe, és nagyobb eséllyel vesznek részt nem anyanyelvű érettségivel záruló középiskolai képzésben is.

A legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozó részletesebb adatokból kiderül, hogy a fiatalok közel felének iskolai végzettsége középfokú, és valamivel több mint negyede már valamilyen posztszekunder, felsőfokú végzettséggel rendelkezik *(2. táblázat)*. A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők legmagasabb aránya Kárpátalján mutatható ki (32,6 százalék), de Erdélyben sem

alacsony (28,6 százalék). Az egyes országok oktatási rendszerének sajátosságait és a kisebbségi diákok (és szülők) iskolai preferenciáit egyaránt jól jelzi az, hogy relatív alacsony a szakiskolai végzettséggel rendelkezők aránya: Kárpátalján ritkán találni ilyen fiatalt (ami nem meglepő, mert szakiskolák kis mértékben léteznek itt), Felvidéken és Vajdaságban a fiatalok közel ötöde rendelkezik ilyen végzettséggel. A felsőoktatásban való részvétel az erdélyi megkérdezettek körében a legmagasabb.

2. táblázat
Legmagasabb iskolai végzettség – regionálisan

	Ukrajna/ Kárpátalja	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
Elemi iskola	1,90%		1,40%	5,00%	2,60%
Általános iskola	30,70%	19,00%	20,40%	23,60%	23,30%
Szakiskola	1,60%	19,90%	19,00%	11,50%	13,00%
Érettségivel záruló középiskola	46,00%	40,90%	37,20%	31,50%	34,90%
Technikum, posztliceális	6,80%			2,70%	4,70%
Egyetemi alapszak	4,50%	12,60%	10,80%	17,30%	12,50%
Egyetemi mesterszak	8,00%	7,60%	10,40%	8,20%	8,50%
PhD	0,40%	0,00%	0,80%	0,20%	0,40%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

E pillanatfelvétel azonban csalóka lehet, hiszen főleg ebben a fiatal életkorban a „legmagasabb iskolai végzettség" valójában mozgásban van: van, aki a jelzett legmagasabb iskolai végzettsége mellett továbbra is tanul (mint például a felsőoktatásban részvevők), de lehetséges az is, hogy valaki később fogja folytatni tanulmányait. Az azonban az adatokból kiolvasható így is, hogy a magasabb iskolai végzettség pozitívan kihat a munkaerőpiaci helyzetre, de beindíthatja és fenntarthatja az oktatási-képzési vágyakat, igényeket is. Ha az iskolai végzettséget összevetjük a jelenlegi foglalkozással *(3. táblázat)*, azt látjuk, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb a gazdaságilag aktívak aránya, és legalacsonyabb az inaktívak és munkanélküliek aránya is. Ezzel párhuzamosan, az összes alapfokú végzettséggel rendelkező körében 27 százalékos az inaktívak és munkanélküliek együttes aránya *(3. táblázat)*, ami még látványosabb, eléri a 68 százalékot is, ha a jelenleg tanulókat nem számítjuk *(4. táblázat)*. Regionálisan ez árnyaltabb képet mutat, úgy tűnik, Vajdaságban és Felvidéken nem olyan nagy veszteség az alapfokú végzettség, mint a másik két régióban.

3. táblázat
Jelenlegi foglalkozás a legmagasabb iskolai végzettség szerint

	Alapfok	Középfokú	Felsőfokú	Összesen
Gazdaságilag aktív	12,60%	50,50%	63,90%	44,00%
Gazdaságilag inaktív	9,40%	8,00%	5,70%	7,80%
Munkanélküli	17,20%	14,90%	8,40%	13,80%
Tanul	60,80%	26,60%	22,00%	34,40%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

4. táblázat
A jelenleg nem tanulók foglalkozása iskolai végzettség szerint

	Alapfok	Középfokú	Felsőfokú	Összesen
Gazdaságilag aktív	32,10%	68,80%	81,90%	67,10%
Gazdaságilag inaktív	24,00%	10,80%	7,30%	11,80%
Munkanélküli	43,90%	20,30%	10,80%	21,10%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Az iskolai végzettségről szóló adatok a fiatalok veszélyeztetettségének mértékéről is árulkodnak. Ha megvizsgáljuk a legmagasabb iskolai végzettséget a 18 éven felüliek (a 19–29 éves korosztályúak) körében, azt tapasztaljuk, hogy a négy régióban összességében 12 százalékra tehető azok aránya, akiknek legfeljebb általános iskolai végzettségük van *(1. ábra)*. Az egyes régiók között továbbá nagyon jelentősek a különbségek: a kárpátaljai fiatal felnőttek vannak a legnagyobb kockázatnak kitéve, itt ugyanis a felnőttkort elértek közel negyede nem rendelkezik sem szakképzettséggel, sem a továbbtanulást biztosító érettségivel. Ugyanez az arány Erdélyben 12,5, Szlovákiában 8,2 és Vajdaságban mindössze 3,5 százalék.

1. ábra
A legfeljebb elemi vagy általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a 19–29 éves korosztályon belül

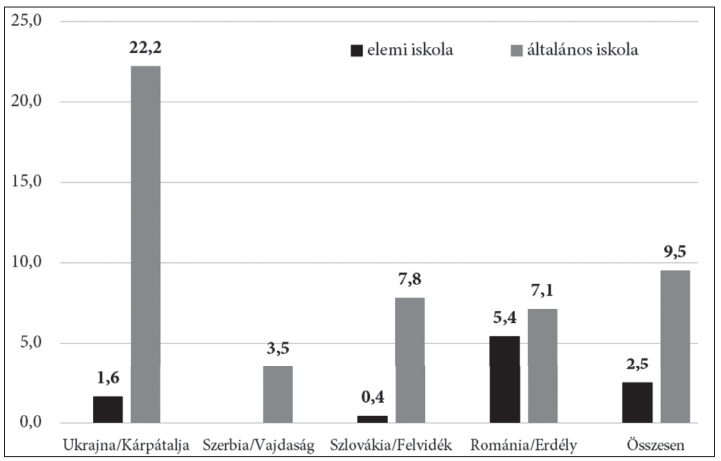

Minden egyes régióban megállapítható, hogy az oktatás az alsóbb szinteken jobbára anyanyelven történik, a magasabb szinteken viszont csökken a magyarul tanulók aránya *(5. táblázat)*. Az anyanyelven tanulás folyamatossága két ponton törik meg: mindegyik régióban a szakiskolai végzettséget kisebb arányban szerzik meg magyarul, mint az előtte lévő iskolai szintet, és ugyanez érvényes a felsőfokú szakképzésekre is. Egy másik nyelvi töréspont a felsőoktatásban tapasztalható. Röviden úgy összegezhetnénk mindezt, hogy míg a középiskola küszöbéig a fiatalok mintegy 90 százaléka magyarul tanul(t), addig felsőoktatási szinten csak minden második fiatalról mondható el ez. Megjegyzendő, hogy főképpen a felsőoktatási szinten van egy szűkebb réteg, amely számára a nem anyanyelven való tanulás nem föltétlenül a többségi államnyelvet jelenti, hanem valamilyen más idegen nyelvet.

5. táblázat

Az anyanyelven befejezett iskolai szintek aránya régiónként (%)

Kárpátalja		Vajdaság		Felvidék		Erdély	
óvoda	84,7	óvoda	94,6	óvoda	88,4	óvoda	95,1
elemi iskola	89,4	elemi iskola	94,3	elemi iskola	91,9	elemi iskola	97,2
általános iskola	86,8	általános iskola	93,9	általános iskola	92,1	általános iskola	97,3
szakiskola	45,4	3 éves szakközép	87,5	szakiskola	63,3	szakiskola	81,7
líceum (érettségi)	83,5	4 éves szakközép	86,9	szakközépiskola, gimnázium	79,9	líceum	91,2
technikum	18,1	középiskola, gimnázium	90,9	egyetemi alapszak	50,2	technikum	73,8
egyetemi alapszak	65,6	egyetemi alapszak	49,4	egyetemi mesterszak	47,9	egyetemi alapszak	58,7
egyetemi mesterszak	49,3	egyetemi mesterszak	42,8			egyetemi mesterszak	56,4

Megjegyzés: az alacsony elemszám miatt a PhD-végzettségűek tannyelv szerinti megoszlását nem tüntettük fel.

A fiatalok kb. 40 százaléka járt magánórákra általános és/vagy középiskolai tanulmányai alatt *(2. ábra)*. E vonatkozásokban szintén szignifikáns eltérések vannak, legkisebb mértékben (mintegy 30 százalékban) a kárpátaljaiak körében, legnagyobb mértékben pedig a vajdasági és erdélyi fiatalok körében népszerűek ezen ún. „árnyékoktatási" formák, amelyek egyaránt árulkodnak a formális oktatási rendszer hiányosságairól, valamint a szülők gazdasági lehetőségeiről. A különórák valóban jó befektetésnek tűnnek, adataink alapján a felsőfokú végzettséggel rendelkezők több mint fele járt valamilyen különórára, míg az alacsonyabb iskolai végzettségűeknek csak mintegy harmada vett igénybe ilyen szolgáltatást.

A szülők és/vagy fiatalok által preferált különórák elsősorban matematikát, a többségi nyelv és irodalmat, illetve idegen nyelvet, elsősorban az angolt jelentik.

Regionális bontásban *(6. táblázat)* az a leginkább szembetűnő, hogy Erdélyben általános iskolában relatíve magas a román nyelvet különóra keretében tanulók aránya (18,3 százalék), középiskolai szinten pedig a többségi nyelv különutas tanulása a kárpátaljai és erdélyi fiatalok körében átlag fölötti érdeklődést mutat, Vajdaságban pedig alig jellemző. A matematika magánóra keretében való oktatása Erdélyben és Vajdaságban stabilan közkedvelt, minden ötödik vagy hatodik fiatalnak volt része ebben. Az angol nyelv tanulása a vajdasági általános iskolások körében volt a legmagasabb, és e vezető pozíciót megőrizte a középiskolai szinten is.

2. ábra

Jártál-e különórákra? („Igen" válaszok, %)

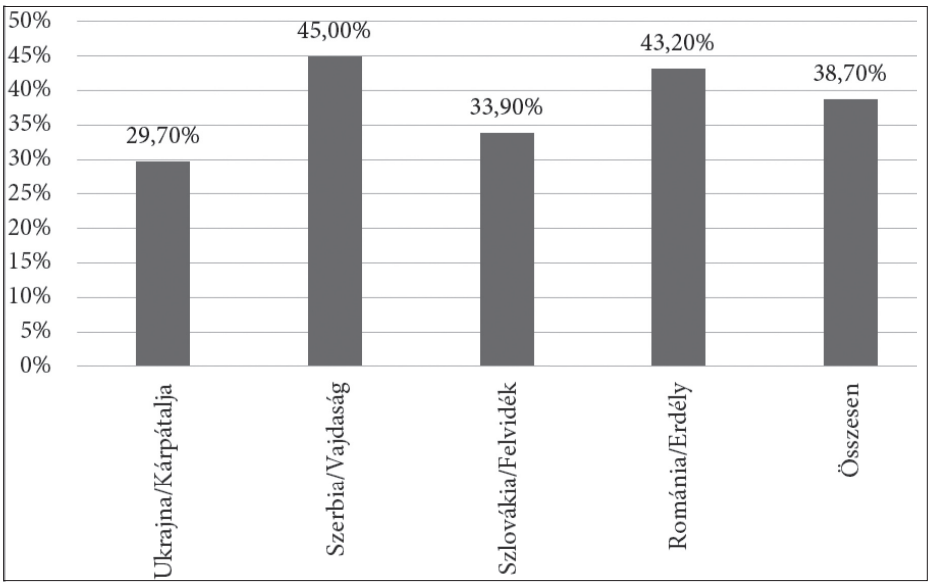

6. táblázat

Magánórák gyakorisága matematikából, többségi nyelvből és angolból – iskolai szintenként, régiónként („Igen" válaszok, %)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	Összesen
Matematika	általános iskola	7,80%	21,50%	7,90%	19,30%	14,70%
	középiskola	6,60%	15,70%	6,40%	19,40%	13,10%
Többségi nyelv	általános iskola	9,90%	6,70%	8,80%	18,30%	12,30%
	középiskola	10,90%	3,00%	5,60%	11,30%	8,30%
Angol	általános iskola	7,40%	20,30%	12,00%	8,90%	11,40%
	középiskola	7,20%	12,50%	11,20%	10,00%	10,20%

Továbbtanulási tervek

A megkérdezett fiatalok fele szeretne továbbtanulni, attól függetlenül, hogy jelenleg tanul-e vagy sem *(7. táblázat)*. Oktatási rendszer és életkori sajátosságok okán nem meglepő, hogy a továbbtanulási kedv a fiatalabb korosztály körében a legmagasabb (78 százalék), de az idősebb (25–29 éves) korosztályon belül is még mintegy 35 százalék gondolja azt, fog még tanulni. A jelenleg tanulókhoz képest még erőteljesebben kimutatható az, hogy a továbbtanulás összefügg a földrajzi mobilitással: az újabb tanulmányokat tervezőknek ugyanis csak 11 százaléka képzelte ezt el helyben, 68 százaléka egyértelműen máshol szeretne tanulni, és további 21 százalék nem tudta még meghatározni a helyszínt. Regionálisan itt is eltéréseket tapasztalni: Erdélyben a legmagasabb a helyben továbbtanulás igénye és lehetősége, Kárpátalján a továbbtanulni akaróknak csak 7 százaléka tudja azt helyben elképzelni.

7. táblázat
Továbbtanulási szándékok regionálisan

Szeretnél továbbtanulni?	**Ukrajna/ Kárpátalja**	**Szerbia/ Vajdaság**	**Szlovákia/ Felvidék**	**Románia/ Erdély**	**Összesen**
igen	39,60%	61,00%	46,30%	52,20%	49,90%
nem	60,40%	39,00%	53,70%	47,80%	50,10%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A máshol (azaz nem jelenlegi lakhelyén) továbbtanulni szándékozók 64 százaléka azonban továbbra is szülőföldjén, más településen képzeli el ezt, 30 százalék viszont Magyarországon, további 4,3 százalék más országban. Regionálisan markáns eltérések vannak e vonatkozásban is: míg a kárpátaljai és vajdasági továbbtanulni szándékozó fiatalok több mint fele magyarországi települést jelölt meg (54,4, illetve 50,1 százalék), Felvidéken ugyanezt „csak" 23,9 százalék, Erdélyben pedig mindössze 6,1 százalék tette.

Adataink alapján azt tapasztaltuk, a vajdaságiak körében a legmagasabb a továbbtanulási hajlandóság, a legalacsonyabb pedig a kárpátaljai fiatalok körében (60,4, illetve 39,6 százalék). Az előbbi vélhetően összefügg azzal, hogy a továbbtanulás a kivándorlás egyéni stratégiájához kapcsolódik, az utóbbiban valószínű közrejátszik a fiatalok családi háttere és az is, hogy ebben a régióban a legmagasabb a magyar anyanyelvű romák aránya is. Elméletileg az is lehetséges, hogy Kárpátaljáról elindult egyfajta migráció Magyarországra, amely az oktatás alsóbb szintjeit is érinti, az otthon maradottak körében pedig alacsonyabb a továbbtanulási kedv.

A továbbtanulás nyelve kétharmad részt a magyart jelenti *(8. táblázat)*. Az életkor növekedésével átalakulhatnak a továbbtanulás nyelvével kapcsolatos pre-

ferenciák is. A korcsoportokban az idősebbek felé haladva Kárpátalján a magyar dominanciája mellett a más nyelv iránti érdeklődés növekszik, Vajdaságban és Erdélyben az államnyelven való tanulás iránti nyitottság, az utóbbiban pedig a más nyelven való tanulás is relatív magas preferenciával bír. Felvidéken eleve magas, közel 50 százalékos az államnyelven való továbbtanulási igény majdnem mindegyik korcsoportban.

8. táblázat
A tervezett továbbtanulás nyelve az egyes régiókon belül

	Államnyelv	Magyar	Egyéb	Összesen
Ukrajna/Kárpátalja	13,20%	83,00%	3,80%	100,00%
Szerbia/Vajdaság	30,70%	65,40%	3,90%	100,00%
Szlovákia/Felvidék	44,30%	53,40%	2,30%	100,00%
Románia/Erdély	24,30%	65,00%	10,80%	100,00%
Összesen	27,50%	66,00%	6,50%	100,00%

A továbbtanulás ma már nem egy lineáris életút körülhatárolt szakasza: tanulni lehet közép- vagy szakiskola után, lehet egyetem után újabb szakot vagy mesteri, doktori tanulmányokat folytatva, lehet egyszerre két szakot is végezni, ugyanakkor lehet munka vagy gyes, gyereknevelés mellett is tanulni. Az iskolai életutak e sokszínűségét adataink is visszaigazolják, hiszen a továbbtanulás ugyan a jelenlegi tanulók körében a legnépszerűbb (78 százalék akar még tanulni), ezen belül pedig a jelenleg érettségit adó iskolába járók közül majdnem mindenki, a már felsőoktatásban lévőknek kétharmada, a szakiskolába járó fiataloknak is több mint fele folytatni szeretné tanulmányait. A továbbtanulás azonban a gazdaságilag aktív és inaktív (nem tanuló) fiatalok körében is népszerű, de kissé meglepő módon azonos szintet mutat: az aktívak körében 36, de az inaktívak és munkanélküliek körében is 39, illetve 32 százalékos arányt ér el. Ez utóbbi két adatot azért tartottuk meglepőnek, mert azt feltételeztük, hogy a munkanélküliek, inaktívak körében magasabb arányú lehet a munkaerőpiaci pozíciót megerősítő továbbtanulási szándék (annak érdekében, hogy új végzettséget, képzettséget, kompetenciákat szerezzenek).

Mindezek ellenére a továbbtanulás szándéka körülbelül háromnegyed részben valamilyen felsőfokú intézmény megcélzását jelenti, és csak a gazdaságilag inaktívak és munkanélküliek körében tapasztalni az átlagnál valamivel magasabb orientálódást szakképzés megszerzése iránt, ám esetükben is magas (45–60 százalékos) a felsőoktatás vonzása. A felsőoktatás expanziója következtében tehát társadalmilag talán az lenne a relevánsabb kérdés, ki és miért nem tanul tovább, illetve nem látja a hasznát a tanulásnak (ha nem képezi magát tovább, nagyobb kockázatnak lesz kitéve, mintha tanulna; az is igaz azonban, ha tanul, nem biztos, hogy nyertes lesz).

A továbbtanulást befolyásoló tényezők

Valószínű a sokféle továbbtanulás más és más motivációk alapján történik, de ez nem jelenti azt, hogy ne kísérelhetnénk meg a közös motivációkat vagy társadalmilag megfogható jellemzőket körülírni. Az (iskolai) életutak általában diverzifikálódtak és individualizálódtak, megnőtt az egyéni és családi felelősség,[1] ezért feltételezhetjük azt is, hogy az egyéni képességek, készségek kialakításának igénye egyaránt individualizálódott és társadalmilag determinált. Csakhogy nem biztos, hogy az elérhető oktatási szolgáltatások vagy azok igénybevétele során a kisebbségi jellemzők kizárólagos szempontot játszanak: egyszerűbben megfogalmazva, egy jónak gondolt képzés, iskola vagy tanulási lehetőség nem feltétlenül etnikai-kisebbségi keretben tételeződik.

A továbbtanulás, az iskolai eredményesség és a legmagasabb végzettség társadalmi meghatározottsága az oktatásszociológia és mobilitásvizsgálatok egyik alapkérdése. Minél inkább a családi háttér határozza meg az egyén iskolai végzettségét, annál zártabbnak tekinthetjük a társadalmat, hiszen az újabb generációk majdani életlehetőségei így predesztinálva vannak. A családi háttér azonban sok tényező együttesét jelenti, amelyeket rendszerint szétbonthatunk a gazdasági, kulturális és társadalmi (kapcsolati) tőke dimenzióira. Míg a családi gazdasági tőke megléte viszonylag könnyen operacionalizálható (havi jövedelem, különféle javak megléte, lakás mérete), addig a kulturális és társadalmi tőke sokkal árnyaltabb. Mindkét tőke kapcsolódhat a családhoz, de családon kívüli tényezőkhöz, hasonlóképpen az iskolához vagy az iskolán kívüli világhoz is. A szülők iskolai végzettsége például a kulturális tőke egyik mércéje, és mint ilyen a családon belüli tényező, ám kétségtelenül ez nem fedi le a kulturális erőforrások egészét. A kulturális tőkének ugyanis látensebb formái is vannak, amelyek akár az iskola belső világához vezethetők vissza, vagy akár abban a társas (fizikai és digitális) kapcsolathálóban is konstituálódik, amelyben a fiatal él. Így sok esetben a kulturális és társadalmi tőke közötti határvonal is elmosódik, akárcsak az iskolán és a családon kívüli és belüli egymást kölcsönösen erősítő vagy gyengítő tényezők közötti határok is. A kulturális tőke „rejtélyes" nemcsak azért, mert konkrét megragadása nehézkes, hanem azért is, mert átörökítése a társadalom hajszálerein keresztül történik.[2] Bourdieu ezt a rejtélyt a *habitus* fogalmával igyekezett leírni, amelyet ugyan tételesen nem definiált, de a sokszor visszatérő leírásokban a strukturált társadalmi gyakorlatok olyan generáló elveként írt körül, amely tartós beállítottságot, előrevetített alkalmazkodást, valamely esemény előzetes és utólagos valószínűségét biztosító attitűdöket eredményez. A kulturális tőkét az oktatási reprodukciós stratégiák legfontosabb, családon belül átadható válfajának gondolt, amely meghatározza a tanulási

[1] Nyüsti 2013: 99.
[2] Andor–Liskó 2000: 175–177.

képességet is.[3] A kulturális tőke „hajszálcsövességének" elemeit Andor és Liskó saját kutatásaikra építve a kétféle (főiskolai és egyetemi) diploma létében, a vallás szerepében, a nyelvhasználatban, az otthoni könyvek számában, illetve bizonyos értékek prioritásában találták. Ugyanakkor egy esettanulmányon keresztül arra a következtetésre jutnak, hogy „az akarat nem elég". Ez azt jelenti, hiába van meg valakiben az elszántság a magasabb iskolai végzettség elérésére, ha a kulturális átörökítés folyamatából kiestek bizonyos szakaszok: az akarat „nem tudja pótolni a több generáción keresztül felhalmozott kulturális tőkét".[4] Megjegyzendő ugyanakkor, hogy e következtetésüket nem lehet általános érvényűnek tekinteni, a mai nemzetközi és hazai szakirodalomban is egyre inkább elterjednek a hátrányos helyzetű tanulók sikeres életpályái szociodemográfiai jellemzőinek feltérképezésére tett kísérletek.

Míg Bourdieu a kulturális tőkét a családon belülre helyezte, addig a szociális tőke a társadalmi kapcsolatokon vagy hálózatokon keresztül érvényesül – de ez sem független a kulturális tőkék meglététől. Pusztai Gabriella a társadalmi tőke és oktatás világát elemző könyvében megkülönbözteti a családon belüli és kívüli színtereket.[5] A társadalmi tőke jelen van az iskolai társas kapcsolatokban, de a családban is: a családstruktúra, a szülői jelenlét vagy hiány, a szülők kapcsolathálója, illetve a testvérek száma által. Ugyanakkor a családon kívüli kortárscsoport, vallásgyakorló közösségi, illetve a lakókörnyezeti kapcsolatokban is mérhető társadalmi tőke. Az iskolai eredményességet továbbá az extrakurrikuláris sport- és zenei tevékenységek, valamint a magánórákon való részvétel is pozitívan befolyásolhatják.

A baráti kör vagy kortárscsoport (peer-group) tagok gyengébb iskolai eredménye negatívan, a jobban teljesítő tagoké pedig pozitívan hathatnak az iskolai teljesítményre, ennek többek között az iskolával szembeni normák megléte az oka. Ehhez kapcsolódóan az osztálytársi közösség, illetve az iskolák tanulói összetétele igazi szűrőként működik, amelyeknek jelentőségéről az 1966-os, híres Coleman-jelentésben, de a 2000-es évek óta rendszeressé vált PISA-jelentések beszámolóiban is olvashatunk.[6] Az is ismert a birminghami kultúrakutató iskola kutatásai alapján, hogy főleg az alsóbb osztályokból származó fiatalok körében kialakulhat egy olyan iskolai ellenkultúra is, amely saját gátat épít az iskolai életpálya folytatásának.[7] A vallásgyakorlás szerepét vizsgálva, több kutatás[8] is azt találta, hogy a vallási közösségek olyan pozitív attitűdöket és értékpreferenciákat termelnek ki, amelyek támogatóan hatnak az iskolai sikerre. Ez a gondolat végső soron Webertől is levezethető, igaz, ő elsősorban a protestáns etika szerepét emelte ki az aszkézis kialakulása és a gazdasági racionális tevékenységek kiteljesedése folyamatában.[9]

[3] Bourdieu 1978.
[4] Andor–Liskó 2000: 216.
[5] Pusztai 2009.
[6] Coleman 1966; OECD 2016.
[7] Willis 2001.
[8] Coleman–Hoffer 1987; Muller–Elison 2001; magyarországi vonatkozásban például: Karády 1997; Andor–Liskó 2000; Pusztai 2009.
[9] Weber 1982.

Az extrakurrikuláris tevékenységek közül az árnyékoktatás szolgáltatásainak igénybevételéről feltételezhetjük, hogy pozitívan kihat a fiatalok majdani életpályájára. A különórák világa a család gazdasági helyzetéről és iskolai befektetések mértékéről,[10] ugyanakkor a formális oktatási rendszer hiányosságairól is árulkodhat. Ilyen szempontból a különóráknak kompenzáló és piaci versenyelőnyre szert tevő funkciója egyaránt lehet. Kérdéses, hogy az általunk vizsgált országokban mely funkció a dominánsabb. Ha abból indulunk ki, hogy a nemzetközi iskolai eredményesség méréseken (például: PISA- és TIMSS-vizsgálatok) Románia, Szerbia és Ukrajna gyengébben, Szlovákia pedig jobban teljesít, feltételezhetjük azt is, hogy e régiókban élő magyarok esetében is eltérő funkciói, egyszersmind eltérő hatásai lesznek a különórák igénybevételének. Az iskolán kívüli tevékenységek azonban nemcsak az iskolához kapcsolódó tudások különutas beszerzését jelentik, hanem a különféle sport- és egyéb szabadidős tevékenységeket is. Kérdés lehet az is tehát, hogy a sport vagy más kulturális szokások hogyan hatnak a továbbtanulásra. A sport szerepe lehet pozitív és negatív is: ha csak a sport általi mentális frissességre, a csapatjátékra, a kockázatvállalásra vagy a kitartó koncentrálóképességre gondolunk, akkor mindez jótékonyan hathat az iskolai életútra is. De a sportolásnak lehetnek olyan dimenziói is, amelyek olyan értékeket közvetítenek, amelyek nem támogatják a továbbtanulást: a gyors siker elérése, az agresszivitás megmutatkozása és bizonyos körülmények között a sportolásra fordított idő is az elmélyültebb tanulás ellenében hathat. A sport hatása is rétegspecifikus, bizonyos kutatások szerint a hátrányos helyzetű fiatalok számára nagyobb előnnyel jár, mint a jól szituált családból származó gyerekek esetében.[11]

Kutatásunk nem kizárólag oktatásszociológiai alapokra épült, ezért a továbbtanulást vagy felsőoktatásba kerülést nem tudjuk az előbbiekben felvázolt összes tényezővel megvizsgálni. Az alábbi elemzésekből az iskola belső világára vonatkozó szempontok (iskolai klíma, tanár-diák kapcsolatok mikéntje, tanulási motiváció) kimaradnak, de a családi, illetve a családon és iskolán kívüli tényezőkből többet is fel tudunk használni. A felsőoktatásba kerülést szociodemográfiai vonatkozásokon (nemi hovatartozás, településtípus, gyerekvállalás) kívül három nagyobb szinten vizsgáljuk: gazdasági, kulturális és az érték dimenziójában. A családi háttér függvényében az a központi kérdésünk tehát, hogy megvalósul-e a családi gazdasági és kulturális intergenerációs tőkekonverzió. Elemzésünk végén továbbá arra leszünk kíváncsiak, hogy az anyanyelven való tanulás opciója társadalmilag beágyazódott-e, azaz meghatározhatjuk-e azon szociodemográfiai jellemzőket, amelyek nagyobb mértékben valószínűsítik ennek létét.

Első hipotézisünk (*gazdasági reprodukció hipotézise*) szerint a család gazdasági háttere kedvező hatással van a felsőoktatásba kerülésre: minél jobb családi háttérrel rendelkezik a fiatal, annál nagyobb valószínűséggel teremtődnek meg

[10] Bocsi 2015.
[11] Broh 2002, idézi Pusztai 2009.

azok a feltételek, amelyek arra determinálják, hogy felsőoktatásba kerüljön, és ezáltal – akár késleltetett módon – megvalósuljon a családi, gazdasági reprodukció. Az anyagi javakon belül az is kérdés lehet, hogy a digitális ellátottság kihat-e a továbbtanulási aspirációkra: mivel a digitális eszközökkel való rendelkezés (a „kütyük világa") is sokféle lehet, kérdésként merülhet fel az is, van-e olyan elem, amely nagyobb mértékben befolyásolja a továbbtanulást.

A második hipotézis szerint *kulturális reprodukció* is megvalósul: a szülők iskolai végzettsége determinálja a gyerekeik iskolai végzettségét, azaz minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál nagyobb mértékben kerülhetnek a gyerekek felsőoktatásba. A felsőoktatás expanziója következtében valószínűsíthetjük, hogy a szülők felsőfokú végzettsége még nagyobb mértékben kihat a gyerekek felsőfokú végzettségére.

Harmadik (*ifjúsági kultúra*) hipotézisünk szerint, mivel a fiatalok értékvilága, szabadidős tevékenységszerkezete sokszínű, ezért azt feltételezhetjük, hogy be tudunk azonosítani olyan ifjúsági szokás- és szabadidős, iskolán kívüli elemeket, amelyek kedvezően hatnak a továbbtanulásra, és olyanokat is, amelyek gátolják a továbbtanulást. A továbbtanulást elősegítő értékvilágból hipotézisünk szerint a klasszikus műveltségelemeket, kritikai gondolkodást is feltételező értelmiségi szokások (könyvtározás, olvasás, naplóírás, színházlátogatás stb.) segítik elő a felsőoktatásba kerülést. Ezzel párhuzamosan lehetnek olyan ifjúsági kulturális szokások, amelyek távol tartják a fiatalokat a továbbtanulás lehetőségétől, így kérdés lehet, hogy a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében az iskolai ellenkultúra mely elemeit tudjuk beazonosítani. Mivel korábbi kutatásokban megfogalmazódott, hogy a vallásosság, a vallási közösségi kapcsolatok jótékonyan hatnak az iskolai eredményességre, feltételezzük azt is, hogy a határon túli magyar fiatalok körében is érvényesül az a feltevés, miszerint a vallásosság vagy a templomba járás pozitívan hat a továbbtanulásra.

A negyedik szinten arra leszünk kíváncsiak, vajon az anyanyelvi továbbtanulást befolyásoló tényezők között találni-e olyan tényezőt, amely az általánosabb továbbtanulási modellekben nem szerepelt. Ezt részletesebben tárgyaljuk a következő alfejezetben.

Mivel egy folyamatos változásban és átalakulásban lévő korosztályról van szó, nem egyszerű a jelenlegi oktatási pozíciót kifejező függő változót meghatározni. Ha a legmagasabb iskolai végzettséget használjuk, akkor fennáll az a veszély, hogy nem számolunk azzal a ténnyel, hogy a fiatalok bármikor visszatérhetnek az oktatási rendszerbe. Magyarán a legmagasabb iskolai végzettség csak egy pillanatot ragad meg, és mint ilyen, félreértésekre is okot adhat. Ezt persze lehet kezelni úgy, hogy az alsó életkort megemeljük, de akkor meg az a kockázat, hogy egyre kisebb lesz a mintánk: Kárpát-medencei szinten tudunk statisztikailag meggyőzőt mondani, de az egyes országok, régiók sajátosságai eltűnnek.

Végül úgy döntöttünk, hogy egy olyan dummy (kétértékű) változót hozunk létre, amelyben az egyik kategória azokat tartalmazza, akik már rendelkeznek felsőfokú végzettséggel, vagy jelenleg felsőoktatásban tanulnak, a másik pedig azokat, akik legfeljebb alap- vagy középfokú végzettséggel rendelkeznek, és nem is tanulnak felsőoktatásban. Így az alsó korhatárt 18 évnél húztuk meg, hiszen a felsőoktatásba való belépésnek ez lehet az elméleti küszöbértéke, ráadásul így a mintánk vesztesége sem lett nagy. Ezt a változót függő változóként használva, arra a kérdésre kaphatunk majd választ, kik azok a fiatalok, akik a felsőoktatásba kerülnek, és egyúttal tesztelhetjük a felvázolt hipotéziseket is.

Független változóként a továbbtanulást befolyásoló olyan tényezőket tudjuk használni, amelyek az adatbázisban is rendelkezésünkre állnak:

– A szociodemográfiai adatok közül a megkérdezett neme, életkora, gyerekvállalási hajlandósága és a lakhely településtípusát, a családi háttér feltérképezéséhez a szülők iskolai végzettségét, a lakás méretét és a rendelkezésre álló havi gazdálkodást kifejező összeget, illetve a digitális eszközökkel való ellátottságot használjuk. A digitális eszközökkel való ellátottságot főkomponens-elemzéssel három nagyobb kategóriára sikerült csökkenteni: idősebb eszköz használata (mobiltelefon, számítógép), középgenerációs eszközök (laptop, tablet), újgenerációs eszközök (okosóra, okoskarperec).[12]
– A kérdőív kitért a különórák igénybevételére, amelyből egyrészt beemeljük a modellbe azt, hogy a válaszadó általában részt vett-e ilyen órákon, másrészt – mivel korábban láttuk, hogy a matematika, többségi nyelv és angol különórák voltak a legpreferáltabbak – külön-külön is megnézzük néhány különóra lehetséges hatását.
– Az értékeket és az iskolán kívüli tevékenységeket a vallásosságra vonatkozó kérdéssel, valamint adatredukciós módszerrel újonnan létrehozott, értékpreferenciákat kifejező változókkal tudjuk operacionalizálni. Az arra a kérdésre adott válaszokból, hogy milyen gyakran szokott különféle tevékenységeket folytatni a megkérdezett, az eredeti 27 itemet sikerült 7 könnyen értelmezhető dimenzióra csökkenteni.[13] Eszerint az értékpreferenciákat és az iskolán kívüli szokásegyütteseket kifejező új változók: a könyvolvasó, plázázó, bulizó, a digitális zenehallgató, a magaskultúra-fogyasztó, a hírolvasó, a sportoló címkéket kapták, és elemzésünkben ezeket is szerepeltetni fogjuk.

A továbbtanulást befolyásoló tényezőket először Kárpát-medencei szinten vizsgáljuk, majd áttérünk egy-két regionális jellemző rögzítésére is. A jelzett módon mért felsőoktatási továbbtanulás a 18 évnél idősebb korosztályon belül Kárpát-medencei szinten 43 százalékos, regionálisan pedig Kárpátalján és Felvidéken

[12] Lásd az új változók szerkezetét a *1. melléklet*ben.
[13] Lásd az új változók szerkezetét a *2. mellékletben*.

átlag alatti (30, illetve 39 százalékos), Vajdaságban és Erdélyben pedig átlag fölötti, 52, illetve 49 százalékos.

9. táblázat

A felsőfokú továbbtanulást szignifikánsan befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modell, módszer: Forward: Wald)

		Sig.	Exp(B)
Szociodemográfiai adatok	Anya iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,000	
	Középfokú	0,025	1,766
	Felsőfokú	0,000	3,341
	Apa iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,000	
	Középfokú	0,280	1,372
	Felsőfokú	0,001	3,090
	Nem (1 – fiú; 2 – lány)	0,000	2,672
	Településtípus (1 – falu; 2 – város)	0,001	1,611
	Van-e gyereke? (0 – van; 1 – nincs)	0,050	1,521
	Van-e laptopja? (0 – nincs; 1 – van)	0,000	3,459
Különóra	Különóra, középiskola – matematika (0 – nem; 1 – igen)	0,000	2,257
Értékek, szabadidő	Vallásosság (referenciakategória: vallásosnak tarja magát)	0,038	
	Vallásos a maga módján	0,048	0,690
	Nem vallásos	0,005	0,454
	Ateista	0,164	0,546
	Értelmiségi, reflexív tevékenységek	0,000	2,300
	Bulizó	0,003	1,280
	Digitális fogyasztó	0,001	0,763
	Magaskultúra-fogyasztó	0,000	1,362
	Hírolvasó	0,001	1,286
	Sportoló	0,003	1,251
	Konstans (Constant)	0,000	0,050
	Nagelkerke R-négyzet (Nagelkerke r square)	*0,489*	

A csak szignifikáns hatásokat tartalmazó modell szerint *(9. táblázat)* a felsőoktatásba kerülést Kárpát-medencei szinten (a négy régió összességében) 49 százalékban meg lehet magyarázni a vizsgált háttérváltozókkal. A szülők magasabb iskolai végzettsége jelentősen megnöveli az esélyeket, a felsőfokú végzettséggel rendelkező apák vagy anyák gyerekeinek háromszoros az esélye a bekerülésre az alapfokú végzettséggel rendelkezőkhöz képest. Az is kimutatható, hogy a lányok esélyei 2,6-szor nagyobbak a fiúkéhoz képest, ami előrevetíti az értelmiségi szakmák elnőiesedését is. A településszerkezetre visszavezethető egyenlőtlenségek is fennmaradnak, a városból származó fiatalok másfélszer nagyobb eséllyel kerülnek felsőoktatásba, mint a faluról származó társaik. A (korai) gyerekvállalás nem kedvez a továbbtanulásnak, itt is másfélszer nagyobb eséllyel tanulnak felsőoktatásban vagy végeznek a felsőoktatásban azok, akiknek nincs gyerekük. Nem mutatható ki közvetlen szignifikáns hatás a család gazdasági helyzetével; a digitális eszközzel ellátottság közül a laptoppal való rendelkezés viszont a felsőfokú végzettség státusszimbólumának tekinthető: azok, akiknek van laptopjuk, háromszor nagyobb

eséllyel felsőoktatási tapasztalattal rendelkeznek, mint azok, akiknek nincs. A vizsgált régiók szintjén összességében csak a középiskolai matematika-különórák mutatnak szignifikáns kapcsolatot a felsőoktatásba kerüléssel: a matematika-különóra közvetlenebb kapcsolatot mutat az érettségi vizsgákkal, ezért érezhető hatása e modellben.

Az értékek dimenziójában adataink alapján mi is azt tapasztaljuk, hogy a vallásosság együtt jár a felsőoktatásba kerülés növekvő esélyeivel: a nem vallásosak fele akkora eséllyel folytathatják tanulmányaikat, mint azok, akik azt mondták, hogy vallásosak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez nem jelenti azt, hogy gyakrabban járnának is templomban, hiszen ennek gyakorisága nem mutat szignifikáns hatást. Ez alátámasztja azt is, a vallásosság vélhetően az értékeken, önfegyelmen, időhöz való viszonyuláson keresztül érvényesíti a hatását. Az értékeket kifejező szabadidős tevékenységek jellemzőinek zöme pozitívan hat ki a felsőoktatásba kerülésre: a hét beazonosított értékegyüttesből a kritikai, reflexív, értelmiségi gondolkodást feltételező szokásegyüttesek (könyvtározás, könyvolvasás, blog-, napló- vagy versírás, illetve a tévénézés elutasítása) több mint kétszeres eséllyel megnövelik a felsőoktatásba kerülést. Valamelyest növelik a felsőoktatásba kerülés esélyeit a további olyan szubkulturális tevékenységek is, mint a bulizás, a magaskultúra-fogyasztás, a hírek olvasása, illetve a sportolás is. Ezek mintegy jelzik, hogy e tevékenységeken keresztül pozitívan érvényesülhet a kortárscsoport vagy baráti kör hatása. Ugyanakkor van két olyan szokásegyüttes, amely vagy nem mutat szignifikáns hatást, vagy éppenséggel rontja a felsőoktatásba kerülés esélyeit. A plázázó szokásokat tömörítő változó (plázába járás, kozmetikai szolgáltatások igénybevétele, szoláriumozás, mozizás) se nem növeli, se nem csökkenti a továbbtanulás esélyeit, ellenben a túlzott digitális fogyasztás (film, zene, csetelés, Facebookon való „lógás") szignifikánsan csökkenti a felsőoktatásba kerülést. A digitális fogyasztás e negatív hatása felhívja a figyelmet arra, hogy a digitális eszközök korlátlan használata káros lehet, ezért érdemes lehet a tanulási folyamatba ágyazott használatának módjait kitalálni. Összevetve ezen értékdimenziót a laptopok jelzett státuszszimbólum-értékű jellegével, arra a következtetésre juthatunk, hogy a felsőoktatásba kerülő és nem kerülő fiatalok közötti határvonal ott húzható meg, hogy előbbiek értelmesen használják a digitális teret, utóbbiak pedig vagy nem használják, vagy ha igen, nem tudnak önkontrollt gyakorolni, a szociális média rabjaivá válnak.

Regionálisan vizsgálva a felsőfokú végzettséget befolyásoló tényezőket *(10–13. táblázat)*, először azt állapíthatjuk meg, hogy az erdélyi, majd pedig a kárpátaljai magyar társadalom tűnik a legzártabbnak: az általunk vizsgált néhány háttérváltozó e két régióban 63, illetve 54 százalékban determinálja a felsőfokú végzettséget. A másik két régióban (Vajdaságban és Felvidéken) ugyanez csak 36, illetve 41 százalékos.

10. táblázat

A felsőfokú továbbtanulást szignifikánsan befolyásoló tényezők – Kárpátalja (logisztikus regressziós modell, módszer: Forward: Wald)

	Sig.	Exp(B)
Anya iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,000	
Középfokú	0,074	2,857
Felsőfokú	0,000	13,837
Településtípus (1 – falu; 2 – város)	0,021	2,560
Különóra, középiskola – matematika (0 – nem; 1 – igen)	0,007	26,046
Van-e laptopja? (0 – nincs; 1 – van)	0,000	4,370
Lakás mérete (négyzetméter)	0,012	1,009
Értelmiségi, reflexív tevékenység	0,011	1,663
Konstans (Constant)	0,000	0,012
Nagelkerke R-négyzet (Nagelkerke r square)	0,539	

11. táblázat

A felsőfokú továbbtanulást szignifikánsan befolyásoló tényezők – Vajdaság (logisztikus regressziós modell, módszer: Forward: Wald)

	Sig.	Exp(B)
Apa iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,023	
Középfokú	0,413	1,368
Felsőfokú	0,008	4,963
Nem (1 – fiú; 2 – lány)	0,000	3,006
Van-e gyereke? (0 – van; 1 – nincs)	0,022	2,998
Van-e laptopja? (0 – nincs; 1 – van)	0,001	3,336
Értelmiségi, reflexív tevékenység	0,001	1,657
Magaskultúra	0,026	1,393
Konstans (Constant)	0,000	0,064
Nagelkerke R-négyzet (Nagelkerke r square)	0,355	

12. táblázat

A felsőfokú továbbtanulást szignifikánsan befolyásoló tényezők – Felvidék (logisztikus regressziós modell, módszer: Forward: Wald)

	Sig.	Exp(B)
Nem (1 – fiú; 2 – lány)	0,004	2,349
Különórára járt (0 – nem; 1 – igen)	0,001	2,521
Van-e laptopja? (0 – nincs; 1 – van)	0,002	9,758
Értelmiségi, reflexív tevékenység	0,000	3,007
Digitális fogyasztó	0,001	0,553
Hírolvasó	0,003	1,508
Konstans (Constant)	0,000	0,038
Nagelkerke R-négyzet (Nagelkerke r square)	0,411	

13. táblázat
A felsőfokú továbbtanulást szignifikánsan befolyásoló tényezők – Erdély (logisztikus regressziós modell, módszer: Forward: Wald)

	Sig.	Exp(B)
Anya iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,001	
Középfokú	0,054	2,952
Felsőfokú	0,001	9,888
Apa iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,001	
Középfokú	0,004	9,584
Felsőfokú	0,000	22,952
Településtípus (1 – falu; 2 – város)	0,000	4,362
Van-e laptopja? (0 – nincs; 1 – van)	0,000	4,215
Különórára járt (0 – nem; 1 – igen)	0,000	3,091
Vallásosság (referenciakategória: vallásosnak tarja magát)	0,001	
Vallásos a maga módján	0,156	0,613
Nem vallásos	0,000	0,128
Ateista	0,036	0,143
Értelmiségi, reflexív tevékenység	0,000	3,488
Digitális fogyasztó	0,010	0,692
Magaskultúra	0,004	1,412
Konstans (Constant)	0,000	0,005
Nagelkerke R-négyzet (Nagelkerke r square)	0,623	

Kárpátalján az anya felsőfokú iskolai végzettsége megsokszorozza annak esélyét, hogy valaki a felsőoktatásba kerüljön, az apának nincs szignifikáns hatása. E régió egyébként az egyetlen, ahol a fiúk és lányok magasabb iskolai végzettség megszerzésének esélyei nem térnek el egymástól szignifikánsan, ugyanakkor szintén ez az egyetlen régió, ahol a lakás mérete által kifejezett gazdasági tőke kismértékű, de statisztikailag kimutatható hatást gyakorol az oktatási esélyekre. A településszerkezet Kárpátalján – és mint majd látni fogjuk, Erdélyben – érvényesül a leginkább: a városról származók közel háromszor nagyobb eséllyel kerülnek be a felsőoktatásba, mint a falvakról származó társaik. A középiskolai különórák közül a matematika, úgy tűnik, Kárpátalján nagyon megnöveli a felsőoktatásba kerülés esélyeit. Az iskolán kívüli tevékenységek közül az értelmiségi habitust hordozó tevékenységek szintén elősegítik a továbbtanulást.

Vajdaságban az apa felsőfokú végzettsége megnöveli a magasabb iskolai végzettség megszerzését. E régióban ebben a korosztályban a továbbtanulás gyakorlatilag együtt jár azzal is, hogy a fiatalok nem vállalnak gyereket. Érdekes ugyanakkor, hogy míg Kárpát-medencei szinten úgy tűnik, a különórák inkább növelik az esélyét a felsőoktatásba kerülésnek, Vajdaságban ez inkább fordítva van: inkább azok járnak iskolán kívüli órákra, akik nem kerülnek be a felsőoktatásba. A különórákat részletesebben vizsgálva viszont e régióban az látszik, hogy a középiskolai szinten igénybe vett, iskolán kívüli angol nyelvleckék nagymértékben növelik a majdani értelmiségi pályára kerülést. Az értékvilág elemei közül az értelmiségi tevékenységek mellett a magaskultúra fogyasztása is elősegíti itt a felsőoktatásba kerülést.

A szülők iskolai végzettségét alapul véve a felvidéki/szlovákiai magyar társadalom a legnyitottabb, itt nem sikerült e modellben szignifikáns szülői hatásokat kimutatni (de érzékelni lehet, hogy elsősorban az apák magasabb iskolai végzettsége javítja a felsőoktatásba kerülés esélyeit). A településszerkezetnek sincs hatása itt, ám a nemi hovatartozás egyértelműen kimutatható: a lányok 2,3-szor nagyobb eséllyel kerülnek felsőoktatásba, mint a fiúk. Ami meggyőző felvidéki sajátosság, hogy az értékvilágban az értelmiségi attitűdök mellett a hírolvasás is predesztinálja a fiatalokat a felsőfokú tanulmányokra. (Itt nem részletezett adatok szerint viszont azt is láthatjuk, hogy ez a vallásosság által érvényesül a leginkább: ha az értékekből csak a vallásosságot használjuk a modellben, akkor a nem vallásosoknak jóval kisebb az esélye bekerülni a felsőoktatásba, mint azoknak, akik vallásosnak tartják magukat.)

Az erdélyi fiatalok felsőoktatási továbbtanulási esélyeit a legkönnyebb megjósolni, hiszen az általunk használt háttéradatok, mint jeleztük, közel kétharmad arányban megmagyarázzák a felsőoktatásba való bekerülést. A többi változó hatását kontroll alatt tartva, Erdélyben a szülők iskolai végzettsége jelentősen megnöveli a továbbtanulási esélyeket, a településszerkezeti egyenlőtlenségek is kimutathatók: a városban élők négyszer nagyobb eséllyel lesznek diplomások, mint a falun élők. Szintén itt a közelebbről nem körülhatárolható, általában vett különórák is nagymértékben megnövelik a felsőoktatásba kerülést. A régiók közül Erdély az egyetlen, ahol az értékvilágon belül egyértelműen látható a vallásosság jótékony hatása a magasabb iskolai végzettség megszerzésére. A vallásosság mellett itt is pozitívan hat a továbbtanulásra az értelmiségi, kritikai attitűd és a magaskultúra fogyasztása is, a túlzott digitális függőség viszont rontja a diplomaszerzés esélyeit.

Ami egyértelműen együtt jár a felsőoktatási végzettséggel és tanulással mindegyik régióban, az a laptoppal való rendelkezés. Olybá tűnik, a laptop a felsőfokú végzettség egyértelmű státuszszimbóluma nemcsak Kárpát-medencei szinten, hanem külön-külön minden egyes régióban is.

Az anyanyelvi továbbtanulást befolyásoló tényezők

Ebben az alfejezetben azt tárgyaljuk, vajon az anyanyelvi továbbtanulást befolyásoló tényezők között találni-e olyat, amely az általánosabb továbbtanulási modellekben nem szerepelt. Van-e társadalmi meghatározottsága az anyanyelvi tanulás opciója melletti döntésre épülő etnikai, kisebbségi elköteleződésnek? Ezen a szinten az „*elitizmus hipotézisét*" szeretnénk tesztelni, amely szerint minél magasabb a szülő iskolai végzettsége, annál nagyobb mértékben kihat ez a gyerek, fiatal anyanyelvi továbbtanulási elképzeléseire.

Az anyanyelvi továbbtanulást befolyásoló tényezők részben megegyezhetnek az általános továbbtanuláskor tárgyalt motivációs elemekkel. Kutatási kérdésünk

viszont arra vonatkozik, hogy e kisebbségi szempontból sajátosnak tekinthető iskolai útvonal mutat-e eltérő mintázatokat. Központi kérdésünk tehát, hogy az anyanyelvi továbbtanulást meg lehet-e magyarázni a családi háttérrel és más strukturális változókkal, illetve vannak-e olyan, a kisebbségi életformához kapcsolódó sajátosságok, amelyek új magyarázó lehetőségeket hordoznak.

Az anyanyelvi továbbtanulás kérdését rendszerint a kisebbségi iskolaválasztás kontextusában vizsgálják. Megkülönböztettük a makro-, mezo- és mikroszinteket.[14] Egy kérdőíves vizsgálat elsősorban a mikroszint hatásait képes feltárni, azaz a családi háttérre vonatkozó információkon kívül a nyelvhasználati és nemzeti identitás jellemzőket képes megragadni. Eddigi hasonló jellegű kutatásokból az derült ki, hogy a tannyelvválasztást a szülők iskolai végzettségének nyelve, valamint a vegyes házasság határozza meg: a tannyelvválasztás mintha generációkon keresztül átöröklődne, a vegyes házasságok pedig a többségi nyelven való tanulást preferálják.[15] Nem egyértelmű a többségi tannyelvválasztás társadalmi beágyazottsága: míg a korábbi erdélyi vizsgálatok arra utaltak, hogy a foglalkozásszerkezet és iskolai végzettség determinálják a gyerek iskolai tannyelvének választását,[16] újabb elemzések arról tanúskodnak, hogy e hatás megszűnőben van.[17]

Elemzésünkben az anyanyelvi továbbtanulási aspirációt bizonyos értelemben leszűkítve használjuk. Függő változóként a továbbtanulás nyelvét firtató kérdésre adott válaszokból hoztuk létre. Módszertanilag ugyan gond lehet, hogy milyen szinten vagy mit tanul(na) tovább a megkérdezett, mivel a válaszok elméletileg középvagy felsőfokot is jelenthetnek. Hogy jobban kiszűrjük az oktatási szint és életkori sajátosságokból adódó torzításokat, az elemzést csak a felnőtt korú (18 év fölötti) fiatalokra terjesztettük ki. Mivel ezúttal a továbbtanulási szándék nyelve érdekel minket elsősorban, feltételezzük, hogy a felnőtt kornak számító időszakban a tannyelv melletti döntés egyéni szinten valamilyen karrierstratégiába illeszkedik. Ennek az eljárásnak az a korlátja, hogy a továbbtanulásra vonatkozóan az eredeti minta mindössze egynegyede került be, ezért regionális bontásban az alacsony elemszám miatt nehéz lenne érdemlegeset mondani. De az ily módon mért, továbbtanulni kívánó fiatalok egyharmada államnyelven szeretné ezt megtenni, amely jó arány ahhoz, hogy értelmezhető modelleket hozzunk létre. Alábbi modelljeink ezért Kárpát-medencei szinten érvényesek, a regionális sajátosságokat nem tudjuk statisztikailag megragadni.

A továbbtanulásra vonatkozóan négy modellt állítottunk fel *(14. táblázat)*. Az első modellben csak a szociodemográfiai adatokat szerepeltettük; a második modellben behoztuk a családi háttér nyelvi vonatkozásait (családban használt nyelv, vegyes házasság), illetve a nemzeti hovatartozás kérdéseit; a harmadik modellbe

[14] Papp 2012.
[15] Bartha 2014.
[16] Csata 2004.
[17] Bartha 2014.

beemeltük a magyar állampolgárság igénylését; a negyedikben pedig az ifjúsági kultúra néhány elemével megtoldottuk az eddigi modelleket. A különféle modellekkel tesztelni akarjuk az előbbiekben már felvázolt elitizmus hipotézisét; a második modellben a nyelvi változók és nemzeti hovatartozás hatásait vizsgáljuk a családi háttér kontroll alatt tartása mellett; a harmadikban valójában arra vagyunk kíváncsiak, hogy egy relatív új nemzetpolitikai beavatkozásnak van-e mérhető hatása a fiatalok anyanyelvi oktatásának erősödése tekintetében. A negyedik modellben az általános továbbtanulásban is szerepet játszó értékvilágok hatásait vizsgáljuk. Itt külön említendő, hogy mivel a kérdőívben nem tértünk ki részletesebben a fiatalok baráti körének networkszintű elemzésére, ám van információnk a közösségi média által kialakított online hálózatok etnikai vonatkozásairól, ezt szintén szerepeltetni fogjuk a modellekben. Ennek többek között az is az oka, hogy a továbbtanulásban általában szerepet játszanak a baráti körök, a Facebook-ismerősök etnikai összetétele pedig hipotézisünk szerint kihathat a továbbtanulás nyelvére is.

Az első modell magyarázottsága mindössze 4 százalék, azaz ilyen mértékben tudjuk csak a továbbtanulás nyelvét a családi háttér etnikailag semleges elemeivel megmagyarázni (feltételezhetjük azt is, hogy ha a regionális sajátosságokat, mint a település magyar szempontú szórvány jellege, beemeljük a modellbe, annak magyarázó jellege magasabb lenne). Az adatokból az látszik, hogy az anyák iskolai végzettsége növeli az anyanyelvű oktatás melletti döntést, míg az apák esetében ez éppen fordítva van.

A második modell több szempontra is ráirányítja a figyelmet. Először is azt jelzi, hogy a gyerekkorban (6–7 éves korban) beszélt nyelv önmagában nem fejt ki hatást az iskoláztatás nyelvére, csak az aktuálisan beszélt nyelv. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy ha egy vegyes házasság esetében az évek múlásával a családi nyelv átalakul: ha ez a váltás nem a magyar nyelv irányába történik, akkor az elősegíti a többségi nyelvű iskolaválasztást. Ez annál is inkább fontosabb, mert a modellből az is látszik, a vegyes házasságnak nincsen tiszta hatása, az vélhetően a nyelvhasználaton, illetve a nemzeti hovatartozásra vonatkozó gondolatiságon keresztül hathat. Annak, hogy az egyes régiókban élő magyarok a többségi vagy kisebbségi nemzethez tartozónak vélik-e magukat, eltérő továbbtanulási következményei lehetnek. Az a tény, hogy valaki azt gondolja, a kisebbségi magyarok a magyar nemzet részét képezik, valójában irreleváns a magyar nyelvű továbbtanulás szempontjából. Annak viszont tétje és statisztikailag is kimutatható hatása van, hogy egy fiatal mit gondol arról, a kisebbségben élő magyarok a többségi nemzetnek is a részét képezik-e. Ugyanis akik azt gondolják, hogy a többségi nemzetnek is részét képezik, közel háromszor nagyobb eséllyel választanak többségi nyelvű oktatási intézményt.

A jelzett családi háttér, illetve a nyelvi, nemzetkoncepcióval is összefüggő tényezők már 21 százalékban előre tudják vetíteni a fiatalok továbbtanulásának tannyelvét. A harmadik modell tanúsága szerint ezen a magyar állampolgárság igénylésének lehetősége sem tud változtatni. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy a magyar

állampolgárság igénylésének opciója még egy relatív új (2011 óta elérhető) eszköz, amelynek hatásait e vonatkozásban még nem lehet kimutatni, de jelezheti azt is, hogy a magyar állampolgárság elérhetővé válása valójában nem tudja befolyásolni a nyelvi asszimilációs folyamatokat.

14. táblázat

Az anyanyelvi továbbtanulást befolyásoló tényezők Kárpát-medencei szinten (logisztikus regressziós modellek)

		1. modell		2. modell		3. modell		4. modell	
		Sig.	**Exp(B)**	**Sig.**	**Exp(B)**	**Sig.**	**Exp(B)**	**Sig.**	**Exp(B)**
Szociodemográfiai adatok	Anya iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,078		0,316		0,311		0,250	
	Középfokú	0,028	2,756	0,134	2,372	0,128	2,414	0,114	4,671
	Felsőfokú	0,034	2,946	0,159	2,405	0,171	2,353	0,249	3,189
	Apa iskolai végzettsége, referenciakategória: alapfokú	0,076		0,092		0,096		0,146	
	Középfokú	0,033	0,308	0,039	0,205	0,041	0,205	0,054	0,042
	Felsőfokú	0,145	0,413	0,117	0,279	0,117	0,277	0,051	0,04
	Nem (1 – fiú; 2 – lány)	0,608	0,889	0,573	0,86	0,649	0,885	0,570	0,785
	Lakás mérete (négyzetméter)	0,174	0,997	0,140	0,997	0,137	0,997	0,047	0,993
	Életkor	0,842	1,007	0,449	1,031	0,463	1,03	0,677	1,027
	Településtípus (1 – falu; 2 – város)	0,218	0,752	0,214	0,718	0,208	0,712	0,645	1,219
Nyelvi, nemzeti dimenzió	Családban beszélt nyelv, gyerekkor (0 – nem államnyelv; 1 – államnyelv)			0,704	0,789	0,689	0,780	0,358	0,345
	Családban jelenleg beszélt nyelv (0 – nem államnyelv; 1 – államnyelv)			0,000	0,096	0,000	0,098	0,015	0,098
	Szülők homogén házasságban élnek (0 – nem; 1 – igen)			0,493	0,76	0,486	0,756	0,409	0,583
	A kisebbségi magyarok a többségi nemzet részét képezik? (1 – igen; 2 – nem)			0,022	0,364	0,046	0,404	0,072	0,264
	A kisebbségi magyarok a magyar nemzet részét képezik? (1 – igen; 2 – nem)			0,500	1,201	0,536	1,183	0,347	1,498
	Állampolgárságot igényelte? (1 – igen; 2 – nem)					0,494	0,830	0,941	0,969
Értékek, eszközök	Facebook-ismerősök hány százaléka többségi nemzetű? (0 – medián alatti; 1 – medián fölötti)							0,003	0,263
	Értelmiségi, reflexív tevékenység							0,035	1,792
	Újgenerációs digitális eszközök használata							0,026	2,006
	Konstans (Constant)	0,172	3,90	0,037	18,44	0,037	22,17	0,08	93,28
	Nagelkerke R-négyzet (Nagelkerke r square)	0,042		0,211		0,209		0,430	

A negyedik modell magyarázottsága az eddigiekhez képest megkétszereződött: a korábbi változókat kiegészítve néhány szabadidős, iskolán kívüli tevékenységet kifejező változóval, a továbbtanulás nyelvét már 43 százalékban meg lehet jósolni. A mediánérték (20 százalék) fölötti, többségi nemzethez tartozó Facebook-ismerős arány közel megnégyszerezi a többségi nyelven való tanulást. Az iskolán kívüli értékvilágból a felsőoktatásba kerülés vizsgálatakor már használt értelmiségi, önreflexív gondolkodást sugalló tevékenységek, illetve a digitális eszközök közül az újgenerációsok megléte mintegy megduplázza annak esélyét, hogy valaki magyarul tanuljon. Fontos észrevennünk azt is, hogy ebben az utolsó modellben a lakásméret is szignifikáns hatást mutat: minél nagyobb lakásban él a család, annál nagyobb eséllyel választja a gyerek a többségi nyelvű képzést (ha a többi tényezőt kontroll alatt tartjuk). Ez bizonyos értelemben árnyalja az elitizmus tézisét: ezeket az új adatokat úgy értelmezhetjük, hogy az anyanyelvű oktatás melletti opció a kulturális elitizmust örökíti, a többségi nyelvű képzésbe pedig a (lakásméretben kifejeződő) tehetősebb rétegek kerülnek.

Összegzés

Tanulmányunk első részében leíró statisztikai adatokat ismertettünk a külhoni magyarok iskolai részvételére vonatkozóan a GeneZYs 2015 kutatás adatai alapján. Eszerint a megkérdezettek 35 százaléka tanul jelenleg, a vizsgált négy régió közül a legalacsonyabb értéket Kárpátalja mutatja (itt csak 20 százalék tanul jelenleg, ugyanakkor itt a legmagasabb a gazdaságilag inaktívak, illetve a munkanélküliek aránya is). Megállapítottuk azt is, hogy a jelenleg tanuló Kárpát-medencei fiatalok több mint 70 százaléka magyar nyelvű képzésben vesz részt, de iskolai szintek szerint lényeges eltérések vannak: míg a majdani érettségiző középiskolások mintegy 90 százaléka magyarul tanul, addig a szakiskolai képzésben résztvevők csak 69 százalékban tanulhatnak anyanyelven. A felsőoktatásban jelenleg résztvevőknek 40 százaléka államnyelven, és további 4-5 százalékuk más nyelven folytatja tanulmányait. A legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozó részletesebb adatokból kiderült, hogy a fiatalok közel felének iskolai végzettsége középfokú, és valamivel több mint negyede már valamilyen posztszekunder, felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A fiatalok kb. 40 százaléka járt magánórákra általános és/vagy középiskolai tanulmányai alatt, és e vonatkozásokban szintén szignifikáns eltérések vannak. Legkisebb mértékben (mintegy 30 százalékban) a kárpátaljaiak körében, legnagyobb mértékben pedig a vajdasági és erdélyi fiatalok között népszerűek az ún. „árnyékoktatási" formák, amelyek egyaránt árulkodnak a formális oktatási rendszer hiányosságairól, valamint a szülők gazdasági lehetőségeiről.

A tanulmány második részében a felsőfokú, illetve az anyanyelvi továbbtanulás szociológiai értelmezésére vállalkoztunk. A felsőoktatásba való kerülés társa-

dalmilag és kulturálisan is meghatározott: a szülők iskolai végzettsége, a település jellegzetessége, a nemi hovatartozás markánsan befolyásolja. Az értékek szintjén a vallásosság hatását vizsgáltuk, és beigazolódott az a tézis, miszerint a vallásosabbak nagyobb eséllyel kerülnek a felsőoktatásba. A szociológiai szakirodalomban sokszor emlegetett weberi protestáns etika mellett, a többi vallásban is jelen van a saját sorsra (tér-időre) való odafigyelés, amely kihat az egyéni és családi élet- és iskolai stratégiákra is. Érdekes módon a gazdasági tőkének közvetlen hatása nincs a felsőoktatásba kerülés szempontjából: sem a lakás mérete, sem a havi gazdálkodásra fordított összeg nem hat ki szignifikánsan a felsőoktatásba kerülésre, a tanulmányok elvégzésére. Mondhatni tehát, hogy kulturális reprodukció zajlik, gazdasági reprodukció – felsőoktatási részvétel által legalábbis – nem mutatható ki. Ellenben a digitális fogyasztási eszközök közül a laptop megléte már szoros kapcsolatot mutat a felsőoktatási végzettséggel. Faktorelemzéssel is vizsgálva azt láttuk, az új generációs készülékek, mint az okosóra, okoskarperec még nem, a számítógépek és mobiltelefonok puszta léte már nem releváns a felsőoktatásba kerülés szempontjából.

Az anyanyelvi továbbtanulás jellemzőinek elemzése során kiderült, hogy a családi nyelvhasználat és a különféle értékek „elmossák" a társadalmi beágyazottságot. Ha csak a társadalmi háttérre vonatkozó adatokra tekintünk, az elitizmus tézise beigazolódik. Ráadásul kimutatható az anya iskolai végzettségének is a szerepe: minél magasabb az anya iskolai végzettsége, annál inkább a gyerekek magyarul szeretnének továbbtanulni. Ezzel szemben az apa magasabb iskolai végzettsége ellentétesen érvényesül: a nem magyar nyelvű továbbtanulást erősíti. Ha viszont a modellbe betesszük a nyelvhasználatra vonatkozó családi adatokat, illetve egyéb nyelvhasználati és nemzeti identitásra vonatkozó elemeket, a szülők iskolai végzettsége már nem lesz statisztikailag jelentős. Úgy tűnik, a magasabb iskolai végzettséget „legyőzi" a családi nyelvhasználat sajátossága, amely óhatatlanul is kihat a nemzeti értékek kanonizálódására: a magyar nyelv használata erősíti a magyar nemzeti tudatot, ez pedig kihat az anyanyelvű oktatás igénybevételére. A többségi nyelvhasználat pedig az ellentétes utat járja be, egyre inkább érzékenyebbé teszi a fiatalokat arra, hogy azt gondolják, a kisebbségi magyarok a többségi nemzet részét képezik, és ez a beállítódás pedig kihat a tannyelvválasztásra. Adataink alapján azonban nem tudjuk megmondani, ezt a döntést a szülő vagy a gyerek hozta meg, de kérdés az is, egyáltalán lehetséges-e ennek eldöntése. Az tűnik valószínűbbnek, hogy olyan ifjúsági kultúrában élnek a többségi tannyelvet választó fiatalok, amelyen belül természetes, hogy nem anyanyelven tanulnak. Ezt támasztja alá az, hogy az ifjúsági kultúra néhány eleme nagyon nagy mértékben megnöveli a modellek magyarázottságát: a Facebook-ismerősökön belüli többségi fiatalok aránya egyértelműen valószínűsíti a többségi nyelven való tanulást, amelyet bizonyos értelemben ellensúlyoz az, ha valaki értelmiségi jellegű, reflexív iskolán kívüli tevékenységeket folytat. Úgy tűnik, az elitizmus részben áthagyományozódik: akik az értelmiségi mintát átveszik, azok nagyobb mértékben maradnak meg a magyar

nyelvű oktatási rendszerben. A digitális eszközök közül az újgenerációs készülékek mutatnak pozitív hatást az anyanyelvű tanulással, amit az elitizmus újfajta szimbólumaként értelmezhetünk.

Irodalomjegyzék

Andor Mihály – Liskó Ilona 2000. *Iskolaválasztás és mobilitás*. Budapest: Iskolakultúra.

Bartha Zsuzsa 2014. Az iskolaválasztás motivációs hátterének vizsgálata Erdélyben, hangsúlyosan szórványban. *Magyar Kisebbség* 2014/2, 60–84.

Bocsi Veronika 2015. Különórák és szabadidő az általános iskolákban. In: Imre Anna (szerk.): *Eredményesség és társadalmi beágyazottság*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 135–156.

Bourdieu, Pierre 1978. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok.* Budapest: Gondolat.

Broh, Beckett A. 2002. Linking extracurricular programming to academic achievement. Who benefits and Why? *Sociology of Education* 75/1, 69–95.

Coleman, James 1966. *Equality of Educational Opportunity*. Washington, US: Government Printing Office.

Coleman, James – Hoffer, Thomas 1987. *Public and private high schools. The impact of communities.* New York: Basic Books.

Csata Zsombor 2004. Az iskoláztatás nyelvének szociológiai háttere Erdélyben. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár: Kriterion.

Karády Viktor 1997. Felekezeti státus és iskolázási egyenlőtlenségek. In: Karády Viktor (szerk.): *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek*. Budapest: Replika Kör.

Muller, Chandra – Elison, Chrostopher G. 2001. Religious Involvement, Social Capital, and Academic Achievement. Evidence from the National Educational Longitudional Study of 1998. *Sociological Focus* 34/2, 155–183.

Nyüsti Szilvia 2013. Oktatási helyzetkép. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: Kutatópont.

OECD 2016. *PISA 2015 Results I. Excellence and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264266490-en (2017. 05. 22.)

Papp Z. Attila 2012. Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi vonatkozásai. *Kisebbségkutatás* 2012/3, 399–417.

Pusztai Gabriella 2009. *Társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Weber, Max 1982. *A kapitalizmus szelleme és a protestáns etika.* Budapest: Gondolat.

Willis, Paul 2000. *Skacok. Iskolai ellenkultúra, munkásosztály*. Budapest: Új Mandátum.

Mellékletek

1. melléklet

A digitális eszköz ellátottság főkomponensei (rotált változat)

Van-e neked? (0 – nincs, 1 – van)	**újgenerációs eszközök**	**középgenerációs eszközök**	**„old school”**
okosora_d	0,86		
okos_karperec_d	0,846		
egyebIKT_d	0,744		
okostel_d		0,732	
laptop_d		0,713	
tablet_d		0,587	
okos_TV_d		0,457	
mobiltel_d			0,785
szamitogep_d			0,748
magyarázott variancia (%)	*23,2*	*41,9*	*55,3*
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis) varimax rotációs módszer Kaiser normalizációval (Varimax with Kaiser Normalization).			

2. melléklet

A szabadidős tevékenységek főkomponense

	Értelmiségi	**Plázázó**	**Bulizó**	**Digitális fogyasztó**	**Magaskultúra**	**Hírolvasó**	**Sportoló**
Könyvtárba járni	0,672						
Könyvet olvasni	0,646						
Írni (saját blogot vagy verset, prózát)	0,585						
Tévét nézni	–0,498						
Szakkörön, képzéseken részt venni	0,474						
Kozmetikushoz, fodrászhoz járni		0,711					
Szoláriumba járni		0,676					
Plázába járni		0,671					
Moziba járni		0,383					
Kocsmába/ sörözőbe/ borozóba járni			0,807				
Barátokkal együtt lógni, beszélgetni			0,64	0,42			
Klubokba, partikra járni			0,631				
Zenét hallgatni				0,63			
Filmeket nézni otthon (PC/laptop/ tablet)				0,533			
Csetelni				0,44			
Facebookon/ Twitteren lógni, posztolni				0,423			
Hangversenyre, operába járni					0,787		
Táncházba járni					0,667		
Színházba járni	0,423				0,566		
Zenélni/festeni/ rajzolni					0,468		
Híreket olvasni online						0,728	
Újságot, híreket olvasni						0,721	
Online játékot használni						0,516	
Sportolni, kocogni							0,762
Fitness-szalonba, konditerembe járni							0,71
Uszodába vagy szaunába járni							0,536
Kirándulni a természetben				0,445			0,457
Magyarázott variancia (%)	*8,8*	*17,4*	*25,3*	*32,8*	*40,3*	*47,6*	*54,9*
Főkomponens-elemzés (Principal Component Analysis.)							

Csata Zsombor

HELYZETKÉP A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK MUNKAERŐPIACI ÉS GAZDASÁGI HELYZETÉRŐL

Bevezetés

A tanulmányban a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és jövedelmi helyzetének összehasonlító elemzését végezzük el a GeneZYs 2015 felmérés adatai alapján. A gazdasági válság elhúzódó negatív hatásai miatt különös figyelmet fordítunk a foglalkoztatottság szempontjából hátrányosabb helyzetben levő csoportokra, amelyeket a vagyoni és jövedelmi helyzet, majd a fontosabb szociodemográfiai tényezők mentén fogunk jellemezni. Az elemzés második felében a romániai Labor Force Survey 2008–2012 közötti hullámainak adatait használjuk fel ahhoz, hogy a foglalkoztatottság és a jövedelmek eltéréseit etnikai metszetben is megvizsgáljuk. Itt elsősorban azt mutatjuk be, hogyan változtak az erdélyi magyar fiatalok társadalmi pozíciói a többségi fiatalok helyzetéhez képest.

A határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és anyagi helyzete a GeneZYs 2015 adatai alapján

A GeneZYs 2015 felmérés gazdasági aktivitásra vonatkozó adatait vizsgálva, meglepő különbségeket találtunk a felvételben szereplő négy határon túli régió között *(1. táblázat)*. Miközben a Vajdaságban, Felvidéken és Erdélyben tíz fiatal közül majdnem négy iskolába vagy egyetemre jár, Kárpátalján tízből csupán két személy tanul. Ez a látványos különbség 15 évvel ezelőtt nem volt jellemző, a Mozaik 2001[1] vizsgálataiban régiótól függetlenül a fiatalok körülbelül egyharmada vett részt az oktatásban. Ukrajnában ebben az időszakban nem javultak a megélhetési kilátások, és az elmúlt években növekedett a háborús és besorozási fenyegetettség is, eléggé valószínű tehát, hogy a fiatalok növekvő arányban döntenek úgy, hogy külföldön, jellemzően Magyarországon folytatják a tanulmányaikat. A látszólagos alacsonyabb részvétel az

[1] A Mozaik 2001 kutatás a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében történt négy külhoni régióban. Az egyes regionális kutatócsoportokkal egyetértésben Felvidéken 1000, Kárpátalján 500, Belső-Erdélyben 1200, Székelyföldön 750, Vajdaságban pedig 1000 magyar fiatalt kérdeztek meg. A minta összeállításánál területileg rétegzett, korra és nemre és településtípusra reprezentatív mintavételi eljárást alkalmaztak. A kutatás során egy többségi kontrollminta is készült: Felvidéken 500 szlovák, Kárpátalján 250 ukrán, Belső-Erdélyben 750 román és Vajdaságban 500 szláv nemzetiségű fiatalt is megkérdeztek. A részletekért lásd: Szabó és mtsai 2002.

oktatásban tehát részben azzal is magyarázható, hogy a tanulók, egyetemi hallgatók a felvétel idején kisebb arányban voltak elérhetőek az állandó lakóhelyükön.

Az EU-hoz csatlakozott régiókban (Erdély és Felvidék) ehhez képest az iskolai életszakasz kitolódásáról beszélhetünk: a fiatalok a munkavállalás helyett egyre inkább a továbbtanulást választják. Románia esetében meg kell jegyezni azonban, hogy az oktatási expanzió ebben az időszakban nem volt egyirányú és folyamatos. Az egyetemi továbbtanulás a kétezres évek derekán-végén, 2007–2008-ban érte el a csúcspontját (országszerte 900.000 diák tanult az egyetemeken), az új évtizedre azonban – a demográfiai fogyás, a szigorított érettségi és a felsőoktatási reguláció miatt – drasztikusan csökkent, 2011 óta csupán körülbelül 500–550 ezer egyetemi hallgatót tartanak számon.

1. táblázat

Az alkalmazottak megoszlása, munkahelyi státus és a tulajdontípus szerint

	Ukrajna/ Kárpátalja		**Szerbia/ Vajdaság**		**Szlovákia/ Felvidék**		**Románia/ Erdély**	
	Mozaik 2001	**GeneZYs 2015**	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**
Tanul	32,7	19,9	40,0	39,8	31,6	39,6	32,4	36,3
Alkalmazottként dolgozik	34,1	36,9	35,2	36,3	39,4	41	37,9	39,5
Vállalkozó, önálló	3,8	8,1	5,8	4,9	3,9	6,9	3,0	3
Alkalmi munkából él	5,4	15,8	5,5	6,3	1,3	2,7	4,6	5,8
Háztartásbeli	8,9	8,1	4,6	2,1	0,7	0,8	8,1	4,8
Munkanélküli	10,3	5,2	7,9	10,2	18	6	11,8	7,1
Prekárius helyzetben összesen	24,6	29,1	18	18,6	20	9,5	24,5	17,7
Gyesen van	4,9	6	1,0	0,4	5,1	3	2,1	3,5
Összesen	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*

Forrás: saját számítások a Mozaik 2001 és a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

A témánk szempontjából azoknak az adatoknak van nagyobb relevanciája, amelyek a gazdaságilag aktív népesség foglalkoztatottsági helyzetéről szólnak. Régiótól függetlenül, közel 40 százalékra tehető azoknak a fiataloknak az aránya, akik a vizsgálatunk idején alkalmazottként dolgoztak *(2. táblázat)*. Ezen belül jelentős többségben vannak azok, akik a magánszférában, beosztottként tevékenykednek. A munkahelyi státus szerint nagyon alacsony a vezetők aránya, ami azokkal a korábbi megállapításokkal rezonál, miszerint az etnikai kisebbségek általában alulreprezentáltak a magasabb pozíciójú állásokban.[2] A többi régióhoz képest Erdélyben viszonylag kedvező a helyzet – a megkérdezettek 2,5 százaléka tartozik a vezetők közé –, a teljes népességre vonatkozó legutóbbi népszámlálás adatai alapján azonban ez is csak alulról közelíti az ország egészére számolt átlagot.[3]

[2] Papp Z. 2008.

[3] Veres 2013.

2. táblázat
Az alkalmazottak megoszlása, munkahelyi státus és a tulajdontípus szerint (százalékban)

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Alkalmazott összesen, ezen belül:	36,9	36,3	41	36,3
beosztott, magánszférában	27,2	22,6	30,9	25,2
beosztott, közszférában	8,9	12,8	8,9	11,8
vezető, magánszférában	0,8	0,7	0,9	2,1
vezető, közszférában	0,0	0,2	0,3	0,4

Forrás: saját számítások a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

A vállalkozók és önállók aránya (beleértve a társtulajdonosokat is) az elmúlt tizenöt évben csupán a kárpátaljai és a felvidéki magyar fiatalok körében változott érdemben, mindkét régióban növekedést mutat. Ukrajnában feltehetőleg a tanulók táborából kerültek át többen a (kényszer)vállalkozók közé, Szlovákiában pedig a munkanélküliek száma csökkent a vállalkozók számának a növekedésével párhuzamosan. Az alacsony esetszámok miatt azonban ezeket az elmozdulásokat óvatosan kell kezelni, további igazolásra szorulnak.

Kelet-Közép-Európában a gazdasági válságnak a hatásai mélyebbek voltak, és időben is jobban elhúzódtak a nyugat-európai államokhoz képest.[4] A válság talán legsúlyosabb következménye a foglalkoztatottság csökkenése, kiemelt mértékben pedig a fiatalokat sújtó riasztó mértékű munkanélküliség volt. A 15 évvel ezelőtti adatokkal való összehasonlítás alapján ezekből a változásokból keveset láthatunk. 2001-ben a vizsgált régiók ugyanis éppen csak fejlődő pályára kerültek a rendszerváltást követő gazdasági visszaesés után (Szerbia esetében még rosszabb volt a helyzet: a délszláv konfliktus után a koszovói háború épphogy véget ért). Nem derül ki tehát, hogy a 2000–2008 közötti növekedési ciklus pontosan milyen pozitív eredményeket hozott a munkaerőpiacon és foglalkoztatottságban, mint ahogy az sem, hogy hol tartunk azóta a válságból való kilábalás folyamatában. A GeneZYs 2015 vizsgálatból csupán az látszik, hogy 2001-hez képest – Szerbia kivételével – kevesebb a munkanélküli fiatal, ezzel szemben mindenütt nagyobb az alkalmi munkát végzők aránya, beleértve a mezőgazdasági alkalmi munkát is, ami ezen a kategórián belül körülbelül minden ötödik fiatalt érint. A háztartásbeliek aránya Kárpátalján és a Felvidéken nem változott, Erdélyben és a Vajdaságban viszont csökkent.

A foglalkozásra, munkahelyre vonatkozóan először egy nyílt kérdésre kellett válaszolni,[5] amiből az látszik, hogy meglehetősen nagy az esetlegesség abban, ahogyan ezekbe a kategóriákba besorolják magukat a fiatalok. Gyakori például az, hogy

[4] World Bank 2011; Cristescu 2015.

[5] A kérdés így hangzott: „Kérünk, saját szavaiddal röviden mondd el, mivel foglalkozol jelenleg, mi a beosztásod, munkád!”

a segítő családtag vagy a háztartásbeli a másik oszlopban munkanélküliként szerepel, mint ahogy az is, hogy az alkalmi munkát végző fiatalt munkanélküliként regisztrálták. Ezek az eltérések nem a kérdezőbiztos hanyagságát vagy a válaszadó következetlenségét tükrözik, inkább arról van szó, hogy a megkérdezettek a saját helyzetükről a kérdezési szituáció függvényében eltérő regiszterekben gondolkodnak.[6] Az viszont egyértelmű, hogy mindhárom kategória periferikus állapotot jelöl a munkaerőpiacon, a szakértők pedig – a paradigmatikus elkötelezettségük és elemzési módszereik függvényében – hol „prekariátusnak" nevezik[7], hol „másodlagos munkaerőpiacként" hivatkoznak rá[8], olyan „karriermezőként" definiálják, amire a „krónikus rugalmasság" jellemző stb.[9] Bármelyik jelzővel is illetjük őket, az anyagi juttatások, a jövőperspektívák és általában a létbiztonság szempontjából a legkiszolgáltatottabb rétegekről van szó, akik nehéz körülmények között, javarészt egyik hónapról a másikra élnek, az anyagi függetlenedés reménye nélkül.

A fentiek alapján a további elemzéshez indokoltnak láttuk, hogy ezekből a csoportokból egy közös kategóriát hozzunk létre, amelyre a továbbiakban felváltva és rokon értelemben használjuk a „prekariátus", a „másodlagos/szekunder munkaerőpiac", az „alulfoglalkoztatottság", a „krónikus rugalmasság", a „hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoport" fogalmakat. Egy árnyaltabb empirikus alapú kategorizáláshoz[10] azonban nincsenek megfelelő adataink. Azokat soroltuk tehát ide, akik alkalmi munkából élnek meg (beleértve a mezőgazdasági alkalmi munkát is), a munkanélkülieket és a háztartásbelieket. Az összevonást az is indokolta, hogy a kisebb régiókban alacsonyak az esetszámok, és ezeket a csoportokat külön nem lehetett volna érdemben megvizsgálni. Az összevonás alapján a prekárius helyzetűek közé a kárpátaljai fiatalok 29, a vajdaságiak 18,7, a felvidékiek 9,4 és az erdélyiek 17,6 százaléka került. Ezek az aránykülönbségek önmagukban is beszédesek, hiszen azt jelzik, hogy a munkaerőpiac – tágabb értelemben pedig a jóléti gazdaság – eltérően teljesít ezekben a régiókban.

Ahhoz, hogy erről a szegmentációról árnyaltabb képet kapjunk, először megnézzük, hogy a további gazdasági mutatók (jövedelem, vagyoni helyzet) mentén mekkorák az eltérések az elsődleges (primer) és a másodlagos (szekunder) munkaerőpiacon dolgozó/munkát kereső fiatalok között. Aztán pedig megvizsgáljuk, kik tartoznak nagyobb eséllyel ezekbe a csoportokba a fontosabb szociodemográfiai jellemzők szerint. A tisztánlátás végett az elemzésből kihagyjuk a tanuló fiatalokat, valamint azo-

[6] Egyébként ebben a tekintetben következetes fogalomhasználatot aligha várhatunk el. Maga a hivatalos statisztikai taxonómia sem mindig egyértelmű, és országonként is jelentős eltérést mutat. Közhelyszerű például, hogy Romániában azért alacsony a munkanélküliek aránya, mert az egyébként jövedelemmel nem rendelkező segítő családtagokat külön regisztrálják. Ugyanígy az önálló vállalkozók közé a szubzisztens mezőgazdaságban dolgozó, minimális pénzügyi forgalmat bonyolító gazdákat is besorolják.

[7] Standing 2011; Szépe 2012.

[8] Tilly–Tilly 1994.

[9] Iellatchich és mtsai 2001.

[10] Sik–Szeitl 2016.

kat, akik gyereknevelési szabadságon vannak, esetükben nem tudni ugyanis, hogy státusuk megszűnte után hogyan boldogulnak majd a munka világában.

A pénzügyi helyzet függvényében mind a négy régióban számottevőek a különbségek a két szegmens között *(3. táblázat)*. Erdélyben és a Felvidéken a stabilabb munkahellyel rendelkezők és a vállalkozók/önállók átlagosan kétszer akkora pénzösszeg felett rendelkeznek, mint azok, akiknek nincs munkahelyük, vagy csak alkalmi munkát végeznek. A Vajdaságban mintegy 70 százaléknyi, Kárpátalján 20 százaléknyi az eltérés, utóbbi vélhetően csak az alacsony esetszám miatt nem szignifikáns. Magasak az összegek közötti különbségek is: míg egy átlagos felvidéki magyar fiatal közel 380 euróból gazdálkodik havonta, egy kárpátaljai kénytelen beérni ennek kevesebb, mint harmadával. Általában megállapítható az is, hogy minél magasabbak egy régióban a jövedelmek, annál nagyobbak a belső egyenlőtlenségek is a két munkaerőpiaci szegmens tagjai között.

A jövedelemnél tapasztaltakhoz képest kisebb mértékű eltéréseket láthatunk a háztartás birtokában levő vagyontárgyak, illetve a saját tulajdonú technikai vagyontárgyak száma között. A régiók között csupán két vagyontárgynyi a különbség a legjobban és a legszerényebben felszerelt felvidéki, illetve kárpátaljai átlagos háztartás között. A régiókon belül a legnagyobb különbséget az erdélyi magyar fiatalok esetében mértük, de szignifikáns az eltérés a Vajdaságban és Kárpátalján is. A technikai felszereltség alapján a kárpátaljai és az erdélyi magyar fiatalok vannak a legrosszabb helyzetben, a munkaerőpiaci pozíció pedig mindegyik régióban kiemelten fontos.

3. táblázat

A primer és szekunder munkaerőpiaci csoportokhoz tartozó fiatalok jövedelmi és vagyoni helyzete

Jellemzők	Munkaerőpiaci szegmens	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Pénzösszeg, amivel rendelkezik egy hónapban (EUR)	primer	140	272*	574*	251*
	szekunder	117	163*	280*	126*
	fiatalok összesen	115	184	379	219
Vagyontárgyak átlagos száma a háztartásban (maximum 18)	primer	10,4*	11,0	12,3*	11,0*
	szekunder	8,8*	10,7	10,5*	7,4*
	fiatalok összesen	10,2	11,3	12,2	10,6
Saját technikai vagyontárgyak átlagos száma (maximum 9)	primer	2,5*	3,0*	3,2*	3,0*
	szekunder	1,9*	2,7*	2,8*	2,0*
	fiatalok összesen	2,3	3,0	3,2	2,9
Szobák száma a lakásban (maximum 5)	primer	3,3*	3,1	3,4	2,7*
	szekunder	3,1*	3,1	3,5	2,5*
	fiatalok összesen	3,3	3,1	3,5	2,7
Lakófelület (maximum 300 nm)	primer	108,2*	99,0	107,9	77,4*
	szekunder	94,4*	92,6	113,3	46,8*
	fiatalok összesen	103,2	97,1	108,7	68,9

* Szignifikáns eltérés a primer és a szekunder munkaerőpiachoz tartozók között.
Forrás: saját számítások a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

A lakások méretét tekintve a régiók között nagyok az eltérések: míg egy átlagos erdélyi magyarnak csupán 70, egy felvidékinek közel 110 négyzetméter családi lakófelület jut. Ez a különbség a szobák számában is megjelenik. A munkahelyi pozíció csak Erdélyben és Kárpátalján mutat összefüggést a lakás méreteinek az eltéréseivel. A többi régióban az alacsonyabb szórást az magyarázza, hogy a vidéki házak általában ugyan tágasabbak, de a benne lakók foglalkoztatottsági helyzete kedvezőtlenebb a városiakéval szemben.

Egy következő kérdésben azt vizsgáltuk meg, hogyan néz ki a határon túli magyar fiatalok fogyasztásának a szerkezete. Az *1. ábra* szerint a fiatalok a költségvetésük legnagyobb részét élelmiszerre (28–28%), majd közel hasonló arányban ruházatra (15–23%), lakbérre, lakásfenntartásra (13,4–18%) és utazásra, közlekedésre (12,4–16,2%) költik. A kiadásokban a legkisebb tételt a szabadidős és kultu-

1. ábra

A kiadások szerkezete a határon túli magyar fiatalok körében (%)

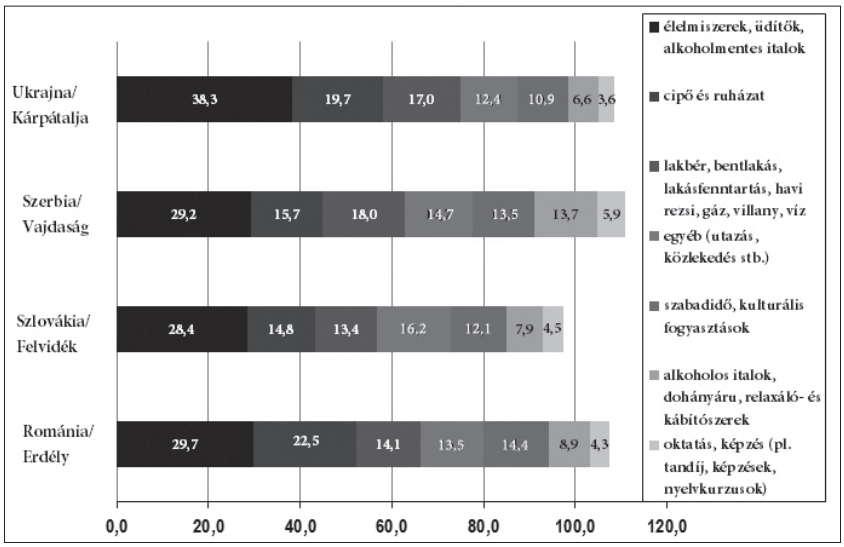

Megjegyzés: a százalékos megoszlások a válaszadók által adott becslések átlagait jelentik, ezért az összegük különbözik a 100 százaléktól..
Forrás: saját számítások a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

rális események látogatása, valamint az alkoholos italok és a dohányáru fogyasztása jelentik. A régiók közötti eltérések nem számottevőek, bár az egyértelműen látszik, hogy minél fejlettebb egy régió, annál több jut a költségvetésből diszkrecionális célokra. Ebben a tekintetben Kárpátalja és a Felvidék szembeállítása beszédes, utóbbiak szignifikánsan többet költenek utazásra, szabadidős célokra és rekreációs fogyasztásra.

A régiókon belül – a várakozásainktól eltérően – az állandó munkahellyel rendelkező fiatalok költségvetése az arányok tekintetében nem különbözik jelentős

mértékben azokétól, akik nem dolgoznak, vagy alkalmi munkát végeznek. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a kiadásokról szóló nyilvántartás önbevallás alapú százalékos becslés alapján készült, aminek a megbízhatósága alacsonyabb ahhoz képest, mintha egyszerűen hazai pénznemben történt volna.

A határon túli magyar fiatalokat végül arról is megkérdeztük, hogy – a bemutatott számadatokon túl – összességében hogyan ítélik meg saját anyagi helyzetüket *(4. táblázat)*. Számottevő regionális eltérések mellett a válaszadók 58–67 százaléka úgy nyilatkozott, hogy a családja beosztással jól kijön a jövedelméből, további 9–18 százalék említette azt, hogy éppenhogy meg tud élni, 2–7 százalék nagyon komoly nehézségekkel küszködik. Nagyok a régiók közötti eltérések abban, hogy a népesség mekkora hányada él gondok nélkül. Ebben a tekintetben a Kárpátalján (7,5 százalék) és a Vajdaságban (12,8 százalék) a legrosszabb a helyzet, Felvidéken és Erdélyben egyaránt 20 százalék feletti arányban számoltak be megnyugtató anyagi körülményekről.

4. táblázat

Az anyagi helyzet szubjektív megítélése – régiók szerint (2001, 2015)

Régió	Ukrajna/ Kárpátalja		Szerbia/ Vajdaság		Szlovákia/ Felvidék		Románia/ Erdély	
Felvétel/szubjektív anyagi helyzet	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**	**Mozaik 2001**	**GeneZYs 2015**
Nélkülözik	1,9	1,7	2,7	0,9	0,7	0,5	3,5	0,6
Hónapról hónapra anyagi gondjai vannak	10,1	5,6	8,4	5	9,7	1,9	10,6	7,4
Éppen, hogy meg tud élni	25,8	17,9	28,9	17,6	25,9	16,1	37,1	8,5
Beosztással jól kijön	52,3	67,3	52,8	63,8	47,2	58,4	42,7	61,4
Gondok nélkül él	10,0	7,5	7,2	12,8	16,4	23,1	6,1	22,1

Forrás: saját számítások a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

Az adatokból az is látszik, hogy 2001-hez viszonyítva mindegyik régióban javult a helyzet a megélhetés megítélését illetően. A leglátványosabb változást Erdélyben tapasztalhatjuk, ahol a Mozaik vizsgálatban a fiatalok kevesebb, mint fele említette, hogy beosztással jól kijön vagy gondok nélkül él, mára ez az arány 80 százalék fölé került. Ezzel párhuzamosan mindegyik régióban csökkent azoknak az aránya, akik ennél rosszabb anyagi helyzetben vannak. A kárpátaljai magyar fiatalok helyzete annyiban egyedi, hogy a „széleken" nem történt különösebb változás: a nélkülözők aránya gyakorlatilag szinten maradt, a megnyugtató anyagi helyzetben élőké pedig enyhén csökkent is a 15 évvel ezelőtti felvételhez képest.

A „prekariátus" helyzetét külön megvizsgálva a várakozásoknak megfelelően az látszik, hogy a biztos munkahellyel rendelkezők és a vállalkozók/önállók szig-

nifikánsan jobb anyagi körülményekről számoltak be *(2. ábra)*.[11] Ezek a különbségek azonban jelentős regionális eltéréseket mutatnak, a Vajdaságban például a konfidencia-intervallumon belül vannak, de Kárpátalján sem látványosak. Ehhez képest a Felvidéken, de még inkább Erdélyben azt tapasztaljuk, hogy a rossz munkaerőpiaci helyzet jelentős anyagi kiszolgáltatottságot is jelent, abszolút és relatív értelemben egyaránt. Erdélyben a munkanélküliek és az alkalmi munkát végzők 20 százalékkal felülreprezentáltak azok körében, akiknek hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak, Felvidéken még nagyobb aránykülönbséget tapasztalunk azok esetében, akik éppen meg tudnak élni a jövedelmükből.

2. ábra

A szekunder és a primer munkaerőpiaci csoportok részvételének különbségei az egyes anyagi helyzet szerinti kategóriákban (%)

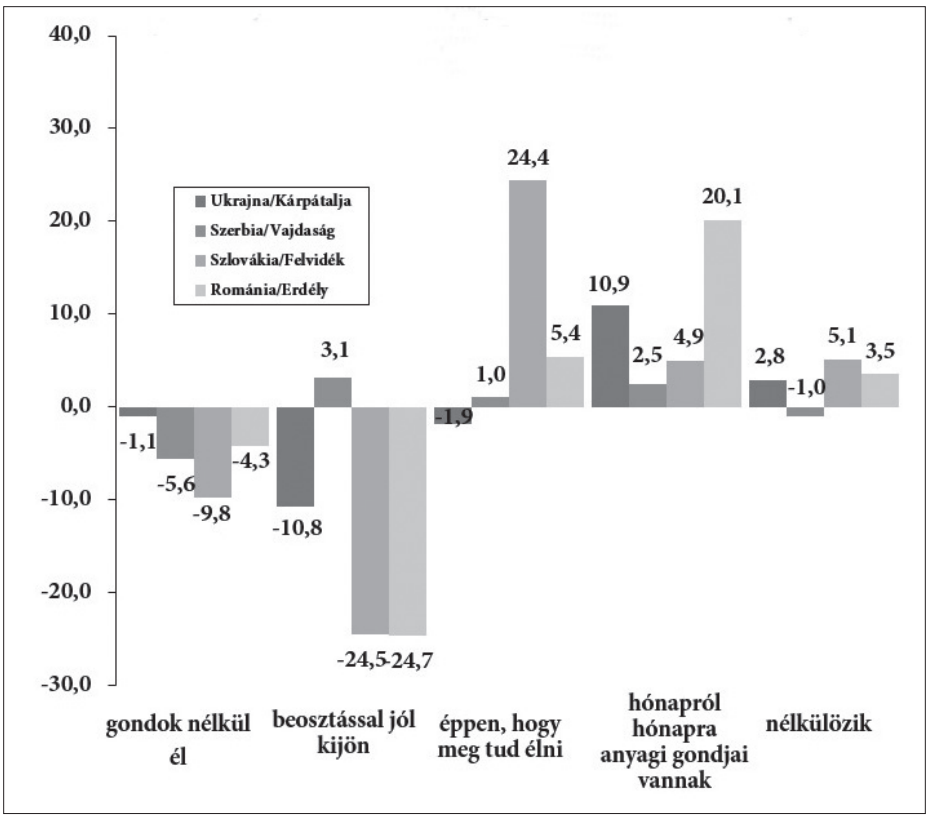

Forrás: saját számítások a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

[11] Ezek a különbségek annak ellenére szignifikánsak, hogy az anyagi helyzetre utaló kérdés a család egészére vonatkozott, a munkahelyi pozíció pedig a válaszadó jellemzője. A fiatalok jelentős hányada még a szülői családban él, tehát ha a szülei jól szituáltak, ez a háztartás anyagi helyzetét pozitívan fogja befolyásolni még akkor is, ha a fiatalnak esetleg állása sincs.

5. táblázat

A prekárius helyzetbe való tartozás társadalmi meghatározói a határon túli magyar fiatalok körében (logisztikus regresszió eredményei)

Változók	Kategóriák	UKR (N = 386)			SRB (N = 276)			SVK (N = 385)			ROM (N = 553)		
		%	esélyh.	sign.	%	esélyh.	sign.	%	esélyh.	sign.	%	esélyh.	sign.
Nem	nő	30,9			32,6			16,6			29,8		
	férfi	41,6	1,489	0,122	29,7	0,684	0,208	14,9	0,561	0,093	26,1	0,788	0,358
Életkor	25–29 éves	33			24,1			11,4			21,5		
	20–24 éves	32,9	0,915	0,761	36,6	1,681	0,101	18,2	1,708	0,168	28	1,507	0,144
	15–19 éves	56,4	2,306	0,030	61,1	4,182	0,010	40,7	6,865	0,000	74,4	8,885	0,000
Családi állapot	nem házas	37,2			32,6			16,1			27,7		
	házas	35,2	1,470	0,256	20	0,521	0,237	12,7	1,297	0,655	27,6	0,854	0,665
Van-e gyereke?	nincs	33,1			31,2			14,9			25,7		
	van	42,8	1,102	0,783	28,2	1,409	0,520	17,7	1,036	0,941	35,3	1,069	0,856
Lakóhely – településtípus	falu	42,6			35,3			16,8			41,3		
	város	22,3	0,500	0,020	27,2	0,664	0,163	12,2	0,436	0,068	11,5	0,321	0,000
Iskolai végzettség	felsőfokú	9,3			26,9			4,4			9		
	középfokú	34,5	3,356	0,004	34	1,095	0,788	14,4	3,341	0,049	26,3	2,392	0,008
	alapfokú	61,3	7,400	0,000	27,3	0,574	0,501	50	16,547	0,000	72,2	9,150	0,000
Apa iskolai végzettsége	felsőfokú	4,5			25			10			11,1		
	középfokú	32	4,240	0,189	30,7	1,153	0,763	12,8	1,002	0,998	19,5	0,968	0,943
	alapfokú	54,3	6,321	0,105	31,1	1,041	0,943	54,5	7,024	0,034	55,4	1,878	0,227
Nagelkerke R-négyzet				0,249			0,076			0,273			0,390

Forrás: saját számítások a GeneZYs 2015 vizsgálat adatai alapján.

A GeneZYs 2015 felmérés adatai alapján végül azt vizsgáltuk meg, hogy a munkaerőpiaci helyzet szerint elkülönített csoportoknak milyen a szociodemográfiai összetétele a „klasszikus" személyi jellemzők szerint (nem, kor, végzettség stb.), hol vannak eltérések a prekariátus és a jobban szituált rétegek között. Az elemzésből kihagytuk a tanulókat és azokat, akik a gyereknevelési szabadságukat töltik, az *5. táblázat*ban a „prekariátust" (alulfoglalkoztatottakat) tehát kizárólag a stabilabb alkalmazásban levők és a vállalkozók/önállók összevont csoportjával hasonlítjuk össze. Az egyes régiókhoz tartozó első oszlopokban az alulfoglalkoztatottak arányát tüntettük fel az egyes társadalmi kategóriákban. A második és a harmadik oszlopban egy logisztikus regresszió eredményeit közöljük, ahol a független változó a prekárius csoportba való tartozás volt, függő változóként pedig a táblázat első oszlopában felsorolt szociodemográfiai tényezőket vontuk be. Az esélyhányadosok azt fejezik ki, hogy a referenciacsoportok tagjainak a többi csoporthoz tartozókhoz képest hányszoros az esélyük arra, hogy a prekariátushoz tartozzanak úgy, hogy az összes többi változó hatását kontroll alatt tartjuk. A szignifikancia értéke pedig azt mutatja meg, hogy mekkora a valószínűsége annak, hogy ilyen mértékű eltéréseket a mintavételi hiba magyarázzon.

A regressziós vizsgálat szerint a felsorolt szociodemográfiai tényezők befolyással vannak a munkavállalási esélyekre. A Vajdaság kivételével – ahol csak a legfiatalabb korosztály helyzete rosszabb az átlagnál – mindenütt az látszik, hogy a hátrányos foglalkoztatottsági helyzetű csoportokban felülreprezentáltak az alacsonyabb végzettségű, fiatalabb korosztályhoz tartozó, vidéken élő fiatalok. A hatások erőssége mindegyik régióban ezt a sorrendiséget mutatja.

A modellek illeszkedése[12] alapján úgy tűnik, hogy a bevont tényezők Erdélyben magyarázzák a legnagyobb mértékben a foglalkoztatottság eltéréseit. Iskolázottság szerint a felsőfokú végzettségűek 9 százaléka, a középfokúak negyede, az alapfokú végzettséggel rendelkezőknek viszont több mint 70 százaléka tartozik a hátrányos helyzetűek közé. Esélyhányadosokban kifejezve ez azt jelenti, hogy az egyetemet végzettekhez képest egy alapfokú végzettségűnek kilencszeres,[13] egy középiskolát végzettnek 2,4-szeres az esélye arra, hogy prekárius helyzetbe kerüljön. Az alacsony iskolázottság mellett a vidéki lakóhely további erős kockázati tényező: a falvakban élő fiataloknak a városiakhoz képest háromszoros az esélyük arra, hogy ne találjanak állandó munkát maguknak. Lakóhelytől és végzettségtől függetlenül igen kiszolgáltatott helyzetben vannak azok a 20 év alattiak is, akik jelenleg nem tanulnak, közülük csak minden negyediknek van rendes állása.

Az erdélyihez nagyon hasonlít az a kép, amelyet a szlovákiai és a kárpátaljai magyar fiataloknál látunk, azzal a kiegészítéssel, hogy az említettek mellett az is

[12] Ezt a Nagelkerke-féle pszeudo-R-négyzet értéke mutatja, a táblázatok alján.

[13] Itt fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az alapfokú végzettségűek száma mindegyik régióban alacsony, ezért az esélyhányadosok becslésekor nagyobb hibával kell számolni. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a valósághoz képest ebben a kategóriában valószínűbb a felfelé torzítás lehetősége.

direkt módon befolyásolja az esélyeiket, hogy édesapjuknak van-e legalább középfokú végzettsége. Azoknak a fiataloknak a fele, akiknek az apja legfeljebb általános iskolát végzett, jelenleg alkalmi munkát végez, vagy egyáltalán nincs állása.

A vizsgálat további fontos tanulsága, hogy a foglalkoztatottság szerint a nemek közötti eltérések nem számottevőek, nem befolyásolják érdemben a munkavállalás esélyeit. A férfiak helyzete tehát egyik régióban sem kedvezőbb, sőt, Kárpátalján enyhén alulreprezentáltak azok körében, akiknek rendes állásuk van.[14] A stabilabb munkahelyhez jutás szempontjából közömbös továbbá, hogy a fiataloknak milyen a családi állapota, mint ahogy az is, hogy van-e gyerekük.

Munkaerőpiaci státus és jövedelmi viszonyok az erdélyi magyar fiatalok körében a Labor Force Survey (munkaerő-felvétel) adatai alapján

A tanulmány második felében az erdélyi magyar fiatalok foglalkozási és jövedelmi helyzetének árnyaltabb elemzését végezzük el a Labor Force Survey[15] adatai alapján. Az LFS előnye a tartalmi részletesség mellett az, hogy az adatfelvétel folyamatos, ami lehetővé teszi az apróbb – kisebb konjunktúraciklusokhoz köthető – időbeli változások vizsgálatát is. Emellett pedig kellően nagy mintával dolgoznak ahhoz, hogy nemcsak a romániai magyar kisebbség, hanem ezen belül a fiatalok helyzetét is alaposabban meg lehessen vizsgálni. Hátránya az, hogy az adatvédelmi óvatoskodás miatt nem közlik az alanyok lakóhelyére (megye és település) vonatkozó információkat, ezért területi vonatkozásban nem lehet a kívánt mélységekhez eljutni.[16] Az elemzés során először a foglalkoztatásra, majd a jöve-

[14] A direkt, parciális hatás azonban itt is elmarad, tehát a nemi hovatartozás semmit nem magyaráz a foglalkoztatottság különbségeiből, az oksági láncolatba beékelődik egy harmadik tényező, ami mindkettővel összefügg, feltehetően az iskolázottság vagy a lakóhely.

[15] A Labor Force Survey (románul: Ancheta Fortei de Muncă în gospodării, AMIGO) keretében Romániában 1996 óta gyűjtenek adatokat a munkaerőpiac kínálatának a méretéről és szerkezetéről. A negyedévente megismételt kérdőíves felvételekben átlagosan 20.000 háztartás 60.000 tagjáról rögzítenek információkat. A kérdezés egy 2-(2)-2-es, rotációs rendszerben zajlik, aminek a lényege az, hogy egy lakást két egymást követő negyedévben vizsgálnak, két következő negyedévben kiveszik a mintából, majd az ezt követő két negyedévben újra visszaveszik. Egy lakás „nyomon követése" tehát 6 hullámon keresztül zajlik. Ez a kutatási dizájn lehetővé teszi, hogy a munkaerőpiac rövidebb távú változásainak hatásait panelszerűen is követni lehessen. Ebben az elemzésben mi viszont úgy használjuk az adatokat, mint megismételt keresztmetszeti vizsgálatok eredményeit. Az AMIGO vizsgálat további részleteiért lásd W1.

[16] Hasonlóképpen problematikus az, hogy a kutatás mintavételi egysége a háztartás (pontosabban: a lakóház/lakrész, ahol a háztartás található), tehát a vizsgálat nem az egyénekre, hanem a háztartásokra reprezentatív. Végül a romániai kutatásban sajátosan problematikus, hogy azt a súlyváltozót, amely alapján az egyébként negyedéves rendszerességű vizsgálatokat éves szinten aggregálni lehetne, vagy nem készítették el, vagy egyszerűen nem hozták nyilvánosságra. Ezért az évekre összesített adatokat nem tudjuk használni – az említett 2-(2)-2-es rendszer miatt több évben előfordul ugyanis, hogy ugyanazok az alanyok kétszer kerülnek a mintába. Az évekre aggregált minta

delmi helyzetre vonatkozó adatokat mutatjuk be. Nemzetiségi bontásban 2002 és 2012 között vannak adataink, vizsgálatunk tehát ezt a periódust fogja át.

A gazdasági aktivitást illetően az LFS-ben először azt nézték meg, hogy a kérdezést megelőző héten a válaszadó végzett-e valamilyen munkát jövedelem- vagy profitszerzés céljából. Az erdélyi GeneZYs vizsgálat megbízhatóságát igazolja, hogy az eltérő megfogalmazás ellenére az LFS is nagyon hasonló eredményeket hozott: 2012-ben az erdélyi magyar fiatalok 40,5 százaléka végzett valamilyen kereső tevékenységet. (Emlékeztetőül: a GeneZYs mérés szerint 2015-ben az alkalmazottak és önállók/vállalkozók együttes aránya 42,5 százalék volt.) Az időbeli változásokat tekintve a *6. táblázat* szerint tíz év alatt 2,4 százalékot csökkent a dolgozók aránya.

6. táblázat

Az előző héten kereső vagy profitszerző munkatevékenységet végzők aránya a népességen belül, nemzetiség szerint (éves átlagok)

	Teljes népesség (15+)			Fiatalok (15–29 évesek)		
	Románok	**Magyarok**	**Összesen**	**Románok**	**Magyarok**	**Összesen**
2002	58,7	50,0	57,7	40,1	43,9	40,4
2006	50,8	45,6	50,0	37,8	41,7	38,0
2012	50,9	47,9	50,4	37,2	40,5	37,4

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

Hasonló eredményeket hozott a gazdasági státusra vonatkozó további kérdés is.[17] Eszerint a magyar fiatalokon belül a dolgozók aránya 2002 és 2012 között 45,1 százalékról 43,6 százalékra csökkent, miközben a válságot megelőző években volt a csúcson *(7. táblázat)*. A tanulók aránya – amint a már hivatkozott beiskolázási statisztikák alapján várható volt – először gyors növekedésnek indult, majd 2009 óta folyamatosan csökken, de még mindig felette van az ezredfordulón mért szintnek. 2012-ben a 15–29 év közötti fiatalok 35,9 százaléka járt iskolába vagy egyetemre. A munkanélküliként regisztráltak aránya az ezredfordulón 6 százalék körül mozgott, a válságot megelőzően 5 százalék körülire csökkent, majd azt követően jelentősen megugrott, 2012-ben 9,3 százalékra volt tehető. Csökkent, ám továbbra is jelentős azoknak a száma, akik nem is munkanélküliek, de valamilyen egyéb okból nem is dolgoznak, ezzel párhuzamosan növekedett viszont a háztartásbeliek aránya.

azért lett volna hasznos, mert lehetővé tette volna, hogy a kisebb etnikumok demográfiai alcsoportjait is kellő statisztikai magabiztossággal jellemezzük. Erre viszont így korlátozottabb lehetőség van: a fejezetben közölt éves adatokat a negyedéves aggregált mutatók átlagaiból kapjuk.

[17] Ez a kérdés így hangzott: „Melyik csoportba sorolná magát az alábbiak közül?”

7. táblázat

A romániai fiatalok (15–29 évesek) foglalkozási státusza, a nemzetiségek szerint (éves átlagok)

	Románok			Magyarok			Összesen		
	2002	**2006**	**2012**	**2002**	**2006**	**2012**	**2002**	**2006**	**2012**
Dolgozik (alkalmazott, vállalkozó, segítő családtag stb.)	40,9	41,9	38,9	45,1	47,9	43,6	41,2	42,2	39,1
Munkanélküli	7,9	6,8	9,3	6,0	5,1	9,3	7,7	6,7	9,3
Tanuló, fizetés nélküli gyakornok	38,5	41,8	40,1	33,7	39,8	35,9	38,2	41,7	39,8
Nyugdíjas	0,3	0,4	0,2	1,0	0,8	0,3	0,4	0,4	0,2
A háztartást, illetve családját látja el	5,1	n. a.	6,4	4,3	n. a.	6,3	5,1	n. a.	6,4
Egyéb okból nem dolgozik	7,3	9,1	5,1	9,9	6,4	4,6	7,4	9,0	5,2
Összesen	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

A gazdasági aktivitást illetően a román és a magyar fiatalok között nem látványosak, de szignifikánsak a különbségek. Általában kijelenthető, hogy a román fiatalok kisebb hányada dolgozik (38,9 százalék), és nagyobb hányada tanul (43,6 százalék), a munkanélküliek és az egyéb inaktívak arányát tekintve nincsenek eltérések. A két etnikum korstruktúrája nagyon hasonló, a különbséget tehát nem magyarázhatja az, hogy a románok körében nagyobb lenne a tanuló korúak aránya. Egyszerűen arról lehet szó tehát, hogy a magyar fiatalok kisebb arányban tanulnak tovább, és korábban kezdenek el dolgozni.

A foglalkoztatottak munkaerőpiaci státusát tekintve a 2012-es statisztikák azt mutatják, hogy tíz dolgozó magyar fiatal közül nyolc alkalmazottként dolgozik, egy-egy pedig önfoglalkoztató vagy segítő családtag *(8. táblázat)*. Etnikai vonatkozásban a népszámlálási statisztikákban[18] megjelenő különbségek köszönnek vissza: a magyarok felülreprezentáltak az alkalmazottak körében, de lényegesen kevesebben vannak a segítő családtagok között. Mindkét etnikumra jellemző egyébként, hogy a vizsgált időszakban nőtt az alkalmazottak száma, és csökkent a segítő családtagoké.

Az adatokból az is látszik, hogy a teljes felnőtt népességhez képest a fiatalok körében lényegesen kisebb az önfoglalkoztatók aránya. Ennek a fő oka az, hogy az idősebbeknél gyakoribb az önfenntartásra termelő gazda.

[18] Veres 2013.

8. táblázat
A foglalkoztatottak aránya a különböző munkaerőpiaci pozíciókban, nemzetiség szerint (éves átlagok)

	Fiatalok (15–29)						Teljes népesség (15+)					
	Románok			Magyarok			Románok			Magyarok		
	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012
Vállalkozók, munkaadók	0,6	0,7	0,7	0,8	1,0	0,3	1,3	1,5	1,2	1,9	2,1	1,1
Önfoglalkoztatók	9,6	10,0	9,8	9,9	10,1	10,9	26,6	25,4	24	24,4	23,5	22,5
Alkalmazottak	65,3	68,6	68,0	73,7	77,5	79,6	55,2	56,8	58,6	64,3	65	66,5
Segítő családtagok	24,5	20,8	21,6	15,6	11,4	9,2	16,8	16,5	16,1	9,3	9,6	9

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

A népszámlálási adatokhoz képest szintén nem hoztak újat a foglalkozási főcsoportok szerinti eloszlások sem *(9. táblázat)*: a magyar fiatalok alulreprezentáltak a vezetők és a szakértők körében, és az idősoros adatok alapján ez a különbség állandónak látszik. Jelentősen csökkent a szakmunkások és a technikusok, mesterek aránya, enyhén növekedett a szolgáltatásokban és a kereskedelemben dolgozóké. Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a magyar fiatalok relatív foglalkozási pozíciói nem változtak számottevően a vizsgált időszakban. Az eloszlásokból az is látszik, hogy a felnőtt lakosság és a fiatalok foglalkozásstruktúrája között nincsenek nagy eltérések, a fiatalok csupán enyhén alulreprezentáltak a mezőgazdaságban dolgozók körében, és relatíve többen dolgoznak a szolgáltatásokban.

9. táblázat
A foglalkoztatottak aránya a különböző foglalkozáskategóriákban, nemzetiség szerint (éves átlagok, százalékban)

	Fiatalok (15–29)						Teljes népesség (15+)					
	Románok			Magyarok			Románok			Magyarok		
	2002	**2006**	**2012**	**2002**	**2006**	**2012**	**2002**	**2006**	**2012**	**2002**	**2006**	**2012**
Vezetők és törvényhozók	1,3	1,5	1,1	1,0	1,1	0,3	2,4	2,9	2,2	2,6	2,6	1,4
Szakértők és értelmiségiek	6,3	9,7	13,2	3,0	6,0	11,9	7,0	9,5	13,9	4,5	6,1	10,4
Technikusok és mesterek	8,5	9,3	7,0	9,2	8,3	6,6	8,7	9,4	6,5	8,8	8,7	7,3
Közigazgatási hivatalnokok	3,6	4,1	4,6	5,9	3,3	4,5	3,8	4,3	4,2	3,9	3,9	3,7
Szolgáltatásokban és kereskedelemben dolgozók	11,3	13,1	15,7	12,5	16,4	19,7	7,0	9,7	13,0	8,8	12,2	15,3
Mezőgazdaságban és erdészetben dolgozók	29,3	22,7	22,1	14,2	14,2	13,2	39,8	25,4	23,4	23,7	15,0	17,5
Szakmunkások	17,6	14,7	12,8	26,2	23,3	18,2	15,5	16,3	15,5	25,5	24,2	20,0
Gépkezelők, szerelők	13,9	10,5	9,1	16,3	13,5	16,2	9,7	10,6	9,8	10,9	14,8	15,7
Szakképzetlen munkások	8,2	11,9	13,2	11,7	12,9	9,3	6,2	10,8	10,5	11,2	12,2	8,5
Hadseregben dolgozók	n. a.	2,3	1,1	n. a.	1,0	0,2	0,0	1,2	1,0	0,0	0,3	0,0

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

A foglalkozási főcsoportok szerinti eloszlásnak megfelelően alakulnak az etnikumok közötti különbségek az ágazati statisztikák szerint is *(10. táblázat)*. Az erdélyi magyar fiatalok a románokhoz képest továbbra is felülreprezentáltak a feldolgozóiparban, és lényegesen kevesebben dolgoznak a mezőgazdaságban. Néhány százalékkal több magyar fiatalt találunk a vendéglátásban, és kevesebbet a szállítás és kommunikáció, valamint a pénzügy területén. A teljes felnőtt népességgel való összevetés alapján a foglalkozásoknál említett különbség itt is nyilvánvaló: a fiataloknál kevesebb a mezőgazda, és többen dolgoznak a szolgáltatásokban, kereskedelemben. A trendek alapján figyelemre méltó, hogy a magyar fiatalok közül egyre kevesebben vállalnak munkát az oktatásban, és alulreprezentáltak az egészségügy és a szociális szolgáltatások területén is.

10. táblázat

A foglalkoztatottak aránya a különböző gazdasági ágazatokban, nemzetiség szerint (éves átlagok, százalékban)

	Fiatalok (15–29)						Teljes népesség (15+)					
	Románok			Magyarok			Románok			Magyarok		
	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012
Mező- és erdőgazdaság, vadászat és halászat	33,1	27,8	28,2	20,6	18,6	14,5	44,2	31,0	29,1	33,2	20,4	19,4
Bányászat és kitermelőipar	1,5	0,6	0,2	1,2	0,5	0	1,5	1,4	0,9	1,1	1,0	0,6
Feldolgozóipar	21,9	21,0	16,1	38,3	35,0	32,1	18,4	20,8	17,6	27,4	32,8	31,0
Energetika, víz- és gázellátás	1,1	0,9	1,2	1,2	1,1	0,6	1,8	2,2	2,1	1,7	2,2	1,5
Építőipar	5,1	6,8	7,9	5,8	6,6	7,2	3,6	5,9	7,5	4,9	6,5	7,9
Kereskedelem és karbantartás	13,8	16,6	17,8	16,2	16,5	18,4	8,2	11,1	12,9	9,8	12,6	14,7
Vendéglátóipar	1,8	2,4	3,5	1,2	4,7	6	1,1	1,5	2,0	1,4	2,5	2,2
Szállítás és kommunikáció	3,8	4,2	6,7	1,8	3,2	4,4	4,8	5,4	6,5	4,3	4,1	4,2
Pénzügy	0,8	1,2	2	0,2	0,5	0,4	0,9	1,0	1,6	0,8	0,6	0,6
Ingatlaneladás és -bérlés	2,0	4,0	0,2	0,8	2,3	0	1,2	3,1	0,2	1,2	1,7	0,0
Szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek	n. a.	n. a.	1,9	n. a.	n. a.	2,1	n. a.	n. a.	1,9	n. a.	n. a.	1,3
Közigazgatás, adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	5,6	4,1	5,5	2,1	1,4	4,3	5,3	5,4	7	2,9	3,3	3,9
Oktatás	3,9	3,8	3,2	5,0	5,2	3,1	3,8	4,4	4,1	4,9	5,4	5,4
Egészségügy és szociális védelem	3,1	3,1	2,2	3,2	2,1	3,5	3,2	4,1	4,2	3,9	3,7	4,9
Művészet, szórakoztatás, szabadidő	n. a.	n. a.	1,1	n. a.	n. a.	0,3	n. a.	n. a.	0,6	n. a.	n. a.	0,5
Más szolgáltatások	2,3	3,0	1,3	2,5	2,1	2	1,8	2,4	1,3	2,6	2,9	1,6
Háztartási tevékenységek	0,1	0,4	1	0	0,1	0,6	0,1	0,3	0,6	0,0	0,3	0,3
Területen kívüli tevékenységekkel foglalkozó szervezetek	0	0	0	0	0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

A tanulmány első részében említettük, hogy az utóbbi időben sok szó esik a munkavállalási formák átalakulásáról, a foglalkoztatottság rugalmasabbá válásáról, ami rövidebb munkavállalói elkötelezettséget, változatosabb karrierpályákat, szélesebb választási lehetőségeket, ugyanakkor nagyobb munkavállalói kockázatokat, felelősséget, a munkáltatóval szemben nagyobb kiszolgáltatottságot jelent. Az LFS adatai alapján arra voltunk kíváncsiak, mennyire jellemző ez az átalakulás a romániai, ezen belül pedig a fiatalok munkaerőpiacára. A rugalmasság növekedésének egyik jelét a szakértők abban látják, hogy növekszik a részmunkaidős, és csökken a teljes munkaidős foglalkoztatottak száma.[19] Amint azt a *11. táblázat*ból láthatjuk, ez a tendencia a romániai munkaerőpiacra nem jellemző. Éppen ellenkezőleg, a teljes népesség esetén a statisztikáink által befogott 12 évben összességében csökkent a részmunkaidős foglalkoztatottak aránya, nemzetiségtől függetlenül. Hasonló tendenciát látunk a magyar fiatalok körében is: míg 2002-ben a fiatalok 10 százaléka, 2012-ben csupán 5 százaléka vállalt részmunkaidős állást. A román fiataloknál a 10 százalék körüli arány nem változott.

11. táblázat

A foglalkoztatottak aránya a teljes, illetve a részmunkaidős állásokban, nemzetiség szerint (éves átlagok, százalékban)

	Fiatalok (15–29)						Teljes népesség (15+)					
	Románok			Magyarok			Románok			Magyarok		
	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012
Teljes munkaidő	88,7	89,3	88,5	90,0	92,1	95,2	83,8	90,3	89,8	88,6	92,4	93,5
Részmunkaidő	11,3	10,7	11,5	10,0	7,9	4,8	16,1	9,7	10,2	11,7	7,6	6,5

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

Hasonlóképpen a növekvő rugalmasságra utalhat az is, ha a munkavállalók körében megnövekszik az ideiglenes munkavállalók száma az állandó munkahelyen dolgozókéval szemben *(12. táblázat)*. Adataink ezt a változást csupán a román fiatalok esetében támasztják alá, ahol enyhén nőtt az ideiglenes munkahelyen dolgozók aránya, ezzel együtt száz alkalmazott fiatalból csupán 3–4-re jellemző.

A nagyobb egzisztenciális kiszolgáltatottság fokmérője a munka világában az is, ha az emberek egyre többet kénytelenek dolgozni. A vizsgálatban azt is megnézték, hogy a foglalkoztatottak hány órát dolgoztak a kérdezést megelőző héten. Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban jelentős változások nem történtek, és elenyészőek a nemzetiségek és a korcsoportok közötti különbségek is *(13. táblázat)*. Egy átlagos munkahét 37–40 órát tartott, a magyar fiatalok a románokhoz képest 2012-ben marginálisan többet töltöttek kereső munkával.

[19] Lásd például Kalleberg 2009.

12. táblázat

Az alkalmazottak aránya a munkahely állandósága szerint, nemzetiségek szerinti bontásban (éves átlagok, százalékban)

	Fiatalok (15–29)						Teljes népesség (15+)					
	Románok			Magyarok			Románok			Magyarok		
	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012
Állandó munkahely	97,8	96,5	96,3	99,3	98,6	99,5	97,3	98,2	98,4	96,8	99,1	99,5
Ideiglenes munkahely	2,2	3,5	3,7	0,7	1,4	0,5	2,7	1,8	1,6	3,2	0,9	0,5

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

13. táblázat

Ledolgozott munkaórák száma, nemzetiségek szerinti bontásban (éves átlagok és szórás)

	Románok			Magyarok			Összesen		
	2002	2006	2012	2002	2006	2012	2002	2006	2012
Fiatalok (15–29)	39,5	38,6	38,1	39,5	37,8	40,0	39,5	38,6	38,2
Felnőtt népesség (15+)	37,9	39,1	38,5	39,5	39,4	39,8	38,0	39,1	38,5

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

A megélhetés biztonsága szempontjából szintén jelzésértékű az is, hogyha az emberek egynél több munkahelyen dolgoznak, vagy a főtevékenységük mellett más jövedelemszerző tevékenységet is végeznek *(14. táblázat)*. Arra a kérdésre tehát, hogy volt-e a válaszadónak a kérdezést megelőző héten (a főmunkáján kívül) másik, jövedelmet biztosító munkája, a teljes foglalkoztatottak 2,4 százaléka válaszolt igennel. A 2002-es év adataihoz viszonyítva ez relatív csökkenést jelent, abszolút számokban viszont – mivel kevés ember érintett – nem annyira számottevő (százból 2 olyan ember van, aki lemondott arról, hogy tíz év után többletmunkát vállaljon, vagy időközben már kivonult a munkaerőpiacról). Abban a megfogalmazásban, ahogyan az LFS rákérdez, ide elviekben bekerülhetnek a nem nyilvántartott, informális kereső tevékenységek is, amelyek a szürke- vagy feketegazdaságban zajlanak. Az alacsony arányok miatt azonban aligha valószínű, hogy ez megtörtént.

14. táblázat

A főtevékenység mellett más jövedelemszerző tevékenységet végzők aránya (éves átlagok, százalékban)

	Románok			Magyarok		
	2002	2006	2012	2002	2006	2012
Fiatalok (15–29)	3,3	2,2	1,5	2,1	0,4	2,3
Teljes népesség (15+)	4,7	2,9	2,4	4,6	1,6	2,3

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.

A fentiek alapján látható tehát, hogy az a posztfordista – baloldalibb megfogalmazásban második menedzseri forradalomként is emlegetett – munkaerőpiaci átalakulás, amelyről a fejlett gazdaságokra vonatkozóan a gazdaságszociológiai szakirodalom beszámol[20], Romániában egyelőre nem történt meg. Ennek nyilvánvalóan a jelenlegi globális munkamegosztáshoz van köze, ahol az EU perifériáján levő államoknak kisebb lehetőségük van bekapcsolódni a kreatív, nagyobb hozzáadott értéket termelő, többnyire szolgáltatói iparágakba, ehelyett a kihelyezett, munkaintenzív, termelői tevékenységek kedvelt telephelyévé váltak. Erre a folyamatra ráerősít az is, hogy az ország EU-s csatlakozásával megnövekedett a képzett munkaerő migrációja – különösen a fiatalok körében –, és kevesebb olyan szakértő marad otthon, aki ezekben az iparágakban önálló egzisztenciát és további munkahelyeket tudna teremteni. A társadalom szélein elhelyezkedő rétegeknek tehát kevés választásuk marad. Akik az itthonmaradás mellett döntenek, választhatnak az alacsonyabb szakképzettséget igénylő foglalkozásokba való betagolódás és a szubzisztens mezőgazdaságban való túlélési küzdelem között. Ez utóbbi – az EU-s területi alapú támogatásoknak köszönhetően – átmenetileg levegőhöz jutott, ám fennmaradása teljes mértékben ezeknek a szubvenciónak a függvénye.

Mindezek mellett nem szabad eltekinteni attól sem, hogy a foglalkoztatottsági adatainkból kimaradtak azok a marginális rétegek, amelyek számára a rosszul fizetett, juttatásokkal nem járó, ideiglenes munkavállalás sem mindig elérhető. Kereső tevékenység hiányában ezek a társadalom legkiszolgáltatottabb rétegei, jellemzésüket a „prekariátus" címszó alatt a tanulmány első részében bemutattuk.

Etnikai metszetben adataink megerősítették és árnyalták azokat a korábbi megfigyeléseket, miszerint jól kitapintható eltérések vannak a románok és a magyarok foglalkoztatási helyzetét illetően. Akárcsak a teljes felnőtt népesség esetén, a magyar fiatalok érezhető pozícióhátrányban vannak a románokhoz képest, és ez a különbség a befogott időszakban sem csökkent.

Megnéztük azt is, hogy ez a pozícióhátrány okoz-e jövedelmi hátrányt is az etnikumok között. A rendelkezésünkre álló LFS adatbázisban sajnos csak a 2008–2012 közötti időszakra vonatkozóan vannak keresetre vonatkozó adataink. Ráadásul a pontos, összegben megadott jövedelmet az anonimizálás részeként titkosították, ezért az elemzéshez csupán a jövedelmi decilisek szerinti besorolást tudjuk felhasználni. Tovább szűkíti a felhasználás körét az is, hogy ezt a besorolást csupán az alkalmazottakra tették közzé, az önfoglalkoztatókról, vállalkozókról vagy segítő családtagokról nincsenek információink.

A kvintilisekben összevont éves adatok azt mutatják *(15. táblázat)*, hogy a foglalkoztatás szerkezeti eltérései az egyes etnikumok között jelentős nyomot hagynak a keresetekben is. A magyarok jövedelmi mutatói sokkal rosszabbak az átlagnál. Ha a teljes népességet nézzük, a legjobban kereső húsz százalékhoz a magyarok

[20] Beck 2000; Kalleberg 2000,

alig több mint 8 százaléka tartozik, miközben a legszerényebb jövedelemmel rendelkező ötödben közel 34 százalékos a részvételük. Ahogy haladunk a felsőbb jövedelemkategóriák felé, úgy csökken a magyarok aránya. A fiatalok esetében ez halmozottan igaz: a legszegényebb húsz százalékhoz a 15–29 év közötti magyar alkalmazottak több mint 40 százaléka tartozik, miközben a legjobban keresők között csupán 5,9 százalékukat találjuk. A román fiatalok helyzete ennél sokkal kedvezőbb.

15. táblázat

A jövedelmi kvintilisekhez tartozók aránya az egyes etnikumok szerint (éves átlagok)

	2008				2010				2012			
	Fiatalok		Teljes népesség		Fiatalok		Teljes népesség		Fiatalok		Teljes népesség	
Kvintilisek	**R**	**M**	**R**	**M**	**R**	**M**	**R**	**M**	**R**	**M**	**R**	**M**
1	26,9	31,8	21,4	28,1	23,5	31,6	20,2	28,0	23,8	41,7	20,0	33,5
2	23,4	23,2	21,5	23,9	21,7	26,5	21,0	26,0	22,7	24,2	19,9	23,1
3	19,8	26,6	19,8	22,2	19,4	16,5	19,2	17,6	19,8	17,6	19,9	20,5
4	16,2	11,5	19,0	15,5	18,4	14,4	19,7	16,4	17,4	10,7	19,9	14,7
5	13,7	6,9	18,3	10,4	17,0	10,9	19,9	11,9	16,4	5,9	20,5	8,2

Forrás: saját számítások az LFS adatok alapján.
Jelmagyarázat: R – románok, M – magyarok.

Bár öt év nem elegendő idő ahhoz, hogy hosszú távú trendeket vázoljunk fel, a magyar kisebbségre vonatkozó idősoros adatok elég konzekvens irányt mutatnak. Csökken azoknak az aránya, akik relatíve magasabb jövedelemmel rendelkeznek, de még határozottabb növekedést mutat azoké, akik a legrosszabbul keresnek. A fiatalok ebben a tekintetben még veszélyesebb helyzetben vannak.

Összegzés, következtetések

A tanulmányban a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és jövedelmi helyzetének összehasonlító elemzését végeztük el a GeneZYs 2015 Kárpát-medencei és a Labor Force Survey romániai adatai alapján. A gazdasági válság elhúzódó negatív hatásai miatt különös figyelmet fordítottunk a foglalkoztatottság szempontjából hátrányosabb helyzetben levő csoportokra: a munkanélküliekre, a családi segítőként (háztartásbeliként) dolgozókra, valamint azokra, akik stabil munkahely hiányában kénytelenek alkalmi munkát vállalni. A prekariátusnak is nevezett csoport tagjai az állandó munkahellyel rendelkezőkkel szemben lényegesen rosszabb anyagi körülmények között élnek, átlagosan feleakkora jövedelemből kénytelenek gazdálkodni, vagyoni helyzetük és lakókörülményeik is rosszabbak

az átlagnál. Általában az is megállapítható, hogy minél magasabbak egy régióban a jövedelmek, annál nagyobbak a belső egyenlőtlenségek a két munkaerőpiaci szegmens tagjai között.

Az elemzés során az is kiderült, hogy a fontosabb szociodemográfiai tényezők egyedül a Vajdaságban nem befolyásolják érdemben a munkavállalási esélyeket. Mindenütt máshol az látszik, hogy a hátrányos foglalkoztatottsági helyzetű csoportokban felülreprezentáltak az alacsonyabb végzettségű, fiatalabb korosztályhoz tartozó, vidéken élő fiatalok. A nemek közötti eltérések nem számottevőek, és a stabilabb munkahelyhez jutás szempontjából közömbös az is, hogy milyen a fiatalok családi állapota vagy van-e gyermekük.

A tanulmány második részében a romániai Labor Force Survey adatait használtuk fel ahhoz, hogy a foglalkoztatottság és a jövedelmek eltéréseit etnikai metszetben is megvizsgáljuk. Ezek alapján az látszik, hogy az erdélyi magyar fiatalok társadalmi pozíciói rosszabbak a románokénál: a munkaerőpiaci helyzet tekintetében kisebb, a jövedelmi helyzet alapján viszont jelentős hátrányban vannak a román fiatalokhoz képest. Adataink igazolták azokat a korábbi – a teljes népességre vonatkozó – megfigyeléseket, miszerint az erdélyi magyarok alulreprezentáltak a magasabb státusú pozíciókban: a vezetői munkakörökben, a szakértelmiségi állásokban és a technikusok és mesterek körében is. Kisebb mértékben ugyan, de ezek az eltérések a fiataloknál is látszanak. Sokkal látványosabbak azonban a bérkülönbségek: a romániai alkalmazottak egészére számított alsó jövedelmi kvintilishez a magyar fiatalok több mint 40 százaléka, a felsőhöz viszont csupán 6 százaléka tartozik, miközben ezek az arányok a román fiataloknál jóval kiegyenlítettebbek (24, illetve 16 százalék). Valószínű, hogy egy ilyen mértékű eltérés csak részben magyarázható a foglalkozásszerkezetben kimutatott különbségekkel. Feltételezhető, hogy az azonos munkaköri csoportokban is léteznek béregyenlőtlenségek a román és a magyar fiatalok között. Ez a feltételezés azonban további vizsgálatra szorul.

A válságot követő időszak változásait vizsgálva talán ennél is lényegesebb azonban, hogy a magyar fiatalok relatív bérhelyzete tovább romlott. Öt év leforgása alatt szinte felére csökkent azoknak a magyar alkalmazottaknak az aránya, akiknek a fizetése az országosan mért felső kvintilisbe tartozott, ezzel párhuzamosan pedig 50 százalékkal nőtt azoké, akik a legrosszabbul keresnek. Ráadásul ezek a negatív irányú változások erőteljesebbek, mint a felnőtt népesség esetén, ami azt valószínűsíti, hogy az erdélyi magyarokra általában jellemző marginalizációs folyamat[21] a generációváltással tovább gyorsul.

[21] Kiss 2014.

Irodalomjegyzék

Beck, Ulrich 2000. *Brave New World of Work*. Fordította Patrick Camiller. Malden, Mass.: Blackwell.

Cristescu, Amalia – Stanila, Larisa – Popescu, Madalina Ecaterina – Vasilescu, Maria Denisa 2015. Labour Market Analysis in the Central and Eastern European Countries. *Journal of Eastern Europe Research in Business & Economics* 2015/1, 1–12.

Iellatchitch, Alexander – Mayrhofer, Wolfgang – Meyer, Michael 2001. *The Field of Career. Towards a New Theoretical Perspective.* Paper submitted to European Organisation Studies Group, 17th colloquium, „The Odyssey of Organising", Subtheme 14: Career as an Odyssey, Lyon, France, July 5–7, 2001.

Kalleberg, Arne L. 2000. Nonstandard employment relations: Part-time, temporary and contract work. *Annual Review of Sociology* 26/1, 341–365.

Kalleberg, Arne L. 2009. Precarious work, insecure workers. Employment relations in transition. *American Sociological Review* 74/1, 1–22.

Kiss Tamás 2014. Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói 1. *REGIO* 22/2, 187–245.

Papp Z. Attila 2008. Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *REGIO* 19/4, 155–230.

Sik Endre – Szeitl Blanka 2016. A prekariátus mint munkaerőpiaci csoport. *Metszetek* 5/3, 3–40.

Standing, Guy 2011. *The Precariat. The Dangerous New Class.* London – New York: Bloomsbury Academic.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István 2002. *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szépe András 2012. Prekariátus. *Fordulat* 19/3, 11–20.

Tilly, Chris – Tilly, Charles 1994. Capitalist Work and Labor Market. In: Smelser, Neil J. – Swedberg, Richard (szerk.): *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton: Princeton University Press. 283–312.

Veres Valér 2013. Népszámlálás 2011. A népességszám, foglalkozásszerkezet és iskolázottság nemzetiség szerinti megoszlása Romániában. *Erdélyi Társadalom* 11/2, 23–54.

World Bank 2011. *The Jobs Crisis. Household and Government Responses to the Great Recession in Eastern Europe and Central Asia*. Washington, DC: World Bank.

W1 = http://www.insse.ro/cms/files/Rapoarte%20de%20calitate/Amigo/RO_AMIGO_rap%20calitate_Rom_2011.pdf (2017. 02. 01.)

PÁRHUZAMOS KUTATÁSOK

Veres Valér

A NEMZETI IDENTITÁS ÉRZELMI MEGÉLÉSE A TÁRSADALMI, SZOCIALIZÁCIÓS HÁTTÉR KONTEXTUSÁBAN, A KOLOZSVÁRI MAGYAR EGYETEMI HALLGATÓK KÖRÉBEN[1]

A nemzeti identitás egyik központi eleme a nemzeti csoporthoz való tartozás affektív megélése, azok a pozitív érzelmek, amelyek révén az egyén a közösséghez való tartozásra pozitívan tekint. Ez a pozitív érzés leginkább a csoporttagságra való büszkeséggel fejezhető ki. A kérdéskörrel a nemzetközi szakirodalomban a kisebbségi közösségekre alkalmazva Henri Tajfel brit kutató foglalkozott, aki rámutatott a kisebbségi közösségek esetében a pozitív szociális identitás jelentőségére mint a közösség fennmaradásának egyik alapvető feltételére.[2]

Magyar vonatkozásban is foglalkoztak a nemzeti érzelmek jelentőségével a nemzeti identitás megélésében, mind elméleti, mind empirikus szinten, elsősorban a többségi helyzetben élők körében,[3] bár az erdélyi és a szlovákiai magyarok körében is sor került hasonló vizsgálatra.[4] Vizsgálatainkban a nemzeti érzelmeket a nemzeti büszkeség – szégyen, illetve előny – hátrány összefüggésekben kutattuk. Az erdélyi és általában a határon túli magyar közösségek körében a magyar nemzeti közösséghez tartozás pozitív megélése, a magyarságra való büszkeség széles körben kimutatható volt, még ha az idők során kisebb intenzitásbeli ingadozások tetten érhetők is voltak. A teljes erdélyi magyar népességi mintán 2007 és 2010 között 61-ről 39 százalékra csökkent azok aránya, akik teljesen egyetértettek azzal, hogy *büszkeséggel tölti el őket, hogy magyarnak születtek*, de nem emelkedett a szégyenérzetet, közömbösséget érzők aránya lényegesen.[5]

E tanulmány vizsgálati célcsoportját a kolozsvári magyar egyetemeken tanuló fiatalok alkotják, akik túlnyomó többségben Erdély különböző részeiből származnak. Iskolázottságuk és egyetemista státuszuk által a nemzeti szocializáció szempontjából feltételezhetően tájékozott társadalmi csoportról van szó, akikhez a nemzeti ideológiai diskurzusok társadalmi hatásai eljutottak mind az iskolarendszer, mind pedig a családi szocializáció során. Az elemzés a *Kincses Kolozsvár 2015* című kérdőíves survey-vizsgálatra épül, amely 750 fős reprezentatív mintán

[1] Az elemzés az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.
[2] Tajfel 1978.
[3] Csepeli 1992.
[4] Csepeli–Örkény–Székelyi 2000; Brubaker és mtsai 2006.
[5] Veres 2005a, 2012: 26; Veres–Papp 2012.

készült.[6] A mintavétel az összes kolozsvári egyetem magyar nyelvű diáknépességére terjedt ki: Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Sapientia EMTE, Kolozsvári Műszaki Egyetem, Kolozsvári Orvosi Egyetem, Protestáns Teológiai Intézet, Művészeti Egyetem, Gheorghe Dima Zeneakadémia. A válaszadókat a rétegzett véletlen mintavétel módszerével választottuk ki, ahol a rétegeket az egyetemek, karok, a tanulmányi szintek és az oktatási nyelv jelentették. A mintába a különböző egyetemek, karok a magyar diákok létszáma szerint kerültek be.

A nemzeti érzelmek alakulását illetően a korábbi kutatások alapján már tudjuk, hogy az erdélyi magyarok túlnyomó része teljes mértékben vagy nagyrészt egyetért azzal, hogy a magyarsághoz való tartozása büszkeséggel tölti el, és azt is megfigyelhettük, hogy a 2000–2010 közötti időszakban történt egy kisebb mértékű csökkenés a büszkeség-érzés intenzitásában, legalábbis az össznépesség körében.[7]

Az egyetemista fiatalok nemzeti tudat- és érzésvilága néhány aspektusban más hangsúlyú, mint az össznépesség körében, mert teljes egészében iskolázott népességről van szó, akik ráadásul egy generáció részeként a nemzedéki érintettségben sem különböznek, nincsenek eltérő élettapasztalataik a nemzeti kérdéseket illetően, vagy ha vannak, azok regionálisan ragadhatók meg, amire végig figyelünk az elemzés során. Egy másik fontos aspektus, amiben eltérő tapasztalatok lehetnek a diákok körében, a társadalmi háttér, a családi szocializáció körülményei. Feltételezzük, mint ahogy ezt a szakirodalomban is írják, hogy a kulturális erőforrások, a származási háttér meghatározzák a nemzeti identitás szintjeinek a megélését, a nemzeti ideológia által közvetített tudás interiorizálásának hierarchikus jellegét.[8] Azt, hogy a nemzeti identitás megnyilvánulási módjai társadalmi szempontból is meghatározottak, korábbi erdélyi kutatások is kimutatták.[9] Az egyetemista fiatalok esetében még megjelenik egy további szempont is: az első generációs értelmiségieké, ahol az apa még érettségivel sem rendelkezett, ott hiányzik az értelmiségi habitus családi mintája, itt a nemzeti ideológia akár egy „póteszköz" is lehet az új, első generációs értelmiségi személyiségének formálódásában. Nyilván az iskolai szocializáció során ezt a habitust a fiatal ki tudja alakítani más mintákból is (tanárok, rokonok, más közeli kapcsolatok), különösen az egyetemi évek során. A vizsgált diákpopuláció egy része (az első és másodéves alapképzéses egyetemisták) az idő rövidsége miatt még nem feltétlenül tudtak elég ismeretet, tapasztalatot szerezni egy új értelmiségi habitus kialakításához.

A tanulmány során két kutatási kérdésre keresünk választ. 1. Milyen mértékben határozza meg a család anyagi és kulturális háttere, illetve az apa foglalkozási

[6] A kutatás támogatója Nemzetstratégiai Kutatóintézet (Budapest), kivitelezője pedig a Max Weber Társadalomkutató Alapítvány volt, a BBTE Magyar Szociológia Tanszékével és a Sapientia EMTE Európai Tanulmányok Tanszékével együttműködésben.

[7] Veres 2012: 26–27.

[8] Csepeli 1992.

[9] Csepeli–Örkény–Székelyi 2000; Veres 2000, 2005a.

státusza a magyarságtudat megélésének mikéntjét? Milyen mértékben játszanak ebben szerepet a regionális, települési származás szocializációs körülményei, a nyelvi környezet és az aktuális tényezők, mint a szakterület vagy az egyetemi oktatás nyelve? 2. Milyen összefüggés figyelhető meg a magyarság megélése (büszkeség) és az identitásprofil jellemzői, valamint ennek környezete (románokhoz való viszony, az etnikumközi viszonyok megítélése) között?

Pillanatkép a nemzeti identitás és a magyarságtudat fő jellemzőiről

Egy korábbi kutatási jelentés keretében készült egy általános leírás a kolozsvári magyar diákok magyarságtudatának fő jellemzőiről,[10] ezért a továbbiakban ezt nem fogjuk részleteiben ismertetni, csupán az összefoglalásban azokra az aspektusokra térünk ki, amelyek e tanulmány kérdései szempontjából relevánsak lehetnek, mint a fő identifikációs profilok, a magyarságtudat jellege, a hazafogalom kérdése, a román–magyar viszony és a nemzeti attitűdök.

A kolozsvári magyar diákok nemzeti identitásának központi eleme a magyarságtudat, amelyet olyan kérdésekkel vizsgáltunk, mint: *melyik az a közösség, amelyhez leginkább tartozónak érzik magukat*, elsősorban és másodsorban. A válaszok a magyarsághoz való kötődés valamilyen formáját fogalmazták meg, leginkább valamilyen regionális árnyalással: 28,1 százalék elsősorban erdélyi magyarnak érzi magát, 25,5 százalék erdélyinek, 15,7 százalék magyarnak, jelző nélkül, 16,7 százalék székelynek, 6,5 százalék pedig elsősorban magyar anyanyelvű román állampolgárnak nevezte magát. Másodsorban pedig 28,1 százalékuk jelző nélküli magyarnak, 21,7% erdélyi magyarnak, 13,6% erdélyinek, 9,9 százalékuk pedig székelynek vallotta magát. A szociológiai összefüggések alapján az apa iskolázottsága és a régió szerint megfigyelhetők bizonyos szignifikáns összefüggések, az értelmiségi származásúak körében a jelző nélküli „sima" magyar és a székely identitás felülreprezentált volt.[11]

Egy másik vizsgált kérdéskör a nemzeti határok, a nemzeti hovatartozás kérdése. Ennek az egyik komponense arra vonatkozik, hogy a magyar nemzeti ideológia által meghatározott kultúrnemzeti egységet mennyire ragadhatjuk meg empirikusan, egyrészt kollektív szinten (az erdélyi magyarok részei-e a magyar nemzetnek), majd ennek az egyéni percepciója (a válaszadó személy szerint). A kérdéskör másik összetevője az országon belüli, román nemzethez való viszonyulás, az ahhoz való tartozás elfogadása vagy elutasítása.

Az első esetben a Kolozsváron tanuló erdélyi magyar egyetemisták több mint 90 százaléka a romániai magyarokat és önmagukat is a magyar nemzet részének tartják (97%, illetve 93,9%). A román nemzethez való tartozást illetően jobban megoszlanak a válaszok. Amíg az erdélyi magyarokat 61,4 százalék kollektíve a ro-

[10] Veres 2016.
[11] Veres 2016: 31–50.

mán nemzet részének tartja, hasonlóan a Kárpát Panel 2007 és 2010-es erdélyi magyar össznépességi vizsgálatok eredményeihez,[12] addig azok aránya, akik személy szerint a román nemzet részének érzik magukat, mindössze 32,9 százalék, ami még kevesebb, mint az összerdélyi magyar mintán mért 39 százalék.[13] Látható tehát, hogy az erdélyi magyarok a román nemzetbeli „kollektív tagságát" többen elfogadják, mint ahogy azt egyénileg, személyesen érzik *(1. táblázat)*.

1. táblázat

A romániai/erdélyi magyarokat, illetve magukat személy szerint a magyar vagy román nemzet részének tekintik-e? (N = 717)

	Igen	Nem
Szerinted a romániai/erdélyi magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?	97	3
Te személy szerint a magyar nemzet részének érzed magad?	93,9	6,1
Szerinted a romániai/erdélyi magyarok részét képezik-e a román nemzetnek?	61,4	38,6
Te személy szerint a román nemzet részének érzed magad?	32,9	67,1

Forrás: Kincses Kolozsvár 2015 (Veres 2016).

A magyar nemzethez való tartozás érzésének esetében a regionális eltérések vizsgálata tárgytalan, mert mindenhol 90 százalék fölötti az „igen" válaszok aránya, viszont érdemesnek tartottuk megvizsgálni a román nemzettagságra adott kollektív és egyéni opciókat. A válaszok eltérően oszlanak meg régiónként. Mind kollektív vonatkozásban, mind pedig saját személyükre vonatkoztatva a székelyföldiek érzik kisebb arányban magukat a román nemzet tagjának, egyéni opciók esetében csupán 27 százalékuk, az észak-erdélyi származású (Kolozs, Beszterce, Máramaros megyék) egyetemista fiatalok 44 százaléka érzi a román nemzet tagjának (is) magát (a magyar nemzettagságra szinte mindenki általánosan igennel válaszolt). Ezek a jelentős regionális eltérések más, minőségi módszerekkel végzett vizsgálatokban is megjelennek.[14]

2. táblázat

Szerinted a romániai/erdélyi magyarok részét képezik-e a román nemzetnek? Te személy szerint … „Igen" válaszok az állandó lakhely régiója szerint (%, N = 693)

	Régió: állandó lakhely szerint*					
Igen válaszok	**Székelyföld**	**Észak-Erdély**	**Partium**	**Dél-Erdély és Bánság**	**Egyéb**	**Összesen**
A romániai/erdélyi magyarok részét képezik-e a román nemzetnek?	58,0	65,4	66,2	68,0	57,1	61,4
Te személy szerint a román nemzet részének érzed magad?	27,6	44,3	38,6	32,0	14,3	32,9

*$p < 0,01$ szignifikáns összefüggés (Khi-négyzet)
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

[12] Veres 2008; Veres–Papp 2012.
[13] Kiss–Barna 2013.
[14] Papp 2012; Szabó–Bauer–Pillók 2013; Székely 2014; Veres 2014.

A magyar nemzeti identitás jellegét egy összetett, 12 itemből álló skálával vizsgáltuk, ahol a szubjektív önbesorolás, a kulturális meghatározás, az etnikai eredet és az állampolgári azonosulás különféle összetevővel kapcsolatban kellett az egyetértésüket kifejezniük a diákoknak.

A válaszok alapján a legnagyobb mértékű egyetértést a szubjektív önbesorolás és a kultúrnemzeti azonosulás kritériumai kapták az 1-től 5-ig terjedő skálán: a „magyarnak tartja magát" item átlaga 4,5; a magyar anyanyelv 4,5; a magyar kultúra ismerete és szeretete 4; a többi identitáskritérium átlaga alacsonyabb. Magas egyetértési arányt kapott (átlag: 4,2) a részleges etnikai eredet kritériuma is, vagyis az egyik szülő magyar volta.[15] Az identitáskritériumok segítségével végzett főkomponens-elemzés két olyan főkomponenst hozott létre, amelyeknek a szerkezete jól kifejezi azt a helyzetet, amely jelenleg a Magyarország határain kívül élő magyar fiatalokat jellemzi. Az első főkomponens, a legjelentősebb, az összvariancia 33,4 százalékát magyarázza. Ez egy olyan sajátos kultúrnemzeti identitást ragad meg, amelyben az etnikai eredet és a kulturális önazonosulás kritériumai dominálnak, de magába foglalja a magyar állampolgárságot is. A második faktor, ami sokkal kevésbé jellemző az előbbinél, az összvariancia 13 százalékát magyarázza, és kifejezetten a magyar államnemzeti identitást foglalja magába, a *Magyarországon született* kritériummal korrelál a legerősebben. A magyar állampolgárság, miután nem kötődik lakhelyhez, ebben a faktorban gyengébben van jelen, mint az előző, módosult kultúrnemzeti identitásprofilban *(3. táblázat)*. Abban a sajátos helyzetben vagyunk, hogy 2015-re az erdélyi magyar értelmiség utánpótlását képző kolozsvári magyar egyetemisták körében már a magyar identitás nem tisztán kultúrnemzeti jellegű, hanem összefonódik a magyar állampolgársággal. Ez jól mutatja, hogy az identitás milyen nagymértékben reagál az állami nemzetpolitikára, a nemzeti ideológiára és annak társadalmi működésére. Az elmúlt évtizedekben ugyanis az összes ifjúsági és teljes népességi vizsgálat[16] során végzett identitáskutatás az erdélyi magyarok tisztán kultúrnemzeti identitását mutatta ki, ami mára, az eredmények szerint, megváltozott.

Amennyiben a válaszadókat olyan választás elé állítjuk, hogy az identitásuk meghatározásában az anyanyelvet, kultúrát vagy pedig azt az állampolgárságot tartják-e fontosabbnak, vagy azt az államot, amelyikben élnek, vagy valamilyen más sajátos szempontot tekintenek-e irányadónak: a válaszadók több mint háromnegyede az anyanyelvet, kultúrát jelölte meg, 21 százalék a saját döntésének tartja, és csupán 2,2 százalék tartja relevánsnak az állampolgárságot a nemzeti hovatartozás kérdésében. Egyértelműen láthatjuk, hogy a magyarságtudathoz képest más identitáskötődések eltörpülnek. Régiók szerint pedig megfigyelhető, hogy a szórványmagyarságot tömörítő Dél-Erdély és Bánság régióból származók messze átlag fölötti arányban (39,3%) válaszolták, hogy magyarságuk saját döntésükön múlik *(4. táblázat)*. Szociodemográfiai ismérvek alapján vizsgálva továbbá megfigyelhetjük, hogy az apa iskolázottságával nincsenek szignifikáns összefüggések.

[15] Részletesebben lásd Veres 2016: 34–35.

[16] Csepeli–Örkény–Székelyi 2000; Veres 2000, 2005a, 2005b, 2008, 2012.

3. táblázat

A nemzeti identitáskritériumok főkomponens-elemzéssel létrehozott faktorai/főkomponenesei (N = 730)

Identitáskritériumok	Főkomponensek	
	1	2
Magyar szertartásnyelvű egyházhoz tartozzon	0,702	
Mindkét szülője magyar legyen	0,664	
Magyar legyen az anyanyelve	0,646	–0,332
Magyar nyelvű iskolát végezzen	0,629	
Élete legnagyobb részében magyarok között éljen	0,586	0,396
Tisztelje a piros-fehér-zöldet	0,584	
Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: legalább egyik szülője magyar legyen	0,572	–0,356
Ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	0,560	–0,386
Magyar állampolgár legyen	**0,523**	**0,465**
Magyarországon szülessen	0,357	0,649
Magyarnak tartsa magát	0,452	–0,506
Variancia (% az összvarianciából)	330,4	130,6

Megj. Kiválasztási módszer: főkomponens-elemzés (Extraction Method: Principal Component Analysis). KMO = 0,80. a. 2 kiválasztott komponens (2 components extracted). Skála: Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, mennyire fontos, hogy… 1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos.
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

4. táblázat

Mi határozza meg leginkább a nemzeti hovatartozásodat? Válaszok az állandó lakhely településtípusa és régiók szerint (N = 718)

	Mi határozza meg leginkább a nemzeti hovatartozásodat?			Összesen
	Állampolgárság (olyan nemzetiségű, amilyen államnak a polgára)	Anyanyelv és kultúra	Saját döntés	
Állandó lakhely típusa				
Község/falu	1,6%	80,1%	18,3%	100,0%
Város	2,5%	73,5%	24,0%	100,0%
Régió				
Székelyföld	2,6%	78,5%	19,0%	100,0%
Észak-Erdély	1,5%	76,6%	21,9%	100,0%
Partium	2,0%	73,0%	25,0%	100,0%
Dél-Erdély és Bánság	-	60,7%	39,3%	100,0%
Egyéb	6,7%	73,3%	20,0%	100,0%
	2,2%	76,2%	21,6%	100,0%

Forrás: Kincses Kolozsvár 2015 (lásd még: Veres 2016).

A magyarság érzelmi megélése

A nemzeti tudat affektív, érzelmi dimenziójához tartoznak azok az érzelmi viszonyulások, amelyek a nemzeti csoporthoz való tartozást jellemzik, a nemzeti büszkeség/szégyen, előny/hátrány.

A diákok magyarságtudatának érzelmi megélését vizsgálva azt kérdeztük meg egy ötfokú skálán (ahol 1 – egyáltalán nem, 5 – teljesen egyetért), hogy milyen mértékben értenek egyet a magyarságukkal kapcsolatban a különböző érzelmi viszonyulásokkal. A kolozsvári diákok 60 százaléka teljesen, 24 százaléka pedig többnyire egyetért azzal, hogy a magyarsága büszkeséggel tölti el, az átlagérték pedig 4,38 egytől ötig terjedő skálán. A válaszadók 15 százaléka teljesen, 23,9 százaléka pedig többnyire egyetért azzal, hogy a magyarsága előnyt jelent; a szégyenérzettel még 1 százalék sem ért egyet, és a magyarságát hátránynak is mindössze 1 százalék látja teljes mértékben, és mindössze 7,6 százalék ért többnyire egyet ezzel. Viszonylag kevesen értenek egyet teljesen vagy többnyire azzal, hogy a magyarságuk politikai kihívást jelent (a teljesen egyetértők aránya 6,5 százalék; *5. táblázat*).

5. táblázat

Mennyire értesz egyet az alábbi kijelentésekkel? Az, hogy magyarnak születtem… (%, N = 733)

Az, hogy magyarnak születtem…	egyáltalán nem ért egyet (1)	többnyire nem ért egyet	egyet is ért, meg nem is	többnyire egyetért	teljesen egyetért (5)	Összes	Átlag
büszkeséggel tölt el	2,4	1,4	12,1	24	60,1	100	4,38
előnyt jelent	5,8	12,7	42,8	23,9	14,9	100	3,29
szégyennel tölt el	91	5,3	2,4	0,5	0,8	100	1,15
hátrányt jelent	36,8	23,1	31,4	7,6	1,1	100	2,13
politikai kihívás	30	15,7	29,1	18,6	6,5	100	2,56

Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

A nemzeti identitás affektív tartalma szempontjából kiemelt jelentőségű a büszkeség érzése, mivel amellett, hogy a pozitív szociális identitás meglétét mutatja, erős érzelmi kötődést fejez ki, ami különösen lényeges egy olyan multikulturális közegben, ahol a nemzeti identitások között akár választani is lehet. Ezért fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy a magyarságukra büszke hallgatóknak milyen szociológiai háttérjellemzőit tudjuk azonosítani. Első körben kétváltozós elemzéssel vizsgálódtunk, majd többváltozós elemzéssel is vizsgáltuk a kérdést. Akár a Khi-négyzet próba és a kereszttáblák, akár az AnoVa teszt átlagainak eredményeit nézzük, a legtöbb változó szerint szignifikáns összefüggéseket találtunk. Nemek szerint a lányok nagyobb mértékben büszkék a magyarságukra. Hasonlóképpen, a faluról származók a büszkébbek. A regionális eltérések nem annyira markánsak, csupán azt figyelhetjük meg, hogy az Észak-Erdélyből származó, ezen belül a kolozsvári lakhelyű diákok mintegy 5 százalékkal kevésbé értenek teljesen egyet a büszkeség érzésével, mint a többi erdélyi régiók fiataljai. A szülők iskolázottsága szerint megfigyelhető, hogy az egyetemet végzett szülők gyermekei esetében a magyarságra való büszkeségérzés mintegy 10 százalékkal alacsonyabb, mint az alacsonyabb iskolázottságú, érettségi nélküli szülők esetében (a táblázatban csak az apa szerepel, de az anya iskolázottsága esetében is hasonlóak az eredmények).

Régiók szerint nincsenek szignifikáns eltérések. Szakok szerint pedig főleg az élő természettudományok ugranak ki 73,8 százalékos teljes egyetértéssel, és kisebb mértékben az egzakt és a műszaki tudományok területén tanuló diákok értettek egyet teljesen a magyarságra való büszkeséggel *(6. táblázat)*.

6. táblázat

Az, hogy magyarnak születtem, büszkeséggel tölt el… A válaszok eloszlása nemek, lakhely, apa iskolázottsága és szak szerint százalékban (átlagértékek, N = 733)

	Az, hogy magyarnak születtem, büszkeséggel tölt el.						
	egyáltalán nem ért egyet (1)	**többnyire nem ért egyet**	**egyet is ért, meg nem is**	**többnyire egyetért**	**teljesen egyetért (5)**	**Összes**	**Átlag**
Nemek*							
1 fiú	5,4%	2,0%	15,8%	24,6%	52,2%	100,0%	4,16
2 lány	0,5%	1,1%	9,4%	23,6%	65,4%	100,0%	4,53
Állandó lakhely típusa*							
1 falun	1,6%	0,6%	10,0%	19,7%	68,1%	100,0%	4,52
2 városon	3,1%	1,9%	13,8%	27,3%	53,9%	100,0%	4,27
Régió							
1 Székelyföld	3,2%	1,2%	10,7%	23,4%	61,3%	100,0%	4,38
2 Észak-Erdély	0,7%	3,6%	12,2%	28,1%	55,4%	100,0%	4,33
3 Partium	1,4%		12,2%	25,9%	60,5%	100,0%	4,43
4 Dél-Erdély és Bánság	3,6%		21,4%	14,3%	60,7%	100,0%	4,28
5 Egyéb			27,8%	5,6%	66,7%	100,0%	4,42
Apa iskolázottsága*							
1 Általános vagy kevesebb			13,3%	20,0%	66,7%	100,0%	4,53
2 Szakiskola	1,5%	0,7%	8,0%	23,4%	66,4%	100,0%	4,53
3 Középiskola	2,6%	2,3%	9,8%	24,1%	61,3%	100,0%	4,39
4 Felsőfokú	2,7%	1,0%	16,4%	24,8%	55,0%	100,0%	4,29
Szak, ahol tanul*							
1 Egzakt tudományok	8,3%	1,2%	19,0%	25,0%	46,4%	100,0%	4,00
2 Élő természettudomány, agronómia	1,0%		6,8%	18,4%	73,8%	100,0%	4,63
3 Társadalomtudományok	1,3%	2,9%	11,7%	22,5%	61,7%	100,0%	4,40
4 Bölcsészet, teológia és művészetek	2,5%		11,5%	24,8%	61,1%	100,0%	4,42
5 Műszaki tudományok	1,7%		13,9%	32,2%	52,2%	100,0%	4,33
Összesen	2,4%	1,1%	12,2%	24,3%	59,9%	100,0%	4,38

*Szignifikáns összefüggések ($p < 0,01$, Khi-négyzet próba)
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

Megvizsgáltuk részletesebben, más változók alapján is, az arra a kérdésre adott válaszokat, hogy magyarságukat mennyire látják előnynek vagy hátránynak. Azzal, hogy magyarságuk előnyt jelent, a válaszadók kisebb hányada ért egyet teljesen (14,8%) vagy részben (23,8%), az átlagérték 3,3 (az 5 jelentette a teljes egyetértést). Megfigyelhetjük, hogy a kisebbségben és szórványban élő, Észak- és Dél-Erdélyből, valamint a Bánságból származó, szakiskolai végzettséggel rendelkező apák gyermekei, a természettudományi és műszaki területen tanuló magyar fiatalok (és

az átlagok alapján a bölcsészek is) inkább előnynek látják a magyarságukat más szakokhoz képest, pedig a műszaki szakokon és az agronómián román nyelven kell tanulniuk az egyetemen *(7. táblázat)*.

7. táblázat

Az, hogy magyarnak születtem, előnyt jelent. A válaszok eloszlása nemek, lakhely, apa iskolázottsága és szak szerint százalékban (átlagértékek; N = 733)

Az, hogy magyarnak születtem, előnyt jelent. (%)							
	egyáltalán nem ért egyet (1)	**többnyire nem ért egyet**	**egyet is ért, meg nem is**	**többnyire egyetért**	**teljesen egyetért (5)**	**Összes**	**Átlag**
Nemek							
1 fiú	6,8%	12,2%	42,9%	21,4%	16,7%	100,0%	3,29
2 lány	5,1%	13,0%	42,7%	25,5%	13,7%	100,0%	3,29
Állandó lakhely típusa							
1 falun	4,3%	14,4%	43,3%	23,6%	14,4%	100,0%	3,29
2 városon	7,0%	11,3%	42,3%	24,3%	15,1%	100,0%	3,29
Régió*							
1 Székelyföld	7,8%	12,1%	43,1%	23,9%	13,1%	100,0%	3,22
2 Észak-Erdély	5,0%	7,9%	42,4%	25,2%	19,4%	100,0%	3,47
3 Partium	2,8%	18,9%	46,2%	19,6%	12,6%	100,0%	3,20
4 Dél-Erdély és Bánság		3,7%	33,3%	44,4%	18,5%	100,0%	3,78
5 Egyéb		23,5%	29,4%	17,6%	29,4%	100,0%	3,54
Apa iskolázottsága*							
1 Általános vagy kevesebb	6,7%	20,0%	40,0%	33,3%	0,0%	100,0%	2,97
2 Szakiskola	6,1%	10,6%	44,7%	20,5%	18,2%	100,0%	3,34
3 Középiskola	3,8%	14,2%	43,3%	24,9%	13,8%	100,0%	3,31
4 Felsőfokú	7,4%	11,8%	41,1%	24,6%	15,2%	100,0%	3,28
Szak, ahol tanul*							
1 Egzakt tudományok	9,6%	12,0%	48,2%	24,1%	6,0%	100,0%	3,06
2 Élő természettudományok, agronómia	5,0%	6,9%	45,5%	27,7%	14,9%	100,0%	3,41
3 Társadalomtudományok	5,5%	17,4%	39,6%	21,7%	15,7%	100,0%	3,25
4 Bölcsészet, teológia és művészetek	5,7%	10,1%	42,4%	26,6%	15,2%	100,0%	3,36
5 Műszaki tudományok	3,5%	11,5%	46,0%	20,4%	18,6%	100,0%	3,38
Összesen	5,7%	12,6%	43,2%	23,8%	14,8%	100,0%	3,30

*Szignifikáns összefüggések ($p < 0.01$, Khi-négyzet próba)
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

A magyarsághoz való viszonyulást, annak megélését egy másik skálával is mértük, amely arra koncentrált, hogy felmérje, mennyire fontos, mennyire fejez ki örömöt a magyarságuk megélése a saját identitásukban. A kérdezés során a különböző kijelentésekkel való egyetértés mértékét egytől hétig terjedő skálán mértük. A válaszok alapján egyrészt megállapítható, hogy a diákok átlagosan a maximális 7 értéknél jóval kisebb skálaértékű válaszokat adtak. Három kijelentés kapott 4 és 5 közötti átlagot: *örömmel tölt el az, hogy magyar vagyok* (5,3), *általában az, hogy*

magyar vagyok, fontos része az önképemnek (4,4) és *az, hogy magyar vagyok, teljesen mellékes arra nézve, hogy milyen vagyok* (4,3), ezt követi a *magyarságom jelenti identitásom legfontosabb részét* (3,9). A válaszok azt erősítik meg, hogy az a kijelentés kapta a legnagyobb értéket, amely affektív értelemben is pozitív kötődést fejez ki: *örömmel tölti el az, hogy magyar* (5,3) de a válaszadók jelentős részének egyéni önképét ez nem határozza meg markánsan *(8. táblázat)*.

8. táblázat

A magyarsággal kapcsolatos attitűdök (1 – egyáltalán nem, 7 – teljesen egyetért, N = 727)

Milyen mértékben értesz egyet…?	**Átlag**	**Szórás**
Mindent figyelembe véve, nem olyan fontos számomra, hogy magyar vagyok	2,1	1,649
Az, hogy magyar vagyok, jól tükrözi azt, hogy milyen vagyok	3,8	1,936
Az, hogy magyar vagyok, teljesen mellékes arra nézve, hogy milyen ember vagyok	4,3	2,151
Általában az, hogy magyar vagyok, fontos része az önképemnek	4,4	1,829
Örömmel tölt el, hogy magyar vagyok	5,3	1,849
Magyarságom jelenti identitásom legfontosabb részét	3,9	1,916

Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

A „magyarsága jelenti az identitása legfontosabb részét" kijelentéssel való egyetértés mértékét megvizsgáltuk a fő szociodemográfiai változók szerint is. A válaszok alapján elmondható, hogy a fiúk, a falun élők, a középfokú iskolázottsággal rendelkező apák gyermekei között, akik inkább a bölcsészettudomány, teológiák vagy az élő természettudományok területén tanulnak, szignifikánsan nagyobb mértékű az egyetértés azzal, hogy a magyarságuk az identitásuk legfontosabb része, regionálisan pedig a dél-erdélyi és a bánsági magyar szórványból származó diákok azok, akik a többihez képest szignifikánsan kisebb mértékben értettek egyet a kijelentéssel *(9. táblázat)*.

9. táblázat

Milyen mértékben értesz egyet azzal, hogy a magyarságod jelenti az identitásod legfontosabb részét? (1 – egyáltalán nem, 7 – teljesen egyetért; átlagértékek, N = 727)

	Átlag	Eset-szám	Szórás
Neme			
fiú	3,88*	286	2,00
lány	3,98	425	1,85
Összesen	3,94	711	1,92
Állandó lakhely típusa			
falun	4,10*	303	1,90
városon	3,82	406	1,91
Régió			
Székelyföld	3,97	388	1,95
Észak-Erdély	3,92	138	1,94
Partium	3,95	144	1,77
Dél-Erdély és Bánság	*3,56	26	2,07
Egyéb	3,84	15	2,19
Apa iskolázottsága			
Általános vagy kevesebb	3,78	15	1,76
Szakiskola	4,02*	129	1,88
Középiskola	4,04*	258	1,87
Felsőfokú	3,77	291	1,97
Szak tudományterülete			
1 Egzakt tudományok	3,36	83	1,79
2 Élő természettudomány, agronómia	4,08*	102	1,72
3 Társadalomtudományok	3,99	229	1,86
4 Bölcsészet, teológiák és művészetek	4,37*	154	1,98
5 Műszaki tudományok	3,47	113	1,97
Összesen	3,93	681	1,91

*Szignifikáns eltérések az átlaghoz képest (kétmintás T-próba, $p < 0,01$)
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

A nemzeti csoportok közti viszonyrendszer megítélése

A nemzeti tudat fontos dimenzióját alkotják a különböző társadalmi csoportokkal szembeni attitűdök, a nemzeti csoportok közötti viszonyok megítélése. A saját csoportidentitás erősítéseként felmerül annak a lehetősége, hogy más csoportokhoz képest a saját csoportot, annak tulajdonságait előnyösebbnek tüntessék fel az emberek. Itt fellép az etnocentrizmus jelensége, mint ahogy arra más, korábban végzett kutatások is rámutatnak.[17] Ezeket a kérdéseket ebben a tanulmányban csak érintőlegesen vizsgáljuk, amennyiben a nemzeti érzések többváltozós elemzéséhez szükségesek a csoportok közötti viszonyok is, kontrollváltozókként.

A kolozsvári magyar diákok, egytől ötig terjedő skálán, ahol 1 jelentette a nagyon rokonszenvest, 5 a nagyon ellenszenvest, a magyarországi magyarokat ér-

[17] Csepeli–Murányi–Prazsák 2011; Papp 2008.

zik magukhoz legközelebb 2,2-es átlaggal, ezt követik a más országok kisebbségi magyarjai, majd a románok (2,7). A romákat érzik maguktól a legtávolabb, 3,7-es átlaggal. A szórások viszonylag alacsonyak, legtöbb esetben 1 alattiak, ami jól mutatja, hogy a diákság véleményei között nem nagyok az eltérések (10. táblázat). A más társadalmi csoportokhoz fűződő viszonyt illetően megállapítható, hogy a menekültek vagy a homoszexuálisok elutasítási szintje a romákét közelíti, 3,5-3,6-os átlagokkal, a kábítószerezők elutasítása a legnagyobb, 4-es átlaggal.

A különböző szociodemográfiai változók szerint csak kis eltéréseket lehet megfigyelni, azt is inkább csak a településtípus és a régiók szerint, főleg a románok vonatkozásában. Regionális eltérések alapján elmondható, hogy a székelyföldi diákok kisebb arányban látják rokonszenvesnek a románokat a többi régióból származó diákokhoz képest.[18]

10. táblázat
Hogyan viszonyulsz a következő csoportokhoz?
(skála: 1 – nagyon rokonszenves, 5 – nagyon ellenszenves; átlagok, N = 724)

Etnikai csoportok	**Átlag**	**Szórás**
Románok	2,72	0,801
Magyarországi magyarok	2,20	0,809
Romák	3,70	0,953
Zsidók	3,00	0,835
Németek	2,50	0,754
Felvidéki (szlovákiai) magyarok	2,35	0,758
Kárpátaljai magyarok	2,36	0,765
Vajdasági magyarok	2,39	0,755
Más társadalmi csoportok		
Vállalkozók	2,42	0,755
Munkanélküliek	2,98	0,779
Menekültek	3,60	0,941
Homoszexuálisak	3,52	1,072
Kábítószeresek	4,00	0,978

Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

A nemzeti identitás másik fontos dimenziója a saját csoport és a különböző referenciacsoportok, a mi esetünkben a nemzeti többséggel való viszonyrendszer megélése. A diákok 56 százalékos többsége szerint a román–magyar viszony országos szinten konfliktusokkal terhelt *(12. táblázat)*. Ez az arány sokkal magasabb, mint 2010-ben a teljes népesség körében mért 26 százalék.[19] A diákok a kolozsvári román–magyar viszonyt sokkal kevésbé látják konfliktusosnak, mint az országos szintűt, mindössze 22 százalékuk vélekedik így. 33 százalék szerint az együttműködés, 44,9 százalék szerint pedig a közömbösség jellemzi a kolozsvári román–magyar viszonyt *(11. táblázat)*.

[18] Részletesebben lásd Veres 2016: 43–44.
[19] Veres 2012: 59.

Mint már több kutatásban rámutattunk, a többség-kisebbség közötti viszony megítélése eltérő eredményeket mutat országos és helyi vonatkozásban.[20] Ennek az lehet az oka, hogy országos vagy nemzeti szinten inkább a politikai tényezők játszanak közre, jobban érvényesül a nemzeti ideológia „társadalmi működése". A helyi társadalom szintjén ezzel szemben nagyobb szerepet kapnak az interperszonális tapasztalatok, személyes kapcsolatok.[21]

Szociodemográfiai változók szerint csak a nemek és a régiók szerint figyelhetünk meg szignifikáns összefüggést. A nemek szerint országos szinten a lányok sokkal nagyobb arányban látják konfliktusosnak az etnikumközi viszonyt (a lányok kétharmada, a fiúk fele véleménye ez). Helyi szinten pedig már nem szignifikáns az összefüggés a nemek kapcsán sem. Régiók szerint szignifikáns eltérések vannak: a székelyföldi diákok 65 százaléka, az észak-erdélyieknek kevesebb mint fele látja konfliktusosnak a román–magyar viszonyt országos szinten *(11. táblázat)*. A kolozsvári román–magyar viszonyt illetően szignifikáns összefüggést találunk a régiókkal. Míg az észak-erdélyi magyar diákoknak mindössze 15 százaléka, a Partiumból és Székelyföldről származó diákoknak 25–23 százaléka látja konfliktusosnak a viszonyt Kolozsváron. Együttműködésesként jellemzi a viszonyt az észak-erdélyi, valamint a dél-erdélyi és bánsági szórványvidékről jött diákok 42–44 százaléka, a Partiumból és Székelyföldről jött diákoknak mindössze 29–30 százaléka *(12. táblázat)*.

11. táblázat

Szerinted ma Romániában hogyan jellemezhető a románok és a magyarok közötti viszony országos szinten, illetve Kolozsváron? (N = 700)

Viszony országos szinten	Országos szinten	Kolozsváron
konfliktusokkal terhelt	60,5	22,1
együttműködés jellemzi	9,2	33,0
közömbösség jellemzi	30,3	44,9
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

[20] Veres–Papp 2012; Veres 2015.

[21] Vö. Veres 2016: 41–42.

12. táblázat

A románok és a magyarok közötti viszony jellemzése országos szinten, illetve Kolozsváron, nemek és régiók szerint (%, N = 698)

	Országos szinten			Kolozsváron		
	Konfliktusokkal terhelt	**Együttmű-ködés**	**Közömbösség jellemzi**	**Konfliktusokkal terhelt**	**Együttmű-ködés**	**Közömbösség jellemzi**
Nemek*						
Fiú	50,3%	11,9%	37,8%	21,4%	31,9%	46,7%
Lány	67,5%	7,3%	25,2%	22,5%	33,8%	43,6%
Régiók*						
Székelyföld	65,40%	7,60%	27,00%	23,00%	29,10%	47,90%
Észak-Erdély	46,70%	13,30%	40,00%	15,70%	44,30%	40,00%
Partium	62,20%	10,50%	27,30%	25,90%	30,20%	43,90%
Dél-Erdély és Bánság	59,30%	3,70%	37,00%	19,20%	42,30%	38,50%
Egyéb	40,00%	13,30%	46,70%	33,30%	33,30%	33,30%
Összesen	60,30%	9,30%	30,40%	22,20%	33,00%	44,80%

*Szignifikáns összefüggések ($p < 0,01$, Khi-négyzet próba)
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

A nemzeti identitás egy további fontos dimenziója a nemzeti attitűdök, sztereotípiák percepciója. A kutatás keretében vizsgáltuk azt is, hogy a diákok szerint a románokra, illetve a magyarországi magyarokra milyen emberi tulajdonságok jellemzők, eltérnek-e ezek a romániai magyarok jellemzőitől. A válaszadók többsége a magyarországi magyarokat 64, a románokat 70 százalékuk látja eltérő tulajdonságokkal jellemezhetőnek, mint a saját közösségüket. Ezt követően a különböző motivációs és erkölcsi tulajdonságokról elmondhatták, hogy hány százalékát jellemzik a két fő referenciacsoportnak. A válaszok alapvetően nem különböznek a korábbi kutatásokban kapott sajátosságoktól, ezért itt részletesebben nem térünk ki rájuk.[22]

A nemzeti büszkeség társadalmi és szocializációs magyarázatának többváltozós regressziós modellje

Az alábbiakban annak vizsgálatára teszünk kísérletet, hogy a különböző családi származási, társadalmi háttér és szocializációs tényezők közül minek van szignifikáns hatása, nagyobb szerepe a nemzeti identitás pozitív megélésében. Azt nézzük tehát, hogy a magyarságukra való büszkeség intenzitását mennyire határozzák meg a társadalmi háttér különböző változói, és azon belül inkább az anyagi vagy a kulturális tőkéhez kapcsolódó erőforrásoknak van-e nagyobb szerepük. Továbbá mennyire rajzolják át a választott egyetemi karrierút (szak, tannyelv) és a nemzeti

[22] Lásd részletesebben Veres 2016: 3–40.

identitás más dimenziói a szociodemográfiai és családi-szocializációs háttértényezők hatását.

Az elemzést egy háromlépcsős lineáris regressziós modell segítségével végeztük el. A három fázis a következő módon épül fel: először a társadalmi háttér és a szociodemográfiai tényezők, illetve a tágabb társadalmi szocializáció különböző tényezői mint független változók közvetlen hatását vizsgáljuk a nemzeti büszkeségre.

A második fázisban bevezetjük a modellbe az apa foglalkozási státusát, amelyeket felbontott dummy[23] változókkal mértünk, hogy megfigyeljük, hogyan változik a kulturális és anyagi erőforrások tényezőinek hatása a nemzeti érzelem kifejeződésében, ha egyáltalán kimutatható a hatás.

A harmadik fázisban a szociodemográfiai, valamint a családi háttér és társadalmi szocializációs származás kontrollját végeztük el az identitás más dimenzióinak független változókként a modellbe való bevonásával. Ezáltal azt próbáltuk mérni, hogy mennyire változik meg a szignifikáns társadalmi háttérváltozók hatása, amennyiben az identitásprofilt, identitáskötődéseket és a román–magyar viszony percepcióját kontroll alatt tartjuk.

A modell függő változója tehát azzal a kérdéssel való egyetértés mértéke (az egytől ötig terjedő skálán), hogy magyarsága büszkeséggel tölti el – a pozitív szociális identitás fő mérőeszközeként.

A független változók kategóriákba csoportosítva, a következők:

Szociodemográfiai változók: neme (1 – férfi, 0 – nő), állandó lakhely típusa (1 – város, 0 – falu), régió változói: Székelyföld, Észak-, Dél-Erdély, Bánság

Társadalmi háttér változói: két alcsoportba sorolódnak:

A: Anyagi erőforrások: havi összeg, amiből gazdálkodhat (RON), család/háztartás havi összjövedelme (RON), Hogyan tudnak kijönni a családi jövedelemből?, dolgozik (1 – igen, teljes vagy részmunkaidőben);

B: Kulturális erőforrások, tapasztalatok: apa iskolázottsága (1–4), külföldön járt az elmúlt három évben (1 – igen, 0 – nem),

Hosszabb időre szóló kivándorlási szándékok;

Társadalmi-származási, foglalkozási státushelyzet: apa, anya foglalkozása (dummy változók): apa_vezető_vállalkozó, anya_vezető_vállalkozó, apa_ értelmiségi, anya_ értelmiségi, apa_fizikai munkás, anya_fizikai munkás;

Nyelvi-kulturális környezet: román nyelvismeret, középiskola tannyelve (1 – magyar), munkahelyen használt nyelv (1 – magyar);

Az egyetemi karrierút változói: tannyelv, tanulmányi átlag, szakterület (dummy változók): természettudományok, társadalomtudományok, bölcsész, műszaki;

[23] Kétértékű változókká alakítottunk egyes minőségi változókat, ahol az egyik érték 1, a másik 0 lesz. Például: 1 – férfi, 0 – nő; 1 – városon van az állandó lakhelye, 0 – máshol, falun van az állandó lakhelye.

A nemzeti identitás jellege és az etnikumközi viszonyok: kultúrnemzeti identitásfaktor, államnemzeti (magyar) identitásfaktor, román–magyar viszony konfliktusos_országszinten, román–magyar viszony konfliktusos a településen, ő személy szerint a román nemzet része (0 – nem; 1 – igen); az erdélyi magyarok a román nemzet részei-e.

A modellbe próbáltunk bevonni még más kontextuális változókat is, például a románokhoz és a romákhoz való viszonyulást, a nemzetiség miatti diszkrimináció percepcióját, de ezek semmilyen szignifikáns összefüggést nem mutattak a modellben a függő változóval, ezért kihagytuk őket a végső modellből.

Az első fázisban létrehozott regressziós modellben, amely a szociodemográfiai változókat, a társadalmi háttér anyagi és kulturális változóit, a nyelvi-kulturális környezet, valamint az egyetemi karrierút változóit tartalmazta független változókként. A modell magyarázóerejét kifejező korrigált R^2 10%-os (R értéke 0,327). A második fázisban a szülők foglalkozási státushelyzetét vontuk be a modellbe kontrollváltozókként, ekkor a modell R^2 értéke pedig 11,8%-ra emelkedett. A modell magyarázóereje a harmadik fázisban növekedett meg számottevően, amikor a nemzeti identitás jellegét és az etnikumközi viszonyokat mutató változókat vontuk be a modellbe, ekkor a korrigált R^2 értéke 22,9 százalékra emelkedett.

A három fázisban végrehajtott lineáris regressziós modell független változóinak regressziós béta együtthatóit az alábbi táblázatban láthatjuk *(13. táblázat)*.

A regressziós modell első változatában a szociodemográfiai változók közül szignifikáns Béta-értékekkel rendelkezik a válaszadók neme (–0,179) és az állandó lakhely településtípusa (–0,133), tehát a lányok és a faluról származók nagyobb arányban fejezték ki a büszkeségüket a magyarsággal kapcsolatban. A társadalmi háttér változói közül elsősorban az anyagi erőforrások változói jelennek meg szignifikáns hatással, így a *havi összeg, amiből gazdálkodhat* (–0,134), a *dolgozik* (1 – igen, teljes vagy részmunkaidőben) változó 0,137-es standardizált bétaértékkel, azt mutatják, hogy az anyagilag rászorultabb fiatalok nagyobb mértékben értettek egyet a magyarságukra való büszkeséggel.

A család/háztartás havi összjövedelme nem szignifikáns, mivel feltehetően többen nem adták meg, vagy alulbecsülték a kérdezéskor a reális értéket, hasonlóképpen a szubjektív értékelésen alapuló a *hogyan tudnak kijönni a családi jövedelemből* kérdéshez.

A kulturális erőforrások vonatkozásában az apa legmagasabb befejezett iskolai végzettsége fejt ki szignifikáns hatást –0,105 bétaértékkel. A külföldre járás vagy a kivándorlási szándékok nem fejtenek ki szignifikáns hatást a kérdésre. Az egyetemi karrierút változói közül csupán a tannyelvnek van gyenge hatása (–0,114), a románul tanulók valójában kissé magasabb értékeket válaszoltak a büszkeségnél, ami a kétváltozós elemzésnél a műszaki tudományokon tanulóknál jelent meg, de mint látható, ők elsősorban azok, akik román nyelven tanulnak (bár a szak szerint

így nem szignifikáns a válasz). A nyelvi kulturális környezet változói közül egyik sem fejt ki szignifikáns hatást a nemzeti büszkeségre.

13. táblázat

Többlépcsős lineáris regressziós elemzés a nemzeti büszkeség vizsgálatára (Béta-együtthatók és R-értékek, három változatban, N = 698)

	Regressziós Béta-együtthatók		
Független változók	**I. változat**	**II. változat**	**III. változat**
Neme (1 – férfi, 0 – nő)	–0,179**	–0,180**	–0,164**
Állandó lakhely típusa (1 – város, 0 – falu)	–0,133**	–0,129**	–0,078**
Régió: Székelyföld	–0,005	0,000	–0,015
Régió: Észak-Dél-Erdély, Bánság	–0,006	–0,001	–0,020
Havi összeg, amiből gazdálkodhat (RON)	–0,134**	–0,129**	–0,128**
Család/háztartás havi összjövedelme (RON)	0,019	0,015	–0,004
Hogyan tudnak kijönni a családi jövedelemből?	0,069	0,080	0,088
Dolgozik (1 – igen, teljes vagy részmunkaidőben, 0 – nem vagy csak alkalmilag)	0,137**	0,149**	0,103**
apa iskolázottsága (1 – általános iskola, 4 – felsőfokú)	–0,105**	–0,083*	–0,059
Külföldön járt az elmúlt három évben	0,045	0,040	–0,004
Hosszabb időre szóló kivándorlási szándékok	0,073	0,062	0,026
Tannyelv	–0,114*	–0,109	–0,103
Tanulmányi átlag	–0,079	–0,085	–0,095*
Szakterület: természettudományok	–0,049	–0,047	–0,074
Szakterület: társadalomtudományok	–0,021	–0,025	–0,076
Szakterület: bölcsészettudományok	–0,025	–0,033	–0,069
Szakterület: műszaki tudományok	–0,080	–0,076	–0,133
Román nyelvismeret	–0,006	–0,011	0,016
Középiskola tannyelve (1 – magyar)	–0,017	–0,015	–0,059
Munkahelyen használt nyelv (1 – magyar)	0,037	0,031	–0,072
apa_vezető_vállalkozó		0,028	0,034
anya_ vezető_vállalkozó		0,010	0,031
apa_értelmiségi		0,063	0,037
anya_értelmiségi		0,008	0,002
apa_fizikai munkás		0,140**	0,111**
anya_fizikai munkás		–0,036	–0,005
Kultúrnemzeti identitásfaktor			0,384**
Államnemzeti (magyar) identitásfaktor			–0,145
Román–magyar viszony konfliktusos országos szinten			–0,047
Román–magyar viszony konfliktusos a településen			0,038
Ő személy szerint a román nemzet része (1 – igen)			–0,108*
Az erdélyi magyarok a román nemzet része			–0,023
R értéke	0,327	0,344	0,538
R2 értéke (korr.)	0,101 (10,0%)	0,118 (11,8%)	0,229 (22,9%)

Függő változó: büszkeség a magyarságára (1–5)
Forrás: Kincses Kolozsvár 2015.

Összevetve a regressziós modell eredményeit a kétváltozós elemzések eredményeivel, elmondható, hogy amíg a régiók szerint szignifikáns összefüggés volt kimutatható a magyarságra való büszkeség mértékével, addig a többváltozós modellből

ez eltűnik, de megmarad a nemek és a településtípus szerinti összefüggés, mutatva azt, hogy a regionális eltérések mögött nagyobbrészt más tényezők állnak.

A második fázisban a modellbe bevontuk a társadalmi-származási, foglalkozási státushelyzet változóit, amelyeket az apa és az anya foglalkozási státusának dummy változóival mértünk. A fizikai munkás származású diákok esetén szignifikáns hatást találtunk a függő változóra, 0,140-es bétaértékkel. A foglalkozási státus kontrolljával lecsökkent az apa iskolázottságának hatása az előző változathoz képest, de más változók szerepe lényegesen nem változott.

A harmadik fázisban bevezettük a nemzeti identitás jellegét és az etnikumközi viszonyokat mint kontrollváltozókat, ami által a modell magyarázóereje lényegesen javult. A legerősebb hatás így a kultúrnemzeti identitásfaktoré lett 0,384-es standardizált béta értékkel, ami jól mutatja azt, hogy amennyiben a hallgatóknak van kultúrnemzeti identitásképük, ezzel a nemzeti büszkeség szorosan együttjár. Továbbá gyengébben, de szignifikáns fordított hatása van, ha a válaszadó a román nemzet tagjának is vallotta magát, ebben az esetben a magyarságra való büszkeség mértéke kisebb (bétaérték –0,108)

A modellbe próbáltunk bevonni még más kontextuális változókat is, például a románokhoz és a romákhoz való viszonyulást, a nemzetiség miatti diszkrimináció percepcióját, de ezek semmilyen szignifikáns összefüggést nem mutattak.

Következtetések

A kétváltozós elemzés és a többváltozós lineáris regressziós modellek alapján viszonylag összetett képet alakíthatunk ki a Kolozsváron tanuló erdélyi magyar diákok nemzeti érzéseinek intenzitását meghatározó háttérről, a kontextuális és kontrolltényezőkről. Összességében a diákok közel kétharmada teljesen egyetértett azzal, hogy magyarsága büszkeséggel tölti el, és viszonylag kevesen voltak azok, akik egyáltalán nem értettek egyet ezzel. A többi nemzeti hovatartozással kapcsolatos érzés (előny/hátrány, szégyen, öröm) is azt erősíti meg, hogy az erdélyi magyar egyetemista fiatalok körében erős pozitív szociális identitás mutatható ki a magyarságtudat vonatkozásában.

A társadalmi háttértényezőket vizsgálva, bár a kétváltozós elemzés során az apa iskolázottsága nagyon jelentős összefüggést mutat a nemzeti büszkeséggel, a többváltozós regressziós modellben az apa iskolázottságának hatása lecsökken, és a foglalkozási státuszváltozók kontrolljával kimutatható, hogy specifikusan a fizikai munkás és gazdálkodó foglalkozású szülők gyermekei esetében fejt ki a szülők társadalmi státusa szignifikáns hatást a nemzeti büszkeségre. A gyengébb anyagi helyzet és a diákévek alatti munkavállalás változóinak szignifikáns hatása még jobban kiemeli, hogy a gyengébb anyagi erőforrásokkal rendelkező, munkás származású diákok esetében sokkal hangsúlyosabb szerep jut a kultúrnemzeti típusú

magyarságtudat pozitív érzelmi megélésének. Azt csak feltételezni tudjuk, hogy ennek egyik oka lehet a családi szocializációból hiányzó értelmiségi habitus pótlása, kompenzálása. Ez közvetve azt is jelenti, hogy a jobb anyagi helyzetű, középosztálybeli származású fiatalok számára a nemzeti büszkeség kissé kevésbé fontos az alacsonyabb társadalmi származású diáktársaikhoz képest (de ez az eredmény statisztikai jellegű, egyéni példákban nem minden esetben tűnik fel).

A modellbe bevont nyelvi környezettel, nyelvhasználattal, az etnikumközi környezettel kapcsolatos változók a többváltozós elemzés során nem mutattak szignifikáns összefüggést a nemzeti büszkeség intenzitásával, és azt is elmondhatjuk, hogy a regionális eltérések is jelentéktelenné válnak, ha megfelelő módon magyarázni tudjuk a társadalmi háttérrel és a tágabb szocializációs tényezőkkel a nemzeti érzések működését. Tehát ez közvetve azt is mutatja, hogy a magyar identitást őrző, arra büszke erdélyi értelmiségi utánpótlás szempontjából, megfelelő feltételek mellett, a helyi kisebbségi vagy szórványhelyzet nem annyira veszélyes, mint azt a köznapi tudat szintjén gondoljuk. Természetesen, a modell több mint 60%-os nem magyarázott része mutatja, hogy a nemzeti büszkeség kialakulásában további rejtett, egyéni és sajátos helyi tényezők is szerepet játszanak, amelyek viszont nagyon sok individuális és kontextuális tényezőtől függhetnek.

Irodalomjegyzék

Brubaker, Rogers – Feischmidt, Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana 2006. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Csepeli György 1992. *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég.

Csepeli György – Murányi István – Prazsák Gergő 2011. *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon*. Budapest: Apeiron Kiadó.

Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária 2000. *Grappling with National Identity. How Nations See Each Other in Central Europe.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kiss Tamás – Barna Gergő 2013. *Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politikai térben.* Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről 50. Kolozsvár: ISPMN.

Papp Z. Attila 2008. Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *Régió* 19/4, 155–230.

Papp Z. Attila 2012. Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben – a fókuszcsoportos beszélgetések alapján In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Kiadója. 79–116.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.) 2013. *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged – Budapest: Belvedere.

Székely Levente (szerk.) 2014. *Magyar identitás határon innen és túl*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítvány.

Tajfel, Henri 1978. *The Social Psychology of Minorities*. London: M. Right Group LTD.

Veres Valér 2000. Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében. *Szociológiai Szemle* 4, 57–86.

Veres Valér 2005a. *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Veres Valér 2005b. Az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitását meghatározó tényezők. In: Veres Valér – Gábor Kálmán (szerk.): *A perifériából a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. Szeged: Belvedere Kiadó. 177–193.

Veres Valér 2008. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest: MTA – MTK EB. 35–60.

Veres Valér 2012. Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében. In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Kiadója. 60–78.

Veres Valér 2014. Nemzeti kötődés és haza fogalmának konstrukciója, nemzeti sztereotípiák az erdélyi fiatalok körében. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar identitás határon innen és túl*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 15–44.

Veres Valér 2015. *Népességszerkezet és nemzetiség*. Kolozsvár: Egyetemi Kiadó.

Veres Valér 2016. Identitás és Magyarországhoz való viszony. In: Marelyn Kiss József – Nádas Zsófia (szerk.): *Kincses Kolozsvár 2015. Erdélyi magyar fiatalok*. Kutatási jelentés. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet. 31–50.

Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.) 2012. *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadója (ISPMN).

Veres Valér – Papp Z. Attila 2015. A szakválasztás és az iskolai kompetenciák társadalmi háttere és motivációi, nemzetiség szerint, a kolozsvári tudományegyetemek diákjai körében. *Erdélyi Társadalom* 13/2, 35–64.

Veres Valér

A KOLOZSVÁRI EGYETEMI HALLGATÓK SZAKVÁLASZTÁSI MOTIVÁCIÓI ÉS MUNKAVÁLLALÁSA NEMZETISÉG ÉS TÁRSADALMI HÁTTÉR SZERINT[1]

Bevezetés

Az egyetemi hallgatók a 21. század egyre jelentősebb társadalmi csoportját képezik. Az egyetemi hallgatóság már a 20. század második felében is számos társadalmi változás katalizátora volt. A felsőoktatás tömegesedésével azonban a hallgatók csoportja társadalmi súlyát és jelentőségét illetően is felértékelődött, akár mint fogyasztói csoport, akár mint egy sajátos munkaerőpiaci szegmens. Nyilvánvalóan, az egyetemek fő funkciója továbbra is a magasan képzett szakemberek és az értelmiség újratermelése, utánpótlása, de ez a funkció jelentősen kibővült, és összekapcsolódva a posztindusztriális társadalmak kialakulásával, az ifjúsági életszakasz meghosszabbodását is eredményezte. A legfrissebb romániai népszámlálás szerint 2011-ben 3,2 millió beiskolázott diák élt az országban, ennek 19,8 százaléka egyetemi hallgató volt, ami jelentős növekedést jelent az 1992. évi 6,1 százalékról.[2] A hagyományosan egyetemi hallgatókat tömörítő, 20–24 éves korcsoportból 2011-ben a fiatalok 27,2 százaléka volt diák, a 25–29 éveseknek pedig a 7,8 százaléka tanult (még) egyetemen.[3]

Ebben a tanulmányban a kolozsvári tudományegyetemek diákjai körében egy nagyszabású online felmérés adatain keresztül az egyetemi hallgatók szakválasztásának szerkezetét, motivációikat, a tanulás melletti munkavállalást és az egyetem utáni terveket vizsgáljuk, a társadalmi-származási háttér és a jövedelmi-anyagi helyzet függvényében.[4] Az empirikus adatokat egy korábbi elemzéséhez képest a szakválasztást a munkavállalással és a külföldi munkavállalási szándékokkal összekapcsolva elemeztük, ezért következtetéseink nagyobbrészt eltérnek a korábbiaktól.[5] A kérdés ilyen irányú megközelítése azzal indokolható, hogy a romániai fiatal munkaerő kiáramlása rendkívül nagymértékű. Az ország aktív, foglalkoztatott népességének és a külföldön tartózkodók számának összevetésével kimutat-

[1] A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
[2] INS 2013; Papp 2008.
[3] Veres 2015: 76.
[4] A tanulmány bizonyos részeinek korábbi változata megjelent a kutatásról írt jelentésben az *Erdélyi Társadalom* folyóirat 2/2015. számában (Veres–Papp 2015).
[5] Veres–Papp 2015.

ható, hogy az aktív népesség egyharmada Románián kívül, az Európai Unió más országaiban élt a 2011–2014 közötti időszakban.[6]

A továbbtanulás, az iskolázottsági egyenlőtlenségek társadalmi hátterének alakulását illetően a szakirodalomban többféle megközelítést is találunk. Abból indulunk ki, hogy a magasabb társadalmi státusz (magasabb iskolázottság, foglalkozási státusz, gazdagság) betöltésében milyen tényezők játszanak fontosabb szerepet (a szülők szintjén mérhető háttértényezők szakválasztáskor, az egyetemi diploma megszerzése során).

A szakirodalomban az egyik megközelítés értelmében a továbbtanulás esélyének növekedésében a szülői család jobb anyagi helyzete a fontosabb, különösen az egyetemi diploma megszerzésében, míg az alacsonyabb iskolai szinteken a család kulturális erőforrásai a fontosabbak. Boudon szerint az iskolai életutat döntések sorozataként értelmezhetjük a különböző iskolai szintek közötti átlépéskor, így a szülők és a fiatal döntenek a továbbtanulásról, megválasztva a szakterületet/szakmát és az oktatási intézményt. Az egyetemi szintű továbbtanulás választása az anyagi helyzet és a továbbtanulási motivációk alapján történik, amelyben Boudon szerint fontos szerepet kaphat a diploma munkaerőpiaci értékesíthetőségének reménye.[7]

Goldthorpe döntéselméleti modelljében az egyik fő tényező az aspirációk pozicionális elmélete, azaz a továbbtanulási aspirációkat az egyének osztálypozíciójához mérten kell értelmezni. Ennek értelmében az alacsony iskolázottságú és foglalkozási pozíciójú szülők gyermekeinek egyetemi továbbtanulása már önmagában magasabb aspirációs szintnek számít, mint a közép- és felsőfokú végzettséggel és átlag fölötti anyagi erőforrásokkal rendelkező családok gyermekeinek hasonló törekvése.[8] A továbbtanulásban és a szak megválasztásában a racionális döntések esetében a remélt előnyök (jó/jobb munkahely, magasabb kereset) elérése a cél, ami nem független az osztályhelyzettől. A magasabb társadalmi státuszú szülők gyermekeire rendszerint nagyobb nyomást gyakorolnak, és több erőforrást is megmozgatnak, hogy a gyermekük társadalmi pozíciója a szülőkéhez hasonló legyen a tanulási időszak végére.[9]

Egy további elméleti kiindulópont lehet a kulturálistőke-elmélet, amelynek értelmében az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek kisebbek az esélyei a magasabb iskolai szint megszerzésében, mert a családból hozott kulturális tőkevolumenük kisebb (értékrend, kifinomult nyelvi kifejezésmód, idegen nyelvek stb.), mint a magasabb iskolázottságú szülők gyermekeinek, és ez szerepet játszik a szak/szakma megválasztásában is.[10]

---

[6] Veres 2015:109, 103–106, 219–221.
[7] Boudon 1974.
[8] Lásd még Csata 2005: 83.
[9] Goldthorpe 1996: 489–491.
[10] Bourdieu 1978.

Scott a fenti két megközelítést (a racionális döntéselméletet és a kulturálistőke-elméletet) összeegyeztethetőnek látja, összekapcsolva az osztályspecifikus reprodukcióval. Ugyanis nem feltétlenül ellentmondásos a racionális döntések és az osztályspecifikus normák érvényesülése, mivel az emberek olyan normákat és értékeket követhetnek, amelyekkel érzelmileg is azonosulhatnak, és ez a maga módján racionális lehet. Az iskola és szak/szakma megválasztása tehát egyaránt alapulhat osztályspecifikus normákon és költség-haszon megfontolású racionális döntéseken.[11]

Az oktatási expanzió és a demográfiai változások figyelembevételével más szerzők arra mutatnak rá, hogy amennyiben a beiskolázási arányok időben növekednek, ennek hatására a továbbtanulási esélyek egyre inkább kiegyenlítődnek, és az egyenlőtlenségek csökkennek. Halsey és munkatársai[12] szerint ezt az a strukturális tényező magyarázza, miszerint a magasabb iskolázottságú és társadalmi státuszú családok gyermekei már korábban is jelentős arányban továbbtanultak, esetükben egy idő után a bővülés demográfiai korlátokba ütközik (a teljes kohorsz továbbtanult), míg ezáltal az oktatási expanzióval elsősorban az alacsonyabb iskolázottságú háttérrel rendelkező fiatalok esélye növekedhet a felsőoktatásba való bekerülésre. Később ezt a tézist mások is vizsgálták.[13]

Robert Mare Amerikai Egyesült Államokban végzett kutatásai alapján arra mutat rá, hogy az egyetemi szintű szelekcióban a társadalmi-gazdasági háttér szerepe nem annyira jelentős, mivel a szelekció a korábbi iskolai szinteken következett be, ahol az alacsony iskolázottságú és/vagy foglalkozási státuszú szülők gyerekeinek jelentős része már elhagyta az iskolarendszert, az oktatás rendszerben bent maradtak viszont jó eséllyel eljuthatnak a legmagasabb iskolai szintekre.[14]

A fenti megállapításokat továbbgondolva és alkalmazva, a következő kutatási kérdéseket vizsgáljuk meg:

Hogyan differenciálódik a szakválasztás az egyetemi képzésben a társadalmi származási háttér és nemzetiség szerint? Tetten érhető-e az a törekvés a szakválasztásban, hogy az alacsonyabb társadalmi származású fiatalok inkább a munkaerőpiacon könnyebben értékesíthető diplomák megszerzése felé orientálódnak, a nagyobb költséghatékonyság értelmében?

A szakválasztás motivációi a fiatalok továbbtanulási aspirációit fejezik ki. Kérdés, hogy a pályaválasztás során a fiatalok milyen mértékben támaszkodtak a szakma iránti érdeklődésre vagy a diploma munkaerőpiaci hasznosíthatóságára, arra, hogy az mennyire hatékonyan „váltható át" munkahelyi jövedelemre.

Vizsgáljuk továbbá, hogy milyen társadalmi háttér-meghatározói vannak a diák-munkavállalásnak és az egyetemi utáni munkavállalás helyének, és a diákok szakosodása, tudományterületi besorolása szerint megfigyelhetők-e eltérések.

[11] Scott 1996; Csata 2005: 83.
[12] Halsey–Heath–Ridge 1980.
[13] Shavit–Blossfeld 1993; Shavit és mtsai 2007.
[14] Mare 1980: 302–303; Csata 2005: 84.

További kérdésünk, hogy a megfogalmazott kérdések hogyan strukturálódnak nemzetiség és tannyelv szerint.

A kutatás módszertana, adatforrása

A kutatás a kolozsvári tudományegyetemek diákságára terjedt ki, így a Babeş–Bolyai Tudományegyetem és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári karának diáknépességére. A minta a diákok hozzávetőlegesen 10 százalékát tartalmazza, karok és nemzetiség szerint reprezentatív bontásban. A kutatás online adatfelvételt alkalmazott, az egyetemek belső nyilvántartásai és levelezőlistái alapján a diákokat elektronikus levélben kértük fel a kérdőív online kitöltésére, amely alapesetben átlagosan kb. tíz percet vett igénybe.[15]

Az adatfelvételre 2015 május–júniusában került sor. A minta 3732 diák válaszait tartalmazza, az elemzett, súlyozott reprezentatív minta 3237 esetből áll.

A diáknépesség szociodemográfiai sajátosságai és munkaerőpiaci helyzete

A szociológiai vizsgálatunk keretében a válaszadók mintegy háromnegyede alapképzésen, negyede pedig mesteri képzésen tanul, a magyar nemzetiségűek néhány százalékkal (22%) alacsonyabb arányban tanulnak tovább mesterin, mint a románok, legalábbis ugyanazon egyetem hallgatói populációján belül. A kolozsvári tudományegyetemeken mintegy kétharmados nőtöbbség van, és a diákok mintegy háromnegyede tanul alapképzésen, egynegyede mesterin.

A diákok kevesebb mint egyharmada (31,3 százalék) faluról származik (a kérdés szerint ott töltötte a gyermekkorát 6–7 éves koráig). A hallgatók nagyobb része (42,4%) kisvárosokból származik, a további több mint egynegyede (26,3%) megyeszékhelyekről *(1. táblázat)*. Összevetve településtípus szerint azzal, hogy a 19–24 éves korú népesség 41 százaléka falun élt 2011. évi népszámlálás szerint, így megállapítható, hogy a falusi fiatalok a kolozsvári egyetemekre 10 százalékkal kevesebben kerültek be, mint ahányan vannak a korosztályi népességen belül. Korábban, 2011-ben országos szinten a falusi környezetben élő fiatalok egyetemre jutási esélye még ennél is alacsonyabb volt: az egyetemi hallgatóknak csupán 16 százaléka származott faluról.[16]

---

[15] A kitöltés ösztönzésére kis értékű díjakat sorsoltunk ki a válaszadók között. A kutatást a BBTE Szociológia és Szociális Munkásképző Kar, a Mathias Corvinus Collegium és az MTA TK Kisebbségkutató Intézet kutatói végezték a Mathias Corvinus Collegium, a Share Cluj-Napoca/Kolozsvár Federation és a Quinnipiac University támogatásával.

[16] Veres 2015: 77.

1. táblázat

A diákok összetétele nemzetiség és a származási lakhely településtípusa szerint (%, N = 3157)

	Nemzetiség*		Összesen
	Román	Magyar	
Képzési szint			
Alapképzés	73,7%	77,3%	74,6%
Mesteri	26,1%	22,1%	25,1%
Doktori	0,2%	0,6%	0,3%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Nemek			
Férfi	33,7%	35,3%	34,1%
Nő	66,3%	64,7%	65,9%
Településtípus			
Falu/község	29,6%	36,2%	31,3%
Város	43,8%	38,3%	42,4%
Megyeszékhely	26,6%	25,5%	26,3%
Apa iskolázottsága			
Kevesebb, mint 8 osztály	0,8%	0,4%	0,7%
Általános iskola	4,1%	2,3%	3,6%
Szakiskola	24,7%	24,4%	24,6%
Középiskola, érettségi nélkül	6,4%	6,4%	6,4%
Középiskola érettségivel	32,3%	37,1%	33,5%
Felsőfokú	31,8%	29,4%	31,2%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

* Szignifikáns összefüggés áll fenn a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,05$ szinten.
Forrás: Online hallgatói vizsgálat, kolozsvári egyetemisták körében (BBTE – Szociológia Kar, MCC, MTA TK-KI, 2015, az összes táblázat forrása).

A származási lakhely településtípusa és a nemzetiség között szignifikáns összefüggés figyelhető meg, a magyar diákok nagyobb arányban származnak faluról (36,2 százalék, míg a román diákoknak csak 29,6 százaléka). Ennek magyarázatát strukturális hatásnak tudtuk be, azaz a kisebb regionális egyetemeken nagyobb választékban tanulhatnak tovább a román fiatalok, míg a magyar nyelvű kínálat szűkebb, több szakot csak Kolozsváron lehet tanulni magyarul, vagy sehol sem a műszaki szakok egy részénél. Ez a strukturális sajátosság nem új keletű, már egy 2006. évi hallgatói vizsgálatban is megfigyelhető volt.[17] Egy másik lehetséges magyarázat az országos képességvizsgákon elért eredményekhez kapcsolódik: tudjuk ugyanis, hogy a falusi iskolák teljesítménye elmarad a városi és megyeszékhelyi iskolákétól, de a magyarul tanuló falusi gyermekek lemaradása a városi iskolákban tanulókhoz képest kisebb, mint a románok esetében, így feltétezhető, hogy ezért is magasabb a falvakról származó magyar nemzetiségűek felsőoktatásban való részvétele a többségiekhez képest.[18]

[17] Veres 2007a, 2007b.
[18] Lásd még Veres–Papp 2015; Papp 2015.

A szülők iskolázottsága szerint amíg az össznépesség körében a felsőfokú végzettségűek aránya országos szinten 15 százalék körüli, addig az egyetemi hallgatók szüleinek 31–34 százaléka végzett egyetemet, és az anyák 39, az apák 33,5 százaléka érettségizett, tehát jelentős mértékben érvényesül az iskolai reprodukció jelensége *(1. táblázat)*. Az alacsony (elemi/általános) iskolázottságú szülőkkel rendelkező diákok aránya mindössze 3,6–4 százalék a vizsgálat szerint, miközben a romániai felnőtt népesség több mint 40 százaléka általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezik.[19] A nemzetiség szerinti eltérések is csak kis mértékűek.[20]

Az oktatás nyelvét vizsgálva kimutatható, hogy a hallgatók 70,7 százaléka románul, 17,3 százaléka magyar nyelven, további 3 százalék német és 9 százalék angol nyelven tanul az egyetemen. A magyar nemzetiségű diákok közül 68,5 százalék tanul magyarul, 24,5 százalék románul, míg angolul vagy németül további 7 százalék végzi tanulmányait *(1. ábra)*. A mintába mintegy 4 százalékkal nagyobb arányban kerültek be a román nyelven tanuló magyar nemzetiségű diákok, mivel a BBTE statisztikái szerint az ő arányuk a diákok körében évente 3-4 százalék körüli, ami közvetve a magyar diákok legfeljebb 20 százalékát jelentené. A minta kb. egy százaléka pedig a Sapientián tanul, ugyancsak magyarul, viszont ők a kolozsvári összdiáklétszám igen kis hányadát teszik ki.

1. ábra

A diákok eloszlása nemzetiség és oktatási nyelv szerint (%, N = 3235)**

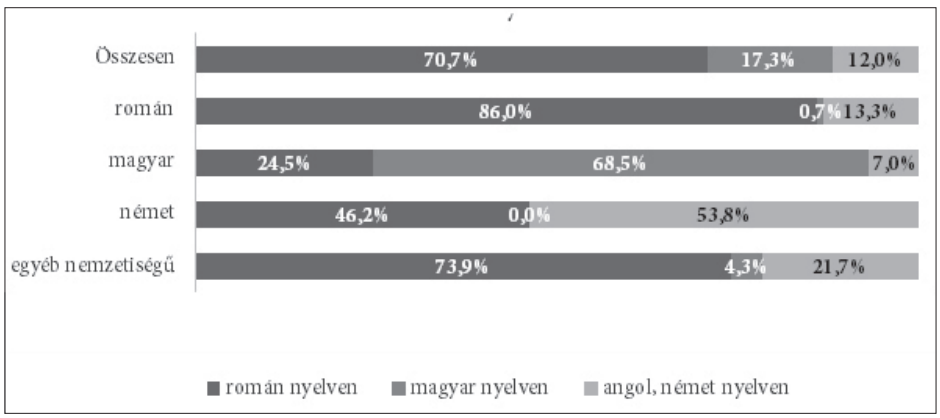

**Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,01$ szinten.

[19] Veres 2015: 73; INS 2013.

[20] Veres–Papp 2015.

A szülők társadalmi pozícióját a foglalkozási státusz mutatja a leginkább. Az apa foglalkozása alapján a diákok körében nagyobb arányban vannak képviselve a magasabb státuszú foglalkozási csoportok gyermekei, az össznépességi arányokhoz képest. A vezető beosztású szülővel rendelkező diákok aránya 9,8%, míg az aktív foglalkoztatott népességben 2011-ben ezek aránya 2,6 százalék, a magyarok körében még kevesebb, mindössze 2 százalék.[21] A vállalkozók és az önálló vállalkozók gyermekei is felülreprezentáltak, viszont az értelmiségi, a nem fizikai munkát végző dolgozók, valamint a fizikai munkások gyermekei viszonylag arányosan vannak képviselve a diákok körében az össznépességhez képest. Jelentősen alulreprezentáltak az önálló mezőgazdasági gazdálkodók, a munkanélküliek és más deprivált kategóriák gyermekei, e csoportok összességében a 40 év fölötti felnőtt lakosságnak jelentős részét teszik ki, a diákok szülei körében viszont alig vannak néhány százalékkal reprezentálva *(2. táblázat)*.

2. táblázat

A hallgatók eloszlása az apa foglalkozása és nemzetiség szerint (% N = 3156)

	Nemzetiség		Összesen
Apa foglalkozási státusza**	**Román**	**Magyar**	
Vezető	9,8%	9,8%	9,8%
Vállalkozó	4,0%	5,8%	4,4%
Értelmiségi foglalkozású	3,2%	6,9%	4,2%
Önálló (egyéni) vállalkozó	7,6%	8,0%	7,7%
Hivatalnok, irodai	8,0%	5,6%	7,4%
Nem fizikai dolgozó (ügynök, eladó)	14,7%	7,2%	12,8%
Munkás (fizikai)	21,8%	32,6%	24,5%
Önálló gazdálkodó	3,3%	6,1%	4,0%
Nyugdíjas	13,3%	8,3%	12,1%
Munkanélküli, htb. Egyéb	2,7%	3,0%	2,7%
Meghalt	0,1%	5,3%	1,3%
Nem válaszolt	11,6%	1,4%	9,1%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

**Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,01$ szinten.

A család anyagi helyzetének vizsgálatára a szülőktől kapott anyagi támogatás havi mértékét használtuk. A diákok válaszai alapján átlagosan havi 490,6 lejt kapnak a szülőktől, de a válaszok szórása jelentős mértékű (számszerűen 667 lej). Nagy eltérések vannak a diákok rendelkezésére álló pénzösszegek között: az egynegyedük 100 lejnél kevesebbet kap szüleitől, a hallgatók mintegy fele 400 lejnél kevesebbet, további egynegyedüket 400 és 700 lej közötti összeggel segítik, a diákok „felső" 25 százaléka 700 lejt vagy ennél többet kap havonta a családjától. Az is kimutatható, hogy a román diákok körében többen vannak, akik nagyobb ösz-

[21] Veres 2015: 120.

szeget kapnak a szüleiktől: a magyar diákok körében ezen összeg átlagértéke közel 450 lej, a román diákok körében viszont átlagban 507 lej *(3. táblázat)*.

3. táblázat

Szülőktől kapott havi pénzösszeg átlag, szórás, decilisek (RON), N = 3098

Nemzetiség	Esetek száma (n)	Átlag	Szórás
Román	2317	507,3**	730,7
Magyar	781	449,7**	516,3
Összesen	3098	490,6	667,8
Kvartilis értékek			
25%		100	
50%		400	
75%		700	

**Az eltérés szignifikáns a T-próba alapján, $p < 0,01$ szinten.

Láthattuk, hogy a diákok jelentős része kevés pénzt kap a szülőktől, ezért dolgoznia kell, hogy tanulmányait folytathassa. A kolozsvári diákok többsége egyetemi évei alatt dolgozik valamilyen formában, csupán a megkérdezettek kevesebb mint fele (47,8 százalékuk) nem dolgozik. Nemzetiség szerint eltérések figyelhetők meg: a román diákok nagyobb része (49,2%) nem dolgozott a diákévek alatt a magyar diákok 4,3 százalékához képest, mégis a részletes válaszok azt mutatják, hogy a román diákok több mint egynegyede főállásban dolgozik a magyarok 18,7 százalékához képest, és a magyar diákok közel egynegyede valójában alkalmi munkákkal egészíti ki a jövedelmét *(2. ábra)*.

2. ábra

Tanulmányaid mellett végzel-e munkát fizetés ellenében? Válaszok nemzetiség szerint (N = 3226)

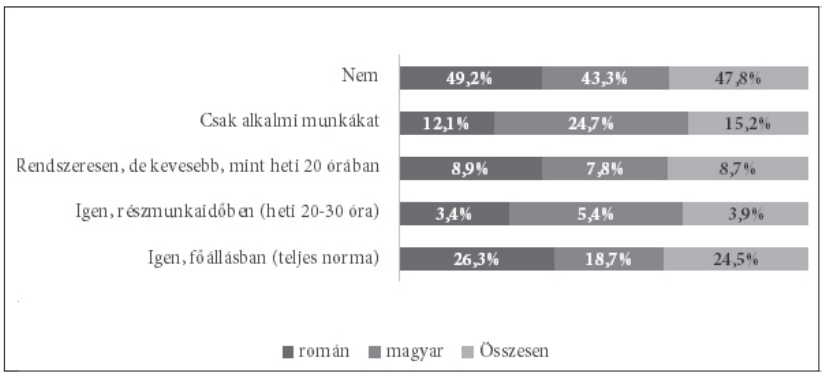

Jelentős eltérések vannak oktatási szint szerint. Míg az alapképzésen tanuló román diákoknak 17, a magyar diákoknak a 12 százaléka dolgozik főállásban, a mesterképzésen tanuló diákoknak már több mint fele (a magyarok 42,3%-a) dolgozik, a doktori képzésben részt vevőknek pedig 60%-a főállásban dolgozik (az esetszám miatt a magyar nemzetiségű doktoranduszok válaszai nem reprezentatívak, *4. táblázat*).

4. táblázat

A diákok munkavállalása képzési szint és tudományterületek, valamint nemzetiség szerint (N = 3015)

Nemzetiség		Tanulmányaid mellett végzel-e munkát fizetés ellenében?					Összesen
		Igen, főállásban (teljes norma)	Igen, részmunkaidőben (heti 20–30 óra)	Rendszeresen, de kevesebb, mint heti 20 órában	Csak alkalmi munkákat	Nem	
Milyen képzési szinten veszel most részt?							
Román	alapképzés (BA/BSc)	16,6%	3,1%	8,4%	13,9%	58,0%	100,0%
	mesterképzés (MA/MSc)	53,3%	4,1%	10,5%	7,2%	24,9%	100,0%
	doktori képzés (PhD)	60,0%	20,0%			20,0%	100,0%
	Összesen	26.3%	3,4%	8,9%	12,1%	49,3%	100,0%
Magyar	alapképzés (BS/BSc)	12,0%	5,3%	6,6%	26,4%	49,8%	100,0%
	mesterképzés (MA/MSc)	42,3%	5,1%	11,4%	18,9%	22,3%	100,0%
	doktori képzés (PhD)	*	*	*	*	*	*
	Összesen	18,7%	5,4%	7,7%	24,7%	43,4%	100,0%
	Tudományterület						
Román	Bölcsészettudomány (teológia, színház)	19,0%	4,5%	9,5%	13,4%	53,6%	100,0%
	Társadalomtudományok (jog, közgazdaság)	32,3%	3,3%	7,6%	11,1%	45,7%	100,0%
	Élő természettudományok (biológia, földrajz, környezet)	18,7%	2,2%	10,0%	14,5%	54,6%	100,0%
	Egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia)	21,2%	2,9%	12,9%	10,4%	52,5%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	19,6%	3,6%	8,9%	19,6%	48,2%	100,0%
	Összesen	26,4%	3,3%	8,9%	12,1%	49,3%	100,0%
Magyar	Bölcsészettudomány (teológia, színház)	20,5%	11,5%	6,6%	18,0%	43,4%	100,0%
	Társadalomtudományok (jog, közgazdaság)	22,2%	3,5%	7,7%	22,9%	43,7%	100,0%
	Élő természettudományok (biológia, földrajz, környezet	14,9%	6,2%	7,5%	32,3%	39,1%	100,0%
	Egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia)	14,0%	2,6%	7,9%	21,1%	54,4%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	15,4%	6,2%	10,8%	30,8%	36,9%	100,0%
	Összesen	18.5%	5,5%	7,8%	24,5%	43,7%	100,0%

* A túl kis esetszám miatt ezekben a cellákban nem számoltunk százalékot.

A diákok munkavállalását megvizsgáltuk különböző társadalmi háttérváltozók és nemzetiség szerint, három változó együttes eloszlásával. Minden esetben szignifikáns összefüggéseket találtunk, a nemzetiségeken belüli összefüggések esetében is a legtöbb esetben. A fiúk nagyobb arányban dolgoznak, mint a lányok, és a megyeszékhelyről származók nagyobb arányban dolgoznak főállásban, mint a kisvárosból, és még inkább, mint a faluról származók. Az általános iskolával rendelkező szülők gyermekei nagy arányban dolgoznak, viszont a szakmunkásképzőt, középiskolát vagy egyetemet végzett szülők gyermekei között nincsenek jelentős különbségek, különösen a román fiatalok körében, a magyarok esetében megfigyelhető szignifikáns eltérés abban, hogy az egyetemet végzett szülők gyermekei kisebb arányban dolgoznak, néhány százalékkal, mint a többi kategóriák gyermekei. Az apa foglalkozása szerint a magyar diákok körében egyértelműen követhető, hogy az alacsonyabb státuszú és jövedelmű kategóriák (fizikai, háztartásbeli, nyugdíjas, egyéb) gyermekei nagyobb arányban dolgoznak, mint a vezetők és a vállalkozók gyermekei.[22] A kolozsvári diákok igen nagy mértékben mobilisak, 77 százalékuk járt már külföldön az elmúlt öt évben, de ezen belül a magyar diákok még nagyobb arányban, 93,8 százalékban mondták, hogy jártak már külföldön, nagyobb részük rövid szakmai úton járt, és kevesebb mint egytizedük dolgozott külföldön (*5. táblázat*).

5. táblázat

Az elmúlt öt évben külföldön járt diákok aránya, az utazás célja szerint, nemzetiségenként (N = 3238)

		Nemzetiség		Összesen
		Román	Magyar	
*Az elmúlt öt évben voltál-e külföldön?**				
	Igen	72,3%	93,8%	77,5%
	Nem	27,7%	6,2%	22,5%
Milyen célból volt külföldön?[1]				
	Tanulás*	9,2%	22,9%	12,5%
	Munkavégzés	9,3%	9,3%	9,3%
	Turistaként	11,1%	13,6%	11,7%
	Rövid szakmai út	49,4%	65,6%	53,4%
	Családi látogatás*	11,7%	18,9%	13,5%
	Egyéb*	17,3%	27,6%	19,9%

*Szignifikáns különbségek Khi-négyzet próba alapján ($p < 0,01$)
Megjegyzés: Több választ adhattak, ezért a végösszeg nem 100%.

[22] A válaszok túlzott szóródásának elkerülésére a foglalkozási kategóriákat összevontuk, ezért az értelmiségi foglalkozásúak heterogén kategóriája „gyengítette" a vezetők helyzetét a táblázatban. A vezetők gyermekei kisebb arányban dolgoznak főállásban más kategóriákhoz képest. Lásd *1. melléklet*.

A szakválasztás és a társadalmi háttér összefüggései

A különböző szakokat csoportosítottuk nagy tudományterületek szerint, és megvizsgáltuk a diákok társadalmi hátterét eszerint, majd részletesebben, szűk tudományterületek, karok szerint is. Az egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia) területén a nemi összetétel kiegyensúlyozott, a diákoknak mintegy fele-fele férfi, illetve nő, a többi tudományterületeken pedig nőtöbbség uralkodik, bár eltérő mértékben. Legnagyobb arányban a társadalomtudományok területén (beleértve a közgazdaságtant és a jogot) tanulnak lányok. A származási településtípus szerint nincsenek markáns különbségek, csupán azt figyeltük meg, hogy a bölcsészettudományok és a teológia területén többen tanulnak a faluról származók (35 százalék körül), míg a diákok között ez átlagosan 31 százalék, de figyelembe kell venni, hogy a faluról származó magyar diákok aránya a mintában magasabb, mint a románok körében *(6. táblázat)*.

6. táblázat

A hallgatók eloszlása tudományterületek, nemek, származás településtípusa és nemzetiség szerint (%)

Nemzetiség		Tudományterület, ahol tanul					Összesen
		Bölcsészettudományok (teológia, színház)	Társadalomtudományok (jog, közgazdaság)	Élő természettudományok (biológia, földrajz, környezet)	Egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia)	Egyéb (vegyes)	
Nemek (N = 2953)							
Román	Férfi	41,3%	26,8%	36,8%	50,9%	46,4%	34,1%
	Nő	58,7%	73,2%	63,2%	49,1%	53,6%	65,9%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Magyar	Férfi	24,4%	26,1%	45,0%	53,4%	49,2%	36,1%
	Nő	75,6%	73,9%	55,0%	46,6%	50,8%	63,9%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Összesen	Férfi	36,9%	26,7%	39,4%	51,7%	47,9%	34,6%
	Nő	63,1%	73,3%	60,6%	48,3%	52,1%	65,4%
	Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Településtípus (N = 2955)							
Román	Falu/község	35,5%	30,4%	25,8%	24,2%	26,8%	29,6%
	Város	41,3%	42,9%	47,0%	44,6%	50,0%	43,7%
	Megye-székhely	23,1%	26,8%	27,2%	31,2%	23,2%	26,7%
	Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Magyar	Falu/község	36,1%	35,6%	37,9%	34,2%	39,4%	36,3%
	Város	39,3%	41,2%	37,9%	36,8%	25,8%	38,1%
	Megye-székhely	24,6%	23,2%	24,2%	29,1%	34,8%	25,6%
	Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Összes	Falu/község	35,7%	31,4%	29,6%	27,2%	33,6%	31,3%
	Város	40,8%	42,5%	44,1%	42,2%	36,9%	42,3%
	Megye-székhely	23,5%	26,1%	26,3%	30,6%	29,5%	26,4%
	Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Az egyetemi szakok és karok szerint vizsgálva kiderült, hogy nagyobb mértékben elsősorban a teológiai szakokra iratkoznak be a faluról származók. Lényegesek az eltérések nemzetiség szerint: a faluról származó románok kisebb arányban tanulnak kémián, vegyészmérnökin vagy színház szakon. A magyarok körében kevésbé markánsak a különbségek a településtípus szerint, a fizika, közgazdaságtudományok és az üzletkötői kar szakjain a diákok kissé átlag fölötti arányban származnak városból, illetve megyeszékhelyről.

A diákok anyagi helyzetét és a választott szak összefüggését a szülőktől kapott pénzösszeg volumenével mértük. A nagy tudományterületek szerint vizsgálva kisebb eltéréseket figyelhetünk meg. A legtöbb pénzt az élő természettudományok területén tanulók kaptak a szülőktől, 544 lejt, és a szórás is itt a legnagyobb, 967 lej. A társadalomtudományok területén a teljes átlaghoz közeli 485 lejjel rendelkeznek átlagosan, máshol ez alacsonyabb *(3. ábra)*. Szűkebb, szakok szerinti besorolásban, a jog, a sport és a környezettudományok területén van a legnagyobb összegű szülői támogatás (kb. 700 lej), ezt követik a kémia, a politikatudomány és a kommunikáció és az üzletkötői szakon tanulók 500 lej körüli összeggel, a többi szakok diákjai általában az átlagos 490 lej alatti összegeket kapnak a szülőktől.

3. ábra

Szülőktől kapott összeg átlag és szórásértékei (RON) tudományterületek szerint (N = 2970)

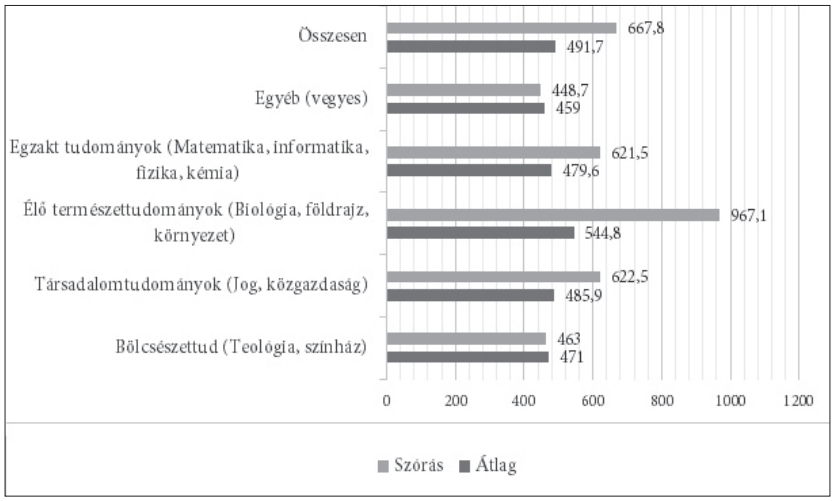

A szakválasztás motivációs és társadalmi háttere

A diákoktól megkérdeztük, „Miért ezt a szakot választottad elsősorban?", illetve másodsorban. A válaszok többfélék lehettek: a szakmai érdeklődés, az elhelyezkedés, a diploma munkaerőpiaci értéke, a jó hírnév vagy valaki ajánlása. A szakválasztás

motivációit részletesen ismertettük egy korábbi írásban,[23] most erre röviden térünk ki, és inkább a válaszok társadalmi beágyazottságát, összefüggéseit vizsgáljuk. Az első és legfontosabb tényező az előzetes szakmai érdeklődés, a válaszadók több mint fele ezt jelölte meg, ám jelentősek az eltérések nemzetiség szerint. A román diákoknak 46,9 százaléka mondta, hogy mindig is érdekelte a szakterület, ahol tanul, a magyar diákoknak nagyobb hányada, kétharmada (66,8%) válaszolta ezt. Ezután következett a diploma értéke és munkaerőpiaci hasznosíthatósága (12 százalékkal). A szakválasztás motivációi nemenként nem mutatnak jelentős eltéréseket. A származási hely szerint láthatunk szignifikáns, de gyenge összefüggést, mindkét nemzetiség esetében. A román, faluról származó fiatalok esetében a diploma munkaerőpiaci értéke és az, hogy könnyen lehet vele munkát találni nagyobb arányban fordul elő (1,7% + 17,7%), mint a megyeszékhelyről jövők esetében, ám azon motiváció szerint, hogy mindig is érdekelte a szakterület, nem láthatunk különösebb eltéréseket településtípus szerint egyik nemzetiség esetében sem *(7. táblázat)*.

7. táblázat

Miért ezt a szakot választottad elsősorban?
Válaszok a származás településtípusa és nemzetiség szerint (%, N = 3159)

Nemzetiség*/	**Román**			**Összesen**	**Magyar**			**Összesen**
Településtípus	**Milyen jellegű településen éltél?***				**Milyen jellegű településen éltél?***			
Motivációk	**Falu/ Község**	**Város**	**Megyeszékhely**		**Falu/ Község**	**Város**	**Megyeszékhely**	
Nagyon sok jót hallottam róla	13,7%	15,4%	12,4%	14,1%	5,2%	7,6%	6,9%	6,5%
Mindig is érdekelt ez a szakterület	48,1%	46,2%	46,7%	46,9%	68,8%	65,3%	65,5%	66,6%
A diploma munkaerőpiaci értéke miatt	1,1%	1,3%	1,1%	1,2%	4,9%	5,0%	3,9%	4,7%
A kedvező tandíjak miatt	2,9%	4,3%	4,3%	3,8%	1,7%	1,0%	1,5%	1,4%
Diploma után könnyen fogok munkát találni	17,7%	16,9%	13,0%	16,1%	6,6%	7,3%	8,4%	7,3%
Barátok, szülők javasolták	0,6%	1,0%	1,7%	1,1%	2,8%	4,3%	5,0%	3,9%
Tanárok ajánlották	1,9%	1,0%	1,7%	1,4%	2,1%	1,7%	2,0%	1,9%
Véletlenül kerültem ide	5,1%	3,5%	4,6%	4,3%	4,5%	4,0%	3,0%	3,9%
Egyéb okból	4,9%	6,4%	7,6%	6,3%	3,1%	2,9%	2,5%	2,9%
Nem válaszolt	3,9%	4,3%	6,8%	4,8%	0,3%	1,0%	1,5%	0,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

*Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,05$ szinten.

A diákok szüleinek iskolázottsága szerint mérhető egy gyenge összefüggés a szakválasztási motivációkkal: az általános iskolát végzett szülőkkel rendelkező diákok körében néhány százalékkal többen jelölték a diploma értékét és munkaerőpiaci hasznosíthatóságát. Az összefüggés azért is tekinthető gyengének,

[23] Veres–Papp 2015.

mert az iskolázottsági „lejtő” nem körvonalazódik egyértelműen, azaz a szakközépiskolát végzett szülők gyermekei jelölték a legnagyobb arányban a szakmai érdeklődést motivációul, és nem az egyetemet végzettek gyermekei, a magyar diákok esetében pedig az összefüggés alig mutatható ki *(8. táblázat)*.

8. táblázat
Miért ezt a szakot választottad elsősorban?
Válaszok az apa iskolázottsága és nemzetiség szerint (%, N = 3159)

Nemzetiség		Miért ezt a szakot választottad elsősorban?				Összes
		Nagyon sok jót hallottam róla.	Mindig is érdekelt ez a szakterület.	Diploma értéke, könnyen lehet munkát kapni.	Egyéb (tandíj, ajánlott, véletlenül)	
Román**	Általános iskola	13,9%	39,1%	17,4%	29,6%	100,0%
	Szakiskola, érettségi nélkül	13,7%	50,7%	18,8%	16,8%	100,0%
	Középiskola, érettségi	14,9%	45,2%	17,7%	22,1%	100,0%
	Felsőfokú	13,6%	46,1%	15,4%	24,9%	100,0%
	Összesen	14,1%	46,9%	17,3%	21,7%	100,0%
Magyar	Általános iskola	9,1%	63,6%	13,6%	13,6%	100,0%
	Szakiskola, érettségi nélkül	7,4%	68,0%	13,9%	10,7%	100,0%
	Középiskola, érettségi	5,1%	68,0%	10,9%	16,0%	100,0%
	Felsőfokú	7,7%	64,1%	11,1%	17,1%	100,0%
	Összesen	6,7%	66,8%	12,0%	14,6%	100,0%
Összes**	Általános iskola	13,1%	43,1%	16,8%	27,0%	100,0%
	Szakiskola, érettségi nélkül	12,1%	55,0%	17,6%	15,3%	100,0%
	Középiskola, érettségi	12,2%	51,6%	15,8%	20,4%	100,0%
	Felsőfokú	12,2%	50,4%	14,4%	23,0%	100,0%
	Összesen	12,2%	51,9%	15,9%	19,9%	100,0%

**Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,01$ szinten.

Az anya iskolázottsága szerint, bár a magyarok esetében is kimutatható az összefüggés, hogy az általános iskolát végzett szülők gyermekei 50, míg a teljes minta 66,9 százalékban választotta a szakot, mert „mindig is érdekelte a szakterület”, az összmintán nem szignifikáns az összefüggés.[24] Hasonlóképpen, gyengén, de megfigyelhető, hogy az alacsony iskolázottságú szülők gyerekei célirányosabban választanak szakot, előtérbe helyezve a diploma munkaerőpiaci hasznosíthatóságát. Általában többen választották ezt a motivációt azok a diákok, akiknek a szülei általános iskolát vagy szakiskolát végeztek, mint a felsőfokú végzettségűek gyerekei, ami a kulturálistőke-elmélet alapján, az ifjúság osztályspecifikus reprodukciójának elméletével magyarázható.[25] Másrészt, az összefüggések gyengesége magyarázható azzal is, hogy az egyetemi szintre való bekerüléskor már gyengül

[24] Veres–Papp 2015: 46–47.
[25] Zinnecker 1993: 5–28.

a társadalmi háttér hatása, mivel az a korábbi iskolai szintek szelekciójánál játszik nagyobb szerepet.[26] Így körvonalazható, hogy míg az értelmiségi foglalkozású szülők gyermekeinek 7,6 százaléka említette a „diploma értéke, könnyen lehet munkát kapni" motivációt, addig a teljes mintában ennek aránya 16 százalék. Ezzel szemben a vállalkozók, nyugdíjas és fizikai munkás származású diákok körében esetenként még ennél is magasabb. Erősebben kirajzolódik az összefüggés a románok, és gyengébben a magyar diákok körében, ahol épp a munkás származású diákok átlag alatt, a vállalkozók és az önállók viszont messze átlag fölött jelölték meg a diploma értékét motivációként *(2. melléklet)*.

A diákok két motivációt jelöltek meg, fontossági sorrendben. A másodlagos motivációkat elemezve látható, hogy mindkét nemzetiség esetében a diploma munkaerőpiaci értéke és a diploma utáni könnyű elhelyezkedés együttesen a leggyakrabban említett másodlagos motiváció, amelyet az adott egyetemi képzés reputációja követ („nagyon sok jót hallottam róla"). Egyébként a többi válasz eloszlik a lehetőségek között *(4. ábra)*.

4. ábra

Miért ezt a szakot választottad másodsorban?
Válaszok nemek és nemzetiség szerint (N = 3157)

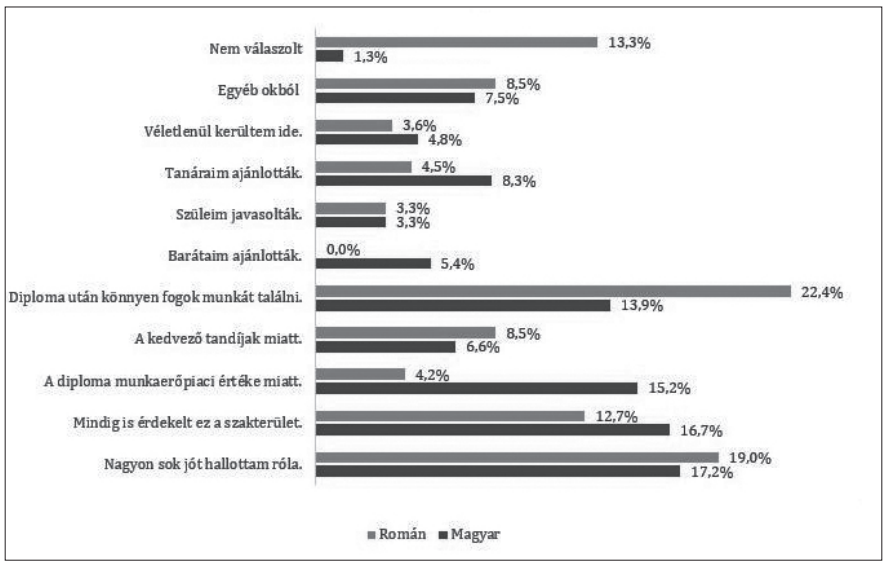

**Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,01$ (*$p < 0,05$) szinten.

Szakonként elemeztük, hogy a diákok milyen motivációval iratkoztak be az egyetem különböző szakjaira. Tudományterületek szerint elsősorban a bölcsészettudományok és az élő természettudományok területén tanuló diákok említették nagyobb arányban, 60% körül, hogy őket mindig is érdekelte ez a szakterület, míg

[26] Mare 1980: 302–303.

a társadalomtudományok képviselőinél a legalacsonyabb, 45 százalékos ez a motiváció, az egzakt tudományokon tanulók 52 és egyéb területeken 62 százalékban jelölték meg, hogy mindig is érdekelte őket a szakterület. Nemzetiségi hovatartozás alapján megfigyelhető, hogy a románokhoz képest a magyarok egészen eltérően viselkednek. Az élő természettudományokon tanulók kiemelkedően magas arányban válaszolták azt, hogy mindig is érdekelte őket (76 százalék), a többi szakterületeken ez a motivációs válasz egyaránt 62-65 százalék körül mozgott *(9. táblázat)*.

9. táblázat

Miért ezt a szakot választottad elsősorban?
Válaszok tudományterületek és nemzetiség szerint (N = 3160)

		Miért ezt a szakot választottad elsősorban?				Összes
		Nagyon sok jót hallottam róla	Mindig is érdekelt ez a szakterület	Diploma értéke/ könnyen lehet munkát kapni	Egyéb (tandíjak, ajánlották, véletlenül)	
Román**	Bölcsészettudomány (+ teológia, színház)	13,0%	60,7%	8,4%	17,9%	100,0%
	Társadalomtudományok (+ jog, közgazdaság)	15,0%	41,7%	19,8%	23,5%	100,0%
	Élő természettudományok (biológia, földrajz, környezet)	12,0%	50,1%	18,3%	19,5%	100,0%
	Egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia)	12,3%	48,3%	20,4%	19,0%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	14,3%	55,4%	10,7%	19,6%	100,0%
	Összesen	13,9%	47,1%	17,6%	21,4%	100,0%
Magyar**	Bölcsészettudományok	7,3%	65,3%	7,3%	20,2%	100,0%
	Társadalomtudományok	7,4%	63,3%	16,3%	13,1%	100,0%
	Élő természettudományok	4,4%	76,7%	3,1%	15,7%	100,0%
	Egzakt tudományok	6,0%	62,1%	20,7%	11,2%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	3,0%	68,2%	13,6%	15,2%	100,0%
	Összesen	6,1%	66,7%	12,4%	14,7%	100,0%
Teljes minta**	Bölcsészettudományok	11,5%	61,9%	8,1%	18,5%	100,0%
	Társadalomtudományok	13,5%	45,8%	19,1%	21,5%	100,0%
	Élő természettudományok	9,6%	58,5%	13,6%	18,3%	100,0%
	Egzakt tudományok	10,4%	52,5%	20,5%	16,6%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	8,2%	62,3%	12,3%	17,2%	100,0%
	Összesen	11,9%	52,1%	16,3%	19,7%	100,0%

**Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,01$ (*$p < 0,05$) szinten.

Szakok és karok szerint a szakválasztási motivációk nagy eltéréseket mutatnak. A román nemzetiségű válaszadók jóval átlag fölötti (60–70 százalékos) arányban mondták, hogy mindig is érdekelte a szakterület, ez tapasztalható a színház, szociológia, pszichológia, kémia, biológia és bölcsészettudományi szakokon. A legtöbb szakterületen (fizika, földrajz, jog, politika- és kommunikációtudomány, történelem és filozófia) az átlaghoz hasonlóan, 46 százalékos arányban válaszolták, hogy mindig is érdekelte őket a szakterület, míg néhány további szakon (környezettudomány,

közgazdaságtan) átlag alatt jelölték meg a szakmai érdeklődést, viszont annál többen, mintegy 31 százalékban a diploma értékét, valamint 26,8 százalék azt válaszolta, hogy azért választotta ezt a szakot, mert könnyen lehet vele munkát találni.[27]

Egyetem utáni munkavállalási tervek

Az egyetemi tanulmányok befejezése utáni munkavállalási terveit vizsgálva megkérdeztük, hogy látják, a jelenlegi körülmények mellett, közvetlenül az egyetemi tanulmányok befejezése után hol találnak munkát. A diákok 60 százalékos többsége Kolozsvárt jelölte meg, 20 százaléka más romániai várost, 13 százalékuk külföldön látja valószínűnek a munkavállalás helyszíneként, és 5,9 százalékuk nem hiszi, hogy talál munkát. Nemzetiségek szerint szignifikáns eltéréseket találtunk. A magyar diákok közül jóval kevesebben, 46,8 százalékuk gondolja, hogy Kolozsváron fog dolgozni az egyetem után, és 30 százalékuk egy más városban dolgozna Romániában, és a román diákokhoz képest többen, 17,7 százalékuk gondolja, hogy külföldön fog dolgozni. A válaszokat összevetettük azzal a kérdéssel, hogy „Ha lehetőséged lenne választani, hol szeretnél leginkább az egyetem után dolgozni?". A válaszok abban különböznek az előbbitől, hogy még nagyobb mértékben jelenik meg a külföldön történő munkavállalás vágya, a diákok 28 százaléka jelölte meg ezt, a magyar diákoknak meg 30 százaléka *(10. táblázat)*.

10. táblázat

Mit gondolsz, a jelenlegi körülmények mellett, közvetlenül az egyetemi tanulmányaid befejezése után hol fogsz munkát találni?
Ha lehetőséged lenne választani, hol szeretnél leginkább az egyetem után dolgozni? (N = 3238)

	Nemzetiség		Összesen
	Román	Magyar	
*Mit gondolsz, a jelenlegi körülmények mellett, közvetlenül az egyetemi tanulmányaid befejezése után hol fogsz munkát találni?***			
Egy más városban, Romániában	17,3%	30,4%	20,5%
Itt, Kolozsváron	65,1%	46,8%	60,6%
Külföldön	11,5%	17,7%	13,0%
Nem hiszem, hogy találok munkát	6,1%	5,2%	5,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
*Ha lehetőséged lenne választani, hol szeretnél leginkább az egyetem után dolgozni?***			
Egy más városban, településen Romániában	15,1%	29,0%	17,4%
Itt, Kolozsváron	56,8%	40,0%	52,7%
Külföldön	27,6%	30,6%	28,3%
Sehol	0,5%	0,4%	0,5%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

** $p < 0,01$ szinten szignifikáns összefüggés.

[27] Lásd még Veres–Papp 2015: 53.

A munkavállalás helyszínét illető vágyak és tervek összefüggését a szakválasztással vizsgálva, megfigyelhetjük, hogy a mesteri és doktori szinten tanulók nagyobb arányban szeretnének Kolozsváron maradni, mint az alapképzésen tanulók. Különösen hangsúlyos az eltérés a magyar diákok esetében, akik közül a mesterisek 50, az alapképzésen tanulóknak viszont „csak" 36 százaléka akar Kolozsváron maradni, viszont 33 százalékuk szeretne külföldön dolgozni, a mesterisek 21,8 százalékához képest. Szakok szerint megfigyelhetjük, hogy az egzakt tudományok szakjain tanulók szeretnének legnagyobb arányban Kolozsváron maradni, itt feltehetően közrejátszik az a tény, hogy a város egy fontos IT-centrum, ahol viszonylag sokan elhelyezkedhetnek, különösen az informatika, technológiai fizika területén, de az ipari kémia területén is *(11. táblázat)*. Társadalmi háttér szerint a településtípus és a szülők iskolázottsága, foglalkozási státusza játszik szerepet a munkahely telephelyének megválasztásában. Alapvetően a nagyvárosi, magasabb iskolázottságú és magasabb társadalmi státuszú (vezető, vállalkozó) szülők gyermekei nagyobb arányban szeretnének külföldön dolgozni, és a magyarok esetében, Kolozsváron maradni, mint a kisebb településekről származók, illetve az alacsonyabb iskolázottságú szülők gyermekei.

A rövid távú kivándorlási szándékokra rákérdezve még magasabb kivándorlási arányt mértünk, azzal a kérdéssel, hogy „az elkövetkező két évben tervezed-e, hogy ideiglenesen külföldre menj tanulás (min. 2 hét) vagy munkavégzés (min. 1 hónap) céljából?" A román diákok 65, a magyarok 72 százaléka szeretne az elkövetkező két évben külföldön tanulni vagy dolgozni *(12. táblázat)*. Arra is rákérdeztünk, hogy hol, melyik országba szeretnének elmenni az elkövetkező két évben. Bár a válaszok nagymértékben szóródnak, a leggyakrabban adott válaszok mindkét nemzetiség esetében az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Németország. A magyarok esetében még kiemelkedik Magyarország is 7 százalékkal *(3. melléklet)*.

11. táblázat

Ha lehetőséged lenne választani, hol szeretnél leginkább az egyetem után dolgozni? Válaszok képzési szint és tudományterület szerint, nemzetiségenként (N = 3026)

Nemzetiség		Ha lehetőséged lenne választani, hol szeretnél leginkább az egyetem után dolgozni?				
		Egy más településen, Romániában	Itt, Kolozsváron	Külföldön	Sehol	Összesen
Milyen képzési szinten veszel most részt?						
Román	Alapképzés (BA/BSc)	15,7%	55,1%	28,5%	0,6%	100,0%
	Mesterképzés (MA/MSc)	12,9%	61,3%	25,1%	0,6%	100,0%
	Doktori képzés (PhD)		80,0%	20,0%		100,0%
	Összesen	15,0%	56,8%	27,6%	0,6%	100,0%
Magyar	Alapképzés (BA/BSc)	29,5%	36,7%	33,3%	0,5%	100,0%
	Mesterképzés (MA/MSc)	28,1%	50,0%	21,8%		100,0%
	Doktori képzés (PhD)	20,0%	80,0%			100,0%
	Összesen	29,3%	39,9%	30,6%	0,4%	100,0%
Szak/tudományterület, ahol tanul						
Román	Bölcsészettudomány (teológia, színház)	17,2%	51,4%	30,8%	0,6%	100,0%
	Társadalomtudományok (jog, közgazdaság)	15,7%	57,8%	26,0%	0,6%	100,0%
	Élő természettudományok (biológia, földrajz, környezet)	15,4%	55,0%	29,6%		100,0%
	Egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia)	6,5%	64,7%	28,4%	0,4%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	25,4%	45,8%	27,1%	1,7%	100,0%
	Összesen	15,0%	56,9%	27,6%	0,5%	100,0%
Magyar	Bölcsészettudomány (teológia, színház)	38,5%	35,2%	26,2%		100,0%
	Társadalomtudományok (jog, közgazdaság)	23,2%	43,2%	31,9%	0,7%	100,0%
	Élő természettudományok (biológia, földrajz, környezet)	39,4%	29,4%	31,3%		100,0%
	Egzakt tudományok (matematika, informatika, fizika, kémia)	23,1%	47,0%	29,1%	0,9%	100,0%
	Egyéb (vegyes)	19,7%	43,9%	34,8%	1,5%	100,0%
	Összesen	29,2%	39,6%	30,7%	0,5%	100,0%

12. táblázat

Az elkövetkező két évben tervezed-e, hogy ideiglenesen külföldre menj tanulás (min. 2 hét) vagy munkavégzés (min. 1 hónap) céljából? (N = 3237)

	Nemzetiség		Összesen
	Román	Magyar	
Igen	65,4%	72,1%	67,0%
Nem	34,6%	27,9%	33,0%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

A szakválasztás, munkavállalás és kivándorlási tervek többváltozós modellje

A szakválasztás motivációinak vizsgálatát többváltozós módszerekkel is próbáltuk értelmezni, annak megválaszolására, hogy a szakmai érdeklődés, illetve a diploma értéke és munkaerőpiaci hasznosíthatósága mint motiváció mennyire magyarázható a diákok társadalmi hátterével, erőforrásaival. A logisztikus regresszió módszerével egy korábbi elemzésben próbálkoztunk, ahol a függő változó a szakválasztás, azon belül külön vizsgáltuk, hogy a szakmai érdeklődést választotta, majd külön modellben, ha a diploma értékét, gyors munkahelyi konverzióját választotta, viszont a logisztikus regressziós modell magyarázó ereje túl alacsony volt, 10% alatti csupán (Cox & Snell R = 0,34, Nagelkerke R = 0,05). A nagyobb szakmai érdeklődést válaszolók esetében a külföldi tapasztalat, illetve ha mesteri képzésben tanult, a nemek közül a férfi volt jelentősebb a magyarázó koefficiensek közül, az apa érettségi szintű iskolázottsága pedig fordítottan hatott.[28]

A továbbiakban egy olyan többváltozós modellt hoztunk létre, a többdimenziós skálázás Alscal módszerével,[29] amelyben a szakválasztási motivációkat a társadalmi háttér és angoltudás mellett a diák-munkavállalás (főállásban, részmunkaidőben külön), a külföldi munkavállalási szándékok és a végleges kitelepedés tervezésének változóival egészítettük ki. A szakválasztási motivációk közül a két legjelentősebb került a modellbe, a szakmai érdeklődés és a diploma értéke és munkaerőpiaci hasznosíthatósága, mint szakválasztási motiváció, dummy változóként.

A társadalmi háttérváltozók, anyagi és kulturális erőforrások közül a következők voltak a modellben (dummy változóként): nem, településtípus (külön megyeszékhely, más város, falu), szülők iskolázottsága (egyetem, érettségi külön), az apa foglalkozása (vezető, vállalkozó-e külön), szülőktől kapott havi pénzösszeg lejben és az angol nyelvismeret. Ezek mellé tettük be, hogy dolgozik-e főállásban, illetve részmunkaidőben, járt-e már külföldön, a külföldi munkavállalást és a végleges külföldre való kitelepedési szándékot.

Az Alscal-módszerrel megnéztük, hogy ezek a változók mennyire kerülnek közel a szakválasztásban az érdeklődéshez vagy a diploma fontosságához/értékesíthetőségéhez, nemzetiség szerint. Külön modelleket készítettünk a két fő nemzetiségre, a románra és a magyarra. Az Alscal módszer lefuttatásával az eljárás a következő átlagos Stress-értekkel hozta létre a modelleket a diákok két nemzetiségi csoportjára *(13. táblázat)*.

Amíg a szakválasztást magyarázó MDS-modellek alapszerkezete nemzetiségenként a diákmunka és a kivándorlási szándékok nélkül hasonló volt,[30] ez utóbbi változócsoport bevonásával két, viszonylag eltérő szerkezetű MDS-modellt kaptunk, legalábbis a szakválasztási motivációkkal összefüggésben.

[28] Veres–Papp 2015: 54.
[29] Székelyi–Barna 2002: 357–358.
[30] Veres–Papp 2015: 55.

13. táblázat
A többdimenziós Alscal-skála indikátorai (Stress-érték, RSQ)

Modellek	Értékek
Nemzetiség: román	Stress = .10195[31] RSQ = .97092
Nemzetiség: magyar	Stress = .09188 RSQ = .96859

Megjegyzés: az eljárás 4–5 iteráció után leállt, mind a két esetben.

A modellekben az első dimenzió inkább a társadalmi státus, gazdasági tőke volumenét tükrözi, a függőleges tengely pedig inkább az iskolázottságot, a kulturális tőkét, összefonódva a településtípussal, mivel a nagyvárosokban (megyeszékhelyeken) jóval magasabb az értelmiségiek aránya, mint falun, s ezáltal valamiféle térbeli, településtípus szerinti strukturálódást mutat.[32]

A román nemzetiségű diákok modelljét vizsgálva, akik érdeklődésből választották a szakot, nem körvonalazódik szoros együttjárás a háttérváltozókkal, viszont a legközelebb azok esnek az érdeklődés alapú szakválasztáshoz, akik faluról származnak, illetve apjuk fizikai munkás foglalkozású, és inkább alapképzésre járnak. A diploma értéke és munkaerőpiaci hasznosíthatósága mint szakválasztási motiváció mindkét nemzetiségnél a vízszintes tengelyhez közel helyezkedik el, és olyan társadalmi háttérváltozók állnak közel hozzá, mint az apa vállalkozói vagy vezető státusza, a szülőktől kapott pénz volumene, a külföldi munkavállalás vagy a végleges kivándorlás tervezése, valamint a főállásban való munkavégzés *(5. ábra)*.

A magyar nemzetiségű diákok modelljében a szak iránti érdeklődés mint szakválasztási motiváció sokkal lejjebb helyezkedik el, mint a román modellben, de alapvetően ugyanabban a bal felső mezőben maradt, és egy háttérváltozó sem került különösen közel hozzá, leszámítva az alapképzést, valamint az angoltudást. A diploma értéke, a diplomaszerzési motiváció, mint láttuk, a románokhoz hasonló helyen, magas társadalmi származást kifejező változókörnyezetben található *(6. ábra)*.

A két nemzetiség modellje között nincs nagy eltérés, alapvetően csak azt mutathatjuk ki, hogy a szakirányú érdeklődésből, nem pragmatikusan a diploma értékére koncentrálva szakot választó magyar diákok sokkal szélesebb társadalmi környezetből rekrutálódnak, ez a román diákok körében jobban kapcsolódik a társadalmi háttérhez: a szerényebb származásúak kevésbé pragmatikusan választanak szakot, mint diáktársaik, ami alighanem a jövőbeli társadalmi felemelkedésben is szerepet játszhat, és tovább élteti a máris létező strukturális egyenlőtlenséget az erdélyi társadalomszerkezetben.

[31] Az érték a modell érvényességének a határán van (0,10 küszöbértékkel) a román diákok esetében, azonban más beállításokkal, ahol kisebb Stress-értéket kapnánk, a modell értelmezhetőségével lennének problémák.

[32] Veres 2015.

5. ábra

Többdimenziós skálázás modelljei, a szakválasztás motiváció, társadalmi, munkaerőpiaci háttérváltozók és kivándorlási szándékok szerint, nemzetiségekre, Alscal-módszer (N = 3150). Román nemzetiség

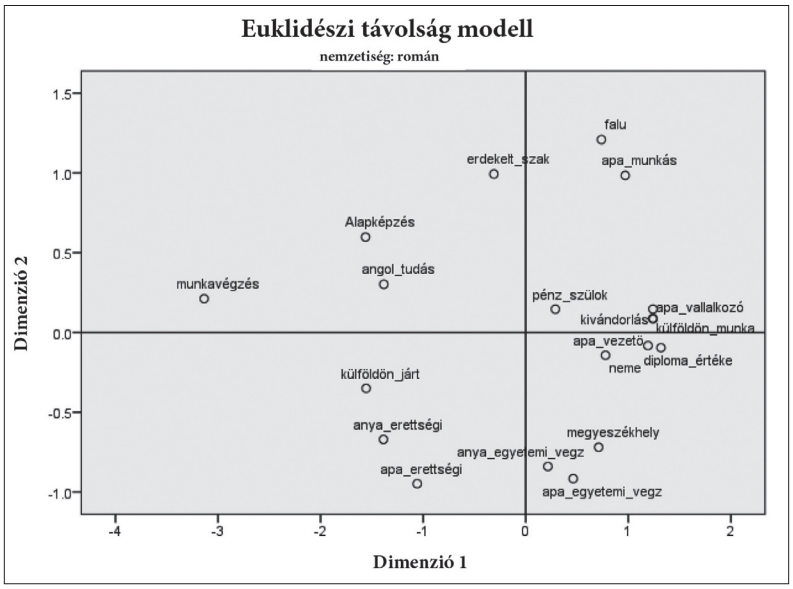

6. ábra

Többdimenziós skálázás modelljei, a szakválasztás motiváció, társadalmi, munkaerőpiaci háttérváltozók és kivándorlási szándékok szerint, nemzetiségekre, Alscal-módszer (N = 3150). Magyar nemzetiség

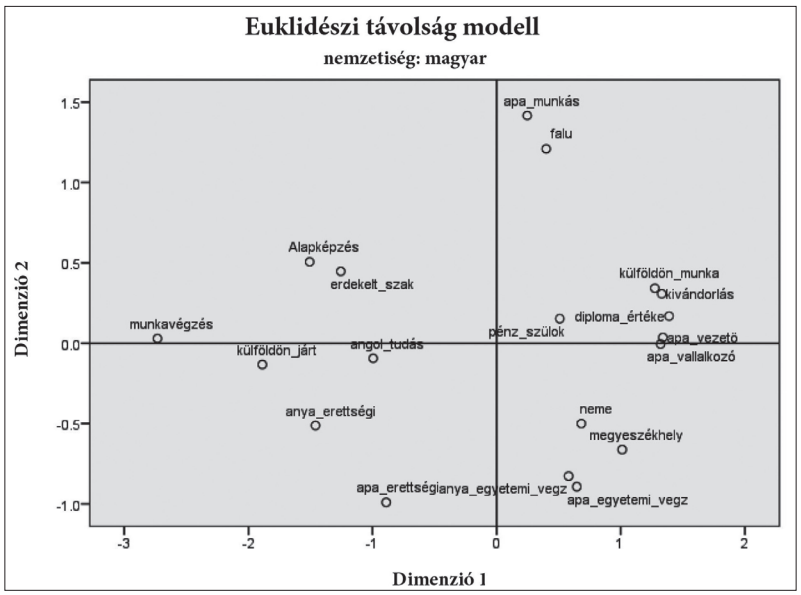

Következtetések

A kolozsvári diákok esetében az egyetemre való bekerülésben a legerősebb tényező a szülők magas iskolázottsága és az átlagosnál magasabb foglalkozási státusza: különösen jelentős arányban a vezetők és a vállalkozók gyermekei esetében. Új fejleményként értelmezhetjük, hogy az értelmiségi és fizikai, szakmunkás származású fiatalok viszonylag arányosan kerültek be, szemben a deprivált kategóriák és a szakképzetlenek gyermekeivel. Elmondható, hogy önmagában hagyományos „munkásosztályi" származású fiatalokat már érdemes munkerőpiaci szempontból stabil (szakképzett) és instabil (szakképzetlen) részekre bontva vizsgálni, mert a mobilitási esélyek igen eltérően néznek ki, ez utóbbiak gyermekei szinte hiányoznak a nagy tudományegyetemek hallgatói köréből. A magyarázat részben a szakirodalom alapján is megadható: Halsey és társai szerint[31] a felsőoktatás expanziójával már a nagyobb egyetemeken sem tudják biztosítani a szükséges létszámokat a középosztálybeli, magasabb iskolázottságú és foglalkozási státuszú, magasabb jövedelmű szülők gyermekei, ezért esélyt kapnak az alacsonyabb iskolázottságú rétegek gyermekei is a felsőoktatási rendszerbe való bekerülésre.[32] Ezt abban az összefüggésben kell látni, hogy a néhány évvel korábbi mérések alapján az erdélyi magyar, aktív korú népesség közel egyharmada különböző deprivált kategóriákhoz tartozott,[33] és ezek gyermekei nem kerülnek be a színvonalas kolozsvári tudományegyetemekre. A népszámlálási adatok szerint a teljes diáknépességben igen alulreprezentáltak a falusiak, a romák, és a szakképzetlenek gyermekei, de még a magyar nemzetiségűek sem hozzák a korosztályos arányokat.[34]

Nemzetiségi szempontból, a román fiatalok körében még nagyobb arányban figyelhetjük meg a társadalmi reprodukció jelenségét, mint a magyar diákok körében, ahol a jelek szerint nagyobb arányban kerülnek be egyetemre a falusi, illetve munkás származású fiatalok. [35]

A szakválasztási motivációkban jelentősebb eltérést figyeltünk meg nemzetiség szerint, mint más szociodemográfiai háttérváltozók alapján. A magyar diákok kétharmados többsége a szakterület iránti érdeklődést jelölte meg a szakválasztás fő motivációjaként, a román diákoknak kevesebb mint fele tett így. A szakválasztási motivációban csak mint „gyenge" magyarázó tényező jelent meg a társadalmi származási háttér, mármint az, hogy az alacsonyabb iskolázottságú és foglalkozási státuszú szülők gyermekei nagyobb mértékben jelölték meg a szakválasztás motivációjaként a diplomaszerzést, illetve a diploma munkaerőpiaci hasznosíthatóságát, de körükben is arányaiban első helyen a szakterület iránti érdeklődés ma-

[31] Halsey es mtsai 1980.
[32] Veres–Papp 2015: 61.
[33] Veres 2014.
[34] Veres 2015.
[35] Ezt a sajátosságot már 2006-ban is mértük: Veres 2007a, 2007b.

radt. A piacorientáltabb (vállalkozó, önálló) foglalkozású szülők gyermekei azok, akik pragmatikusabban viszonyultak a szakválasztáshoz, a munkás származásúak esetében csak a románoknál jött ki szignifikáns összefüggés. A szakválasztásban jelentős szerepet játszó előzetes szakmai érdeklődés jóval nagyobb mértékű volt a magyar diákok körében, és ezáltal kevésbé kötődik a társadalmi háttérhez, mint a pragmatikusabb, diploma értéke, munkaerőpiaci hasznosíthatósága, ám a háttérben nincsenek különösebb összefüggésbeli eltérések, inkább strukturális hatásokkal magyarázzuk az eltéréseket (a diákok társadalmi hátterének nemzetiségi szempontból némiképp eltérő összetétele).

A szakválasztási motivációk szakterületek szerinti elemzése azt mutatja, hogy a szakterület iránti érdeklődés jelentősebb egyes társadalomtudományi szakok és az élő természettudományok területén, míg más szakokon, mint a business, közgazdaságtan és a környezettudomány jelentősebb motiváció a diploma munkaerőpiaci értéke, de itt megfigyelhetők nemzetiség szerinti eltérések is.

A szakválasztási motivációk többváltozós elemzése alapján a MDS-modell választ adott arra, hogy a szakmai érdeklődés valóban nem magyarázható különösebben konkrét társadalmi háttér és munkaerőpiaci jellegű változókkal, különösen a magyarok esetében, ám a diploma munkaerőpiaci értéke mint motiváció, amely jelentősebb arányban jelent meg a diákok szakválasztásában, jól magyarázható több háttértényezővel is. Először is, a társadalmi szerkezetben magas pozíciót betöltő vezető és vállalkozó szülők gyermekei jelölték meg ezt a motivációt, akik több pénzt kapnak a szülőktől a többi diákhoz képest, és akik számításba veszik a külföldi munkavállalást, de akár a végleges kitelepedést is. Továbbá az anyagi motiváció, a pénz számukra fontosabb, a tanulás melletti munkavállalás is közel áll hozzájuk, akár főállásban, akár részmunkaidőben. Tehát egy pragmatikusabb, társadalmi mobilitási szempontból felfelé orientált szakválasztási motiváció jól magyarázhatóvá vált az Alscal-skálázás modelljével.

Összességében elmondható, hogy a társadalmi háttér gyenge magyarázó tényező a felsőoktatási szakválasztásban, akárcsak Mare modelljében,[36] az AEÁ-ban végzett vizsgálatokban.

Egy másik értelmezési lehetőség a Jürgen Zinnecker-féle,[37] Bourdieu[38] nyomdokán haladó, az ifjúság társadalmi reprodukciójával kapcsolatos modell, miszerint azokat motiválja inkább a gyors elhelyezkedést nyújtó diplomát adó szakok választása, akik a gazdasági osztályfrakciók középső és alsó osztályaihoz tartoznak (alacsonyabb iskolázottságú önállók, kisvállalkozók, vezető beosztású szülők), és a gyors munkaerőpiaci elhelyezkedésben érdekeltek. Ezzel szemben az értelmiségi származásúak sokkal inkább a szakmai érdeklődésre fektetik a hangsúlyt, és olyan szakokon tanulnak, ahol a tudásszerzés, a továbbtanulás, a kulturális tőkefelhalmozás jellemző.

[36] Mare 1980.
[37] Zinnecker 1993: 5–28.
[38] Bourdieu 1978.

Irodalomjegyzék

Boudon, Raymond 1974. *Education, Opportunity and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society.* New York: Wiley.

Bourdieu, Pierre 1978. Az iskolai kiválóság és a francia oktatási rendszer értékei. In: Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Válogatta: Ferge Zsuzsa. Budapest: Gondolat. 71–128.

Csata Zsombor 2005. Az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottsága az erdélyi magyar fiatalok körében. In: Veres Valér – Gábor Kálmán (szerk.): *Perifériából a centrumba*. Szeged: Belvedere. 75–107.

Goldthorpe, John 1996. Class Analysis and the Reorientation of Class Theory. The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment. *British Journal of Sociology* 47/3, 481–505.

Halsey, A. H. – Heath, A. F. – Ridge, J. M. 1980. *Origins and Destinations. Family, Class and Education in Modern Britain*. Oxford: Oxford University Press (Clarendon Press).

INS 2013. *Recensământul populației și al locuințelor din România, la 20 octombrie 2011. I. Populație – Structură demografi că*, Bukarest: INS.

Mare, Robert 1980. Social Background and School Continuation Decisions. *Journal of the American Statistical Association* 75/370, 295–305.

Papp Z. Attila 2008. Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *Regio* 19/4, 155–230.

Papp Z. Attila 2015. *Minőség az oktatásban. A Kárpát-medencében végzett empirikus kutatásokról. A kisebbségi oktatás értékei és kihívásai.* Előadás a Nemzetpolitikai Kutatóintézet konferenciáján. Torockó: Duna ház, 2015. október 29. Online: http://bgazrt.hu/_dbfiles/blog_files/7/0000011527/Papp%20Z.%20Attila.pdf (2016. 11. 05.)

Scott, John 1996. Comment on Goldthorpe. *British Journal of Sociology* 47/3, 507–512.

Shavit, Yossi – Arum, Richard – Gamoran, Adam 2007. *Stratification in Higher Education. A Comparative Study*. Stanford: Stanford University Press.

Shavit , Yossy – Blossfeld, Hans-Peter 1993. *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder, Colo: Westwiew Press.

Székelyi Mária – Barna Ildikó 2002. *Túlélőkészlet az SPSS-hez.* Budapest: Typotex.

Veres Valér 2007a. Esantionul cercetarii si situatia materiala a studentilor UBB. In: Miscoiu, S. (szerk.): *Percepții si atutidini ale studenților Universitații "Babes-Bolyai" fata de Uniunea Europeană.* Kolozsvár: EFES. 15–40.

Veres Valér 2007b. Tendințe de întărire a clasei de mijloc în rândul tinerilor. In: Mitulescu, Sorin (szerk.): *Studii în domeniul tineretului*. Bukarest: Ed. Didactică şi Pedagogică, R.A. 32–46.

Veres Valér 2014. Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében. *Szociológiai Szemle* 24/2, 4–46.

Veres Valér 2015. *Népességszerkezet és nemzetiség.* Kolozsvár: Egyetemi Kiadó.

Veres Valér Valér – Papp Z. Attila 2015. A szakválasztás és az iskolai kompetenciák társadalmi háttere és motivációi, nemzetiség szerint, a kolozsvári tudományegyetemek diákjai körében. *Erdélyi Társadalom* 14/2, 35–64.

Zinnecker, Jürgen 1993. A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái.* Szeged: Szociológiai Műhely. 5–28.

Mellékletek

1. melléklet

A diákok munkavállalása társadalmi háttér szerint, nemzetiségekre (%, N = 3226)

Nemzetiség		Tanulmányaid mellett végzel-e munkát fizetés ellenében?					Összesen
		Igen, főállásban (teljes norma)	Igen, részmunkaidőben (heti 20–30 óra)	Rendszeresen, de kevesebb, mint heti 20 órában	Csak alkalmi munkákat	Nem	
Nem							
Román	Férfi	28,8%	4,3%	9,4%	13,5%	44,0%	100,0%
	Nő	25,0%	2,9%	8,7%	11,4%	51,9%	100,0%
	Összesen	26.3%	3,4%	9,0%	12,1%	49,2%	100,0%
Magyar	Férfi	20,6%	6,9%	9,4%	28,9%	34,3%	100,0%
	Nő	17,6%	4,7%	7,0%	22,5%	48,1%	100,0%
	Összesen	18.7%	5,5%	7,9%	24,7%	43,3%	100,0%
Milyen jellegű településen éltél?							
Román	Falu/község	24,1%	3,0%	9,9%	11,7%	51,3%	100,0%
	Város	26,0%	3,7%	8,0%	12,7%	49,7%	100,0%
	Megyeszékhely	29,4%	3,4%	9,5%	11,5%	46,1%	100,0%
	Összesen	26,3%	3,4%	8,9%	12,1%	49,2%	100,0%
Magyar	Falu/község	15,0%	5,2%	5,6%	28,3%	45,8%	100,0%
	Város	19,4%	5,3%	8,2%	25,0%	42,1%	100,0%
	Megyeszékhely	22,9%	6,0%	10,4%	18,9%	41,8%	100,0%
	Összesen	18,7%	5,4%	7,8%	24,7%	43,4%	100,0%
Anya legmagasabb iskolai végzettsége							
Román	Általános iskola	32,4%	3,7%	7,4%	15,4%	41,2%	100,0%
	Szakiskola, érettségi nélkül	25,8%	2,7%	8,5%	10,8%	52,2%	100,0%
	Középiskola – érettségi	27,4%	3,9%	9,5%	11,5%	47,7%	100,0%
	Felsőfokú	24,5%	3,4%	8,9%	13,1%	50,2%	100,0%
	Összesen	26.3%	3,4%	8,9%	12,1%	49,3%	100,0%
Magyar	Általános iskola	41,2%	8,8%	8,8%	17,6%	23,5%	100,0%
	Szakiskola, érettségi nélkül	17,2%	4,3%	9,5%	22,4%	46,6%	100,0%
	Középiskola – érettségi	18,1%	6,2%	7,5%	28,2%	40,1%	100,0%
	Felsőfokú	17,1%	4,4%	7,9%	21,4%	49,2%	100,0%
	Összesen	18,6%	5,4%	8,0%	24,7%	43,2%	100,0%
Apa foglalkozása							
Román	Vezető, értelmiségi	27,1%	3,2%	8,2%	10,7%	50,8%	100,0%
	Vállalkozó, önálló	21,1%	3,9%	12,1%	16,8%	46,1%	100,0%
	Hivatalnok és szolgáltatásbeli	22,5%	5,1%	8,0%	12,3%	52,1%	100,0%
	Fizikai munkás, gazdálkodó, htb.	29,2%	3,0%	9,1%	10,8%	48,0%	100,0%
	Egyéb, nyugdíjas és nem válaszolt	27,4%	1,4%	8,1%	13,0%	50,2%	100,0%
	Összesen	26.3%	3,4%	8,9%	12,1%	49,3%	100,0%
Magyar	Vezető, értelmiségi	14,2%	8,2%	10,4%	21,6%	45,5%	100,0%
	Vállalkozó, önálló	15,5%	4,5%	7,3%	32,7%	40,0%	100,0%
	Hivatalnok és szolgáltatásbeli	18,0%	6,0%	5,0%	22,0%	49,0%	100,0%
	Fizikai munkás, gazdálkodó, htb.	20,1%	3,9%	7,6%	24,8%	43,6%	100,0%
	Egyéb, nyugdíjas és nem válaszolt	26,6%	9,4%	9,4%	20,3%	34,4%	100,0%
	Összesen	18.7%	5,4%	7,8%	24,7%	43,4%	100,0%

2. melléklet

Miért ezt a szakot választottad elsősorban?
Válaszok az apa foglalkozása és nemzetiség szerint (%, N = 3156)

Nemzetiség		Miért ezt a szakot választottad elsősorban?				Összes:
		Nagyon sok jót hallottam róla.	Mindig is érdekelt ez a szakterület.	Diploma értéke, könnyen lehet munkát kapni.	Egyéb (tandíjak, ajánlották, véletlenül)	
Román**	vezető	11,7%	48,5%	14,3%	25,5%	100,0%
	vállalkozó	9,6%	45,7%	18,1%	26,6%	100,0%
	értelmiségi foglalkozású	15,8%	51,3%	6,6%	26,3%	100,0%
	egyéni vállalkozó	15,6%	47,5%	16,8%	20,1%	100,0%
	hivatalnok, irodai	14,7%	53,7%	15,8%	15,8%	100,0%
	nem fizikai dolgozó (ügynök, eladó)	14,9%	48,3%	15,8%	21,0%	100,0%
	munkás (fizikai)	12,2%	48,4%	19,7%	19,7%	100,0%
	önálló gazdálkodó	11,8%	55,3%	18,4%	14,5%	100,0%
	nyugdíjas	16,8%	41,3%	19,0%	22,9%	100,0%
	munkanélküli	22,7%	45,5%	20,5%	11,4%	100,0%
	háztartásbeli	15,8%	42,1%	10,5%	31,6%	100,0%
	egyéb		100,0%			100,0%
	nem válaszolt	13,8%	40,4%	18,5%	27,3%	100,0%
	Összesen	14,0%	47,0%	17,3%	21,7%	100,0%
Magyar*	vezető	7,7%	62,8%	10,3%	19,2%	100,0%
	vállalkozó	6,5%	65,2%	15,2%	13,0%	100,0%
	értelmiségi foglalkozású	7,3%	69,1%	9,1%	14,5%	100,0%
	egyéni vállalkozó	3,2%	57,1%	19,0%	20,6%	100,0%
	hivatalnok, irodai	2,3%	68,2%	13,6%	15,9%	100,0%
	nem fizikai dolgozó (ügynök, eladó)	7,0%	71,9%	8,8%	12,3%	100,0%
	munkás (fizikai)	7,4%	70,2%	9,3%	13,2%	100,0%
	önálló gazdálkodó	4,2%	77,1%	6,3%	12,5%	100,0%
	nyugdíjas	6,1%	57,6%	21,2%	15,2%	100,0%
	munkanélküli		69,2%	23,1%	7,7%	100,0%
	háztartásbeli		100,0%			100,0%
	egyéb	20,0%	60,0%	10,0%	10,0%	100,0%
	nem válaszolt	9,5%	64,3%	14,3%	11,9%	100,0%
	Összesen	6,7%	66,8%	12,1%	14,5%	100,0%
Összes**	vezető	10,7%	52,1%	13,3%	23,9%	100,0%
	vállalkozó	8,6%	52,1%	17,1%	22,1%	100,0%
	értelmiségi foglalkozású	12,2%	58,8%	7,6%	21,4%	100,0%
	egyéni vállalkozó	12,4%	50,0%	17,4%	20,2%	100,0%
	hivatalnok, irodai	12,4%	56,4%	15,4%	15,8%	100,0%
	nem fizikai dolgozó (ügynök, eladó)	13,8%	51,6%	14,8%	19,8%	100,0%
	munkás (fizikai)	10,6%	55,6%	16,3%	17,5%	100,0%
	önálló gazdálkodó	8,9%	63,7%	13,7%	13,7%	100,0%
	nyugdíjas	15,0%	44,1%	19,4%	21,5%	100,0%
	munkanélküli	17,5%	50,9%	21,1%	10,5%	100,0%
	háztartásbeli	15,0%	45,0%	10,0%	30,0%	100,0%
	egyéb	18,2%	63,6%	9,1%	9,1%	100,0%
	nem válaszolt	13.9%	41.0%	18,4%	26,7%	100,0%
	Összesen	12,2%	51,9%	16,0%	19,9%	100,0%

**Az összefüggés szignifikáns a Khi-négyzet próba alapján, $p < 0,01$ (*$p < 0,05$) szinten.

3. melléklet

Az alábbiak közül melyik országban dolgoznál a legszívesebben?
Válaszok nemzetiség szerint (N = 3241)

Célországok*	Nemzetiség		Összesen
	Román	Magyar	
Amerikai Egyesült Államok	15,3%	12,2%	14,6%
Ausztria	1,8%	2,6%	2,0%
Belgium	1,3%	1,3%	1,3%
Ciprus	0,2%	0,6%	0,3%
Dánia	1,2%	1,8%	1,4%
Egyéb ország	3,3%	3,2%	3,3%
Nagy Britannia	12,1%	14,4%	12,7%
Franciaország	3,6%	0,9%	2,9%
Görögország	0,4%	00,3%	0,4%
Hollandia	2,2%	1,6%	2,1%
Írország	0,7%	0,8%	0,7%
Kanada	1,3%	2,0%	1,5%
Kína	0,1%	0,1%	0,1%
Magyarország	0,2%	7,1%	1,9%
Németország	9,2%	10,3%	9,5%
Norvégia	3,4%	3,4%	3,4%
Olaszország	1,6%	1,4%	1,6%
Portugália	0,2%	0,1%	0,2%
Spanyolország	2,6%	1,4%	2,3%
Svájc	3,1%	3,7%	3,2%
Svédország	1,5%	3,0%	1,9%
Nem tervezi	34,6%	27,9%	32,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Oross Dániel – Szabó Andrea

A MAGYAR EGYETEMISTA FIATALOK POLITIKAI RÉSZVÉTELI MINTÁZATA

Bevezetés

A 2000-es években, Magyarországon készült empirikus ifjúságkutatások eredményei azt jelezték, hogy a fiatal korosztályok politikai affinitása, a különböző típusú politikai részvétele, valamint a politikai intézményekbe vetett bizalmi szintje olyan alacsony, hogy a helyzetet már súlyos demokratikus deficitként írhatjuk le.[1] Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport kezdeményezésére készült empirikus társadalomtudományi vizsgálatok (2011. december és 2012. január folyamán készült először, majd 2013-ban és 2015-ben megismételt egyetemista, főiskolás vizsgálat) létrejöttének egyik fontos célja éppen a demokratikus deficit mögötti tényezők feltárása volt.

Elemzésünkben bemutatjuk a legfrissebb tendenciákat, és saját adatainkkal hozzá kívánunk járulni a politikai részvételről szóló tudományos diskurzushoz. Ennek érdekében a kutatócsoportunk által az elmúlt években kidolgozott módszertani újdonságok – így a közélet és a politika megkülönböztetése, a részvételi formák kategorizációja – visszaköszönnek e tanulmányunkban is.

Meg kívánjuk jegyezni, hogy elemzésünk tárgya nem a teljes ifjúsági korosztály, hanem annak egy kitüntetett nagycsoportja, a nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások, akik a leghamarabb és talán a legkarakteresebben rajzolják ki a mindenkori társadalmi, politikai, gazdasági változásokat. Ennek alátámasztására elég, ha csak a nagy történelmi eseményekre, az 1848-as vagy az 1956-os forradalomra gondolunk.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2011-es[2] és 2013-as[3] hullámának eredményei a nappali tagozatos magyar főiskolai és egyetemi hallgatókra nézve is megerősítették azt a nemzetközi szakirodalom által alátámasztott állítást, miszerint a politikai részvétel hagyományos formáiban (választási részvétel, politikai szervezetekben való részvétel, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formái) csökkenés tapasztalható egész Európában. Ám míg a szakirodalomban különösen a választásokhoz köthető participációs formák bizonyultak kevés-

[1] Lásd például Gazsó T.–Szabó A. 2002; Gazsó F.–Laki 2004; Gábor 2009; Kern–Szabó A. 2011; Oross 2013.

[2] A kutatásról és eredményeiről részletesen lásd Szabó 2012.

[3] A kutatásról és eredményeiről részletesen lásd Szabó 2014a.

bé vonzónak,[4] addig a magyar hallgatók körében a választási részvételi hajlandóság a nemzetközi trendekkel összevetve nem vészjóslóan alacsony, és az általunk mért csökkenés mértéke sem kiugró (2011/2012 fordulóján az összes egyetemista és főiskolás 50 százaléka jelezte biztos részvételét egy most esedékes parlamenti választáson, 2013 tavaszán ez az arány 47 százalékra apadt). Első, 2011-ben készített kutatási hullámunk fontos és új eredménye volt, hogy a hallgatói társadalom teljes passzivitásával kapcsolatos korábbi sztereotípiákat is sikerült megkérdőjeleznünk,[5] amit a kutatás második, 2013-as hulláma megerősített.[6]

A harmadik innováció, amelyet érdemes továbbvinnünk, a közélet és a politika megkülönböztetése. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy a hallgatók körében a politikának rendkívül negatív a konnotációja, ezért a kérdésfeltevés során érdemesebb a közélet iránti érdeklődésre koncentrálni, a hallgatók ugyanis egyfajta stigmaként tekintenek a politikára.[7] Éppen ezért vizsgálatunkban egy szélesebben értelmezett közéleti és egy szűkebben értelmezett politikai részvételt is megkülönböztetünk. Közéleti részvételen mindenféle (mért) aktivitási formát értünk, a politikai részvétel pedig specifikusan az a participáció, amely közvetlenül a politikai rendszerhez vagy a politikai elköteleződéshez köthető.

Érdemes néhány szót a vizsgálatról is ejteni. 2015. április 1. és 25. között készült el az Aktív Fiatalok kutatássorozat harmadik etapja. A 2015-ös kutatás 800 fő személyes megkérdezésével készült reprezentatív vizsgálat a magyarországi nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások körében. A kutatás kvótamintájának alapját az EMMI által kiadott *Felsőoktatás-statisztikai kiadvány 2013/2014* Excel-táblái képezték, amelyet szigorított sétás mintavételi eljárással véletlenítettük. Az adatfelvétel 160 mintavételi ponton, a magyarországi egyetemek és főiskolák kampuszain politológus és szociológus hallgatók bevonásával készült.[8] Az alábbiakban a vizsgálat legfontosabb eredményeit mutatjuk be, kísérletet téve a három kutatási kérdés megválaszolására.

Kutatási kérdések

1. A nemzetközi kutatások eredményei alapján feltételezzük, hogy a hagyományos részvétel (a választási hajlandóság kivételével) alacsony a hallgatók körében.
2. Az online részvétel terén mutatkozó növekvő aktivitással kapcsolatos legfontosabb kérdésünk, hogy az online részvétel valóban új típusú részvételt

[4] Dalton 2008; Kriesi 2008.
[5] Szabó–Oross 2012.
[6] Oross–Szabó 2014.
[7] Csőzik 2014.
[8] A módszertanról részletesebben lásd Szabó 2015: 55.

jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel ezen formája révén.
3. Azt feltételezzük, hogy a különböző pártok szavazói között jelentős eltéréseket találunk a politikai részvétel különböző formáival kapcsolatban.

Eredmények

A magyar egyetemisták közéleti aktivitása – nemzetközi adatok

Korábban több tanulmányban[9] jeleztük, hogy a részvétel értelmezésekor szükségesnek tartjuk megkülönböztetni a közéleti és politikai szintet. A közéleti részvétel minden szóba jöhető részvételi formát magába foglal, míg a politikai részvételen egy szűkebb merítési bázist, a politikai alrendszerhez kötődő formákat értjük. Mindkettőn belül megkülönböztetjük a hagyományos, a közvetlen és az online participációt:

1. **Hagyományos részvételi** formák alatt a választási részvételt, a politikai szervezetekben (pártok, szakszervezetek) való részvételt, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formáit (például kampánymunka végzése, részvétel a politikai szervezetek gyűlésein vagy felszólamlás ezen politikai szervezeteknél, politikai jelvények viselése) tekintjük. Ezek a részvételi formák a demokrácia bevett, szokásos, használt aktivitási lehetőségei, amelyek egyébként eltérő egyéni involválódást követelnek, és az egyéni versus kollektív hasznos szempontjából is eltérő eredményhez vezetnek. Ami összeköti ezen formákat, elsősorban a történelmi aspektus.
2. A **közvetlen részvétel** olyan, az állampolgár személyes bevonódást megkívánó cselekvéseket jelöl, amelyek nem igényelnek tartós elköteleződést. A részvételhez szükséges erőforrások tekintetében megkülönböztetjük a sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő *face-to-face* akciókat, valamint a kevés erőforrást és alacsony bevonódást igénylő formákat. Ezen belül is a hierarchia csúcsán a nem hagyományos konfrontatív, legális politikai tiltakozásokban történő részvétel áll, ami a részt vevő individuum teljes körű, erőteljes és többféle erőforrást igénylő bevonódásával jár együtt. Ilyen direkt tiltakozási formák az ülősztrájk, a különböző blokádok, az expresszív, szimbolikus cselekvések (például éhségsztrájk). A direkt részvétel kis erőforrás-igényű, kis egyéni kockázattal és kevés bevonódással járó formáit az aláírási ívek, tiltakozó levelek, petíciók aláírása jelenti.

[9] Szabó–Oross 2012, 2014.

E két részvételi formát „lábbal történő" aktivitásnak is tekinthetjük, hiszen mindenképpen fizikai „teljesítményt" igényel az azokban történő részvétel.

3. A fenti két formával szemben, illetve mellett határozzuk meg az **online részvétel** fogalmát, amelyet „lájkkal történő aktivitás"-nak is nevezhetünk. Az online részvétel tehát az internet mint generikus felület által lehetővé tett, a hagyományos és direkt részvétel közé sorolt cselekvési formákat egyaránt magában foglaló, sokoldalú részvételt jelöli. Az önálló kategória bevezetésének egyik indoka, hogy az új részvétel még a mind offline, mind pedig online közegben kivitelezhető cselekedetek (például üzenet írása egy képviselőnek) esetében sem feltétlenül jelenti ugyanazt. Másfelől napjainkban egyre bővül a kizárólag online elképzelhető lehetőségek (például a tartalommegosztó oldalak, ismeretségi hálózati oldalak) repertoárja.

Az Aktív Fiatalok vizsgálatsorozat harmadik, 2015-ben készült hullámának kidolgozása során lehetőségünk nyílt nemzetközi kontextusba helyezni a magyar egyetemisták és főiskolások vizsgálatát. A közvetlen demokrácia hazájában, Svájcban, 2011-ben készült egy adatfelvétel, amely minden korábbinál szélesebb spektrumon vizsgálta a részvétel különböző formáit (CH@YOUPART).[10] A FORS Intézet engedélyével kutatócsoportunk átvett számos,[11] a participációs repertoár tárházába tartozó részvételi cselekedetet. A két társadalom közötti eltéréseket elismerve célunk nem az összehasonlító elemzés, pusztán a részvételi formák mérésével kapcsolatos új lehetőségek bemutatása és szemléltetése.

Az *1. ábra* a magyar egyetemisták és főiskolások, valamint a hasonló korú svájci fiatalok részvételi mintázatát mutatja be. Bár a magyar hallgatók aktivitása az aláírásgyűjtésben való részvétel, valamint a spontán tüntetés terén még a svájci fiatalokkal összevetésben is magas, a magyar hallgatók direkt részvétele egyéb tekintetben elmarad a svájci minta átlagértékeitől. A direkt részvételi formák tekintetében lényeges az eltérés a tüntetés, a bojkott vagy éppen a petíció aláírása tekintetében.

Ezzel ellentétben a választási jellegű szituációkban kisebb a magyar hallgatók és a svájci fiatalok közötti részvételi szakadék. Az is szembetűnő, hogy néhány más formában (kapcsolatba lépett politikussal, indult tisztségviselő-választáson) a magyar hallgatók aktivitása kifejezetten számottevő. Vagyis egyáltalán nem állíthatjuk, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások a hagyományos, a demokráciák

[10] A kutatást 2010–2011-ben a Schweizer Kompetenzzentrum Sozialwissenschaften (FORS) kutatóintézetben Kathrin Kissau és Martina Rothenbühler végezték. A CH@YOUPART projekt keretében a 18 és 25 év közötti svájci fiatalok részvételét vizsgálták.

[11] A svájci kutatás célja az volt, hogy a lehető legszélesebb skálán értelmezze a részvételi lehetőségeket. A svájci közvetlen demokrácia eszköztárában azonban vannak speciális, Magyarországon nem alkalmazott, így a válaszadók számára értelmezhetetlen formák is, ezért hazai kutatásunkban azokat nem vizsgáltuk.

kialakulásának kezdete óta bevett politikai participációs formákban lényegesen, alapvetően más mintázatot mutatnának, mint a közvetlen demokrácia mintaállamának tekintett Svájcban.

A változók megoszlását tekintve azonban szembetűnő, hogy az online szavazást lehetővé tevő Svájcban elsöprő, szinte a 100 százalékhoz közelítő a fiatalok online politikai aktivitása. Még ha ezeket az adatokat érdemes talán kissé kételkedve fogadni, a tendencia jól látszik: az online módszerek politikai mainstreambe emelése drámai módon javítja a fiatalok politikai bevonódását. A magyar egyetemisták és főiskolások a svájci fiatalokhoz képest meglehetősen alulreprezentáltak az online aktivitási formákban.

Összességében tehát azt látjuk, hogy – a svájci 18–25 évesekhez képest – a magyar hallgatók különösen az online participációban maradnak el, a hagyományos részvételi formákban nem kifejezetten alacsony a bevonódásuk. Emellett pedig az 1. kutatási kérdésben jelzett választási részvétel az, amelyben a legmagasabb részvételi arányokat rögzíthetünk.

1. ábra

A politikai részvétel mérésére alkalmazott változók és azok megoszlása a magyar hallgatók és a svájci fiatalok körében

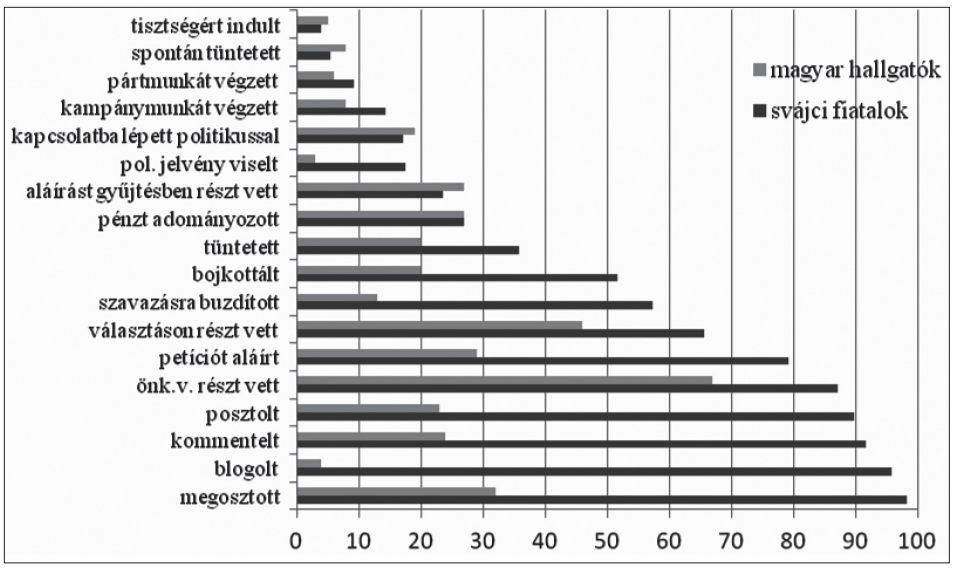

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015; ch@youpart, 2011.

A magyar egyetemisták közéleti aktivitása – online részvétel

Korábbi kutatásaink során abból indultunk ki, hogy a politikai részvétel kérdéskörét új megvilágításba helyezi az online politikai részvétel. Eredményeink azonban nem igazolták feltevésünket, az egyetemisták és főiskolások körében 2011/2012 fordulóján, majd 2013 tavaszán készített adatfelvétel azt találta, hogy a demokratizálódás szempontjából nem hozott lényegesen új lehetőséget a virtuális tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára biztosan nem. Annak érdekében, hogy a kérdést jobban lássuk, kutatásunk harmadik hullámában a korábbinál több, hat változó segítségével mértük az online aktivitást. Ily módon a 2015-ös, harmadik hullám során 14 offline és 6 online participációs formát vizsgáltunk meg a következő kérdés alapján: „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, csináltad-e már valamelyiket?" A részvételi forma tehát a múltra vonatkozott, azaz retrospektív/megvalósult és nem aktuális részvételről beszélhetünk. Elemzésünk során egy 21. részvételi formát is tesztelünk, ez pedig az országgyűlési választásokra vonatkozik, ebben az esetben viszont prediktív, azaz jövőre vonatkozó kérdést tesztelünk: „Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának, mennyire biztos, hogy elmennél szavazni?".

Az alábbi *1. táblázat*ból kitűnik, hogy az egyetemisták és főiskolások részvételi mintázata 2015 tavaszán sajátos képet mutat. Várakozásainkkal ellentétben nem az online, azaz a legkisebb energiabefektetéssel és személyes bevonódással járó repertoártípusok dominálják a részvételt, hanem az offline formák. Ezen belül is a „részt vettél önkormányzati választáson" kategória, amelyet a hallgatók 67 százaléka jelzett. Első ránézésre kissé magasnak tűnik ez az arány, ugyanakkor kétségtelen, hogy a 2014-es év egy „szuper választási év" volt Magyarországon, hiszen három országos jelentőségű szavazást tartottak fél év alatt (országgyűlési, EP és önkormányzati). Azt feltételezzük, hogy a magas önkormányzati választási részvétel a három megtartott választás együttes, kumulált hatását mutatja.

Az önkormányzati választásokon való részvételtől lényegesen marad el minden más aktivitási forma, bár legkevésbé az interneten történő lájkolás (47%), valamint az egyetlen, jövőre vonatkozó forma, az országgyűlési választásokon való biztos részvételi aktivitás (46%). Egyharmadot meghaladó aktivitás rögzíthető még a hallgatói választásokon való részvétel estében. Négyből három valós választási szituációt jelent, még akkor is, ha az egyik jövőre vonatkozó. Ez tehát arra utal, hogy 2015-ben az egyetemisták politikai értékrendszerében a valódi politikai döntési helyzeteknek, az alternatíva közötti választásnak kiemelt jelentősége van. Ez a tény már csak azért is figyelemreméltó, mert korábbi kutatásaink ennyire plasztikusan nem emelték a szavazások jelentőségét.

Ha a 21 formát 3–3 csoportba (magas, közepes és alacsony gyakoriságú részvételi formák) soroljuk, jól látható, hogy mindhárom harmadban található online és offline participáció egyaránt. Érdemes rámutatni, hogy vannak együtt mozgó

formulák, így az interneten posztolás és kommentelés, vagy az aláírásgyűjtés és a petíciók aláírása.

Az egyetemisták és főiskolások körében a legkevésbé kedvelt részvételi formák többsége kifejezetten a pártpolitikához kötődik. Ide sorolható a politikai jelvények viselése, a párt- és a kampánytevékenység.

1. táblázat
A politikai részvétel különböző formái, 2015 (%)

	százalék
önkormányzati választáson szavazott	67
lájkolt	47
biztos résztvevő országgyűlési választáson	46
hallgatói választáson szavazott	34
megosztott	32
interneten szavazott	31
petíciót aláírt	29
pénzt adományozott	27
aláírásgyűjtésben részt vett	27
kommentelt	24
posztolt	23
tüntetett	20
bojkottált	20
kapcsolatba lépett politikussal	19
szavazásra biztatott	13
spontán tüntetett	8
kampánymunkát végzett	8
pártmunkát végzett	6
tisztségviselő volt	5
blogolt	4
politikai jelképet/jelvényt viselt	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2015.

Az online részvétel mibenlétét illetően nincs szakirodalmi konszenzus. A társadalomtudósok egy része úgy véli, hogy az online participáció nem önálló részvételi ág, nem több, mint a hagyományos és kollektív formák technikailag új megoldása.[12] Ezzel szembenáll az a felfogás, amely szerint a virtuális részvétel minőségileg más, mert olyan részvételi kaput nyit meg – éppen a fiatalok számára –, amelyet semmilyen más forma nem tud pótolni.[13] A virtuális részvétel ebben a megközelítésben olyan lehetőség, amely képes korábban nem mobilizált csoportok bevonására.

Magyarországon több kísérlet is zajlott az online participáció részletesebb vizsgálatára. A magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló korábbi kutatási eredmények alapján az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, amelyek már eleve elkötelezettek és aktívak. A kutatás azt találta,

[12] Bakker–De Vreese 2011.
[13] Polat 2005; Stanley–Weare 2004: 506.

hogy a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltnak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló-elittel,[14] ugyanakkor az Aktív Fiatalok 2015-ös adatfelvétele lehetővé tette ezen forma minden korábbinál részletesebb elemzését.

A tanulmányunkban felvetett kérdések és problémafelvetések röviden úgy foglalhatók össze, hogy az új vagy online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel online formájában.

Ahogy jeleztük, a kérdőívben hat online részvételi formát soroltunk fel (eggyel többet, mint két éve), erről kellett a kérdezettnek megmondania, hogy részt vett-e valamelyikben, csinálta-e már valamelyiket. Mind a hat forma kifejezetten úgy lett megfogalmazva, hogy ne csak általában posztolásról, lájkolásról szóljon, hanem specifikusan, társadalmi problémákra asszociáljon a kérdezett:

- blogol: „blogoltál közügyekkel, társadalmi témákkal kapcsolatban";
- posztolt: „posztoltál közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos témákban";
- hozzászólt, kommentelt: „kommenteltél, hozzászóltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban";
- szavazott: „szavaztál interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésben";
- megosztott: „megosztottál közösségi oldalon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket, véleményedet tükröző képeket, videókat, posztokat";
- lájkolt: „lájkoltál blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket".

Az online participáció részletes eredményeit az *1. táblázat* mutatja, az online-offline participáció aránya a *2. ábrá*ról olvasható le. Az ábra rámutat, hogy az online részvétel önmagában, a többi formától függetlenül szinte alig-alig érhető tetten. A magyar egyetemisták és főiskolások mindössze 4 százaléka vesz részt a közéletben kizárólag online formában. Ezzel szemben kizárólag offline (legyen az hagyományos vagy közvetlen formájú) részvétellel háromtizedük rendelkezik. Első ránézésre tehát az online részvétel önálló kezelése indokolatlan. Ez a megoszlás érdekes kérdéseket vet fel. Nyilvánvaló, hogy az online részvétel alacsonyabb bevonódást igénylő forma, amelyhez ma már elég egy okostelefon. Gyakorlatilag bárhol, korlátlanul alkalmazható, mégsem látszik, hogy érdemi módon befolyásolná a részvételt. Véleményünk szerint magyarázatul az első kategória szolgál:

[14] Lásd Hári 2010: 104; Szabó–Oross 2012; Oross–Szabó 2014.

az online és az offline részvétel ugyanis együttesen történik. Az offline formákat választók egyúttal online részvételi típusokban is aktívak, és fordítva. Az egyetemisták és főiskolások túlnyomó többsége, ha online participációban involválódik, akkor valamely offline formát is használja.

2. ábra

Az online és az offline közéleti részvételi aktivitás összehasonlítása (százalékos megoszlás)

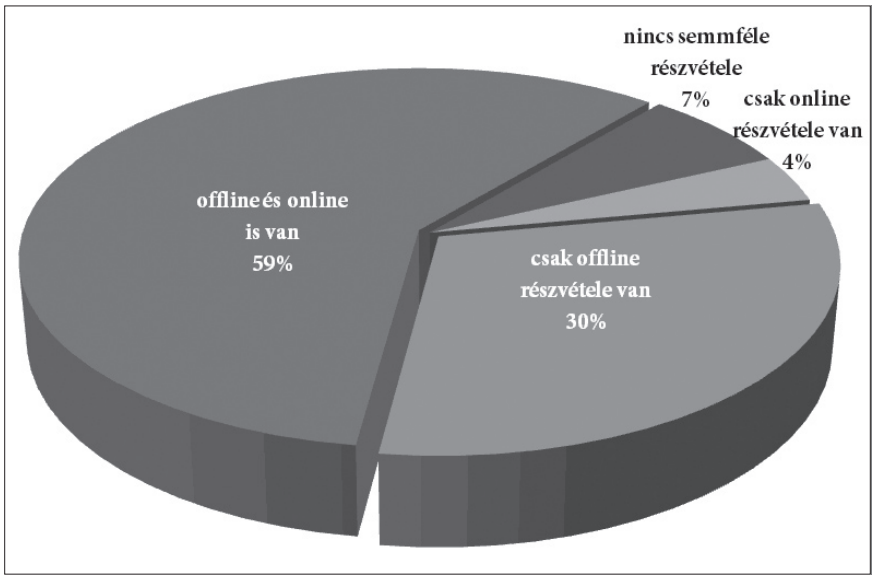

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

Az alfejezet két fő kérdése, hogy ténylegesen új csoportok bevonását teszi-e lehetővé az online participáció, illetve az, hogy mivel hozható összefüggésbe a hallgatók virtuális részvételi szándéka. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához érdemes összehasonlítani a kizárólag online participációban involválódó főiskolásokat és egyetemistákat, valamint azokat, akik csak offline vesznek részt a közéletben. Jeleznünk kell, hogy az online részvétel esetében igen alacsony elemszámokról beszélhetünk, ezért mély statisztikai elemzések elvégzése lehetetlen.

A kizárólag online és kizárólag offline részvételt folytató hallgatók közötti különbség kimutatására Pearson féle khi^2-próta számításokat végeztünk hagyományos szociodemográfiai (nem, korcsoport, állandó lakhely), szociokulturális (apa iskolai végzettsége), hallgatói státusra vonatkozó (képzési szint, intézmény fenntartója) és néhány politikai típusú változó (politikai érdeklődés, pártpreferencia) bevonásával.

Az a meglepő eredmény született, hogy meglehetősen kevés olyan tényező van, amely érdemben, szignifikáns módon elkülönítené a kizárólag online és a kizáró-

lag offline részvételi formában involválódottakat (itt jegyezzük meg még egyszer az alacsony elemszám problematikáját). Úgy tűnik (még ha statisztikai értelemben nem is markánsak a különbségek), mintha a férfiak körében, a bölcsész, a műszaki és informatikai képzésre járóknál, valamint a baloldali érzelműeknél és az erős nemzeti érzésűeknél (kiemelten a Jobbik-szavazóknál) némiképp magasabb lenne az online participáció. Hangsúlyozzuk azonban, hogy nincsenek markáns különbségek, még a politikai érdeklődés (amely egyébként a legtöbb esetben meghatározza a közélettel kapcsolatos gondolkodást) sem mutat érdemi különbséget. Ráadásul például a bölcsészek a vizsgált társadalmi nagycsoportnak eleve aktívabb hallgatói rétegét képezik, akik számára az online tér kevéssé a demokratizmus növekedését, sokkal inkább a kollektív részvétel új terepekre kiterjedését jelentheti.

Hipotézisünkkel ellentétben nem az történt tehát, hogy az online részvétel komoly nagyságrendű, önálló tényezőként, a lábbal történő aktivitás érdemi alternatívájaként jelenik meg, hanem inkább egy újabb disszeminációs színtér a vélemények kifejtésére. A demokratizálódás szempontjából tehát nem hoz lényegesen új lehetőséget a virtuális tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára biztos nem. Álláspontunk szerint a kutatás fontos eredménye, hogy láthatóvá vált: egy általános, a társadalomra és/vagy a politikára való nyitottság, valamint társadalmi integráltság nélkül nehezen alakul ki bármilyen részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében.

A politikai részvétel horizontális modellje

Az elmúlt években készített tanulmányainkban[15] igyekeztünk egy olyan módszertant (modellt) kidolgozni, amellyel komplex módon bemutatható a magyar főiskolások és egyetemisták részvételi mintázata. Arra törekedtünk, hogy a hagyományos, a közvetlen, direkt demokratikus és az online participációt egyaránt beemeljük a modellünkbe.

A modell kidolgozásának alapelve, hogy megvizsgáljuk, milyen a hallgatók közéleti részvétele. Azaz nem általában vizsgáltuk a részvételt, hanem azokat az itemeket választottuk ki, amelyek valamilyen módon kötődnek a politikai alrendszerhez, vagy politikai véleményartikulációként értelmezhetők.[16]

A hagyományos (tradicionális) participáció három tényező együttes alakulásából jön létre.[17] Nem elég tehát, ha valaki kötődik valamilyen közéleti szervezethez, de az is szükséges, hogy legyen biztos szándéka az országgyűlési választásokon

[15] Szabó–Oross 2012; Oross–Szabó 2014; Szabó–Oross 2014.

[16] 2014-ben megjelent tanulmányunkban elkészítettük a tág és a szűk részvételi modell összehasonlítását (Szabó–Oross 2014).

[17] A pontos leírást lásd a mellékletben.

való részvételre, és a politikai alrendszerhez kapcsolódó részvételi formából is kivegye a részét. Vagyis erősen, személyesen vonódjon be a politikai aktivitásba.

A közvetlen, direkt demokratikus részvételi típusok közül nyolcat választottunk ki, és ezek közül kellett a hallgatónak legalább kettőben részt vennie. A szűkítés oka egyrészt az volt, hogy azt kérdeztük a hallgatótól: élete során részt vett-e valaha a felsorolt részvételi típusokban, ezért akár a kora gyermekkorban, egy szülő nyakában végignézett tüntetést is részvételként értelmezhette a válaszadó. Másrészt a direkt demokratikus formák esetében a többi részvételi formához képest is magasabb a többszörös aktivitás, így indokolható, hogy miért szűkítettük le a vizsgálódást csak a kettős vagy többes részvételre.

Végül az online részvétel esetében – a közvetlen részvételhez hasonlóan – többes online participációt fogadtuk el, hiszen nem az online aktivitás gyakoriságát, hanem a meglétét vagy hiányát kérdeztük.

2015-ben a magyar nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások 53 százalékának nem volt semmiféle kifejezetten politikai alrendszerhez kötődő participációja. A hallgatói társadalom kevesebb mint fele tekinthető tehát valamilyen mértékben politikailag aktívnak. A kifejezetten aktívak, vagyis minden részvételi formában involválódottak aránya 6 százalék. A nappali tagozatos hallgatók 6 százalékáról mondható el, hogy van online, hagyományos és közvetlen részvétele, politikai értékeit, véleményét és ideológiáját kifejezetten aktívan közvetíti társainak.

Az adatokból kitűnik, hogy a részvétel vonzza a részvételt, tehát ha valamibe bekapcsolódik a hallgató, akkor más részvételben is aktívabbá válik. Ezt bizonyítja, hogy a hallgatók mintegy negyedének (26%) többféle aktivitása is mérhető *(3. ábra)*.

3. ábra

A politikai részvétel az egyetemisták és főiskolások körében, 2015

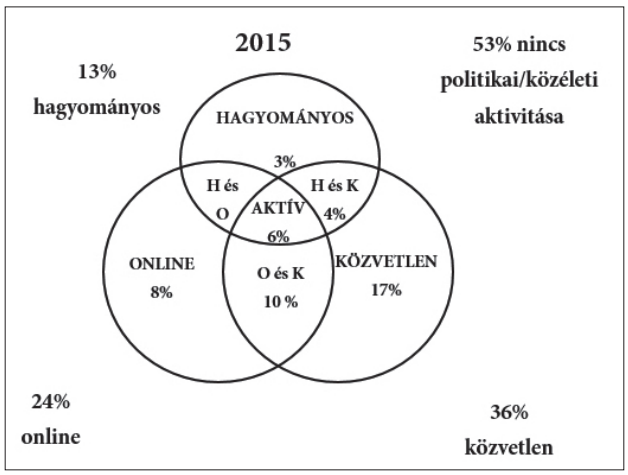

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

A magyar főiskolások és egyetemisták politikai aktivitásában a direkt részvételi formák bizonyultak a legnépszerűbbnek, ez a politikai participáció kulcsa. Megjegyezzük azonban, hogy korábbi kutatásainkhoz képest a közvetlen részvétel érdemben, 47 százalékról 36 százalékra csökkent, és ezzel párhuzamosan a modellünkben a kizárólag direkt participációval rendelkezők aránya is 28 százalékról 17 százalékra változott. Ennek ellenére igaz az a megállapítás, hogy akinek van – az egyén szintjén egyre magasabb szintű bevonódást, egyre jelentősebb költséget és ezzel párhuzamosan csökkenő kollektív jószágot eredményező – kollektív részvétele, az nagyon nagy valószínűséggel hagyományos résztvevő is, és ezzel párhuzamosan az online térben is inkább kifejti saját véleményét, álláspontját.

Ha kizárólag a politikai alrendszerhez kötődő részvételi formákat vizsgáljuk, akkor az önálló online részvétel mértéke valamivel magasabb (8%). Ennek jelentőségét és szerepét csak akkor tudjuk érdemben megítélni, ha lesz egy következő vizsgálati hullám hasonló kérdezési technikával. Mindenesetre a grafikonból kitűnik, hogy a közvetlen és az online részvétel a hallgatók egytizedénél jelenik meg, amely közel azonos két évvel korábbi eredményekkel.

A legaktívabb, „részvételt halmozó" egyetemisták és főiskolások jellemzéséhez egyrészt kétváltozós kereszttábla-elemzéseket készítettünk, másrészt egy bináris logisztikus modell segítségével megvizsgáltuk, milyen dimenziók hatnak a kiemelkedő aktivitásra. Mindkét esetben vizsgáltuk a kibocsátó család, valamint a hallgató saját szociodemográfiai, szociokulturális hátterét, egyes politikai szocializációs tényezőket és egyéni kompetenciákat, jellegzetességeket (hallgatói státusból eredő vonásokat és ideológiai kötődéseket). Az elemzések alapján jól körülhatárolható az aktív hallgatók karaktere.

Egy, a politika iránt kimagasló mértékben érdeklődő, a családban és a barátok között a témáról gyakran beszélgető, a képzési struktúrában magasabb szinten tanuló fiatal képe bontakozik ki, aki rendelkezik valamilyen ideológiai kötődéssel, legyen az akár baloldali, akár jobboldali, illetve radikális jellegű. Ezen affinitását leginkább a családi szocializációból meríti, amelyhez jó alapot ad a szülő (apa) magas iskolai végzettsége. A lényeg – ahogy erre korábbi elemzéseink során felhívtuk a figyelmet –, hogy a politikailag elkötelezett fiatalok a politikai aktivitásban is halmozottan involválódók. Mindez persze azt is jelenti, hogy van politikai preferenciájuk, ami a jelenlegi kormány–ellenzék dichotómiát figyelembe véve elsősorban az ellenzéki pártok támogatását jelenti.

Eltérések a pártot választó hallgatók részvételében

Az elemzés következő részében azt vizsgáljuk, hogy a pártokhoz való kötődés mennyiben befolyásolja a részvétel különböző dimenzióit. Igaz-e az a feltételezés, hogy az egyes pártok szavazói között jelentős eltéréseket találunk a politikai részvétel különböző formáival kapcsolatban?

A hallgatók pártpreferencia sorrendje tekintetében azt találtuk, hogy a hagyományos pártok (Fidesz és a baloldal) a teljes népességbeli arányukhoz képest lényegesen rosszabbul szerepeltek az egyetemisták és a főiskolások között 2015 tavaszán. Jelentős ugyanakkor a Jobbik és az LMP támogatottsága: utóbbi a nagyvárosokban és Budapesten, a Jobbik pedig már szinte mindenhol (de elsősorban vidéken) képes volt becsatornázni a proteszt-szavazatokat. 2015 tavaszán a pártot választani tudó hallgatók 35 százaléka a Jobbikot, 25 százaléka az LMP-t, 21 százaléka a Fideszt támogatná, míg a baloldali pártokra (MSZP, DK, Együtt, PM) együttvéve is csak 14 százalékuk voksolna. Érdemes azonban ezeket az adatokat abból a szempontból is megvizsgálni, milyen különbségek mutatkoznak a részvétel különböző formáiban az egyes pártok szavazótáborai között.

Elsőként a közéleti – tehát nem pusztán a politikai alrendszerhez kötődő – formákat vizsgáljuk pártpreferenciánként.

2. táblázat

A közéleti (nem csak közvetlen politikához kapcsolódó) részvétel megoszlása pártpreferenciák szerint, 2015 (%)

	Baloldali pártok	Fidesz–KDNP	Jobbik	LMP	Ismeretlen preferenciájúak
Passzív	5%	3%	4%	6%	**10%**
Csak online	2%	4%	**5%**	4%	3%
Csak offline	26%	**31%**	25%	24%	**34%**
Online és offline is	**68%**	62%	66%	66%	52%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

A tág értelemben vett közéleti részvételt tekintve passzív, azaz a pártra való szavazáson túl semmi másban részt nem vevő hallgatók aránya szinte azonos az egyes pártok táboraiban. A legtöbb ilyen hallgatót az LMP (6%), a legkevesebbet Fidesz–KDNP táborában (3%) találjuk. Szintén kis különbségek mutatkoztak a pártok szavazói között a csak online aktívak körében: a Jobbik szavazói között találkoztunk ezzel a csoporttal a legnagyobb arányban (5%), míg legkevesebben a baloldali pártok szavazói között voltak megtalálhatók. A csak offline formákban aktívak aránya az adott párt szavazóinak negyedét tette ki szinte minden pártban, ez az arány csak a Fidesz–KDNP-t választó hallgatók körében volt magasabb (31%). A pártok szavazóinak kétharmada online és offline aktivitással egyaránt rendelkezett, e tekintetben a legmagasabb arányt a baloldali szavazók körében (68%), a legalacsonyabbat a Fidesz–KDNP-s hallgatók körében (62%) mértük. A tágan értelmezett részvételt vizsgálva a demokrata, a diktatúrapárti és a rendszerszkeptikus nézeteket valló hallgatók között nem találunk lényeges eltérést.

Másodszor azt vizsgáltuk, hogy az egyes pártok szavazói körében milyen arány mutatkozik a politikai alrendszerhez kapcsolódó, személyes bevonódást igénylő, pártpolitikai részvételi formákban *(3. táblázat)*.

3. táblázat
A politikai részvétel mintázatai politikai preferenciák szerint (%)

	Baloldali pártok	Fidesz–KDNP	Jobbik	LMP	Ismeretlen preferenciájúak
Nincs részvétel	49%	58%	43%	44%	59%
Csak online	9%	5%	6%	11%	8%
Csak közvetlen	14%	10%	23%	18%	17%
Csak hagyományos	2%	4%	4%	3%	2%
Közvetlen és online	14%	10%	8%	12%	8%
Hagyományos és online		2%	1%		1%
Hagyományos és közvetlen	5%	4%	6%	3%	2%
Szuperaktív	8%	6%	9%	8%	2%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

A kifejezetten az egyes pártok tevékenységéhez kötődő részvételt tekintve az előbbieknél nagyobb különbségeket találtunk az egyes pártok szavazói között. Magas azon hallgatók aránya, akik az adott pártra szavazáson túl semmilyen pártpolitikai tevékenységben nem vesznek részt: e csoportban legnagyobb arányban a Fidesz–KDNP szavazói képviseltetik magukat (58%), míg a Jobbik körül a legkevesebb a csak szavazó hallgató (43%). A kizárólag online aktív hallgatók legnagyobb arányban az LMP szavazói között találhatók meg (11%), míg e csoport aránya a Fidesz–KDNP-t választó hallgatók között csupán 5%. A kizárólag hagyományos formákban (kampánygyűléseken, pártrendezvényeken) részt vevők valamennyi pártban rendkívül kis csoportot alkottak (2–4%). A csak offline, azon belül közvetlen részvételt igénylő cselekvési formákban (tüntetés, vonulás stb.) aktívak aránya kifejezetten magas az LMP (18%) és a Jobbik (23%) körében, a hagyományos pártok, így a Fidesz (10%) és a baloldal pártjai (14%) az ilyen típusú mobilizálást tekintve lemaradásban vannak. Végezetül a politikai részvétel minden formájában aktív, azaz az egyes pártok aktivista magját tekintő csoportot tekintve hasonló arányok mutatkoztak az egyes pártok szavazótáborában: a Fidesz–KDNP-re szavazók körében 6 százalékuk tekinthető e csoport tagjának, míg a Jobbikban ez a csoport 9 százalékot tesz ki. Nem véletlen tehát, hogy az ismeretlen preferenciájúak (pártpreferenciájukban bizonytalanok és preferenciájukat eltitkolók) körében a legnagyobb a politikailag inaktívak aránya, és a szuperaktívak mindössze 2 százalékukat képezik, ami bőven a hibahatáron belüli arányt jelent, azaz adott esetben ennél még kisebb arány is elképzelhető.

A politikai preferenciák és a demokratikus berendezkedéshez való viszony összekapcsolódik egymással. Ahogy arra korábbi kutatásainkban rámutattunk, a baloldali egyetemisták és főiskolások túlnyomó többsége határozottan demokrata, azaz a legjobb politikai rendszernek a demokráciát tekinti. Ezzel szemben a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadók körében a Jobbik fiatal szavazói vannak felülreprezentálva.[18]

A demokráciához való viszony alapján vizsgálva a politikai aktivitást, kitűnik, hogy a demokrácia iránt legkevésbé elkötelezettek azok, akik a legnagyobb arányban aktívak valamilyen politikai részvételi aktusban (58%). A demokráciát a legjobb rendszernek tartók 48 százaléka, míg a rendszerszkeptikusok 39 százaléka aktív a politikához kapcsolódó részvételi formákban. Vagyis a tágabban értelmezett részvételhez hasonlóan a (párt)politikával érintkező repertoártípusok esetében is azok a legkevésbé aktívak, akik számára a politikai rendszerek között nincs különbség. Ahogy azt jeleztük, megkülönböztettük az ún. „szuperaktív" kategóriát, tehát azokat, akik lényegében minden lehetséges formát kihasználva állnak ki saját, karakteres politikai nézeteik iránt. Míg a pártszavazók körében a jobbikosok vannak ebben a csoportban felülreprezentálva, addig a demokráciához való viszony alapján vizsgálva – talán kissé meglepő módon – a demokraták a legaktívabbak (8%). A diktatúrát valamilyen mértékben elfogadhatónak tartók 5, míg a rendszerszkeptikusok mindössze 2 százaléka tekinthető „szuperaktívnak".

Végül a pártpreferenciákkal szoros összefüggésben lévő ideológiai önbesorolás megoszlását vizsgáltuk meg. Hagyományosan három ideológiai skálát használunk a magyar egyetemisták és főiskolások besorolására: a bal–jobb, a liberális–konzervatív és az utóbbi időben egyre fontosabbá váló mérsékelt–radikális tengelyt. Ahogy a 4. táblázatból kitűnik, nem állítható, hogy azok lennének a legkarakteresebb, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a legszélsőségesebb ideológiai beállítódásúak, akik „szuperaktívak" (vagyis van hagyományos, közvetlen és online politikai részvételük egyaránt). A bal–jobb és a liberális–konzervatív tengelyen átlagos (4,5, illetve 3,86 átlagpont) az önbesorolás alapján számított értékük, vagyis kizárólag a mérsékelt–radikális tengelyen való pozíciójuk tér el a többi csoportétól. Itt visszautalunk arra, hogy a „szuperaktívakat" relatíve legnagyobb arányban éppen a Jobbik egyetemista-főiskolás szavazói között találjuk.

Érdemes a másik végletet, tehát azokat is megnézni, akik semmilyen politikai jellegű részvétellel nem rendelkeznek. Emlékeztetőül, az ismeretlen preferenciájúak (bizonytalanok és válaszmegtagadók) között találtuk a legtöbb ilyen hallgatót. A fenti tendenciákat visszaigazoló eredményeket kapunk a *4. táblázat* alapján. Azaz a politikai részvételi formákban inaktívak a bal–jobb ideológiai tengelyen a középtől egy hajszálnyival jobbra, a liberális–konzervatív skálán ugyanennyivel balra helyezik magukat. Értelemszerűen egyik esetben sem ők a leginkább bal-

[18] Szabó 2014b.

oldaliak/jobboldaliak vagy a leginkább liberálisok. Hasonló a helyzet a 3. skála esetében. Bár karakteresebben mérsékeltek, mint liberálisok vagy baloldaliak, de a tengelyen belül nem ők a legmérsékeltebbek (hanem a csak hagyományos résztvevők). Összességében tehát a politikai passzívaknak nincs határozott politikai karaktere, éle sem. A választásszociológiából kölcsönözve a fogalmat, leginkább a „medián" hallgatóként definiálhatnánk őket.

A *4. táblázat* rámutat, hogy a „hagyományos és online" részvételben involválódók a legjobboldalibbak és a legkonzervatívabbak, míg a legbaloldalibbak és legmérsékeltebbek a „közvetlen és online" részvételt egyaránt folytatók. A mérsékelt–radikális tengelyen viszont vannak náluk radikálisabb és mérsékeltebb résztvevő csoportok is.

4. táblázat

A politikai részvétel mintázatai ideológiai önbesorolás alapján (1–7 skála átlagai)

	Bal–jobb ideológiai tengely	Liberális–konzervatív ideológiai tengely	Mérsékelt–radikális ideológiai tengely
Nincs részvétel	4,24	3,76	3,45
Csak online	4,22	3,58	3,49
Csak közvetlen	4,35	3,67	3,65
Csak hagyományos	4,55	3,73	3,09
Közvetlen és online	4,17	3,40	3,89
Hagyományos és online	5,00	5,00	3,29
Hagyományos és közvetlen	4,55	3,93	3,31
Szuperaktív	4,50	3,86	4,00

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás.

Konklúzió

Tanulmányunkban igyekeztünk komplex képet adni arról, miként alakul a hallgatók politikai részvétele. Megkülönböztetünk hagyományos, direkt és online politikai részvételt, és azokhoz a részvétel változó formáinak, eszközeinek megértésére huszonegy változót rendeltünk.

Nemzetközi kutatások eredményei alapján feltételeztük, hogy a hagyományos részvétel (a választási hajlandóság kivételével) alacsony a hallgatók körében. Eredményeink alapján azonban nem állíthatjuk, hogy a hagyományos részvétel kifejezetten alacsony lenne a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. Úgy tűnik, hogy a hallgatók számára a választási jellegű aktusok (önkormányzati, országgyűlési, helyi hallgatói) kifejezetten fontosak, ezt jelzi azok részvételi hierarchiában elfoglalt előkelő pozíciója.

Azt feltételezzük, hogy a direkt részvételi formákban való aktivitási hajlandóság magasnak bizonyul. Az általunk készített horizontális részvételi modell alapján bizonyítható, hogy a közvetlen részvételi formákban való involválódásnak kitüntetett szerepe van a hallgatók részvételi mintázatában. Lényegében kulcselemről beszélhetünk. Akinek van – az egyén szintjén egyre magasabb szintű bevonódást, egyre jelentősebb költséget és ezzel párhuzamosan csökkenő kollektív jószágot eredményező – kollektív részvétele, az nagyon nagy valószínűséggel hagyományos résztvevő is, és ezzel párhuzamosan az online térben is inkább kifejti saját véleményét, álláspontját. Vizsgálatunk azt találta, hogy a kollektív cselekvés egyes formáiban való involválódás független a társadalmi nemtől és az állandó lakhely szerinti település típusától. A kibocsátó család szociokulturális és anyagi hátterének sincs különösebb jelentősége. A különböző fenntartójú intézményekbe járó hallgatók viszont eltérő mértékben tiltakoznak. Az adatok azt jelzik, hogy azok a hallgatók tiltakoznak, akiknek van a társadalmi problémák, kérdések iránt valamiféle nyitottságuk, érdeklik őket az életvilágukon kívüli történések.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy az online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e. A kutatás eredményei alapján az online participáció lényegesen új csoportok bevonását nem teszi lehetővé. Bár vannak olyan főiskolai-egyetemi alcsoportok, amelyek igaz, erős megszorításokkal, de nagyobb hajlandóságot mutatnának az online térben való megszólalás iránt, ugyanakkor statisztikailag a különbségek elenyészőek. Kutatásunk azt találta, hogy az online és az offline kollektív participációt lényegében ugyanazok a tényezők befolyásolják: általános, társadalomra és/vagy politikára való nyitottság, valamint társadalmi integráltság nélkül nehezen alakul ki bármilyen részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében.

Végezetül előzetes várakozásunktól eltérően a tágan értelmezett, közéleti típusú részvételi formákat tekintve nem mutatkoztak jelentős különbségek az egyes pártok szavazóinak részvételét érintően. A pártokhoz kötődő politikai részvételt tekintve a Jobbik körül találjuk a legkisebb arányban azokat, akiknek az aktivitása kimerül abban, hogy a pártra szavaznak, míg e csoportban legnagyobb arányban a Fidesz–KDNP szavazói képviseltetik magukat (58%). A közvetlen részvételt igénylő cselekvési formákban (tüntetés, vonulás stb.) a hagyományos pártok, így a Fidesz és a baloldal pártjai kevésbé sikeresek, mint az LMP és a Jobbik. Ugyanakkor a politikai részvétel minden formájában „szuperaktív" csoportot tekintve hasonló arányok mutatkoztak az egyes pártok szavazótáborában: a Fidesz–KDNP-re szavazó hallgatók körében 6 százalékuk tekinthető e csoport tagjának, míg a Jobbikban ez a csoport 9 százalékot tesz ki.

Kutatási eredményeink fényében indokoltnak tűnik a korábbiaknál szélesebb skálán mérni a fiatalok politikai részvételre vonatkozó attitűdjeit. A jövőbeli nagymintás ifjúságkutatások részvételre vonatkozó kérdésparkjának bővítése hozzájárulhat ahhoz, hogy az általunk vizsgált kérdéseket az ifjúsági társadalom egészét érintően is megvizsgálhassuk.

Irodalomjegyzék

Bakker, Tom – De Vreese, Claes 2011. Good News for the Future? Young People, Internet Use, and Political Participation. *Communication Research* 22/10, 1–20.

Csőzik Rita 2014. Politika, minek nevezzelek? A magyar egyetemisták és főiskolások politikáról alkotott szociális reprezentációja. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók*. Szeged: Belvedere Meridionale. 58–71.

Dalton, Russell 2008. Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies* 56, 76–98.

Gábor Kálmán 2009. Ifjúságkutatás és ifjúságpolitika. In: Biró István (szerk.): *Csatlakozás az európai ifjúsági térséghez. CSEIT 3.0.* Szeged: EIKKA. 8–15.

Gazsó Tibor – Szabó Andrea 2002. Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Gazsó Ferenc – Laki László 2004. *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Hári Péter 2010. Az internet használat és a közösségi kapcsolatok alakulása. In: Utasi Ágnes (szerk.): *Közösségi kapcsolatok.* Műhelytanulmányok III. Szeged: Belvedere.

Kern Tamás – Szabó Andrea 2011. A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Kriesi, Hanspeter 2008. Political Mobilization, Political Participation and the Power of the Vote. *West European Politics* 31/1, 147–168.

Oross Dániel 2013. Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont. 283–313.

Oross Dániel – Szabó Andrea 2014. A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest – Szeged: MTA PTI – Belvedere Meridionale. 77–99.

Polat, Rabia 2005. The Internet and political participation. Exploring the explanatory links. *European Journal of Communication* 20/4, 435–459.

Rothenbühler, Martina – Ehrler, Franziska – Kissau, Kathrin (szerk.) 2012. *Politische Partizipation junger Erwachsener in der Schweiz.* Bern: Schweizer Kompetenzzentrum Sozialwissenschaften (FORS).

Stanley, Woody – Weare, Christopher 2004. The effects of Internet Use on Political Participation. Evidence from an Agency Online Discussion Forum. *Administration Society* 36/5, 503–527.

Szabó Andrea (szerk.) 2012. *Racionálisan lázadó hallgatók*. Szeged: Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea (szerk.) 2014a. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest – Szeged: MTA PTI – Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea 2014b. Zárszó helyett. A magyar nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók politikussága. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest – Szeged: MTA PTI – Belvedere Meridionale. 261–278.

Szabó Andrea 2015. *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon*. Budapest: Belvedere Meridionale.

Szabó Andrea – Oross Dániel 2012. A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók*. Szeged: Belvedere Meridionale. 65–190.

Szabó Andrea – Oross Dániel 2014. Ott és akkor egészen mások vagy mindig mindenütt ugyanazok? Aktív és passzív hallgatók Magyarországon. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében.* Budapest – Szeged: MTA PTI – Belvedere Meridionale. 103–118.

Melléklet

A horizontális modell egyes részelemei

1. Hagyományos részvétel

a. Van valamilyen közéleti szervezeti kötődése:
- HÖK,
- HaHa,
- más hallgatói szervezet,
- egyházi szervezet/vallási közösség,
- emberi jogi mozgalmak,
- politikai pártok ifjúsági szervezetei,
- környezetvédelmi szervezetek,
- közéleti kérdésekkel foglalkozó egyéb szervezetek

b. Politikai alrendszerhez kötődő részvételi formában aktív:
- tevékenykedés politikai pártban/részvétel politikai párt rendezvényein,
- más politikai szervezet vagy politikai mozgalom munkájában való részvétel,
- kampánytevékenység folytatása (ajánlószelvény gyűjtése, plakátragasztás stb.),
- indulás önkormányzati vagy parlamenti választáson képviselőjelöltként,
- szervezetben megválasztott tisztségviselő,
- pénzadományozás civil szervezetnek vagy pártnak

c. Választáson biztosan részt vesz

2. Közvetlen (direkt demokratikus) részvétel

a. Közvetlen participációs formából legalább kettőben aktív:
- aláírásgyűjtés,
- politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, tiltakozó petíciók aláírása,
- törvényes demonstráció, tüntetés,
- spontán tüntetés, utcai vonulás,
- utcai zavargás,
- szándékosan nem vásárolt, bojkottált árucikket, elkerült üzletláncot,
- szándékosan viselt politikai jelvényeket, jelképeket,
- kapcsolatba lépett politikussal vagy önkormányzati képviselővel

3. **Online részvétel**[19]

a. Van rendszeres virtuális részvétele:
- lájkol közéleti témákban,
- szavaz közéleti témákban,
- eseményt létrehoz, megoszt közéleti témákban,
- hozzászól, kommentel közéleti témákban,
- blogol közéleti témákban

[19] 2015-ben nem rendszeres, hanem – a többi formához hasonlóan – általában vett részvételt mértünk (valaha az életben), ezért a közvetlen participációhoz hasonlóan az online részvételt is a többes aktivitásra szűkítettük.

Gallai Sándor – Janik Szabolcs

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR FIATALOK ANYAORSZÁGBA IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓJA

Bevezetés

A magyarországi rendszerváltást követően egyre nagyobb figyelem irányult a Kárpát-medencében élő határon túli magyar közösségek sorsára. Helyzetük, valamint az első szabadon választott kormány erre is reflektáló magyarságpolitikája a politikai diskurzus részévé vált. A rendelkezésre álló (messze nem teljes körű) statisztikák felhasználásával mind több kutatás folyt, és tudományos publikáció született e témában. A rendszerváltás időszakában mintegy 2,8 millió magyar nemzetiségű személy élt az anyaország határain túl.[1] A velük kapcsolatos kutatások egyik fontos kérdése már a kezdetektől az volt, hogy e közösségek tagjai hol és hogyan képzelik el saját jövőjüket, s az erre vonatkozó döntésüket milyen szempontok motiválják.

A határon túli magyarok migrációs döntéseit számos tényező befolyásolta az elmúlt 25 esztendőben. Eddig minden releváns kutatás azt igazolta, hogy az egyik meghatározó szempont a kiszámítható, biztos megélhetés iránti igény volt. (Éppen ezért vélelmezhető, hogy e tekintetben rövid távon aligha várható változás.) Mivel ezt a szülőföldjükön sokan nem érezték biztosítottnak, évről évre több ezer határon túli magyar (és persze többségi nemzethez tartozó) próbált és próbál szerencsét külföldön. A magyarok esetében az egyik lehetséges és természetesnek tekinthető célállomás az anyaország, hiszen az azonos nyelvi, kulturális gyökerek megkönnyítik a tanulást, a munkavégzést és az ügyintézést, s ezáltal elősegítik a beilleszkedést, miközben jelentősen csökkentik annak költségeit. A fiatalok migrációs szándéka különösen izgalmas, mivel döntésük nagy hatást gyakorol az otthoni közösségükre (például a demográfia alakulása, a családok önfenntartó képessége, a korcsoporton belüli mintaadás révén), s egyúttal – hosszú hátralévő aktív életszakaszuk miatt – komoly gazdasági potenciált jelentenek a választott országuk számára. Az otthonmaradásról, illetve a kivándorlásról és a távollét időtartamáról szóló döntés minden esetben rendkívül komplex, s meghozatalában természetesen fontos szerepet játszik az egyéni élethelyzet megítélése és az érvényesülési lehetőségek – szükségszerűen szubjektív – percepciója.

A határon túli magyar közösségek elsődlegesen négy országban koncentrálódnak a Kárpát-medencében: Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Szerbiában. Jelen fejezetben áttekintjük a felsorolt országok magyar közösségeinek rend-

[1] Hablicsek és mtsai 2004: 65.

szerváltás utáni helyzetének néhány jellegzetességét, s külön figyelmet szentelünk az anyaországba irányuló kivándorlásuknak és azzal kapcsolatos motivációiknak. Elemzésünk fókuszában a fiatalok állnak, ugyanakkor kiterjedt, historikus statisztikai adatok híján tanulmányunk kényszerűen „pillanatképekből" táplálkozik, s időszaki kvantitatív adatgyűjtésre épülő kutatások adatait hasznosítja. Írásunk során figyelmet fordítottunk a Kárpát-medencei magyar fiatalok élethelyzetét feltáró Mozaik kutatásokra és a Genezys 2015 keretében végzett adatfelvétel eredményeire. A kronologikus sorrendet követő elemzésünk első nagyobb egysége az 1990-es éveket vizsgálja; második része az ezredfordulót követő időszakot öleli fel, s különös hangsúlyt fektet Magyarország és szomszédjai uniós csatlakozásának következményeire. Elemzésünkkel amellett fogunk érvelni, hogy Magyarország mint célország vonzereje az ezredfordulót követően – a régióbeli gazdasági fejlettségbeli előnyének elvesztésével – csökkent a határon túli magyar fiatalok szemében, miközben az európai integráció fontos szerepet játszott az alternatívák megerősödésében. A fejezet végén felvázoljuk, hogy az eddigi tapasztalatok alapján a jelenlegi magyarországi kormányzati intézkedések közül melyik hathat a jövőben a határon túli magyar fiatalok anyaországba áramlására, mert az eddigi trendek és motivációk alapján egy új trend veheti kezdetét.

Határon túli magyarok a Kárpát-medencében a rendszerváltást követően

A Kárpát-medencében a 2011 körüli országos népszámlálások alapján nagyságrendileg 2,1 millió[2] magát magyarnak valló személy élt Magyarország határain túl.[3] Az 1990-es évektől valamennyi jelentős létszámú magyar kisebbségnek otthont adó szomszédos országban, így Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Szerbiában is csökkent e közösségek lélekszáma. Ennek hátterében a természetes fogyás, a migrációs veszteség (kivándorlás), illetve az asszimiláció jelensége állt. A két legutóbbi elérhető adatfelvétel alapján a szomszédos országokban 10 év alatt 7–16 százalékkal csökkent a magyarság lélekszáma.

[2] Adatunk azért hozzávetőleges, mert Ukrajnában – szemben a többi országgal – az ezredfordulót követően nem volt népszámlálás, így az ottani magyar közösség tekintetében a tervezett 2020-as népszámlálásig csak becsült adat áll rendelkezésünkre (W1).

[3] Kapitány 2015: 239.

1. ábra
A magyar nemzetiségű lakosság számának alakulása a vizsgált országokban

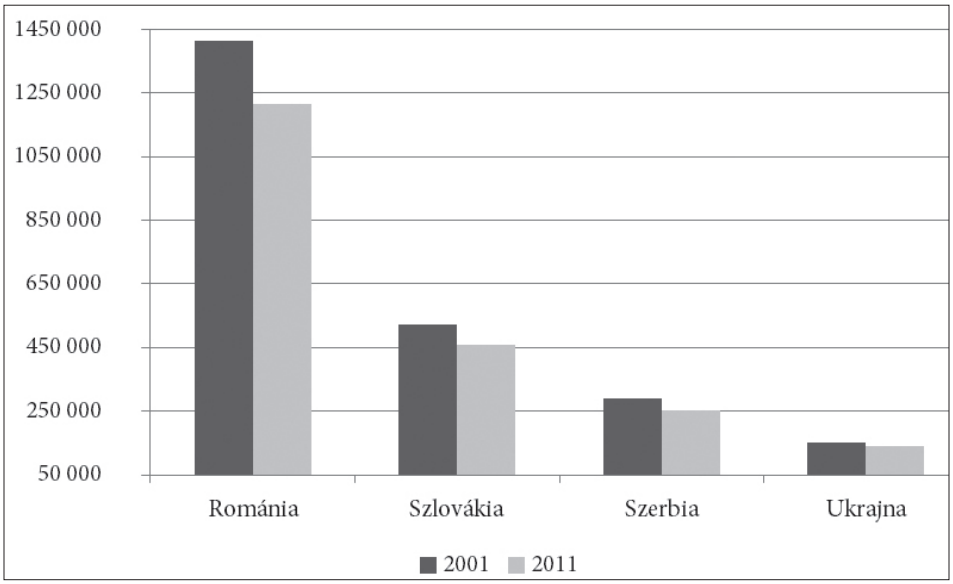

Forrás: Kapitány (2015: 239) adatai alapján saját szerkesztés.

A népességmegtartó-képesség egyik indikátora (és egyben alakítója), a kivándorlás jelentős mértékben a gazdasági kilátásokon, az elképzelt jövőképen (kiemelten: a megfelelő szintű keresetet nyújtó és kellő számban rendelkezésre álló munkahely meglétén) múlik. Több, később idézett kutatás is megerősítette, hogy a határon túli magyarok esetében az 1990-es évek elejétől – és az ezredfordulót követően különösen – az egyik legfőbb „*push*" (vagyis kibocsátó) tényező a jobb megélhetési lehetőségek felkutatásának motivációja volt. Természetesen ez nem jelentett kizárólagos hajtóerőt: a régió egyes országaiból a rendszerváltás utáni években jellemző volt például a diszkrimináció, a nemzetiségi indíttatású negatív politikai megkülönböztetés előli elvándorlás is. Ez az 1990-es évek elején különösen a Romániában élő magyar nemzetiségűek anyaországi beáramlásához járult hozzá, azonban néhány évvel később a délszláv háború nyomán is hasonló történt.[4] A határon túli magyarok – átmeneti vagy tartós – beáramlása folyamatosan fékezte a magyarországi népességfogyást, és az érkezők itthoniaknál alacsonyabb átlagos életkora miatt a folyamat összességében fiatalító hatással is járt Magyarország szemszögéből.[5]

[4] Kincses 2015: 11.
[5] Kincses 2015: 15.

Az időben előre haladva a bevándorlás feltételei jelentősen javultak a határon túli magyar közösségek anyaországi kapcsolati hálóinak fokozatos kiépülésével és bővülésével. Sőt az áttelepülés a szekunder migráció (vagyis a kivándorolt fiatalok rokonainak Magyarországra költözése) nyomán további lendületet kapott.[6] A migrációs motivációk említett hangsúlyeltolódása mellett a régióban is megjelentek a globalizáció hatásai, így az ezredfordulót követően egyre nagyobb számban és arányban érkeztek hazánkba külföldiek a Kárpát-medencén túlról. Ebben a folyamatban értelemszerűen kulcsszerepet játszott az ország uniós csatlakozása is, ami felértékelte Magyarországot Európában, s növelte vonzerejét a világ más pontjain. Bár a népszámlálások csak az aktuális demográfiai helyzetről készítenek pillanatfelvételt, tanulságos, hogy míg 2001-ben 93.005, addig 2011-ben már 143.197 külföldi állampolgár tartózkodott tartósan hazánkban.[7] Bár e kör fele a szomszédos országokból érkezett (nagy többségük magát magyarnak vallotta), a határon túli magyarság részaránya 10 év alatt 69%-ról 47%-ra csökkent, és a könnyített honosítás (a „kettős állampolgárság") 2011-es bevezetése bizonyosan hozzájárul a további mérséklődéshez.[8] E tényező jelentőségét jól érzékelteti, hogy 2016 őszéig mintegy 850.000 külhoni adta be kérelmét, és 780.000 tett magyar állampolgári esküt.[9]

Az anyaországba történő bevándorlás – az átmeneti és tartós munkavégzők mellett – egy másik fontos szegmense a tanulmányi céllal átköltözőké. A rendszerváltást követően felértékelődött a magyarországi tanulmányok folytatásának lehetősége a határon túli magyar fiatalok körében, és az elérhető opciók köre is egyre inkább bővült. Az ösztöndíjrendszerek bevezetésével a magyar állam aktívan hozzájárult e folyamat erősödéséhez, melyhez az is kellett, hogy a határon túli fiatalok lehetőséget lássanak a magyarországi tanulásban, és fontolóra vegyék az anyaországi letelepedés jövőbeni lehetőségét.[10] Bár pontos, részletes és átfogó statisztikák nem állnak rendelkezésre, a következő, *2. ábra* megfelelően mutatja a rendszerváltás utáni évtizedet követően jellemző trendeket.[11]

[6] Gödri 2013: 266.

[7] Kincses 2015: 21.

[8] A magyar állampolgárságot felvevő határon túliak ugyanis értelemszerűen kikerülnek a külföldiekre vonatkozó statisztikákból.

[9] W2.

[10] E tekintetben fontos látni, hogy a jellemzően kistelepülési magyar iskolákból érkező, a többségi társadalom nyelvét gyakran gyengén beszélő fiatalok számára – helyi lehetőségek híján – sok esetben a magyarországi továbbtanulás az egyetlen reális alternatíva (Pusztai–Nagy 2005: 367).

[11] Nem tudjuk például, hogy a 2. ábrán szereplő hallgatók közül hányan tértek vissza szülőföldjükre tanulmányaik végeztével, és mennyien telepedtek le az anyaországban.

2. ábra

Magyarországon tanuló nappali tagozatos külföldi hallgatók számának alakulása

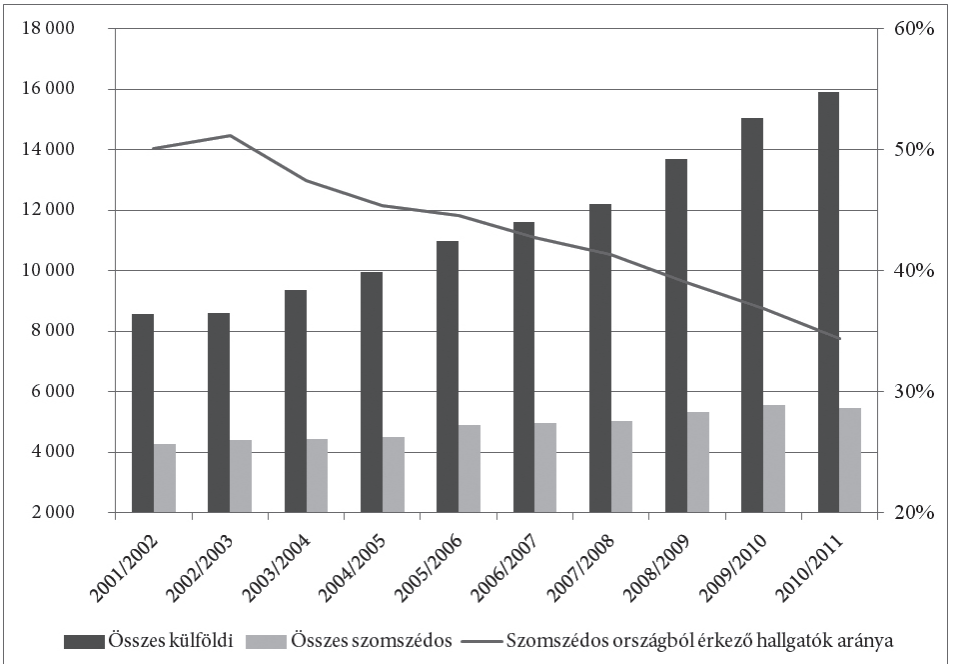

Forrás: Márkus 2013: 27.
Megjegyzés: a szomszédos országokból érkező hallgatók részaránya a jobb oldali tengelyről olvasható le.

A Magyarországra történő végleges áttelepedést sok esetben ideiglenes munkavállalás vagy tanulmányi célú tartózkodás előzi meg, így a *2. ábra* szomszédos országokra vonatkozó adatai a szellemitőke-vonzás („agyelszívás", avagy „*brain-drain*") egyik potenciális halmazának nagyságát is mutatják. Az anyaországban remélt könnyebb munkavállalás, jobb megélhetés és tágabb előmeneteli lehetőségek ugyanis gyakran arra ösztönzik a határon túli fiatalokat, hogy Magyarországon kezdjék el karrierjüket, s itt képzeljék el a jövőjüket.

Határon túli magyar fiatalok migrációja Magyarországra a rendszerváltástól az EU-csatlakozásig

Mint jeleztük, a migrációról szóló döntés nagyon gyakran gazdasági természetű: a megfelelő jövedelmet biztosító munkahelyek, illetve a szociális védőháló hiánya/alulfejlettsége létbizonytalanságot teremt, és ösztönzi a kivándorlást az adott országból. Természetesen a migráció – főleg, ha tömeges – messzemenő következményekkel jár mind a kibocsátó, mind a fogadó országokban, hiszen az áttelepü-

léssel különböző számszerűsíthető költségek és bevételek, valamint elmaradt hasznok merülnek fel. Különösen szenzitív kérdés, hogy mi történik akkor, ha életerős, fiatal, keresőképes emberek kelnek tömegesen útra, hiszen ez esetben a kibocsátó ország hosszabb ideig keresőképes (potenciális) adófizetőket veszít. A csökkenő humántőke-állomány mellett a vonatkozó szakirodalom szerint általában visszaesik az adott gazdaság potenciális kibocsátási szintje, romlik a versenyképessége, torzul a munkaerőpiac, és a költségvetési egyenlegre gyakorolt hatás is negatív.[12] Természetesen e hatások mértéke és időbeli kifutása nagyban függ attól, hogy mennyien távoznak, s hogy milyen képzettségi szint és korösszetétel jellemzi az elvándorlókat.

Az eddigi valamennyi magyar kormány fontos célként deklarálta a határon túli magyar közösségek megmaradását, az adott országok magyarok lakta régiói és települései népességmegtartó képességének megőrzését és javítását. E szempontból a fiatalok elvándorlása demográfiailag, gazdaságilag és szociálisan is óriási veszteséget jelent minden közösség számára. Az elvándorlás ellen fellépő nemzetpolitika stratégiai célja – a határon túli területek magyar kulturális emlékeinek és hagyományainak megőrzésén túl – egy olyan oda-vissza működő migrációs rendszer kiépítése lehet, amelyben az anyaországi tartózkodás és munkavállalás ideiglenes, az itt megszerzett tőke és tudás pedig előbb-utóbb „hazatér" az eredeti közegébe, és ott hasznosul.[13] Természetesen ez a folyamat Magyarország számára is hasznos, hiszen nyelvi és kulturális korlátok nélkül tesz szert munkaerőre, amelynek hazatelepülése – kapcsolati tőkéje révén – tudja segíteni a határokon átívelő kereskedelmi és vállalkozói hálózat sűrűbbé válását, az együttműködés intenzitásának fokozását. A határon túli magyar közösségek fennmaradásának és gyarapodásának segítése tehát egyszersmind közgazdasági racionalitás és Magyarország nemzetstratégiai érdeke.

Szlovákia

A Csehországtól 1993. január 1-jével különvált Szlovákiában él a legnagyobb – a 2011. évi népszámlálás alapján 8,5%-os – arányú határon túli magyar közösség. A magyarság létszáma – Ausztria kivételével – valamennyi szomszédos országban folyamatosan csökkent. 1991-ben az akkori Csehszlovákiában még 567.296 személy vallotta magát magyarnak. Szlovákiában ez a szám 2001-ben 520.528 volt, ám a legutóbbi, 2011-es népszámláláson már csak 458.467-en nyilatkoztak úgy, hogy magyar nemzetiségűek.[14] Ez összességében 19%-os csökkentést jelentett a 20 év alatt, amiben szerepet játszott az alacsony gyermekszám és – az ezzel összefüggő – elöregedés is: míg a 0–19 évesek aránya 1991-ben 28% volt a magyar kisebbségen belül, addig 10 évvel később ugyanez az adat már csak 22,1%.[15] Ráadásul

[12] Atoyan és mtsai 2016: 20.
[13] Bárdi 2013: 14.
[14] Hablicsek és mtsai 2004: 59; Kapitány 2015: 239.
[15] Hablicsek és mtsai 2004: 59–60.

Szlovákiában a legerősebb a magyar közösség asszimilációja, ami szintén hozzájárul a nemzetiség lélekszámának folyamatos csökkenéshez.[16] Ennek ellenére az abszolút számát tekintve második legnagyobb lélekszámú határon túli magyar közösségből érkeztek – a rendszerváltást követően – a legkevesebben az anyaországba, amit elsősorban a magyar nemzetiségű szlovákiai lakosság határhoz közeli koncentrációja magyaráz,[17] hiszen a viszonylag kicsi földrajzi távolságok miatt az áttelepülés helyett sokan választották az anyaországi munkavállaláshoz az ingázást. Ily módon a Szlovákiában élő magyarok számára a rendszerváltás utáni időszak jobb magyarországi kereseti lehetőségei jelentősebb áldozatok, nyelvi akadályok és tényleges áttelepülés nélkül is elérhetők voltak.[18]

Az 1990-es években Szlovákia – a régió többi rendszerváltó országához hasonlóan – a piacgazdaság intézményi alapjainak megteremtésén és a szociális ellátórendszer kiépítésén fáradozott. Az ország – igaz, komoly kormányzati költekezés árán – az évtized közepére jelentős ütemű gazdasági növekedést produkált, kezelhető mértékűre (egy számjegyűre) szorította le az inflációt, ugyanakkor a munkanélküliség szintje viszonylag magas maradt.[19] Az utóbbi végig két számjegyű volt, s az évtized végére megközelítette a 20%-ot. A munkanélküliség különösen magas szinten alakult a 15–24 éves korosztály aktív szegmensében: jellemzően elérte a teljes munkaképes korú adat kétszeresét.

3. ábra

A szlovákiai munkanélküliség alakulása 1994 és 2000 között (%)

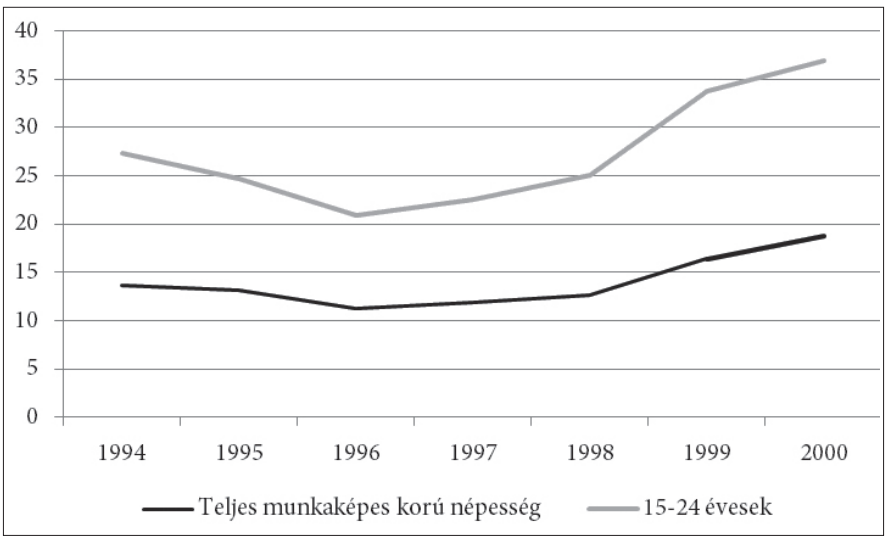

Forrás: Világbank adatbázis (W3).

[16] Kapitány 2015: 227.
[17] Kincses 2010: 551.
[18] Kincses 2010: 551.
[19] Šikulová–Frank 2013: 24.

Ráadásul kiemelten sokan voltak olyanok, akik tartósan (azaz 12 hónapot meghaladó időtartamra) kiszorultak a munkaerőpiacról.[20] Pozsony és vonzáskörzete hagyományosan a legfejlettebb régió, és a többinél alacsonyabb munkanélküliségi rátával rendelkezik, Szlovákia többi részén viszont magasabb szintű munkanélküliség volt jellemző, s ez a probléma – elmaradottságuk miatt – különösen komolyan érintette Dél-Szlovákia magyarlakta területeit. Az egymást követő szlovák kormányok magyar kisebbséggel szembeni negatív hozzáállása miatt eleve nem sok figyelem jutott e területekre, a fejlesztési pénzek döntő hányadát pedig a pozsonyi régió vitte el az egyéb felvidéki régiók elől.[21]

A makrogazdasági problémák rendszerint az állampolgárok szintjén, életlehetőségeik alakulásában is érezhetővé válnak, s hatással vannak a társadalmi mobilitásra. A szlovákiai magyar közösség az említett földrajzi adottságok következtében már a kezdettől fogva kedvezőbb helyzetben volt az anyaországi tanulás és munkavállalás, az egyéni boldogulási lehetőségek bővítése terén.[22] A szlovákiai magyar fiatalok részvétele az anyaországi felsőoktatásban a rendszerváltás utáni időszakban dinamikusan bővült, miközben a Felvidékre kihelyezett magyarországi karokon, majd az önálló magyar nyelvű felsőoktatási intézményben, a Selye János Egyetemen is egyre nagyobb (több ezres) létszámban folytathatták tanulmányaikat.[23]

Egy felvidéki – magyar tanítási nyelvű – gimnáziumok tanulói körében végzett kutatás alapján elmondható, hogy az adatfelvétel pillanatában külföldi tanulmányokat fontolgató diákok jellemzően szerényebb körülmények között éltek, és falusi, vallásos, értelmiségi miliőből érkeztek.[24] Az e körbe tartozó diákok meglehetősen ambiciózusak, és sikeres magyarországi felvétel esetén nem terveztek hazatérést, mert jellemzően gyengébb a kötődésük a szülőföldjükhöz. A szülőföldjükhöz erősebben kötődő, a helyi társadalomba jobban integrálódott családok gyermekei főként városokban éltek, alacsonyabb kulturális tőkével rendelkeztek, és inkább az otthon maradást preferálták. A felmérés szerint ugyanakkor magas volt azok aránya, akik nem tudták/nem árulták el elvándorlásra vonatkozó szándékukat (ők jellemzően szintén falvakban éltek).

A határon túli magyar nemzetiségű fiatalok jellemzőiről és preferenciáiról készült első átfogó adatfelvétel a Mozaik 2001 ifjúságkutatás volt.[25] A lekérdezéskor a 15–29 éves felvidéki magyar fiatalok 44%-a volt gazdaságilag aktív, 27%-uk ta-

[20] Vodopivec és mtsai 2003: 11.

[21] Szabó I. 2011: 126.

[22] Ehhez hozzájárult a két ország között 1999 februárjában aláírt kölcsönös foglalkoztatásról szóló kormányközi egyezmény is, amely egy éves keretszámot határozott meg a legfeljebb 1 év időtartamra szóló foglalkoztatás vonatkozásában (Kincses 2010: 554). A későbbiekben a keretet több ízben megemelték, mivel túl szűknek bizonyult.

[23] Az egyetemről és a hallgatói létszámról részletesebben lásd Takács 2014: 36.

[24] Bacskai 2004: 266–267, idézi Pusztai–Nagy 2005: 367.

[25] Szabó A. és mtsai 2011.

nuló, 18%-uk munkanélküli, 11%-uk pedig gazdaságilag inaktív.[26] A kutatásban részt vevők több mint 60%-a összességében kedvezőtlennek ítélte meg a lakóhelyén és környékén elérhető végzettség és szakképzettség szerinti elhelyezkedési lehetőségeket. Magyarországon kevesen dolgoztak az adatfelvétel pillanatában, és mindössze a megkérdezettek egyharmada tervezett külföldi munkavállalást, s közülük is csupán minden harmadik jelölte meg az anyaországot célállomásként. A reprezentatív lekérdezés alapján a 15–29 éves korosztály közel harmada tanult a felvétel időpontjában, mintegy 60%-uk pedig már befejezte – jellemzően alapiskolai, szaktanintézeti és gimnáziumi – tanulmányait; diplomával csupán 4%-uk rendelkezett.[27] A megkérdezett fiatalok közül 27%-nyian (jellemzően érettségizettek és középfokú oktatásban részt vevők) fontolgatták a továbbtanulást. Bár sokan Szlovákiában képzelték el tanulmányaik folytatását, minden harmadik fiatal külföldre, kétharmaduk Magyarországra, harmaduk pedig más országba vágyott. A kutatás eredményei megerősítették a korábban írtakat, miszerint a szlovákiai magyarság elsősorban helyben, a szülőföldjén kereste a boldogulás lehetőségét annak ellenére is, hogy mindezt az anyaországinál kedvezőtlenebb foglalkoztatási viszonyok közepette kellett tennie. E tekintetben érthető választás a már említett határ menti ingázás, vagyis az észak-magyarországi munkalehetőségek keresése és hatékony kihasználása. Ez egyébiránt – a magasabb általános bérszínvonal miatt – sok esetben anyagi értelemben is kifizetődő volt a Magyarországra ingázóknak.

Ukrajna

A határon túli magyar közösségeknek otthont adó szomszédos országok rangsorában Ukrajna foglalja el a negyedik helyet a közösség létszámát tekintve. A magyar ajkúak számának csökkenése ugyanakkor itt is jól látható: míg 1991-ben 163.111-en vallották magukat magyarnak, 2001-ben ennél kevesebben, 156.600-an nyilatkoztak így.[28] Bár 2011-ben nem került sor népszámlálásra Ukrajnában, a különböző tanulmányok által használt becslés 141.000 lélekszámú magyar közösséggel kalkulál.[29] A fogyás mellett itt is általános trend az elöregedés: a legfiatalabb 0–19 éves korosztály részaránya 10 év alatt 20%-ra esett vissza az 1991-es 25%-ról.[30] A kárpátaljai magyarok számának csökkenése egyébiránt marginálisnak tűnhet Ukrajna egészével összehasonlítva, hiszen az ország összlakossága 1989 és 2001 között 3,8 millió fővel (7,5%-kal) csökkent.[31]

[26] Mészárosné–Tóth 2001: 56. A munkanélküliségről beszámolók aránya megfelelt a bemutatott szlovák országos adatnak.
[27] Mészárosné–Tóth 2001: 52.
[28] Hablicsek 2005: 63.
[29] Kapitány 2015: 237.
[30] Hablicsek 2005: 64.
[31] Karácsonyi–Kincses 2010: 32.

Az 1990-es években a kárpátaljai magyarság különösen nehéz helyzetben volt, hiszen a Szovjetunió széthullását és Ukrajna függetlenedését követően az ország az egész régió legsúlyosabb gazdasági válságát élte át. A gyenge lábakon álló politikai intézményrendszer, a kiterjedt korrupció, a politikai és gazdasági hatalom összefonódása, az oligarchák megerősödése, az állami vagyon széthordása, a szovjet piacok elvesztése, az általános adókerülés, valamint az erőltetett nemzetépítés egyaránt hozzájárult az ukrán gazdaság összeroppanásához. A következmények súlyosak voltak: évtizedes recesszió, külföldi befektetések hiánya, hosszú éveken át szárnyaló (csak 1994-ben közel 900%-os!) hiperinfláció és jelentős mértékű állami eladósodás.[32]

4. ábra
Ukrajna éves GDP-jének alakulása (volumen, %)

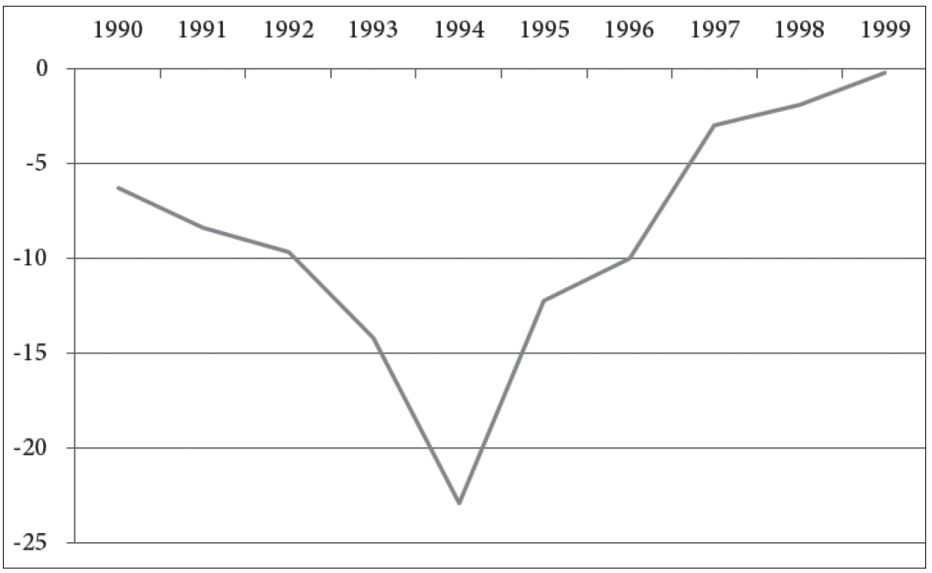

Forrás: Világbank adatbázis (W3).

A gazdasági problémák rendkívül megnehezítették az ukrajnaiak boldogulását; általánossá vált a társadalom széles rétegeinek leszakadása és az elszegényedés. A perspektívák hiányát az is jelezte, hogy az ország európai uniós integrációjára a legkisebb esély sem mutatkozott, nem volt olyan ígéret, amelyre reményt lehetett volna alapozni. Bár a munkanélküliségi ráta 1997-ig egy számjegyű maradt, a 15–24 éves korosztály aktív szegmensében ez a mutató mindvégig 10–20% között, 1998-tól pedig afölött alakult.[33]

[32] Sutela 2012.
[33] W3.

A fentiekből következően a kárpátaljai magyarság anyaországba irányuló migrációját elsősorban gazdasági-megélhetési motivációk jellemezték. Az ukrajnai magyarságot nem érte a magyar kisebbséggel szemben Romániában tapasztalt mértékű és intenzitású politikai nyomás és diszkrimináció.[34] Magyarország relatív gazdasági vonzerejéről viszont sokat elárul az az adat, amely szerint az ezredfordulón a magyarországi átlagbér már mintegy négyszerese volt az ukrajnainak.[35] A Kárpátaljáról érkezők alapvetően a magyar–ukrán határ térségét, illetve a közép-magyarországi régiót célozták. 2001-ben közel 9.000 ukrán állampolgár tartózkodott hazánkban, közülük nagyságrendileg 7.000 fő volt kárpátaljai magyar.[36] Számuk növekedéséhez hozzájárult az 1990-es évek végén megindult szekunder migráció.[37] Miközben az anyaországba érkezők között viszonylag nagy számban fordultak elő magasan képzett szellemi foglalkozásúak (mérnökök, orvosok, ügyvédek), ugyanakkor sokan voltak a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők is.[38] A Magyarországra érkezett ukrán állampolgárok nagyjából ötöde tanulási céllal jött, és 10% volt a 19–24 évesek aránya.[39] A kárpátaljai fiatalok magyarországi tanulási célú migrációját több kutatás is vizsgálta. Egy 2002-es adatfelvétel a Kárpátaljáról Magyarországra érkezett fiatal egyetemisták preferenciáit, jövőbeli terveit igyekezett felmérni.[40] A válaszok alapján a végleges anyaországi letelepedés sokaknál komoly dilemmát okozott: a tanulás utáni maradás egyértelmű anyagi előnyeivel és a kecsegtetőbb karrierlehetőségekkel szemben a család közelsége, illetve a viszonylagos biztonság és kiszámíthatóság szólt a hazatérés mellett.[41] Az otthoni lehetőségeket a legtöbb válaszadó negatívan ítélte meg, így nem véletlen, hogy többségben voltak azok, akik a magyarországi diplomaszerzés után maradni kívántak. A kapott válaszok alapján a hallgatókat egyértelműen a jobb egzisztenciális lehetőségek motiválták döntésükben.

A Mozaik 2001 kutatás Kárpátaljára vonatkozó eredményei összhangban állnak az eddig leírtakkal. A válaszadók 45%-a volt gazdaságilag aktív, 14% inaktív, 10% munkanélküli, 31% pedig éppen a tanulmányait folytatta.[42] A kárpátaljai fiatalok relatív többsége (35%-a) hagyományos középiskolát végzett, 25%-uk pedig csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezett. Az egyetemet végzettek aránya 6% volt. Az aktuálisan tanulmányaikat folytatók több mint 40%-a középiskolába járt. A vizsgálat során megkérdezett fiatalok 45%-a szeretett volna továbbtanulni.

[34] Az ukrajnai kormányzat részéről történt kisebbségellenes fellépés sokkal inkább az oroszokat célozta, semmint a magyarságot (Karácsonyi–Kincses 2010: 40).
[35] Pusztai–Nagy 2005: 361.
[36] Karácsonyi–Kincses 2010: 35.
[37] Gödri 2013: 266.
[38] Karácsonyi–Kincses 2011: 37.
[39] Karácsonyi–Kincses 2011: 36.
[40] Gabóda 2002.
[41] Gabóda 2002: 10.
[42] Csernicskó–Soós 2001: 100.

Közülük a legtöbben (44%) egyértelműen Magyarországon kívánták folytatni tanulmányaikat.[43] Tanulságos – és az eddig bemutatott gondolatmenetet támasztja alá –, hogy a kutatásban részt vevő ukrajnai magyar fiatalok a munkanélküliséget, a jövő kilátástalanságát, illetve az alacsony kereseteket jelölték meg (ebben a sorrendben) a legégetőbb problémaként.[44]

Románia

A legnagyobb létszámú határon túli magyar közösség Romániában él. A közösség létszámának alakulását tekintve a zömmel Erdélyben élő romániai magyar kisebbség esetében sem különbözik a tendencia a többi szomszédos országétól: míg 1992-ben még 1,625 millió, addig 2002-ben már csak 1,432 millió megkérdezett romániai vallotta magát magyarnak.[45] A markáns csökkenés trendje az ezredfordulót követően sem tört meg, így 2011-ben már csak 1,217 millió magyar nemzetiségűt regisztráltak.[46] A negatív tendencia egyébként a többségi nemzetet alkotó románságot is sújtotta, miként az elöregedés is. Az erdélyi magyarság körében a 0–19 éves korosztályába tartozók aránya az 1992. évi 27%-ról 21,7%-ra csökkent.[47] Az erdélyi magyar közösség látványos és drasztikus csökkenését elsősorban a kivándorlás magyarázza. A folyamat volumenét jól érzékelteti – s a romániai migrációs tendenciákra utal –, hogy 1990 és 2005 között több mint 372.000 fő vándorolt ki az országból legálisan, s köztük jelentős számban távoztak 18 év alattiak.[48] Ráadásul az 1990-es években a magyar anyanyelvűek migrációs motiváltsága és tényleges migrációja meghaladta a románságét,[49] így az említett kivándorlásban a magyar ajkúak erőteljesebben érintettek voltak. Az erdélyi magyarság elvándorlását és anyaországba irányuló áttelepülését – a gazdasági-megélhetési megfontolások mellett – etnikai konfliktusok is motiválták, a beilleszkedést pedig az 1980-as években átköltözötteknek köszönhetően kiépült magyarországi hálózatok segítették.[50]

A gazdasági megfontolások által motivált migrációt a román gazdaság – az 1990-es években általánosan – rossz állapota indokolta. A transzformációs válság a gazdasági teljesítmény jelentős visszaesését hozta az évtized elején, s a trendfordulót követően, az ezredforduló előtt átmenetileg ismét visszatért a recesszió.

[43] Csernicskó–Soós 2001: 106.
[44] Csernicskó–Soós 2001: 124–125.
[45] Hablicsek és mtsai 2004: 54.
[46] Kapitány 2015: 232.
[47] Hablicsek és mtsai 2004: 55–56.
[48] Nagy 2011: 150.
[49] Nagy 2011: 151.
[50] Nagy 2011: 152.

5. ábra
Románia éves GDP-jének alakulása (volumen, %)

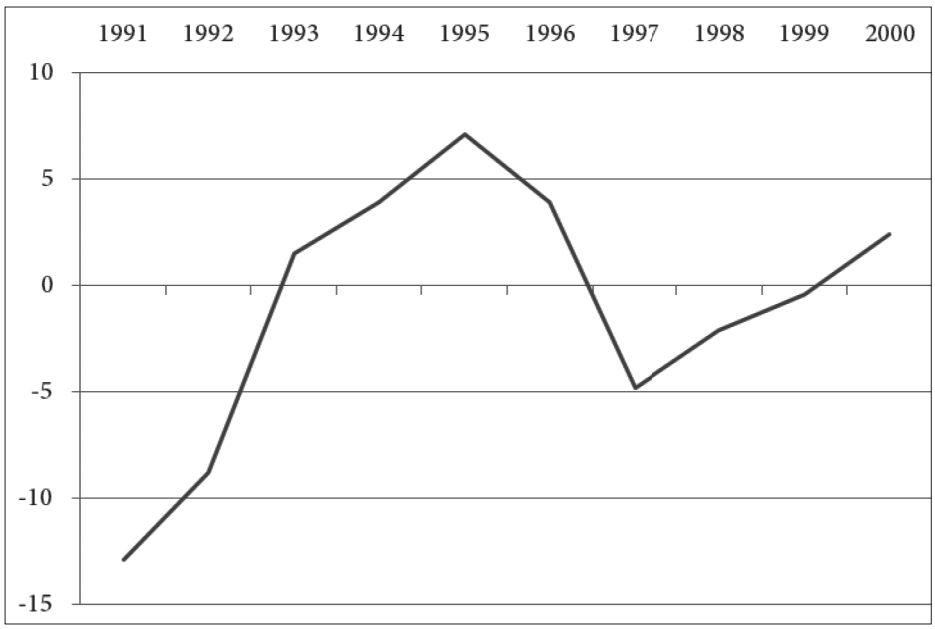

Forrás: Világbank adatbázis (W3)

A versenyképtelen román mezőgazdaság és ipari szektor átalakítása és a piacgazdaság megerősítését célzó reformok végrehajtása (privatizáció, fogyasztói ártámogatások megszüntetése stb.) lassan haladt,[51] miközben az éves infláció mértéke még 1994-ben is háromjegyű volt.[52] Egy másik fontos makrogazdasági indikátor, a munkanélküliség – regionális összehasonlításban – viszonylag mérsékelt maradt, ugyanakkor a fiatalok nehéz helyzetére utal, hogy az aktívak (15–24 évesek) körében lényegében az egész évtizedben két számjegyű munkanélküliséget mértek.[53] Az átalakulás társadalmi költségei, majd az 1997-től újra beköszöntő recesszió nyomán a szegénység jelentős mértékben nőtt Romániában.[54] Az ezredfordulótól azonban sokkal jobb teljesítményt nyújtott a román gazdaság, s az európai integrációs folyamat megkezdésével és felgyorsításával az ország egyre kedvezőbb helyzetet tudott teremteni polgárai számára.

A romániai magyar kisebbség rendszerváltás előtti nehéz helyzetére utal, hogy 1988 és 1990 között mintegy 50.000 menekültkérelmet adtak be Magyarországon

[51] Constantin és mtsai 2010: 1.
[52] Románia csak az EU-csatlakozás előtti időszaktól, a 2000-es évek közepétől volt képes egy számjegyű szinten tartani a pénzromlás éves ütemét (vö. W3).
[53] W3.
[54] W4.

román állampolgárok, s közülük 90% magyar nemzetiségű volt.[55] Egy 1989-es kutatás szerint az érkezettek rendkívül fiatalok voltak: az átlagéletkor csupán 31 év, a 40 éven felüliek aránya mindössze 20% volt.[56] A rendszerváltás után lelassult ugyan, de így is tömeges maradt az elvándorlás: 1992 és 2002 között körülbelül 100.000 erdélyi magyar vándorolt ki Romániából, s jellemzően az anyaországba települtek át. A nagy létszámú bevándorlás során az 1990-es években Magyarországra átköltöző külföldiek 46%-a Romániából érkezett.[57] A Romániából kivándorlók körében a családalapítás előtt álló fiatalok felülreprezentáltak voltak.[58]

A gyengébb romániai gazdasági adottságok miatt az anyaország vonzó célponttá vált a magyar ajkú fiatalok körében, ami abban is tükröződött, hogy az 1990-es években a román állampolgárságú hallgatók képviseltették magukat a legnagyobb számban a Magyarországon tanuló külföldi diákok között.[59] Beáramlásukat állami ösztöndíjak, illetve a már említett kapcsolati hálók korábban kialakult rendszere segítették. A határon átnyúló mobilitás ösztönzése mellett a magyar állam igyekezett forrásokat biztosítani a romániai magyar nyelvű képzések támogatására is, így a legjelentősebb összegeket a magánegyetemek, a Sapientia Egyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem kapták.[60]

A Mozaik 2001 kutatás két része foglalkozott romániai magyar fiatalokkal: Székelyföldről és Belső-Erdélyről külön-külön mintavétel alapján készült elemzés. A székelyföldi lekérdezés során a 15–29 éves korosztály 57%-a volt gazdaságilag aktív, 12% vallotta magát inaktívnak, 10%-uk munkanélkülinek, körülbelül ötödük még a tanulmányait folytatta.[61] A befejezett iskolák tekintetében a középfokú végzettséggel rendelkezők voltak a legtöbben. A lekérdezés idején még tanulmányaikat folytatók nagy része szintén középfokú intézménybe (gimnáziumba vagy szakközépiskolába) járt.[62] A továbbtanulást ambicionálók (akik egyébként a tanulók kisebbségét jelentették) 37%-a egyetemi végzettséget kívánt szerezni. A tanulmányaikat folytatni kívánó fiatalok jellemzően magyar nyelven tervezték a továbbtanulást, de csupán 15%-uk tervezett magyarországi tanulmányokat. A teljes minta 32%-a úgy nyilatkozott, hogy külföldi munkavállalást tervez; nagy többségük (79%), köztük különösen a városban élő fiatalok az anyaországban kívántak elhelyezkedni.[63] A székelyföldi magyar fiatalok a legsúlyosabb problémának a munkanélküliséget, a pénztelenséget, illetve a jövő kilátástalanságát tartották, ami megerősíti a már leírtakat.

---

[55] KSH 2008: 4.
[56] Sik 1990: 518.
[57] Gödri 2013: 266.
[58] Kapitány–Kiss 2010: 1.
[59] Az adatokat lásd: Takács 2014: 18. A statisztikák nem tartalmaznak adatot minden évre.
[60] Hablicsek és mtsai 2004: 89.
[61] Bálint–Demeter 2001: 202.
[62] Bálint–Demeter 2001: 198.
[63] Bálint–Demeter 2001: 203–204.

A belső-erdélyi magyar ajkú fiatalok között némileg alacsonyabb volt a gazdaságilag aktívak aránya (mintegy 50%), 35% tanult, 7% inaktív, 8% pedig munkanélküli volt.[64] A megszerzett iskolai végzettségre vonatkozó válaszok alapján elmondható, hogy a fiatalok relatív többsége (45%) gimnáziumban vagy szakközépiskolában végzett; középiskolánál magasabb végzettséggel pedig mintegy 20% rendelkezett.[65] A vizsgált fiatalok nagyjából fele szeretett volna továbbtanulni; voltak köztük a tanulmányaikat már befejezett interjúalanyok is. A továbbtanulásban gondolkodók több mint fele egyetemi képzést tervezett, s 15%-uk magyarországi intézményekben képzelte el a továbbtanulást.[66]

Összességében elmondható, hogy a romániai magyar fiatalok migrációs mozgását és szándékait is elsősorban a jobb megélhetési lehetőségek keresése határozta meg. A határon átnyúló mobilitásra döntő hatással volt a rendszerváltás előtti áttelepülések révén az anyaországgal kiépült kapcsolati háló. Különösen az 1990-es évek elején – a gazdasági nehézségek mellett – a román kormány kisebbségellenes politikája is erősen ösztönözte az elvándorlást.

Szerbia

A harmadik legnagyobb magyar ajkú kisebbségnek otthont adó – korábban Jugoszláviához tartozó – Szerbiában szintén a magyarság folyamatos és markáns létszámcsökkenése volt megfigyelhető: míg 1991-ben még 343.942 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek, addig 2001-ben 291.207 személy nyilatkozott ugyanígy.[67] Ez a negatív tendencia az ezredfordulót követően is folytatódott, s 2011-ben már csak 251.136 magyar ajkú élt Szerbiában.[68] A drámai mértékű népességvesztést a magyar közösség korszerkezetének romlása kísérte: 10 év alatt, az ezredfordulóra, 22,3%-ra (azaz közel 5%-kal) csökkent a 0–19 évesek aránya.[69] A magyarság fogyásának elsődleges okaként említhetjük, hogy a polgárháború nyomán a gyermekvállalási korú magyar fiatalok jelentős része kivándorolt.[70] Az akkori Jugoszlávia nehéz demográfiai helyzetére utal, hogy 1988 és 1999 között 155.105 menekült érkezett az azóta felbomlott állam területéről Magyarországra.[71] A háborús konfliktus lényegesen megkülönbözteti az egykori jugoszláviai magyar ajkú közösségek migrációs motivációját az eddig tárgyalt határon túli közössége-

[64] Csata és mtsai 2001: 150.
[65] Csata és mtsai 2001: 143.
[66] Csata és mtsai 2001: 146–147.
[67] Hablicsek és mtsai 2004: 56; Kapitány 2015: 239.
[68] Kapitány 2015: 239.
[69] Hablicsek és mtsai 2004: 56.
[70] Kapitány 2015: 236.
[71] Kincses–L. Rédei 2014: 248.

kétől. A kényszermigráció súlyosan negatív következményekkel járt az egész ország, s azon belül a magyar kisebbség demográfiai helyzetére.

A délszláv háború és a katonai behívók elől menekülők számára Magyarország a földrajzi közelség okán kézenfekvő célállomásnak számított. Ráadásul a magyar nemzetiségűek számára természetes közeget is jelentett. A Jugoszláviából érkezők között felülreprezentált volt az értelmiségi elit, de sok tanuló és középfokú végzettséggel rendelkező szakmunkás is hazánkban kereste a boldogulás útjait.[72] Az 1990-es évek elején minden tizedik Magyarországon tanuló külföldi jugoszláviai magyar volt, az ezredfordulón pedig 395 általános iskolás, 676 középiskolás és 600 egyetemista tanult az anyaországban.[73] A fiatalok kivándorlási hajlandóságát több tényező erősítette. Az egyetemisták motivációi között megtaláljuk a szerb nyelv elégtelen ismeretét, a jugoszláv (pontosabban a szerb) oktatási rendszer gyenge színvonalát, illetve a rossz otthoni körülményeket.[74]

A magyarországi áttelepülésnek a fentiek mellett természetesen gazdasági okai is voltak. Egyértelműen erre utal, hogy az 1990-es évek elejétől kezdve több ezer jugoszláv hátterű vállalkozás alapítására került sor Magyarország – elsősorban a határ menti (csongrádi) régió – területén.[75] A szolgáltató szektorban megvalósult tőkebefektetések mellett hamar megjelentek a jobb munkapiaci helyzet által vonzott munkavállalók is, akik közül a magyarul tudók különösen jó eséllyel indultak az itteni munkaerőpiacon. A gazdasági migráció folyamata egyáltalán nem volt meglepő, hiszen a háború kiterjedésével a jugoszláv gazdaság egyre nehezebb helyzetbe került: hiperinfláció, rendkívül magas munkanélküliség és általános elszegényedés volt megfigyelhető. Ahogy a többi szomszédos országnál láttuk, a fiatalok itt is az átlagosnál nehezebb, helyi viszonylatban meglehetősen reménytelen helyzetben voltak; 1994-ben például a 15–24 éves korosztály aktív – tehát már nem tanuló – részének közel fele nem rendelkezett állással.[76] Az anyaországi munkavállalást – a nyelvi azonosság mellett – a Magyarországra átnyúló személyes kapcsolati hálók is segítették az itteni, illetve a korábban áttelepült rokonok, barátok, ismerősök révén. A Jugoszláviából történő távozás motivációi között ezeken felül – különösen az értelmiség körében – a politikai és a kulturális indíttatás mindvégig megmaradt. A fenti folyamatok hozzájárultak ahhoz, hogy az elmúlt évtizedekben a magyar ajkú értelmiségi elit nagyobbik része elszivárgott Jugoszláviából/Szerbiából.[77]

A Mozaik 2001 kutatás vajdasági adatfelvételéből kiderül, hogy a mintában szereplő fiatalok (15–29 évesek) közül 42% tanult, 36% dolgozott, 16% inaktív, 6%

[72] Kincses 2012: 22.
[73] Kincses 2012: 22.
[74] Kincses 2012: 22.
[75] Kincses 2012: 23.
[76] W3. A fenti adatok a későbbi Szerbia területére vonatkoznak.
[77] A Jugoszláviából eredő nyugat-európai munkavállalásnak már a rendszerváltás előtt is voltak hagyományai (vö. Mežnarić 1984).

pedig munkanélküli volt.[78] A legtöbben általános iskolát (39%), szakközépiskolát (20%), szakmunkásképzőt (13%) végeztek; gimnáziumi képzésben 11% vett részt, míg főiskolát 11%, egyetemet pedig 7% végzett. A lekérdezés pillanatában tanulmányaikat folytatók közül a legtöbben egyetemre (14%) vagy szakközépiskolába (10%) jártak. A kutatás tanulságos – és a fent írtakkal összhangban álló – megállapítása, hogy a tanulók összesen 56%-a tartott a későbbi munkanélküliségtől, a teljes mintának pedig közel a fele (49%) borúlátó volt a helyi munkaerőpiaci lehetőségeit illetően.[79] Mindezek fényében kevésbé meglepő, hogy az ezredfordulón 10-ből 3 szerbiai magyar fiatal külföldi munkavállalásban is gondolkodott, s e kör kétharmada Magyarországon kívánt munkát vállalni. Az anyaországban munkavállalást tervezők több mint fele egy évnél hosszabb ideig szándékozott itt tartózkodni; ez az időtáv a korábbi tapasztalatok alapján a végleges letelepedés irányába mutat. Tanulságos, hogy a három legnagyobb problémaként a kilátástalan jövőt, a pénztelenséget és a munkanélküliséget jelölték meg a vajdasági magyar fiatalok.

A Vajdaságban élő magyarságot az 1990-es években jellemző kényszermigráció hatalmas károkat okozott e közösségnek; fejlődését ellehetetlenítette, megmaradását nehezítette. A polgárháborús helyzet, az összeomló gazdaság, a beszűkülő életlehetőségek miatt különösen felértékelődött az ország elhagyásának lehetősége, s e tekintetben az anyaország természetes célállomást jelentett és – mint látni fogjuk – jelent ma is. A hagyományosan mobilabb fiatalok számára a Magyarországra költözés érdemi előrelépést és komoly perspektívát kínált. Ebből adódóan még a szülőföldjükhöz ragaszkodó vajdasági magyaroknak is valós dilemmát jelentett a békés társadalmi viszonyok, a kiszámíthatóbb politikai klíma, illetve a magyar gazdaság kedvezőbb helyzete révén kínált alternatíva. Az ottani magyarok esetében az anyaország már a rendszerváltás időszakától komoly szívóhatást gyakorolt, az uniós csatlakozás pedig még inkább felértékelte Magyarországot. Különösen igaz ez azon nemzettestvéreink körében, akik saját szülőföldjükön (Kárpátalján mind a mai napig, Vajdaságban pedig a társulási megállapodásról szóló tárgyalások 2004-es megkezdéséig) nem számíthattak az integráció nyújtotta előnyökre.

Határon túli magyar fiatalok migrációja Magyarországra az EU-csatlakozástól napjainkig

A csatlakozási tárgyalások 1998-as megkezdésével Magyarország számára elérhető közelségbe került az európai uniós csatlakozás. Az integráció a belépő országok állampolgárai számára a mobilitási csatornák szélesítését kínálta: a tagállamok közötti szabad mozgás – különösen a schengeni övezethez csatlakozással és az egyes

[78] Gábrity-Molnár–T. Mirnics 2001: 255–256.
[79] Gábrity-Molnár–T. Mirnics 2001: 257.

tagállamok által igényelt munkaerőpiaci korlátok feloldásával – a szabad uniós munkavállalás és a külföldi tanulmányok esélyét ígérte az új tagállamok polgárainak. E perspektívát a vizsgált határon túli magyar közösségek közül a Szlovákiában élők teljes egészében, a román állampolgárok később – és a schengeni csatlakozás csúszása miatt – csak részben kapták meg; s míg Szerbia belépési folyamata, ha vontatottan is, de elindult, addig Ukrajna belátható időn belül nem fog az EU tagjává válni. Ezek alapján joggal feltételezhető, hogy a bemutatott anyaországi szívóhatás különösen a Szerbiában és az Ukrajnában élő magyarok esetében erősödhetett fel a 2000-es évek első évtizedében. A szívóhatás vizsgálatakor – az uniós csatlakozás mellett – érdemes röviden kitérni az egyes országok gazdasági teljesítményére is, hiszen korábbi megállapításainkkal összhangban azt valószínűsíthetjük, hogy az ezredforduló után is a gazdasági különbségek, a szubjektív jólét-érzet maradt a migrációs döntések egyik legfontosabb szempontja.

Témánk szempontjából nem meghatározó, de fontos hangsúlyozni, hogy a 2000-es évektől a Magyarországra irányuló migrációban változás állt be, a bevándorlók összetételében megmutatkoztak a globalizációs hatások. Az ezredfordulóig hazánk jellemzően kisebb földrajzi egységen belül, regionálisan, s főként magyar nemzetiségűek számára jelentett célországot, míg mások inkább tranzitként tekintettek rá. Azt követően azonban, jelentős részben az uniós tagság felértékelő hatása nyomán, a lokális célországi szerep fokozatosan oldódott, és a világ egyéb részeiről (Nyugat-Európából, Ázsiából, Afrikából és Amerikából) is egyre többen érkeztek.[80]

Szlovákia

A Magyarországgal egyidejűleg uniós taggá váló Szlovákia látványos gazdasági fejlődést produkált a 2000-es évek elejétől. A jobboldali kormányzat által végrehajtott reformok megalapozták a stabil gazdasági növekedést, amelynek szintje – két évvel a globális pénzügyi válság kirobbanása előtt – a 10%-ot is meghaladta. A munkanélküliség azonban a javuló makrogazdasági háttér ellenére jellemzően két számjegyű maradt.

[80] Kincses 2015: 22.

6. ábra
Szlovákia éves GDP-jének alakulása (volumen, %)

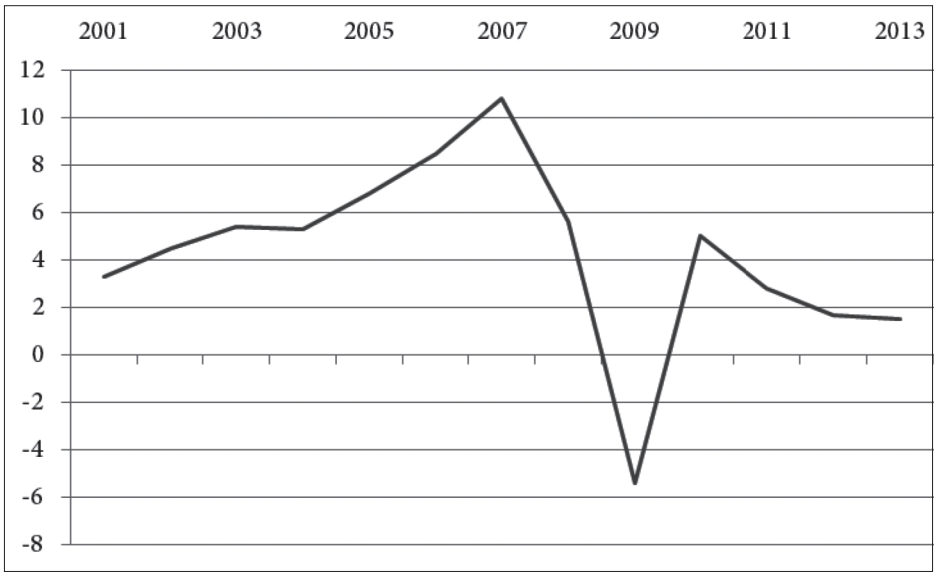

Forrás: Világbank adatbázis (W3).

A felvidéki magyarság számára az anyaország Szlovákiával egyidejű uniós csatlakozása logikus módon nem járt felértékelő hatással. Ráadásul a vizsgált határon túli magyar közösségek közül korábban is az ő esetükben volt a legalacsonyabb a migrációs és a tartós letelepedési szándék, s ez az ezredforduló után, az EU-csatlakozást követően sem változott. Szlovákiát a Nyugat-Európába irányuló tömeges kivándorlás is kevésbé érintette, ugyanakkor a Magyarországra irányuló munkaerő-áramlás – a korábbi államközi kvótát felváltó szabad munkavállalás következtében – 2004 után új lendületet kapott. A dél-szlovákiai (vélhetően javarészt magyar nemzetiségű) munkaerő számára Magyarország vonzerejét továbbra is az egyező etnikai háttér, a kedvezőbb bérszint és a napi ingázás könnyű kivitelezhetősége adta.[81] Szlovákia gazdasági fejlődésével[82] az általános szívóhatás még tovább gyengült, ugyanakkor a magyar közösség nagy részének otthonát jelentő, kevésbé fejlett dél-szlovákiai régiók munkavállalói számára továbbra is kifizetődő és reális opció maradt az ingázás. Szlovákia gazdasági konvergenciáját és fejlődését tükrözi, hogy 2009-ben a régióból elsőként vezette be az eurót, s a megnövelt államadósságból finanszírozott anticiklikus gazdaságpolitikával a pénzügyi vál-

[81] Kincses 2010: 554.
[82] Az 1 főre jutó GDP tekintetében Szlovákia 2007-ben megelőzte Magyarországot, és azóta is magasabb szinten áll (vásárlóerő-paritáson és kiigazítatlan adatok alapján egyaránt). Vö. Eurostat adatbázis: W5.

ságon is viszonylag gyorsan és a károk minimalizálásával sikerült átlendülnie.[83] Mindeközben a magyar gazdaság fejlődése épp megtorpant, s a válság annyira megroppantotta a súlyos egyensúlytalansággal küzdő magyar gazdaságot, hogy az ország a fizetőképesség megőrzéséhez kénytelen volt nemzetközi pénzügyi mentőcsomagot kérni.[84] Az ellentétes folyamatok eredményeképpen a szlovák minimálbér 2009-re már meghaladta a magyarországit.[85] A gazdasági válság nyomán a magyarországi cégek jelentős leépítésekbe kezdtek, ami komoly mértékben érintette a Szlovákiából ingázó munkaerőt, köztük a 20.000–30.000 főre becsült magyar nemzetiségű ingázókat.[86] A szlovák gazdasági felzárkózás tehát a hagyományosan fejletlenebb, magyarlakta régiókban nem tudta érdemben enyhíteni a magas munkanélküliséget, így Szlovákia gazdasági helyzetének relatív javulása nem járt a munkavállalási célú ingázás érdemi visszaszorulásával; a bekövetkezett visszaesés inkább a magyarországi válságnak volt betudható.

A Mozaik 2011 fókuszcsoportos (kvalitatív) kutatás szlovákiai adatfelvétele megerősíti az eddig felvázoltakat. A három településen (Rimaszombaton, Somorján és Várhosszúréten), két korosztály (jellemzően 19 év alatti, középiskolai tanulmányokat folytatók, illetve 19–30 éves, felsőoktatási hallgatók és munkavállalók) körében folytatott kutatás[87] nyomán kiderült, hogy a fiatalabb, még tanuló korosztály esetében erős a magyarságtudat, de többségük Szlovákiában képzeli el az életét. A magyarországi tanulmányokat és esetleges áttelepedést fontolgatók számára fontos a nyelvi azonosság, ugyanakkor volt, aki úgy nyilatkozott, hogy Szlovákia gazdasági helyzete kedvezőbb Magyarországénál, így nem látja értelmét az áttelepülésnek.[88] Többeknél szóba jöhetett az átmeneti külföldi munkavállalás, ugyanakkor a legtöbben a szülőföldjükön kívántak felsőfokú tanulmányokat folytatni, majd munkát vállalni. A legkisebb településen (Várhosszúréten) összeállított fókuszcsoportból többen kiemelték, hogy a magas munkanélküliség miatt gyakori a külföldi munkavállalás: a helyi magyar lakosság elsősorban az anyaországot választja, de nem ritka a nyugat-európai munkahelykeresés sem.[89] A munkatapasztalattal rendelkező idősebb korosztály körében végzett kutatás során kiderült, hogy a magas munkanélküliség a kisebb és a nagyobb településeken egyaránt problémát jelent (és nem csak a magyar nemzetiségűek számára). Ugyanakkor a rimaszombati lekérdezésen volt, aki úgy nyilatkozott, hogy az anyaországi munkavállalás az alacsony bérek miatt nem szerepel a tervei között. A kutatásban részt vevők jellemzően átmenetinek tekintik a külföldi munkavállalást, és a későbbiekben a szülőföldjükön szeretnének boldogulni. Egy másik kutatás szerint a szlovákiai

[83] Sobják 2013: 4.
[84] Sobják 2013: 2.
[85] Vö. W6.
[86] Szabó I. 2011: 200.
[87] Morvai 2013.
[88] Morvai 2013: 48.
[89] Morvai 2013: 63.

magyarságon belül különbséget lehet tenni a rövid és a hosszú távú migrációt tervezők között: míg az előbbi inkább a külföldi munka-, illetve vállalkozói tapasztalattal rendelkező, legfeljebb középosztálybeli fiatalok, addig az utóbbi a külföldi tapasztalatokkal nem rendelkező értelmiség körében jellemző.[90]

Összességében elmondható, hogy a szlovákiai magyar közösségek esetében az ezredfordulót követően sem történt érdemi változás a migrációs motivációk és tendenciák tekintetében. A fiatalok körében a helyben boldogulás maradt az alapvető célkitűzés, de a munkanélküliség viszonylag magas szintje miatt az ingázás gyakorlata az EU-csatlakozást követően bővült, s még a 2008–2009-es válság után is jelentős maradt, miközben a szabad mozgás lehetősége nyomán sokak számára a nyugat-európai munkavállalás is valós alternatívává vált.

Ukrajna

Az Ukrajnában élő magyar közösségek lélekszámának csökkenése az ezredfordulót követően is folytatódott. A kivándorlók számára továbbra is az anyaország jelentette az elsődleges célpontot. A folyamatot némileg visszafogta, hogy Magyarország az uniós harmonizáció részeként 2003-tól vízumkötelezettséget vezetett be az ukrán állampolgárokkal szemben, és a schengeni övezethez csatlakozással (2008) az EU vízum- és bevándorlási politikája hazánkra is kötelező érvényűvé vált.[91] Az anyaországba irányuló átvándorlásról eleve nincsenek pontos statisztikai adataink, de a becslést is nehezíti, hogy a 2000-es években kialakult egy réteg a kárpátaljai magyarságon belül, amelynek tagjai hivatalosan nem adják fel ukrajnai lakhelyüket, miközben – a kedvezőbb munka- és határátlépési lehetőségek miatt – magyarországi tartózkodási engedélyt igényelnek; ezt a jelenséget nevezhetjük „kettős tartózkodásnak".[92]

Az elvándorlás miatti népességvesztés annak ellenére is folytatódott, hogy az ukrán gazdaság állapota és teljesítménye a 2000-es évektől érezhetően javult: az ezredfordulótól a globális válság kirobbanásáig a GDP évente átlagosan 7% feletti ütemben nőtt, a költségvetési hiány 1% alá csökkent, és kezelhető mértékűre mérséklődött az infláció.[93] A munkanélküliség 2002-től egy számjegyűvé vált, ugyanakkor a fiatalabb korosztály körében lassabb volt a javulás. A gyenge népességmegtartó képesség fennmaradása azzal magyarázható, hogy Ukrajna hatalmas hátrányból kezdte meg a felzárkózást, így az érdemi életszínvonal-javulás akár évtizedeket is igénybe vehet. Ráadásul a nemzetközi válság 2008–2009-ben rendkí-

[90] Sik 2015: 251
[91] Karácsonyi–Kincses 2011: 7
[92] Karácsonyi–Kincses 2010: 33. Ugyanez a jelenség a többi szomszédos országban is létezik, de sem mértékéről, sem érdemi gazdasági hatásairól nincsenek kiterjedtebb információk.
[93] Segura 2014: 6–7.

vül nehéz helyzetbe hozta a nagyon nyitott – és így sebezhető – ukrán gazdaságot, így nem csoda, hogy a megélhetési lehetőségek és a stabil jövőkép tekintetében Ukrajna az egyik legrosszabbul teljesítő ország maradt.[94] Az alacsony elégedettségi és bizalmi adatokat[95] a gazdasági elmaradottság mellett a politikai instabilitás és megosztottság is magyarázta. Az ott élő magyarság számára a mindenkori kormányzat – változó mértékben – hátrányos kisebbségi politikája és asszimilációs törekvései külön nehézséget jelentettek. Paradox módon a nemzetiségek – így a magyar kisebbség – helyzete a nyugati orientáltságú (tehát jellemzően oroszellenes) kormányok alatt rendre romlott, míg az oroszbarát kormányzati ciklusokban javult. Az összességében kilátástalan jövőkép okán kevéssé meglepő, hogy 2008-ban a kárpátaljai magyarság már közel 15%-a az anyaországban tartózkodott.[96]

A fentiek tükrében érthetőnek tűnik, hogy az ukrajnai magyarság körében az anyaország szívóhatása az ezredfordulót követően is fennmaradt, sőt Magyarország uniós csatlakozása nyomán még erősödött is. A kárpátaljai elvándorlás következményeit súlyosbítja, hogy erőteljesen érinti a fiatalokat. Egy 2012 őszén végzett kutatásban kárpátaljai magyar tannyelvű oktatási intézményekben tanuló középiskolásokat kérdeztek meg terveikről.[97] Az eredmények alapján 10-ből 6 diák ukrajnai felsőoktatási intézményben tanulna tovább, 41% viszont az anyaországban.[98] A Magyarországot preferálók jellemzően közelebb éltek a magyar–ukrán határhoz. A kutatás szerint az Ukrajnában felvételizni kívánók 61%-a is magyarul folytatná felsőfokú tanulmányait,[99] amit vélhetően az ukrajnai magyar nyelvű felsőoktatási intézményi kínálat bővülése, illetve a többségi nyelv nem kellő ismerete magyarázhat. A lekérdezésből kiderült, hogy a magyarországi rokonnal rendelkező középiskolások nagyobb eséllyel jelölték meg az anyaországi továbbtanulást. A kutatás egyik legfontosabb következtetése az volt, hogy a tanulmányi célú migráció a kárpátaljai fiatal magyarok esetében jellemzően a munkavállalás és a végleges áttelepülés előszobája.

A Mozaik 2011 keretében négy ukrajnai településen (Ungváron, Munkácson, Técsőn és Beregszászon) készült fókuszcsoportos kutatás magyar ajkú középiskolás és egyetemista, illetve pályakezdő fiatalok körében. A kutatásban részt vevők között általános volt a vélekedés, hogy Kárpátalján nagyon rosszak a megélhetési körülmények, alacsony az életszínvonal, kevés a munkalehetőség, s e tényezők mind a migráció melletti döntést erősítik.[100] A legtöbben megemlítették Magyarországot mint

[94] Az ukrán gazdaság még a volt szovjet tagköztársaságok között is rendkívül gyenge teljesítményt produkált az elmúlt évtizedekben. Vö. W7.

[95] Egy, a posztkommunista társadalmak attitűdjeit vizsgáló nemzetközi kutatásban Ukrajna volt az egyik legrosszabbul teljesítő ország a közbizalmat mérő indikátoroknál. Vö. W8.

[96] Karácsonyi–Kincses 2011: 41.

[97] Márkus 2013.

[98] Márkus 2013: 36.

[99] Márkus 2013: 37.

[100] Ferenc–Séra 2013: 83.

lehetséges célállomást, de több fiatal a nyugat-európai tanulmányokat és munkavállalást sem zárta ki. Ugyanakkor az erős kárpátaljai identitás és kötődés miatt többen nyilatkoztak úgy, hogy a külföldi munkavállalást követően visszatérnének szülőföldjükre. Ez némileg ellentmond a fentebb ismertetett kutatás eredményeinek, ám összhangban áll a korábbi megállapításainkkal, illetve megerősíti azon tételünket, hogy a kivándorlásról szóló döntést a magyar fiatalok körében elsődlegesen a jövőbeli boldogulás reménye, illetve – negatív aspektusból nézve – a gazdasági kényszer magyarázza. A középiskolások közül többen kiemelték abbéli aggodalmukat is, hogy Ukrajnában nem kapnak megfelelő minőségű szakmai képzést és piacképes tudást, míg szerintük Magyarországon színvonalasabb intézmények várják őket.[101] Többségük nem rendelkezik mély ukrán nyelvtudással, ami szintén erősíti a külföldi boldogulás iránti nyitottságot. Érdekes módon az anyaországba történő végleges áttelepülés lehetősége a magyar–ukrán határtól távolabb eső Técsőn hangsúlyosabban megjelent, míg a közelebbi, tehát könnyebben elérhető és a könnyebb átjárási lehetőséget biztosító Ungváron és Beregszászon inkább a visszatérés, illetve a gyakori hazalátogatás igénye merült fel.[102]

A Mozaik 2011 kárpátaljai kutatásának egyik aggasztó konklúziója, hogy a 2001-es adatfelvétel során kapottakkal megegyező problémákat (munkanélküliség, kilátástalan jövő és pénztelenség) emeltek ki a kárpátaljai fiatalok. Vagyis úgy tűnik, hogy az ukrajnai viszonyok kilátástalanságával párhuzamosan a migrációs szándék folyamatosan jelen van a fiatal, mobilabb generációk körében. Ennek tükrében egyáltalán nem véletlen, hogy a megkérdezettek közül többen is meglehetősen negatívan nyilatkoztak a kárpátaljai magyarság hosszabb távú megmaradásáról, mely aggodalmukat egyértelműen a migrációhoz (és például nem a demográfiai tendenciákhoz vagy az asszimilációhoz) kötötték.[103]

Románia

A romániai magyarságot az 1990-es években viszonylag erős migrációs hajlandóság jellemezte, és általános volt a természetes célállomásnak tekinthető anyaországi áttelepülés is. Románia az ezredforduló után érdemi gazdasági növekedésen és fejlődésen ment keresztül, amelyet egyidejűleg alacsony infláció és egy számjegyű munkanélküliség jellemzett (bár a fiatalok munkanélküliségi rátája viszonylag magas maradt).[104] A javuló gazdasági helyzet mellett és természetesen azzal összefüggésben, az uniós csatlakozás is kedvező, stabilizáló fejleményként értékelendő,

[101] Ferenc–Séra 2013: 87.
[102] Ferenc–Séra 2013: 111.
[103] Ferenc–Séra 2013: 90.
[104] W3.

miközben a személyek áramlásának megkönnyítésével újabb lökést adott az elvándorláshoz.

Bár a gazdasági konvergencia erőteljesen érvényesült, és az uniós tagság is elérhetővé vált, az anyaország szívóhatását a romániai magyarság körében e tényezők sem tudták megszüntetni. Egy, az ezredfordulót követően készült kutatás szerint a romániai magyarok migrációs döntését ugyanis elsősorban a jövő miatti aggodalom határozta meg, miközben a korábbiaknál is erőteljesebben felértékelődtek a gazdasági jellegű motivációk.[105] A lekérdezés egyik következtetése, hogy ezek a motivációk főként a fiatalabb korcsoportokra voltak jellemzőek, elsősorban a munkanélküliség közvetlen és általánosabb tapasztalata miatt. Ráadásul a bizonytalan jövőkép etnikai színezetet is kapott, mivel a megkérdezettek Romániában maradva magyarként nem láttak esélyt helyzetük javulására.[106] A kutatás eredményei alapján a korábban kialakult kapcsolati hálók is hozzájárultak a romániai magyarság migrációról szóló döntéseihez.[107]

Egy később készült kutatás szerint a romániai magyarság migrációs preferenciái megváltoztak a 2000-es évek második felére.[108] Míg 2001-ben a rövid távra külföldi munkát vállalók 75,3%-a, a hosszú távra munkát vállalók 69,7%-a, a végleges elvándorlást tervezőknek pedig 73,7%-a készült Magyarországra, addig 2006-ban, az uniós kapuk nyitását megelőzően, a vonatkozó számok sorrendben a következőképpen alakultak: 48,9%, 38,3% és 43,7%.[109] Egy 2008-as lekérdezés szerint az emigrálni szándékozó 18–35 éves romániai magyarok 31,1%-a választotta az anyaországot munkavállalási, 30%-a pedig elvándorlási céllal.[110] A szerzők szerint – a fenti gondolatmenettel összhangban – a változás hátterében ott áll a romániai és magyarországi bérek közötti különbségek csökkenése, illetve az, hogy a magyarok számára is elérhetővé váltak a románok által kialakított és működtetett nyugati migrációs csatornák.[111]

A Mozaik 2011 romániai kutatásában partiumi, közép-erdélyi és székelyföldi magyar fiatalokat (középiskolásokat, egyetemistákat és pályakezdőket) kérdeztek fókuszcsoportos beszélgetések keretében jövőbeli terveikről.[112] A középiskolások többsége valamely magyar nyelvű belföldi felsőoktatási intézményben kívánta folytatni tanulmányait, azonban a partiumi fiatalok közül többen is a külföldi továbbtanulást említették céljukként.[113] A megkérdezett fiatalok egyértelműen a munkanélküliséget látták a legnagyobb problémának, s a munkahelytalálás-

[105] Gödri 2004: 46.
[106] Gödri 2004: 46.
[107] Gödri 2004: 53.
[108] Gödri–Kiss 2009.
[109] Gödri–Kiss 2009: 199.
[110] Gödri–Kiss 2009: 199.
[111] Gödri–Kiss 2009: 199.
[112] Dániel 2013.
[113] Dániel 2013: 196.

ban a személyes kapcsolatokat, illetve a román és az idegen nyelvek ismeretét tartották a legfontosabbnak. A külföldi munkavállalási szándék az egyetemisták körében és elsősorban a partiumi fiatalok esetében volt erős. Az otthonmaradásról szóló döntésnél szerepet játszottak érzelmi és a romániai magyar közösség megmaradásának fontosságát hangsúlyozó szempontok is.[114] Többen kiemelték az idegennyelv-tudás szerepét a külföldi munkavállalásban és a kitelepedésben; ennek hiányában az anyaország jelent meg migrációs célországként. Noha több fiatalnál felmerült a nyugat-európai kivándorlás, jellemzően a többségi nemzetet alkotó románságtól eltérő EU-tagállamokban gondolkodtak, úgymint Németország, Nagy-Britannia vagy Ausztria (szemben a románok által preferált Spanyolországgal és Olaszországgal). A fókuszcsoportos beszélgetések visszaigazolták a romániai magyar fiatalok megváltozott célország-preferenciáit, amelyek alapján az anyaországi munkavállalás és áttelepülés már messze nem kizárólagos.

A román és a magyar gazdaság teljesítménye közötti kiegyenlítődés, illetve a nagyobb vonzerővel rendelkező nyugati államok uniós csatlakozással könnyebbé váló elérhetősége bizonyosan hozzájárult ahhoz, hogy a migrációban gondolkodó – elsősorban a fiatalabb és aktív korosztályokból kikerülő – magyarok szemében az anyaország hátrébb sorolódott a preferált célországok listáján. Felpörgése ellenére a román gazdaság továbbra sem képes az ott élő magyar fiatalok számára az általuk elvárt biztos megélhetést és boldogulást nyújtó jövőképet felmutatni, így az elvándorlás tovább fog folytatódni. A hangsúlyok azonban módosulnak: az anyaország mint célország vagy kiesik, vagy átalakul tranzitországgá, s ugródeszkaként fog szolgálni a Nyugatra vágyakozók számára. Az idegennyelv-tudással rendelkezők körének bővülésével Magyarország várhatóan egyre kevesebb romániai magyar fiatal számára jelent majd hosszú távú alternatívát.

Szerbia

A szerb gazdasági reformok a Milosevics-rezsim bukását követően, az ezredfordulótól kibontakozó demokratizálódási folyamattal párhuzamosan kezdődtek meg. A makrogazdasági stabilizáció keretében még a globális válság kirobbanása előtt sikerült az inflációt leszorítani, stabil, 5% feletti átlagos éves gazdasági növekedést és a működőtőke-befektetések volumenének felfutását elérni, miközben az életszínvonal is érdemi növekedésnek indult.[115] Ugyanakkor ez a folyamat nem volt elég gyors ütemű, és a válsággal meg is tört; ráadásul az elért növekedés nem párosult munkahelyteremtéssel,[116] a munkanélküliség, különösen a fiatalabb kor-

[114] Dániel 2013: 196.
[115] Uvalic 2012: 90–91.
[116] Uvalic 2012: 92.

osztályban, magas maradt: a 15–24 éves aktív népesség körében elérte a 40%-ot.[117] A munkalehetőségek hiánya értelemszerűen hozzájárult a magas elvándorlási hajlandósághoz, ami a szerbiai magyarok esetében is tetten érhető volt.

Szerbia 2009 decemberében adta be a csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, mely időponttól a „Fehér Schengen" által biztosított kedvezményeket élvezi, így állampolgárai vízummentesen utazhatnak a schengeni térségbe.[118] Az ország csatlakozási tárgyalásai lassan haladnak, a jelenlegi Európai Bizottság nem ösztönzi a bővítést, ezért a tényleges belépésre még éveket kell várni. A Szerbiában élő magyarság számára az ország uniós csatlakozásának perspektívája hosszabb távon a biztonságérzetük és a kiszámíthatóság erősödését ígéri.

Az életszínvonalban és a munkahelyek elérhetőségében megmutatkozó különbségek, valamint az uniós csatlakozási folyamat vontatottsága miatt kevéssé meglepő, hogy – az ukrajnai magyarokéhoz képest sokkal kecsegtetőbb perspektívák ellenére – a szerbiai magyarok, különösen az aktív és mobil fiatalok körében az ezredfordulót követően is fennmaradt az anyaország szívóhatása. Egy 2010-ben készült kutatás keretében vajdasági magyar egyetemistákat kérdeztek meg – többek között – jövőbeli terveikről.[119] A kérdőíves felmérés során a megkérdezettek szűk többsége úgy nyilatkozott, hogy szülővárosában/szülőfalujában próbál meg elhelyezkedni, míg minden negyedik fiatal valamelyik nagyobb vajdasági városba költözne, és ugyanennyien mennének külföldre munkavállalási céllal.[120] Ugyanakkor a teljes minta közel 81%-a azt válaszolta, hogy ha otthon nem találna munkát, mindenképp elgondolkodna a külföldi munkavállaláson. A megkérdezettek fele tanulmányai alatt vagy azt befejezve rövid időtartamra külföldön vállalna munkát, s e körből a legtöbben (14,7%) Magyarországra jönnének. Az egyetemi hallgatók mintegy 40%-a több éves külföldi munkavállalást tervezett.[121] A migrációs hajlandóság a Magyarországon tanuló vajdasági fiatalok körében erősebb, mint a Szerbiában tanuló társaiknál. A kutatás kiemeli, hogy az erdélyi tapasztalat – vagyis az anyaország átalakulása ugródeszkává, tranzitországgá a Nyugat felé – a szerbiai magyarok esetében is érvényesülhet majd, ahogy az ország közeledik az uniós tagság elnyerésének időpontjához.

A Mozaik 2011 kutatás szerbiai adatfelvétele négy helyszínen,[122] 15–29 éves tanuló és dolgozó magyar fiatalok körében történt.[123] A fókuszcsoportos beszélgetések során a migráció nem képzett külön témakört, azonban több kérdés kapcsán felbukkant, hiszen például a középiskolások a továbbtanulással egyidejűleg

[117] W3.
[118] Kincses 2012: 10.
[119] Badis 2010. A kutatásban Magyarországon és Szerbiában tanuló egyetemisták egyaránt részt vettek.
[120] Badis 2010: 6.
[121] Badis 2010: 7.
[122] Magyarkanizsán, Szabadkán, Újvidéken és Muzslyán.
[123] Szabó Á. 2013.

tulajdonképpen egy migrációs döntést is meghoznak.[124] E döntés meghozatalakor – a többi kisebbségi magyar esetéhez hasonlóan – a többségi nyelv nem kielégítő ismerete komoly tényezőt jelent. Sok gimnazista jobban beszél angolul vagy németül, mint szerbül; számukra a továbbtanulás helyszíneként Németország és Anglia is komolyan felmerült. A munkavállalás tekintetében főként Magyarország, Németország és Ausztria szerepelt a fiatalok migrációs térképén, s többüknél az anyaország már csupán a második legjobb lehetőséget jelentette (Németország után). Természetesen az egyetemisták és a már dolgozók körében is felvetődött a távozás gondolata. Ez ugyanakkor nem kizárólag a magyar fiatalokra igaz Szerbiában: a többségi nemzetet alkotó fiatalok közül is sokan hagyják el az országot. Mivel a teljes szerb társadalmat érintő folyamatok a magyar nemzetiségűek esetében összekapcsolódnak a kisebbségi létből fakadó hátrányokkal, az ő helyzetük még súlyosabb, a mobilitást ösztönző kényszerek erősebbek.[125]

A lassú gazdasági felzárkózás, a magas szinten beragadt munkanélküliség, a kisebbségi létből fakadó hátrányok és az uniós csatlakozás lassúsága együttesen az ezredforduló utáni évtizedekben is fenntartották a viszonylag magas kivándorlási hajlandóságot a szerbiai magyar fiatalok körében. Az anyaország praktikus okokból továbbra is előkelő helyen szerepelt a külföldi továbbtanulás és munkavállalás célországainak listáján, azonban az EU-csatlakozás közeledésével felértékelődhetnek a nyugat-európai tagállamok, s a tagság elnyerését követően a romániaihoz hasonló átrendeződés várható.

Kilátások, várható tendenciák

A kötetben ismertetett Genezys 2015 kutatás migrációs blokkjának eredményei összhangban állnak az eddig bemutatottakkal. A megkérdezett fiatalok összességében mintegy 55%-a gondolt már arra, hogy végleg áttelepedjen külföldre *(1. táblázat)*.

1. táblázat

„Gondoltál-e már arra, hogy végleg kitelepedj külföldre?"

Igen, és konkrét elképzeléseim vannak	**10,6%**
Igen, de még nem tudom pontosan, hová és hogyan	15,0%
Igen, néha, de nincsenek konkrét elképzeléseim	29,1%
Nem telepednék ki	26,0%
Nem, és nem is gondolkoztam ezen	19,4%

[124] Szabó Á. 2013: 146.
[125] Szabó Á. 2013: 155.

Amennyiben a kivándorlást választanák, a fiatalok meghatározó többsége gazdasági okokból, tehát jobb megélhetés és nagyobb jövedelem reményében döntene az áttelepülés mellett.

7. ábra
„Ha úgy döntenél, hogy elköltöznél, milyen okból hagynád el az országot?"

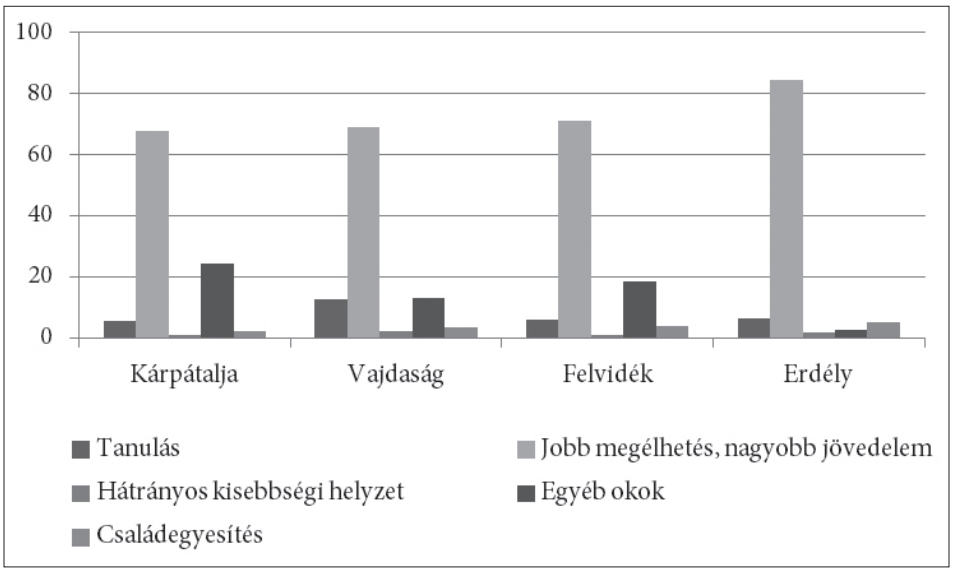

Forrás: Genezys 2015.

A megkérdezettek közül a legtöbb határon túli fiatal Magyarországon telepedne le, de hasonlóan magas arányt képviselnek a nyugat-európai országokba kívánkozók is *(2. táblázat)*.

2. táblázat
„Amennyiben végleg kivándorolnál, hol telepednél le legszívesebben?"

Magyarországon	**42,4%**
Nyugat-európai országban	40,7%
Európán kívüli országban	12,3%
Egyéb	4,7%

Magyarország az 1990-es években természetes célországként jelent meg a Kárpát-medencei határon túli magyarok számára. Mint láthattuk, ez a vonzerő különösen az ukrajnai, a romániai és a szerbiai (korábban jugoszláviai) nemzettársaink esetében volt jelentős. Az egyik legfontosabb migrációs motiváció egyértelműen a jobb gazdasági lehetőségek keresése volt. Bár ez az ezredforduló után is így maradt, a kép azonban árnyaltabb lett elsősorban a tárgyalt országok gazdasági álla-

potának – magyarországihoz képest különösen jelentős – javulásával és az európai uniós csatlakozással. A magyar gazdaság versenyelőnye Szlovákiával szemben lényegében teljesen megszűnt, de látványos fejlődésével Románia is jelentősen megközelítette az anyaországi szintet. A relatív pozícióvesztés ellenére Magyarország gazdasági dimenzióban megmutatkozó vonzereje Ukrajna és Szerbia relációjában továbbra is fennmaradt. Mindazonáltal a beilleszkedést segítő kulturális (főként nyelvi) tényezők és hálózati kapcsolatok miatt Magyarország mint célállomás még olyanok esetében is releváns alternatíva marad, akiknél a gazdasági előnyök elvesztése után az anyaország hátrébb sorolódott a preferált célországok listáján.

3. táblázat
Állampolgárság-igénylés és kitelepedési célország kapcsolata

Hol telepednél le legszívesebben?	**Igényeltél-e magyar állampolgárságot?**							
	Kárpátalja		Vajdaság		Felvidék		Erdély	
	igen	**nem**	**igen**	**nem**	**igen**	**nem**	**igen**	**nem**
Magyarországon	76,40%	72,80%	30,40%	32,30%	35,30%	28,90%	36,60%	34,40%
Nyugat-európai országban	18,50%	15,80%	52,70%	46,80%	23,50%	48,30%	45,20%	46,70%
Európán kívüli országban	4,00%	7,90%	14,20%	17,70%	35,30%	14,20%	12,70%	14,80%
Egyéb	1,00%	3,50%	2,70%	3,20%	5,90%	8,50%	5,50%	4,10%

A kivándorolási szándékkal rendelkezők körében a megkérdezett kárpátaljai fiatalok háromnegyedének első számú célországa továbbra is Magyarország *(3. táblázat)*. A fenti adatokból látható, hogy az ország megválasztásában a magyar állampolgárság igénylése a mintában szereplő ukrajnai fiatalok esetében nem rendelkezik érdemi magyarázó erővel. A Felvidéken megkérdezett magyar nemzetiségű fiatalok válaszai szerint viszont erősebb összefüggés mutatkozik a magyar állampolgárság igénylése és a kivándorlás iránya között, mivel Magyarország szignifikánsan vonzóbb azok szemében, akik igényeltek magyar állampolgárságot.[126] A táblázatból jól kivehető, hogy a mintába bekerült felvidéki, erdélyi és vajdasági magyar fiatalok közül hozzávetőlegesen minden harmadik tekint Magyarországra elsődleges célpontként, többségük azonban nyugat-európai és Európán kívüli országokban gondolkodik. A kereszttábla alapján mindhárom régióból Nyugat-Európa a legkedveltebb célpont, miközben viszonylag jelentős – a lekérdezett magyar

[126] Ennek hátteréről nincsenek ismereteink, ám hipotetikusan vélelmezzük, hogy összefüggést a kettős állampolgárság tilalmával: nagyobb arányban merik felvállalni a magyar állampolgárságot azok a felvidéki fiatalok, akik utána Magyarországon képzelik el a jövőjüket. A hasonló tiltó szabályozást alkalmazó Ukrajna esetében pedig azért lehet kisebb ennek a hatása, mivel számukra a magyar állampolgárság egyben az európai uniós belépőt is jelenti, ezért esetükben a nagyobb előny magasabb kockázatvállalási hajlandósággal társulhat.

állampolgárságért folyamodott felvidékiek között kifejezetten magas – az Európán kívüli helyre vágyók aránya is.

Feltételezve, hogy a határon túli magyar fiatalok számára a migrációs döntéseknél – országonként és régiónként változó mértékben, illetve mintázatokkal – a biztos jövőkép, a megélhetési lehetőségek biztosítása továbbra is meghatározó szempont, az anyaország vonzereje a 2010 utáni válságkezelés és egyes szakpolitikai újítások eredményeként rövid távon ismét erősödhet.[127] A makrogazdasági stabilitás és a makropénzügyi egyensúly helyreállítása, valamint az elmúlt évek jelentős bérfelzárkóztatási programja, melynek részeként a minimálbér, a garantált bérminimum és a közszférában szerzett jövedelmek egyaránt a szomszéd országokhoz képest reálértéken jelentős arányban növekedtek, s aminek hatására az átlagbér és a reálkeresetek szintje is lényegesen emelkedett, érdemben javult Magyarország régiós helyzete. A minimálbér jelentősen meghaladja a romániai és a szerbiai fizetési minimumot, s újra megközelítette a szlovákiait.[128] A családtámogatási megoldások rendszere mellett a kifejezetten lakásvásárlást segítő családi otthonteremtési kedvezményt (CSOK) a határon túliak – és nem csupán a kettős állampolgársággal rendelkezők – is igénybe vehetik.[129] Ráadásul a magyar gazdaságban egyre erősödő munkaerőhiány további bérnyomást gerjeszt, ami egyes szakmákban és ágazatokban kifejezetten vonzóan hathat a környező országok magyarul beszélő szakképzett munkaerejére.[130] E tényezők a szlovákiai és romániai magyar fiatalok anyaországi migrációjának tendenciájában fordulatot hozhatnak, míg az ukrajnai és szerbiai magyarok esetében megerősíthetik az eddigi folyamatokat. Mindezek hatása azonban aligha hosszú távú: reálisan azzal számolhatunk, hogy az elmúlt két és fél évtized trendjei fognak folytatódni, így Magyarország inkább tranzitszerepre készülhet, vagyis a külhoni magyarok számára elsősorban ugródeszkát jelent majd Nyugat-Európa felé.

[127] A kettős állampolgárság megszerzésével könnyebbé válhat a mobilitás, s így az áttelepülés is, ugyanakkor ennek tényleges hatása nehezen kimutatható, mivel a magyar állampolgárság elnyerését követően átköltözők kiesnek a migrációs statisztikában szereplő, Magyarországra bevándorlók köréből.

[128] W9.

[129] A CSOK feltételeit lásd: W10. Várható hatásairól lásd például W11 és W12.

[130] A kettős állampolgárság, a CSOK és a hazai bérpolitika miatt kiújulhatnak azok a korábbi viták (lásd például W13 vagy W14), amelyekben az ilyen típusú lépések bírálói az elvándorlást erősítő hatás miatt kritizálták az aktuális kormányzatot. Ezzel együtt a szülőföldön tartás továbbra is stratégiai cél (vö. W15), s több, ezt szolgáló kormányzati lépés és program is született (lásd W16 és W17). Az egymással ellentétes irányú hatások mérlegének megvonásához egyelőre azonban nem állnak rendelkezésre érdemi adatok.

Irodalomjegyzék

Atoyan, Ruben – Christiansen, Lone – Dizioli, Allan – Ebeke, Christian – Ilahi, Nadeem –Ilyina, Anna – Mehrez, Gil – Qu, Haonan – Raei, Faezeh – Rhee, Alaina – Zakharova, Daria 2016. *Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe.* IMF Staff Discussion Note SDN/16/07. https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1607.pdf (2017. 01. 03.)

Bacskai Katinka 2004. *Felvidéki felekezeti középiskolások identitástudata.* TDK-dolgozat, kézirat. Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.

Badis Róbert 2010. *Migrációs szándék a vajdasági magyar egyetemisták körében.* Identitás Kisebbségkutató Műhely. http://www.idkm.org/tanulmanyok/Migracios_szandek1.pdf (2017. 02. 20.)

Bálint Blanka – Demeter Gyöngyvér 2001. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Székelyföld. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 190–237. http://www.ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutatas/84/news (2016. 12. 17.)

Bárdi Nándor 2013. Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után. *2000 irodalmi és társadalmi havilap* 2013/2. http://ketezer.hu/2013/07/magyarorszag-es-a-kisebbsegi-magyar-kozossegek-1989-utan/ (2017. 01. 15.)

Constantin, Daniela Luminita – Goschin, Zizi – Danciu, Aniela Raluca 2010. The Romanian Economy from Transition to Crisis. Retrospects and Prospects. *World Journal of Social Sciences* 1/3, 155–171. https://www.wbiconpro.com/224-Aniela.pdf (2017. 02. 03.)

Csata Zsombor – Magyari Tivadar – Veres Valér 2001. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Belső-Erdély. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 137–187. http://www.ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutatas/84/news (2016. 12. 17.)

Csernicskó István – Soós Kálmán 2001. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Belső-Erdély. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 91–135. http://www.ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutatas/84/news (2016. 12. 17.)

Dániel Botond 2013. Erdélyi magyar fiatalok jövőterveinek, munkaerőpiaci helyzetének, etnikai fogyasztásának vizsgálata. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest–Szeged: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet – Belvedere-Meridionale. 169–198. http://real.mtak.hu/10057/ (2017. 02. 10.)

Ferenc Viktória – Séra Magdolna 2013. Mozaik 2011. Kárpátalja – Ukrajna. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fi-*

atalok a Kárpát-medencében. Budapest–Szeged: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet – Belvedere-Meridionale. 71–114. http://real.mtak.hu/10057/ (2017. 02. 10.)

Gabóda Béla 2002. Migrációs tendenciák a kárpátaljai diákok életében. *Valóság* 45/9, 55–73.

Gábrity-Molnár Irén – T. Mirnics Zsuzsanna 2001. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Vajdaság. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 243–288. http://www.ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutatas/84/news (2016. 12. 17.)

Gödri Irén 2004. Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón. *Erdélyi Társadalom* 2/1, 37–54. http://erdelyitarsadalom.adatbank.transindex.ro/pdfdok/et3_tanulmany_1_2.pdf (2017. 01. 15.)

Gödri Irén 2013. Migráció nemzeti/nyelvi határokon belül. Bevándorlók és új állampolgárok a szomszédos országokból – változó trendek. *Magyar Tudomány* 174/3. Migráció a mai Magyarországon. 263–274. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00114/pdf/EPA00691_mtud_2013_03_263-274.pdf (2017. 01. 05.)

Gödri Irén – Kiss Tamás 2009. Migrációs hajlandóság, tervek és attitűdök az erdélyi magyarok körében. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. Kutatási jelentések 86. Budapest: Népességtudományi Kutatóintézet. 183–218. http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/kutatasijelentesek/issue/view/146 (2017. 02. 10.)

Hablicsek László – Tóth Pál Péter – Veres Valér 2004. *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. Kutatási jelentések 78. Budapest: KSH Népességtudományi Kutató Intézet. http://tinyurl.hu/W0DZ/ (2017. 01. 10.)

Kapitány Balázs 2015. Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.* Budapest: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. 227–240. http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/532 (2017. 02. 05.)

Karácsonyi Dávid – Kincses Áron 2010. *Az elvándorlás hatása a kárpátaljai magyarság helyzetére.* Földrajzi Közlemények 134/1. Magyar Földrajzi Társaság. 31–43. http://tgf.elte.hu/upload/cikkek/kdka.pdf (2017. 01. 12.)

Karácsonyi Dávid – Kincses Áron 2011. Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok. In: Kincses Márk (szerk.): *Ukrán állampolgárok Magyarországon*. Budapest 7–55. http://real.mtak.hu/16001/1/Ukr%C3%A1n%20%C3%A1llampolg%C3%A1rok%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf (2017. 02. 05.)

Kincses Márk 2010. Szlovák állampolgárok Magyarországon. *Területi Statisztika* 13(50)/6. Budapest: KSH. 551–616. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2010/05/kincses.pdf (2017. 01. 20.)

Kincses Márk 2012. Szerb állampolgárok Magyarországon. Helyzetkép. In: Kincses Áron (szerk.): *Szerb állampolgárok Magyarországon*. 14–39. http://real.mtak.hu/15997/1/Szerb%20%C3%A1llampolg%C3%A1rok%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf (2017. 02. 01.)

Kincses Márk 2015. *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence migrációs hálózatai a 21. század elején.* KSH Műhelytanulmányok 8. Budapest: KSH. http://real.mtak.hu/26456/1/muhelytanulmanyok8.pdf (2017. 01. 15.)

Kincses Márk – L. Rédei Mária 2014. *Szerbiai migrációs körkép Magyarországról a 2011-es népszámlálási adatok alapján.* Regionális kaleidoszkóp. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság. 247–262. http://real.mtak.hu/21259/7/szerbiai_migracios_korkep.pdf (2017. 01. 11.)

KSH 2008. A nemzetközi vándorlás főbb folyamatai Magyarországon. *Statisztikai Tükör* II/ 177. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzvand.pdf (2017. 12. 20.)

Márkus Zsuzsanna 2013. *Tanulmányi célú nemzetközi migráció Kárpátalján.* Műhelytanulmányok I. Balassi Intézet – Márton Áron Szakkollégium. http://www.masz.balassiintezet.hu/attachments/article/345/Tanulm%C3%A1nyi%20c%C3%A9l%C3%BA%20nemzetk%C3%B6zi%20migr%C3%A1ci%C3%B3%20K%C3%A1rp%C3%A1talj%C3%A1n_TepericsK%C3%A1roly.pdf (2017. 01. 10.)

Mészárosné Lampl Zsuzsanna – Tóth Károly 2001. Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Felvidék. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 46–89. http://www.ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutatas/84/news (2016. 12. 17.)

Mežnarić, Silva 1984. Sociology of Migration in Yugoslavia. *Current Sociology* 32/2, 41–88.

Morvai Tünde 2013. Mozaik 2011. Felvidék – Szlovákia. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest–Szeged: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet – Belvedere-Meridionale. 43–70. http://real.mtak.hu/10057/ (2017. 02. 10.)

Nagy István 2011. Migrációs folyamatok Székelyföldön. In: Csata Andrea – Elek Sándor (szerk.): *Gazdasági válság – regionális kitekintés*. Csíkszereda: Státus Kiadó. 148–161.

Pusztai Gabriella – Nagy Éva 2005. Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékein. *Educatio* 14/2, 360–384.

Segura, Edilberto 2014. *Ukraine's Economy Since Independence and Current Situation.* http://www.usubc.org/site/files/Ukraine_Economy_Since_Independence_update_07_2014-v5.pdf (2017. 02. 10.)

Sik Endre 1990. Erdélyi menekültek Magyarországon. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996.* Budapest: TÁRKI. 516–533.

Sik Endre 2015. A határ szerepe a migrációs potenciál alakulásában. In: Sik Endre – Surányi Ráchel (szerk.): *Határhatások*. Budapest: ELTE-TÁTK – TÁRKI. 239–251. http://www.tarki.hu/hu/research/euborderregions/2015_hatarhatas.pdf (2017. 01. 10.)

Šikulová, Ivana – Frank, Karol 2013. *The Slovak experience with transition to market economy.* Working Papers. Bratislava: Institute of Economic Research SAS. http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/229_wp_49_sikulova_frank_experience_with_transition.pdf (2017. 01. 20.)

Sobják Anita 2013. From the Periphery to the Core? Central Europe and the Economic Crisis. *Policy Paper* 7/55. https://www.pism.pl/files/?id_plik=13326 (2017.02.01.)

Sutela, Pekka 2012. *The Underachiever. Ukraine's Economy since 1991.* Carnegie Endowment. http://carnegieendowment.org/2012/03/09/underachiever-ukraine-s-economy-since-1991-pub-47451 (2017. 02. 01.)

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) 2001. *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. http://www.ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutatas/84/news (2016. 12. 17.)

Szabó Ákos 2013. Mozaik 2011. Vajdaság – Szerbia. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest–Szeged: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet – Belvedere-Meridionale. 127–156. http://real.mtak.hu/10057/ (2017. 02. 10.)

Szabó Ingrid 2011. A válság hatásai a dél-szlovákiai régió munkaerőpiacára. In: Csata Andrea – Elek Sándor (szerk.): *Gazdasági válság – regionális kitekintés.* Csíkszereda: Státus Kiadó. 123–132.

Takács Zoltán 2013. *Határok nélküli felsőoktatás. Kisebbségi egyetemek regionális és elitképzési szerepe a Kárpát-medencében.* Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. http://ktk.pte.hu/sites/default/files/mellekletek/2014/05/Takacs_Zoltan_disszertacio.pdf (2017. 01. 12.)

Uvalic, Milica 2012. Serbia's Transition to Market Economy. Why Has the Model not Delivered? *Montenegrin Journal of Economics* 8/2, 87–98. http://www.repec.mnje.com/mje/2012/v08-n02/mje_2012_v08-n02-a14.pdf (2017. 01. 10.)

Vodopivec, Milan – Andreas Worgotter – Dhushyanth Raju 2003. *Unemployment Benefit Systems in Central and Eastern Europe. A Review of the 1990s.* Social Protection Discussion Paper Series No. 0310. World Bank.

W1 = http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/ (2017. 05. 25.)

W2 = Magyar állampolgárságot igénylő külhoniak száma: http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok-helyettes/nemzetpolitikaert-felelos-allamtitkar/hirek/harmadaval-tobb-kulhoni-magyar-regisztralt-az-oktoberi-nepszavazasra (2017. 01. 10.)
W3 = Világbank adatbázis: http://data.worldbank.org/ (2017. 01. 05.)
W4 = http://ec.europa.eu/europeaid/economic-reforms-transition-market-based-economy_en (2017. 01. 10.)
W5 = Eurostat adatbázis: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database (2017. 01. 05.)
W6 = OECD adatbázis: https://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm. (2017.01.05.)
W7 = Ukrán gazdaság teljesítménye: http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2014/03/ukraine-and-russia (2017. 02. 10.)
W8 = Pew Research felmérése a posztkommunista országokban: http://www.pewglobal.org/2009/11/02/end-of-communism-cheered-but-now-with-more-reservations/ (2017. 02. 15.)
W9 = Európai uniós tagállamok minimálbéreinek összehasonlítása: https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/statutory-minimum-wages-in-the-eu-2017 (2017. 04. 01.)
W10 = Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) jogszabályi feltételei: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1600017.KOR&timeshift=fffffff4&txtreferer=00000001.TXT (2017. 04. 01.)
W11 = http://nol.hu/belfold/az-erdelyi-magyarsag-megkapta-a-halal-csokjat-1584281 (2017. 01. 30.)
W12 = http://www.portfolio.hu/finanszirozas/hitel/migransok_es_mas_kulfoldiek_csaphatnak_le_a_magyar_csok-ra.225339.html (2017.01.30.)
W13 = https://mno.hu/migr_1834/teljes-nepfogyatkozas-594226 (2017. 06. 06.)
W14 = http://epa.oszk.hu/02100/02169/00018/pdf/020110.pdf (2017. 06. 06.)
W15 = http://belugyialapok.hu/alapok/sites/default/files/MMIA_.pdf (2017. 06. 06.)
W16 = http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2015/ProMino-1504-02-Kantor.pdf (2017. 06. 06.)
W17=http://vallalkozzokosan.sk/indul-a-kulhoni-magyar-csaladi-vallalkozasok-eve/ (2017. 06. 06.)

Ferenc Viktória

NOVUS PEREGRINUS – KÜLFÖLDRŐL HAZA?[1]

Bevezetés

2016 tavaszán kutatócsoportunk 27 interjút készített egy olyan célcsoport körében, amely két szempontból is különleges: egyrészt doktori fokozattal rendelkező határon túli magyar[2] származású fiatalokról van szó, másrészt pedig olyan személyekről, akik legalább egyéves külföldi (nem magyarországi) mobilitási tapasztalattal rendelkeznek. A 27 adatközlő között két alcsoport kialakítására törekedtünk: részben olyan személyekkel igyekeztünk beszélgetni, akik a külföldi mobilitási tapasztalat után visszatértek szülőföldjükre vagy Magyarországra (12 fő), részben pedig olyanokkal, akik a mobilitás után letelepedtek egy külföldi országban (15 fő). Tanulmányunk célja, hogy az interjúk elemzése által feltárjuk, milyen főbb elbeszélések kapcsolódnak a mobilitási tapasztalathoz, illetve hogyan és miért döntöttek alanyaink a visszatérés vagy a külföldön maradás mellett.

Novus Peregrinus – az új vándor

A *novus peregrinus* (vagyis *új vándor*) kifejezést olyan szándékkal választottuk kutatásunk címéül, hogy általa megpróbáljuk megragadni a felsőoktatás tömegesedése, a határok átjárhatósága, a világ egyetemeinek nemzetköziesedése, a számtalan mobilitási ösztöndíj megjelenésének hatását a fiatal kutatók életpályájára. A peregrináció, a határok átlépése a tudomány és a kultúra világában sosem volt ismeretlen: amíg azonban a „régiek" a szakmájuk minél magasabb szintű műveléséhez szükséges külföldi tapasztalatszerzés vagy „a mesterség kitanulása" után hazatértek,[3] az új peregrinusok már más stratégiákkal élnek. A kutatók körében a rövidebb idejű külföldi szakmai tapasztalatszerzés gyakran tartós külföldi munkavállalássá alakul. A legutóbbi trendek már azon diákok nemzetközi mobilitását is

[1] A jelen tanulmány alapjául szolgáló kutatás (*Novus Peregrinus – magasan képzett magyar fiatalok migrációs stratégiái*) az MTA Domus Szülőföldi Ösztöndíj keretében valósult meg 2015–2016-ban. A kutatás vezetője Ferenc Viktória, a kutatócsoport további tagjai Takács Zoltán, Morvai Tünde és Zsigmond Csilla voltak.

[2] Tudatában annak, hogy a magyar nemzetpolitikai diskurzusban a „határon túli magyar" és a „külhoni magyar" terminusok egy-egy politikai nézőpontot is képviselnek, e tanulmányban e fogalmakat mégis politikailag semleges módon, egymás szinonimájaként használom.

[3] Békési és mtsai 1993.

munkamigrációnak tekintik, akik otthonuktól távolabb (például a tengerentúlra) utaznak tanulni.[4]

Az OECD első nagymintás, doktori fokozattal rendelkezőkre fókuszáló vizsgálata megállapítja, hogy a PhD-vel rendelkezők munkaerőpiaca jobban nemzetköziesedett, mint általában véve a felsőfokú végzettségűeké. OECD-országokra vonatkozó adataik azt mutatják, hogy a doktoráltak legalább 15–30%-a élt külföldön a kutatást megelőző 10 év során, főként az Amerikai Egyesült Államokban vagy olyan európai országokban, mint Franciaország, Németország és az Egyesült Királyság.[5]

Magyarország vonatkozásában átfogó szociológiai vizsgálatára 2008 tavaszán került sor a képzett migrációról. A felmérés nem csupán a fiatal kutatókat célozta meg, de kiterjedt minden, Magyarországról kivándorolt, külföldön dolgozó diplomás munkavállalóra, ugyanakkor a válaszadók 44%-a legalább PhD-szintű tudományos fokozattal rendelkezett (30%-uknak volt PhD-je, 10%-uknak kandidátusa vagy habilitációja, 4%-uk pedig akadémiai doktor volt). A kutatás 358 adatközlője közül alig több mint 40% nyilatkozott úgy, hogy tervezi a Magyarországra való visszatérést, 30% egyáltalán nem szeretne visszatérni, és ugyanilyen arányban voltak a bizonytalanok is.[6]

Ami a külhoni magyarokat illeti, a tudományos fokozattal már rendelkező réteg migrációját részletes kutatás eddig még nem tárta fel, de a szomszédos országok magyar doktoranduszai körében készült egy átfogó felmérés 2013-ban. Az *Aranymetszés* elnevezésű kutatás a doktoranduszok oktatási útvonalának elemzése által rámutat, hogy a doktorit megelőző alapképzés helyszíne már részben „eltolódik" a szülőföldről, rendszerint Magyarországra. A felsőoktatási útvonal második szakaszában, vagyis a doktori képzés helyszínét illetően ez a folyamat tovább erősödik. Különösen a vajdasági és kárpátaljai hallgatók körében növekszik meg drasztikusan azoknak a száma, akik nem a szülőföldjükön doktorálnak, ami a helyben elérhető szakválaszték szűkösségével is nagyban összefügghet.[7]

A jelen kutatással ezt a kevésbé feltárt, Magyarországon túlmutató képzett migrációt szeretnénk alaposabban megismerni. A peregrinusok motivációit a vonzás-taszítás (pull and push) klasszikus elméleti keretében[8] próbáljuk elhelyezni, amelyben a célországokban vonzónak ítélt tulajdonságok bevándorlásra sarkallják a potenciális migránsokat, míg ennek ellentétjeként, a kibocsátó országban tapasztalt negatív tényezők taszítják, kivándorlásra ösztönzik őket.

[4] Robertson 2013.
[5] Auriol 2010.
[6] Csanády és mtsai 2008.
[7] Papp–Csata 2013: 29–32.
[8] Ravenstein 1876.

Módszertan, az interjúalanyok bemutatása

Interjúalanyaink kiválasztásánál három fontos szempontot tartottunk szem előtt:

1) Az illető 45 évnél fiatalabb, de már PhD-val rendelkező személy legyen. Az ifjúságra hagyományosan jellemző életkori határokat ebben a kutatásban – a helyzet speciális volta miatt (posztdoktori periódus) – kicsit megengedőbben kezeltük, és a korhatárt 45 évben maximalizáltuk.
2) Rendelkezzen legalább egyéves külföldi élettapasztalattal. A külföldre költözés hátterében állhatott szakmai ösztöndíj vagy munkavállalás is, és itt a szakterületen kívüli foglalkoztatást is elfogadtuk. Kutatásunkban Magyarországot szándékosan nem számítottuk a külföldi országok közé, hiszen a határon túli régiókból az anyaországba történő utazások a földrajzi közelség, a közös nyelv és kultúra miatt más természetűek. A célországok tekintetében egyébként leginkább európai országok kerültek látóterünkbe, de volt, aki az Amerikai Egyesült Államokban, Kínában vagy Indiában is élt.
3) A hazatérő célcsoport esetében elsősorban a szülőföldjükre visszatelepült kutatókat próbáltuk meg felkeresni, de mivel úgy tapasztaltuk, hogy bizonyos régiókra (pl. Kárpátalja) ez a trend egyáltalán nem jellemző, ezért itt úgy döntöttünk, hogy a Magyarországra való visszatérést is számításba vesszük. A hazatérés tekintetében azért döntöttünk úgy, hogy az eredetileg tervezett szülőföldi hazatérést kiterjesztjük a magyar nyelvterület egészére, beleértve a Magyarországra való hazatérés kategóriáját is, mert adatközlőink felkeresésekor azt tapasztaltuk, hogy nem találunk elegendő számban olyan alanyokat, akik a hosszabb külföldi tartózkodás után a szülőföldjükre tértek volna vissza. Ugyan tudatában vagyunk annak, hogy a külhoni közösségek szempontjából a szülőföld leszűkül a régióra, ahonnan származnak,[9] és a Magyarországra való hazatérés a közösség szempontjából veszteségként fogható fel, de ahhoz, hogy megfelelő számú interjú álljon az elemzés rendelkezésére, kénytelenek voltunk ezt a döntést meghozni. Ezt azzal próbáltuk meg kompenzálni, hogy a hazatérők interjúinak elemzésekor kitérünk a szülőföldre és a Magyarországra való visszatérés különbségeire.

Interjúalanyaink származása, az egyetemi diploma és a PhD-fokozat megszerzésének helye, továbbá a legmeghatározóbb mobilitási tapasztalat, illetve a hazatérők esetében a hazatérés helye az alábbi összefoglaló táblázatban található meg. A táblázat második oszlopában elhelyezett kód arra szolgál, hogy a későbbiekben az írásban használt interjúidézeteket (amelyek végén e kódok jelzik majd, kitől származnak) ezen adatokkal össze lehessen vetni.

[9] Papp és mtsai 2017.

1. táblázat
Az interjúalanyok és főbb mobilitási jellemzőik

Szülőföld	Kód	Diploma megszerzésének helye	PhD megszerzésének helye	Külföldi ország	Hazatérés helye
Kárpátalja	UH1	Magyarország	Magyarország	Hollandia	Magyarország
	UH2	Magyarország	Magyarország	Amerikai Egyesült Államok	Magyarország
	UK1	Ukrajna	Magyarország	Omán	
	UK2	Ukrajna	Magyarország	Amerikai Egyesült Államok	
Szerbia	SRH1	Magyarország	Magyarország	Amerikai Egyesült Államok	Magyarország
	SRH2	Szerbia	Szerbia	Amerikai Egyesült Államok	Szerbia
	SRH3	Szerbia	Szerbia	Ausztria	Szerbia
	SRH4	Magyarország	Magyarország	Egyesült Királyság	Magyarország
	SRK1	Magyarország	Magyarország	Svájc	
	SRK2	Magyarország	Franciaország	Egyesült Királyság	
	SRK3	Hollandia	Hollandia	Hollandia	
Szlovákia	SLH1	Szlovákia	Magyarország és Németország	Németország	Szlovákia
	SLH2	Magyarország	Magyarország	India	Magyarország
	SLK1	Szlovákia	Szlovákia	Ausztria	
	SLK2	Szlovákia	Szlovákia	Németország	
	SLK3	Szlovákia	Magyarország	Ausztria	
	SLK4	Hollandia és Magyarország	Ausztria	Ausztria	
	SLK5	Szlovákia	Magyarország	Belgium	
Románia	RH1	Magyarország és Románia	Románia és Németország	Németország	Románia
	RH2	Magyarország és Románia	Románia és Németország	Németország	Románia
	RH3	Románia	Románia	Németország	Románia
	RH4	Románia	Magyarország	Franciaország	Magyarország
	RK1	Románia	Magyarország	Finnország	
	RK2	Románia	Magyarország	Amerikai Egyesült Államok	
	RK3	Románia és Magyarország	Egyesült Királyság	Egyesült Királyság	
	RK4	Románia	Amerikai Egyesült Államok	Amerikai Egyesült Államok	
	RK5	Románia	Svédország	Svédország	

Az interjúkat lehetőség szerint személyesen vagy internetes videóhívás (Skype, Messenger) segítségével készítettük el 2016 tavaszán. Az átlagosan mintegy egy óra időtartalmú interjúk kitértek az élettörténetre és a családi háttérre, az iskolai életútra, a beszélt nyelvekre és a korábbi rövidebb külföldi utakra, amelyek a tartós külföldi tartózkodást megelőzték. Rákérdeztünk a szülőföldhöz való viszonyra, a helybeli integráció mértékére és esetlegesen a sikertelen integráció okaira. Külön és részletesen tárgyaltuk a külföldön töltött életszakasz alatt szerzett élményeket, a szakmai környezetet, a benyomásokat, amelyeket ott szereztek interjúalanyaink. S végül a hazatérés vagy a maradás okaira, időpontjára kérdeztünk rá, valamint a jövőbeli terveire, s ezen belül az újabb mobilitás esélyére.

Az interjúkról minden esetben hangfelvételt készítettünk, amelyekről szó szerinti szöveges átírás készült (a szövegeket az alanyok anonimitásának biztosítása érdekében jelen tanulmányban helyenként szerkesztve közöljük). A legépelt interjúkat az Atlas.ti interjúelemző szoftver segítségével narratív egységekre bontottuk, amelyekhez ún. kódokat, címkéket rendeltünk. Az interjúkban helyenként félkövér kijelöléseket használunk, amelyek arra hivatottak, hogy a hosszabb szövegrészeken belül az aktuálisan taglalt témákra irányítsák a figyelmet.

Külföldre megyek!

Célcsoportunk egyik fontos jellemzője, hogy életük egy szakaszában (a fiatalabb generáció akár már az egyetemi tanulmányai alatt is) úgy döntöttek: „Külföldre megyek!". A mobilitási tapasztalatok egy része Magyarországhoz kapcsolódott, ami szintén külföld, ha kivételes is, de elemzésünkben a fókuszt az ennél távolabbi országokba való utakra irányítjuk. Gazdag interjúanyagra támaszkodhatunk az ilyen, Magyarországon túlmutató mobilitások kapcsán is, amelyek jellemzően többször megismétlődtek a posztdoktorok életében. Az interjúk elemzésekor a hosszabb külföldi tartózkodást és a rövidebb külföldi utakkal kapcsolatos elbeszéléseket is figyelembe vettük. Ez alapján a mobilitás mellett való döntés mögött álló taszító és vonzó tényezőket szeretnénk ismertetni, illetve a külföldi élettapasztalat főbb hatásairól képet adni. A taszító tényezők kapcsán itt érdemes megjegyezni, hogy a döntés időpontjában az alanyok egy része már Magyarországon tartózkodott, tanult: így nemcsak a szülőföldre, hanem Magyarországra vonatkoztatva is értelmezhetőek azok a faktorok, amelyek taszították, külföldre utazásra sarkallták az érintetteket.

A mobilitások kontextusaként mindenképp érdemes megemlíteni, hogy alanyaink szinte kivétel nélkül valamilyen ösztöndíj keretében jártak külföldön, és nagyon sokan hangsúlyozzák még a külföldön maradtak körében is, hogy céljaik között eredetileg nem szerepelt a kitelepedés.

A mobilitások anyagi támogatása szempontjából a háttérfolyamatok is szerencsésen alakultak e generáció tagjai számára, hiszen egyre több nyugat-euró-

pai egyetem próbált a nemzetköziesedés folyamatába bekapcsolódni azáltal, hogy „egzotikus" külföldi diákokat fogadott be. Interjúalanyaink esetenként meg is lepődtek rajta, hogy a kiválasztottak közé kerültek:

(1) *„Kuriózumnak számított az is, hogy valaki Romániából vagy erdélyi magyarként. (…) Hogy is volt? Tízen indultunk, és akkor abból talán hat volt német és négy külföldi: volt egy olasz, egy litván és, hú, nem tudom, hogy milyen, egy finn és én. Külföldiek és hat német, akit a szakkollégiumba felvettek. Most nem tudom őszintén megítélni, hogy az én kutatási tervem volt annyira csillogó, vagy* ***ők szerették volna nemzetköziesíteni a képzésüket****, de ez továbbra is németül folyt, de ilyen hagyományos német tekintélyelvű rendszerről szerettek volna átállni doctoral schoolra, és akkor a felvételi sikerült."* (RH2)

(2) *„Van a franciáknak egy ilyen elit intézményük, az École Normale Supérieure, így hívják. És nekik van egy ösztöndíj-programjuk, vagy volt egy akkor induló ösztöndíj-programjuk. (…) És akkor, a 2000-es évek elején kezdtek* ***ők akarni nyitni külföld fele, és akkor először nekik így jöttek a frankofon államok, és hát Románia ezek között*** *(…) És akkor gondoltam, de tényleg ilyen vakszerencse alapon, hogy hát én ezt megpróbálom, de hát így nem is gondoltam, hogy ezt így van esélyem megkapni."* (RH4)

Nagyon fontosnak tűntek a sikeres életpálya kialakításában a személyes kapcsolatok, különösen a hazai témavezető és a külföldi mentorok impulzusai.

A mobilitás mellett való döntést segítette alanyaink életkora is, ugyanis az első utak tervezésekor jellemzően még a családalapítás előtt álltak. A Ravenstein-féle migrációs törvények egyike is éppen ezt hangsúlyozza, hogy a családos emberek kevésbé mobilisak, míg a felnőttkor kezdeti éveiben lévők a legaktívabbak ebből a szempontból.[10] Az alábbi interjúidézetek azt szemléltetik, hogy ezek a szempontok interjúalanyaink számára is fontosak voltak, s a magánéleti kötöttségek hiánya pozitívan segítette elő, hogy külföldi tapasztalatot szerezzenek.

(3) *„Szerintem volt ilyen világlátási, nem tudom, ezekre már így nem emlékszem kristálytisztán, hogy akkor mi munkált bennem, de benne volt, el tudom képzelni,* ***hogy ezt még most megtehetem.****"* (UH1)

(4) *„****Család még akkor nem volt, meg ilyenféle dolgok, amik ide kötnének. Azt mondtam, hogy akkor ezt az ösztöndíjat én most megpróbálnám*** *és elmegyek, ha megkapom. Ha megkapom, akkor elmegyek nyugatabbra. Nem volt olyan mögötte, hogy akkor én most letelepednék. Komolyan vettem ezt a dolgot, ösztöndíj, doktorira felkészülni, kutatni."* (SLH1)

[10] Ravenstein 1876.

(5) „*De aztán így nyilván, nem tudom, távkapcsolatban azért végigcsináltuk azt a két évet. Elég gyakran jött az akkori párom is oda, hát nyilván nem volt könnyű, de azért* ***még régi fiatalok voltunk, tehát nem voltak ilyenek, hogy gyerek meg közös háztartás****, tehát nem tudom, hogy mégiscsak könnyebben mozogtunk.*" (RH4)

A taszító tényezők egyik jellemző példája a szakirodalomban a megélhetési körülményekkel való elégedetlenség a kibocsátó országban.[11] Érdekes módon ez a tényező nem volt olyannyira kiemelkedő a doktorok elbeszéléseiben, de volt interjúalany, aki azért keresett külföldi ösztöndíj-lehetőséget, hogy a szülőföldi keresetét ezzel kiegészítse:

(6) „*Hát akkor 2001-ben megszületett a leányom, és akkor volt egy ilyen eléggé nehéz évünk. Tehát 2002–2003 között, amikor nem volt pénzünk, tehát a CEU, tehát a CEU véget ért, és itthon rendes állást nem kaptam, tehát az egyetemen tanítottam, de az nem volt olyan. 2001-ben beiratkoztam doktorálni, ahogy mondtam, s akkor ilyen nappalis. Kolozsváron, igen, Kolozsváron. És akkor abból kaptam egy ilyen ösztöndíjat, de mondom, abból gyerekkel s albérletben, mindenbe nem volt nagyon eleresztve,* ***nem volt úgy pénzbe, és akkor pályáztam még Németországba.***" (RH1)

Az anyagi megfontolások mellett a szakmai nehézségek is előkerültek a diskurzusokban. Taszító erőt jelentett például egy erdélyi biológus számára a szakmai fejlődését akadályozó romániai oktatási rendszer, amelyben nem sok ideje jutott a kutatómunkára. Egy jelenleg Angliában élő vajdasági származású fizikus is hasonló logikával fogalmazta meg, hogy neki azért kellett végül külföldön doktorálnia és munkát keresnie, mert annyira speciális területével foglalkozik a fizikának, hogy abban az időben, amikor a *menni vagy maradni* dilemmáját fontolgatta, Magyarországon ez a szakterület még nem is létezett.

(7) „*Egyre lehetetlenebb lett a tanügy is. (…) azt vettem észre, hogy egyre kevesebb időm van kimenni, és azt csinálni, amiért a társadalom fizet engem. Tanítani, olvasni, kutatni, diákokkal járni. (…) Amit akarok mondani, hogy igen 2008 után, amikor* ***úgy minden ellehetetlenedett, s nekem a lételemem a kutatás, publikálás, tanítás, akkor egyszerűen jött egy ilyen kontextus, hogy kimehettem Németországba.***" (RH3)

(8) „*Az a probléma az én szakterületemmel, hogy nagyon fiatal, keveseb,b mint 20 éves,. Illetve, hogy nagyon drága és nagyon kevés helyen végzik.* ***Tehát***

[11] Csanády és mtsai 2008.

nagyon limitált helyre jelentkezhetek. Például Magyarországon abba az időben ez nem is létezett, ez a szakterület*. Így odamenni dolgozni, ez alapvetően lehetetlen lett volna.*" (SRK2)

A taszító tényezők között találhatjuk azt a negatív közhangulatot, amelyet az interjúalanyok Magyarországon vagy szülőföldjükön érzékeltek, s ennek hatására döntöttek a külföldön történő szerencsepróbálás mellett. Egy Amerikában élő erdélyi kutató például jelenleg otthonosabban, elfogadottabban érzi magát Los Alamosban, mint annak idején Kolozsváron.

(9) „***Kevésbé érzem idegennek magam, mint ahogy az egyetemi éveim alatt Kolozsváron éreztem magam****. Tehát azok elég sötét évek voltak politikai szempontból, mert a [párt neve] 50% felett kapott szavazatokat, és nekem ez benne volt picit az agyamba (…) és reggel mikor felültem a buszra, hogy menjek az egyetemre, arra gondoltam, hogy az embereknek a fele, aki felszáll, a [párt neve]-ra szavazott, és nem szeretnék, hogy ott lakjak Kolozsváron.*" (RK4)

(10) „*És akkor történt egy nagyon fura eset, metrón egy úriember olvasta az újságot, már franc se tudja, hogy milyen újságot, piros vagy narancssárga újságot. Nem számít, és valaki nagyon ráförmedt, hogy nem szégyelli magát, hogy ilyen újságot olvas.* ***Na, az volt az a pont, amikor rájöttem, hogy nem szeretnék Magyarországon lenni, ez nem az az ország, ahol én szeretnék élni.*** *(…) a közhangulat, a politikai közhangulat az nagyon szomorú volt. Mondom, a szikrát mégis ez adta meg, ez a jelenet a metróban. És akkor elkezdtem nézelődni jobbra-balra, és én is akkor egy kicsit. Már léteztek külföldi kapcsolataim, Indiába sok, Franciaországba sok, Németországba, és akkor így kerülten Németországba, elszegődtem ilyen posztdoktornak.*" (RK2)

A fejlett szakmai környezet a célországokban, természetesen, a vonzó tényezők között kapott helyett, s egyúttal ez volt az egyik leggyakrabban említett faktor. Ennek mintegy kiegészítéseként a tény, hogy az ösztöndíj nagyságrendekkel jobb életszínvonalat biztosított számukra, annak a lehetőségét is megteremtette, hogy csak a kutatásra, karrierépítésre koncentrálhassanak.

(11) „*Ott lehetett egy rendes lakást bérelni. S meg lehetett belőle élni, s mellette nem kellett azon gondolkodni, a kutatás mellett, hogy milyen más extra jövedelemre tegyen az ember szert. Szóval, ezeknek az ilyen hosszú távú posztdoktori ösztöndíjaknak, amikkel így Európában kutatnak, tehát így kimegy az ember, ezeknek ez a célja (…), hogy* ***adnak egy becsületes ösztöndíjat, s***

***akkor nem kell mással foglalkozni, csak tényleg a karriert építeni**, s akkor utána legjobb esetbe hazajön, és itthon kamatoztatni a kint megszerzett tudást.*" (SRH4)

(12) „*Az egyetemen voltam, igen. És úgy **különösebben nem volt más dolgom tényleg, csak jött a pénz, az ösztöndíj, akkor ez ég és föld volt a hazai fizetéshez képest.** Meg külön pénzt kaptam a könyvek vásárlására, tehát el voltam ragadtatva.*" (SLH1)

(13) „*És **anyagi vonzata itt nem volt nekem**, számomra annak, hogy elmenjek doktorálni máshová és nem Kolozsváron. Tehát **főleg szakmai oka volt, lássam egy kicsit a világot**, s ne minden Kolozsváron történjen.*" (RK4)

Külső kényszerként jelen voltak olyan strukturális nyomások is, amelyek talán nem értelmezhetőek a klasszikus taszító-vonzó faktorok dimenziójában. Ide tartozik az egyetem elvárása, hogy minden oktató rendelkezzen külföldi tapasztalattal, a diákok pedig vizsgakész nyelvismerettel.

(14) „*Az osztrák minisztérium finanszírozta, és pályáztam. Hát itt is az az igazság, hogy nem nagyon volt kedvem menni. Hát ez ilyen kb. katonai szolgálat volt, ahogy a fiúkat mobilizálják katonaságra, hogy muszáj nekik menni. Most már nem muszáj, de régen az volt. És nekünk pedig vannak **ilyen elveink az egyetemen, hogy mindenkinek legalább 6 hónapot külföldön kell tölteni**, hogy kicsit lásson, hogy milyen külföldön dolgozni.*" (SRH3)

Az egyik kárpátaljai adatközlő azt is megemlítette, hogy a vonzó tényezők tekintetében volt benne egy erős belső motiváltság, hogy világot lásson, és nyelvet tanuljon, de minderre ráerősített egy külső motiváció is, mégpedig az, hogy a diplomaszerzés feltétele egy nyelvvizsga volt. Mindez azzal is kiegészült, hogy ha nem szerezte volna meg idejében a nyelvvizsgát, s így a diplomát, akkor akár még katonai szolgálatra is foghatták volna Ukrajnában. Így nem volt nehéz meghoznia a döntést, hogy külföldre menjen, hiszen ott rövid idő alatt szert tehetett a kívánt nyelvtudásra, s ezáltal a diplomaszerzés és a katonai szolgálat elkerülése is megoldódott.

(15) „*Hát igen, mint mondtam, **elvittek volna katonának. Nem gondolkodhattam úgy, hogy ha nem sikerül, majd nekifutok még egyszer**, vagy mit tudom én jövőre, azután. A feleségem megtehette, hogy ha valami nem úgy jött ki, nem volt meg valami, azt hiszem, nyelvvizsgája, akkor majd jövőre megcsinálja, és aztán majd meglesz, nem múlik rajta semmi. Ezek azért ugye külső kényszerek.*" (UH1)

(16) *„Ugye, amikor én felvételiztem a teológiára, akkor* ***már két nyelvvizsga kellett****. És amikor én felvételiztem, akkor még szóba sem jött, hogy az orosz, ukrán nyelvet elfogadják, tehát meg volt nagyon szigorúan határozva, és csak abból lehetett nyelvvizsgázni. És alapvetően ez az írországi út, ez úgy jött létre, hogy én, amikor az angoltanári ismerősömet megkérdeztem, akit ismertem egyházi körökben, ismertebb ember volt, megkérdeztem, hogy hol lehet nyelvet tanulni, és* ***ez egy nyelvtanulásnak indult****. Csak közben jött ez a teológiai oldala, és ez vált erősebbé, de azért a nyelvtanulás is megmaradt."* (UH2)

A nyelvtanulás motivációja mint vonzó faktor megjelent a külső kényszerektől függetlenül is, például ennek a szlovákiai alanynak az életútjában:

(17) *„Pécs után, amikor azt befejeztem, azt én elég hosszan, mivel ugye három szakon, két és fél szakon, angol, néprajz és az antropológia specializációt csináltam. Ez hét év volt úgy, hogy* ***én közbe Angliában is voltam, mert első után én eljöttem, hogy nem tudok jól angolul.*** *Az egy dolog, hogy angol szakra járok, tehát ott voltam eddig, s* ***akkor egy félévre Belgiumba elmentem franciát tanulni****. S akkor halasztottam, mindennel együtt így hét év lett."* (SLH2)

Bár az alanyaink egy része hazatért, a külföldi tapasztalatszerzés – várakozásaiknak megfelelően – nem múlt el hatás nélkül. Egyrészt mindannyian megszerezték a doktori fokozatukat, nagyon jó szakmai hálózatokat alakítottak ki, valamint szemléletmódjuk is formálódott, globalizálódott. Különösen igaz ez a társadalomtudósokra, akik esetenként egy-egy nagyon ország- vagy régióspecifikus témán dolgoznak.

(18) *„Azért volt nekem ez az indiai ösztöndíj nagyon fontos, hogy azon túl, hogy megismerkedtem egy másik szakirodalommal vagy kutatókkal, akik hasonló területen mozognak, de hogy ilyen* ***nagyon fontos perspektívaváltás volt. Az, hogy így kilépni ebből a kelet-közép-európai közegből, aminek megvannak a maga korlátai és korlátoltságai, és egy teljesen más, távolabbi perspektívából visszanézni erre az egészre, az azért nagyon helyre tette a dolgok súlyát, fajsúlyát, jelentőségét****. Én ezt minden kutatóval megtenném, hogy egyszer lépjen egy nagyot, és egy másik kontinensről nézzen vissza, vagy hogy egy ilyen globális perspektívába próbálja belehelyezni ezeket a dolgokat és újra értelmezni. (…) És hogy azt, hogy lehet értelmesen elmondani, aminek legyen valamiféle tágabb értelme is, vagy valamilyen olyan tanulsága, ami valami teljesen kívülállónak is mond valami értelmeset. Arra szerintem nagyon fontos egy ilyen. Szóval nekem szerintem így mindent összegezve ez volt a legfontosabb tanulság, hogy egy ilyen teljesen más kontextusba helyezve, mit lehet erről mondani. És az teljesen hasznosítható."* (SLH2)

Külföldről haza – de hol a haza?

Kutatásunk során az egyik legfontosabb kérdés annak feltárása, hogy miért döntöttek végül egyes interjúalanyaink amellett, hogy a külföldi tapasztalat után visszatérnek, mások pedig amellett, hogy maradnak. A visszatérők esetében a visszatérés helyének kérdése az egyik legérdekesebb, hiszen itt legalább olyan erősen jelent meg a Magyarországra való visszatérés, mint a születés szerinti országba való visszautazás (12 visszatérő interjúalanyunk közül 6 szülőföldjére tért vissza, a másik 6 viszont Magyarországra).

Az interjúkban, a visszatérés kapcsán a posztdoktorok első asszociációja sok esetben a magyarországi visszatérés volt, s külön, mintegy kiegészítő kérdésként kellett megfogalmaznunk, hogy visszatérnének-e szülőföldjükre. Ez a kérdés összesen 21 főt érintett a 27-ből, hiszen 6 fő a szülőföldjén tartózkodott az interjú készültekor.

A doktori fokozattal rendelkező külhoni magyar fiatalok „haza" fogalmának értelmezéséről is sokat elárul mindez, és nagymértékben magyarázható azzal, hogy milyen mintázatok mutathatóak ki a posztdoktorok oktatási útvonalában. A korábban bemutatott 1. táblázatból látszik, hogy az egyetemi végzettség megszerzésének szakaszában szülőföldi intézményhez 18 fő, magyarországihoz pedig 11 fő kapcsolódott. A PhD-fokozat megszerzésének szakaszában a szülőföldi intézményben doktorálók száma 7 főre szűkült, a magyarországi egyetemhez kapcsolódóak aránya pedig ennek duplájára, 14 főre növekedett. Egyik kárpátaljai alanyunk (UH1) már a gimnáziumi éveit is Magyarországon töltötte, számára egyértelmű, hogy ez az ország az otthona. Van több interjúalany, aki sosem vesztette el teljesen a kapcsolatot a szülőfölddel, akkor sem, ha éveken át ingáznia kellett (SL1, SR2). Ezek a kapcsolatok (vagy ellenkező előjellel azok teljes megszűnése) a későbbi hazatérést nagymértékben meghatározó tényezők. Nem véletlen tehát, hogy többen Magyarországhoz kötődnek elsősorban, és nem a születésük szerinti országhoz, hiszen a tudományos életbe való intézményes szocializációjuk elsősorban Magyarországon ment végbe, egyértelműen itt alakultak ki emberi és szakmai kapcsolataik.

A posztdoktorok körében a külföldi tapasztalatszerzés után, általános véleményként fogalmazódik meg, hogy a szülőföld már „túl szűknek" tűnik számukra, és oda a visszatérést nem tervezik. Ennek elsősorban gazdasági és szakmai okai vannak. Ha mégis felmerül a hazaköltözés gondolata, azt nem az aktív karrierszakaszban, hanem a nyugdíjas évek során tervezik alanyaink. Ez az utóbbi érv különösen a külföldön maradtak körében jelent meg több alkalommal.

(19) *„Nem (költöznék), mert egyszerűen gazdaságilag Kárpátalján, anyukám kevesebb, mint száz dollárt kap havonta és ebből kell megélnie, én meg ennél sokkal többet költök el mobilszámlára egy hónapban.* ***Az, ahogyan most***

élek, és ahogyan élnek Kárpátalján, az összehasonlíthatatlan. *És akkor sem látok sok jövőt Kárpátalján, ha esetleg saját céget alapítanék otthon. (…) Nem mással, a gazdasággal van probléma. Nem hiszem, hogy helyreáll a helyzet az elkövetkező 10-15 évben. Ilyen szempontból nem.*" (UK2)

(20) „*Hát* ***esetleg nyugdíjas koromban****, ha megélem. De a munka mezején nem. Nem azért, mert nem szeretnék Erdélyben dolgozni, de sajnos a konjunktúra, meg a lehetőségek* ***nekem egy visszalépés lenne****. (...) Én az az ember vagyok, aki nem visszalépni akarok, vagy megmaradni, hanem inkább előrelépni, és úgy érzem, hogyha visszamennék Erdélybe, akkor (visszalépnék). Az egyedüli ok, amiért visszamennék, az a magánéleti ok lenne, a saját család.*" (RK1)

Két alanyunk élete úgy alakult, hogy a külföldi tapasztalat után előbb a szülőföldjére telepedett vissza, amit érdekes módon – egymástól függetlenül – mindketten sokkélményként írtak le, és kis idő elteltével ők is Magyarországon találták meg számításaikat.

(21) „*Úgyhogy egy ilyen egy hónapos komáromi hosszú lét után, átjöttünk Budapestre. De azt azért meg kell jegyeznem, hogy Komáromot, azt egyébként sem szerettük, mert annyira kicsi. Delhiből átköltözni Komáromba,* ***az egy annyira nagy kultúrsokk volt nekünk****. A férjem azt mondta, hogy ő nem bírja ezt a csendet, hogy ez borzasztó, hogy egy légy meg nem mozdul hétvégén, szóval tényleg ez a provincializmusnak a legmélye. (…) Szóval az úgy nagyon nem volt a mi közegünk. Szerintem amúgy sem bírtuk volna ott sokáig. És akkor így nagyon kaptunk ezen a lehetőségen, hogy akkor Budapest. Azóta is itt vagyunk*". (SLH2)

(22) „***A visszatérés az egy nagy sokk volt*** *egy év Amerika után, ugye, ez 2002-ben volt (…) akkor a református egyház Kárpátalján egy ilyen fundamentalista fordulatot vett éppen, amikor mi hazakerültünk, és ha hazamegy valaki amerikai diplomával, az az ilyen fundamentalista embereknek, az olyan, mint a vörös posztó a bikának… tehát nagyjából ennyi. Úgyhogy ilyen atrocitások értek bennünket, egyházvezetők részéről, meg mindenféle ilyen pótvizsgákon, meg szóval, szívattak akkor rendesen. (…) Akkor sok problémánk volt, ráadásul akkor megszüntették a női lelkészséget is, tehát feleségemet kirúgták gyakorlatilag 3 év után, vagy 4 év után, ezért is jöttünk át Magyarországra.*" (UH2)

Volt interjúalanyunk, aki a szülőföldi szakmai integráció akadályait, ezek között a megfelelő szintű (szak)nyelvtudást említette meg mint a hazatérést nehezítő körülményt. De volt olyan külföldön élő posztdoktor is, aki a gyermekei nyelvtu-

dásának hiányával magyarázta, hogy miért volna lehetetlen a szülőföldi visszatérés, és miért merül fel halvány alternatívaként esetleg Magyarország.

(23) „*Megkaptunk közben az osztrák állampolgárságot is, ami nem lenne kizáró ok, és leadtuk a szlovákot, de nem igazán attraktív (a visszatelepedés Szlovákiába). Körülbelül meg tudod ítélni a magyar nyelvtudásomat, a* ***szlovák még rosszabb lett****, pedig majdnem egy szinten volt az egyetemi éveim alatt.* ***Nem igazán tudnák boldogulni, vagy boldognak lenni ott szerintem****.*" (SLK1)

(24) „*A gyerekek románul nem tudnak, úgyhogy Romániába pláne, nehéz lenne visszatérni nekik.* ***Magyarországra könnyebben, mert magyarul tudnának****.*" (RK1)

A szülőföld és Magyarország közötti választást a politikai szempontok is meghatározhatják. Az alábbi, külföldön élő posztdoktor ugyan nem tervezi a hazatérést, de ha mégis úgy döntene, akkor a meglévő magyarországi szakmai kapcsolatai ellenére, mégsem ide, hanem szülőföldjére telepedne, mivel nem szimpatizál az aktuális politikai vonalakkal.

(25) „*Az, hogy Magyarországra menni, nem hiszem. Valószínűleg Magyarországon több szakmai kapcsolatom lenne, de úgy vagyok vele, hogy az országban összességében nem szívesen tartózkodom* ***a politikai dolgok miatt****. (…) Úgyhogy ha valahova hazaköltözünk, ez elsősorban valahova Erdélybe lesz. De nem tervezzük most a közeljövőben.*" (RK3)

A külföldi mobilitás vége – maradjak vagy menjek?

A továbbiakban megvizsgáljuk, melyek voltak interjúalanyaink főbb motivációi, milyen érveket mérlegelve döntöttek végül a hazatérés vagy a külföldön maradás mellett, ha jellemző volt a hezitálás, az miből táplálkozott.

A 12 interjúban, amely a visszatérőkkel készült, csupán néhány alkalommal vallottak arról alanyaink, hogy szóba került a külföldön maradás gondolata, de – ahogyan az interjúrészletek is jól érzékeltetik – ezek nem számítottak igazán komoly dilemmáknak. Többnyire egy túl jól sikerült beilleszkedés és az anyagi megfontolások miatt bizonytalanodtak el alanyaink, de aztán egy megfelelő munkaajánlat visszatérésre ösztönözte őket.

(26) „*A kisfiam óvodájában 42 különböző nyelvet beszélő gyerek járt, tehát, mondom, gyorsan be tudott illeszkedni. Aztán a feleségem is, egyre jobban.* ***A sors érdekessége, hogy amikor jöttünk haza, elém állt, hogy akkor »Biztos haza***

akarunk menni? Mert most már szeretek itt élni« *(…) Mégis biztos volt, hogy haza, az volt, igen. Tehát ez csak ilyen nyilván viccelődés volt köztünk. És tényleg a negyedik évre, megszerettük a várost, megismertük a környezetet. Beleilleszkedtünk, a rendszer részeivé váltunk. Tehát azért az, hosszú idő, de azért így szerintem, most már lassan egy éve itthon vagyunk, de azért nem bántuk meg szerintem még egyelőre, hogy hazajöttünk.*" (SRH4)

(27) „*Nagyon tudatosan nem készültem én soha ott maradni Németországban. Felmerült, hogy valamit kéne még ott, lehetne ott csinálni. Posztdokot [posztdoktorit] még keresni, mert hogy hát, nagyon* ***megint az a stressz, hogy hazajövünk és itthon a pénztelenség. Tehát ez nyomasztott, vagy ez fenyegetett.***" (RH1)

A visszatérő interjúalanyok többsége számára azonban különösen erős kísértést nem jelentett, hogy külföldön maradjon: tudatosan, meghatározott időre tervezte a külföldi tartózkodást, s a tervnek (az ösztöndíj jellegéből kifolyólag is) eleve részét képezte a hazatérés, – és a hazatérésben a hátrahagyott közösség, a várakozó feladatok. Még akkor sem bizonytalanodtak el, amikor konkrét munkaajánlatot kaptak külföldön.

(28) „*Hát ez nem merült fel, az az igazság, ugye lejárt az ösztöndíj, és mi úgy mentünk, mi egyházi ösztöndíjjal mentünk, onnan vissza kellett térni. Nem lehet, vagy gondolom, hogy meg lehet oldani bármit, de* ***mi nem olyan szemmel éltünk kint, hogy keressünk ott lehetőséget, vagy kint maradjunk, vagy bármi ilyen felmerüljön****. Sőt akkorra már hét évet eltöltöttem egyetemen, és már úgy voltam vele, hogy elég volt ebből az oktatásból,* ***és itthon meg vártak haza, Kárpátalján meg vártak haza****, úgyhogy egyszerűen nem merült fel.*" (UH2)

(29) „*Hogy ha mindenfélekeppén abban gondolkodunk, hogy külföld és ott is kell maradni, mint mostanában sokan így terveznek jövőképet, hogy mindenképpen Egyesült Királyság, vagy ilyesmi, akkor erre a lehetőségem meglett volna. De például, amikor ezeket nekem felajánlotta,* ***nem mozgott bennem egyáltalán, nem az volt, hogy elkezdtem gondolkodni érdemes, nem érdemes, akarok, nem akarok****, gazdaságilag, családilag, kulturálisan, kell-e ez nekem, vállalom-e. Hanem úgy voltam vele, hogy* ***itt vagyok itthon, vannak céljaim****, doktorálni akarok, akkor már szó volt arról, hogy tanítani fogok stb., és nekem ezek maximálisan kielégítőek voltak.*" (UH1)

(30) „*Nem. Soha. De hát ezt tudták nagyon jól a kollégáim is, hogy mért megyek oda, hogy hazajöjjek. Még meghosszabbítani sem, még lehettem volna ott*

5 hónapot, 2015 júliusáig. De mivel felvettek a Sapira [Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem], ***elkezdtem mérlegelni. És ezt akarom, és hazajöttem, és aztán mondták, hogy visszajöhetsz még egy év múlva, ha akarsz, de persze nem.*** *Nem azt mondom, hogy nem árt kimenni néha egy-egy hónapra, de én már annyi időre nem szívesen megyek ki többet. Itt Erdélyben nagyon sok dolog van, a dolgok nagyon sokat változnak, itt kell, és még így is elég nehezen tudjuk alakítani a dolgokat, s külföldről még nehezebb.* ***Tehát itt kell lenni!****"* (RH3)

Már az előző idézetek is arra utaltak, hogy a posztdoktorokat konkrét intézmények és ajánlatok várták a hazatérés után, ami nyilván egy erős motivációt jelentett számukra, de voltak olyan szerencsés posztdoktorok is, akik olyan – magyarországi viszonylatban – átlag feletti állásajánlatokat kaptak, amellyel praktikusan a külföldi ajánlatok sem versenyezhettek volna.

(31) *„Négy év négy hónap lett. Annyit töltöttünk Cambridge-ben. És utána jöttünk haza.* ***Egy szerencsés dolog volt ez****. Az itthoni, a szegedi PhD-témavezetőm, ő nyugdíjba ment, viszont megtarthatta a laboratóriumát, és felajánlotta, hogy jöjjek haza és vegyem át tőle. És ez egy óriási lehetőség volt, ugyanis azért, aki a kutatásban dolgozik, az tudja, hogy milyen drágák az eszközök, a műszerek, egy labornak a berendezése. És milyen óriási pénzeket kell ahhoz hazahozni, hogy itthon megvegyen egy teljes laboratóriumot, be-, felszereljen. Úgyhogy* ***én éltem ezzel a lehetőséggel, hazajöttem, egy működőképes laboratóriumba, amit ráadásul az intézetünk fel is újított, tavaly májusban, tehát egy teljesen felújított, felszerelt laboratóriumba. Úgyhogy ez egy nagyon szerencsés dolog volt, nagyon örültünk.*** *Mert tényleg, ez volt a cél, a vágy, hogy visszajönni Szegedre, itt letelepedni, családot alapítani és akkor itt majd elmúlnak az évek."* (SRH4)

(32) *„A hazatérésről még annyit elmondanék, ami egy szerencsés körülmény, hogy egy olyan laborba kerültem itt fixen a SZTAKI-ba, ami viszont nemzetközi szinten elég erős kapcsolatrendszerrel rendelkezik (…) És itt most elég sok EU-s pályázatot megnyert. A téma, amivel itt foglalkozom, az nagyon hasonlít ahhoz, amivel kint Amerikában foglalkoztam. Ez is repülős téma, és benne van az angol, meg a német Airbus, benne van a német kutatási hivatal, benne van néhány nyugat-európai egyetem ebben a konzorciumban. Szóval ez a kutatás számomra nagyon érdekes, meg* ***a kutatás is nyugat-európai színvonalú. Magyarországon ez nem egy átlagos.****"* (SRH1)

Ugyanúgy, a kint maradt 15 posztdoktor esetében is egy-egy meghosszabbított munkaszerződés jelentette az első lépéseket, s párhuzamosan ezzel az egyre erősebb integráció, otthonosság-érzet, valamint a családi körülmények.

(33) *„A négy év után felajánlotta a profom, hogy maradhatok ugyanitt ebben a csoportban. És én meg* ***kihasználtam a helyzetet, maradtam,*** *mert akkoriban nehéz volt munkát találni a diplomáddal. Meg családilag. Egyrészt Lund is tetszett, ahol voltunk. Vagy csak viccből nem költöztem, kalandvágyból nem költöztem volna máshova. Vettünk lakást, meg gyerek is született, úgyhogy észszerű volt így a család szempontjából, hogy itt maradjunk."* (RK5)

Többen megfogalmazták a hazatértek közül, hogy bár a beilleszkedésük alakult a kinti közegben, de azért az anyanyelvi környezet által biztosított szabadságérzetet egyik külföldi országban sem tudták átélni. A nyelvi szabadság pedig előfeltétele a mélyebb emberi kapcsolatok, barátságok kialakításának, ami a szakmai előmenetel mellett ugyanúgy fontos része a posztdoktorok életének.

(34) *„Bentlakásban laktam, tehát ott azért azokkal, akik ugyanott laktak, azokkal így barátkoztunk, meg elég sok ilyen közös kis partit is szerveztünk.* ***De tényleg, azért azt, hogy így a személyes szférájukba beengedjenek, az azért elég kevés emberrel történt meg****. (…) Nyilván ez azzal is magyarázható, hogy nyelvileg is, tehát nyilván, eleinte bármennyire volt, mit tudom én, egy olyan oktatási rendszer, ahol azért én tudtam beszélni, azért csak amikor ilyen hétköznapi poénkodás, meg nem tudom, az azért nem ment annyira."* (RH4)

(35) *„Elmentem ott egy magyar családhoz, az nagyon érdekes volt. Karácsony előtt, három hónappal később, ahogy oda kerültem, és még mindig emlékszem erre az érzésre, hogy Gyula bácsiék voltak kint, tanított kémiát, nem tudom, mit, vegyészmérnök volt,* ***és végre beszélgethettem [magyarul], három hónap után, valakivel.*** *És nem vagyok ilyen nagy beszélgetős típus, szóval, ha két napig nem beszélek, akkor nem halnék bele, de három hónap után,* ***ezt totál át tudtam érezni, ezt az érzést, hogy tudom, hogy mi hiányzik.*** *És oké, hogy, elvagyok itt, meg van mit ennem, meg van pénzem, meg van könyvtár, meg mit tudom én. De nincs ember, akivel igazán együtt lenne az ember."* (UH1)

Egy Ausztriában élő posztdoktor ezzel ellentétben arról beszél, hogy hosszabb távon és megfelelően befogadó környezetben, ezeken a nyelvi akadályokon túl lehet lendülni:

(36) *„Aki beszéli a nyelvüket, azt elfogadják, tehát tudni kell, és utána akkor nincs gond. Németül már így kezdek megtanulni, vagyis osztrákul, nem németül, mert a némettudás, az visszább fejlődik, és az osztrák kerül előtérbe. A mindennapi életet, azt már tudom, elvégzem. (…)* ***Pozitívnak élem meg,***

befogadónak, *teljes mértékben elfogadják az embert. Így a kollégáim teljesen befogadók. Járok munkamegbeszélésre, hallják, hogy nem egy született osztrák vagyok, teljes mértékben elfogadják."* (SLK3)

A doktori tanulmányokat befejezők között akadt, aki a nyelvi idegenség mellett a külföldi célvárosok nagyságából fakadó idegenséget is a maradást ellenző tényezők közé sorolta, hiszen kisebb határon túli városban született, s legfeljebb a Budapest-méretű városokat tudja életteréül elképzelni.

(37) *„De én azt valahogy úgy is képzeltem, én, az én berlini kint létemet, hogy ez nem lesz hosszú távú, hogy ha nem is Vásárhelyre, akkor Pestre biztos visszajövök. (…) De* ***én akkor úgy éreztem, én nem tudom ám megszokni ezt az idegenséget, ezt a nagyvárosságot.*** *Még ugye Budapest legalább valahogy, mit tudom én, ezerszer voltam már, és gyermekkorom óta ismertem, valamifajta otthonosságot tudott jelenteni, de Berlin azért kifejezetten nem."* (RH2)

A kulturális eltérések abban is jelentkezhetnek, hogy egy adott kulturális kontextusban milyen tempójú munka számít elfogadottnak. Volt olyan fiatal, aki kifejezetten ezt az érvet hozta fel arra nézve, hogy miért nem maradt kinn:

(38) *„Tehát úgy karriert ott (Franciaországban) nem nagyon akartam tervezni, tehát hosszú tavon nem tudtam volna elképzelni ezt. Megmondom, miért, és ezt most is úgy érzem, hogy ugyanezt a döntést hoznám, mert nekem úgy tűnt, hogy* ***sokkal nagyobb a hajtás ott, tehát azt hiszem, hogy mi egy ilyen kicsit lassabb életritmushoz vagyunk szokva****, bár így, nem tudom, a pörgést így szeretem, de nem tudtam elképzelni, hogy az embernek az élete abból áll, hogy ilyen, nem tudom, napi 18 órát dolgozik. Tehát nekem az már rengeteg, márpedig azért ott eléggé ezzel az életritmussal élnek."* (RH4)

A minőségi emberi kapcsolatok kialakításáról az előbbiekben a nyelvi akadályok vonatkozásában már ejtettünk szót, de nagyon meghatározónak tűnt a külföldi tapasztalat utáni hazatérésnél és maradásnál – korábban az első utak tervezésénél és később a jövőbeli külföldi utaknál is – a posztdoktorok magánéletének, párkapcsolatainak alakulása is. Nyilvánvalóan ez a korosztály éppen a családalapítás valamilyen fázisában tart, vagyis mobilitásuk már mások életére is hatással van.

(39) *„És akkor lehet, hogy ha ott lett volna párkapcsolatom, ott alakul ki, akkor elképzelhetőnek tartom, hogy még egy pár évig maradjak, de soha nem éreztem annyira otthonosnak, hogy én valahogy itt legyek. Persze nem így alakult,* ***és az idő is telegetett már a családalapítás irányába nagyon. (…)*** *És akkor tudtam, ahogy lejárt a kötelező két év,* ***hazajöttem.****"* (RH2)

(40) *„Nyilván, hogy az (az otthoni párkapcsolat)* ***egy elég erős érv volt****. Most az benne a vicces, hogy én azóta, az illetővel össze is házasodtunk később, de most már elváltunk. Úgyhogy nyilván akkor ez így velejárt a döntésekbe, hogy ő akkor már Pesten volt, (…) ez azért csak motivált, hogy hazajöjjek."* (RH4)

Egy Amerikában élő erdélyi származású posztdoktor, akinek időközben koreai felesége lett, s a többnyelvű család számára csak egy legalább Budapest-szintű nagyvárosias környezet tudná megteremteni az élhető környezetet. Mondta ezt úgy interjúalanyunk, hogy előtte sohasem élt Magyarországon, csupán átutazóban járt kisebb vidéki városokban.

(41) *„Szerintem ő elviekben nem lenne annyira ellene, hogy elmenjünk, visszamenjünk például, ha nem is Váradra,* ***de Budapestre, ami egy nagyváros.****"* (RK4)

A párkapcsolatok mellett, a PhD-t lezáró fiatalok egy részének már gyermeke is van. Volt olyan, aki már az útra is gyermekekkel együtt indult, vagy olyan helyzetbe került, hogy a családot egy időre nélkülöznie kellett. A hazatérés és a jövőbeli utak szempontjából a gyermekek gyakran megjelentek az interjúkban mint fontos vonatkozási pontok: az ő (lelki és fizikai) biztonságuk, kiegyensúlyozott nyelvi fejlődésük vagy általában a család együtt tartása.

(42) *„Most valahogy úgy érzem, hogy itt [erdélyi kisváros] otthonra leltünk. Most már Budapestet is nagynak érzem, Berlint pedig pláne. Lehet, hogy a gyermekes életforma mindenhol egyforma, és a játszóterek mindenhol egyformák, és a gondok is, az örömök is, de valahogy ezt egy ilyen élhető, viszonylag veszélytelen helynek (gondolom), így* ***kevésbé aggódom, szerintem, magunkért és úgy a gyermekeinkért is, mint egy nagyvárosban.****"* (RH2)

(43) *„Az első két-három évben, a családnak a többi része, most nem magamról beszélek,* ***ők azért, nem érezték magukat olyan nagyon jól. Kicsit ez olyan, félelmet is keltett bennem, tehát éreztem a terhet a vállamon, hogy azért, most már vissza kell menni****. Haza kell menni."* (SRH2)

(44) *„A legelső, tehát, amikor kimentem először ősszel, akkor 5 hétig húztam kint, de az nagyon fájdalmas volt. Az első 3 hét az úgy elment, de akkor otthon is nehéz volt, meg nekem is kint. Itthon azért volt nehéz, mert* ***a nagyobbik fiú még nem fogta föl, hogy én most elmentem hosszabb időre, és akkor ő ezt nagyon rosszul kezelte, ő is nagyon elszomorodott sokszor. Az oviban is mondták, hogy sokszor szó szerint kint vándorolt a folyosón,*** *tehát kiment az osztályból (sic!), elment mondjuk WC-re, és nem jött vissza. Utólagosan*

mondták az óvónők, hogy kint a folyosón bolyongott, de ilyen szinte kábán, nem tudta, hogy mit akar kint, és csak 5 éves most." (SLH1)

(45) „*Hát a gyerekekkel különböző volt, mert a lányom, ő nagyon hajlékony módon tudott alkalmazkodni különböző nyelvi környezetekhez. Megtanult oroszul is, amíg Oroszországban voltunk. Előtte németül már beszélt. (…) Tehát neki más volt, és neki az attitűdje az, hát sokkal nyitottabb volt ebben a dologban. A fiam, lehet a korához és a neméhez is kapcsolódik, hogy ő fiú létére nehezebben is tanult meg beszélni, és hogy őt nagyon visszafogta a mobilitás. Tehát ő, amikor mi Németországba elmentünk, ő még nem volt egyéves, és egyáltalán nem akart beszélni, szinte három és fél éves,* ***majdnem négyéves volt, mire elkezdett beszélni. Ezért mindenféle ilyen pánikszerű hangulat uralkodott el a famílián****, tehát hogy neki valamiféle, hogy néma vagy süket, vagy fogyatékos valamiért, és hogy mindenféle vizsgálatot aztán el is indítottunk, de kiderült, hogy semmi baja nincsen. Egyszerűen rühelli ezt a rengeteg nyelvet, ami körülötte van, és a vége az lett, hogy magyarul kezdett el beszélni, nyilván, mert hogy ez volt a domináns. De mikor kezdett beszélni magyarul, és ez még Németországba volt, és jöttek a románok hozzánk, hogy beszéljenek velünk románul akkor, és hozzászóltak, akkor befogta a két fülét, és kiáltotta, hogy nem akarom hallani, nem akarom hallani. Úgyhogy kiderült a genetikai öröksége a románok számára, hogy ez székely gyermek. Más nyelveket el tudja viselni, de a románt, azt nem bírja.*" (RH1)

Szintén magánéleti jellegű, de inkább gyakorlati, mint érzelmi alapú kihívás állította hazatérési döntés elé az egyik szlovákiai ösztöndíjast, aki épp gyermeket várt kinn tartózkodása idején, de a helyi egészségügy külföldiként nem tette lehetővé számára a szülést olyan módon, ahogyan elképzelte. Ezért döntött úgy, hogy a külföldi férjével egyetemben hazatérnek szülőföldjére.

(46) „*De, de, az volt a terv, hogy így maradunk (külföldön). Akkor a férjemnek elhúzódott ez a doktori-írás (…) és az úgy látszott, hogy az még így egy év. Be akartunk rendezkedni akkor, hogy ott leszünk. Csak abban az országban, a közkórházakban nagyon rossz körülmények vannak, a magánszektor az pedig nagyon drága. Én akkor harmincöt éves voltam, csak így rám néztek, és rögtön azt mondták, hogy ez császár. Mondom, mért gondolják? Mert harmincöt éves, meg külföldi, meg semmiféle rizikót nem akarnak vállalni, ezt borítékolni tudják, hogy ezt csak így lehet. Az egy dolog, hogy ezt így, mint beavatkozást nem szerettem volna, de hogy ennek komoly anyagi vonzata is volt, merthogy a császár kétszer annyiba kerül, nyilván ezért is mondják. Tehát ez egy nagyon komoly biznisz, egy iparág, és azt gondoltam, hogy én ebbe így nem hagyom magam beleszippantani.* ***És akkor nekem***

volt otthon biztosításom, meg hogy ugye, hogy helyi kórházban voltak is ismerősök, úgyhogy úgy döntöttünk, hogy utolsó pillanatban, amíg repülhetek, akkor hazajöttem, a szülés időpontjára a férjem is idejött*. És akkor itt született a kislányunk. És akkor már nem adta le a doktoriját, de már nagyon közel volt hozzá, mert el tudott jönni, és kapott egy szlovákiai egyetemen egy ideiglenes állást, az angol szakon*". (SLH2)

Végállomás?

Azok a fiatalok, akik jártak már külföldön, megismerték a mobilitással járó hátrányok mellett az előnyöket is, könnyebben vágnak bele egy újabb külföldi útba. Emellett azt is feltételezzük, hogy a magasan képzettek migrációja nem egy egyirányú utca metaforájával írható le, hanem egy sokkal dinamikusabb jelenség. Interjúink utolsó részében arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon alanyaink hazatérése vagy külföldi letelepedése mennyire tekinthető véglegesnek.

Az interjúrészletek azt mutatják, hogy ebben a kérdésben leginkább a bizonytalanság jellemzi adatközlőinket: a korábban kialakított szakmai hálózatokat alanyaink továbbra is éltetik, így az esetleges jövőbeli utazások szakmai kockázatait ezzel csökkenteni tudnák. Ugyanakkor kevés konkrét utazási tervről számoltak be.

(47) „*Hát én Kolozsvárt* ***nem úgy tekintem, mint egy ilyen végállomást*** *ilyen szempontból, hogy most itt, na megvan, és hogy itt kéne maradjak életem végéig. De azt sem fontolgatom, hogy most fogjam magam s elmenjek. Inkább azt szeretném, hogy megtartsam a mobilitásomat.*" (RH1)

(48) „*Szeretnék nyitva tartani több fajta kaput is, tehát így* ***nem azt mondom, hogy feltétlenül innen el akarok menni, de azt sem mondom, hogy feltétlenül itt akarok maradni****, ez majd, ahogy alakul.*" (SRH1)

(49) „*Nem tudom, az az igazság,* ***tehát nem tudom, hogy szeretnék-e maradni, vagy nem****. (…)* ***Egyelőre nem gondolkodtam, de hát nyitva tartom a szemem. Nem úgy van, hogy nem.***" (SRH2)

(50) „*Őszintén soha nem zártuk ki, tehát nem mondtuk soha azt párommal, hogy most biztos, hogy itt maradunk, vagy biztos, hogy hazaköltözünk, vagy bármi ilyesmi. (…) Én mindig is* ***nyitottabban kezeltem ezt a dolgot****, és ugyanígy van vele a párom is. Úgyhogy nincs semmi kizárva.*" (RK3)

A párkapcsolat és a mobilitás összeegyeztetésének kérdését eddig már többször érintettük, hiszen ezek a magánéleti szálak mindig ráerősítenek egy adott irányra

a posztdoktorok egyébként szakmai életútjában. A jövőbeli szakmai utaknál már a gyermekek utaztatásának kérdése is felmerül, és ebben nagyon eltérően nyilatkoznak az alanyok, mert van, aki éppen a gyerekek miatt szeretne elmenni, hogy globális élményt adjon számukra, a másik csoport pedig épp a gyerekek miatt szeretne egyhelyben maradni, hogy a stabilitást biztosítsa számukra.

(51) *„Erről sokat szoktunk beszélgetni, hogy* ***a gyerekeinknek, pontosan ezt a globális élményt (meg)adjuk (…)*** *arra vigyáztunk mindig is,* ***hogy a gyerekek tudjanak annyira angolul, hogy mobilisak tudjanak maradni****, egy olyan iskolába jár most az idősebbik lányunk, ami teljesen kétnyelvű, tehát bármikor át lehet rakni egy angol nyelvű iskolába, ha úgy alakul".* (SH2)

(52) *„Még van egy ilyen tervünk, hogy hatunkkal még egy évre cakk-pakk kimegyünk.* ***Gyerekek nyelvet tanulnak, én kutatok.*** *Észak-Írországba. Most velük épül egy ilyen kapcsolat újra, úgyhogy ez olyan, hogy elküldtem egy motivációs levelet, hogy ez mikorra érik be, ebből mikor lesz valami. (…)* ***azt mondanám, hogy a gyerekeknek jót tesz egy év angol közeg****. Ártani nem ártok vele, egy évet mindenki kibír, tanulnak stb. (…) s van egy személyes, pszichológiai része, az az, hogy nagyon-nagyon fáradt vagyok most, a hattagú család is nagyon nagy energia, másfél állás megint rengeteg nagy energia, és a lelkészség nem az az állás, talán még rosszabb, mint a tudományos állás. Állandó készenlét, nem tudom, lelkiekben is jó lenne egy pihenő év."* (UH1)

(53) *„Úgyhogy az a kérdés, hogy kimenjünk-e oda vagy ne menjünk ki, az most már nem is merül föl szerintem. (…) erről beszélgettünk este a párommal, és akkor úgy beszélgettünk arról is, hogy* ***korábban, ha úgy vállalta is volna, hogy kiköltözzünk esetleg majd Németországba, akár csak kipróbálni, de most már ugye négyen vagyunk, most már annyira nem****. (…) Ha még ketten lennénk, akkor igen, de négyen, egy családdal már nem nagyon."* (SLH1)

(54) *„Tehát azt hiszem, hogy amíg a gyerekek ilyen korúak, azért iskolába járnak, azért nem vagyunk olyan nagyvilági emberek, és kicsit félek is ettől a mozgatástól, a családostul való mozdulástól. (…) Tavaly három hónapig Berlinben voltunk, de azt nem mertem megtenni, hogy kiszakítsam őket az iskolákból, a férjem egy ügyvédi praxist feladjon, azért hogy én külföldön bohóckodjak. Valahogy én vagyok a rugalmas a családban, hogyha* ***olyan érettebb korba jutnak, mondjuk, a gyerekek, de nélkülük semmiképpen, csak együtt.****"* (RH2)

A globális folyamatokat a PhD-t lezáró fiatalok jövőbeli terveinél is fontos számba venni. Az egyik alany például a családdal való kiköltözésről azért mondott

le, mert éppen a menekültválság idején kapott ösztöndíjat Németországba, és úgy érezte, veszélybe sodorná családját.

(55) *„Aztán jöttek a menekültek, és pont az a környék, az a Kelet-Németország, Drezda környéke az a környék, ahol pont nagyon utálják őket, ugye rengeteg demonstráció van ellenük. Pont ott a legerősebb az a párt, akik ellenük vannak, az a lényeg.* ***És azt mondtam, hogy akkor viszont annyira talán nem lenne ildomos kimenni pont ilyen légkörben, aztán mi is fölbukkannánk ott, mint migránsok.*** *Mindegy, hogy én nem vagyok szíriai. Aki nem német, azt lehet, hogy utálni fogják eleve, és akkor azt mondtam, hogy nem."* (SlH1)

Összefoglalás

A hosszabb külföldi élettapasztalattal rendelkező posztdoktorok között végzett interjús vizsgálatunk egyik fontos tanulsága, hogy alanyaink mindannyian szakmai mobilitási céllal indultak el az érintett külföldi országokba, tehát nem azzal az előzetes szándékkal, hogy munkát vállalnak és letelepednek. A visszatérő és a kint maradó csoportot az különbözteti meg leginkább, hogy a küldő vagy a fogadó ország intézményétől érkezett-e feléjük jobb munkaajánlat, illetve hogy a családalapítás fázisa ehhez a folyamathoz képest mikor történt az esetükben. A családos posztdoktorok ugyanis nehezebben mozognak: ha épp a külföldi szakasz alatt házasodtak, vállaltak gyereket, akkor nagy valószínűséggel ott rendezkednek be erre a helyzetre, és nem szívesen váltanak. S ugyanez fordítva is igaz.

A visszatérők számára ezen kívül a külföldön maradás mellett gyakran döntő jobb megélhetés nem vette fel a versenyt a számukra fontosabb személyes kapcsolatokkal, illetve azokkal az emberi és szakmai kötődésekkel, amelyeket még a kiutazás előtt alakítottak ki. Persze, mindehhez hozzá kell tenni, hogy minden adatközlőnket egy viszonylag biztos, néhány esetben a külföldi lehetőségekkel azonos színvonalú szakmai munkalehetőség várt „itthon".

Az itthon földrajzi helyszíne viszont nem volt mindig egyértelmű, hiszen a kisebbségi magyar származású posztdoktoroknak csak a fele tért vissza szülőföldjére, másik fele Magyarországon találta meg új hazáját. A külföldön élők esetleges hazatérési terveiben is legalább ilyen kétpólusúan van jelen a születésük szerinti ország és Magyarország mint a hazatérés helye. Összességében megállapíthatjuk, hogy ebben nagy szerepe van az oktatási életutaknak: azok az interjúalanyok, akik már az egyetemi képzést is Magyarországon végezték, nagy eséllyel itt is doktoráltak, ami predesztinálta – a külföldi útról hazatérve – Magyarországra költözésüket.

A jelenleg is külföldön élők közül vannak, akik vegyes házasságot kötöttek, és az esetleges visszatérés kapcsán már a házastárs szempontjait is próbálják fi-

gyelembe venni, amikor magyarországi nagyvárosokban, angolul is végezhető munkalehetőségekben gondolkodnak. A gyermekekkel rendelkezők – etnikailag vegyes és homogén magyar házasságban egyaránt – szintén nyelvi szempontból tartanák jobbnak a Magyarországra való visszatérést, mert ezt a nyelvet sikerült átadniuk a gyerekeknek külföldön, de a szomszédos államok hivatalos nyelveit a gyerekek nem ismerik, ami akadály lenne számukra a mindennapokban.

A kutatás pillanatában rögzített „visszatért" és „külföldön maradt" státuszok nem tekinthetőek véglegesnek, a PhD-vel rendelkezők ugyanis ennél dinamikusabban tekintenek a jövőbeli mozgásaikra: nyitottnak mutatkoztak és lehetőség esetén újra elindulnának, amire szakértelmük, tapasztalataik, nyelvtudásuk és szakmai kapcsolataik feljogosítanák őket. Ugyanakkor erős vágy és konkrét tervezés ehhez egyelőre nem kapcsolódik.

Irodalomjegyzék

Auriol, Laudeline 2010. *Careers of Doctorate Holders: Employment and Mobility Patterns.* OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2010/04. Paris: OECD Publishing.

Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit (szerk.) 1993. *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II.* Budapest – Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft.

Csanády Molnár Tamás – Kmetty Zoltán – Kucsera Tamás Gergely – Személyi László – Tarján Gergely 2008. A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta. In: *Magyar Tudomány* 169/5. http://www.matud.iif.hu/08maj/11.html (2017. 05. 23.)

Papp Z. Attila – Csata Zsombor 2013. *Aranymetszés 2013. Külhoni magyar doktoranduszok a Kárpát-medencében.* Budapest: Gondolat.

Papp Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla 2017. GeneZYs 2015. Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összefoglaló adatok. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány – Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet. 193–238.

Ravenstein, Ernest George 1876. *The Birthplaces of the People and the Laws of Migration.* Kessinger Publishing.

Robertson, Shanthi 2013. *Transnational student-migrants and the state: the education-migration nexus*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

A KÖTET SZERZŐI

Bauer béla szociológus, főiskolai docens, ifjúságkutató. A Századvég Politikai Iskola Alapítvány vezető kutatója, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, valamint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem vendégoktatója. A nagymintás ifjúságkutatás első három hullámának (Ifjúság 2000, Ifjúság 2004, Ifjúság 2008), valamint a Mozaik 2001 és a Mozaik 2011 kutatások kutatásvezetője és vezető kutatója, illetve a Magyar Ifjúság 2016 vezető kutatója. Főbb kutatási területei: a külhoni és magyarországi ifjúságkutatás, ifjúságpolitika, értékek és értékválasztás-kutatás, kultúra- és művelődéskutatás, új kulturális formák kutatása.

Csata Zsombor 2000-ben végzett a Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) szociológia szakán, a doktorátusát is itt szerezte. A tizenöt éves szociológusi pályafutása során hosszabb tanulmányi és kutatói kitérőt tett a Budapesti Corvinus Egyetemen és az egyesült államokbeli Indiana Universityn, rövidebbeket a benini Abomey-Calavi Egyetemen és az Amszterdami Egyetemen. 2006 óta a BBTE Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetének adjunktusa, 2008-tól a szintén kolozsvári székhelyű Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontjának az igazgatója. Szűkebb kutatási területe az etnikai-nyelvi diverzitás és a gazdasági viszonyok összefüggéseinek a vizsgálata, valamint a vállalkozások szociológiája, de számos tanulmányt, elemzést közölt az erdélyi magyar fiatalok oktatási helyzetéről, a munka világába történő átmenetről, migrációról stb. Tudományos munkájáért 2012-ben a Magyar Tudományos Akadémia Arany János-díjjal tüntette ki. Fulbright-ösztöndíjasként jelenleg az etnolingvisztikai sokféleség és a gazdasági fejlődés viszonyát kutatja a Texasi Egyetemen.

Csernicskó István nyelvész, az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyartanári oklevelet 1995-ben. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán védte meg PhD-értekezését 2001-ben, ugyanitt habilitált 2011-ben. 1997 óta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója, 2001–2014 között oktatási és tudományos rektorhelyettesként dolgozott az intézményben. Jelenleg a Beregszászon működő Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont igazgatója, a Pannon Egyetem habilitált egyetemi docense.

Ercsei Kálmán szociológus, a Max Weber Társadalomkutatásért Központ külső munkatársa. 2003-ban szociológusi, 2005-ben mesteri oklevelet szerzett a kolozs-

vári Babeş–Bolyai Tudományegyetem szociológia szakán. Fő kutatási területei: a társadalmi struktúra kutatása és az ifjúságszociológia. 2005–2009 között a szegedi Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Információs Központ, 2009–2015 között a budapesti Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet munkájában vett részt. 2005 óta a Max Weber Társadalomkutatásért Központ külső munkatársa.

Ferenc Viktória felsőfokú diplomát a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és történelem szakán szerzett 2006-ban, majd a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának ösztöndíjas hallgatója lett. Doktori disszertációját a külhoni magyar nyelvű felsőoktatás nyelvpolitikai kihívásairól 2013-ban summa cum laude minősítéssel védte meg alkalmazott nyelvészet, azon belül szociolingvisztika szakirányon. Rendszeres résztvevője hazai és nemzetközi konferenciáknak, magyar és angol nyelven publikál. Kutatói szemléletének alakulásában fontos szerepet játszottak a külföldön töltött kutatói évek: hosszabb időt töltött Finnországban, Szlovákiában, Észtországban és Argentínában. A Nemzetközi Visegrádi Alap, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) – Sasakawa Young Leaders Foundation, az MTA Domus Szülőföldi Ösztöndíjának (ez utóbbiban egyéni és csoportvezetői minőségben is) támogatásában többször részesült. 2013-tól a budapesti Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársa. Feladatai közé tartozik a külhoni magyarok nyelvhasználatával, oktatásával, az oktatás nyelvével kapcsolatos kutatások koordinálása. Részt vesz a *Kisebbségi Szemle* és a *Hungarian Journal of Minority Studies* című folyóiratok szerkesztésében.

Gallai Sándor a Migrációkutató Intézet tudományos igazgatója és a Budapesti Corvinus Egyetem docense. Közgazdász végzettséggel, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskolában szerzett PhD-fokozattal és politikatudományi habilitációval rendelkezik. Különféle ösztöndíjakkal egy éven át tanult skandináv politikát a bergeni egyetemen, majd Oslóban, Leuvenben és Glasgow-ban kutatott. Közel két és fél évtizede oktat alma materében különböző politikatudományi tárgyakat. Egyetemi oktatói állása mellett dolgozott kutatóként, elemzőként és elemzésvezetőként. Főbb kutatási területei: kormányzás és szakpolitikák Magyarországon; kelet-közép-európai rendszerváltások és posztkommunista átalakulás; a migráció politikai hatása az Európai Unióban.

Hires-László Kornélia szociológus, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán) szerezte tanító szakos diplomáját 2003-ban, majd a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait szociológia szakon, oklevelét 2009-ben szerezte meg. 2010-ben felvételt nyert a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolájába, jelenleg doktorjelölt. A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont fiatal kutatója, majd kutatója 2001 óta, valamint óraadó a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

Janik Szabolcs a Budapesti Corvinus Egyetemen végezte felsőfokú tanulmányait: 2009-ben a Társadalomtudományi Kar politológia alapszakán, majd 2012-ben ugyanitt politikatudomány mesterszakon szerzett diplomát. Ugyanezen évben nemzetközi gazdasági elemzőként végzett a Közgazdaságtudományi Karon, nemzetközi gazdaság és gazdálkodás mesterszakon. 2012-től a Közpolitikai Kutatások Intézetében dolgozott mint makrogazdasági elemző, ahol elsősorban a hazai és makrogazdasági folyamatokat vizsgálta – különös tekintettel a magyar fiskális és monetáris politikai aspektusokra –, és ezen szakterülethez kapcsolódó döntés-előkészítői háttéranyagok készítéséért felelt. 2014 második felétől a Külügyi és Külgazdasági Intézetben folytatta szakmai tevékenységét, ahol a hazai külpolitikai és külgazdasági törekvéseket elemezte. Ezt követően a Külgazdasági és Külügyminisztérium elemzőjeként dolgozott, mely munkakörében a magyar külképviseletek által írt jelentésekből készített elemzéseket a minisztérium döntéshozói számára, valamint aktívan közreműködött a szervezeti egysége által kezdeményezett projektek koordinálásában. A közigazgatásban töltött évei alatt közigazgatási alap- és szakvizsgát tett. A Migrációkutató Intézetben a migráció – elsősorban hazánkra és az Európai Unióra gyakorolt – gazdasági hatásaival és összefüggéseivel foglalkozik.

Márton János oktatáskutató, politológus. Felsőfokú tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Karának politikatudományok szakán végezte, ahol 2003-ban diplomázott. Ugyanitt 2005-ben magiszteri fokozatot szerzett a *Politikai képviselet és a kormányzás minősége az etnikailag megosztott társadalmakban* című mesterképző program keretében. 2006 óta a gyergyószentmiklósi Omnibus Kft. kutatója, ügyvezetője. Fő kutatási területe: romániai magyar oktatás. Publikációi a *Magyar Kisebbség*, *Regio*, *Kisebbségkutatás*, *Educatio* című folyóiratokban, továbbá tanulmánykötetekben jelentek meg.

Morvai Tünde politológus diplomáját az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerezte. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola doktorjelöltje és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Kisebbségkutató Intézetében fiatal kutató. Doktoranduszként kutatási asszisztensként dolgozott a European Research Council's FP-7-es projektjében a közép-kelet-európai 19. századi elit prozopográfiai vizsgálatát végezve. Ehhez kapcsolódik doktori disszertációjának témája, amelynek keretében a csehszlovákiai magyar elitet vizsgálja. Eddigi kutatásai a szlovákiai magyar oktatásra fókuszáltak, amelyek egy része az MTA Domus Hungarica Kárpát-medencei konzorciális pályázatai keretében valósult meg. 2011 és 2014 között a Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulásának (TéKa) alapító elnöke.

Németh Adél az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Pedagógiai és Pszichológiai Karán andragógia–művelődésszervező BA-szakon diplomázott 2010-ben. Andragógiai tanulmányai során bepillantást nyert az Ifjúság 2008 kutatás több szakaszába is. Szakdolgozatát *Az ifjúságkutatás története* címmel készítette el. Ezt követően az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2016-ban szerzett jogi diplomát. Jelenleg ügyvédjelöltként tevékenykedik egy budapesti ügyvédi irodában.

Oross Dániel politológus (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar), szabad bölcsész (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar). Doktori fokozatát a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájában szerezte. Az Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport kutatója. Kutatási területei: politikai szocializáció, ifjúsági közélet és ifjúságpolitika, a részvételi demokrácia, a visegrádi országok politikai rendszere. Angolul, franciául, németül és olaszul beszél.

Papp Z. Attila kisebbségszociológus, oktatáskutató. 1996-ban végzett a Temesvári Nyugati Egyetem szociológia szakán, majd 2006-ban doktori címet szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Kutatási területei a romániai magyarok különböző intézményesülési formáinak vizsgálata (nyilvánosság, oktatás, felnőttképzés), a Kárpát-medencei, illetve azon kívül is élő magyar közösségek oktatási rendszerének, szerveződéseinek, ezek társadalmi beágyazottságának vizsgálata, a romák oktatása Magyarországon és a környező országokban. A *Regio* folyóirat főszerkesztője. Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa és igazgatója, illetve a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai Intézetének docense.

Sólyom Andrea adjunktusként dolgozik a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának Társadalomtudományi Tanszékén. 2012-ben szerzett PhD-oklevelet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológia és Szociálpolitika Doktori Iskolájában, ahol középiskolás és egyetemista fiatalok politikai kultúrájáról írta disszertációját. Érdeklődési területe az ifjúság- és politikaszociológia, 1997 óta végez empirikus vizsgálatokat ezeken a területeken. Tanulmányozta az ifjúsági szubkultúrákat is a helyi társadalomban. Vidékfejlesztéshez kapcsolódó tárgyakat tanít, így egy további érdeklődési területe a gazdálkodás és vidékfejlesztés.

Szabó Andrea szociológus, politológus, a politikatudományok doktora. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet főmunkatársa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézet adjunktusa, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport vezetője. Kutatási területe a fiatalok és a politika viszonya, civil társadalom, a politikai részvétel és a választói magatartás a felnőtt és az ifjúsági társadalomban.

Székely Levente tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, valamint a Budapesti Corvinus Egyetemen végezte. A Kutatópont kutatási igazgatója, a Budapesti Corvinus Egyetem Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet tudományos munkatársa. 2012-től a nagymintás ifjúságkutatás (Magyar Ifjúság 2012; Magyar Ifjúság Kutatás 2016) kutatásvezetője. Mintegy félszáz tudományos publikáció (folyóiratcikkek, könyvfejezetek, jelentések) és nagyjából ugyanennyi, főként online cikk önálló vagy társszerzője. Kutatási területei: médiafogyasztás, új média, ifjúságügy, oktatásügy, információs társadalom, pénzügyi kultúra. Legutóbbi szerkesztett munkái *Negyedszázad* és *Fókuszpontok* címmel jelentek meg (2016).

Szerbhorváth György szociológus, író, újságíró, szerkesztő. Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézetének médiaszociológia szakán végzett 1998-ban. Dolgozott az újvidéki 021 Rádió szerkesztőjeként, majd több budapesti lap újságírójaként, szerkesztőjeként. 2009–2011 között a Magyar Rádió Statisztikai és Elemző Csoportját vezette. Az újvidéki Symposion felelős szerkesztője volt, jelenleg a veszprémi *EX Symposion* és a *Regio* folyóiratok szerkesztője. Kutatási területei a legutóbbi délszláv háborúk, az egykori Jugoszlávia, főképpen annak média-, nyilvánosság-, társadalom-, kultúr- és mentalitástörténete. Ezen belül elsősorban a vajdasági magyarok helyzetét és történetét kutatja. Az utóbbi időben, az ifjúságkutatás mellett, a helyiek menekültekhez való viszonyulását, illetve a vajdasági magyar értelmiség önképét, illetve a közösségről alkotott kép alakulását kutatja.

Veres Valér egyetemi docens, tanszékvezető, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetének igazgatója, a Max Weber Társadalomkutató Alapítvány elnöke. Egyetemi tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végezte, 1996-ban diplomázott szociológia alapszakon, magyar tagozaton, 1997-ben mesteri fokozatot szerzett. 2004-ben kettős doktori fokozatot szerzett, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a BBTE Szociológia Doktori Iskoláiban, *Az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitása a társadalmi rétegződés kontextusában* témában. Kutatási területei: nemzeti kisebbségi identitás és társadalmi rétegződés, népességszerkezet átalakulása és

népességfogyás okai Erdélyben, ifjúságkutatások (ifjúsági fogyasztás, jövőtervek és felnőtté válás, társadalmi háttér és mobilitás). Fontosabb publikációk: *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban* (2005); *Demográfia és népességszociológia* (2006); *Social Stratification and Ethnicity in Transylvania. How Does Social Class Matter?* (2006); *Identitatea minoritară ca oglindă a identității majoritare* (2010); *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján* (2012, társszerzőkkel); *Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében* (2014); *The minority identity and the idea of the unity of the nation* (2015); *Népességszerkezet és nemzetiség* (2015).

Zsigmond Csilla szociológus, a Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) budapesti ügyvezetője. Kutatóként részt vesz az Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének *Az iskola nem sziget. Oktatási és társadalmi reziliencia multietnikus környezetben* NKFIH-projektjében. Korábban a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanársegédje volt. Szociológiai tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola programja keretében végezte, politológia MA-diplomát a Budapesti Corvinus Egyetemen szerzett. Kutatási területei: politikai szociológia, médiaszociológia, választói magatartás és pártrendszer.

CONTENTS

FOREWORD 7

PREFACE 9

YOUTH RESEARCH IN AN INTERNATIONAL CONTEXT AND IN THE CARPATHIAN BASIN

Attila Papp Z.: Current questions on international youth research 13

Béla Bauer – Adél Németh – Andrea Szabó: Key actors and moments of Hungarian youth research in the past half-century 29

Levente Székely: Large sample youth research in Hungary 69

Kálmán Ercsei: Youth research in Romania after 1989 91

Tünde Morvai: Youth research in Slovakia 133

György Szerbhorváth: Youth research in Serbia 151

István Csernicskó – Kornélia Hires-László: Youth research in Ukraine and Transcarpathia 171

GENEZYS YOUTH RESEARCH 2015: FIRST RESULTS

Attila Papp Z. – Viktória Ferenc – János Márton – Tünde Morvai – György Szerbhorváth –Csilla Zsigmond: GeneZYs 2015: Minority Hungarian youth in the Carpathian Basin. First synthetic results 193

Csilla Zsigmond: Youth and politics. Beyond borders 239

Andrea Sólyom: Prejudices of minority Hungarians aged 15 to 29 living in the neighbouring areas of Hungary 291

Attila Papp Z.: Educational participation and educational prospects among minority Hungarian youth in the Carpathian Basin 341

Zsombor Csata: Labour market positions and economic situation of Hungarian youngsters outside Hungary 367

PARALLEL RESEARCH

Valér Veres: The emotional aspects of national identity of Transylvanian Hungarian students from Cluj-Napoca, in the context of social background 391

Valér Veres: Vocational choice motivations and student work according to social background, among higher education students from Cluj 411

Dániel Oross – Andrea Szabó: Political participation of Hungarian university and college students 441

Sándor Gallai – Szabolcs Janik: Migration of the Hungarian youth of the Carpathian Basin to the mother country 461

Viktória Ferenc: Novus Peregrinus. Dynamic mobility of doctorate holders 497

AUTHORS 521

CONTENTS 527

ABSTRACTS 529

ABSTRACTS

Attila Papp Z.

CURRENT QUESTIONS ON INTERNATIONAL YOUTH RESEARCH

The study briefly reviews how important topics and approaches emerge concerning research on youth and how the youth is defined in the international literature, in the documents of the European Union, and in the Central European regions. Amidst the risk, insecurity and unpredictability, *the problem of youth* living in forced individualization pervades the youth research and theories of the early 21st century not only in domestic and in European relation, but also globally. It is a recurring question what the youth is and what kind of youth it is in this uncertain world? Is it just a sociological variable, a social group that is limited by age, or a social construction that is global but closed to a space-time dimension, i.e. has local characteristics, too? It is also a question that youth can be captured through the transition from school to work, adolescence and adulthood, or it is possible to define the range of characteristics that can be used to interpret their social presence and relevance. Based on the articles published in the most prestigious specialized journal (*Journal of Youth Studies*) in the last 5 years, it can be declared that there are topics which are known in relation to youth, but in fact there is no information concerning substantial aspects that have extraordinary impact on them. Namely, the international companies, organizations, the multinational companies and various elite groups. One can observe a contradiction that we are well-informed on many segments of disciplinary traditions, but we learn only a little about the actors and processes that influence young people's everyday life and values via the professional public. According to the author, despite the Eastern European societies have "emancipated" after the fall of the socialist systems, the cultural patterns of youth continue to relate to the Western patterns due to structural reasons. Though East-West movements have intensified, the transmission of cultural patterns of youth is still more intense from the West than in reverse.

Béla Bauer – Adél Németh – Andrea Szabó

KEY ACTORS AND MOMENTS OF HUNGARIAN YOUTH RESEARCH IN THE PAST HALF-CENTURY

The systematic, structured, scientifically substantiated study of youth began in Hungary in the early 1970s. In the initial period of youth research in Hungary, youth was exclusively engaged in pedagogical research, as a group, but only for education and ideology, and not as a multifactorial multi-layer social phenomenon. The first sociologically established youth (lifestyle) research was completed in 1971, examining the lifestyle of students between the age of 14 and 18 (1st–3rd grade of high school) ("Student life in Budapest").

The 1970 Youth Policy Resolution of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party (MSZMP KB) laid the foundations for a systematic, broad-based approach to youth research supported by policy makers. On culture and the culture of youth in the late 1970s and early 1980s, international comparative social science studies were conducted. Differences between youth and adult society have become more and more tangible in terms of lifestyles and culture. Empirical studies have also shown that social disparities denied by the reigning political powers can be clearly demonstrated in cultural and entertainment habits (e.g. frequency of going to theatre and the nature of plays). In the Hungarian scene the change in the age of youth appeared in the mid-1980s, comparatively later than in the western countries. In Hungary, it has also been associated with other processes, and it also wears the complex effects of the change of the regime. In addition to the generational interpretation of the system transformation, domestic youth sociology had to interpret the generational consequences of the change of the regime after 1990, which was significantly hampered by the increasing scarcity of resources. After the political transition, it took 10 years to have the political will for a centralized empirical study involving the widest possible mapping of the life in general and the life of the youth and for launching the large-scale youth research. There have been four waves of the 8000-sample large-scale youth research in Hungary (Youth2000, Youth2004, Youth2008, Hungarian Youth 2012, and 2016).

Levente Székely

LARGE SAMPLE YOUTH RESEARCH IN HUNGARY

Youth research existed before the change of the political system in Hungary. Such research was mostly conducted directly by research groups created within the state organizations. After the change of the political system several major research programs were started. The large-sample comprehensive youth survey that was launched in 2000 aimed to get acquainted with the living conditions and lifestyle of young Hungarians aged 15–29 in four-year periods. The goals of these researches are to examine the willingness to start a family, young people's choices of schools vs. the labour market position and leisure time activities. In addition, the survey will address the political socialization, identity and values as well. The latest (216) research results were presented in February 2017. In the last quarter-century three interrelated system-level changes took place in Hungary. The political transition, the globalization and the emergence of the information society affected the entire economic, social and cultural subsystems. Along the lines of these system-level changes the study presents the results of a large-sample youth survey of 15–29 year-old Hungarians. Based on the research findings obtained between 2000 and 2012, young people deemed the situation of Hungary and their own families to have become more unfavourable in the past 10 years. The research also found a more positive perception of the situation of families before the change of the political system, moreover, a remarkable proportion of young people believes that there is no difference whether the political system in a country is a democracy or a dictatorship. Additionally, these 15–29 year-olds hold more pessimistic views about the future. In the last quarter-century youth survey provided the basis for three major theories: the youth epoch changing, the youth case narrative, and the paradigm of a new silent generation. All of these theories and their critics are presented in this study and are suitable to evaluate the situation of the youth.

Kálmán Ercsei

YOUTH RESEARCH IN ROMANIA AFTER 1989

The paper focuses on empirical research from the field of youth research in Romania with the aim of giving an overview of these. The analysis is carried out on data gathered through desktop research which collected the issues and main characteristics of more than 150 empirical research projects. The paper first briefly outlines the context of the formation and evolution of the field of youth research in Romania and presents the institutional setting in which the surveys were carried out. This is followed by the presentation of the youth surveys themselves, differentiating between those which take into account an ethnical aspect, namely the specific case regarding the dynamic and institutional background of research on the Hungarian youth from Transylvania, Romania. Thus, the paper presents, on the one hand, surveys on Romanian youth and, on the other hand, surveys focusing on the group of ethnic Hungarian youngsters from Transylvania using a three-way sorting principle: institutional, geographical, and chronological. In the case of the studies on Romanian youth the analysis differentiates between academic institutions (1), non-governmental organizations (2), and profit-oriented (market-research) institutes (3), and takes into account the chronological-geographical aspect. In the case of the surveys on ethnic Hungarian youth the study primarily uses the chronological aspect making a differentiation between three time periods (1990–2001, 2001–2008, and 2008–2016), and secondarily the geographical-institutional aspect. Finally, the paper sums up the dynamics of the surveys and states that there are approximately 10 main topics on both research fields (values and identity, political culture and socialization, education, work and career, leisure activities and lifestyle, future plans, migration). But this overlapping does not mean that the topics have a similar frequency in the two analysed fields. While among the Hungarian youth surveys concerning leisure activities, lifestyle, migration and future plans are more frequent, the surveys on identity and values have a smaller share than in the case of surveys on Romanian youth.

Tünde Morvai

YOUTH RESEARCH IN SLOVAKIA

The present article synthesises existing research on youth and Hungarian youth in Slovakia. Slovak language studies are explored more in depth than those conducted in Hungarian, since the latter constitute only a small part of the literature on the topic. Reviewing the Slovak countrywide youth studies, we found that none of these focused directly on young people of Hungarian nationality. Researchers included Hungarian youth from Slovakia as a separate subgroup provided that the nationality criteria was required for sampling. The majority of research on Hungarian youths from Slovakia was initiated in Hungary, and carried out mostly as part of larger studies in the Pannonian Basin. The second largest initiator of Hungarian youth research projects is the Forum Social Studies Centre, whereas the third includes institutions and organizations the profiles of which fit with the target group. The reviewed studies mainly applied descriptive statistics as data analysis procedures. Further imbalance was observed in the domains of science in which research was carried out, with complex sociological studies dominating the field in line with Hungarian youth research paradigms. After Slovakia had become an independent state in 1993, the first countrywide representative survey-study was conducted in 1994 investigating youth's values and free time preferences. Due to the interest in young people's attitudes towards the new economic and social system after the democratic change in 1989, youth research predominantly focused on civic engagement and citizenship participation. Topics later have become much wider in scope, issues stretching beyond young people's roles as economic and social actors. It has become more apparent that the new generation represents a vulnerable social group having to cope with hardships unknown to their parents, such as unemployment. It has been shown that young people often respond to these problems with taking risks, by using drugs or joining extremist groups. It is also important to note that Beck's Theory of Risk Society considerably influenced Slovak youth research theories.

György Szerbhorváth

YOUTH RESEARCH IN SERBIA

This paper is an overview of the recent history of surveys on youth in Serbia and current research, featuring the inquiries concerning Hungarian youth in Vojvodina. From the 1960s surveys on youth in Serbia and Yugoslavia have focused on protesting students, rebellious intellectuals, emerging subcultures, unemployment and the workers leaving the country. In the 1990s, the political activity of the youth became a central topic for research once again, because of their active opposition as well as the drugs, alcoholism, and traumas caused by wars and the changes in values. Their major problems in the new millennium are unemployment, migration, drugs, and – in certain youth groups – political radicalization. In comparison with most European countries, aging in Serbia is not so serious, but the overall situation of the youth is quite difficult, just like in other states in the Balkans. A huge majority of them thinks about migration, however, they are rather optimistic about their own lives, unlike the future of their society. The situation and problems of the young Hungarians in Vojvodina are very similar to the youth of Serbia. The surveys have mostly been conducted by Hungarian initiatives as part of the inquiries in Hungary. The number of young people having left the country since 2010 (due to the easily obtainable Hungarian passport) can only be estimated, but they obviously did not participate in recent local surveys. This paper aims to highlight the following: surveys on youth in Serbia (since the 1960s) and on Hungarian youth in Vojvodina (since the 1970s) have been traditional, especially after 1990. In the latter case, due to the similar methods, quantitative surveys are based on each other, therefore there is a way to compare them, and tendencies are easy to spot. Therefore, the paper focuses on the popular themes of surveys dealing with youth, such as political activity, values, attitude towards risk, and migration.

István Csernicskó – Kornélia Hires-László

YOUTH RESEARCH IN UKRAINE AND TRANSCARPATHIA

The study briefly presents research institutes dealing with Ukrainian youth research. The authors describe how the Ukrainian sociology and state define the notion of "youth". The study presents the most important studies on youth problems and issues. The paper consists of two major parts. The first one briefly reviews research projects on Ukrainian youth, presenting the main topics, and the research institutes that deal with such studies. It discusses the activities of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine and finds that the research projects of the institution do not pay particular attention to studying the youth. On the other hand, the M. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, which is also part of the Ukrainian Academy of Sciences, provides a comprehensive analysis on youngsters on the basis of statistics and questionnaire surveys. The non-academic related Ukrainian Institute of Social Research carries out research and analysis aimed at young people, including international research projects. We also present the results of a research project carried out by Gorshenin Institute for Non-Profit Analysis and Research Centres focusing on college students and university students. We also report on a survey ordered by the Ministry of Youth and Sports of Ukraine in 2015.The second part of the paper concentrates on the presentation of youth research in Transcarpathia. The research on Hungarians in Transcarpathia was first and foremost related to surveys in the Carpathian Basin aimed at the Hungarian population, such as MOZAIK 2001, 2011, 2016. Other surveys have also been organized and carried out primarily under the guidance of a research institute in Hungary. We also present surveys related to young people living in Transcarpathia, which were carried out by non-Transcarpathian researchers. On a local level, only such types of research can be found that are targeting only certain segments of youngsters. The study is not intended to describe, interpret or analyse the sampling procedures, methodology, results and conclusions of the surveys mentioned above.

Attila Papp Z. – Viktória Ferenc – János Márton –Tünde Morvai – György Szerbhorváth – Csilla Zsigmond

GENEZYS 2015: MINORITY HUNGARIAN YOUTH IN THE CARPATHIAN BASIN. FIRST SYNTHETIC RESULTS

The paper presents the main results of the GeneZYs 2015 research. The research was carried out between 12 November and 23 December 2015 jointly by Mathias Corvinus Collegium and the Institute for Minority Studies of the Hungarian Academy of Sciences Centre for Social Sciences. The target group of the survey was the ethnic Hungarian youth aged 15 to 29, living in one of the four neighbouring countries: Slovakia, Ukraine (Transcarpathia), Romania (Transylvania) and Serbia (Vojvodina). The final sample consists of 2700 persons, and the sample was a representative one based on age, gender, type of settlement, and territorial distribution by country. The main topics of the research were social mobility, educational participation, labour force situation, values and religiosity, leisure activities, media use, acquisition of Hungarian citizenship, national identity and belonging, migration potential, political and civic participation. The results of the research show that in almost all aspects there are statistically significant differences between young people on the basis of their country and age group (ages 15–19, 20–24, and 25–29). The results on the one hand imply that the term "minority Hungarian youth" is a sort of simplification because there are serious "country-effects". On the other hand, the term "youth" should be reconsidered due to the existence of generational effects even inside this narrow target group. Based on the results concerning the values and the attitude towards migration it can be concluded that while young people from Vojvodina and Slovakia have material, modern values and orientation towards Western European countries, Hungarian youth from Transcarpathia adopt certain traditional life-strategies combined with a strong connection with the kin-state (Hungary). The Hungarian youth from Transylvania is situated somewhere between the above mentioned two poles, however, there are some signs which imply traditional values and a low migration potential.

Csilla Zsigmond

YOUTH AND POLITICS. BEYOND BORDERS

The issue of political participation constitutes a central aspect of research in youth sociology. Recent studies focus primarily on two main areas: they either seek to understand youth apoliticality or investigate new forms of political participation and activism. Building on the data generated by the GeneZYs 2015 youth sociology survey, the present study aims at exploring Hungarian youth's political interests and attitudes in Transcarpathia (Ukraine), Vojvodina (Serbia), Slovakia and Transylvania (Romania). Considering the nature of survey studies, we examined young people's satisfaction with democracy, left-right self-placement, political interests, as well as their attitudes towards political issues. Political attitude patterns identified are interpreted and explained along young people's socio-demographic background, youth centrism, social value preferences, attitudes towards youth problems, and dimensions of tolerance. Seeking to shed light on the general and individual aspects of political attitudes, we also included free time activities, Internet use and attitudes towards Hungarian identity into our explanatory model derived from multiple regression analysis. Our results suggest that Hungarian youth's political interests and attitudes fall on a continuum with two opposing poles: young people from Vojvodina (Serbia) generally hold more open views whereas those from Transcarpathia (Ukraine) are more traditional. Hungarian youths from Slovakia are closer to those from Vojvodina (Serbia) and more open in their views, whereas Transylvanians (Romania) belong to the open cluster in certain issues while in others their beliefs are more traditional.

Andrea Sólyom

PREJUDICES OF MINORITY HUNGARIANS AGED 15 TO 29 LIVING IN THE NEIGHBOURING AREAS OF HUNGARY

This study focuses on the relationship between youth and other social groups. 15–29 year olds from four countries were surveyed on how appealing or unappealing they find 24 different social groups. Research results show that several social groups – like homosexuals, migrants/refugees, skinheads, drug users – are perceived by youth from the studied countries as relatively repulsive/distasteful. Starting from theoretical and empirical antecedents the author supposed that the low level of openness among youth could be explained by several factors, such as socio-demographic background, religiosity, value orientation, and sources of information. The problems mentioned in the theoretical and methodological parts illustrate that it is a challenge to enrich the controversial approaches of the literature of prejudices. It is not easy to say something new about a complex problem studied for decades. Based on empirical results the author takes an analytical approach on the population under study. The goal of the paper is to exceed the level of a partial analysis and to explore a typology, while redefining the relationship between the motivation factors of prejudices. The hypotheses were partially confirmed. In order to analyse the minority status as a factor which enhances solidarity toward otherness, comparison with Hungarian and majority youth would be definitely necessary. Compared to the author's expectations the typology of youth based on their attitudes toward otherness seems to be harder to explain. Three groups were identified: a smaller one which feels others being appealing, a larger one with a neutral attitude toward others and which sympathizes less with Hungarian groups than the average, and a medium size third group which dislikes otherness. From characterization of the groups one can discover that among those who dislike otherness the following categories are overrepresented: men, youth from rural areas, those who finished secondary education level, those economically active, youth from Ukraine, atheists, those who did not study abroad, people with negative discrimination experience, youth with regional Hungarian and/or Hungarian identity, people who are not satisfied with the national economy and interethnic relations, and those who see the future in a pessimistic way.

Attila Papp Z.

EDUCATIONAL PARTICIPATION AND EDUCATIONAL PROSPECTS AMONG MINORITY HUNGARIAN YOUTH IN THE CARPATHIAN BASIN

The study consists of two major parts. In the first part, there is a description of the educational and training situation of the Hungarian youth in the Carpathian Basin based on the GeneZYs 2015 research data. Moreover, this part also focuses on the further educational intentions of young people. In the second part of the study, the author tries to reveal the sociological determinations of native language learning and further education. It has been revealed in the first part that 35% of the respondents are currently studying and the lowest rate of the four examined regions can be found in Transcarpathia (only 20% are currently studying). The author also concludes that more than 70% of the students studying in the Carpathian Basin attend Hungarian-language programmes, but there are significant differences by school levels: while about 90% of the future secondary school graduates study in Hungarian, only 69% of those attending vocational schools can learn in their native language. In higher education 40% of the students study in the state's official language and further 4-5% of them continue their studies in other languages. Specified data on the highest level of education have revealed that nearly half of the young people had graduated from secondary education and just over a quarter of them have a postsecondary, higher qualification. Among those over the age of 18, 12% completed only up to 8 classes, which also means serious labour market risks for them. In the second part of the study, the author argues that the access to higher education is socially and culturally determined, and religiosity has a significant effect as well. In the course of analysing the characteristics of further education in native language, it turned out that in-family language use, various leisure activities or the ethnically homogeneous social relationships play a key role in this respect.

Zsombor Csata

LABOUR MARKET POSITIONS AND ECONOMIC SITUATION OF HUNGARIAN YOUNGSTERS OUTSIDE HUNGARY

Using recent survey results (GeneZYs 2015, Labour Force Survey 2002–2012) the study is a comparative analysis of the labour market position and economic situation of Hungarian youngsters in the neighbouring countries of Hungary: Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine. As the economic crisis has lasting negative effects in Central and Eastern Europe, particular attention was paid to disadvantaged groups in terms of employment: the unemployed, the contributing family workers and people forced to take low paid and high-risk occasional jobs in the absence of temporary employment. Accounting for between 9.4 percent (Slovakia) and 29 percent (Ukraine) of the Hungarian youngsters aged 15–29, the members of this precarious group live in much worse financial circumstances: their monthly budget is less than the half of the average income, they live in poor housing conditions. In general it was also found that the higher the incomes in a region, the greater the internal inequalities between the precariat and the rest of the youth. Regarding the socio-demographic determinants of labour market segmentation, it turned out that with the exception of Vojvodina, among the members of the disadvantaged group we find significantly more youngsters from rural areas, who are at the beginning of their working career and have significantly lower education credentials. However, we found no correlation between the labour market position of the respondents and their gender, marital status and whether they have children. In the second part of the study we used the Romanian Labour Force Survey data in order to examine the differences in employment and income between different ethnic groups in the country. It was found that the social position of Hungarian youngsters is worse than that of Romanians: while they are just slightly over-represented in lower status occupations, they have significantly lower incomes. More than 40 percent of the Hungarian young employees belong to the lowest income quintile (calculated from the income distribution of all the employees in Romania), while their share in the highest quintile is only 6 percent. It is likely that a difference of this magnitude can only be partially explained by the mentioned minor ethnic disparities in the occupational structure; it can be assumed that wage disparities between the Romanian and Hungarian youth also exist within the same job categories or even at the same workplace. This presumption, however, needs to be further examined. Looking at the longitudinal data between 2008 and 2012, we found that the relative income situation of the Hungarian youngsters in Romania continuously declined and it seems that no significant improvements can be expected in this respect in the near future.

Valér Veres

VOCATIONAL CHOICE MOTIVATIONS AND STUDENT WORK ACCORDING TO SOCIAL BACKGROUND, AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS FROM CLUJ

The present paper analyses the motivations behind the complex vocational choices of higher education students of Cluj. The research questions are the following: to what extent is the choice for a certain programme shaped by social background and ethnicity; is there such a tendency that in their choices students of lower social background are guided towards degrees easily marketable on the labour market, as a more cost efficient solution? The motivations behind vocational choices reflect educational aspirations, but we analyse whether these are based on professional interests or rather on cost-benefit calculations. The latter implies an expectation that certain degrees are readily and easily 'transferrable' to employment related income. At the same time we were interested in understanding how motivations are shaped by ethnicity and the language of education. The empirical base of the research is provided by an online survey that was carried out in June 2015 among the science universities of Cluj on a sample of 3,732 students. The empirical results are based on the survey data analysis, carried out among university students in Cluj Napoca, Romania, especially Babes-Bolyai University (BBU), the university with the highest number of students in the country. The empirical sources are provided by an online survey that was carried out in June 2015 among the science universities of Cluj on a sample of 3,732 students. Analysing the distribution of students by social background, we may observe that the proportion of the students' fathers of occupational groups from the middle and upper class is significantly higher as compared to their distribution in the total population. Also, the proportion of the students with deprived social background is very low, while around a third of the Romanian population lives in multiple deprivation, especially in poverty, unemployment and under uncertain labour market conditions. The paper analyses the factors influencing the admission to higher education of the students, on regional level (Cluj-Napoca/Transylvania) with multivariate quantitative methods (MDS model, linear regression).

Valér Veres

THE EMOTIONAL ASPECTS OF NATIONAL IDENTITY OF TRANSYLVANIAN HUNGARIAN STUDENTS FROM CLUJ-NAPOCA, IN THE CONTEXT OF SOCIAL BACKGROUND

The aim of this paper is to analyse how young ethnic Hungarians who study in universities from Cluj-Napoca deal with national sentiments regarding the Hungarian identity, according to material and cultural resources and social background. The Hungarian ethnics living outside the borders of Hungary has become a central discursive element of public policies in Hungary. This policy could have influenced feelings about belonging to the Hungarian national community. The empirical sources of the study come from a quantitative research among university students with Hungarian ethnic and linguistic ties, from Cluj-Napoca the biggest university centre in Transylvania and Romania. Data collection took place in 2015 by means of a face-to-face questionnaire survey, based on a sample of 750 persons and a focus-group analysis. The results of our research show that certain changes have occurred in the nature of the ethnocultural national identity of young people from Transylvania as well. The methodology of the research included both bivariate and multivariate analysis. Using the multivariate linear regression, we tried to explain how strong feelings (proudness) can be associated with other social background variables (type of residence, region, father's education, material situation, university/domain of study, etc.). According to our results, being Hungarian is associated with strong positive feelings (proudness), but the percentage of those who identify themselves as people experiencing their Hungarianness completely positively decrease among those whose parents have higher educational levels. Furthermore, we may also notice that local/regional ties also get stronger and we may also sense a strong shift of balance among students coming from different parts of Transylvania. Almost 30% of Hungarian students from Transylvania have stronger bonds, therefore they consider Hungary as their mother country, while the smaller part of the modal majority of our respondents show weaker, but still positive ties.

Dániel Oross – Andrea Szabó

POLITICAL PARTICIPATION OF HUNGARIAN UNIVERSITY AND COLLEGE STUDENTS

The paper provides a complex overview of the political participation of Hungarian university and college students and aims to present the latest trends by using three datasets of the Active Youth in Hungary Research Group. We have measured different forms of participation by using 21 variables and we differentiated traditional, direct and virtual forms of political participation. We assumed that traditional forms of political participation are in decline among students whereas activity in direct forms is increasing. In order to evaluate how online activity affects political participation we have checked whether it allows for new groups of young people to take part in politics. Finally, we supposed that students' political activity is linked to their party preferences.

Our results justified the need for measuring political participation of young people on a wider scale compared to previous research. We found that involvement in direct forms of participation plays a crucial role in students' political activity. We did not detect a general trend of declining participation in traditional political activities since we found that electoral participation (participation at parliamentary, municipal, and local student union elections) is a distinguished form of participation for Hungarian students. Online participation allows for new groups of young people to join in politics: voters of the left, students with strong nationalist attitudes, men, students of informatics, law, humanities and agriculture are more likely to take part in online forms of participation than in any other forms. Contrary to our assumption, there were no significant differences concerning political participation among the voters of different political parties.

It is our hope that the empirical findings of this study can help the work of policy-makers and other professionals who are committed to democratic values and are striving to find answers to the political challenges of the 21st century.

Sándor Gallai – Szabolcs Janik

MIGRATION OF THE HUNGARIAN YOUTH OF THE CARPATHIAN BASIN TO THE MOTHER COUNTRY

This study aims to examine the migratory movements of the Hungarian youth within the largest Hungarian communities in the neighbouring countries (Slovakia, Ukraine, Romania, and Serbia) towards the mother country from the political transition in Hungary to the present. By applying a multidisciplinary approach, the authors draw up the most important tendencies describing the migration flows of the mentioned communities in the last few decades, with a particular emphasis on the various motivations of those migrating ('pull factors'). The study focuses on the migratory patterns of the younger generations, and thus processes the relevant (both qualitative and quantitative) researches conducted among young Hungarians living and/or born in the above countries. In the authors' view the demographic challenges (aging, rapid population decline, etc.) of the Hungarian communities in the neighbouring countries are amplified by the outflow of Hungarians, which has primarily been motivated by the desire for higher living standards, more secure and better paid jobs – i.e. by economic considerations. This reasoning is supported in the study by time series of macroeconomic data of the countries home to the examined Hungarian communities. The results of our analysis show that Hungary as mother country has been the most attractive destination (whether for job purposes or permanent residence) for Hungarians living in Ukraine and Serbia. This fact is mainly explained by the poor economic conditions prevailing in those countries. As for Slovakia, the migratory patterns have outlined a different picture from the very beginning: most of the Hungarians living in the country wish to get on in their homeland, and Hungary was rather seen as a work destination, in the form of every-day commuting. For Hungarians living in Romania, Hungary was very attractive until the 2000s, but the economic convergence of the country – along with its EU accession in 2007 – reduced the attractiveness of the mother country. The results of the GeneZYs 2015 research are in line with the authors' narrative. As part of their conclusion, the authors claim that in the future Hungary will more likely play the role of a 'springboard' to the West rather than the final destination for the Hungarian youth of the neighbouring countries.

Viktória Ferenc

NOVUS PEREGRINUS. DYNAMIC MOBILITY OF DOCTORATE HOLDERS

The labour market of doctoral graduates is more internationalised than that of other tertiary-level graduates and the doctoral population is internationally highly mobile. Parallel to the growing mobility programs and activities, boundaries between mobility and migration have been blurred away. Among academics the intention to gain professional experience during a short-term stay in a foreign country is a natural and necessary career phase, nevertheless it can unintentionally result in long-term settlement. Generally, a complex frame of professional, financial and personal considerations can be identified in the background of such decisions. This paper presents the results of a qualitative, interview-based research on doctorate holders' mobility patterns from 2016. We targeted PhD graduates with at least one year of international mobility experience in the past and with a minority background, so as our participants were ethnic Hungarian researchers born in Romania, Slovakia, Ukraine, and Serbia. As a result, our research team made 27 interviews: 12 with returnees (to their respective country of birth or to Hungary) and 15 with those who decided to settle abroad. We analyse the corpus with the intention to get a better understanding on the skilled migration of ethnic Hungarians in other countries than Hungary and to identify the main discourses on mobility experience. Here we follow the classic push-pull migration approach of identifying factors, which drive (push) people to leave their homes and those which attract (pull) people to a certain location. The comparison of the discourses formulated by the group of returnees and the group of those who settled, we can picture the factors that flip mobility to migration. However, the gathered data also reveal that in the case of doctorate holders we should handle the concept of migration more open-endedly since expertise and experience, language skills and professional networks entitle the doctoral population to think of their future more dynamically than one-way migration.

A MATHIAS CORVINUS COLLEGIUM – TIHANYI ALAPÍTVÁNY GONDOZÁSÁBAN MEGJELENT KÖTETEK

ifj. Bertényi Iván (szerk.) 2015. *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány – Széll Kálmán Alapítvány.

Lamfalussy, Christophe – Maes, Ivo – Péters, Sabine 2014. *Lámfalussy Sándor. Az euró bölcse.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Lámfalussy Sándor 2008. *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban. Tanulmányok a globalizált pénzügyi rendszer sérülékenységéről.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Mueller, John D. 2015. *A közgazdaságtan megváltása. A hiányzó elem újrafelfedezése.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Stachó László – Molnár Bálint (szerk.) 2009. *Médiaerőszak. Tények, mítoszok, viták.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Századvég Kiadó.

Szalai Zoltán (szerk.) 2011. *Felsőoktatás Magyarországon és a világban. Tendenciák és lehetőségek. (Higher Education in Hungary and the World. Tendencies and Potentialities).* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Szalai Zoltán (szerk.) 2012. *MCC Leadership Programme Reader I.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Szalai Zoltán (szerk.) 2013. *Tudástár 1. (Knowledgebox 1.)* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Szalai Zoltán (szerk.) 2013. *Tudástár 2. (Knowledgebox 2.)* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Szalai Zoltán (szerk.) 2013. *Vezetés válság idején. Az I. MCC Nemzetközi Leadership Konferencián elhangzott előadások leiratai. (Leadership in Times of Crisis. Speeches of the First MCC International Leadership Conference).* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány).

Szalai Zoltán (szerk.) 2014. *Elit, képzés, trendek. Nemzetközi példák és minták a magyar elitképzés megújításához.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

Van den Broeck, Herman – Venter, David 2017. *Lépésről lépésre a boldogsághoz. Az egyensúly megteremtése.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány.

A Mathias Corvinus Collegium–Tihanyi Alapítvány elérhetőségei

Cím: 1016 Budapest, Somlói út 51.
Levelezési cím: 1518 Budapest, Pf. 155.
Email: info@mcc.hu
Telefonszám: 06-1/372-0191